

ASHTANGA-HRIDAYA

of Vagbhata

Part I

(Sutrasthan)

A Translation with Text, copious and explanatory
Notes in Kannada

BY

VAIDYA-GURU ANANTACHARYA ADYA

Editor " DHANYANTARI "

Author of " GRIHAVAIDYA " "WHAT IS AYURVEDA?" Etc.

Forward by

VAIDYARATNA CAPTAIN G. SHRINIWASMURTY

B. A., B. L., M. B. & C. M.

Principal: GOVERNMENT SCHOOL OF INDIAN MEDICINE,
MADRAS.

1955

PRICE : Rs. 10—0—0

ಅಚ್ಚುಗಾರರು:

ಶ್ರೀಮಾನ್ ನರಸಿಂಗರಾವ್ ನಾಯಕ್ ಬಿ. ಎ. ಎಲೆಲ್. ಜಿ.
ಕರ್ನಾಟಕ ವೈಭವ, ಮುದ್ರಾಲಯ
ವಿಜಾಪೂರ

ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ ೧೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು
ಎಲ್ಲ ಹಕ್ಕುಗಳು ಕಾಯ್ದಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

ಪ್ರಕಾಶಕರು:

ವೈದ್ಯಗುರು ಆದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರು
ಆರ್ಯ ವೈದ್ಯಕ ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ ವಿಜಾಪೂರ.

ದಾನವೀರ ಕೃಷ್ಣ ರಾನ ಹಣನುಂತರಾನ ಕಬ್ಬುರ
ನುಂಬಯಿ.

ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಉದಾರ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥರು.

उपोद्धातः

इह खलु जगति सकलपुरुषार्थसाधकमारोग्यभासुर
मायुरासादयितुं तदुच्छेदकानामयानुन्मूलयितुमप्यवश्यमावश्य
कमुपायजातमुपादिशत्सु विविधेषु वैद्यतंत्रेषु पुरोजन्म
तया गुणैश्च प्रथमं प्रधानं च स्थानमधितिष्ठत्यस्माकमायुर्वेद-
भारती। आतंकपंकमग्नस्य जगतः । मुद्दिधीर्षया भूरिभूतानु-
कंपाकुला ऋषीश्वराः करबदरवदसि लमपि विश्वतत्त्वं ज्ञानदृ-
ष्ट्या साक्षादालक्षयंतो निजागंतुविकराणामनुत्पत्त्यै समुत्पन्नानां
शांतये च तंत्रमिदं कलयामासुः किञ्च प्रचारयामासुश्च ।

तत्र च तावदद्य वैद्यानां वैद्यविद्यार्थिनां च मध्ये प्रचुरं
प्रचारमावहतां वैद्यग्रंथानामेकतमं श्रीमद्वाग्भटाचार्यविरचित-
मष्टांगहृदयमित्यत्र नास्ति संदेहः। विपुलग्रंथपठने कंठस्थि-
रीकरणे च कालक्रमेण जनेषु पराङ्मुखेषु अग्निवेशादिप्रणी-
तानि तिरोधातुं स्थानानि च तेषामध्यतिष्ठंश्चरककसुश्रुतादयो
ग्रंथः। कालांतरे पुनश्चरकादिष्वपि अनंतरकालजाताया
जनतया दुरध्येयतामिव गतेषु अनायासग्राह्या अष्टांगहृद-
यादयो ग्रंथा निरमीयन्त ।

अष्टांग-संग्रहकर्तुः सिंहगुप्ततनूजाद्विद्वाग्भटाद्भिन्नोऽयमष्टांग
हृदयकर्ता वाग्भट इति संभावयन्तो विमर्शका अस्य कालं
क्रिस्तुपूर्वद्वितीयशतकमारभ्य क्रिस्तुत्तरनवमशतकपर्यंतमभ्यू-
हन्ते। यतः कुतश्चिदागतं सुभाषितं प्राचीनार्वाचीनादिभेद
दृष्टिमपहाय सुभाषितत्वमात्रेण गृह्यंतो वयं न पुनरेतादृशान्
विचारान्विशिष्टप्रयोजनान्मन्यामहे ।

आह चाचार्यः—

ऋषिप्रणीते प्रीतिश्चेन्मुक्त्वा चरकसुश्रुतौ ॥

भेडाद्याः किं न पठ्यन्ते तस्माद्ग्राह्यं सुभाषितम् ॥

कालिदासोऽपिः—

पुराणमित्येव न साधु सर्वं !

न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम् ।

सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते

मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः ॥

आकारे ह्रस्वमप्यष्टांग-हृदयमसंदिग्धया संक्षिप्तया सरलया च सरण्या चरकसुश्रुतादिषु प्रतिपादितानखिलानपि विषयान् पौनरुक्त्यादिदोषमन्तरैव सुविशादमुपपादयतीति वैद्यशस्त्राध्ये-तृणामन्त्यन्तोपकारकं भवति । अष्टांग-हृदयमामूलाग्रमधीतवतां चरकादिषु वर्णिता गहना विषया अप्यनायासेनैव यथाशक्ती ग्राह्या भवन्ति । अपरं च । चरकादिष्वनुक्ताः केचन प्रयोगीः (एकमूलिकादयः) अष्टांग-हृदये संग्रहे च तत्र तत्र निगूहिताः सन्तीति श्रूयते । इदमेव तत्त्वं 'दक्षस्तीर्थात्तशास्त्रार्थः' इत्यत्र 'तीर्थात्तशास्त्रार्थ' पदेनाचार्य एव सूचयति ।

वाग्भटाचार्यस्तावज्जन्मना वैदिकधर्मानुयायी तथापि कालान्तरे बौद्धमतानुयाय्यासीत् इति वार्ता श्रूयते । जैनमतमंग्य कार्ष्णीदिनि केषांचिन्मतम् । तत्र हेतुः तदानीं बौद्ध-जैनमात्रा वगतानि बहूनि वैद्यक-तत्त्वानि विजाय लोकोपकारार्थं प्रकाशयितुमिति चावितथा कथा श्रूयते । एवमादिभिः कारणैरष्टांग हृदयमतिप्रधानं किमपि ग्रन्थरत्नमित्यलमतिविस्तरेण ।

अत एवाष्टांग-हृदयं श्रीमद्भगवद्गीतेव भारतवर्षे प्रायः
 सर्वास्वपि भाषासु विवर्तितं वर्तते । वर्तते चास्य विवर्तनानि
 तिवेत्तन् शर्मण्यादिभाषासु । एतावता कालेनापि तस्य कर्णा
 टकभाषायां नासद्भिन्नापांतरीकरणमिति महदिदं लज्जास्पदं
 भिषजाम् । न्यूनतामिमां परिहर्तुमस्य कर्णाटकभाषायां विवर्तनं
 विरचयतो विजापुरवास्तव्यस्य “आयुर्वेदतीर्थ” विरुद्धादिणः
 श्रीमतः ‘ अनंताचार्य आद्य ’ महाशयस्य कार्तृत्वावहंति
 सर्वेऽपि कर्णाटकभिषजः । अमरभाषायामन्यादृशं पांडित्यमाव
 हतः आयुर्वेदस्थेयसीं प्रतिष्ठामधिगतव्रतः प्रक्रियायां प्रवीणस्य
 आद्यमहाशयस्य विवर्तनमिदं मूलार्थमक्लिष्टया सरलया
 भाषया विशदं व्याख्याति । सर्वथा विवर्तनस्यास्य विपुलं
 प्रचारं तत्प्रणेतुरायुरारोग्ययशःसंपत्समृद्धिं भूयोऽप्येतादृशेषु
 लोकोपकारेषु व्यवसायेष्वप्रतिहतमुत्साहं च वितरतु विश्वनाथ
 इति प्रार्थये ।

अडियार |
 मद्रास

जी. श्रीनिवासमूर्तिः

ಅನುವಾದಕರ ಮಾತು

ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಹೃದಯದ ಈ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದದ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೊದಲು ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯದ ಲೇಖಕರಾದ ವಾಗ್ಭಟಾಚಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವದು ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ವಾಗ್ಭಟಾಚಾರ್ಯರು ಸಿಂಧುದೇಶ (ಸಿಂಧಪ್ರಾಂತ)ದವರು. ಇವರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಮಂತ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸ್ತುತಿ, ವೈದಿಕ ಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿರುವದರಿಂದ ವೈದಿಕರೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಇವರೇ ಬರೆದ “ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಸಂಗ್ರಹ” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮಂಗಲಾಚರಣ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ “ಬುದ್ಧಾಯ-ತಸ್ಮೈನಮಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇವರು ಬೌದ್ಧರೆಂದು ಹಲವರೂ, ಮೊದಲು ವೈದಿಕರಿದ್ದು ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧರಾದರೆಂದು ಬೇರೆ ಕೆಲವರೂ ತರ್ಕಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇವರ ಅಜ್ಜನ ಹೆಸರು ‘ವಾಗ್ಭಟ’ ಎಂದೂ, ಅದನ್ನೇ ತಮಗೆ ಇಟ್ಟಿರುವರೆಂದು ಸ್ವತಃ ವಾಗ್ಭಟಾಚಾರ್ಯರೇ ಹೇಳಿರುವರು. ತಮ್ಮ ತಂದೆಯವರಾದ “ಸಿಂಹಗುಪ್ತ” ಇವರಿಂದಲೂ “ಅವಲೋಕಿತ” ಎಂಬವರಿಂದಲೂ ತಾವು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ‘ಜೆಜ್ಜುಟ’ ‘ಇಂದು’ ಮುಂತಾದ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಇವರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳು ಇದ್ದರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಇವರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ‘ಶಕಾಂಗನಾ’, ‘ಶಕಾಧಿಪತಿ’ ಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿರುವರು. ಶಕರ, ಕ್ರಿಸ್ತವರ್ಷ ೧ನೇ ಶತಕದಿಂದ ೪ನೇ ಶತಕದ ವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. ‘ಇತ್ತಿತಾಂಗ’ ಎಂಬ ಜೇನೀ ಪ್ರವಾಸಿಯು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ (೫ನೆಯ ಶತಕ) ವಾಗ್ಭಟಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಸಾರವು ಅಖಿಲ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಿತ್ತೆಂದು ಬರೆದಿರುವನು. ಇವೆಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಇವರು ೪ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಸಂಶೋಧಕರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಜನ ವಾಗ್ಭಟರು ಆಗಿಹೋಗಿರುವರು. ಅವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಸಿಂಹಗುಪ್ತರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪ್ರಕೃತ ವಾಗ್ಭಟಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳೆಂದರೆ “ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಸಂಗ್ರಹ” (ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ “ವೃದ್ಧ ವಾಗ್ಭಟ” ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಹಾಗೂ “ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಹೃದಯ”. ‘ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಸಂಗ್ರಹ’ವು ಸುಮಾರು ೧೩೦೦೦ ಗ್ರಂಥ (೩೨ ಅಕ್ಷರವೆಂದರೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ) ವಷ್ಟು ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಯವಾಗಿರುವದು. ಇದು ಇಷ್ಟೊಂದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ “ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಹೃದಯ” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದರು. ಕಂಠಪಾಠವಾಗುವಂತೆ ಪದ್ಯಮಯವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಇತರ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅರುಣದತ್ತ, ಚಂದ್ರನಂದನ, ಹಾಗೂ ಹೇಮಾದ್ರಿ ಇವರು ಪ್ರಮುಖರು.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದ ಸಾಹಿತ್ಯವು ತೀರ ಹೀನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಆಯುರ್ವೇದದ ಬೃಹತ್ತಯೀ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡ, ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಂತರವಾದ ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಸಂಗ್ರಹ, ಚರಕ ಹಾಗೂ ಸುಶ್ರುತಗಳಂಥ ಆಯುರ್ವೇದದ ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾಷಾಂತರವಾಗದಿರುವದು-ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷತಃ ವೈದ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೇ ಮಾನ್ಯವಾದ, ವಿದಾರ್ಥಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧ-ವೈದ್ಯರವರಿಗೆ ಅಗತ್ಯ ಬೀಳುವ “ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯ”ದ ಭಾಷಾಂತರವಾಗದಿರುವದು. ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಲಜ್ಜಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಷಯವು. ಆಯುರ್ವೇದದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ “ಸೂತ್ರಸಾಧನ”ವು ಅತಿ ಮಹತ್ವದ್ದು ಇರುವದು. ಇದನ್ನು ಅರಿಯದೆ ವೈದ್ಯಕ-ಮಾಡುವವನು ಆಯುರ್ವೇದೀಯ ವೈದ್ಯನೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟ ಮತ್ತು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆದಿಲ್ಲ.

ನಿದಾನೇ ಮಾಧವಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸೂತ್ರಸಾಧನೇ ತು ವಾಗ್ಭಟಃ
ತಾರ್ಕಿಕೇ ಸುಶ್ರುತಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚರಕಸ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸಿತೇ ||

ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರೂ ಅರಿತ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದದ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನದೊಂದು ಮುಡಿಸು ಎಂದು 'ಸೂತ್ರಸ್ಥಾಪ' ದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈಯಲ್ಲಿಡಲು ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಈ ಅನುವಾದವು ಒಳ್ಳೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

೧. ಮೊದಲು ಅಧ್ಯಾಯದ ಕ್ರಮಾಂಕ.

೨. ಆ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧ (ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಗತಿ)

೩. ಅನಂತರ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯ.

೪. ಈ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳ ಬಯಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯರಿಗಾಗಿ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ, ಚರಕ ಮತ್ತು ಸುಶ್ರುತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥ ನಿರ್ದೇಶಮಾರ್ವಕ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

೫. ಅದರ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸಣ್ಣ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಅವತಾರಿಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

೬. ಆ ಮೇಲೆ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ದಪ್ಪಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ.

೭. ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸುಬೋಧವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

೮. ದುರ್ಬೋಧ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಗ್ಭಟದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಟೀಕಾಕಾರರಾದ ಹೇಮಾದ್ರಿ ಅರುಣದತ್ತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಟೀಕೆಗಳ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವೆವು.

೯. ಇದಲ್ಲದೆ ಅವರು ಹೇಳಿದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವೆವಲ್ಲದೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು. ಅವರ ಮತಭೇದಗಳನ್ನೂ ಅವಶ್ಯ ಕಂಡಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುವೆವು.

೧೦. ಪಾಠ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಕಂಡ ಪಾಠಗಳನ್ನೇ ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥ ಬರೆದಿರುವೆವು ಆದರೂ ಕೆಲವು ಪಾಠಭೇದಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

೧೧. ಜೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯ ಮಹತ್ವದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪಾಠ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಹಾಗೆಯೇ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವೆವು.

೧೨. ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅತಿದೇಶ, ನಿರ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಅವತರಣಿಕೆಗಳ ಮುಂದೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ, ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುವೆನು.

೧೩. ಕೆಲವು ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು ವಿಶ್ವಸನೀಯವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ ಅಂಥಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಇಡಲಾಗಿದೆ

ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಆಯುರ್ವೇದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ವೈದ್ಯರಿಗೂ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಮಾಡಿರುವೆವು. ಆದರೂ ಅನೇಕ ನ್ಯೂನತೆಗಳು ಇರಬಹುದು. ಪಂಡಿತರು ಅವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಆವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವೆನು.

ಇದರ ೧ನೇ ಆವೃತ್ತಿಯು ತೀರಿ ಹೋದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರೂ ಅನೇಕರೂ ಇದರ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಲು ಬಿನ್ನವಿಸಿ ಹತ್ತಿ ಬಹಳ ದಿನಗಳಾದವು. ಆದರೆ “ ಸರ್ವಾರಂಭಾಸ್ತಂಧುಲಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಮೂಲಾಃ ” ಅಲ್ಲವೇ, ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವು ತಡೆದಿದ್ದೆವು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಉದಾರಹೃದಯಿಗಳು ಮುಂದೆ ಬಂದರು. ‘ ಕರ್ಣಾಟಕ ಕರ್ಣರೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಶ್ರೀಮಂತ ಕೃಷ್ಣರಾವ ಕಬ್ಬೂರವರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿದ ಯಾವ ಕನ್ನಡಿಗನೂ ಇರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇವರು ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಸಾವಿರಗಟ್ಟಿ-ಅಲ್ಲ ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಿ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೆರವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಚರಕ ಸಂಹಿತೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದ ೧ನೇ ಭಾಗವೂ ಇವರ ವೆಚ್ಚದಿಂದಲೇ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ವಾಚಕರು ಅರಿಯದೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ವೆಚ್ಚವನ್ನೂ ಇವರೇ ವಹಿಸಿರುವರು. ಇವರು ಇದನ್ನು ಮಾಡದೇ

ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಇದು ಬೆಳಕು ಕಾಣುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಅವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಋಣಿಯಾಗಿರುವೆವು. ಇದರಂತೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವಕೀಲರೂ 'ದಾತಾರ' ಕುಲೋತ್ಪನ್ನರೂ ಆದ ಕಾಂತರಾಯರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ 'ದಾತಾರ' ಎಂಬ ಕುಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಅನ್ವರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಅವರಿಗೂ ನಾವು ಋಣಿಯಾಗಿರುವೆವು. ಭಗವಾನ್ ಧನ್ವಂತರಿಯು ಇನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ ಇಂಥ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ವಾಗುವಂತೆ ಇವರಿಗೆ ವಿಪುಲ ಆಯುರಾರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಲಿ ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆವು.

ಇದರ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳ ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯಾರಾದರೂ ಉದಾರಿಗಳು ಮುಂದೆ ಬಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯ ಗ್ರಂಥವಾದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಕರ್ನಾಟಕ ವೈಭವ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಒಡೆಯರಾದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ನರಸಿಂಗರಾವ ನಾಯಕ ಬಿ. ಎ. ಎಲ್. ಎಲ್. ಬಿ. ಇವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಋಣಿಯಾಗಿರುವೆವು. ಇದರಂತೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ಕೋಲ್ಹಾರ ಮುದ್ರಣ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ನೆರವಾದದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ಅನೇಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವೆನು. ನಿರ್ಣಯ ಸಾಗರ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನವರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೆ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬ್ಲಾಕ್ ಮಾಡಿ ಮುದ್ರಿಸಲು ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೂ ಉಪಕೃತರಾಗಿರುವೆವು.

ಬಿಜಾಪುರ.

ಅಧ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರು

ಉಗಾದಿ ೧೮೭೭.

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಉಪೋದ್ಘಾತ	೧—೩
ಅನುವಾದಕರ ಮಾತು	೪—೮

ಸೂತ್ರಸಾಧನ

೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಆಯುಷ್ಯಾಮಿಯ)

(೪೮||)

೧—೩೭

ಅಯುರ್ವೇದ ಪರಂಪರೆ	೨ -೩	೪
ಅಷ್ಠಾಂಗ-ಹೃದಯದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ	—	೪-೪	೫
ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು	—	೫-೫	೬
ಅಗ್ನಿ, ಕೋಷ್ಠ, ಪ್ರಕೃತಿ ಭೇದಗಳು	—	೮-೧೦	೯-೧೦
ತ್ರಿದೋಷ, ಧಾತು, ಮಲಗಳ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಹ್ರಾಸಗಳು	—	೧೦ -೧೩	೧೧-೧೩
ರಸ, ದ್ರವ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ವಿಶಾಕ, ಗುಣಗಳ ಭೇದಗಳು	—	೧೪-೧೮	೧೪—೧೭
ರೋಗದ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯದ ಕಾರಣಗಳು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳು	—	೧೯ -೧೯	೧೭-೧೮
ರೋಗ ಭೇದಗಳು	—	೨೦	೧೮
ಮನಸ್ಸಿನ ದೋಷಗಳು	—	೨೧	೧೯
ರೋಗಜ್ಞಾನೋಪಾಯ	—	೨೧ -೨೨	೧೯-೨೦
ಭೂದೇಶ ಭೇದಗಳು	—	೨೩-೨೩	೨೧
ಔಷಧ ಭೇದಗಳು	—	೨೪	೨೨

೨ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ಣ ಅಂಕಿಯು ಅದರ ಉತ್ತರಾರ್ಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ದೋಷಗಳ ಮುಖ್ಯ ಶೋಧನೆ ಶಮನಾಪಧಗಳು —	೨೫-೨೫	೨೨
ಮನೋದೋಷಕ್ಕೆ ಔಷಧ —	೨೬	೨೩
ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು —	೨೬ -೨೯	೨೩-೨೫
ಸುಖಸಾಧ್ಯ, ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ, ಅಸಾಧ್ಯ ವ್ಯಾಧಿಗಳು —	೨೯ -೩೪	೨೫-೩೦
ಆರೂ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು —	೩೫ - ೪೮	೩೦-೩೬
೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ದಿನಚರ್ಯೆ)	(೪೮)	೩೮-೫೩
ದಂತಧಾವನವಿಧಿ —	೧ -೪	೩೯
ಅಂಜನವಿಧಿ —	೪ -೫	೪೦
ಧೂಮಪಾನ —	೬-೭	೪೦-೪೧
ಅಭ್ಯಂಗ —	೭ -೯	೪೧ ೪೨
ವ್ಯಾಯಾಮ —	೯ -೧೪	೪೨-೪೩
ಸ್ನಾನ —	೧೫ -೧೮	೪೪
ವೇಗಧಾರಣ ನಿಷೇಧ —	೧೮ -೧೯	೪೫
ಪಾಪಕರ್ಮ ನಿಷೇಧ —	೨೦ - ೨೨	೪೫
ಮಿತ್ರಭಾಷಣ —	೨೫	೪೭
ಬೇರೆ ತ್ಯಾಜ್ಯ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಅಚಾರಗಳು —	೨೬- ೪೫	೪೮-೫೨
ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸದಾಚಾರ —	೪೫ - ೪೬	೫೩
೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಋತುಚರ್ಯೆ)	(೫೮)	೫೪-೬೯
ಋತುಗಳು ಆಯನಗಳು —	- ೬	೫೪-೫೬
ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನ ಅಚಾರ —	೭ — ೧೬	೫೬-೫೮
ಶಿಶಿರ ,, ,,	೧೬ -೧೭	೫೮
ವಸಂತ ,, ,,	೧೭ -೨೫	೫೮-೬೦
ಗ್ರೀಷ್ಮ ,, ,,	೨೬-೪೧	೬೦-೬೪

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ವರ್ಷಾ ಋತುವಿನ ಆಚಾರ	೪೧ —೪೮	೬೪ - ೬೬
ಶರದ್ ೨೨ ೨೨	೪೮ —೫೪	೬೬—೬೮
ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಋತುಗಳ ಆಚಾರಗಳು	೫೫—೫೭	೬೮—೬೯
ಋತುಸಂಧಿಯ ಆಚಾರ	೫೭ —೫೮	೬೯

೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯ)

(೩೫)

೭೦-೮೦

ವೇಗಧಾರಣದಿಂದಂಟಾಗುವ		
ರೋಗಗಳು ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳು	೧ —೨೦	೭೦-೭೫
ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	೨೧	೭೬
ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ	೨೧	೭೬
ವೇಗಧಾರಣ, ಉದೀರಣಗಳಿಗೆ		
ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೨ —೨೩	೭೬
ತೋಧನದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ	೨೪ —೨೬	೭೭
ಅಗಂತು ರೋಗಗಳು ಹಾಗೂ		
ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೦ —೩೩	೭೯
ಮಲಗಳ ತೋಧನ ಕಾಲ	೩೩ —೩೪	೭೯
ವಿಹಿತ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳು	೩೪ —೩೫	೮೦

೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಿಜ್ಞಾನೀಯ)

(೮೪)

೮೧-೧೧೦

ಫೀರಿನ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಗುಣಗಳು	—೧೯	೮೧-೮೮
ಹಾಲಿನ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಗುಣಗಳು	೨೦-೨೮	೮೮-೯೨
ಹಾಲಿನ ವಿಕಾರಗಳು ಮತ್ತು		
ಅವುಗಳ ಗುಣಗಳು	೨೯-೪೧	೯೨-೯೬
ಕಬ್ಬು, ಕಬ್ಬಿನ ವಿಕಾರಗಳು		
ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಗುಣಗಳು	೪೨-೫೦	೯೭-೯೯

(೧೨)

ವಿಷಯ		ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಜೇನಿನ ಗುಣಗಳು	—	೫೦-೫೪	೯೯-೧೦೧
ಎಣ್ಣೆಯ ಭೇದಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಗುಣಗಳು	—	೫೪ -೬೦	೧೦೧-೧೦೫
ನೆಣ, ಮಜ್ಜೆ, ಮೇದಗಳು	—	೬೦-೬೧	೧೦೫
ಮದ್ಯದ ಭೇದ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಗುಣಗಳು	—	೬೨-೮೧	೧೦೪-೧೦೯
ಅಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೂತ್ರದ ಗುಣಗಳು	—	೮೧ -೮೫	೧೦೯

೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಅನ್ನಸ್ವರೂಪ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ)

(೧೭೦||)

೧೧೧-೧೬೧

ಶೂಕಧಾನ್ಯ ವರ್ಗ	-೨೨	೧೧೧-೧೧೭
ಸಿದ್ಧಾನ್ಯ ವರ್ಗ	—	೨೫-೪೦	೧೧೮-೧೨೫
ಮಾಂಸ ವರ್ಗ	—	೪೧-೬೯	೧೨೪-೧೩೯
ಶಾಕ ವರ್ಗ	—	೭೦-೧೧೫	೧೩೯-೧೪೫
ಫಲ ವರ್ಗ	—	೧೧೫ -೧೪೧	೧೪೪-೧೫೦
ಔಷಧ ವರ್ಗ	—	೧೪೧ -೧೬೯	೧೫೦-೧೫೪

೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಅನ್ನರಹಾ)

(೭೭)

೧೬೨-೧೮೬

ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅನ್ನ, ವಿಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ, ಅದನ್ನು ತಿಂದ ಪಶು-ಪಕ್ಷಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು	—	೨ -೧೭	೧೬೫-೧೬೬
ವಿಷದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅದು ಬಾಯಿ, ಅಮಾಶಯ, ಪಕ್ಷಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋದರೆ ಆಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು	—	೧೮ -೨೮	೧೬೭-೧೬೯
ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರ	—	೨೯-೪೬	೧೬೯-೧೭೪
ನಿವ್ರಿಯ ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಯೋಗಗಳು		೫೩-೫೪	೧೭೯
ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ,		೫೬-೬೦	೧೮೦

(೧೩)

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಗ್ರಾಮ್ಯಾರ್ಥಮ್	— ೬೮ —೭೫	೧೮೩-೧೮೪

೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ನೂತ್ರಾಶಿತೀಯ)

(೫೫)

೧೮೭-೨೦೩

ಮಿತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವ	—	- ೧	೧೮೭
ಜಡ ಹಗುರು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಮಾಣ		೧ - ೨	೧೮೮
ಹೀನ ಮತ್ತು ಅತಿಭೋಜನದ ವಿಕಾರಗಳು		೨ — ೫	೧೮೮
ಅಲಸತೆ, ವಿಷೂಚಿಕಾ, ದಂಡಕಾಲಸತೆ, ವಿಷಾಜೀರ್ಣಗಳು, ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು		೬ —೨೪	೧೮೯-೧೯೪
ಅಮ, ವಿಷ್ಣುಬ್ಧ ವಿದಗ್ಧ, ಅಜೀರ್ಣಗಳೂ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೂ	—	೨೪ —೩೭	೧೯೪-೧೯೫
ವಿಲಂಬಿಕಾ ಮತ್ತು ರಸಶೇಷ ಅಜೀರ್ಣಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	—	೩೭ —೨೯	೧೯೫
ಅಜೀರ್ಣ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ	—	೩೦ — ೩೦	೧೯೬
ಸಮಶನ, ಅಧ್ಯಶನ, ವಿಷಮಾಶನಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯ	೩೩ — ೩೪	೧೯೬-೧೯೭
ಭೋಜನ ವಿಧಿ	—	೩೫ — ೪೧	೧೯೭-೧೯೮
ನಿತ್ಯ ಸೇವಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು	೪೧ — ೪೪	೧೯೯
ಅನುಪಾನ ವಿಚಾರ	—	೪೭ — ೫೧	೨೦೦-೨೦೨
ಅಹಾರ ಕಾಲ	—	೫೪ —೫೫	೨೦೨-೨೦೩

೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ದ್ರವ್ಯಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ)

(೨೮||)

೨೦೪-೨೧೩

ದ್ರವ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ		— ೨	೨೦೪
ರಸಾನುರಸಗಳು	—	೨ — ೩	೨೦೫
ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು	—	೫ — ೯	೨೦೬

(೧೪)

ವಿಷಯ		ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಬೂಧ್ವರ್ಗಗಾಮಿ, ಅಘೋಗಾಮಿ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು	—	೧೦ — ೧೧	೨೦೭
ವೀರ್ಯ ವಿಚಾರ	—	೧೨ — ೧೩	೨೦೮-೨೦೯
ವಿಪಾಕ ವಿಚಾರ	—	೧೪ — ೧೫	೨೦೯-೧೧೦
ವಸಾದಿಗಳ ಬಲ	—	೨೪ — ೨೬	೨೧೨
ನಿಚಿತ್ರ ಪತ್ಯಯಾರ್ಥದ ದ್ರವ್ಯ	೨೭ — ೨೮	೨೧೨-೨೧೩

೧೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ರಸಭೇದೀಯ)

ಮಧುರಾದಿ ರಸಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ	...	— ೩೨	೨೧೪-೨೧೫
ರಸಗಳ ಗುಣಗಳು	೩೩ — ೩೪	೨೧೫-೨೧೬
ಷಡ್ಧಿ ರೂಪದಿಂದ ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗಗಳು		೩೫ — ೪೪	೨೧೬-೨೧೭

೧೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ದೋಷಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯ)

ಆವಿಕ್ಕತ ದೋಷಗಳ ಕಾರ್ಯ	—	— ೩	೨೨೭-೨೨೮
ಆವಿಕ್ಕತ ಧಾತುಗಳ ಕಾರ್ಯ	—	೩ — ೪	೨೨೮
ಆವಿಕ್ಕತ ಮಲಗಳ ಕಾರ್ಯ	—	೪ — ೪	೨೨೯
ವೃದ್ಧ ದೋಷ ಧಾತು ಮಲಗಳ ಕಾರ್ಯ		೪ — ೧೪	೨೨೯-೨೩೨
ಕ್ಷೇಣ ದೋಷಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣ	೧೪ — ೨೩	೨೩೨-೨೩೫
ದೋಷಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಲಕ್ಷಣ	—	೨೩ — ೨೪	೨೩೫
ದೋಷಧಾತುಗಳ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	—	೨೫ — ೩೩	೨೩೬-೨೩೮
ಓಷ್ಧಿ ವಿಚಾರ	—	೩೪ — ೪೦	೨೪೦-೨೪೧

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಮೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೧ —೪೩	೨೪೨-೨೪೩
ಮೋಷಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಪದ್ಧಿಯ ಮಹತ್ವ	೪೪ —೪೫	೨೪೩- ೪

೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ದೋಷಭೇದೀಯ)

(೭೮||)

೨೪೫-೨೭೨

ವಾತದ ಸ್ಥಾನ	— ೧	೨೪೫
ಪಿತ್ತದ ಸ್ಥಾನ	೧ — ೨	೨೪೫
ಕಫದ ಸ್ಥಾನ	೨ — ೩	೨೪೬
ವಾಯುವಿನ ಭೇದಗಳು	೩ — ೯	೨೪೬-೨೪೭
ಪಿತ್ತದ ಭೇದಗಳು	೯ —೧೪	೨೪೭-೨೪೯
ಕಫದ ಭೇದಗಳು	೧೪ —೧೮	೨೪೯-೨೫೦
ಮೋಷಗಳ ವಿಕೃತಿ	೧೯ — ೪೩	೨೫೦ ೨೫೮
ಮೋಗ ಮಾರ್ಗಗಳು —	೪೪ — ೪೫	೨೫೮
ಕುಸಿತ ವಾಯುವಿನ ಕಾರ್ಯ —	೪೯ — ೫೦	೨೫೯
ಕುಸಿತ ಪಿತ್ತದ ಕಾರ್ಯ —	೫೧ — ೫೨	೨೫೯-೨೬೦
ಕುಸಿತ ಕಫದ ಕಾರ್ಯ —	೫೩ —೫೩	೨೬೦
ಮೋಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಉಪಾಯ	೫೪ — ೫೫	೨೬೦
ಬೇನೆಗಳ ಭೇದ —	೫೬ —೬೧	೨೬೩-೨೬೪
ಚಿಕಿತ್ಸೆ ...	೬೧ —೭೩	೨೬೪-೨೬೭
ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯ ಭೇದದಿಂದಾಗುವ ದೋಷಗಳು	೭೩ — ೭೮	೨೬೭-೨೭೨

೧೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ದೋಷೋಪಕ್ರಮಣೀಯ)

(೪೧)

೨೭೩-೨೮೭

ವಾತದ ಉಪಚಾರ ...	— ೩	೨೭೩-೨೭೪
ಪಿತ್ತದ ಉಪಚಾರ ...	೩ — ೯	೨೭೪-೨೭೫
ಕಫದ ಉಪಚಾರ —	೯ — ೧೨	೨೭೫

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಸಂಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಹಿತಗಳ ಉಪಚಾರ	೧ — ೧೩	೨೭೫
ಉಪಚಾರದ ವಿಧಾನಗಳು —	೧೩ —೪೦	೨೭೬-೨೮೬

೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ದ್ವಿವಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯ) (೩೭) ೨೮೮-೨೯೭

ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು —	— ೬	೨೮೮-೨೯೦
ಬೃಂಹಣ —	೭ — ೯	೨೯೦
ಉಪಾಸ ...	೧೦—೧೫	೨೯೦-೨೯೨
ಬೃಂಹಿತರ ಉಪಚಾರ ಲಕ್ಷಣಗಳು —	೧೬—೧೮	೨೯೨-೨೯೩
ಬೃಂಹಣದ ಅತಿಯೋಗ ...	೧೯—೨೦	೨೯೩-೨೯೫
ಉಪಾಸದ ಅತಿಯೋಗ —	೨೦ —೩೦	೨೯೫

೧೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಶೋಧನಾದಿಗಣಸಂಗ್ರಹ) (೪೭) ೨೯೮-೩೧೧

ವಾಮಕ ಔಷಧಗಳು —	— ೧	೨೯೮
ರೇಚಕಗಳು —	೧ — ೨	೨೯೮-೨೯೯
ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯ ಔಷಧಗಳು —	೩ — ೩	೨೯೯
ಶಿರೋರೇಚಕಗಳು —	೩ — ೪	೨೯೯
ವಾತನಾಶಕ ಔಷಧಗಳು —	೪ — ೫	೩೦೦
ಪಿತ್ತನಾಶಕ ಔಷಧಗಳು —	೫ — ೬	೩೦೦
ಕಫನಾಶಕ ಔಷಧಗಳು —	೬ — ೭	೩೦೦
ಜೀವನೀಯ ಮೊದಲಾದ ೩೩ ಗಣಗಳು	೭ —೪೭	೩೦೦-೩೧೧

೧೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಸ್ನೇಹವಿಧಿ) (೪೫||) ೩೧೨-೩೨೫

ಸ್ನೇಹಗಳು	—೪೫	೩೧೨-೩೨೫
----------	-----	---------

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಸ್ವೇದವಿಧಿ)	(೨೯)	೩೨೬-೩೩೪
ಸ್ವೇದಗಳು — ೨೯	೩೩೬-೩೩೪
೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ವಮನ ವಿರೇಚನ ವಿಧಿ)	(೬೦)	೩೩೫-೩೪೧
ವಮನ ವಿಚಾರ — ೭	೩೩೫-೩೩೭
ವಿರೇಚನ ವಿಚಾರ	— ೭ — ೨೨	೩೩೭-೩೪೦
ವಮನ ವಿಧಿ	— ೨೨ — ೩೨	೩೪೦-೩೪೩
ವಿರೇಚನ ವಿಧಿ ೩೨ — ೬೦	೩೪೩-೩೪೧
೧೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಬಸ್ತಿವಿಧಿ)	(೮೭)	೩೪೨-೩೭೩
ಬಸ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು	— ೧	೩೪೩
ಬಸ್ತಿ-ಸಾಧ್ಯರೋಗಗಳು	— ೨ — ೩	೩೪೩
ಬಸ್ತಿಯಂತ್ರ	— ೯ — ೧೭	೩೪೫-೩೪೭
ಬಸ್ತಿ ವಿಧಿ	— ೨೧ — ೫೦	೩೪೮-೩೬೪
ಕರ್ಮ, ಕಾಲ, ಯೋಗ-ಬಸ್ತಿಗಳು	೬೨ — ೬೪	೩೬೭
ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿ	— ೬೭ — ೬೯	೩೬೮
ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿ	— ೬೯ — ೮೨	೩೬೯-೩೭೧
೨೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ನಸ್ಯವಿಧಿ)	(೩೯)	೩೭೪-೩೮೭
ನಸ್ಯದ ಭೇದಗಳು ಹಾಗೂ ತತ್ಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು	— ೧ — ೧೨	೩೭೫-೩೭೮
ನಸ್ಯಗಳ ಕಾಲ	— ೧೩ — ೧೬	೩೭೯-೩೮೦
ನಸ್ಯ ವಿಧಿ	— ೧೬ — ೨೨	೩೮೦-೩೮೨
ವಿವಿಧ ನಸ್ಯಗಳ ಯೋಗಗಳು	— ೨೩ — ೨೫	೩೮೨-೩೮೩
ನಸ್ಯ ಧೂಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಹರು	— ೩೦ — ೩೦	೩೮೪

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಅಣುತ್ಯೇಲ ವಿಧಿ	೩೭—೩೮	೩೮೬
ನಿತ್ಯ ನಸ್ಯದ ಲಾಭಗಳು	೩೯	೩೮೭
೨೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಧೂಮಪಾನವಿಧಿ)	(೨೩)	೩೮೮-೩೯೫

ಧೂಮದ ಲಾಭಗಳು	—	— ೧	೩೮೮
ಧೂಮದ ಪ್ರಕಾರಗಳು	...	೧	೩೮೮
ಧೂಮಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರು	೨ — ೩	೩೮೯
ಧೂಮದ ಕಾಲ	—	೫ — ೬	೩೯೦
ಧೂಮಯಂತ್ರ ಹಾಗೂ ಧೂಮಪಾನ ವಿಧಿ		೭ — ೧೨	೩೯೧-೩೯೨
ಧೂಮದ ದ್ರವ್ಯಗಳು	—	೧೨ —೧೮	೩೯೨-೩೯೩
ಧೂಮವರ್ತಿ	—	೧೮ —೨೦	೩೯೩-೩೯೪
ಧೂಮಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು	—	೨೨ — ೨೩	೩೯೫

೨೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಗಂಡೂಷಾದಿವಿಧಿ)	(೩೪)	೩೯೬-೪೦೬
----------------------------------	------	---------

ಗಂಡೂಷ ಭೇದಗಳು ಹಾಗೂ ತತ್ಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು	—	— ೯	೩೯೬-೩೯೯
ಗಂಡೂಷ ವಿಧಿ	—	೧೦ — ೧೧	೩೯೯-೪೦೦
ಮುಖಲೇಪ	—	೧೪ — ೨೨	೪೦೧-೪೦೩
ಮೂರ್ಧ್ನತ್ಯೇಲ	—	೨೩ — ೨೬	೪೦೩-೪೦೪
ತಿರೋಬಸ್ತಿ ವಿಧಿ	—	೨೬ — ೩೦	೪೦೪-೪೦೫
ಕರ್ಣಪೂರಣ		೩೦ ...೩೨	೪೦೫

೨೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಆಶ್ವೋತನಾಂಜನವಿಧಿ	(೩೦)	೪೦೭-೪೧೬
ಆಶ್ವೋತನ-ಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು ...	— ೧	೪೦೭

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಆಶ್ವೋತನ ವಿಧಿ	೨ — ೭	೪೦೮-೪೦೯
ಅಂಜನ ಮತ್ತು ಅದರ ವಿಧಿ	೭ — ೩೦	೪೦೯-೪೧೫
೨೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ತರ್ಪಣಪುಟಪಾಕವಿಧಿ)	(೨೨)	೪೧೬-೪೨೩
ತರ್ಪಣಸಾಧ್ಯರೋಗಗಳು ಮತ್ತು ಅದರ ವಿಧಿ —	— ೧೬	೪೧೬-೪೨೦
ಪುಟಪಾಕವಿಧಿ	೧೭—೨೧	೪೨೦-೪೨೩
೨೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಯಂತ್ರವಿಧಿ) (೪೨)		೪೨೩-೪೩೬
ಯಂತ್ರದ ಲಕ್ಷಣಗಳು —	— ೨	೪೨೩
ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಯಂತ್ರ —	೫ — ೬	೪೨೪
ಸಂದಂಶ ಯಂತ್ರ —	೭ — ೯	೪೨೫
ತಾಲಯಂತ್ರ —	೯ — ೧೦	೪೨೫
ನಾಡೀಯಂತ್ರ —	೧೦ — ೨೭	೪೨೬-೪೩೦
ಶಬಾಕಾಯಂತ್ರ —	೨೮ — ೩೮	೪೩೧-೪೩೫
ಅನುಯಂತ್ರ —	೩೯ — ೪೦	೪೩೫
ಯಂತ್ರಗಳ ಕಾರ್ಯ —	೪೦ — ೪೧	೪೩೫
೨೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು (ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿ) (೪೩)		೪೩೭-೪೫೩
ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪ	— ೪	೪೩೭
ಶಸ್ತ್ರಗಳು ಹಾಗೂ ತತ್ಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು	೪ — ೨೬	೪೩೮-೪೪೪
ಅನುಶಸ್ತ್ರ	೨೭ — ೨೭	೪೪೫
ಶಸ್ತ್ರದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು	೨೮ — ೨೮	೪೪೫
ಶಸ್ತ್ರದ ದೋಷಗಳು	೨೯ — ೨೯	೪೪೫
ಶಸ್ತ್ರ ಕೋಶ	೩೦ — ೩೪	೪೪೬

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ದಾಸ್ಯಗಳು ...	೩೪ —೪೫	೪೪೭-೪೪೯
ದುಷ್ಕ ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನಗಳು	೪೭ —೫೯	೪೫೦-೪೫೨

೨೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಸಿರಾವ್ಯಧವಿಧಿ)

(೫೩)

೪೫೩-೪೬೬

ರಕ್ತದ ಲಕ್ಷಣ ...	— ೧	೪೫೩
ರಕ್ತದುಷ್ಕಿಯಿಂದಾಗುವ ರೋಗಗಳು	೨— ೩	೪೫೩
ರಕ್ತಸ್ರಾವಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ...	೫ — ೮	೪೫೪
ಆಯಾ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಿರಾವೇಧ	೧೦ —೧೭	೪೫೫-೪೫೬
ಸಿರಾವ್ಯಧವಿಧಿ ...	೧೮—೩೩	೪೫೭-೪೬೦
ವೇಧದ ಯೋಗಗಳು ...	೩೩ —೩೪	೪೬೦
ದುಷ್ಕ ರಕ್ತದ ಲಕ್ಷಣಗಳು	೩೯ —೪೧	೪೬೨
ರಕ್ತಸ್ತಂಭಕ ಔಷಧಗಳು ...	೪೮—೪೯	೪೬೪
ಶುದ್ಧ ರಕ್ತವುಳ್ಳವನ ಲಕ್ಷಣ —	೫೨—೫೩	೪೬೫-೪೬೬

೨೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಶಲ್ಯಾಹರಣವಿಧಿ)

(೪೭||)

೪೬೭-೪೭೮

ಶಲ್ಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣವು —	೧ —೨	೪೬೭
ಆಯಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು	೨ —೯	೪೬೭-೪೬೯
ಶಲ್ಯ ತೆಗೆಯುವ ಉಪಾಯಗಳು —	೧೧ —೨೪	೪೭೦-೪೭೩
ಮೂಸದಲ್ಲಿಯ ಶಲ್ಯ ತೆಗೆಯುವ ಉಪಾಯಗಳು —	೪೫ —೪೬	೪೭೪

೨೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

(ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿ)

(೮೦)

೪೭೯-೪೮೭

ಅಮ, ಪಚ್ಯಮಾಸ, ಪಕ್ಷ-ಶೋಧದ ಲಕ್ಷಣಗಳು —	೨ — ೫	೪೭೯-೪೮೦
-----------------------------------	-------	---------

ವಿಷಯ	ಶ್ಲೋಕಗಳು	ಪುಟ
ಅಮಂಚೇದದ ವಿಕಾರಗಳು —	೧೧ — ೧೧	೪೮೧
ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿ —	೧೬ — ೨೦	೪೮೨-೪೮೩
ಶಸ್ತ್ರ ವೈದ್ಯನ ಗುಣಗಳು —	೨೧ — ೨೧	೪೮೪
ವ್ರಣರೋಗಿಯ ಅಪಥ್ಯ —	೩೮ —೪೦	೪೮೫-೪೮೬
ಬಂಧನದ ಪ್ರಕಾರಗಳು —	೫೯ — ೬೦	೪೯೨
ವ್ರಣವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಿದ್ದರೆ ಅಪಾಯಗಳು —	೬೬ — ೬೭	೪೯೩
ಬಂಧನದ ಲಾಭಗಳು —	೬೭ —೬೯	೪೯೪
ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಿದ್ದ ವ್ರಣಗಳು —	೭೨ — ೭೩	೪೯೫
ಕ್ರಿಮಿಯುಕ್ತ ವ್ರಣಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ —	೭೪ — ೭೬	೪೯೫
ವ್ರಣರೋಗಿಯ ಅಪಥ್ಯಗಳು —	೭೮ — ೭೯	೪೯೬
೩೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು		
(ಪಾರಾಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿ)	(೫೩)	೪೯೮-೫೦೦
ಪಾರದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ —	— ೨	೪೯೮
ಪಾರಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು —	೨ — ೩	೪೯೮-೪೯೯
ಪಾರಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರು —	೪ — ೭	೪೯೯
ತೀಕ್ಷ್ಣ-ಮಧ್ಯ-ಸಾಮ್ಯ ಪಾರವಿಧಿ —	೮ — ೨೧	೫೦೦-೫೦೨
ಪಾರಗುಣಗಳು —	೨೩ —೨೬	೫೦೩-೫೦೪
ಪಾರ ಪ್ರಯೋಗವಿಧಿ —	೨೬ — ೩೨	೫೦೪-೫೦೫
ದಾಹದ ಯೋಗಗಳು —	೩೪—೩೭	೫೦೫-೫೦೬
ಅಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿ —	೩೯ —೪೩	೫೦೭-೫೦೮
ಸುದಗ್ಧ ಲಕ್ಷಣ —	೪೬—೪೭	೫೦೮
ಪ್ರಮಾದದಗ್ಧದ ಪ್ರಕಾರಗಳು —	೪೯ —೫೧	೫೦೯-೫೧೦
ಸ್ನೇಹದಗ್ಧದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ...	೫೨	೫೧೦

ಪರಿಶಿಷ್ಟ

ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪುಟ ೪೯೨ ಅಧ್ಯಾಯ ೨೯ ಶ್ಲೋಕ ೫೯, ೬೦, ೬೧

೧ ಕೋಶ (ಕತ್ತಿಯ ವರೆ) ಬಂಧ:- ಇದನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಂಗುಲಿಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಕಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ ಕೇವಲ ಶಿಗಿಸುವರು.

(೨) ಸ್ವಸ್ತಿಕ (ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಚಿಹ್ನೆ) ಬಂಧ:- ಇದನ್ನು ಸಂಧಿ, ಹುಬ್ಬು, ಸ್ತನಗಳ ನಡುವಿನ ಭಾಗ, ಕಿವಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

(೩) ಮುತ್ತೋಲಿಬಂಧ:- ಇದು ಆಕಳ ಮೋರೆಯಂತೆ ಇದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಜಾಳಿಗೆಯಂತೆ ತೂತುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಶಿಶ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗ.

(೪) ಚೀನಬಂಧ:- ಇದನ್ನು ಬಹಳ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಮಾಡುವರು. ಅಪಾಂಗ (ಕಣ್ಣಿನ ಕೊನೆ) ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

(೫) ದಾಮ (ಹಗ್ಗ) ಬಂಧ:- ದನಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗಗಳಂತೆ ೪ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಇರುವವು. ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

(೬) ಅನುವೇಲಿ ತಬಂಧ:- ಇದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಟ್ಟುವರು. ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದು.

(೭) ಖಟ್ಟಾ (ಹೊರಸು) ಬಂಧ:- ಇದಕ್ಕೆ ಕಾಲುಗಳಂತೆ ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಿಗಳು ಇರುವವು. ಗದ್ದದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

೮) ವಿಬಂಧ (ವಿವಿಧ ಬಂಧ) ಬಂಧ:- ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಡ್ಡ ಉದ್ದ ಬಂಧಗಳೂ ೬ ಗಂಟುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೊಟ್ಟೆ, ಬೆನ್ನುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗ.

(೯) ಸ್ಥಗಿಕಾ (ಮುಚ್ಚುವ) ಬಂಧ:- ಟೆಷಧ ಹಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು. ಅಂಗುಷ್ಠ, ಬೆರಳು, ಶಿಶ್ನ ಇವುಗಳ ತುದಿಗೆ ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು.

(೧೦) ವಿತಾನ್ (ವಿಸ್ತೃತ) ಬಂಧ:- ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅವಯವ ಹೊಟ್ಟೆ, ಬೆನ್ನು ಮುಂ. ಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

(೧೧) ಉತ್ಪಂಗ (ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಬಂಧ:- ಇದನ್ನು ಜೋತಾಡುವ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವರು.

(೧೨) ಗೋಷ್ಠಾಕಾ (ಕವಣಿ, ಬಂಧ:- ಇದನ್ನು ಮೂಗು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

(೧೩) ಯಮಕ (ಜೋಡ) ಬಂಧ:- ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹತ್ತಿ ಇದ್ದ ವ್ರಣಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು

(೧೪) ಮಂಡಲ (ದುಂಡ) ಬಂಧ:- ದುಂಡ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ದುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತಲು ಉಪಯುಕ್ತವು

(೧೫) ಪಂಚಾಂಗೀ (೫ ಅವಯವಗಳಿಕ್ಕು) ಬಂಧ:- ಐದು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ೫ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಜತುವಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವರು.

ನಾ ಗ್ಭ ಟಿ - ವಿ ರ ಚಿ ತ
ಅಷ್ಟಾಂಗ - ಹೃದಯ

ಸೂತ್ರಸಾಧನ

೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ರಾಘಾದಿರೋಗಾನ್ ಸತತಾನುಷಕ್ತಾನಶೇಷಕಾಯಪ್ರಸ್ಯತಾನ-
ಶೇಷಾನ್ ||
ಚಿತ್ಸುಕ್ಯಮೋಹಾರತಿದಾಇರ್ ಜಘಾನ್ ಯೋಽಸೂರ್ವವೈದ್ಯಾಯ
ನಮೋಽಸ್ತು ತಸ್ಮೈ || ೧ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವಾಗಲೂ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಆತನ ಎಲ್ಲ ಬೇಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗೋಣ, ಮೋಹ (ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯೇ ನಾಶ), ದುಃಖಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ರಾಗ(ಆಸಕ್ತಿ), ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಆ ವಿಲಕ್ಷಣ ವೈದ್ಯನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವಿರಲಿ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—ರೋಗಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ, ಎಲ್ಲವೂ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣ ವೈದ್ಯರೂ ಕಳೆಯುವರು. ಆದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಕಳೆಯುವ ಈ [ಭವರೋಗ] ವೈದ್ಯರು [ದೇವರು] ವಿಲಕ್ಷಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಘ್ನವೈದಗವೇ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಂಗಲಾಚರಣ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಅನುಬಂಧ ಚತುಷ್ಟಯ ಅಂದರೆ ವಿಷಯ, ಪ್ರಯೋಜನ, ಅಧಿಕಾರ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ರೋಗದ ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳು ವಿಷಯವು; ಧಾತುಸಾಮ್ಯ [ಅರೋಗ್ಯ] ದ್ವಾರಾ ಆಯುರ್ವೈದ್ಯಿಯಿಂದ ಸತ್ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವಾಗಿ ಅದರಿಂದಾಗುವ ಐಹಿಕ ಪಾರತ್ರಿಕ ಸುಖವು ಪ್ರಯೋಜನವು; ಅದನ್ನು ಬಯಸುವವನೇ ಅಧಿಕಾರಿ; ಉಪಾಯೋಪೇಯ ಭಾವವು ಸಂಬಂಧವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

[೧]

ಅಥಾತ ಆಯುಷ್ಯಾಮೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆಯುಷ್ಯಾಮೀಯ (ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವವನಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ) ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಂಗಲಾರ್ಥವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅತಃ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ನಂತರ ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ [ಉದಾ:— “ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ, ಅಥಾತೋ ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ” ಎಂದು ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಮುನಿಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆ ಮಂಗಲಾಚರಣವನ್ನು ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರೆ ನಾಗ್ನಿಹಿಂಚಾರ್ಯರು ‘ರಾಗಾದಿರೋಗಾನ್’ ಎಂದು ಮೊದಲೇ ಮಂಗಲಾಚರಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯ ಭಯದಿಂದ ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಅಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ವಸ್ತುತಃ ಈ ‘ಅಥ-ಅತಃ’ ಶಬ್ದಗಳು ಗ್ರಂಥದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಇರದೆ ಪ್ರತಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅರ್ಷ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ದಿವಸ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚೆ ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಾಪನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ‘ಅಥಾತಃ’ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಷಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರತ್ಯಧ್ಯಾಯದ ಅರಂಭಕ್ಕೆ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಇವೆ. ನಾಗ್ನಿಹಿಂಚಾರ್ಯರು ಅರಂಭದ “ಅಥಾತಃ” ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮುನಿಗಳ ಗೌರವದಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ತಕ್ಕೊಂಡಿರುವರು. ಅಥವಾ ಮೊದಲಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಇಡೀ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದ ಮಂಗಲವೆಂದೂ ಮುಂದಿನ ಅಥ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರತ್ಯಧ್ಯಾಯದ ಮಂಗಲವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವೆಂದರೆ ಆಯುರ್ವೇದದ ಅಂಗಗಳಾದ ಸಾಂಖ್ಯ, ನ್ಯಾಯ, ವ್ಯಾಕರಣ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನ, ಕುಲ, ಸುಬುದ್ಧಿ, ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದವು.

ಇಡೀ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಆಯುಷ್ಯಾಮೀಯವಾಗಿರಲು ಇದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ‘ಆಯುಷ್ಯಾಮೀಯ’ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ,

ಯಾವದಾವರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಮೊದಲು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಆ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ತರಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಯುಷ್ಯಾಮೀಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ಇಟ್ಟಿದೆ. ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಇದಕ್ಕೆ ' ದೀರ್ಘಜೀವತೀಯ ' ಎಂದು ಕರೆದಿರುವರು. ಎರಡರರ್ಥವೂ ಒಂದೇ.

ಈ ಗ್ರಂಥವು ಕೇವಲ ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದು [ನಿರ್ಮೂಲ] ಅಲ್ಲ; ಪೂರ್ವದ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೇಳುವೆನು; ಇದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಆಧಾರವಿರುವದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣ ಭೂತವಾಗಿದೆ; ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ

ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದರ ಮೇಲೆ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ಇರಲು ನೀವೇಕೆ ಈ ಗ್ರಂಥ ಬರೆದಿರಿ? ಎಂದು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ-ಶಂಕೆಯು ಬರುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತೇಷಾಮೇಕೈಕಮನ್ಯಾಪಿ ಸಮಸ್ತನ್ಯಾಧಿಸಾಧನೇ
ಪ್ರತಿತಂತ್ರಾಭಿಯೋಗೇ ತು ಪುರುಷಾಯುಷಸಂಕ್ಷಯಃ
ಭವತ್ಯಧ್ಯಯನೇನ್ನೈವ ಯಸ್ಮಾಕ್ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಪುನಃ ಪುನಃ |
ಸರ್ವತಂತ್ರಾಣ್ಯತಃ ಪ್ರಾಯಃ ಸಂಹೃತ್ಯಾಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹಃ ||
ಅಸ್ಥಾನವಿಸ್ತರಾಕ್ಷೇಪಪುನರುಕ್ತಾದಿವರ್ಜಿತಃ |
ವಿನಿಗೂಢಾರ್ಥತತ್ವಾನಾಂ ಪ್ರದೇಶಾನಾಂ ಪ್ರಕಾಶಕಃ ||
ಯುಗಾನುರೂಪಸಂದರ್ಭೋ ವಿಭಾಗೇನ ಕರಿಷ್ಯತೇ |
ತೇರ್ಥಾಃ ಸ ಗ್ರಂಥಬಂಧಶ್ಚ ಸಂಕ್ಷೇಪಾಯ ಕ್ರಮೋನ್ಮಥಾ ||

“ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳ ನಿದಾನ-ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳು ಇಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಓದಬೇಕಾದರೆ ಆಯುಷ್ಯವೇ ಸಾಲದು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕಾರಣ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಿಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಸಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಹೇಳೋಣ, ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರ ಅಥವಾ ಅತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಪುನರುಕ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಗೂಢ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುವ, ಈಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವೆನು.” ಈ ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಏತತ್ ಪಠನ್ ಸಂಗ್ರಹಬೋಧಶಕ್ತಃ | ಸ್ವಭೃಸ್ತಕರ್ಮಾ ಭಿಷಗಪ್ರಕಂಹ್ಯಃ||

ಆಕಂಪಯತ್ಯನ್ಯವಿಶಾಲತಂತ್ರಕೃತಾಭಿಯೋಗಾನ್ಯದಿ ತನ್ಮ ಚಿತ್ರಮ್ ||

ಎಂದು ಇದರಿಂದ ಚರಕ ಸುಶ್ರುತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನವಾಗುವದೆಂದು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಋಷಿಪ್ರಣೀತವೆಂದು ಇಡೀ ಆಯುಷ್ಯವೆಲ್ಲ ಕಲಿತು ದುಃಖಪಡಬೇಡಿರಿ ಎಂದೂ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಆಯುರ್ವೇದ—ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವಾಗುವದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ವೈದ್ಯಕಪಲ್ಲೆಂದು ಭಾವವು.

ಆಯುಃ ಕಾಮಯಮಾನೇನ ಧರ್ಮಾರ್ಥಸುಖಸಾಧನಮ್ |

ಆಯುರ್ವೇದೋಪದೇಶೇಷು ವಿಧೇಯಃ ಪರಮಾದರಃ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಲು ನೆರವಾಗಬಲ್ಲಂತಹ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಆಯುರ್ವೇದದ ಉಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಅದರವನ್ನು ಇಡಬೇಕು. (ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದೋಣ, ಅರ್ಥ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ ಅದರಂತೆ ವರ್ತಿಸೋಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.)

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ‘ ಆಯುಃ ವೇದಯತೀತಿ ಆಯುರ್ವೇದಃ ’ ಅಂದರೆ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂಥ ಹಿತಾಹಿತ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವದು ಆಯುರ್ವೇದವು. ‘ ಆಯುರ್ವಿದ್ಯತೇ [ಜ್ಞಾಯತೇ], ಲಭ್ಯತೇ, ವಿಚಾರ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಆಯುರ್ವೇದಃ ’ ಯಾತರಿಂದ ಆಯುಷ್ಯದ ಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅಥವಾ ವಿಚಾರವಾಗುವದೋ ಅದು ಆಯುರ್ವೇದವು. [೨]

ಇಂತಹ ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸ್ಮೃತ್ವಾನ್ಯಯುಷೋ ವೇದಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಮಜಿಗ್ರಹತ್ ||

ಸೋನ್ಮತ್ಸಿನೌತೌಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಂ ಸೋನ್ಮತ್ರಿಪುತ್ರಾದಿಕಾನ್ ಮುನೀನ್ ||೩||
ತೇನ್ಮಗ್ನೀಶಾದಿಕಾನ್ಸ್ತೇ ತು ಪೃಥಕ್ ತಂತ್ರಾಣಿ ತೇನಿರೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಮುಂಚೆ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಬಳಿಕ ಅದನ್ನು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ಆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಅವರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಅವನು

ಅತ್ರೇಯ, ಪುನರ್ವಸು, ಭಾರದ್ವಾಜ, ಕಶ್ಯಪ ಮುಂತಾದ ಋಷಿಗಳಿಗೆ, ಅವರು ಅಗ್ನಿವೇಶ, ಭೇಡ, ಜಾತೂಕರ್ಣ, ಪರಾಶರ, ಹಾರೀತ, ಪ್ಲಾಸಾಣಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಅಗ್ನಿವೇಶಾದಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಿದರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಆಯುರ್ವೇದವು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದದ್ದೂ, ನಿತ್ಯವಾದದ್ದೂ ಇರುವದರಿಂದಲೇ “ಕೃತ್ವಾ” ಎನ್ನದೆ “ಸ್ಮೃತ್ವಾ” ಎಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. [೩]

ತೇಭ್ಯೋಽತಿವಿಪ್ರಕೀರ್ಣೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಯಃ ಸಾರತರೋಚ್ಚಯಃ ||೩||
ಕ್ರಿಯತೇಽಷ್ವಾಂಗಹೃದಯಂ ನಾತಿಸಂಕ್ಷೇಪವಿಸ್ತರಮ್

ಅರ್ಥ:— ಅಗ್ನಿವೇಶಾದಿಗಳ ಆ ದೊಡ್ಡ ಮತ್ತು ಸಂಕೀರ್ಣ ಗ್ರಂಥಗಳೊಳಗಿಂದ ಸಾರವಾದದ್ದಷ್ಟನ್ನೇ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ತಂದು ಅತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವೂ ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವೂ ಆಗದಂತೆ ಈ ‘ಅಷ್ವಾಂಗ ಹೃದಯ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಿಷಯಕ್ರಮವು ಸರಿಯಾಗಿರದೆ ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅಗ್ನಿವೇಶಾದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಾರ ತೆಗೆದು ವಿಷಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ‘ಅಷ್ವಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮೊದಲು ವಾಗ್ಭಟರು ಬರೆದರು. ಅದು ಆಯುರ್ವೇದದ ಸಾರವು. ಸಂಗ್ರಹದ ಕೊನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ:

ಆಯುರ್ವೇದೋದಧೇಃ ಪಾರಮಪಾರಸ್ಯ ಪ್ರಯಾತಿ ಕಃ |

ವಿಶ್ವನ್ಯಾಧ್ಯಾಷಢ್ವಾನ್ಸಾರಸ್ತ್ವೇಷ ಸಮರ್ಥಿತಃ ||

ಬಳಿಕ ಅದಕ್ಕೂ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ‘ಅಷ್ವಾಂಗ ಹೃದಯ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದರು. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ “ಸಾರತರ” ಎಂದು ಬರೆದದ್ದಾಗಿದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಹೃದಯವು ಮುಖ್ಯವಿರುವಂತೆ ಅಷ್ವಾಂಗವಾದ ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಗೆ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ಹೀಗೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

“ಹೃದಯಮಿವ ಹೃದಯಮೇತತ್ಸರ್ವಾಯುರ್ವೇದವಾಜ್ಞಯಪಯೋಧೇಃ” [೪]

ಕಾಯಬಾಲಗ್ರಹೋಧ್ವಾಂಗಶಲ್ಯದಂಷ್ಟ್ರಜರಾವೃಷಾನ್ ||೫||
ಅಷ್ಟಾನಂಗಾನಿ ತಸ್ಯಾಹುಶ್ಚಿಕಿತ್ಸಾಯೇಷು ಸಂಶ್ರಿತಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಾಯ, ಬಾಲ, ಗ್ರಹ, ಉಧ್ವಾಂಗ, ಶಲ್ಯ, ದಂಷ್ಟ್ರ, ಜರಾ, ವೃಷ ಎಂದು ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಇವುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಸರ್ವ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಜ್ವರ, ಅತಿ ಸಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು.

೨. ಬಾಲಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರ ಹಲ್ಲುಬೇನೆ, ದುಷ್ಟಕ್ಷೀರ, ಪೋಷಣ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು.

೩. ಗ್ರಹಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ದೇವ, ಯಕ್ಷ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳ ಪೀಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು.

೪. ಉಧ್ವಾಂಗಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ಬಾಯಿ ಎಂಬೀ ಅವಯವಗಳ ರೋಗವಿಷಯಕವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಲಾಕ್ಯವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

೫. ಶಲ್ಯಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯು.

೬. ದಂಷ್ಟ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಹಾವು, ಬೇಳು, ಇಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿಷದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು.

೭. ಜರಾಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಮುಪ್ಪು ಬೇಗನೆ ಬಾರದಂತೆಯೂ, ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅದು ತಿರುಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ರಸಾಯನವೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವ ದುಂಬು.

೮. ವೃಷಚಿಕಿತ್ಸೆ:— ಶುಕ್ರಧಾತುವನ್ನೂ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಬಲವನ್ನೂ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು. ಇದಕ್ಕೆ ವಾಜೀಕರಣವೆಂತಲೂ ಹೆಸರಿದೆ. [೫]

ದೋಷ, ಧಾತು, ಮಲ ಈ ಮೂರರಿಂದ ದೇಹವು ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಅವುಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಹೊರಟು ದೋಷವು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಖ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದರ ವಿವರವನ್ನು ಮುಂಚೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಯುಃ ಪಿತ್ತಂ ಕಫಶ್ಚೇತಿ ತ್ರಯೋ ದೋಷಾಃ ಸಮಾಸತಃ ||೬||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳೆಂದು ದೋಷಗಳು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದೋಷಗಳ ಒಳಭೇದಗಳೂ ಅವುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಬಹಳವಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಅವು ಮೂರು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳು ಶರೀರವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡುವದರಿಂದ [ಧಾರಣಾತ್ ಧಾತವಃ] ಧಾತುಗಳೆಂದೂ [ಉದಾ:—ಸಮಧಾತುಃ ಸಮಸ್ತಾಸು ಶ್ರೇಷ್ಠಾ], ಮಲಿನ ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ರಸಾದಿಗಳ ಮಲರೂಪವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ ಅವು ಮಲಗಳೆಂದೂ [ಉದಾ: ವಿಕಾರೈಃ ಕುಪಿತಾ ಮಲಾಃ], ರಸ, ರಕ್ತ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುವದರಿಂದ [ದೂಷಯಂತೀತಿ ದೋಷಾಃ] ದೋಷಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವು. ಆದರೆ ಧಾತು-ಮಲ ಶಬ್ದಗಳು ರಸಾದಿಧಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ರೂಢವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಾತಾದಿ ಮೂರುಗಳಿಗೇ ದೋಷಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವದು ಹೆಚ್ಚು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಚರಕಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡ 'ವಾಯುಃ ಪಿತ್ತಂ ಕಫಶ್ಚೋಕ್ತಃ ಶರೀರೇ ದೋಷಸಂಗ್ರಹಃ' ಎಂದು ದೋಷಗಳೆಂದೇ ಅವನ್ನು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅನ್ನುವದರಿಂದಲೇ ಅವು ಮೂರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರಲು ಮತ್ತೆ "ತ್ರಯಃ" ಅನ್ನುವದರ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದರೆ ಕೆಲವರು ರಕ್ತವನ್ನೂ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಎಣಿಸುವರು. ಇದರ ಸಮರ್ಥನವನ್ನು ಅವರು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ರಕ್ತಕ್ಕೂ ಪ್ಲೀಹ-ಯಕೃತಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನವೂ, ಪದ್ಮ-ಇಂದ್ರಗೋಷ ಸದೃಶಗಳೆಂಬ ಲಕ್ಷಣವೂ, ದೇಹದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿಗಳೆಂಬ ಕಾರ್ಯವೂ, ವಿಸರ್ಜ-ಪ್ಲೀಹವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ವಿಕಾರವೂ, ಶಿರಾವೃಥವೆಂಬ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೂ ವಾತಾದಿಗಳಂತೆ ಉಂಟೆಂದು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಯಾಕೆಂದರೆ ವಾತಾದಿಗಳಂತೆ ಅದು ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಯಾವದನ್ನೂ ದೂಷಿಸಲಿರಿಯದು. ಕೆಲವು ಕಡೆಗೆ ರಕ್ತಜ ರಕ್ತದುಷ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕೆ ಘೃತದಗ್ಧನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ ದಗ್ಧವಾದದ್ದು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲ್ಲದೇ ಘೃತದಿಂದಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ರಕ್ತದುಷ್ಯವೆಂಬಲ್ಲಿ ದುಷ್ಯವಾದದ್ದು ರಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ವಾತಾದಿಗಳಿಂದಲ್ಲದೇ ರಕ್ತದಿಂದಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣವೇ ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜ, ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವಂತೆ "ರಕ್ತಜ" ಎಂದು ಭೇದವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದ ರಕ್ತವು ದೋಷವಾಗಲಾರದು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂಚಿಸಲೆಂದೇ "ತ್ರಯಃ" [ಮೂರೇ, ನಾಲ್ಕಲ್ಲ.] ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಭುತ್ವಾದಾಶುಕಾರಿತ್ವಾದ್ಬಲಿತ್ವಾದನ್ಯಕೋಪನಾತ್
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದ್ಭವರೋಗತ್ವಾದ್ಧಾತೂನಾಂ ಪ್ರಬಲೋನ್ನಿಲಃ ||

ಅರ್ಥ— ದೋಷಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ವಾಯುವೇ ಪ್ರಬಲವಾದದ್ದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಹೆಚ್ಚು [೧] ವ್ಯಾಪಕವೂ, [೨] ಶೀಘ್ರಕಾರಿಯೂ, [೩] ಬಲಿಷ್ಠವೂ, [೪] ಉಳಿದ ವುಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಹೊತ್ತೊಯ್ಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ, [೫] ಸ್ವತಂತ್ರವಾದದ್ದೂ, [೬] ಹೆಚ್ಚು ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಬಲ್ಲದ್ದೂ ಇರುತ್ತದೆ.

[೧] ವಾಯುವು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಣು ರೇಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಹಬ್ಬಿರುವದು.

[೨] ವಾತ ವಿಕಾರಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸಾವಿನ ಕಡೆಗೆ ಬೇಗನೆ ನೆಳೆದೊ ಯ್ತುವೆ.

[೩] ವಾತವು ಕುಪಿತವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದು ಪಿತ್ತ—ಕಫಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡುವಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವದು.

[೪] “ಪಿತ್ತಂ ಪಂಗು ಕಫಃ ಪಂಗುಃ ಪಂಗವೋ ಮಲಧಾತವಃ |
ವಾಯುನಾ ಯತ್ರ ನೀಯಂತೇ ತತ್ರ ಗಚ್ಛಂತಿ ಮೇಘವತ್ ||”

ಪಿತ್ತ ಕಫ ಮಲ ಧಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಕುಂಟಾದುನೇ ಇವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಗಾಳಿ ಯಿಂದ ಕಂಡಕಡೆಗೆ ಚದರಿಸಲ್ಪಡುವ ಮೋಡದಂತೆ ಇವು ವಾತದಿಂದ ಹೊತ್ತೊಯ್ಯ ಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

[೫] ಅಲ್ಲದೆ ವಾತವು ಬೇರೆ ಯಾವದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಲಾ ರದು; ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ವಾತವು ಸ್ವತಂತ್ರವು.

[೬] ವಾತದ ರೋಗಗಳು ೮೦, ಪಿತ್ತದ ರೋಗಗಳು ೪೦, ಕಫದ ರೋಗ ಗಳು ೨೦ ಆಗಿರುವವು. ಅದಕಾರಣವೇ ದೋಷಗಳ ಗಣಕೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನಿತ್ತುದಾಗಿದೆ.

ವಿಕೃತಾವಿಕೃತಾ ದೇಹಂ ಘ್ನಂತಿ ತೇ *ವತ್ಸಯಂತಿ ಚ ||

ಅರ್ಥ— ಈ ದೋಷಗಳು ವಿಕೃತವಾದರೆ ದೇಹವನ್ನು ಕೊಲ್ಲು ವವು, ಅವಿಕೃತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಸಾಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇಲ್ಲಿ ವಿಕೃತಿಯೆಂದರೆ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮಾಣವು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗೋಣವೆಂತಲೂ ದೋಷಗಳು ತಮ್ಮ ನಿಯಮಿತ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಕದಲೋ ಣವೆಂತಲೂ ಅರ್ಥವು.

[೬]

ತೇ ವ್ಯಾಪಿನೋಽಪಿ ಹೃನ್ಮಾಭ್ಯೋರಧೋನುಭ್ಯೋರ್ಧ್ವ

ಸಂತ್ರಯಾಃ || ೭ ||

ಅರ್ಥ:— ಈ ದೋಷಗಳು ದೇಹದಲ್ಲೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೂ ಅವು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ (೧) ವಾತವು ಹೊಕ್ಕುಳದ ಕೆಳಗೆ, (೨) ಪಿತ್ತವು ಹೊಕ್ಕುಳ ಎದೆ ಇವುಗಳ ನಡುವೆ, (೩) ಕಫವು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ. (೭)

ನಯೋಹೋರಾತ್ರಿಭುಕ್ತಾನಾಂ ತೇಂತಮುಧ್ಯಾದಿಗಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅವು ವಯಸ್ಸು, ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ, ಊಟ ಇವುಗಳ ಕಡಿ ನಡು ನೊದಲು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡಿರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಯಸ್ಸಿನ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ [ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ] ವಾತವೂ, ನಡುವಿನಲ್ಲಿ [ಹರೆಯದಲ್ಲಿ] ಪಿತ್ತವೂ, ನೊದಲಿನಲ್ಲಿ [ಜಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ] ಕಫವೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಊಟಗಳ ಕಡಿ ನಡು ನೊದಲು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. [೭||]

ತೈರ್ಭವೇದ್ವಿಷಮಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೋ ಮಂದಶ್ಚಾಗ್ನಿಃ ಸಮೈಃ ಸಮಃ ||೮||

ಅರ್ಥ:— ಅಗ್ನಿಯು, ವಾತವು ಬೆಳೆದಾಗ್ಗೆ ವಿಷಮವಾಗಿಯೂ, ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಬಲಿಸಿದಾಗ್ಗೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ್ಗೆ ಮಂದವಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲವೂ ಸಮವಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸಮವೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದರಂತೆ ವಾತ-ಪಿತ್ತಗಳ ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆಯಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ವಾತ-ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೃದು, ಕಫ-ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ಮಂದ ಒಮ್ಮೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಆಗುವದು. ಸತ್ತ ರಜ ತಮ ಗುಣಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಿದ್ದರೂ ಅವು ಹೇಗೆ ಜಗತ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ದೋಷಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅರಂಭಕಂ ವಿರೋಧೇಽಪಿ ಮಿಥೋ ಯದ್ವದ್ಗುಣತ್ರಯಂ |

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಂ ಯುಗಪದ್ ವ್ಯಾಧೇದೋಷತ್ರಯಂ ತಥಾ |

ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಲೂಟವನ್ನು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಪಚನಮಾಡುವದೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮಾಡದಿರುವದೂ ವಿಷಮಾಗ್ನಿಯ ಕಾರ್ಯವು, ತೀವ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವದು ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಯ ಕಾರ್ಯವು, ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಮಾಡುವದು ಮಂದಾಗ್ನಿಯದು, ಸರಿಯಾದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡುವದು ಸಮಾಗ್ನಿಯ ಕೆಲಸವು. (೮)

ಕೋಷ್ಠಃ ಕ್ರೂರೋ ಮೃದುರ್ಮಧ್ಯೋ ಮಧ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರೇಃ ಸಮೈರಪಿ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೋಷ್ಠವು (೧) ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಬಿರುಸೂ, (೨) ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೃದುವೂ, (೩) ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (೪) ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಮೂರೂ ಸಮನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೋಷ್ಠವು ಮಧ್ಯಮವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ೪ನೆಯದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ವಾತಪಿತ್ತಗಳ ಧರ್ಮಗಳು ಒರಸರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವು ಈ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಬಿರುಸು ಮಿಡುವುತನಗಳನ್ನು ಕೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ತರಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಕಫವು ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಮಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ೩ನೆಯ, ೪ನೆಯ ತರಹಗಳು ಮಧ್ಯಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿಯೆ ಎರಡು ಭೇದಗಳೆಂದು ಅಂದಾಹಾನವದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತುಸು ಭೇದವೂ ಉಂಟು. ೧ನೆಯ ದರಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನವು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಷ್ಟದಾಯಕವಾದರೆ ೨ನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಆಗುವದೆಂಬುದೇ ಆ ಭೇದವು. (೮||)

ಈ ಕೋಷ್ಠವು ವಾತಕಫದಿಂದ ಕ್ರೂರ, ವಾತ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಮತ್ತು ಕಫ-ಪಿತ್ತದಿಂದ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಮೃದುವಾಗುವದು.

ಶುಕ್ರಾರ್ತವಶ್ಯೈರ್ಜನ್ಯಾದೌ ವಿಷೇಣೇವ ವಿಷಕೃಮೇಃ || ೯ ||
ತ್ವೈಶ್ಚ ತಿಸ್ರಃ ಪ್ರಕೃತಯೋ ಹೀನಮಧ್ಯೋತ್ತಮಾಃ ಪೃಥಕ್ ||
ಸಮಥಾತುಃ ಸಮಸ್ತಾಸು ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ನಿಂದ್ಯಾ ದ್ವಿದೋಷಜಾಃ || ೧೦ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗರ್ಭಾಧಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ ಆರ್ತವಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ, ವಿಷದಿಂದ ವಿಷಕ್ರಮಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಹೀನ ಮಧ್ಯಮ ಉತ್ತಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ತರಹದ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಮೂರೂ ಸಮನಾಗಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು. ಎರಡೆರಡು ದೋಷಗಳ ಅಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಕೃತಿಯು ನಿಂದ್ಯವಾದದ್ದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಿಕೃತ ದೋಷಗಳಿಂದ ಶರೀರವೇ ಸಾಶನಾಗುತ್ತವೆಂದಿರಲು [ವಿಕೃತಾ ದೇಹಂ ಘ್ನಂತಿ] ಅವುಗಳಿಂದ ಹೊಸ ಶರೀರವು ಹುಟ್ಟುವದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಸಂಶಯವನ್ನು ಕಳೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷಕ್ರಮಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಬಚನಾಗ ಮುಂತಾದ ವಿಷಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ನಾರವೂಡಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಗೆ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವದು ಕಂಡಿದುದಾಗಿದೆಯೋ ಪಾಗಿಯೇ ವಿಕೃತ ದೋಷಗಳಿಂದ ವಿಕೃತ ಶರೀರಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು.

ವಿಯೋನಿ ವಿಕೃತಾಕಾರಾ ಜಾಯಂತೇ ವಿಕೃತ್ಯೈರ್ನುಲೈಃ | .೧೦)

ಶುಕ್ರ ಅರ್ತವಗಳಲ್ಲಿಯ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಅಧಿಕೃದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಯೋನಿಯುಳ್ಳವೂ ವಿಕಾರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವೂ ಆದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ತತ್ರ ರುಕ್ಷೋ ಲಘುಃ ಶೀತಃ ಖರಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶ್ಚ ಲೋನಿಲಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವು ರುಕ್ಷ, ಹಗುರು, ಶೀತ, ಬಿರುಸು, ಸೂಕ್ಷ್ಮ (ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಬಲ್ಲದ್ದು), ಮತ್ತು ಚಂಚಲ ಆಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ವಾಯುವು ಶೀತವೂ ಅಲ್ಪ, ಉಷ್ಣವೂ ಅಲ್ಪ [ಅನುಷ್ಣಶೀತೋ ವಾಯುಃ] ಎಂದು ನೈಯ್ಯಾಯಿಕರನ್ನುವದುಂಟು. ವೈದ್ಯಕ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು “ಯೋಗವಾಹಿ” ಅಂದರೆ ಶೀತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಶೀತವೂ, ಉಷ್ಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಉಷ್ಣವೂ ಆಗಿರುವದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

‘ಯೋಗವಾಹಃ ಪರಂ ವಾಯುಃ ಸಂಯೋಗಾದುಭಯಾರ್ಥಕೃತ್ |

ಉಷ್ಣಕೃತ್ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಶೀತಕೃತ್ ಸೋಮಸಂಶ್ರಯಾತ್ || ’

ವಾಯುವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಯೋಗವಾಹಿಯು. ಅಂದರೆ ಉಷ್ಣ ಶೀತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಉಷ್ಣ ಶೀತ ಮಾಡುವಂತದದು. ಹೀಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ವಾಯುವು ಶೀತವೆಂತು ? ಈ ಶಂಕೆಯ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ.— ಶೀತದಿಂದ ವಾಯುವಿನ ವೃದ್ಧಿಯೂ, ಉಷ್ಣದಿಂದ ಶಮನವೂ, ಆಗುವದರಿಂದ “ವೃದ್ಧಿಃ ಸಮಾನ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಿಪರೀತ್ಯರ್ವಿಪರ್ಯಯಃ” ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ವಾತರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಶೈತ್ಯದ ಅನುಭವವಾಗುವದರಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಹಲವು ಟೀಕಾಕಾರರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. [೧೦೧]

ಪಿತ್ತಂ ಸಸ್ತೇಹತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಲಘು ವಿಸ್ರಂ ಸರಂ ದ್ರವಂ ||೧೦||

ಅರ್ಥ:- ಪಿತ್ತವು ಸ್ವಲ್ಪು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಹಗುರು, ದುರ್ಗಂಧಿ, (ಮಲ) ಸಾರಕ, ಮತ್ತು ದ್ರವವಾದದ್ದು ಆಗಿರುವದು. (೧೦)

ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಶಿತೋ ಗುರುರ್ಮಂದಃ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣೋ ಮೃತ್ಸ್ನಃ ಸ್ಥಿರಃ ಕಫಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಕಫವು, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶೀತ, ಜಡ, ಮಂದವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವದು, ಸುಣುಸು, ಜಿಗಟು, ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ್ದು ಇದೆ. (೧೧)

ಸಂಸರ್ಗಃ ಸನ್ನಿಪಾತಶ್ಚ ತದ್ವಿಸ್ತ್ರಿಕ್ಷಯಕೋಪತಃ || ೧೨ ||

ಅರ್ಥ:- ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡರ ಕ್ಷಯ, ಅಥವಾ ಕೋಪವು ಸಂಸರ್ಗ ವೆಂದೂ, ಮೂರರ ಕ್ಷಯ ಅಥವಾ ಕೋಪವು, ಸನ್ನಿಪಾತವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವು. (೧೨)

ದೋಷಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಕಾರ್ಯ-ಸ್ಥಾನ-ಕಾಲಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಗ್ನಿ ಕೋಷ್ಠ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಭೇದಗಳನ್ನೂ ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ ದ್ದಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಶರೀರ ಭಟಕಗಳಾದ ಧಾತುವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರಸಾಸ್ಯಜ್ವಾಂಸಮೇದೋಽಸ್ಥಿಮಜ್ಜಾಶುಕ್ರಾಣಿ ಧಾತವಃ ||
ಸಪ್ತ ದೂಷ್ಯಾಃ,.....

ಅರ್ಥ:- ರಸ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದ, ಎಲಬು, ಮಜ್ಜೆ, ಶುಕ್ರ ಎಂಬವು ಏಳು ಧಾತುಗಳು. ಇವು ದೂಷ್ಯಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ ಇವು ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

.....ಮಲಾ ಮೂತ್ರತಕ್ಯತ್ ಸ್ವೇದಾದಯೋಽಪಿಚ ||೧೩||

ಅರ್ಥ:- ಮೂತ್ರ, ಮಲ, ಬೆವರು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಮಲಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ದೋಷಗಳಿಂದ ದೂಷಿತವಾಗುವದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೂ ದೂಷ್ಯಗಳೆಂದೆನ್ನುವರು. (೧೩)

ವೃದ್ಧಿಃ ಸಮಾನೈ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಿಪರೀತೈರ್ವಿಪರ್ಯಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಮಾನವಾದ ದ್ರವ್ಯ-ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ದ್ರವ್ಯ-ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಹ್ರಾಸವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ

ಸಮಾನ-ದ್ರವ್ಯಃ— ರಕ್ತವು ರಕ್ತದಿಂದ, ಮಾಸವು ಮಾಸದಿಂದ, ಗರ್ಭವು ಅನುಗರ್ಭದಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಸಮಾನ-ಗುಣಃ— ಮೂವಿನದಣ್ಣು ಒಜ್ಜೂರ ಮುಂತಾದವುಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಸೀತ, ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕಫಶನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಸಮಾನ-ಕರ್ಮಃ— [ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕ ಎಂದು ಕರ್ಮವು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.]

ಸಮಾನ-ಕಾಯಿಕ-ಕರ್ಮಃ— ಓಡೋಣ, ಜಿಗಿಯೋಣ, ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಚಲತ್ವಗುಣದಿಂದ ವಾಯುವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಸಮಾನ-ವಾಚಿಕ-ಕರ್ಮಃ— ಓದೋಣ, ಹಾಡೋಣ ಮುಂತಾದವು ವಾತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಸಮಾನ-ಮಾನಸಿಕ-ಕರ್ಮಃ— ಚಿಂತೆ, ಕಾಮ, ಶೋಕ ಮುಂತಾದವು ಮನವನ್ನು ಕಲಕಿಸುವದರಿಂದ ವಾಯುವು ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಇದರಂತೆ ವಿಪರೀತ ದ್ರವ್ಯ-ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಪರೀತ-ದ್ರವ್ಯಃ— ಗವೇಧುಕವು, (ಕಾಡುಗೋಡಿಯು) ವಿರುದ್ಧ ಮಾಸಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಿಪರೀತ-ಗುಣಃ— ಅರೆನಾಲವು [ಹುಳಿಗಂಜಿಯು] ಉಷ್ಣ-ತೀಕ್ಷ್ಣ-ಗುಣಗಳಿಂದ ಕಫವನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕುವದು.

ವಿಪರೀತ-ಕರ್ಮಃ— ನಿद्रಾ, ಅಲಸ್ಯ, ಮುಂತಾದವು ಅಚಲತ್ವಗುಣದಿಂದ ಚಲನವಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಹೇಮಾದ್ರಿಯೆಂಬ ಟೀಕಾಕಾರನು, ಸಮಾನ= ಸಮಾನ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ, ವಿಪರೀತ= ವಿಪರೀತ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಸಮಾನಧರ್ಮವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ

ನಿಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯೂ ವಿಪರೀತ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಜ್ಞೇಯವೂ ಉಂಟಾಗುವವೆಂದು ಆತನು ವ್ಯಾಸಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. [೧೩]

ಈ ಮೊದಲಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮಾನ ವಿಪರೀತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಸ-ಪ್ರಭಾವ-ವಿರೋಧ ವಿಪಾಕ-ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರಸಾಃ ಸ್ವಾದ್ಯಮ್ಲ ಲವಣತಿಕ್ರೋಷಣಕಷಾಯಕಾಃ ||೧೪||
ಷಡ್ವೈವ್ಯಮಾಪ್ರತಾಸ್ತೇ ತು ಯಥಾಸೂರ್ವಂ ಬಲಾವಹಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು ಎಂದು ಆರು ರಸಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮುಂಜಿ-ಮುಂಚಿನದು ಮುಂದಿನ ವಕ್ಕಂತ ಒಲವಾಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೧೪||)

ತತ್ರೈದ್ಯಾ ಮಾರುತಂ ಘ್ನಂತಿ ತ್ರಯಸ್ತಿಕ್ತಾದಯಃ ಕಫಮ್ ||೧೫||
ಕಷಾಯತಿಕ್ರಮಧುರಾಃ ಪಿತ್ತಮನ್ಯೇ ತು ಕುರ್ವತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಚಿನ ಮೂರು (ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು) ವಾತವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. ಮುಂದಿನ ಮೂರು (ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು) ವಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಕಫವನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕುತ್ತವೆ. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಕಫಕಾರಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಒಗರು, ಕಹಿ, ಸಿಹಿ ರಸಗಳು ಪಿತ್ತವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ರಸಗಳು ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು ವಾತವನ್ನೂ; ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ಕಫವನ್ನೂ; ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಅದ್ದರಿಂದ ಈ ರಸಗಳು ಆಯಾ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು. ಆ ಕಾರಣವೇ ಕಪಿಲಾಚಾರ್ಯರು, 'ಕಟ್ಟಿಮ್ಲಲವಣಂ ಪಿತ್ತಂ, ಸ್ವಾದ್ಯಮ್ಲಲವಣಃ ಕಫಃ ಕಷಾಯತಿಕ್ರಮಧುರಾಃ ಪಿತ್ತಮನ್ಯೇನಾಯುದ್ಯುಷ್ಕೋಷನುಮಾನತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿದು ಬರುವದು.

೧. ಸಿಹಿ:— ವಾತ ಪಿತ್ತಗಳ ನಾಶಕ—ಕಫಕಾರಕ

೨. ಹುಳಿ:— ಕಫ ಪಿತ್ತ ಜ್ವರಕ—ನಾಶನಾಶಕ

೩. ಉಪ್ಪು:— ಕಫ ಪಿತ್ತ ಕಾರಕ—ವಾತನಾಶಕ
 ೪. ಕಹಿ:— ಕಫ ಪಿತ್ತ ನಾಶಕ—ವಾತಕಾರಕ
 ೫. ಕಾರ:— ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಾರಕ—ಕಫನಾಶಕ
 ೬. ಒಗರು:— ಕಫ ಪಿತ್ತ ನಾಶಕ—ವಾತಕಾರಕ (೧೫||)

ಶಮನಂ ಕೋಪನಂ ಸ್ವಸ್ಥಹಿತಂ ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ತ್ರಿಧಾ ||೧೬||

ಅರ್ಥ:— ದ್ರವ್ಯವು (೧) ಶಮನ, (೨) ಕೋಪನ, (೩) ಸ್ವಸ್ಥ ಹಿತವೆಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯದಾಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:

೧. ಶಮನ:— ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರದೂಡದೇ ವಿಷಮತೆಯನ್ನು ಕಳೆದು ಅವುಗಳ ಸಮತೆಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವದು ಶಮನವು. ಉದಾ:— ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನತುಪ್ಪಗಳು.

೨. ಕೋಪನ:— ದೋಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಡ್ಡ ಹಾದಿಗೆ ಒಯ್ಯುವದು ಕೋಪನವು. ಉದಾ:— ಗಿಣ್ಣು, ವಿರುದ್ಧ ಅಹಾರ (ಹಾಲು, ಹುಳಿ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಿನ್ನೋಣ ಮುಂತಾದವು .

೩. ಸ್ವಸ್ಥ ಹಿತ:— ದೋಷ, ಧಾತು, ಮಲಗಳ ಸಮತೆಯನ್ನು ಕಾಯ್ದು ಕೊಳ್ಳುವಂತಹದು ಸ್ವಸ್ಥಹಿತವು (ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಯುವದು . ಉದಾ:— ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿ, ಗೋದಿ, ಹಾಲು, ರಸಾಯನ, ವಾಜೀಕರಣ ಮುಂತಾದವು.

ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ:— ದ್ರವ್ಯಗಳ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯದ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದು ಅಸಂಗತವಾಗುವದರಿಂದ ಶಮನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ “ಪ್ರಭಾವ”ವೆಂಬುದೇ ವಿವಿಕ್ಷಿತಾರ್ಥವು.

೧. ಶಮನವೆಂದರೆ ಸಮಾನ ಅಥವಾ ವಿಪರೀತ ರಸಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ವಾತಾದಿಗಳನ್ನು ಸಮತೆಗೆ ತರುವ ದ್ರವ್ಯ ಶಕ್ತಿಯು. ಉದಾ:— ಜೀವಂತಿ (ಕರೆಹಾಲೇಬಳ್ಳಿ)ಯು ಮಧುರವೂ, ಶೀತವೂ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಕಫವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವದು. ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿಯ ರಸ-ವಿಪಾಕಗಳು ಕಾರ, ಗುರು ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದವುಗಳಾದರೂ ಕಫ ವಾತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು.

೨. ಕೋವನೇಂದರೆ ಸಮವಿಪರೀತ ರಸಾದಿಗಳಿಂದ ವಾತಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಪ್ರಭಾವವು. ಉದಾ:- ಜಡ, ಉಷ್ಣ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಧುರವಾದಿದ್ದರೂ ಕಾಕುಂಟೆಯು ಮಾತವನ್ನು ಕೋಪಿಸುವದು. ಇದರಂತೆ ಇವೇ ಗುಣಗಳಿದ್ದ ಉದ್ದ. ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳನ್ನು ಕೋಪಿಸುವದು.

೩. ಸ್ವಸ್ಥಹಿತವೆಂದರೆ ವಾತಾದಿಗಳ ಕ್ಷಯ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ನಿರೋಧಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಗೊಡದಂತವ ಶಕ್ತಿಯು. ಉದಾ:- ಜನಿಗೋದಿಯು ಜಡ, ದುಷ್ಟ, ಕುಘನ, ನೀತವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿರೋಧಿಯ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಾಲು ಆರೋಗ್ಯವುಳ್ಳವನ ಕಫವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಲ್ಲ ಆಗುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಆಯಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲದವ ಪ್ರಭಾವವು. ಅಂದರೆ ರಸ, ವೀರ್ಯ, ವಿಪಾಕಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಕ್ತಿಯು. [ರಸಾದಿಸಾಮ್ಯೇ ಯತ್ಕರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ತತ್ ಪ್ರಭಾವಜಂ] ಹೀಗೆ ಶಮನಾದಿ ವಿಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ತದ್ಗತವಾದ ಪ್ರಭಾವವು. [೧೬]

ಉಷ್ಣಶೀತಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾತ್ ತತ್ರ ವೀರ್ಯಂ ದ್ವಿಧಾ ಸ್ಕೃತಂ ||

ಅರ್ಥ:- ಪ್ರವೃತ್ತಿಲ್ಲದವ ೨೦ ಗುಣಗಳೊಳಗೆ ಉಷ್ಣ ಶೀತಗಳ ಶಕ್ತಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಉಷ್ಣ-ಶೀತ ಇವೆರಡು ವೀರ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೧೭||)

ತ್ರಿಧಾ ವಿಪಾಕೋ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಾದ್ವಸ್ಥಕಟುಕಾತ್ಮಕಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:- ದ್ರವ್ಯದ ವಿಪಾಕವು ಮಧುರ, ಹುಳಿ, ಕಾರವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಜಲರಾಗ್ನಿಯಿಂದಂಟಾದ ಅನ್ನರಸದ ರೂಪಾಂತರವಾದ ರಸವು ವಿಪಾಕವೆನಿಸುವದು. ಅದು ರಸಗಳಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅವುಗಳ ವಿಪಾಕವು ಮೂರೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ [ಶಾರೀರ, ೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ] ಜಲರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ರಸವು ಮೊದಲು ಮಧುರ, ಹುಳಿ, ಕಾರ ಹೀಗೆ ಮೂರು ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅದು ವಿಪಾಕವಲ್ಲ; ವಿಪಾಕಭೂತವಾದ ಮಧುರ, ಹುಳಿ, ಕಾರಗಳು ಕುಂದುಕೊನುವೇಯವಾಗಿವೆ. [೧೮]

ಗುರುಮಂದಹಿಮಸ್ನಿಗ್ಧರ್ದಕ್ಷಸಾಂದ್ರ ಮೃದುಸ್ಥಿರಾಃ ||

ಗುಣಾಃ ಸಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಶದಾಃ ವಿಂತತಿಃ ಸವಿಪರ್ಯಯಾಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:— ಜಡ, ಮಂದ, ಶೀತ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ನುಣುಪು, ದಟ್ಟ, ಮಿದುವು, ಸ್ಥಿರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಜಿಗಟಿಲ್ಲದ್ದು (ವಿರದ) ಈ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲದೆ ಇವಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವ ಹಗುರು, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ರುಕ್ಷ, ಬಿರುಸು, ಪ್ರವ, ಕಠಿಣ, ಚಂಚಲ, ಸ್ಥೂಲ, ಜಿಗುಟು (ಪಿಚ್ಚಿಲ) ಎಂಬೀ ಹತ್ತು ಕೂಡಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗುಣಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಶೋಷಣದಲ್ಲಿ ಗುರುವೂ, ಕೊರಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಲಘುವೂ, ಶಮನದಲ್ಲಿ ಮಂದವೂ, ಶೋಧನದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ, ಸ್ತಂಭನದಲ್ಲಿ ಶೀತವೂ, ಸ್ವೇದನದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣವೂ, ಕ್ಲೇದನ ತೋಯಿಸೋಣ] ದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವೂ, ಶೋಷಣದಲ್ಲಿ ರುಕ್ಷವೂ, ಮಾಯಿಸುವಲ್ಲಿ ನುಣುಪೂ, ಕೆರೆಯುವದರಲ್ಲಿ ಬಿರುಸೂ, ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸಾಂದ್ರವೂ, ಕಲೆಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರವವೂ, ಸಡಿಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಮೃದುವೂ, ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಕಠಿಣವೂ, ಗಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯುವಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವೂ, ಪ್ರೇರಣೆಯಲ್ಲಿ ಚಂಚಲವೂ, ವ್ಯಾಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ, ಮುಚ್ಚಿಹಾಕುವಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲವೂ, ಕ್ಷಾಲನದಲ್ಲಿ ವಿಶದವೂ, ಲೇಪನದಲ್ಲಿ ಜಿಗಟೂ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. [೧೮]

ಇನ್ನು ರೋಗದ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯದ ಕಾರಣಗಳಾವವೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಲಾರ್ಥಕರ್ಮಣಾಂ ಯೋಗೋ ಹೀನಮಿಥ್ಯಾತಿಮಾತ್ರಕಃ ||

ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗಶ್ಚ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ರೋಗಾರೋಗ್ಯೈಕಕಾರಣಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥ:— ಕಾಲ, ಅರ್ಥ, ಕರ್ಮ ಈ ಮೂರರ ಹೀನ, ಮಿಥ್ಯಾ, ಅತಿಯೋಗಗಳೇ ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು. ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಸಮ್ಯಗ್ (ಸರಿಯಾದ) ಯೋಗವೇ ಆರೋಗ್ಯದ ಬೀಜವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ

ಕಾಲ:— ಚಳಿ, ಮಳೆ, ಬೇಸಿಗೆಗಳು.

ಅರ್ಥ:— ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳಾದ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳು.

ಕರ್ಮಃ— ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕ.

ಯೋಗಃ— ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಸಂಬಂಧ.

ಹೀನಃ— ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ.

ಅತಿಃ— ಸಾಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು.

ಮಿಥ್ಯಾಃ— ರೀತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದು, ದಿಕ್ಕು ತಪ್ಪಿದ್ದು.

ಸಮ್ಯಗ್ಃ— ಸಮಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದದ್ದು.

ಉದಾಃ— ಜಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಜಳಿಯು = ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿ ಜಳಿಯು = ಅತಿಯೋಗವು, ಜಳಿಯು ಬೀಳದೆ ಉಷ್ಣತೆಯು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ = ಮಿಥ್ಯಾ ಯೋಗವು, ಬೀಳುವಂತೆ ಬೀಳುವಷ್ಟೇ ಜಳಿಯು = ಸಮ್ಯಗ್‌ಯೋಗವು. ಇದರಂತೆ ಉಳಿದ ಕಾಲಗಳ ಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕೇಳುವ ಶಬ್ದ = ಹೀನಯೋಗ, ಸಾಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕೇಳುವ ಶಬ್ದ = ಅತಿಯೋಗ, ಅಪ್ರಿಯ-ವಿಕಾರವಾಗಿ ಕೇಳುವ ಶಬ್ದ = ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗ, ಸಾಕಷ್ಟೇ ಕೇಳುವ ಶಬ್ದವು = ಸಮ್ಯಗ್‌ಯೋಗ. ಇದರಂತೆ ಉಳಿದ ಅರ್ಥಗಳ ಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಕ್ರಿಯೆಯು = ಹೀನಯೋಗ, ಸಾಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕ್ರಿಯೆಯು = ಅತಿಯೋಗ, ಅಡ್ಡತಿದ್ದವಾಗಿ ಮನಬಂದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಯು = ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗ, ಸಾಕಷ್ಟೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಯು = ಸಮ್ಯಗ್‌ಯೋಗ. ಇದರಂತೆ ಉಳಿದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. [೧೯]

ರೋಗ-ಆರೋಗ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ:—
ರೋಗಸ್ತು ದೋಷವೈಷಮ್ಯಂ ದೋಷಸಾಮ್ಯಮರೋಗತಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ತಪ್ಪುವದೇ ರೋಗವು; ಇರತಕ್ಕಷ್ಟೇ ಇರುವದೇ ಆರೋಗ್ಯವು. (೧೯||)

ಇನ್ನು ರೋಗ-ಫೇದಗಳ ವಿವರವು:—

ನಿಜಾಗಂತುವಿಭಾಗೇನ ತತ್ರ ರೋಗಾ ದ್ವಿಧಾ ಸ್ವತಾಃ || ೨೦ ||

ಅರ್ಥ:— ನಿಜ ಮತ್ತು ಆಗಂತುಗಳೆಂದು ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದೋಷಗಳು ಮುಂಚೆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬಳಿಕ ದುಃಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರೆ ಅವು ನಿಜರೋಗಗಳು. ಶಸ್ತ್ರ—ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳು ಆಗಂತುಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಜಗಳಲ್ಲಿಯಂತೆ ದೋಷವಿಕ್ಕೃತಿಯು ಮುಂಚೆ ಆಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಗಾಯವಾಗಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ದೋಷಗಳ ವಿಕೃತಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. (೨೦)

ತೇಷಾಂ ಕಾಯಮನೋಭೇದಾದಧಿಷ್ಠಾನಮಪಿ ದ್ವಿಧಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಆ ರೋಗಗಳಿರುವ ಸ್ಥಾನವೂ ಶರೀರ, ಮನಸ್ಸು ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ್ದಿರುತ್ತದೆ. (೨೧)

ಶರೀರ-ರೋಗಕ್ಕೆ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈಗ ಮನೋರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ರಜಸ್ತಮಶ್ಚ ಮನಸೋ ದ್ವೌ ಚ ದೋಷಾವುದಾಹೃತೌ || ೨೧ ||

ಅರ್ಥ:— ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಎರಡು ಗುಣಗಳು ಮನದ ದೋಷಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವದಾರ್ಥಜಂಪ್ರಿಕುಕಾರರು “ಚ” ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅವನ್ನೂ ಮನೋರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಉನ್ನಾದಾದಿ ಮಾನಸರೋಗಗಳಿಗೂ ವಾತಾದಿಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. (ಉನ್ನಾದಾಃ ಷಟ್ಪೃಥಗ್ವಿಷ್ಣಿಜಯಾದಿವಿಷೋದ್ಭವಾಃ) (೨೨)

ರೋಗ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ:—

ದರ್ಶನಸ್ಪರ್ಶನಪ್ರಶ್ನೈಃ ಪರೀಕ್ಷೇತಾಥ ರೋಗಿಣಿಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ದರ್ಶನ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ರೋಗಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— (ಶರೀರ, ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ವ್ರಣಾದಿಗಳ) ಬಣ್ಣ, ಆಕಾರ, ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ (ದರ್ಶನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಜ್ವರ, ಗುಲ್ಮ, ಕುದುವು ಮುಂತಾದವುಗಳ) ಉಷ್ಣತೆ, ಕಠಿಣತೆ, ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ (ಸ್ಪರ್ಶನದಿಂದ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶೂಲ, ಅರುಚಿ, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ (ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ) ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. [“ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯೈಃ ಪ್ರಶ್ನೇನ ಚೇತಿ” ಎಂದು ಸುಪ್ರತಾಚಾರ್ಯರು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ ಅರಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.]

ಶ್ರವಣದಿಂದ—ಶ್ರವಣಯಂತ್ರ (Stethoscope) ದ್ವಾರದಿಂದ ಆಗಲೀ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೀ, ಕೆಮ್ಮಿನ ಮತ್ತು ಫುಪ್ಪುಸ-ರಕ್ತಾಶಯಗಳ ದನಿಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಛ್ರಾತೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ—ಶ್ವಾಸ-ಕಫಗಳ ಗಂಧವನ್ನೂ, ರಸನೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ—ರಸವನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆಯೇ ರೋಗ ಶರೀರೈವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೧||)

ಇನ್ನು ರೋಗ-ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ರೋಗಂ ನಿದಾನ-ಪ್ರಾಗ್ರೂಪ-ಲಕ್ಷಣೋಪಶಯಾಽಪಿ ಭಿಃ ||೨೨||

ಾರ್ಥ:— (೧) ಮೂಲಕಾರಣ, (೨) ಪೂರ್ವರೂಪ, (೩) ಲಕ್ಷಣ, (೪) ಉಪಶಯ, (೫) ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳಿಂದ ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಕ್ಷೇಪಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ನಿದಾನ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೧) “ನಿದಿಶ್ಯತೇ ವ್ಯಾಧಿರನೇನೇತಿ ನಿದಾನಮ್” ಇದರಿಂದ ಬೇನೆಯು ಏತ್ಯಯುಕ್ತವುತ್ಪತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಂತೆ ಮೇಲಿನ ಐದೂ ನಿದಾನಗಳೇ. “ನಿದಾನಸ್ಥಾನಾ” ಮುಂತಾದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಿಂದ ಇದರ ಉಪಯೋಗವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವು ಮೂಲಕಾರಣ. ಮೇಲೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. (೨) ‘ಪೂರ್ವರೂಪ’—ದೇನೆ ಬರುವ ಮುಂಚೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ವಿಕಾರಗಳು ಅಥವಾ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ರೋಗ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಲಕ್ಷಣ= ರೋಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೆ ಚಿಹ್ನೆಗಳು. ‘ಉಪಶಯ’—ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ರೋಗವು ಗುಣವಾಗುವಿಕೆ. ‘ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ’—ರೋಗವುಂಟಾಗುವ ರೀತಿಯು, (Pathology) ಇದರ ವಿಶೇಷವಾದ ವಿವರವನ್ನು ಮುಂದೆ “ನಿದಾನಸ್ಥಾನಾದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿಯೆ “ಸರ್ವರೋಗನಿದಾನಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. (೨೨)

ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ದೇಶ-ಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಭೂಮಿದೇಹಪ್ರಭೇದೇನ ದೇಶಮಾಹುರಿಹ ದ್ವಿಧಾ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ರೋಗಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಶರೀರವೂ ರೋಗಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಭೂಮಿಯೂ ದೇಶಗಳೆಂದೆನಿಸುವವು.

(೨೩||)

ಜಾಂಗಲಂ ನಾತಭೂಯಿಷ್ಠಮನೂಪಂ ತು ಕಘೋಲ್ಬಣಮ್ ||೨೩||
ಸಾಧಾರಣಂ ಸಮಮಲಂ ತ್ರಿಭಾ ಭೂದೇಶಮಾದಿಶೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜಾಂಗಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾತವೂ, ಅನೂಪ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಘವೂ ಹೆಚ್ಚಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಾಧಾರಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳು ಸಮವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಭೂದೇಶವು ೩ ವಿಧವಾದದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ನೀರು-ಗಿಡಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಜಾಂಗಲವು ರುಕ್ಷ ದೇಶವು; ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ನಾತ-ಪ್ರಚುರವಾದದ್ದು. ಅನೂಪದಲ್ಲಿ ಅವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದರಿಂದಲೇ ಅದು ಕಘ-ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದದ್ದು. ಸಾಧಾರಣದಲ್ಲಿ ಅವು ಸರಿಯಾಗಿರುವದರಿಂದಲೇ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. (೨೩||)

ಕ್ಷಣಾದಿವ್ಯಾಧ್ಯವಸ್ಥಾ ಚ ಕಾಲೋ ಭೇಷಜಯೋಗಕೃತ್ || ೨೪ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕ್ಷಣ, ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ, ಮಾಸ, ವರ್ಷ ಮುಂತಾದವೂ, ಬೇನೆಯ ಆಮ, ಪಚ್ಯಮಾನ, ನವ, ಪುರಾಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಮೃದು ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳೂ ಕಾಲ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇದು (ಇದರ ಜ್ಞಾನವು) ಔಷಧಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೇ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— 'ಅಷ್ಟಾಂಗ-ಸಂಗ್ರಹ'ದಲ್ಲಿ ಬೇನೆಯವನ ದೇಶ, ಅವನಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗುವ ಆಹಾರ, ಅವನು ತಿಳುವಾದವನೋ ದಪ್ಪನೋ ಬಲವಿಲ್ಲದವನೋ ಅಲ್ಪಾಗ್ನಿಯೋ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಲವನ್ನು ಹಗಲಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಲವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಲವನ್ನು ತ್ರೈಮಾಸಿಕವಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವನ್ನು ರೋಗ-ರೋಗಿಗಳ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡೂ ಕೊಡಬೇಕಾಗುವದು. ರೋಗವಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಕೆಲವನ್ನು, ಇಲ್ಲದಾಗ್ಗೆ ಕೆಲವನ್ನು, ಅಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಕ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ

ಕೆಲವನ್ನು ಕೂಡಬೇಕಾಗುವದು, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಔಷಧವನ್ನು ಕೂಡತಕ್ಕವನಿಗೆ ಈ ದೇಶ-ಕಾಲಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿರಲಿಕ್ಕಬೇಕು. (೨೪)

ಶೋಧನಂ ಶಮನಂ ಚೇತಿ ಸಮಾಸಾದೌಷಧಂ ದ್ವಿಧಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶೋಧನ-ಶಮನವೆಂದು ಔಷಧವು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ್ದಿರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಸ್ತುತಃ “ದ್ವಿವಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯಂ”ವೆಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಔಷಧವು ಬೃಂಹಣ, ಲಂಘನವೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಾದದ್ದು. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಕೂಡ (ಚರಕಟಿಕಿತ್ಸಾ. ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ) “ಸ್ವಸ್ಥಸ್ಯೋಜಸ್ವರಂ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಿಂಚಿದಾರ್ತಸ್ತು ರೋಗನುಶ್ ” ಎಂದು ಇವೇ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶೋಧನ-ಶಮನಗಳು (“ಶೋಧನಂ ಶಮನಂ ಚೇತಿ ದ್ವಿಧಾ ತತ್ರಾಪಿ ಲಂಘನಂ” ಎಂಬಂತೆ) ಲಂಘನದ ಭಾಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಬೃಂಹಣವು ಲೋಪವಾದಂತಾಯಿತಲ್ಲ ? ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಇದಕ್ಕೆ, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ - ಬೃಂಹಣವು ಶಮನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು. (೨೪||)

ಶಾರೀರದೋಷಗಳಿಗೆ ಶೋಧನ-ಶಮನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ಶರೀರಜಾನಾಂ ದೋಷಾಣಾಂ ಕ್ರಮೇಣ ಪರಮೌಷಧಮ್ ||೨೫||
ಬಸ್ತಿವಿರೇಕೋ ವಮನಂ ತಥಾ ತೈಲಂ ಘೃತಂ ಮಧು ||

ಅರ್ಥಃ— ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ (ರೋಗ ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ) ದೋಷಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಸ್ತಿ, ವಿರೇಚನ, ವಾಂತಿ ಎಂಬವುಗಳೇ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಶೋಧನ ಔಷಧಗಳು. ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಎಂಬವೇ ಮುಖ್ಯ ಶಮನೌಷಧಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು “ಶರೀರಜಾನಾಂ ಪರಂ ಔಷಧಂ” ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ತುರಸ್ಕವನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಹೇಳಿರುವನು:—

೧. ಬಸ್ತಿಯು ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಶೋಧನವು—ವಾತಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಎಲ್ಲ ಶೋಧನಗಳೂ ವಾತದ ಔಷಧಗಳು—ಬಸ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಸ್ತಿಯು ಮನ-ಶರೀರಗಳ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಗೂ ಔಷಧವು — ಶರೀರಜ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ,

೨. ವಿರೇಚನವು ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಶೋಧನವು—ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ,
ಎಲ್ಲ ಶೋಧನಗಳೂ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಔಷಧಗಳು—ರೇಚನವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ
ರೇಚನವು ಮನ-ಕಾಯಗಳ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಗೂ ಔಷಧವು—
ಕಾಯಜಗಳಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ.

೩. ವಮನವು ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಶೋಧನವು—ಕಫಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ,
ಎಲ್ಲ ಶೋಧನಗಳೂ ಕಫದ ಔಷಧಗಳು—ವಮನವು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ,
ವಮನವು ಎಲ್ಲ ದೇಹ-ಮನಗಳ ದೋಷಗಳಿಗೂ ಔಷಧವು—ಶಾರೀರ
ದೋಷಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ.

ಇದರಿಂದ ಶಮನ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು. (೨೫||)

ಇನ್ನು ಮಾನಸದೋಷಗಳ ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೇ—

ಧೀಛೈರ್ಯಾತ್ಮಾದಿವಿಜ್ಞಾನಂ ಮನೋದೋಷೌಷಧಂ
ಪರಮ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಬುದ್ಧಿ, ನಿಗ್ರಹ, ತನ್ನ ಮತ್ತು ದೇಶಗಳ ಕಾಲಗಳ ವಿಷ
ಯಕವಾದ ನಿಜಜ್ಞಾನ ಎಂಬವು ಮನಸ್ಸಿನ ದೋಷ (ರಜ-ತಮ-ಗುಣ)
ಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಔಷಧಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕಾಯಿಕ-ಮಾನಸಿಕ ದೋಷಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿ ಧೈರ್ಯಾದಿಗಳು
ಔಷಧರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಮಾನಸಿಕಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆಯೆಂದೂ ಎಲ್ಲವೂ ಮಾನಸಿಕಗಳಿಗೆ
ಔಷಧಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಬುದ್ಧಿ-ಧೈರ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹಾಗಾಗುತ್ತವೆ
ಯೆಂದೂ ಹೇಳುವುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ. (೨೬)

ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಸಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಪಾದ
(ಅಂಗ) ಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ:—

ಭಿಷಗ್ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯುಪಸ್ಥಿತಾ ರೋಗೀ ಪಾದಚತುಷ್ಟಯಮ್ ||
ಚಿಕಿತ್ಸಿತಸ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತಚ್ಚತುರ್ಗುಣಮ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ವೈದ್ಯ, ಔಷಧ, ಪರಿಚಾರಕ, ರೋಗಿ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ೪ ಅಂಗಗಳು (ಪಾದಗಳು). ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು
ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಯೊಂದ ಪಾದವು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ; ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇಲ್ಲ. ಉಳಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಸರಿಯಾಗಿದ್ದೂ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವಾದ ವೈದ್ಯನು ಗುಣವೂ ಸಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವು ಮುಖ್ಯವು. ಆ ಕಾರಣವೇ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗಗಳ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. [೨೬]

ಇನ್ನು ಆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ:—

ದಕ್ಷಸ್ತ್ರೀರ್ಥಾತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥೋ ದೃಷ್ಟಕರ್ಮಾ ಶುಚಿರ್ಭಿಷಕ್ ||

ಅರ್ಥ:— ವೈದ್ಯನು (೧) ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರನೂ, ಚತುರನೂ, (೨) ಯೋಗ್ಯ ಗುರುಗಳಿಂದ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊಂಡವನೂ, (೩) ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರ-ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಅನುಭವವನ್ನು ಸ್ವತಃ ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಕಂಡುಕೊಂಡವನೂ (೪) ಅಂತರ್ಬಾಹ್ಯ ಪಾವಿತ್ರೈ ವೈಶ್ಯವನೂ (ಧಾರ್ಮಿಕನು-ದುಡ್ಡಿನಾಶಿ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಕಾಯಿಕ-ವಾಚಿಕ-ಮಾನಸಿಕ ಪಾಪಗಳಾವುದನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಳಿಸದವನು) ಆಗಿರ ಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯವನ್ನು ‘ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ’ ದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನಂತೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ:— “ದುಡ್ಡಿಗೆ ಬಾಯ್ಬಿಡದವನೂ ವಿನಯಶಾಲಿಯೂ ಸಮಾಧಾನಿಯೂ ದಯಾಳುವೂ ಬಹು ಶ್ರುತನೂ ಅದವನೇ ಒಳ್ಳೇ ವೈದ್ಯನು. ಅತಮ ರೋಗಿಗಳ ಕರೆಗೆ ಕೂಡಲೇ ಕೂಗನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆಗಲೇ ಬರುವವನಿರ ಬೇಕು. ರೋಗಿಯ ಕಡೆಗಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯದರ ಕಡೆಗೆ ಅವನ ಲಕ್ಷವು ಹೋಗಬಾರದು. ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಪವಿತ್ರಮನವನ್ನಿಡುವದು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಅವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಕಟಿಯುಕ್ತಿರಬೇಕು. ಗುಟ್ಟಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಯಲಿಗೆಳೆಯುವ ಭಾವವು ಅವನಲ್ಲಿರಕೂಡದು. ಬುದ್ಧಿಯು ಕಣ್ಣಿದ್ದಂತೆ, ಶಾಸ್ತ್ರವು ವ್ರಕಾಶ ವಿದ್ದಂತೆ, ಇವೆರಡೂ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿರುವವನಿಗೇ ರೋಗಜ್ಞಾನವು ನಿಜವಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದವನು ಕಾಳಗವನ್ನು ಕಂಡು ಕಾಲ್ತೆಗೆ ಯುವ ಪುಕ್ಕನಂತೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಬೇಕಾಗು ತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಬರೆ ಪ್ರಯೋಗಜ್ಞನೆಂಬ ದೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಔಷಧ ಯೋಜನೆಗೆ ಕೈ ಹಾಕಿದರೆ ರೋಗಿಯ ಧನ-ಪ್ರಾಣಗಳ ಹಾನಿ, ತನಗೆ ಇಹದಲ್ಲಿ

ರಾಜದಂಡ, ಪರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪಾಪ ಘಟನೆ! ಅದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಜ್ಞಾನವೆರಡೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಒಂದುಗೂಡಿರಬೇಕು. (೨೭||)

ಔಷಧದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ಬಹುಕಲ್ಪಂ ಬಹುಗುಣಂ ಸಂಪನ್ನಂ ಯೋಗ್ಯಮೌಷಧಮ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥ:— ಔಷಧವು (೧) ಸ್ವರಸ-ಕಷಾಯ ಮುಂತಾಗಿ ಬಹು ಬಗೆಯಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು, (೨) ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಲು ತಕ್ಕಂತಹದೂ, (೩) ತುಂಬಾ ಬೆಳೆದು ರಸಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, (೪) ಆಯಾಯ ದೇಶ-ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದಂತಹದೂ ಆಗಿರಬೇಕು. (೨೮)

ರೋಗಿಯ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಿದ್ದ ಪರಿಚಾರಕನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ಅನುರಕ್ತಃ ಶುಚಿರ್ದಕ್ಷೋ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಪರಿಚಾರಕಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಪರಿಚಾರಕನು ರೋಗಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನೂ ಸದಾಚಾರಿಯೂ (ಧಾರ್ಮಿಕನೂ) ಚತುರನೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ಆಗಿರಬೇಕು. (೨೯||)

ಅಡ್ಯೋ ರೋಗೀ ಭಿಷಗ್ವಶ್ಯೋ ಜ್ಞಾಪಕಃ ಸತ್ವವಾನಪಿ ||೩೦||

ಅರ್ಥ:— ರೋಗಿಯು ಧನಾಢ್ಯನೂ ವಿಧೇಯನೂ ತನ್ನ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ನೆನಪಿನಿಂದ ತಿಳಿಸಬಲ್ಲಾತನೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಆಗಿರಬೇಕು. (೩೦)

ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ ಅಸಾಧ್ಯಃ ಎಂಬ ರೋಗಗಳ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—

ಸರ್ವೌಷಧಕ್ಷಮೇ ದೇಹೇ ಯೂನಃ ಪುಂಸೋ ಜಿತಾತ್ಮನಃ ||

ಅನುರ್ಮಗೋಽಲ್ಪಹೇತ್ವಗ್ರರೂಪರೂಪೋಽನುಪದ್ರವಃ ||೩೧||

ಅತುಲ್ಯದೂಷ್ಯದೇಶತುಫ್ರಕೃತಿಃ ಪಾದಸಂಪದಿ ||

ಗೃಹೇಷ್ಟನುಗುಣೇಷ್ಟೇಕದೋಷಮಾಗೋರ್ ನವಃ ಸುಖಃ ||೩೦||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಔಷಧವನ್ನೂ ಸಹಿಸಲಾಗುವ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ, ಹರಿಯದವನ, ಗಂಡಸಿನ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನ, ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದುದೂ, ಸರಲದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ದೂ, ಒಂದೇ ದೋಷದಿಂದಂಟಾದದೂ, ಸಕಲ ಗ್ರಹ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಪಾದ-ಚತುಷ್ಟಗಳೂ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದಂತಹದೂ, ದೂಷ್ಯ ದೇಶ ಋತು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು ದೂ, ನಿರುಪದ್ರವಿಯಾದದೂ, ನಿಧಾನ-ಪೂರ್ವರೂಪ-ಲಕ್ಷಣಗಳು ತುಸುವಾಗಿದ್ದು ದೂ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರದ್ದೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಬೇನೆಯು (ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ) ಸುಖಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಶರೀರವು ಕೋಮಲವಾಗಿದ್ದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಔಷಧಗಳನ್ನು ವನ್ನಿ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಆಗದು. ಕೂಸುಗಳಿಗೂ ಮುದುಕರಿಗೂ ಬಲವು ಕಡಿಮೆಯಿರುವದು. ಹೆಂಗಸರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಕೋಮಲರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವಿಷಯಾಸಕ್ತನ ಮನಸ್ಸು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರೋಗವಿದ್ದುದಾದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅದು ಕಷ್ಟವೇ ಸರಿ. ನಿಧಾನಾದಿರೂಪ-ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ, ರೋಗವು ಉಪದ್ರವಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಬಲಿತುಮದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ದೂಷ್ಯ ದೇಶ ಋತು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬಲು ಜಡಹೋಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಕೂಲ ಗ್ರಹಗಳು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳು. ೨-೩ ದೋಷಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ, ಅಂತರ್-ಮಧ್ಯ-ಬಹಿರ್ ಮಾರ್ಗಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕಡೆಗೂ ಹಬ್ಬಿದುದೂ ಅದ ಬೇನೆಯು ಬಲು ಬೆಳೆದದ್ದಿರುವದು. ಬಹುಕಾಲ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿರುವ ಬೇನೆಯು ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಡಲಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂತಹ ಬೇನೆಯು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಸುಖಸಾಧ್ಯ, ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ, ಅಸಾಧ್ಯ ಬೇನೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿರುವನು. ಅದು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಇದೆ.

೧. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಎಲ್ಲ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ ತಡೆಯಬಲ್ಲ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು

ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಔಷಧಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು.

ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಯಾವ ಔಷಧವನ್ನೂ ತಡೆಯಲಾರದ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು.

೨. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ತರುಣ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು.

- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಬಾಲ ವೃದ್ಧ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಅತಿ-ಬಾಲ ಅತಿ-ವೃದ್ಧರದು.
೩. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಗಂಡಸಿಗೆ ಬಂದದ್ದು.
- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಸ್ತ್ರೀ ನಪುಂಸಕರದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಬಸಿರು-ಬಾಣಂತಿಗಳದು.
೪. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಚಿತೇಂದ್ರಿಯನದು.
- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ವಿಷಯಾಸಕ್ತನದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ದುಷ್ಟವಿಷಯಾಸಕ್ತನದು.
೫. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರದ್ದು.
- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಪ್ರಾಣಹರಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು.
೬. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಅಲ್ಪಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು.
- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಬಹುಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದದ್ದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಹೇಳಿದೆಲ್ಲ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದದ್ದು.
೭. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಅಲ್ಪಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು.
- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಬಹುಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಎಲ್ಲ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು.
೮. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ತುಸು ಪೂರ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು.
- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಬಹು ಪೂರ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು.
- ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಎಲ್ಲ ಪೂರ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು.

೯. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಸ್ವಲ್ಪೇ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದು.
 ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಬಹಳ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು.
 ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದ್ದು.
೧೦. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ನಿರುಪದ್ರವಿಯಾದದ್ದು.
 ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪದ್ರವವುಳ್ಳದ್ದು.
 ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಎಲ್ಲ ಉಪದ್ರವಗಳುಳ್ಳದ್ದು.
೧೧. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ಉತ್ಪಾದಕ ದೋಷದ ವಿಪರೀತ ದೂಷ್ಯವಿದ್ದದ್ದು.
 ಉದಾಃ— ರಸಗತವಾದ ಪಿತ್ತಜರೋಗ.
 ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಉತ್ಪಾದಕ ದೋಷಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ದೂಷ್ಯವಿದ್ದದ್ದು.
 ಉದಾಃ— ರಕ್ತಗತವಾದ ಪಿತ್ತಜರೋಗ.
 ಅಸಾಧ್ಯಃ— ದೋಷಸಮವಾದ ಅನೇಕ ದೂಷ್ಯಗಳಿದ್ದದ್ದು.
 ಉದಾಃ— ರಕ್ತ-ಸ್ತನದಗತ ಪಿತ್ತಜರೋಗ.
೧೨. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ವಿಪರೀತ ದೇಶದಲ್ಲಿನದು. ಉದಾಃ— ಜಾಂಗಲದಲ್ಲಿಯ ಕಫ.
 ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಸಮದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಂದದ್ದು. ಉದಾಃ— ಅನೂಪದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಕಫ.
 ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಸಮದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವಾದ ರೋಗಿಯದು.
 ಉದಾಃ— ಅನೂಪದೇಶಜನ ಕಫರೋಗವು.
೧೩. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ವಿಪರೀತ ಋತುವಿದ್ದಾಗಿನದು.
 ಉದಾಃ— ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ವಾತವು.
 ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಃ— ಸಮಋತುವಾಗಿದ್ದಾಗಿನದು.
 ಉದಾಃ— ಗ್ರೀಷ್ಮದಲ್ಲಿಯ ವಾತರೋಗವು.
 ಅಸಾಧ್ಯಃ— ಸಮಪ್ರಕೋಪ ಋತುವಿದ್ದಾಗಿನದು.
 ಉದಾಃ— ವರ್ಷಾಋತುವಿನಲ್ಲಿಯ ವಾತರೋಗವು.
೧೪. ಸುಖಸಾಧ್ಯಃ— ವಿಪರೀತ ಪ್ರಕೃತಿಯವನದು.
 ಉದಾಃ— ಕಫ ಪ್ರಕೃತಿಯವನ ಪಿತ್ತವು.

- ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ:- ಸಮಪ್ರಕೃತಿಯವನದು.
ಉದಾ:- ಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯವನ ಪಿತ್ತರೋಗವು
- ಅಸಾಧ್ಯ:- ಸಮನಿರ್ದ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯವನದು.
ಉದಾ:- ವಾತ-ಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯವನ ಪಿತ್ತರೋಗವು.
೧೫. ಸುಖಸಾಧ್ಯ:- ನಾಲ್ಕೂ ಪಾದಗಳು ಸಂಯೋಜಿಸಿದ್ದು.
ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ:- ಕೆಲವು ಪಾದಗಳು ವಿಕೃತವಿದ್ದದ್ದು.
ಅಸಾಧ್ಯ:- ಎಲ್ಲ ಪಾದಗಳೂ ವಿಕೃತವಾದದ್ದು.
೧೬. ಸುಖಸಾಧ್ಯ:- ಸಕಲ ಗ್ರಹಾನುಕೂಲವುಳ್ಳದ್ದು.
ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ:- ಕೆಲವು ಗ್ರಹಗಳ ಅನುಕೂಲವುಳ್ಳದ್ದು.
ಅಸಾಧ್ಯ:- ಸಕಲ ಗ್ರಹಗಳು ಪ್ರತಿಕೂಲವುಳ್ಳದ್ದು.
೧೭. ಸುಖಸಾಧ್ಯ:- ಒಂದೇ ದೋಷದಿಂದಂಟಾದದ್ದು.
ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ:- ಎರಡು ದೋಷಗಳಿಂದಂಟಾದದ್ದು.
ಅಸಾಧ್ಯ:- ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಂದಂಟಾದದ್ದು.
೧೮. ಸುಖಸಾಧ್ಯ:- ಒಂದೇ ರೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು.
ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ:- ಎರಡು ರೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು.
ಅಸಾಧ್ಯ:- ಎಲ್ಲ ರೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು.
೧೯. ಸುಖಸಾಧ್ಯ:- ವರ್ಷದೊಳಗಿನದು.
ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ:- ವರ್ಷ ಮೀರಿದ್ದು.
ಅಸಾಧ್ಯ:- ಬಹಳ ವರ್ಷದ್ದು.

[೩೦]

ಶಸ್ತ್ರಾದಿಸಾಧನಃ ಕೃಚ್ಛ್ರಃ ಸಂಕರೇ ಚ ತತೋ ಗದಃ ||

(4)

ಅರ್ಥಃ— ಶಸ್ತ್ರ, ಮೈರೆ, ಅಗ್ನಿ ಕರ್ಮ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳೂ, ಸುಖಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಆ ರೋಗಗಳೂ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ರೋಗಿಯು ತರುಣನಿದ್ದು ಹೆಂಗುಸಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ರೋಗವು ಮೂರ್ಛದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಸಂಕರವಾದರೆ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಪ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಕಷ್ಟವು, ಹೆಚ್ಚು ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಕಷ್ಟತರವು, ಬದಲೇ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಕಷ್ಟತಮವು. (೩೧)

ಶೇಷತ್ವಾದಾಯುಷೋ ಯಾಸ್ಯಃ ಪಥ್ಯಾಭ್ಯಾಸಾದ್ವಿಪರ್ಯಾಯೇ || ೩೨ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಾಧ್ಯವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಆಯು ಮರ್ಯಾದೆಯಿರುವದರಿಂದ (ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೋಗವು) ಹಿತವಾದ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನೆತ್ತುವದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ರೋಗಕ್ಕೆ “ಯಾಸ್ಯ”ವೆಂದು ಹೆಸರು. (೩೨)

ಅನುಪಕ್ರಮ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಿತೋತ್ಕಂಠವಿಪರ್ಯಾಯೇ ||
ಚಿತ್ಸುಕ್ಯಮೋಹಾರತಿಕೃದ್ವಿಷ್ಣುರ್ದೋಷೋಪಶಮನಃ || ೩೩ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಾಧ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದು, ವಿಷ ಯಾಸಕ್ತಿ, ಮೋಹ, ಸತತ ದುಃಖ (ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿರೋಣ), ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಾಶಮಾಡುವ ರಿಷ್ಯ (ಮರಣದ) ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಕೈಹಾಕಲೇಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— “ಯಾವತ್ಕಂಠಗತಾಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತಾವತ್ಕಾಯಾಃ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ ಕದಾಚಿದ್ವೈವಯೋಗೇನ ದೃಷ್ಟಿರಿಸ್ಪೃಶಾಃ ಚೀವತಿ ||” ಹೀಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯನ ಕಡೆಯ ಉಳಿದಿರುವ ತನಕ ಔಷಧವು ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಾನವಿರಲು ಇಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಕೊಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಉತ್ತರಃ— ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಅಪಕೀರ್ತಿ ಬಂದು ಅವನ ಹೆಸರು ಕೆಡಬಾರದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು. ಆದರೆ ರೋಗಿಯ ಮನೆಯವರಿಗೆ ರೋಗದ ತೀವ್ರತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಮೇಲೆ ಕಡೆತನಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. (೩೩)

ತ್ಯಜೇದಾರ್ತಂ ಭಿಷಗ್ಭೂಪೈರ್ವಿದ್ವಿಷ್ಟಂ ತೇಷಾಂ ದ್ವಿಷಂ ದ್ವಿಷಮ್ ||
 ಹೀನೋಪಕರಣಂ ವ್ಯಗ್ರಮನಿಧೇಯಂ ಗತಾಯುಷಮ್ ||೩೪||
 ಚ ಸಂ ಶೋಕಾತುರಂ ಭೀರುಂ ಕೃತಘ್ನಂ ವೈದ್ಯಮಾನಿನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವೈದ್ಯ ಮತ್ತು ರಾಜರ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನನ್ನೂ, ವೈದ್ಯ-ರಾಜರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವಂತಹವನನ್ನೂ, ತನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವಾತನನ್ನೂ, ಬೇಷಭವ ಸಲಕರಣೆಗಳಿಲ್ಲದವನನ್ನೂ, ತನ್ನ ಶರೀರದ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷಕೂಡದೆ ಬೇರೇ ಕಡೆಗೆ ವ್ಯಗ್ರನಿರುವವನನ್ನೂ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳದವನನ್ನೂ, ಸಾಯಲಕ್ಕಾದವನನ್ನೂ, ಸಿಟ್ಟಿನವನನ್ನೂ, ಇಷ್ಟವಿಯೋಗ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ದುಃಖಿತನನ್ನೂ, ಅಂಜುಬುರುಕನನ್ನೂ, ಕೃತಘ್ನನನ್ನೂ, ತಾನೂ ವೈದ್ಯನೆಂಬ ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನನ್ನೂ, ವೈದ್ಯನು ಎಂದಿಗೂ ಚಕತ್ಸಗೆ ಹಿಡಿಯಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— “ಭಿಷಗ್ಭೂಪೈಃ” ಎಂಬುದು ಸಮಾಸಪದವೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ “ಭಿಷಗ್” ಎಂದು ಬೇರೆ ಪದವನ್ನು ಒಡೆದು ತೆಗೆದು, ಅದಕ್ಕೆ ವೈದ್ಯನು ಎಂಬ ಕರ್ತೃಪದದರ್ಥ ಹೇಳುವದು ಸರಲವಾಗುವದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ‘ಕರ್ತೃಹೀನತಾ’ ದೋಷವೂ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತಟ್ಟಲಾರದು.

ತಂತ್ರಸ್ಯಾಸ್ಯ ಪರಂ ಚಾತೋ ವಕ್ಷ್ಯತೇಽಧ್ಯಾಯಸಂಗ್ರಹಃ ||೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು (ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (೩೫)

ಆಯುಷ್ಯಮದಿನರ್ತ್ವೀಹಾರೋಗಾನುತ್ಪಾದನದ್ರವಾಃ
 ಅನ್ನಜ್ಞಾನಾನ್ನಸಂರಕ್ಷಾ ಮಾತ್ರಾದ್ರವ್ಯರಸಾಶ್ರಯಾಃ ||೩೬||

ದೋಷಾದಿಜ್ಞಾನತದ್ಭೇದತಚ್ಚಿತ್ತಾದ್ವ್ಯಾಪಕ್ರಮಃ ||
 ಶುದ್ಧಾದಿಸ್ನೇಹನಸ್ವೇದರೇಕಾಸ್ಥಾಪನಸಾವನಮ್ ||೩೭||

ಧೂಮಗಂಡೂಷದ್ಯಕ್ ಸೇಕತೃಪ್ತಿಯಂತ್ರಕಶಸ್ತಕಮ್ ||

* ಸಿರಾವಿಧಿ: ಶಲ್ಯವಿಧಿ: ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿ ಕರ್ಮಿಕೌ
ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನವೇ ಮುಂತಾದವು ಸ್ತುತಂಶತ್.....

||೩||

೧. ಅಯುಷ್ಯಾವಿಧಿಯು	೧೬. ಸ್ನೇಹವಿಧಿ
೨. ಅನುಷ್ಠಾನವಿಧಿಯು	೧೭. ಸ್ನಿ
೩. ಋತುಚರ್ಯೆ	೧೮. ವನುನವಿರೇಚನವಿಧಿ
೪. ನಿರೋಗಗುಣಗರ್ಭಿಣಿ	೧೯. ಬಸ್ತಿವಿಧಿ
೫. ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೦. ನಸ್ಯವಿಧಿ
೬. ಅನ್ನಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೧. ಧೂಮವಿಧಿ
೭. ಅನ್ನಸಂರಕ್ಷಾ	೨೨. ಗಂಡೂಷಾದಿವಿಧಿ
೮. ಮಾತ್ರಾಶೀತೀಯ	೨೩. ಅಶ್ಲೋತನಾಂಜನವಿಧಿ
೯. ದ್ರವ್ಯಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೪. ತರ್ಪಣಮುಟಪಾಕವಿಧಿ
೧೦. ರಸಭೇದೀಯ	೨೫. ಯಂತ್ರವಿಧಿ
೧೧. ದೋಷಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೬. ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿ
೧೨. ದೋಷಭೇದೀಯ	೨೭. ಸಿರಾವ್ಯಧವಿಧಿ
೧೩. ದೋಷೋಪಕ್ರಮಣೀಯ	೨೮. ಶಲ್ಯಾಹರಣವಿಧಿ
೧೪. ದ್ವಿವಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯ	೨೯. ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿ
೧೫. ಶೋಧನಾದಿಗಣಸಂಗ್ರಹ	೩೦. ಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿ

೧೬. ೩೦ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿವೆ.

* 'ಸಿರಾವ್ಯಧಿ' ಎಂದು ಪಾಠಾಂತರವಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸೂತ್ರವೆಂದರೆ ಸೂಚನೆ (ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳೋಣ.) ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಲ್ಲ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ “ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ” ವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಇದರ ಕೊನೆಗೆ— “ಆತ್ರಾರ್ಥಾಃ ಸೂತ್ರತಾಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಃ ಪ್ರತನ್ಯಂತೇ ಹಿ ಸರ್ವತಃ ” ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಂದಲೇ ಗ್ರಹಿಸಲಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂಥ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅರ್ಥತತ್ವಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಅವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಆಯಾಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೩೮)

.....ಶಾರೀರಮುಚ್ಯತೇ ||

ಗರ್ಭಾವಕ್ರಾಂತಿತದ್ವ್ಯಾಪದಂಗಮರ್ಮವಿಭಾಗಿಕರ್ಮ ||೩೯||

ವಿಕೃತಿದೂತಜಂ ಷಷ್ಠಂ.

ಅರ್ಥ:—

೧. ಗರ್ಭಾವಕ್ರಾಂತಿ	೪. ಮರ್ಮವಿಭಾಗ
೨. ಗರ್ಭವ್ಯಾಪತ್	೫. ವಿಕೃತಿವಿಜ್ಞಾನ
೩. ಅಂಗವಿಭಾಗ	೬. ದೂತಾದಿವಿಜ್ಞಾನ

ಇವು ಆರು ಶಾರೀರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. (೩೯||)

.....ನಿದಾನಂ ಸಾರ್ವರೋಗಿಕರ್ಮ ||

ಜ್ವರಾಸೃಕ್ ಶ್ವಾಸಯಕ್ಷ್ಮಾದಿನುದಾದ್ಯಶೋಽತಿ ಸಾರಿಣಾಮ್ ||೪೦||

ಮೂತ್ರಾಘಾತಪ್ರಮೇಹಾಣಾಂ ವಿದ್ರಘ್ಯಾದ್ಯದರಸ್ಯ ಚ ||

ಪಾಂಡುಕುಷ್ಠಾನಿಲಾರ್ತಾನಾಂ ವಾತಾಸ್ರಸ್ಯ ಚ ಷೋಡಶ ||೪೧||

ಅರ್ಥ:—

೧. ಸರ್ವರೋಗ ನಿದಾನ	೪. ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ವಾ ನಿದಾನ
೨. ಜ್ವರನಿದಾನ	೫. ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾದಿ ನಿದಾನ
೩. ರಕ್ತಪಿತ್ತಕಾಸ ನಿದಾನ	೬. ಮದಾತ್ಮಯಾದಿ ನಿದಾನ

೭. ಅಶೋಕ ನಿಧಾನ	೧೨. ಉದರ ನಿಧಾನ
೮. ಅತಿಸಾರಗ್ರಹಣೀ ದೋಷ ನಿಧಾನ	೧೩. ಪಾಂಡುಶೋಫವಿಸರ್ಪ ನಿಧಾನ
೯. ಮೂತ್ರಾಘಾತ ನಿಧಾನ	೧೪. ಕುಷ್ಠಶ್ವಿತ್ರಕೃಮಿ ನಿಧಾನ
೧೦. ಪ್ರಮೇಹ ನಿಧಾನ	೧೫. ವಾತವ್ಯಾಧಿ ನಿಧಾನ
೧೧. ವಿದ್ರದಿವೃದ್ಧಿಗುಲ್ಮ ನಿಧಾನ	೧೬. ವಾತಶೋಣಿತ ನಿಧಾನ

ಈ ಹದಿನಾರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ನಿಧಾನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯವು. (೪೧)

ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂ ಜ್ವರೇ ರಕ್ತೇ ಶ್ವಾಸೇ ಕಾಸೇ ಚ ಯಕ್ಷ್ಮಣಿ ||

ವಮೌ ಮದಾತ್ಮಯೇಽರ್ಶಸ್ಸು,ವಿಶಿ ದ್ವೌ,ದ್ವೌ ಚ ಮೂತ್ರೀತೇ || ೨ ||

ವಿದ್ರಭೌ ಗುಲ್ಮಜತರಪಾಂಡುಶೋಫವಿಸರ್ಪಿಷು ||

ಕುಷ್ಠಶ್ವಿತ್ರಾನಿಲವ್ಯಾಧಿನಾತಾಸ್ತ್ರೇಷು ಚಿಕಿತ್ಸಿತಮ್ || ೪೩ ||

ದ್ವಾವಿಂಶತಿರಿಮೇಽಧ್ಯಾಯಾಃ.....

ಅರ್ಥ:—

೧. ಜ್ವರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೭. ಮದಾತ್ಮಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
೨. ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೮. ಅರ್ಶಶ್ವಿಕಿತ್ಸೆ
೩. ಕಾಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೯. ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
೪. ಶ್ವಾಸಹಿಕ್ಯಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೦. ಗ್ರಹಣೀದೋಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
೫. ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೧. ಮೂತ್ರಾಘಾತ ಚಿಕಿತ್ಸೆ
೬. ಭದ್ರಿಹೃದ್ರೋಗತೃಷ್ಣಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೨. ಪ್ರಮೇಹ ಚಿಕಿತ್ಸೆ

೧೩. ವಿದ್ಯಾಧಿಪ್ಯಧಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೮. ವಿಸರ್ವಚಿಕಿತ್ಸೆ
೧೪. ಗುಲ್ಮಚಿಕಿತ್ಸೆ	೧೯. ಕುಷ್ಠಚಿಕಿತ್ಸೆ
೧೫. ಉದರಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೦. ಶ್ವಿತ್ರಕೃಮಿಚಿಕಿತ್ಸೆ
೧೬. ಪಾಂಡುರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೧. ವಾತವ್ಯಾಧಿಚಿಕಿತ್ಸೆ
೧೭. ಶ್ವಯಂಧುಚಿಕಿತ್ಸೆ	೨೨. ವಾತರಕ್ತಚಿಕಿತ್ಸೆ

ಎಂಬ ೨೨ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನವು (೪೩||)

.ಕಲ್ಪಸಿದ್ಧಿರತಃ ಪರಮ್
ಕಲ್ಪೋ ವನೋರ್ವಿರೇಕಸ್ಯ ತತ್ ಸಿದ್ಧಿರ್ಬಸ್ತಿ ಕಲ್ಪನಾ ||೪೪||
ಸಿದ್ಧಿರ್ಬಸ್ತು ಪದಾಂ ಪಞ್ಚೋ ದ್ರವ್ಯಕಲ್ಪೋ.....

ಅರ್ಥಃ— ಆಮೇಲೆ ಕಲ್ಪಸ್ಥಾನವು.

೧. ವಮನಕಲ್ಪ	೪. ಬಸ್ತಿ ಕಲ್ಪ
೨. ವಿರೇಚನಕಲ್ಪ	೫. ಬಸ್ತಿವ್ಯಾಪತ್ತಿದ್ಧಿ
೩. ವಮನವಿರೇಚನವ್ಯಾಪತ್ತಿದ್ಧಿ	೬. ಭೇಷಜಕಲ್ಪ

ಎಂಬ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವವು. (೪೪||)

.....ಅಥ ಉತ್ತರಮ್ ||
ಬಾಲೋಪಚಾರೇ ತದ್ವ್ಯಾಧೌ ತದ್ಗ್ರಹೇ, ದ್ವೌ ಚ ಭೂತಗೇ||೪೫||
ಉನ್ಮಾದೇಽಥ ಸ್ತೂತಿಭ್ರಂಶೇ, ದ್ವೌ ದ್ವೌ ವರ್ತಮಸು ಸಂಧಿಷು ||
ದೃಕ್ತನೋ ಲಿಂಗನಾಶೇಷು ತ್ರಯೋ, ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಚ ಸರ್ವಗೇ ||೪೬||
ಕರ್ಣನಾಸಾಮುಖಶಿರೋವ್ರಣೇ, ಭಂಗೇ ಭಗಂದರೇ ||
ಗ್ರಂಥ್ಯಾದೌ ಪ್ಲುದ್ರರೋಗೇಷು ಗುಹ್ಯರೋಗೇ ಪೃಥಕ್ ದ್ವಯಂ ||೪೭||

ವಿಷೇ ಭುಜಂಗೇ ಕೀಟೇಷು ಮೂಷಕೇಷು ರಸಾಯನೇ ||
ಚತ್ವಾರಿಂಶೋನಪತ್ಯಾನಾಮಧ್ಯಾಯೋ ಬೀಜಪೋಷಣಃ ||೪||

ಅರ್ಥ:—

೧. ಬಾಲೋಪಚರಣೀಯ	೧೬. ಸರ್ವಾಕ್ಷಿರೋಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೨. ಬಾಲಾಮಯ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೧೭. ಕರ್ಣರೋಗ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ
೩. ಬಾಲಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೧೮. ಕರ್ಣರೋಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೪. ಭೂತ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೧೯. ನಾಸಾರೋಗ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ
೫. ಭೂತ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೦. ನಾಸಾರೋಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೬. ಉನ್ನಾದ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೧. ಮುಖರೋಗ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ
೭. ಅಪಸ್ಮಾರ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೨. ಮುಖರೋಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೮. ವರ್ತ್ಮರೋಗ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೩. ಶಿರೋರೋಗ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ
೯. ವರ್ತ್ಮರೋಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೪. ಶಿರೋರೋಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೧೦. ಸಂಧಿಸಿತಾಸಿತರೋಗ
ವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೫. ನೃಣ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ
೧೧. ಸಂಧಿಸಿತಾಸಿತರೋಗಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೬. ಸದ್ಯೋನ್ವಣ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೧೨. ದೃಷ್ಟಿರೋಗ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೨೭. ಭಂಗ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೧೩. ತಿಮಿರ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೮. ಭಗಂದರ ಪ್ರತಿಷೇಧ
೧೪. ಲಿಂಗನಾಶ ಪ್ರತಿಷೇಧ	೨೯. ಗ್ರಂಥ್ಯರ್ಬುಪ್ಲೀಪದಾದಿ
ವಿಜ್ಞಾನೀಯ
೧೫. ಸರ್ವಾಕ್ಷಿರೋಗ
ವಿಜ್ಞಾನೀಯ	೩೦. ಗ್ರಂಥ್ಯರ್ಬುಪ್ಲೀಪದಾದಿ
ಪ್ರತಿಷೇಧ

ಮಾರೆಛಿಯಾ (Marecchia) ನದಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಈ ನಗರದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಗ. ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಿಂದ 2 ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ಒಳಗೆ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ. ಪೂ. 268 ರಿಂದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇದು ಮೊದಲು ರೋಮನ್ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಈಗ ಇಟಲಿಯ ಉಪ್ರೇರಿಯಾ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಮಾರೆಛಿಯಾ ನದಿಗೆ ರೋಮನ್ ದೊರೆ ಅಗಸ್ತಸ್ ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಅದು ಈಗಲೂ ಇರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಸೇತುವೆ. ರಿಮಿನಿ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಇಟಲಿಯ 13ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸುಂದರ ಶ್ರೀಮಂತ ಮಹಿಳೆಯ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೂ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಆಕೆಯ ಪೂರ್ತಿ ಹೆಸರು ಫ್ರಾನ್ಸೆಸ್ಕಾ ಡೆ ರಿಮಿನಿ (Francesca da Rimini) ಎಂದು. ಆಕೆಯ ದುರಂತ ಪ್ರಣಯ ಕಥೆ, ಸಾಹಿತಿಗಳ ಬಳಕೆಗೆ ಬಹುರೂಪದಲ್ಲಿ ಒದಗಿ ಬಂದಿದೆಯಂತೆ.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಫ್ಯಾನೋ (Fano) ಗೆ ಬಂದೆವು. ಇದು ಆಡ್ರಿಯಾಟಿಕ್ ಸಮುದ್ರದ ಒಂದು ರೇವು. ಇದೂ ಸಹ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಊರು. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ರೋಮನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತಸ್ ದೊರೆಯ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ರಿ. ಶ. 9 ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮೂರು ಕಮಾನಿನ ದಿಡ್ಡಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. 1299ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಗೊಥಿಕ್ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಈಗ ರಂಗಮಂದಿರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಫ್ಯಾನೋದಿಂದ ಮುಂದೆ ರೋಮ್ ನಗರದ ಹೆದ್ದಾರಿಯ ಮೂಲಕ ತುಂಬ ಶಾಂತಮಯವಾದ ಅಸ್ಸಿಸಿಗೆ ಬಂದೆವು. ಇದು ಸೆಯಿಂಟ್ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಕರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಥಿಕ್ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಸ್ಯಾನ್‌ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಕೊ ಚರ್ಚ್ ಇದೆ. ಇದನ್ನು 1253ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರ ಒಳಗೆ ಸೆಯಿಂಟ್ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಕರ ಜೀವನ ರೂಢಿಸುವ ಚಿತ್ರಗಳು ಇವೆ. ಇದನ್ನು ಫ್ಲಾರೆನ್ಸ್‌ನ ಕಲಾವಿದರಾದ ಗಯೋಟೊ ಮೊದಲಾದವರು ರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಉಮ್‌ಬ್ರಿಯನ್ ಬೆಟ್ಟಗುಂಟ ಸಾಗಿ ಟೆಬರ್ ನದಿ ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಸ್ಪೊಲೆಟೊ (Spoleto) ಊರಿನ ಮುಖಾಂತರ ರೋಂ ನಗರ ಮುಟ್ಟಿದೆವು.

ರೋಂ ನಗರ ಇಟಲಿಯ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಇಟಲಿಯ ರಾಜಧಾನಿ. ಇದು ಟೆಬರ್ ನದಿಯ ಎರಡೂ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿ ನಿಂತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸಪ್ಟೆಗಿರಿ ನಗರವೆಂದು ಈಗಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ರೋಮ್ ಕ್ಯಾಥೊಲಿಕ್ ಜನಾಂಗದ ಏಕೈಕ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುರು ಪೋಪರ ಪರಮಾಡಳಿತಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ವ್ಯಾಟಿಕನ್ ನಗರ ಸಹ ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ. ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಧರ್ಮ, ವಿಶ್ವದ ಅಗ್ರಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇದನ್ನು ಸಪ್ಟೆಗಿರಿನಗರ ಎಂದು ಕರೆವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮಗೆ ಏಳು ಮಲೆಗಳ ತಿರುಪತಿಯ ನೆನಪಾಯಿತು. ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಏಳು ಮಲೆಗಳಿಗೂ ಏನೋ ನಂಟು ಇದೆ ಎನ್ನಿಸಿತು.

೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಹಿಂದಿನ (ಆಯುಷ್ಯಾಮೀಯ) ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಯುಷ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಆಚಾರವೇ ಮುಖ್ಯವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈನಂದಿನ ಆಚಾರವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಋತು ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಚಾರವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಶೋ * ದಿನಚರ್ಯಾಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದಿನಚರ್ಯೆ (ದಿನಾಲು ಮುಂಜಾವಿನಿಂದ ಮಲಗುವ ವರೆಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ) ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಾದ ಅರೋಗ್ಯಾನುವೃತ್ತಿ, ರೋಗ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಚಾರಗಳನ್ನು [ಸ್ವಸ್ಥವೃತ್ತ] ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಮೂಹೂರ್ತಉತ್ತಿಷ್ಠೇತ್ಸ್ಯಸೋ ರಕ್ಷಾರ್ಥಮಾಯುಷಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಯುಷ್ಯ-ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ನಿರೋಗಿಯಾದವನು ಬ್ರಾಹ್ಮ ಮೂಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ (ನಾಲ್ಕು ಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಇರಲು) ಎಳೆಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಳೆಬೇಕಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ “ಬ್ರಾಹ್ಮ” ಎಂಬ ಹೆಸರು. ನಿರೋಗಿಯಾದವರೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಬೇಕು.

(||)

* ಈ ದಿನಚರ್ಯಾಧ್ಯಾಯವು ಚರಕದ ಸೂ. ೫-೭-೮ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಕ್ರುತದ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಸ್ಥಾನ ೨೨ನೇ. ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶರೀರ ಚಿಂತಾಂ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ಕೃತಶಾಚನಿಧಿಸ್ತತಃ ||೧||

ಅರ್ಕನ್ಯಗ್ರೋಧಖದಿರಕರಂಜಕಕುಭಾದಿಕಮ್ ||
ಪ್ರಾತರ್ಭುಕ್ತ್ವಾ ಚ ಮೃದ್ವಗ್ರಂ ಕಷಾಯಕಟುತಿಕ್ತಕಮ್ ||೨||

*ಕನೀನ್ಯಗ್ರಸಮಸ್ಥಾಲ್ಯಂ ಪ್ರಗುಣಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಮ್ ||
ಭಕ್ಷಯೇದ್ಧಂತಗಧವನಂ ದಂತಮಾಂಸಾನ್ಯಬಾಧಯನ್ ||೩||

ಅರ್ಥಃ— ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಮಲ-ಮೂತ್ರ, ವಿಸರ್ಜನಮಾಡಿ ಮೋರೆ ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಹಲ್ಲು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಎಕ್ಕೆ, ಆಲ, ಹುಲಗಲಿ, ಮತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಒಗರು ಕಹಿ ಕಾರ ರಸಗಳುಳ್ಳ ಮೃದುವಾದ ಕಡ್ಡಿಗಳ ತುದಿಯನ್ನು ಜಗಿದು ಅದರಿಂದ ಕುಂಚು ಮಾಡಿ ಒಸಡಿಗಳಿಗೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ತಿಕ್ಕಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮುಂಜಾನೆ ಮತ್ತು ಊಟವಾದ ನಂತರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಹಲ್ಲುಜ್ಜುವ ಕಡ್ಡಿಯು ೧೨ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಕಿರಿಬೆರಳಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಹುಳುಕು ಇರಬಾರದು. ಹಲ್ಲಿನಂತೆ ನಾಲಿಗೆಯನ್ನಾದರೂ ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡಬೇಕು. ಒಗರು ಕಹಿ ಕಾರಗಳು ಬಾಯಿಯ ಜಿಗಟನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. ಅದ್ದರಿಂದ ಅಂಥ ರಸದ ವಸ್ತುತಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳಿರುವರು. (೨)

ನಾದ್ಯಾದಜೀರ್ಣವಮುಭುಶ್ವಾಸಕಾಸಜ್ವರಾದಿತಿ ||
ತೃಷ್ಣಾಸ್ಯಸಾಕಹ್ಯನ್ನೇತ್ರಶಿರಃಕರ್ಣಾಮಯೀ ಚ ತತ್ ||೪||

ರ್ಥಃ— ಅಜೀರ್ಣ, ವಾಂತಿ, ದಮ್ಮು, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಅರ್ಧತ (ವಾತವ್ಯಾಧಿ ವಿಶೇಷ) ತೃಷ್ಣಾ, ಮುಖಪಾಕ, ಎದೆ, ತಲೆ, ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ರೋಗಗಳಿದ್ದವನು ದಂತ ಧಾವನ ಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. (೪)

* ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ಶಾಕವು.

† 'ಪವನಂ' ಎಂಬ ಶಾಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಹಲ್ಲು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವದು ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸೌವೀರ ಮಂಜನಂ ನಿತ್ಯಂ ಹಿತಮಪ್ಪೋಸ್ತತೋ ಭಜೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸೌವೀರಾಂಜನವು (ಸುರಮಾ) ಹಿತ ಕರವು. ಅದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿತ್ಯ ಹಾಕಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಇಲ್ಲಿ ಸೌವೀರಾಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ತ್ರೋತೋಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾವದನ್ನಾದರೂ ಹಾಕಬಹುದು. (೪||)

ಚಕ್ಷುಸ್ತೇಜೋಮಯಂ ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋ ಭಯಮ್ ||೫||
ಯೋಜಯೇತ್ಸಪ್ರಾತ್ರೇಽಸ್ಮಾತ್ಸ್ಪ್ರವಣಾರ್ಥೇ ರಸಾಂಜನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಕಣ್ಣು ತೇಜೋಮಯವು. ಅದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ) ಕಫದಿಂದ ಅಪಾಯವು. ಕಾರಣ ಆ ಕಫ ಸ್ರಾವಕ್ಕಾಗಿ ಏಳು ದಿವಸಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ರಸಾಂಜನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಅಂಜನವನ್ನು ನಿತ್ಯ ಹಾಕಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಕಫನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಏಳು ದಿವಸಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಹಾಕಬೇಕು. ಮರ ಅರಿಷಡದ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಅದರ ನಾಲ್ಕನೇ ಭಾಗ ಅಡಿನ ಹಾಲು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಮೇಣದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಅದೇ 'ರಸಾಂಜನವು' (೫||)

ತತೋ ನಾನನ-ಗಂಡೂಷ-ಧೂಮ-ತಾಂಬೂಲಭಾಗ್ಯನೇತ್ ||೬||

ಅರ್ಥ:- ಆ ಮೇಲೆ ನಸ್ಯ, ಗಂಡೂಷ (ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಷಾಯದ ನೀರು ಹಿಡಿಯೋಣ), ಧೂಮ (ತಂಬಾಕದಂತೆ ಔಷಧದ ಹೊಗೆ ಸೇದೋಣ), ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಮುಂದೆ ನಸ್ಯ, ಗಂಡೂಷ, ಧೂಮಗಳ ಸವಿಸ್ತರ ವಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಾಂಬೂಲದಿಂದ ಬಾಯಿಯು ಸ್ವಚ್ಛ ಮತ್ತು ಸುಗಂಧಿಯಾಗುವದು. ತಾಂಬೂಲವೆಂದರೆ:- ಕಪ್ಪರೆ, ಪಾಚೀಕಾಯಿ, ಕಂಕೋಳ, ಲವಂಗ, ಲತಾಕಸ್ತೂರಿ ಫಲ, ಕಾಚು ಸುಣ್ಣು, ಅಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯು. ಮೆಲಗಿ ಎದ್ದ ನಂತರವೂ ತಾಂಬೂಲ ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪಥ್ಯಂ ಸುಪ್ತೋತ್ತಿತೇ ಭುಕ್ತೇ ಸ್ಥಾತೇ ವಾಂತೇ ಚ ಮಾನಸೇ |

ದ್ವಿಪ್ರಮೇಕಂ ಪೂಗಂ ಚ ಸರ್ಜೂರ್ಣಮಿದಿರಂ ಚ ತತ್ || (೬)

ತಾಂಬೂಲಂ ಕ್ಷತಪಿತ್ತಾಸ್ತರುಕ್ಷೋತ್ಕೃಪಿತಚಕ್ಷುಷಾವ್ ||

ವಿಷಮೂರ್ಛಾಮದಾರ್ತಾನಾನುಪಥ್ಯಂ ಶೋಷಿತಾನುಪಿ ||೭||

ಅರ್ಥ:— ತಾಂಬೂಲವು ಉರಃಕ್ಷತ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕಣ್ಣುಬೇನೆ, ವಿಷ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮದ್ಯದ ಮದ, ಕ್ಷಯರೋಗ ಅದವರಿಗೂ ರುಕ್ಷಶರೀರ ದವರಿಗೂ ಹಿತಕರವಲ್ಲ.

ಅಭ್ಯಂಗಮಾಚರೇನ್ನಿತ್ಯಂ ಸ ಜರಾಶ್ರಮವಾತಹಾ ||

ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸಾದಪುಷ್ಪಾಯುಃಸ್ವಪ್ನಸುತ್ವಕ್ವದಾರ್ಥ್ಯಕೃತ್ ||೮||

ಅರ್ಥ:— ದಿನಾಲು ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನು (ಮೈಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚಿ ತಿಕ್ಕುವದನ್ನು) ಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಮುಪ್ಪು, ಶ್ರಮ, ವಾತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡುವದು; ಪುಷ್ಟಿ, ನಿದ್ರೆ, ಆಯುಸ್ಸು, ತೃಪ್ತಿಗೆ ಮೃದುತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ್ನೆ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸ್ನೇಹವು ರೋಮ ರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಚನಹೊಂದಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶಿರಃಶ್ರವಣಪಾದೇಷು ತಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಶೀಲಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ತಲೆ, ಕಿವಿ, ಅಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮತ್ತು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ತಲೆಗೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಕೂದಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಿದುಳಿಗೆ ಹಿತವು; ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಹಾಕುವದರಿಂದ ಗದ್ದ, ಹೆಡಕು, ತಲೆ, ಕಿವಿಗಳ ಶೂಲವು ನಾಶವಾಗುವದು; ಮತ್ತು ವಾತರೋಗಗಳು ಹೋಗುವವು. ಅಂಗಾಲುಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡುವದರಿಂದ ನಿದ್ರೆ ಬರುವದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವವು, ಕಾಲುಗಳು ಒಡೆಯುವದಿಲ್ಲ.

(೮)

ವರ್ಜ್ಯೋಽಭ್ಯಂಗಃ ಕಫಗ್ರಸ್ತಕೃತಸಂಶುದ್ಧ್ಯಜೀರ್ಣಿಭಿಃ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫಪೀಡಿತರೂ, ಶೋಧನ ತಕ್ಕೊಂಡವರೂ, ಅಜೀರ್ಣ ವಾದವರೂ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ತರುಣ ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇಡವೆನ್ನುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಭ್ಯಂಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗುವದು. ಶೋಧನವೆಂದರೆ ವಮನ, ನಿರೀಚನ, ಬಸ್ತಿ, ಶಿರೋನಿರೀಚನ, ರಕ್ತಸ್ರಾವಗಳು. (೯)

ಲಾಘವಂ ಕರ್ಮಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ದೀಪ್ತೋಽಗ್ನಿರ್ನೇದಸಃ ಕ್ಷಯಃ ||
ವಿಭಕ್ತಘನಗಾತ್ರತ್ವಂ ವ್ಯಾಯಾಮಾದುಪಜಾಯತೇ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದ ದೇಹವು ಹಗುರೂ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವೂ ಆಗುವದು; ಮೇದವು ಹೋಗುವದು; ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ವಾಗುವದು; ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳು (ಆಗಬೇಕಾದಂತೆ) ಆಕಾರಗೊಂಡು ವಿಭಕ್ತವಾಗಿ ಪುಷ್ಟವಾಗುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಶೀತೋಷ್ಣ-ಶ್ರಮಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಅರೋಗ್ಯ ಉಂಟಾಗುವದು, ಮುಪ್ಪು ದೂರ ಸರಿಯುವದು, ಮಾಂಸವು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವದು, ಎಂಥ ಅನ್ನವಾದರೂ ಪಚನವಾಗುವದು, ಅಲಸ್ಯ ಬಾರದು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸುಶ್ರುತಾ ಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೧೦)

ವಾತಪಿತ್ತಾನುಯೀ ಬಾಲೋ ವೃದ್ಧೋಽಜೀರ್ಣೀ ಚ ತಂ ತ್ಯಜೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತರೋಗಿಯೂ, ಪಿತ್ತರೋಗಿಯೂ, ಬಾಲ, ವೃದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಜೀರ್ಣವಾದವನೂ, ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ೧೩ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಬಾಲನು, ೭೦ ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ವೃದ್ಧನು, ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನರು ಹೇಳಿರುವರು. (೧೦||)

ಅರ್ಧಶಕ್ತ್ಯಾ ನಿಷೇವ್ಯಸ್ತು ಬಲಿಭಿಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಭೋಜಿಭಿಃ ||೧೧||
ಶೀತಕಾಲೇ ವಸಂತೇ ಚ ಮಂದಮೇವ ತತೋಽನ್ಯದಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಲಿಷ್ಠರಾದವರು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಆಹಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಶೀತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಸಂತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯ ಅರ್ಧದಷ್ಟು

ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಉಳಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅರ್ಧಶಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಬಾಯಿಂದ ಶ್ವಾಸವು ಬರಹತ್ತಿ ಬೆವರು ಬರುವವರೆಗೆ. ಹೇಮಾದ್ರಿಯು “ಅನ್ಯದಾ” ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು “ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ” ಮತ್ತು “ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ” ಎಂದು ಮಾಡಿ ದುರ್ಬಲರೂ ಸ್ವಿಗ್ಧ ಅಹಾರ ಸಿಗದವರೂ ಶೀತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಸಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು. (೧೧||)

ತಂ ಕೃತ್ವಾನುಸುಖಂ ದೇಹಂ ಮರ್ದಯೇಚ್ಛ ಸಮಂತತಃ ||೧೨||

ಅರ್ಥ:— ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಸುಖವಾಗುವಷ್ಟು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಮೈಯನ್ನು ಒತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೧೨)

ತೃಷ್ಣಾ ಕ್ಷಯಃ ಪ್ರತಮಕೋ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಶ್ರಮಃ ಕ್ಲಮಃ
ಅತಿನ್ರಾಯಾಮತಃ ಕಾಸೋ ಜ್ವರಶ್ವರ್ದಿಶ್ಚ ಜಾಯತೇ ||೧೩||

ಅರ್ಥ:— ಅತಿ ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದ ನೀರಡಿಕೆ, ಕ್ಷಯ, ಪ್ರತಮಕ (ಶ್ವಾಸಭೇದ), ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ, ಶರೀರ-ಮನಗಳಿಗೆ ದಣುವು, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೧೩)

ವ್ಯಾಯಾಮಜಾಗರಾಧ್ಯಸ್ತ್ರೀಹಾಸ್ಯಭಾಷ್ಯಾದಿಸಾಹಸಮ್ ||
ಗಜಂ ಸಿಂಹ ಇವಾಕರ್ಷಣ್ ಭಜನ್ಶತಿ ವಿನಶ್ನತಿ ||೧೪||

ಅರ್ಥ:— ವ್ಯಾಯಾಮ, ಜಾಗರಣೆ, ಹಾದಿ ನಡಿಯೋಣ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ನಗೆ, ಭಾಷಣಗಳನ್ನು ಶಕ್ತಿ ಮೀರಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅನೆಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಸಿಂಹದಂತೆ ಸಾಯುವನು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಿಂಹವು ಪರಾಕ್ರಮಿ ಇದ್ದರೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಅನೆಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಕೊಂದರೂ ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರಮದಿಂದ ತಾನೇ ಉಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಸಾಹಸ ಮಾಡುವಂಥವನು ಅವಸ್ಥೆಯಾಗುವದು. ಎಂದು ಸಾುವವು. (೧೪)

ಉಚ್ಚಿತ ಸಂ ಪದವರಂ ಮೋದಸಃ ಪ್ರವಿಲಾಂಯನಮ್ ||
ಸ್ಥಿತಿರಕರಣಮಂಗಾನಾಂ ತ್ವಕ್ಪ್ರಸಾದಕರಂ ಪರಮ್ ||೧೫||

ಅರ್ಥ:— ಉಚ್ಚಿತವು (ಸುಗಂಧಿ ದ್ರವ್ಯ ಲೇಪವು) ಕಫನಾ ಕವೂ, ಕೊಬ್ಬನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದೂ, ಅವಯವಗಳ ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವೂ, ವಿಕೃತವಾಗಿ ತ್ವಚೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸುವುದೂ ಆಗಿರುವದು. (೧೫)

ದೀಪನಂ ವೃಷ್ಯಮಾಯುಷ್ಯಂ ಸ್ನಾನಮೂರ್ಜಾಬಲಪ್ರದಮ್ ||
ಕಂಡೂಮಲಪ್ರಮಶ್ವೇದತಂದ್ರಾತ್ಮದಾಹಪಾಷ್ಪಜಿತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ನಾನವು ಅಗ್ನಿದೀಪಕ, ಧಾತು ಮತ್ತು ಆಯುಷ್ಯ ವರ್ಧಕ, ಕಾಂತಿ ಬಲದಾಯಕವಾಗಿದ್ದು, ತುರಿಕೆ, ಮಲ, ಶ್ರಮ, ಬೆವರು ಆಲಸ್ಯ, ನೀರಜಿಕೆ, ದಾಹ, ಪಾಪಗಳ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೬)

ಉಷ್ಣಾಂಬುನಾಃಧಃ ಕಾಯಸ್ಯ ಪರಿಷ್ಕೇಕೋ ಬಲಾನಹಃ ||
ತೇನ್ಮೇಘ ಚೋತ್ತಮಾಂಗಸ್ಯ ಬಲಹೃತ್ ಕೇಶಚಕ್ಷುಷಾನಮ್ ||೧೭||

ಅರ್ಥ:— ಬಿಸಿ ನೀರಿನ ಸ್ನಾನವು ತಲೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ ಕರವು. ಆದರೆ ಅದೇ ಬಿಸಿನೀರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವದರಿಂದ ಕಣ್ಣು-ಕೂದಲುಗಳ ಬಲವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನೂ, ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನೂ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಕೂದಲು, ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಬಲ ಬಯಸುವವರು ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದಲೂ, ಶರೀರ ಬಲವನ್ನು ಅಶೇಷ ಮಾಡುವವರು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದಲೂ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿವಾದರೆ ಒಂದೇ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಕ್ರಿಯೆಗಳ ಸಂಕರವಾಗುವದು ಎಂಬುದು ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. (೧೭)

ಸ್ನಾನಮರ್ದಿತನೇತ್ರಾಸ್ಯ ಕರ್ಣರೋಗಾತಿಪಾರಿಷ್ಕು ||
ಅಧ್ವಾನಪೀನಸಾಜೀರ್ಣಭುಕ್ತವತ್ಸು ಚ ಗರ್ಹಿತಮ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಅರ್ವಿತ (ವಾತರೋಗಭೇದ), ಕಣ್ಣು, ಬಾಯಿ, ಕಿವಿಗಳ ರೋಗಃ ಅತಿಸಾರ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬಿ, ನೆಗಡಿ, ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವೇ ಉಂಡವನೂ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (೧೮)

ಜೀರ್ಣೇ ಹಿತಂ ನಿತಂ ಚಾದ್ಯಾನ್ವ ವೇಗಾದೀರಯೇದ್ವಲಾತ್ ||
ನ ವೇಗಿತೋಽನ್ಯಕಾರ್ಯಃ ಸ್ಯಾನ್ನಜಿತ್ವಾ ಸಾಧ್ಯಮಾಮಯಮ್ || ೧೯ ||

ಅರ್ಥಃ— ತಿಂದ ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾದನಂತರ ಹಿತಕರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಿತಿಯಿಂದ ತಿನ್ನಬೇಕು. ಏನುಮೆಯಿಂದ (ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ) ವೇಗಗಳನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಬಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದಾಗ್ಗೆ ಎರಡನೇ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ತಡೆಯಬಾರದು. ಸಾಧ್ಯವಾದ ಬೇನೆಯನ್ನು ವಾಸಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಎರಡನೇ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಬಾರದು. (೧೯)

ಸುಖಾರ್ಥಾಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಮತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರವೃತ್ತಯಃ ||
ಸುಖಂ ಚ ನ ವಿನಾ ಧರ್ಮತ್ರಿಸ್ಮದ್ಧರ್ಮಪರೋ ಭವೇತ್ || ೨೦ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಸುಖವಂತೂ ಧರ್ಮದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಸಿಗದು. ಕಾರಣ ಧರ್ಮವು ನಾಗಬೇಕು. ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಸುಖವೆಂದರೆ ಆರೋಗ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವರು. (೨೦)

ಭಕ್ತ್ಯಾ ಕಲ್ಯಾಣಮಿತ್ರಣಿ ಸೇವೇತೇತರಪೂರಗಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಟ್ಟಮಿತ್ರರಿಂದ ದೂರವಿದ್ದುಕೊಂಡು ಚಲೋ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (೨೦||)

ಹಿಂಸಾಸ್ತೇಯಾನ್ಯಥಾಕಾಮಂ ಜೈಕುನ್ಯಂ ಪರುಷಾನ್ಯತೇ || ೨೧ ||

ಸಂಭಿನ್ನಾಲಾಪಂ ವ್ಯಾಪಾದಮಭಿಭಾಂ ದೃಗ್ವಿಪರೈರಯಮ್ ||
ಪಾಪಂ ಕರ್ಮೀತಿ ದಶಧಾ ಕಾಯನಾಜ್ಞಾನಸೈತ್ಯಜೇತ್ || ೨೨ ||

ಅರ್ಥ:--

(೧) ಪರಪೀಡೆ, ಕಂಪು, ಹಾದರ, ಈ ಮೂರು ಕಾಯಿಕ ಪಾಪಗಳು.

(೨) ಚಾಪಿ, ಕರೋರ ಭಾಷಣ, ಅಸತ್ಯ ಭಾಷಣ, ಅಸಂಬದ್ಧ ಪ್ರಲಾಪ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಾಚಿಕ ಪಾಪಗಳು.

(೩) ಪರರಿಗೆ ಕೆಡಕು ಬಗೆಯೋಣ, ಅಸೂಯೆ, ನಾಸ್ತಿಕತೆ, (ಶಾಸ್ತ್ರದ್ವಿ ವಿಶ್ವಾಸ), ಈ ಮೂರು ಮಾನಸಿಕ ಪಾಪಗಳು. ಈ ಹತ್ತು ಪಾಪ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೨೨)

ಅವೃತ್ತಿವ್ಯಾಧಿಶೋಕಾರ್ತನನುವರ್ತೇತ ಶಕ್ತಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:-- ಉಪಜೀವಿಕೆಯ ಸಾಧನವಿಲ್ಲದವರಿಗೂ, ಬೇನೆ, ದುಃಖಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಿಗೂ ಶಕ್ತಿಯನುಸಾರ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೩||)

ಅತ್ಯವತ್ಸತತಂ ಪಶ್ಯೇದಪಿ ಕೀಟಿಪಿಪೀಲಿಕಂ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:-- ಯಾವಾಗಲೂ ಹುಳ, ಇರುವೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಾ ತನ್ನಂತೆ ಬಗೆಯಬೇಕು. (೨೩)

ಅರ್ಜಯೇದ್ವೇನಗೋವಿಪ್ರವೃದ್ಧವೈದ್ಯನೃಪಾತಿಥೀನ್ ||

ಅರ್ಥ:-- ದೇವರು, ಆಕಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವೃದ್ಧ, ವೈದ್ಯ, ಅರಸು, ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. (೨೪||)

ವಿಮುಖಾನ್ನಾರ್ಥಿನಃ ಕುರ್ಮಾನ್ನಾವಮನ್ಯೇತ ನಾಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೪ ||

ಅರ್ಥ:-- ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿರುಗಿ ಕಳಿಸಬಾರದು. ಅವರಿಗೆ ಆಪಮಾನ ಮಾಡಬಾರದು. ಅವರ ನಿನ্দೆ ಮಾಡಬಾರದು. (೨೪)

ಉಪಕಾರಪ್ರಧಾನಃ ಸ್ಯಾದಪಕಾರಪರೀಕ್ಷರೌ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಕೂಡ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. (||೨೪||)

ಸಂಪದ್ವಿಪತ್ಸೇಕಮನಾ ಹೇತಾವೀರ್ಯೇತ್ಯಲೇ ನ ತು ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಉರ್ಜಿತ-ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಕಟ-ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರಬೇಕು. ಫಲದಲ್ಲಿ ಈರ್ಷ್ಯೆ ಹಿಡಿಯದೆ ತದರ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಧನವಂತನ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಆಸೂಯೆ ಪಡದೆ ಅವನು ಧನಾರ್ಜನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾವವು. (೨೫)

ಕಾಲೇ ಹಿತಂ ಮಿತಂ ಬ್ರೂಯಾದವಿಸಂವಾದಿ ಪೇಶಲಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರಸಂಗ ನೋಡಿ ಹಿತವಾದ, ಮಿತವಾದ, ಸತ್ಯವಾದ, ಸರಳವಾದ ಭಾಷಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೫||)

ಪೂರ್ವಾಭಿಭಾಷೀ ಸುಮುಖಃ ಸುವೀಲಃ ಕರುಣಾಮೃದುಃ ||೨೬||
ನೈಕಃ ಸುಖೀ ನ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಶ್ರಬ್ಧೋ ನ ಚ ಶಂಕಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— (ಪರಿಚಿತರು ಬಂದರೆ) ತಾನೇ ಮೊದಲು ಮಾತನಾಡಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಸನ್ನಮುಖನೂ, ಸುಸ್ವಭಾವಿಯೂ, ದಯಾರ್ಥನೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಒಂಟಿಗನೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವುಳ್ಳವನೂ ಸುಖಿಯಾಗಲಾರನು. (೨೬||)

ನ ಕಂಚಿದಾತ್ಮನಃ ಶತ್ರುಂ ನಾತ್ಮಾನಂ ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ರಿಪುಮ್ ||೨೭||
ಪ್ರಕಾಶಯೇನ್ನಾಪಮಾನಂ ನ ಚ ನಿಸ್ಸೇಹತಾಂ ಪ್ರಭೋಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇವನು ತನ್ನ ಶತ್ರುವೆಂದೂ, ಅಥವಾ ತಾನು ಇಂಥವನ ಶತ್ರುವೆಂದೂ ಮತ್ತು ತನಗಾದ ಅಪಮಾನವನ್ನೂ, ಯಜಮಾನನ ಅಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಮಾಡಬಾರದು. (೨೭||)

ಜನಸ್ಯಾಶಯಮಾಲಕ್ಷ್ಯ ಯೋ ಯಥಾ ಪರಿತುಷ್ಕತಿ ||೨೮||
ತಂ ತಥ್ನಿನಾನುವರ್ತೇತ ಪರಾರಾಧನಪಂಡಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಕಡೆದು ಬಹು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಯಾವನು ಹೇಗೆ ಸಂತೋಷ ಪಡುವನೋ ಅವನನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. (೨೮||)

ನ ಪೀಡಯೇದಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ ನಚೈತಾನ್ಯತಿ ಲಾಲಯೇತ್ ||೨೯||

ಅರ್ಥ:— ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಪೀಡಿಸಲೂ ಬಾರದು; ಬಹಳ ಸುಖಿಸಲೂ ಬಾರದು.

ತ್ರಿವರ್ಗಲಾಭಂ ಸಾರಂಭಂ ಭಜೇತ್ತಂ ಚಾವಿರೋಧಯನ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನಾದರೂ ಸಾಧಿಸದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಮತ್ತು ಅವು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗದಂತೆ ಅಂದರೆ ಧರ್ಮಸಾಧಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಅರ್ಥ ಕಾಮಗಳೂ, ಅರ್ಥಸಾಧಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಧರ್ಮಕಾಮಗಳೂ ಕೆಡದಂತೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮೋಕ್ಷವು ಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುವದರಿಂದ ತ್ರಿವರ್ಗ ವೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಅನುಯಾಯಾತ್ಮೈತಿಪದಂ ಸರ್ವಧರ್ಮೇಷು ಮಧ್ಯಮಾಮ್ ||೩೦||

ಅರ್ಥ:— ಎಲ್ಲ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಡುವಿನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅತಿ ಅಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಭಾವವು. ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು. (೩೦)

ನೀಚರೋಮನಖಸ್ಮತ್ಪ್ರರ್ನಿಮಲಾಂಘ್ರಿಮಲಾಯನಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಕೂದಲು, ಉಗುರು, ಮೀಸೆಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣಾಗಿ ಇಡಬೇಕು. ಕಾಲು, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ಬಾಯಿ, ಗುದ್ದ ಮೂತ್ರ-ಮಾರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಮಲಮಾರ್ಗಗಳು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ೫ ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳುವರು. (೩೦||)

ಸ್ನಾನಫಲಃ ಸುಸುರಭಿಃ ಸುವೇಷೋಽನುಲ್ಪಣೋಜ್ಜ್ವಲಃ ||೩೧||
ಧಾರಯೇತ್ಸತತಂ ರತ್ನಸಿದ್ಧಮಂತ್ರಮಹೌಷಧೀಃ ||

ಅರ್ಥ:— ದಿನಾಲು ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು. ಸುಗಂಧವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸುವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಬಹಳ ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡಬಾರದು. ಯಾವಾಗಲೂ ರತ್ನ, ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಾಯೆತ, ಸಹದೇವಿ ಮುಂತಾದ ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. (೩೧||)

ಸಾತಪತ್ರಪದತ್ರಾಣೋ ವಿಚರೇದ್ಯುಗಮಾತ್ರದ್ಯಕ್ ||೩೨||

ಅರ್ಥ:— ಕೊಡೆ ಕಾಲಮರಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಮುಂದಿರುವ ಪದಾರ್ಥ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಮಾರಿನ ಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟಿ ಇಟ್ಟು ನಡೆಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕೊಡೆಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತಕರವು, ಶರೀರಕ್ಕೆ ತೇಜವನ್ನು ಕೊಡುವದು, ಗಾಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಲುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವದು; ಕಾಲಮರಿಯು ಶ್ರಮಹಾರಕವಿದ್ದು ಬಲ, ದೃಷ್ಟಿ, ಶುಕ್ರಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವದು. (೩೨)

ನಿಶಿ ಚಾತ್ಯಯಿಕೇ ಕಾರ್ಯೇ ದಂಡೀ ಮೌಲೀ ಸಹಾಯವಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯ ಕೆಲಸವಿದ್ದರೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಡಿಗೆ ಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ರುಮಾಲವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಸಂಗಡ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಕರೆಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು. (೩೩||)

ಚೈತ್ಯಪೂಜ್ಯಧ್ವಜಾಶಸ್ತಚ್ಛಾಯಾಭಸ್ಮತುಷಾಶುಚೀನ್ ||೩೪||
ನಾಕ್ರಾಮೇಚ್ಛರ್ಕರಾಲೋಷ್ಯಬಲಿಸ್ನಾನಭುವೋ ನ ಚ ||

ಅರ್ಥ:— ದೇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ ಗಿಡವನ್ನೂ, ಪೂಜ್ಯರನ್ನೂ, ಧ್ವಜ (ನಿಶಾನೆ) ಗಳನ್ನೂ, ಅಪವಿತ್ರರ ನೆರಳನ್ನೂ, ಬೂದಿಯನ್ನೂ,

ಹೊಟ್ಟೆನ್ನೂ, ಹೊಲಸು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಉಸುಕನ್ನೂ, ಹೆಂಟೆಯನ್ನೂ, ಬಲಿಕೊಡುವ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಭೂಮಿಗಳನ್ನೂ ತುಳಿಯಬಾರದು. (೩೩||)

ನದೀಂ ತರೇನ್ನ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ, ನಾಗ್ನಿಸ್ಕಂಧಮಭಿವ್ರಜೇತ್ ||೩೪||
ಸಂದಿಗ್ಧನಾವಂ ವೃಕ್ಷಂ ಚ ನಾರೋಹೇದ್ವಷ್ಟಯಾನವತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ತೋಳುಗಳಿಂದ ನದಿಯನ್ನು ಈಸಬಾರದು, ಬೆಂಕಿಯ ರಾಶಿಯ ಎದುರು ಹೋಗಬಾರದು, ದುಷ್ಟ ವಾಹನವನ್ನೂ, ಉರುಳುವ ಸಂಶಯವುಳ್ಳ ನಾವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಗಿಡವನ್ನೂ ಏರಬಾರದು. (೩೪||)

ನಾಸಂವೃತಮುಖಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ಕ್ಷುತಿಹಾಸ್ಯವಿಜೃಂಭಣಮ್ ||೩೫||

ಅರ್ಥ:- ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳದೆ ತೀನಬಾರದು, ನಗ ಬಾರದು, ಆಕಳಿಸಬಾರದು. (೩೫)

ನಾಸಿಕಾಂ ನ ವಿಕುಷ್ಟೀಯಾನ್ನಾಕಸ್ಮಾದ್ವಿಲಿಖೇದ್ವುಪಮ್ ||
ನಾಂಗೈಶ್ಚೇಷ್ಟೇತ ವಿಗುಣಂ, ನಾಸೀತೋತ್ಕಟಿಕಶ್ಚಿರಮ್ ||೩೬||

ಅರ್ಥ:- ಮೂಗನ್ನು ಕೆರಿಯಬಾರದು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ನೆಲ ಕೆದರಬಾರದು. ಅವಯವಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡ ತಿಡ್ಡಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. ತುದಿಗುಂಡಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಕೂದ್ರಬಾರದು, (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಯಾಗುವದು.)

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಕಂಠ, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು, ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕೆದರಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೩೬)

ದೇಹವಾಕ್ ಚೇತಸಾಂ ಚೇಷ್ಟಾಃ ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರಮಾದ್ವಿನಿವರ್ತಯೇತ್ ||
ನೋರ್ಧ್ವಜಾನುಶ್ಚಿರಂ ತಿಷ್ಠೇತ್ ನಕ್ತಂ ಸೇವೇತ ನ ದ್ರುಮಮ್ ||೩೭||

ಅರ್ಥ:- ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರಮ ವಾಗುವ ಮೊದಲೇ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಮೊಳಕಾಲು ಮೇಲೆ ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಮಲಗಬಾರದು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಗಿಡವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಾರದು. (೩೭)

ತಥಾ ಚತ್ವರಚೈತ್ಯಾಂತಶ್ಚತುಷ್ಟಥಸುರಾಲಯಾನ್ ||

ಸೂನಾಟೀವೀಶೂನ್ಯಗೃಹಶ್ಚಶಾನಾನಿ ದಿವ್ಯಾಪಿ ನ ||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಂತೆ ಹರಟಿಕೊಚ್ಚುವ ಅಡ್ಡಿ (ಸ್ಥಳ) ಗಳಿಗೂ, ದೇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ ಗಿಡದ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ, ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿ ಕೂಡು ವಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವಾಲಯಕ್ಕೂ ರಾತ್ರಿ ಹೋಗಬಾರದು. ವಧಸ್ಥಾನ, ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ, ಹಾಳುಮನೆ, ಸ್ಮಶಾನಗಳಿಗೆ ಹಗಲು ಕೂಡಾ ಹೋಗಬಾರದು. (೩೮)

ಸರ್ವಭೇಕ್ಷೇತ ನಾದಿತ್ಯಂ, ನ ಭಾರಂ ಶಿರಸಾ ವಹೇತ್ ||

ನೇಕ್ಷೇತ ಪ್ರತತಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ದೀಪ್ತಾಮೇಧ್ಯಾಪ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಬರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ) ಎಂದಿಗೂ ನೋಡ ಕೂಡದು. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಜ್ಜಿ ಹೊರಬಾರದು. ಬಹಳ ಸಣ್ಣ, ಹೊಳೆಯುವ, ಆಪವಿತ್ರ, ಅಪ್ರಿಯವಾಹ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು (ಒಂದೇ ಸವನೆ) ನೋಡಬಾರದು. (೩೯)

ಮದ್ಯವಿಕ್ರಯಸಂಧಾನದಾನಾದಾನಾನಿ ನಾಚರೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸೆರೆಯನ್ನು ಮಾರುವದು, ಮಾಡುವದು ಮತ್ತು ಕೊಡತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಸವಾರಿಷ್ಟಗಳು ಔಷಧಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಈ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. (೪೦)

ಪುರೋವಾತಾತಪರಜಸ್ತುಷಾರಪರುಷಾನಿಲಾನ್ ||೪೦||

ಅನ್ಯಜುಃ ಕ್ಷವಥೂದ್ಗಾರಕಾಸಸ್ವಸ್ನಾನ್ಮೈಥುನಮ್ ||

ಕೂಲಚ್ಛಾಯಾಂ ನೃಪದ್ವಿಷ್ಟಂ ವ್ಯಾಲದಂಷ್ಟ್ರವಿಷಾಣಿನಃ ||೪೧||

ಹೀನಾನಾರ್ಯಾತಿನಿಪುಣಸೇವಾಂ ವಿಗ್ರಹಮುತ್ತಮೈಃ ||

ಸಂಧ್ಯಾಸ್ವಭ್ಯವಹಾರಸ್ತ್ರೀಸ್ವಸ್ನಾಧ್ಯಯನಚಿಂತನಮ್ ||೪೨||

ಶತ್ರು ಸತ್ರಗಣಾಕೀರ್ಣ ಗಣಿಕಾಪಣಿಕಾಶನಮ್ ||

ಗಾತ್ರವಕ್ತ್ರನಪೈರ್ದ್ಯಾಂ ಹಸ್ತಕೇಶಾವಧಾನನಮ್

||೪೩||

ತೋಯಾಗ್ನಿಪೂಜ್ಯಮಧ್ಯೇನ ಯಾನಂ ಧೂಮಂ ಶವಾಶ್ರಯಮ್ ||
ಮದ್ಯಾತಿಸಕ್ತಿಂ ವಿಶ್ರಂಭಸ್ವಾತಂತ್ರೇ ಸ್ತ್ರೀಷು ಚ ತ್ಯಜೇತ್ ||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಪೂರ್ವದ ಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲು, ಧೂಳು, ತುಂತುರ ಹನ್ನಿ, ಬಿರುಗಾಳಿಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಸರಳವಾಗಿ ಇರದೆ ಶೀನು, ತೇಗು, ಕೆಮ್ಮು, ಮಲಗುವದು, ಉಣ್ಣುವದು ಮತ್ತು ಸಂಭೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ನೆರಳನ್ನು, ಅರಸನ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು. ಆನೆ, ಕಡ್ಡುವ ಮತ್ತು ಕೋಡುಳ್ಳ ವ್ರಾಣಿಗಳ ಹತ್ತರ ಹೋಗಬಾರದು. ನೀಚ ದುಷ್ಕ ಬಹುಷಾಣ (ಯಾವದಾದರೊಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೆಡುವಂತೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವವ)ರ ಸೇವೆಯನ್ನೂ, ಸಜ್ಜನರೊಡನೆ ಜಗಳವನ್ನೂ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಊಟ ಸಂಭೋಗ ಮಲಗೋಣ ಅಭ್ಯಾಸ ಧ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ಪಟ್ಟಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ, ಸಿಕ್ಕವರು (ಚಲೋ, ಕೆಟ್ಟ) ಬಂದು ಉಣ್ಣುವ ವೇಶ್ಯೆಯರ, (ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ) ಅಂಗಡಿಕಾರರ ಅನ್ನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಕೈ ಬಡಿಯೋಣ, ಬಾಯಿಂದ ಘುರ್ ಘುರ್ ಶಬ್ದ ಮಾಡೋಣ ಮುಂತಾದ ವಿಕೃತವಾದನ ಮಾಡಬಾರದು. (ಸುಮ್ಮನೆ) ಕೈ, ಕೂದಲು ಬೀಸಬಾರದು. ನೀರು, ಬೆಂಕಿ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯ ಜನರ ನಡುವೆ ಹಾಯಬಾರದು. ಹೆಣದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮದ್ಯದ ಅತಿ ಸೇವನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಬಾರದು ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಸ್ನಾತಂತ್ರ ಕೊಡಬಾರದು. (೪೪)

ಅಚಾರ್ಯಃ ಸರ್ವಚೇಷ್ಟಾಸು ಲೋಕ ಏವ ಹಿ ಧೀಮತಃ ||

ಅನುಕುರ್ಮಾತ್ತಮೇವಾತೋ ಲೌಕಿಕೇಽರ್ಥೇ ಪರೀಕ್ಷಕಃ

||೪೫||

ಅರ್ಥಃ— ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಜನವೇ ಗುರುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರವಂತ ಮನುಷ್ಯನು ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. (೪೫)

ಅದ್ವಸಂತಾನತಾ ತ್ಯಾಗಃ ಕಾಯವಾಕ್ಚೇತಸಾಂ ದನುಃ ||
ಸ್ವಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಃ ಪರಾರ್ಥೇಷು ಪರ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ಸದ್ವ್ರತಮ್ ||೪೩||

ಅರ್ಥಃ— ದಯಾಳುತ್ವ, ದಾನ, ಶರೀರ-ವಾಣಿ-ಮನಸ್ಸುಗಳ
ನಿಗ್ರಹ, ಪರಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾರ್ಥಬುದ್ಧಿ ಇಷ್ಟು ಸದಾಚಾರಗಳು
(ಇದ್ದರೆ) ಸಾಕು. (೪೩)

ನಕ್ತಂದಿನಾನಿ ಮೇ ಯಾಂತಿ ಕಥಂಭೂತಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತಿ ||
ದುಃಖಭಾಜ್ಞ ಭವತ್ಯೇವಂ ನಿತ್ಯಂ ಸನ್ನಿಹಿತಸ್ತುತಿಃ ||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಥ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತ ನಾನು
ದಿನವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಿರುವೆನು ಎಂಬದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು
ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ದುಃಖಿಯಾಗಲಾರನು. (೪೪)

ಇತ್ಯಾಚಾರಃ ಸಮಾಸೇನ, ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಸಮಾಚರನ್ ||
ಅಯುರಾರೋಗ್ಯಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ಯತೋ ಲೋಕಾಂಶ್ಚ
ಶಾಶ್ವತಾನ್ ||೪೫||

ಅರ್ಥಃ— ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಸದಾಚಾರವು (ಹೇಳಿದೆ).
ಇದನ್ನು ಆಚರಿಸುವದರಿಂದ ಅಯುಷ್ಯ, ಆರೋಗ್ಯ, ಧನ, ಕೀರ್ತಿ
ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವನು.

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ದಿನಚರ್ಯಾ ನಾಮ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಶ್ರೀಮದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಜಾಯ್ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ವ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ ' ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ ' ಎಂಬ ' ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ ' ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೆ ದಿನಚರ್ಯ ಎಂಬ ೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದಿನಾಲು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಋತು ವಿಕೀರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತ * ಋತುಚರ್ಯಾಧ್ಯಾಯಂ ವಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಋತುಚರ್ಯೆ (ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದ) ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಯಾಹುರಾತ್ರೈಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ಮಾಸೈರ್ದ್ವಿಸಂಖ್ಯೈರ್ಮಾಘಾದ್ಯೈಃ ಕ್ರಮಾತ್ ಪಡ್ಯತವಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ||
ಶಿಶಿರೋಫ ವಸಂತತ್ತ್ ಗ್ರೀಷ್ಮವರ್ಷಾಶರದ್ಧಿಮಾಃ ||೧||

ಶಿಶಿರಾದ್ಯಾಸ್ತ್ರಿಭಿಸ್ತೈಸ್ತು ವಿದ್ಯಾದಯನಮುತ್ತರಮ್ ||
ಆದಾನಂ ಚ, ತದಾದತ್ತೇ ನೃಣಾಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಬಲಮ್ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಘದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಎರಡೆರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದರಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿಶಿರ, ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮ, ವರ್ಷಾ, ಶರದ್ ಮತ್ತು ಹೇಮಂತ ಎಂದು ಆರು ಋತುಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶಿರ, ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮಗಳಿಂದ ಉತ್ತರಾಯಣವು ಆಗುವದು. ಅದಕ್ಕೆ 'ಆದಾನ' (ಬಲಂ ಆದದಾತೀತಿ) ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ದಿನಾಲು ಮನುಷ್ಯನ ಬಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಬಲತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

* ಈ ಋತುಚರ್ಯೆಯು ಚರಕದ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನ ೬ ನೇ, ವಿಮಾನಸ್ಥಾನ ೮ ನೇ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನ ೬ ನೇ ಮತ್ತು ಚಿ. ಸ್ಥಾನ ೨೪ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂತ್ರ ೪ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತಸ್ಮಿನ್ ಹೃತ್ಯರ್ಥತೀಕ್ಷ್ಣೇಷ್ಟ ರೂಪಾ ಮಾರ್ಗಸ್ವಭಾವತಃ ||
ಅದಿತ್ಯಪವನಾಃ ಸೌಮ್ಯಾನ್ ಕ್ಷಪಯಂತಿ ಗುಣಾನ್ ಭುವಃ ||೩||

ತಿಕ್ತಃ ಕಷಾಯಃ ಕಟುಕೋ ಬಲಿನೋಽತ್ರ ರಸಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||
ತಸ್ಮಾದಾದಾನಮಾಗ್ನೇಯಮ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಗಾಳಿಗಳು (ಉತ್ತರಾ ಯಣ) ಮಾರ್ಗದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ರುಕ್ಷ ಇರುವದರಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಸೌಮ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶಿಶಿರ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಹಿ ರಸವೂ, ವಸಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಒಗರು ರಸವೂ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ ರಸವೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆದಾನ ಕಾಲವು ಅಗ್ನೇಯವಾಗಿದೆ. (೩||)

.ಋತವೋ ದಕ್ಷಿಣಾಯನಮ್ ||೪||

ವರ್ಷಾದಯೋ ವಿಸರ್ಗಶ್ಚ ಯದ್ಬಲಂ ವಿಸೃಜತ್ಯಯಮ್ ||
ಸೌಮ್ಯತ್ವಾದತ್ರ ಸೋಮೋ ಹಿ ಬಲವಾನ್ ಹೀಯತೇ ರವಿಃ ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ವರ್ಷ, ಶರದ್, ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಯನವು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವದು. (ವಿಸೃಜತಿ ಬಲಂ ಇತಿ ವಿಸರ್ಗಃ) ಈ ಕಾಲವು ಸೌಮ್ಯವಾದದ್ದರಿಂದ ಈಗ್ಗೆ ಸೋಮನು (ಶ್ರೇಷ್ಠಾದಿ ಗುಣಗಳು) ಬಲಿಷ್ಠನೂ ಸೂರ್ಯನು ದುರ್ಬಲನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಮೇಘವೃಷ್ಟ್ಯನಿಲೈಃ ಶೀತೈಃ ಶಾಂತತಾಪೇ ಮಹೀತಲೇ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧಾಶ್ಚೇಹಾಮ್ಲಲವಣಮಧುರಾ ಬಲಿನೋ ರಸಾಃ ||೬||

ಅರ್ಥಃ— ತಣ್ಣನ್ನು ಮೋಡ ಮಳೆ ಗಾಳಿಗಳಿಂದ ಭೂತಲದ ತಾಪವು ಶಾಂತವಾಗಲು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಸಿಹಿ ರಸಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ಷ, ಶರದ್, ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬಲಿಷ್ಠಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (೬)

ಶೀತೇಽಗ್ರ್ಯಂ ವೈಘರ್ನೇಽಲ್ಪಂ ಬಲಂ ಮಧ್ಯಂ ತು ಶೇಷಯೋಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೇಮಂತ, ಶಿವಿರ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚು ಇರುತ್ತದೆ. ಮಳೆಗಾಲ ಬೇಸಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಕಡಿಮೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ (ಶರದ್ ಮತ್ತು ವಸಂತ) ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವಿರುತ್ತದೆ. (೬||)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಲಿನಃ ಶೀತಸಂರೋಧಾದ್ಧೇಮಂತೇ ಪ್ರಬಲೋಽನಲಃ ||೭||

ಭವತ್ಯಲ್ಪೇಂಧನೋ ಧಾತೂನ್ ಸ ಪಚೇದ್ವಾಯುನೇರಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೇಮಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠಮನುಷ್ಯನ ರೋಮ ರಂಧ್ರಗಳು ಶೀತದಿಂದ ಮುಚ್ಚುವದರಿಂದ ಜಾತರಾಗ್ನಿಯು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗುವದು. ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಕಷ್ಟು ಆಹಾರ ಸಿಗದಿರಲು ಶರೀರದ ಧಾತುವನ್ನೇ ಸುಡುವದು. (೭||)

ಅತೋ ಹಿಮೇಽಸ್ಮಿನ್ನೇನೇತ ಸ್ವಾದ್ವನ್ಮಲವಣಾನ್ರಸಾನ್ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಕಾರಣ ಈ ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ರಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಫವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಲು ಕಹಿ ಕಾರಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕೆಂದು ಸುಪ್ರತಾಜಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವರು. (೮)

ದೈರ್ಘ್ಯಾನ್ನಿಶಾನಾಮೇತರ್ಹಿ ಪ್ರಾತರೇವ ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ ||

ಅವತ್ಯಕಾರ್ಯಂ ಸಂಭಾವ್ಯ ಯಥೋಕ್ತಂ ಶೀಲಯೇದನು ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಗಳು ದೊಡ್ಡವಾದ್ದರಿಂದ ಬೆಳಿಗ್ಗೆಯೇ ಹಸಿವೆಯಾಗುವದು. ಕಾರಣ ಅವಶ್ಯವಾದ (ಪ್ರಾತಃ) ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೯)

ವಾತಘ್ನೈತ್ಯೈರಭ್ಯಂಗಂ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ತೈಲಂ ವಿಮರ್ದನಮ್ ||

ನಿಯುದ್ಧಂ ಕುತಲ್ಯೈಃ ಸಾರ್ಥಂ ಸಾದಾಘಾತಂ ಚ ಯುಕ್ತತಃ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತನಾಶಕ ತೈಲಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಎರ
ಕೊಳ್ಳುವದನ್ನೂ ತಲೆಗೆ ಎಣ್ಣೆ-ಉಣಿಸುವದನ್ನೂ ಮೈ-ಕೈಗಳನ್ನು ಒತ್ತಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುವದನ್ನೂ ಬಲ್ಲಿದರೊಡನೆ ಕುಸ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೈ ತುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ
ದನ್ನೂ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೦)

ಕಷಾಯಾಪಹೃತಸ್ನೇಹಸ್ತತಃ ಸ್ನಾತೋ ಯಥಾನಿಧಿ ||
ಕುಂಕುಮೇನ ಸದರ್ಪೇಣ ಪ್ರದಿಗ್ಧೋಗುರುಧೂಪಿತಃ ||೧೧||

ರಸಾನ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಾನ್ ಪಲಂ ಪುಷ್ಕಂ ಗೌಡಮಚ್ಛಸುರಾಂ ಸುರಾಮ್ ||
ಗೋಧೂಮಪಿಷ್ಪಮಾಷೇಕ್ಷುಕ್ಷೀರೋತ್ಥವಿಕೃತೀಃ ಶುಭಾಃ ||೧೨||

ನನಮನ್ನಂ ವಸಾಂ ತೈಲಂ, ಶೌಚಕಾರ್ಯೇ ಸುಖೋದಕಮ್ ||
ಪ್ರಾವಾರಾಜಿನಕೌಶಲೇಯಪ್ರವೇಣೀ*ಕೌಚವಾಸ್ತ್ಯತಮ್ ||೧೩||

ಉಷ್ಣಸ್ವಭಾವೈರ್ಲಘುಭಿಃ ಪ್ರಾವೃತಃ ಶಯನಂ ಭಜೇತ್ ||
ಯುಕ್ತ್ಯಾರ್ಕಕಿರಣಾನ್ ಸ್ವೇದಂ ಪಾದತ್ರಾಣಂ ಚ ಸರ್ವದಾ ||೧೪||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಮೇಲೆ ಒಗರು ರಸದಿಂದ ಮೈ ಹೆಡಸನ್ನು
ಕಳೆದುಕೊಂಡು ವಿಧಿಯಂತೆ, ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಕೇಸರ ಕಸೂರಿಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ
ತೊಡಕೊಂಡು ಅಗುರುವಿನ (ಕರೇಚಂದನದ) ಧೂಪ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಮಾಂಸ ರಸವನ್ನೂ, ಪುಷ್ಪಪ್ರಾಣಿಯ ಮಾಂಸ
ವನ್ನೂ, ಜಿಲ್ಲದ ಶರೆಯನ್ನೂ, ಶರೆಯ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿಯನ್ನೂ, ಮಧ್ಯ
ವನ್ನೂ, ಗೋದಿಯ-ಹಿಟ್ಟು ಉದ್ದು ಕಬ್ಬು ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ
ಚಲೋ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಹೊಸಧಾನ್ಯದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ನೆಣವನ್ನೂ,
ತೈಲವನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಶರೀರದ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಉಪ
ಯೋಗಿಸಬೇಕು. ನೂಲು ತೊಗಲು ರೇಶಿಮೆ ಉಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ
ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾಸಿದ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಹಗುರಾದ
ಹೊದಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಮಲಗಬೇಕು. ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ
ಬಿಸಿಲನ್ನು ಕಾಸಿಕೊಳ್ಳುವದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಲು
ಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೧೪)

* 'ಕುಡಕ' ಎಂದು ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ಪಾಠವು.

ಪೀವರೋರುಸ್ತನಶ್ರೋಣ್ಯಃ ಸಮದಾಃ ಪ್ರಮದಾಃ ಪ್ರಿಯಾಃ ||

ಹರಂತಿ ಶೀತಮುಷ್ಣಾಂಗ್ಯೋ ಧೂಪಕುಂಕುಮಯೌವನೈಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಶುಷ್ಕವಾದ ತೊಡೆ, ಸ್ತನ, ತಿಗಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತರಾದ ಪ್ರಿಯ ತರುಣಿಯರು ಯೌವನದಿಂದಲೂ, ಧೂಪ ಕೇಶರಗಳಿಂದಲೂ ಉಷ್ಣವಾದ ತಮ್ಮ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಚಳಿಯನ್ನು ಕಳೆಯುವರು. (೧೫)

ಅಂಗಾರತಾಪಸಂತಪ್ತಗರ್ಭಭೂವೇಶ್ವಚಾರಿಣಃ ||

ಶೀತಸಾರುಷ್ಯಜನಿತೋ ನ ದೋಷೋ ಜಾತು ಜಾಯತೇ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಬೆಂಕಿಯ ಜಳದಿಂದ ಕಾಯ್ದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಚಳಿ, ರುಕ್ಷತೆಗಳಿಂದಾಗುವ ಪೀಡೆಯು ಎಂದಿಗೂ ಆಗದು. (೧೬)

ಶಿಶಿರಮತುವಿನಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಯಮೇವ ವಿಧಿಃ ಕಾರ್ಯಃ ಶಿಶಿರೇಽಪಿ ವಿಶೇಷತಃ ||

ತದಾ ಹಿ ಶೀತಮಧಿಕಂ ರೌಕ್ಷ್ಯಂ ಚಾದಾನಕಾಲಜನ್ಮ ||೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ಶಿಶಿರ ಮತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆಗ್ನೇಯ ಶೀತವು ಬಹಳ ವಿರುವದಲ್ಲದೆ, ಆದಾನ ಕಾಲದಿಂದ ರುಕ್ಷತೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೧೭)

ವಸಂತಮತುವಿನಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಫಶ್ಚಿ ತೋ ಹಿ ಶಿಶಿರೇ ವಸಂತೇಽರ್ಕಾಂಶುತಾಪಿತಃ ||

ಹತ್ವಾಽಗ್ನಿಂ ಕುರುತೇ ರೋಗಾನತಸ್ತಂ ತ್ವರಯಾ ಜಯೇತ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಶಿಶಿರ ಮತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ಕಫವು ವಸಂತ ಮತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಯ್ದು ನೀರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. (೧೮)

ತೀಕ್ಷ್ಣೈರ್ವಮನನಸ್ಯಾದ್ವೈರ್ಲಘುರೂಕ್ಷೈಶ್ಚ ಭೋಜನೈಃ ||
ವ್ಯಾಯಾಮೋದ್ವರ್ತನಾಘಾತೈರಿತ್ಯಶ್ಲೇಷಾಣಮುಲ್ಪಣಮ್ ||೧೯||

ಸ್ನಾತೋನುಲಿಪ್ತಃ ಕರ್ಮಾರಚಂದನಾಗುರು ಕುಂಕುಮೈಃ ||
ಪುರಾಣಯವಗೋಧೂಮಕ್ಷೌದ್ರಜಾಂಗಲಶೂಲ್ಕಭುಕ್ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹೀಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಫವನ್ನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಮನ ನಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಲಘು, ರುಕ್ಷ ಆಹಾರದಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಸುಗಂಧ- ದ್ರವ್ಯ-ಲೇಪ ಮೈ ಒತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಕರ್ಮಾರ ಚಂದನ ಅಗುರು ಕೇಶರಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹಳೆಯ ಜವೆ, ಗೋದಿ, ಜೇನು, ಸಳಾಕೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಯಿಸಿದ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. (೨೦)

ಸಹಕಾರರಸೋನ್ನಿಶ್ರಾನಾಸ್ವಾದ್ಯ ಪ್ರಿಯಯಾರ್ಪಿತಾನ್ ||
ಪ್ರಿಯಾಸ್ಯಸಂಗಸುರಭೀನ್ ಪ್ರಿಯಾನೇತ್ರೋತ್ಪಲಾಂಕಿತಾನ್ ||೨೧||

ಸೌಮನಸ್ಯಕೃತೋ ಹೃದ್ಯಾನ್ವಯಸ್ಯೈಃ ಸಹಿತಃ ಪಿಬೇತ್ ||
ನಿರ್ಗದಾನಾಸವಾರಿಷ್ವಸೀಧುಮಾರ್ದ್ವೀಕಮಾಧವಾನ್ ||೨೨||

ಶೃಂಗಬೇರಾಂಬು ಸಾರಾಂಬು ಮಧ್ವಾಂಬು ಜಲದಾಂಬು ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರಿಯಳ ಮುಖ-ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸುಗಂಧವಾದ, ಪ್ರಿಯಳ ನೇತ್ರಕಮಲದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಮಾಡಿದ್ದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದ ಕೊಡುವ ಪ್ರಿಯಳು ತಿಂದುಕೊಟ್ಟ ಮನೋಹರವಾದ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಮಾವಿನ ರಸ ಬೆರೆತ ಆಸವ ಅರಿಷ್ಟಗಳನ್ನೂ, ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಜೇನುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮದ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಗೆಳೆಯರೊಡನೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಶುಂಠಿ, ಚಂದನ ಗಳ ಕಷಾಯ, ನೀರು ಬೆರೆಸಿದ ಜೇನು, ಜೇಕಿನಗಡ್ಡೆಯ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು (ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಆರಿಸಿ) ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೨೨)

ದಕ್ಷಿಣಾನಿಲತೀತೇಷು ಪರಿತೋ ಜಲವಾಹಿಷು ||೨೩||
ಅದೃಷ್ಟನಷ್ಟಸೂರ್ಯೇಷು ಮಣಿಕುಟ್ಟಮಕಾಂತಿಷು ||

ಸರಪುಷ್ಪವಿಘ್ನವೈಷು ಕಾಮಕರ್ಮಾಂತಭೂಮಿಷು ||೨೪||

ವಿಚಿತ್ರಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷೇಷು ಕಾನನೇಷು ಸುಗಂಧಿಷು ||
ಗೋಷ್ಠೀಕಥಾಭಿಶ್ಚಿತ್ರಾಭಿರ್ಮುಢ್ಯಾಹ್ನಂ ಗಮಯೇತ್ಸುಖೀ ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತಣ್ಣಗಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಲುನೆಗುಳುಳ್ಳ, ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬಂತೆ ಗಿಡಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವ, ರತ್ನದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಕೋಗಿಲೆಗಳು ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಕಾಮವಿಲಾಸದ ಸ್ಥಳಗಳಾದ, ತರತರದ ಹೂವಿನ ಗಿಡಗಳುಳ್ಳ, ಸುಗಂಧಮಯವಾದ ಅಡವಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಮಾತು ಕಥೆಗಳಿಂದ ಮುಢ್ಯಾಹ್ನವನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಕಳೆಯಬೇಕು. (೨೫)

ಗುರುಶೀತದಿನಾಸ್ವಪ್ನಸ್ನಿಗ್ಧಾಹ್ನಮಧುರಾಂಸ್ತ್ಯಜೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜಡ ಶೀತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯನ್ನೂ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಹುಳಿ ಸಿಹಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕು. (೨೫||)

ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೀಕ್ಷ್ಣಾಂತುರತೀಕ್ಷ್ಣಾಂತುಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಸಂಕ್ಷಿಪತೀವ ಯತ್ ||೨೬||

ಪ್ರತ್ಯಹಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ತೇನ ವಾಯುಶ್ಚ ವರ್ಧತೇ ||
ಅತೋಽಸ್ಮಿನ್ ಪಟುಕಟ್ಟಮ್ಲವ್ಯಾಯಾಮಾ ಕರ್ಕರಾಂಸ್ತ್ಯಜೇತ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯ ರಸವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಾನೋ ಏನೋ ಎನ್ನುವಂತಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಗ್ನಿ ಕಫವು ದಿನಾಲು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು. ಅದರಿಂದ ವಾತವು ಬೆಳೆಯುವದು. ಅದಕಾರಣ ಆಗ್ನಿ ಉಷ್ಣ ಕಾರ ಹುಳಿ ರಸಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬಾರದು (ಇವುಗಳಿಂದ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಗ್ಲಾನಿಯುಂಟಾಗುವದು). (೨೭)

ಭಕ್ತೇನ್ಮಧುರಮೇವಾನ್ನಂ ಲಘು ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಹಿಮಂ ದ್ರವಮ್ ||
ಸುಶೀತತೋಯಸಿಕತ್ತಂಗೋ ಲಿಹ್ಯತ್ಸಕ್ತಾನ್ ಸರ್ವಕರಾನ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥ:— ಹೆಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಮಧುರ ಆಹಾರವನ್ನೇ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಳ್ಳೇ ತಂಪಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿದ ಸತುವಿನ (ಮುಳ್ಳು ಜವೆಯು) ಹಿಟ್ಟಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. (ಇವು ಶ್ರಮಹಾರಕವಾಗಿವೆ). (೨೮)

ಮದ್ಯಂ ನ ಪೇಯಂ, ಪೇಯಂ ನಾ ಸ್ವಲ್ಪಂ, ಸುಬಹುವಾರಿ ನಾ||
ಅನ್ಯಥಾ †ಶೋಫಶೈಥಿಲ್ಯದಾಹಮೋಹಾನ್ ಕರೋತಿ ತತ್ ||೨೯||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು; ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಡಿಯಬೇಕು; ಅಥವಾ ಬಹಳ ನೀರು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದು ಬಾವು, ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಶೈಥಿಲ್ಯ, ದಾಹ, ಮೂರ್ಛೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಶೋಷವೆಂದು ಪಾಠವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (೨೯)

ಕುಂದೇಂದುಧವಲಂ ಶಾಲಿಮಸ್ತೀಯಾಜ್ಞಾಂಗಲೈಃ ಪಲೈಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಕುಂದ ಪುಷ್ಪ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಾದ ಬಿಳಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಜಾಂಗಲ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮಾಂಸದೊಡನೆ ತಿನ್ನಬೇಕು. (೨೯||)

ಪಿಬೇದ್ರಸಂ ನಾತಿಘನಂ ರಸಾಲಾಂ ರಾಗಖಾಂಡವಾ ||೩೦||

ಪಾನಕಂ ಪಂಚಸಾರಂ ನಾ ನವಮೃದ್ವಾಜನೇ ಸ್ಥಿತಮ್ ||
ಮೋಚಚೋಚದಲ್ಯಯುಕ್ತಂ ಸಾನ್ಲಂ ಮೃಸ್ತಯಶುಕ್ತಿಭಿಃ ||೩೧||

ಪಾಟಲಾವಾಸಿತಂ ಚಾಂಭಃ ಸಕಪೂರಂ ಸುಶೀತಲಮ್ ||

†“ಶೋಷ” ಎಂದು ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಪಾಠವು.

ಅರ್ಥ:— ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿ ಇರದ ಮಾಂಸ-ರಸವನ್ನೂ, ಶ್ರೀಖಂಡ ರಾಗ, ಪಾಂಡವಗಳನ್ನೂ, ಬಾಳೆ, ಹಲಸು ಹಣ್ಣುಗಳ ಚೂರುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೊಸ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಪಂಚಸಾರವೆಂಬ ಪಾನಕವನ್ನೂ ಮಣ್ಣಿನ ಶಿಂಪೆಗಳಿಂದ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪಾಟಲ ಹೂಗಳಿಂದ ಸುಗಂಧವಾದ ಕರ್ಪೂರ ಹಾಕಿದ ಒಳ್ಳೇ ತಣ್ಣೆನ್ನ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ರಾಗವೆಂದರೆ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾನಕವು. ಪಾಂಡವವೆಂದರೆ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ ಒಗರುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾನಕವು. ಪಂಚಸಾರವೆಂದರೆ ಜೇನು ಉತ್ತತ್ತಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ದಡಸಲಹಣ್ಣು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾನಕವು. (೩೦||)

ಶಶಾಂಕಕಿರಣಾನ್ ಭಕ್ಷ್ಯಾನ್ ರಜನ್ಯಾಂ ಭಕ್ಷಯನ್ ಪಿಬೇತ್ ||೩೧||
ಸಸಿತಂ ಮಾಹಿಷಂ ಕ್ಷೀರಂ ಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಶೀತಲಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಶಶಾಂಕ ಕಿರಣ (ಶೇವಿಗೆ?) ತಿಂದು ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ತಣ್ಣೆಗಾದ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. [೩೧||]

ಅಭ್ರಂಕಷಮಹಾಶಾಲತಾಲರುದ್ಧೋಷ್ಣ ರಶ್ಮಿಷು ||೩೨||

ವನೇಷು ಮಾಧವೀಶ್ಲಿಷ್ವದ್ರಾಕ್ಷಾಸ್ತಬಕಶಾಲಿಷು ||
ಸುಗಂಧಿಹಿಮಪಾನೀಯಸಿಚ್ಛಮಾನಪಟಾಲಿಕೇ ||೩೩||

ಕಾಯಮಾನೇ ಚಿತೇ ಚೂತಪ್ರವಾಲಫಲಲುಂಬಿಭಿಃ ||
ಕದಲೀದಲಕಹ್ಲಾರಮೃಣಾಲಕಮಲೋತ್ಪಲೈಃ ||೩೪||

ಕೋಮಲೈಃ ಕಲ್ಪಿತೈಃ ತಲೈಃ ಹಸತ್ಕುಸುಮಪಲ್ಲವೇ ||
ಮಧ್ಯಂದಿನೀರ್ಕತಾಪಾರ್ತಃ ಸ್ವಸ್ವಾದ್ಧರಾಗ್ಯಹೇಠನಾ ||೩೫||

ಮಸ್ತಸ್ತ್ರೀಸ್ತನಹಸ್ತಾಸ್ತಪ್ರವೃತ್ತೋಶೀರವಾರಿಣಿ ||

ಅರ್ಥ:— ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ತಾಪದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಲು, ಗಗನ ಚುಂಬಿತವಾದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಾಗು ತಾಡವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಬಾರದಿರುವ, ಮಾಧವೀ ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಗೊಂಚಲಗಳುಳ್ಳ, ವನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧವಾದ ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರದೆಗಳುಳ್ಳ, ಮಾವಿನ ಚಿಗುರೆಲೆ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಗೊಂಚಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಎಳೆ ಬಾಳೆಯ ಎಲೆ, ಕಲ್ಲಾರ (ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಕಮಲ) ದ ದೇಟು, (ಹಗಲು ಅರಳುವ) ಕಮಲ, (ರಾತ್ರಿ ಅರಳುವ) ಕುಮುದಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಅರಳಿದ ಹೂ ಚಿಗುರೆಲೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಹೆಣ್ಣು ಗೊಂಬೆಗಳ ಸ್ತನ ಕೈ ಬಾಯಿಗಳಿಂದ ಬಾಳದ ಬೇರಿನ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸುವ ಕಾರಂಜಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಬೇಕು. (೩೬||)

ನಿಶಾಕರಕರಾಕೀರ್ಣೇ ಸೌಧಸೃಷ್ಟೇ ನಿಶಾಸು ಚ ||೩೭||
ಅಸನಾ.....

ಅರ್ಥ:— ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಗಚ್ಚಿನ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಬೇಕು. (೩೭)

.....ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತಸ್ಯ ಚಂದನಾದ್ರ್ಯಸ್ಯ ಮಾಲಿನಃ ||
ನಿವೃತ್ತಕಾಮತಂತ್ರಸ್ಯ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮ ತನುವಾಸಸಃ ||೩೮||

ಜಲಾದ್ರ್ಯಾಸ್ತಾಲವೃಂತಾನಿ ವಿಸ್ತೃತಾಃ ಪದ್ಮಿನೀಪುಟಾಃ ||
ಉತ್ಕೇಷಾಶ್ಚ ಮೃದೂತ್ಕೇಷಾ ಜಲವರ್ಷಿಹಿನೂನಿಲಾಃ ||೩೯||

ಕಪೂರಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲಾ ಹಾರಾಃ ಸಹರಿಚಂದನಾಃ ||
ಮನೋಹರಕಲಾಲಾಪಾಃ ಶಿಶವಃ ಸಾರಿಕಾಃ ಶುಕಾಃ ||೪೦||

ಮೃಣಾಲವಲಯಾಃ ಕಾಂತಾಃ ಪ್ಲೋತ್ಸಲ್ಲಕಮಲೋಜ್ಜ್ವಲಾಃ ||
ಜಂಗಮಾ ಇವ ಪದ್ಮಿನೋ ಹರಂತಿ ದಯಿತಾಃ ಕ್ಲಮಮ್ ||೪೧||

ಅರ್ಥ:— ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಗಂಧವನ್ನು ತೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೂ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಾಮ ವಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ

ಬೇಕು. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತತ್ವಗಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಯಾಗಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು, ನೀರಿನಿಂದ ತೊಯ್ದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಮಲದ ಎಲೆಗಳಿಂದಲೂ, ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಬೀಸುವ, ತುಂತು ಹನಿಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ತಣ್ಣಗಿನ ಗಾಳಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಬೀಸಣಿಕೆ ಗಳಿಂದಲೂ, ಕರ್ಪೂರದ ಮಾಲೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಸರ, ಹೆರಿಚಂದನದಿಂದ ತೊಡೆದ ಮುತ್ತಿನ ಪಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಸುಂದರ ಮುದ್ದು ಮಾತಾಡುವ ಹುಡುಗರು ಸಾಂಕೆ-ಗಿಳಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅರಳಿದ ಕಮಲದಂತೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಮಲದ ದೇವನ ಬಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಲೆದಾಡುವ ಕಮಲದ ಬಳ್ಳಿಗಳಂತೆ ಇರುವ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದಲೂ ದಣುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. [ಇವರೊಡನೆ ಕಾಲ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು.] [೪೧]

ಇವು ಮೇಲೆ ವರ್ಷಾಘಾತವಿನಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆದಾನಗ್ಲಾನವಪುಷಾಮಗ್ನಿಃ ಸನ್ನೋಽಪಿ ಸೀದತಿ ||

ವರ್ಷಾಸು ದೋಷೈರುದ್ವ್ಯಂತಿ ತೇಽಂಬುಲಂಬಾಂಬುದೇಽಂಬರೇ ||೪೨||

ಸತುಷಾರೇಣ ಮರುತಾ ಸಹಸಾ ಶೀತಲೇನ ಚ

ಭೂಬಾಷ್ಪೇಣಾನ್ಲಪಾಕೇನ ಮಲಿನೇನ ಚ ವಾರಿಣಾ || ೪೩ ||

ವಹ್ನಿನೈವ ಚ ಮಂದೇನ, ತೇಽಪ್ತಿತ್ಯನ್ಯೋನ್ಯದೂಷಿಷು ||

ಭಜೇತ್ಸಾಧಾರಣಂ ಸರ್ವಮೂಷ್ಣಣಸ್ತೇಜಸಂ ಚ ಯತ್ || ೪೪ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆದಾನಕಾಲದಿಂದ ಶಕ್ತಿ ಹೀನರಾದ ಜನರ ಮೊದಲೇ ಮಂದವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಮಂದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳು ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಜೋತಾಡಹತ್ತಲು ತುಂತುರ ಹನಿಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಶೀತವಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ವಾತವೂ, ಭೂಮಿಯ ಉಗೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಅನ್ಲಪಾಕ ವುಳ್ಳ ನೀರಿನಿಂದ ಪಿತ್ತವೂ, ಅದರಂತೆ ಹೊಲಸು ನೀರಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದಿಂದ ಕಫವೂ ದುಷ್ಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದೋಷಗಳೂ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ದುಷ್ಕವಾಗುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ (ಉಪಚಾರ) ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೪೪)

ಸಾಧಾರಣ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ಥಾಪನಂ ಶುದ್ಧತನುಜೀರ್ಣಂ ಧಾನ್ಯಂ ರಸಾನ್ ಕೃತಾನ್ ||
ಜಾಂಗಲಂ ಪಿತ್ತಂ ಯೂಷಾನ್ ಮಧ್ವರಿಷ್ಠಂ ಚಿರಂತನಮ್ ||೪೫||

ಮಸ್ತು ಸೌವರ್ಣಲಾಢ್ಯಂ ವಾ ಪಂಚಕೋಲಾವಚೂರ್ಣಿತಮ್ ||
ದಿವ್ಯಂ ಕೌಶಂ ಶೃತಂ ಚಾಂಭೋ ಭೋಜನಂ ತ್ವತಿದುರ್ದಿನೇ ||:೬||

ವ್ಯಕ್ತಮ್ಲಲವಣಸ್ನೇಹಂ ಸಂಶುಷ್ಕಂ ಕ್ಷೌದ್ರವಲ್ಲಘು ||

ಅರ್ಥ:— ವಮನ ವಿರೇಚನಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ನಿರೂಹ ಬಿಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಳೆಯ ಧಾನ್ಯವನ್ನೂ, (ತುಪ್ಪ ಶುಂಠಿ ಗಳಿಂದ) ರುಚಿಸಾಡಿದ ಮಾಂಸ-ರಸವನ್ನೂ, ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು, ಹಳೆಯ ದ್ರಾಕ್ಷಾಸವ ಅರಿಷ್ಟಗಳನ್ನೂ, ಪಾದಾಲವಣ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೋಲ (ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಶುಂಠಿ) ಚೂರ್ಣ ಹಾಕಿದ ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನೂ, ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನೂ, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕುದಿಸಿದ ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಆಕಾಶವು ಮೋಡಗಳಿಂದ ತೀರ ಮುಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಸ್ನೇಹಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಜೇನತುಪ್ಪ ಹಾಕಿದ ಶುಷ್ಕ ಹಗುರು ಆಹಾರ ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಜೇನು ವಾತಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯ ಕ್ಲೇದ ವನ್ನು ಕಳೆಯುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರೀಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ವಾತ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ.

‘ವಾತಲಂ ವಾತಕೋಪೇಷಿ ವರ್ಷಾಸು ಮಧು ಶಸ್ಯತೇ’ (ಅ. ಸಂ.) (೪೬||)

ಅಪಾದಚಾರೀ ಸುರಭಿಃ ಸತತಂ ಧೂಪಿತಾಂಬರಃ ||೪೭||

ಹರ್ಮ್ಯಪೃಷ್ಠೇ ವಸೇದ್ವಾಪ್ಸ ತೀತಶೀತಕರವರ್ಜಿತೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರೆಗಾಲಿನಿಂದ ತಿರುಗಬಾರದು. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಾವಾಗಲೂ ಧೂಪ ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಭೂಮಿಯ ಬಾಷ್ಪ, ಶೀತ ಮತ್ತು ತುಂತುರ ಹನಿಗಳು ಇಲ್ಲದ ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಬೇಕು. (೪೭||)

ನದೀಜಲೋದಮಂಥಾಹಃಸ್ವಸ್ನಾಯಾಸಾತಸಾಂಸ್ತ್ಯಜೇತ್ ||೪೮||

ಅರ್ಥಃ— ನದಿಯ ನೀರನ್ನೂ ಹುರಿದು, ಸತುವಿನ ಹಿಟ್ಟು ಕಲಿಸಿದ ನೀರ(ಉದಮಂಥ)ನ್ನೂ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯನ್ನೂ, ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನೂ, ಬಿಸಿಲನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬಾರದು. (೪೮)

ಶರದ್‌ಮತುವಿನಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವರ್ಷಾಶೀತೋಚಿತಾಂಗಾನಾಂ ಸಹಸ್ಯವಾರ್ಕರಶ್ಮಿಭಿಃ ||
ತಪ್ತಾನಾಂ ಸಂಚಿತಂ ವೃಷ್ಟೌ ಪಿತ್ತಂ ಶರದಿ ಕುಷ್ಯತಿ ||೪೯||

ತಜ್ಜಯಾಯ ಘೃತಂ ತಿಕ್ತಂ ವಿರೇಕೋ ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವರ್ಷಾಕಾಲದ ಚಳಿಯ ರೂಢಿಯುಳ್ಳ ಜನರ ದೇಹ ಗಳಿಗೆ ಶರತ್‌ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣಗಳ ತಾಪವು ತಾಗಲು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ಪಿತ್ತವು ಕುಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ತಿಕ್ತಘೃತ (ಕುಷ್ಠರೋಗೋಕ್ತ) ವಿರೇಚನ, ರಕ್ತ-ಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೪೯)

ತಿಕ್ತಂ ಸ್ವಾದು ಕಷಾಯಂ ಚ ಪ್ಲುಥಿತೋಽನ್ನಂ ಭಜೇಲ್ಲಘು ||೫೦||

ಶಾಲಿಮುದ್ಗಸಿತಾಧಾತ್ರೀಪಟೋಲಮಧುಜಾಂಗಲಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹಸಿವೆಯಾದರೆ ಅಕ್ಕಿ, ಹೆಸರು, ಸಕ್ಕರೆ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಪಡುವಲ, ಜೇನು, ಜಾಂಗಲಮಾಂಸ ಮುಂತಾದ ಕಹಿ ಸಿಹಿ ಒಗುರು ರಸದ ಹಗುರು ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೫೦)

ತಪ್ತಂ ತಪ್ತಾಂತುಕಿರಣೈಃ ಶೀತಂ ಶೀತಾಂತುರಶ್ಮಿಭಿಃ ||೫೧||

ಸಮಂತಾದಪ್ಯಹೋರಾತ್ರಮಗಸ್ತೋದಯನಿರ್ವಿಷಮ್ ||

ಶುಚಿ ಹಂಸೋದಕಂ ನಾಮ ನಿರ್ಮಲಂ ಮಲಜಿಜ್ವಲಮ್ ||೫೨||

ನಾಭಿಷ್ಯಂದಿ ನ ವಾ ರೂಕ್ಷಂ ಪಾನಾದಿಷ್ಯನ್ಯತೋಪಮಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲು ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣದಿಂದ ಕಾಯ್ದು, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಕಿರಣದಿಂದ ತಂಪಾದ, ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉದಯದಿಂದ ನಿರ್ವಿಷವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರಿಗೆ 'ಹಂಸೋದಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ನೀರು ಸ್ವಚ್ಛವೂ, ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕವೂ ಆಗಿದ್ದು ಕಫಕರವು ಅಥವಾ ರುಕ್ಷವು ಆಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕುಡಿಯಲು, ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅಮೃತತುಲ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾದನೀರು ಇಷ್ಟೇ ಅಂದಿದ್ದರೆ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಕಾದನೀರಿಗೂ, ಹಂಸೋದಕ ಅನ್ನಬೇಕಾಗುವದು. ಕಾರಣ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಎಂದು ಅನ್ನಬೇಕಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಕಾದ, ಇಷ್ಟೇ ಅಂದರೆ ಪರಂ ಪರೆಯಿಂದ ಕಾದನೀರಿಗೂ ಆ ಹೆಸರು ಬರುವದು. ಕಾರಣ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಿಂದ ಕಾದ, ಎಂದಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬಿದ್ದೇ ಕಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೊರಡುವದು.

ಯಾವಾಗಲೂ ಚಂದ್ರನಿಂಚ ಶೀತವು ಅಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? ಚಂದ್ರನು ಇಡೀ ರಾತ್ರಿ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಹುಣ್ಣಿವೆ ಒಂದೇ ದಿನಸ. ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ 'ಶೀತಾಂಶು' ಒಂದರಿಂದ ಚಂದ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಅವನಿಂದ ನಿರ್ವಿಷವಾದ ನೀರು ಎಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬಂದ ನೀರು ಮತ್ತು ಸರೋವರ ಕೆರೆಗಳ ನೀರು. ಆದರೆ ಬಾವಿಯ ನೀರಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. (ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರ) (೫೩)

ಚಂದನೋಶೀರಕಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾಸ್ತಗ್ವಸನೋಜ್ವಲಃ ||೫೩||

ಸೌಧೇಷು ಸೌಧಧವಲಾಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಂ ರಜನೀಮುಖೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಧ, ಬಾಳದಬೇರು, ಕಪೂರ್ ಇವುಗಳನ್ನು ತೊಡೆದುಕೊಂಡು ಮುತ್ತಿನಹಾರ, ಹೂಮಾಲೆ, ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಶೃಂಗಾರವಾಗಿ ಗಚ್ಚಿನ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಸುಣ್ಣದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಾದ ಬೆಳದಿಂಗಳನ್ನು ನೇವಿಸಬೇಕು. (೫೩)

ತುಷಾರಕ್ಷಾರಸಾಹಿತ್ಯದಧಿತ್ಯಲವಸಾತಪಾನ್ ||೫೪||
ತೀಕ್ಷ್ಣಮದ್ಯದಿವಾಸ್ವಪ್ನಪುರೋವಾತಾನ್ ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ ||

ಅರ್ಥ.— ಮಂಜು, ಕ್ಷಾರ, ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿ ತಿನ್ನೋಣ, ಮೊಸರು, ಎಣ್ಣೆ, ನೆಣ, ಬಿಸಿಲು, ತೀವ್ಣವಾದ ಮದ್ಯ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಪೂರ್ವದ ಗಾಳಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು. (೫೪||)

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋತುಗಳ ಆಚಾರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ಈಗ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೀತೇ ವರ್ಷಾಸು ಚಾದ್ಯಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ ವಸಂತೇಽಂತ್ಯಾನ್ ರಸಾನ್
ಭಜೇತ್ ||೫೫||
ಸ್ವಾದುಂ ನಿದಾಘೇ, ಶರದಿ ಸ್ವಾದುತಿಕ್ತಕಷಾಯಕಾನ್ ||

ಅರ್ಥ.— ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ವರ್ಷಾಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು (ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು) ರಸಗಳನ್ನೂ, ವಸಂತದಲ್ಲಿ ಕಡೆಯ ಮೂರು (ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು) ರಸಗಳನ್ನೂ, ಗ್ರೀಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಧುರ ರಸವನ್ನೂ, ಶರದ್ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಕಹಿ, ಒಗರುಗಳನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (೫೫||)

ಶರದ್ವಸಂತಯೋ ರೂಕ್ಷಂ ಶೀತಂ ಘರ್ಮ ಘನಾಂತಯೋಃ ||೫೬||
ಅನ್ನಪಾನಂ ಸಮಾಸೇನ ವಿಪರೀತಮತೋಽನ್ಯದಾ ||

ಅರ್ಥ.— ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶರದ್ ವಸಂತ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ರುಕ್ಷವಾದ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ, ಉಳಿದ (ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ಗ್ರೀಷ್ಮ, ವರ್ಷಾ) ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಆಹಾರವನ್ನೂ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಶರದ್ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಶೀತ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ, ಉಳಿದ (ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ವಸಂತ, ವರ್ಷಾ) ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ.— ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ವರ್ಷಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ರಸಗಳುಳ್ಳ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಉಷ್ಣ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ, ವಸಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು ರಸಗಳುಳ್ಳ ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ, ಗ್ರೀಷ್ಮ

ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ ರಸವುಳ್ಳ ಶೀತ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ, ಶರದ್ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಕಹಿ, ಒಗರು ರಸಗಳುಳ್ಳ ರುಕ್ಷ ಶೀತ, ಅನ್ನಪಾನವನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (೫೬||)

ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವರಸಾಭ್ಯಾಸಃ ಸ್ವಸ್ವಾಧಿಕ್ಯಮೃತಾವೃತೌ ||೫೭||

ಅರ್ಥಃ— ದಿನಾಲು ಎಲ್ಲ ರಸಗಳನ್ನೂ ತಿನ್ನಬೇಕು. ಆದರೆ ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರಸಗಳನ್ನು ಆಗ್ನಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿನ್ನಬೇಕು. (೫೭)

ಋತ್ವೋರಂತ್ಯಾದಿಸಪ್ತಾಹಾವೃತುಸಂಧಿರಿತಿ ಸ್ಮೃತಃ ||
ತತ್ರ ಪೂರ್ವೋ ವಿಧಿಸ್ತ್ವಾ ಜ್ಯಃ ಸೇವನೀಯೋಽಪರಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||೫೮||
ಅಸಾತ್ಮ್ಯಜಾ ಹಿ ರೋಗಾಃ ಸ್ಯುಃ ಸಹಸಾ ತ್ಯಾಗಶೀಲನಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೊದಲಿನ ಋತುವಿನ ಕಡೆಯ ಏಳು ದಿನಸು ಮುಂದಿನ ಋತುವಿನ ಮೊದಲಿನ ಏಳು ದಿನಸು ಹೀಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಸಗಳು ಋತು ಸಂಧಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ನಿ ಮೊದಲಿನ ಋತುವಿನ ಆಚಾರವನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಿಡುತ್ತ ಮುಂದಿನ ಋತುವಿನ ಆಚಾರವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಒಮ್ಮೆಲೇ ಆಚಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೫೮||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ಋತುಚರ್ಯಾ ನಾಮ ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಸೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಋತುಚರ್ಯ ಎಂಬ ಶಿವಾಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ದಿನಚರ್ಯೆ, ಋತುಚರ್ಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ, ವೇಗಗಳನ್ನು ಬಲುಮೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ (ಧಾರಣ) ಅಥವಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಉದೀರಣ) ಮಾಡೋಣದಿಂದ ರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಕಾರಣ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಅವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಅಪಾಯ(ರೋಗ)ಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಶೋ *ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯಾಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನುಮೇಲೆ ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯ (ರೋಗವೇ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ) ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವೇಗಾನ್ಮ ಧಾರಯೇದ್ವಾತವಿಣ್ಮೂತ್ರಕ್ಷವತ್ಪಟ್ಪುಧಾಂ ||

ನಿದ್ರಾಕಾಸಕ್ರಮಶ್ವಾಸಜ್ವಂಭಾಶ್ಚುಚ್ಛರ್ದಿರೇತಸಾಮ್ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಅಪಾನವಾಯು (ಅಭೋವಾತ), ತೇಗು (ಉರ್ಧ್ವ ವಾತ), ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಶೀತು, ನೀರಡಿಕೆ, ಹಸಿವೆ, ನಿದ್ರೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಶ್ರಮದಿಂದುಂಟಾದ ಶ್ವಾಸ, ಅಕಳಿಕೆ, ಕಣ್ಣೀರು, ವಾಂತಿ, ಶುಕ್ರಗಳ ವೇಗ ವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ವೇಗವೆಂದರೆ ಶರೀರದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಉನ್ಮುಖತೆಯು. (೧)

ಅಭೋವಾತಸ್ಯ ರೋಧೇನ ಗುಲ್ಮೋದಾವರ್ತ ರುಕ್ಲಮಾಃ ||

ವಾತಮೂತ್ರತಕ್ಯತ್ಸಂಗದೃಷ್ಟ್ಯಗ್ನಿವಧಹೃದ್ಗದಾಃ ||೨||

* ಈ ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನವು ಚರಕದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೭ ನೇ, ಚಿ. ಸ್ಥಾನ ೨೬ ನೇ ಮತ್ತು ಸುಶ್ರುತದ ಉ. ಸ್ಥಾನ ೫೫ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೫ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಶಕ್ತತಃ ಸಿಂಡಿಕೋದ್ದೇಷಪ್ರತಿಶ್ಚಾಯಶಿರೋರುಜಃ
ಊರ್ಧ್ವನಾಯುಃ ಪರೀಕರ್ತೋ ಹೃದಯಸ್ಯೋಪರೋಧನಮ್ ||೩||

ಮುಖೇನ ವಿಟ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಶ್ಚಾಮಯಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ ||
ಅಂಗಭಂಗಾಶ್ಚರೀಬಸ್ತಿಮೇಧ್ರವಂಕ್ಷಣವೇದನಾಃ ||೪||

ಮೂತ್ರಸ್ಯ ರೋಧಾತ್ಪೂರ್ವೇ ಚ ಪ್ರಾಯೋ ರೋಗಾಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಅಪಾನವಾಯುವಿನ ತಡೆಯಿಂದ ಗುಲ್ಮ, ಉದಾವರ್ತ, ಹೇಮ್ಬಿಯಲ್ಲಿ ಶೂಲಿ, ಗ್ಲಾನಿ, ವಾತ ಮೂತ್ರ ಮಲಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ದೃಷ್ಟಿಮಾಂದ್ಯ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಹೃದ್ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಮಲವನ್ನು ತಡೆದರೆ ಮೀನಗಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಒರಟಿ, ನೆಗಡಿ, ತಲೆನೋವು, ತೇಗು, ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಂತೆ ಆಗೋಣ, ಎದೆ ಹಿಡಿಯೋಣ, ಮಲದ ವಾಂತಿ, ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ (ಗುಲ್ಮ, ಉದಾವರ್ತ ಮುಂತಾದ) ವಿಕಾರಗಳು ಆಗುವವು. ಮೂತ್ರವನ್ನು ತಡೆದರೆ ಮೈ - ಮುರಿಯೋಣ, ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿ, ಮೂತ್ರಾಶಯ ಶಿಶ್ನ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಬಹುತರ ಹಿಂದಿನ (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ) ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಧೋವಾತ ನಿಗ್ರಹಜ ರೋಗಗಳ ನಂತರ ಊರ್ಧ್ವವಾತ ನಿಗ್ರಹಜ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಮೇಲೆ 'ವಾತ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಧೋವಾತ ಊರ್ಧ್ವವಾತ ಎರಡೂ ತಕ್ಕೊಂಡಿವೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡುವೆ ಮಲ ಮೂತ್ರ ವೇಗದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಪಾನವಾಯುವಿನ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಶ್ಚಾಮಯಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ, ಪೂರ್ವೇಚ ಪ್ರಾಯೋ ರೋಗಾಃ) ಎಂದು ಅತಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ. (೪||)

ಈ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಸ್ವಸ್ಥವೃತ್ತ (ಆರೋಗ್ಯ) ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವದರಿಂದ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಔಷಧ ಹೇಳುವದು ಅಪ್ರಾಸಂಗಿಕವು. ಅದರೂ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಅಥವಾ ದೈವ ಯೋಗದಿಂದ ಈ ವೇಗ ನಿರೋಧಾದಿಗಳು ಆರೋಗ್ಯ-ಕಾಮಿಗೆ ಘಟಿಸುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಅದ್ದರಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಆಗ್ನಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸುಲಭೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ತದೌಷಧಮ್ ||

ವರ್ತುಭಂಗಾವಗಾಹಾಶ್ಚ ಸ್ವೇದನಂ ಬಸ್ತಿಕರ್ಮ ಚ ||೫||

ಅನ್ನಪಾನಂ ಚ ವಿಡ್‌ಭೇದಿ ವಿಡ್‌ರೋಧೋತ್ಥೇಷು ಯಕ್ಷ್ಮಸು |
ಮೂತ್ರಜೇಷು ತು ಪಾನೇ ಚ ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತಂ ಶಸ್ಕತೇ ಘೃತಮ್ ||೬||
ಜೀರ್ಣಾಂತಿಕಂ ಚೋತ್ತಮಯಾ ಮಾತ್ರಯಾ ಯೋಜನಾದ್ವ
ಯಮ್||

ಅವಸೀಡಕಮೇತಚ್ಛ ಸಂಜ್ಞಿತಂ.....

ಅರ್ಥ:— ಅವಕ್ಕೆ (ಅಘೋವಾತ, ಮಲ, ಮೂತ್ರಗಳ ತಡೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳಿಗೆ) ಔಷಧಗಳೆಂದರೆ ಫಲವರ್ತಿ, ಅಭ್ಯಂಗ, ವಾತನಾಶಕ ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡೋಣ, ಸ್ವೇದ, ಬಸ್ತಿಗಳು ಔಷಧವು.

ಮಲದ ತಡೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ (ಇವುಗಳ ಹೊರ್ತು) ಮಲನಾಶಕವಾದ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಮೂತ್ರದ ತಡೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ (ಮೇಲಿನ ಉಪಚಾರದ ಹೊರ್ತು) ಉಪಕ್ರಮಿತ ಮೊದಲು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ (ಪ್ರಾಗ್ಭಕ್ತ) ಅಥವಾ ಮೊದಲು ದಿನದ ಅನ್ನ ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ (ಸ್ನೇಹವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ೨೪ ತಾಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಚನವಾಗುವಷ್ಟು) ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಘೃತವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅವಸೀಡಕ ಎಂಬ ಹೆಸರುಂಟು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವೇಗಧಾರಣದಿಂದ ವಾತದ ಕೋಪವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗುವದು. ಅಂದಮೇಲೆ ವಾತನಾಶಕವಾದ ತೈಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಘೃತದ ಅವಸೀಡಕವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು? ಎಂದರೆ ತೈಲವು ಮಲಬಂಧವನ್ನೂ ಮೂತ್ರಾಲ್ಪತೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ('ತೈಲಂ..... ಬದ್ಧವಿಟ್ಟುಂ ಕೈಮಿಘ್ನಂ ಚ' 'ತಿರೋ ಗುರುಃ ಅಲ್ಪಮೂತ್ರಃ') ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೈಲವು ಯುಕ್ತವಾಗದು ಎಂದು ಘೃತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೬||)

ಧಾರಣಾತ್ಪನಃ ||೭||

ಉದ್ಗಾಸ್ಕಾರುಚಿಃ ಕಂಪೋ ವಿಬಂಧೋ ಹೃದಯೋರಸೋಃ ||

ಆಧ್ಮಾನಕಾಸಹಿಧ್ಮಾಶ್ಚ ಹಿಧ್ಮಾವತ್ತತ್ರಭೇಷಜಮ್ ||೮||

ಅರ್ಥ:— ತೇಗನ್ನು ತಡೆಯುವದರಿಂದ ಅರುಚಿ, ನಡುಗು, ಎದೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಹಿಡಿದಂತೆ ಆಗೋಣ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಕೆಮ್ಮು,

ಬಿಕ್ಕುಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಇವಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕಿನಂತೆ (೩. ಹೃ. ಚಿ. ೩. ೪)
ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. (೮)

ಶಿರೋರ್ದಿಂತ್ರಿಯದೌರ್ಬಲ್ಯಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭಾರ್ದಿತಂ ಕ್ಷುಶೇಃ ||
ಶೀಘ್ರಧೂಮಾಂಜನಾಘ್ರಾಣನಾವನಾರ್ಕವಿಲೋಕನೈಃ ||೯||

ಪ್ರವರ್ತಯೇತ್ಕೃಷಿಂ ಸಕ್ತಾಂ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದೌ ಚ ಶೀಲಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶೀನು ತಡೆಯೋಣದರಿಂದ ತಲೆನೋವು, ಕಣ್ಣು,
ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಲಹೀನತೆ, “ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭ” “ಅರ್ಧಿತ”
(ವಾತರೋಗ ಭೇದ) ಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಶೀಘ್ರ ಪದಾರ್ಥ
ಗಳ ಅಂಜನ, ಧೂಮ, ಮೂಸೋಣ, ನಸ್ಯ, ಸೂರ್ಯದರ್ಶನ ಮಾಡಿ
ತಡೆದ ಶೀನನ್ನು ತರಿಸಬೇಕು. ಸ್ನೇಹ, ಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ
ಮಾಡಬೇಕು. (೯||)

ಶೋಷಾಂಗಸಾದಬಾಧಿರೈಸ್ಮೋಹಭ್ರಮಹೃದ್ಗದಾಃ ||೧೦||
ತೃಷ್ಣಾಯಾ ನಿಗ್ರಹಾತ್ತತ್ರ ಶೀತಃ ಸರ್ವೋ ನಿಧಿಹಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ನೀರಡಿಕೆಯ ತಡೆಯಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೈ ಲಿಕಿಲಿಕಿ
ಯಾಗೋಣ, ಕಿವುಡುತನ, ಮೂರ್ಛೆ, ಮೈ ತಿರಗೋಣ, ಹೃದ್ರೋಗ
ಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ಶೀತ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡ
ಬೇಕು. (೧೦||)

ಅಂಗಭಂಗಾರುಚಿಗ್ಲಾನಿಕಾರ್ತೃಶೂಲಭ್ರಮಾಃ ಕ್ಷುಧಾಃ ||೧೧||
ತತ್ರ ಯೋಜ್ಯಂ ಲಘು ಸ್ನಿಗ್ಧಮುಷ್ಣಮಲ್ಪಂ ಚ ಭೋಜನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹಸಿವೆಯ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ ಮೈ ಮುರಿಯೋಣ, ಅರುಚಿ
ಗ್ಲಾನಿ, ಕೃಶತ್ವ, ಶೂಲ, ಭ್ರಮಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ
ಹಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಉಷ್ಣವಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ಊಟ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೧||)

ನಿದ್ರಾಯಾ ಮೋಹ ಮೂರ್ಛಾಕ್ಷಿಗೌರವಾಲಸ್ಯಜ್ಞಂಭಿಕಾಃ ||೧೨||
ಅಂಗಮರ್ದಶ್ಚ, ತತ್ರೇಷ್ಟಃ ಸ್ವಪ್ನಃ ಸಂವಾಹನಾನಿ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಿದ್ರೆಯ ತಡೆಯಿಂದ ಮೋಹ, ತಲೆ ಕಣ್ಣು ಒಜ್ಜಿ
ಯಾಗೋಣ, ಅಲಸ್ಯ, ಆಕಳಿಕೆ, ಮೈನೋವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅವಕ್ಕೆ
ಮಲಗೋಣ, ಮೈ ಒತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಇವು ಹಿತಕರವಾಗಿವೆ. (೧೨||)

ಕಾಸಸ್ಯ ರೋಧಾತ್ತದ್ವ್ಯದ್ಧಿಃ ಶ್ವಾಸಾರುಚಿಹೃದಾಮಯಾಃ ||೧೩||
ಶೋಷೋ ಹಿಧ್ಮಾ ಚ, ಕಾರ್ಯೋತ್ಪ ಕಾಸಹಾ ಸುತರಾಂ ವಿಧಿಃ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಮ್ಮಿನ ತಡೆಯಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು; ದಮ್ಮು
ಅರುಚಿ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕ್ಷಯ, ಬಿಕ್ಕುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಇವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ
ವಾಗಿ ಕೆಮ್ಮಿನ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೧೩||)

ಗುಲ್ಮಹೃದ್ರೋಗಸಮ್ಮೋಹಾಃ ಶ್ರಮಶ್ವಾಸಾದ್ವಿಧಾರಿತಾತ್ ||೧೪||
ಹಿತಂ ವಿಶ್ರಮಣಂ ತತ್ರ ವಾತಘ್ನಶ್ಚ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶ್ರಮದಿಂದಂಟಾದ ಶ್ವಾಸದ ತಡೆಯಿಂದ ಗುಲ್ಮ
ಹೃದ್ರೋಗ, ಮೂರ್ಛೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ವಾತ
ನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಹಿತಕರವು. (೧೪||)

ಜೃಂಭಾಯಾಃ ಕ್ಷವವದ್ರೋಗಾಃ, ಸರ್ವಶ್ಲಾನಿಲಜಿದ್ವಿಧಿಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಆಕಳಿಕೆಯ ತಡೆಯಿಂದ ತೀನಿನಂತೆಯೇ ವಿಕಾರಗಳಾಗು
ವವು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ವಾತನಾಶಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೧೫||)

ಪೀನಸಾಕ್ಷಿರೋಹೃದ್ರಜ್ಞಾಸ್ತಂಭಾರುಚಿಭ್ರಮಾಃ ||
ಸಗುಲ್ಮಾ ಬಾಪ್ಸತಸ್ತತ್ರ ಸ್ವಪ್ನೋ ಮದ್ಯಂ ಪ್ರಿಯಾಃ ಕಥಾಃ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕಣ್ಣೀರಿನ ತಡೆಯಿಂದ ನೆಗಡಿ, ಕಣ್ಣು ತಲೆ ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ
ನೋವು, ಹೆಡೆಕು ಹಿಡಿಯೋಣ, ಅರುಚಿ, ಭ್ರಮ, ಗುಲ್ಮಗಳುಂಟಾಗು

ನವು. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಲಗೋಣ, ಮದ್ಯಪಾನ, ರಮ್ಯ ಕಥೆಗಳು
ಹಿತಕರವು. (೧೬)

ವಿಸರ್ವ ಕೋಠಕುಷ್ಠಾಕ್ಷಿಕಂಡೂಪಾಂಡ್ವಾಮಯಜ್ವರಾಃ ||
ಸಕಾಶಶ್ವಾಸ ಹೃಲ್ಲಾಸವ್ಯಂಗಶ್ವಯಥವೋ ವನೋಃ ||೧೭||

ಗಂಡೂಷಧೂಮಾನಾಹಾರಾ ರೂಕ್ಷಂ ಭುಕ್ತ್ವಾ ತದುದ್ವನುಃ ||
ವ್ಯಾಯಾಮಃ ಸ್ತುತಿರಸ್ತಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಂ ಚಾತ್ರ ವಿರೇಚನಮ್ ||೧೮||

ಸಕ್ಷಾರಲವಣಂ ತೈಲಮಭ್ಯಂಗಾರ್ಥಂ ಚ ಶಸ್ತಕೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಾಂತಿಯ ತಡೆಯಿಂದ ಇಸಬು, ಹೈದಿಕಿ, ಕುಷ್ಠ, ಕಣ್ಣುಬೇನೆ, ತುರಿಕೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು, ಮಳಮಳ, ವ್ಯಂಗ (ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪು ಕಲೆ), ಬಾವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಗಂಡೂಷ, ಧೂಮಪಾನ, ಉಪವಾಸ, ರುಕ್ಷ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿಂದು ಕಾರೋಣ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ರೇಚನ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರಲವಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಭ್ಯಂಗಗಳು ಹಿತಕರವು. (೧೮)

ಶುಕ್ರಾತ್ರಸ್ತ್ರವಣಂ ಗುಹ್ಯವೇದನಾಶ್ವಯಥುಜ್ವರಾಃ ||೧೯||

ಹೃದ್ವ್ಯಥಾಮೂತ್ರಸಂಗಾಂಗಭಂಗವೃದ್ಧ್ಯಶ್ಮಷಂಧತಾಃ ||
ತಾಮ್ರಚೂಡಸುರಾಶಾಲಿಬಸ್ತ್ಯಭ್ಯಂಗಾವಗಾಹನಮ್ ||೨೦||

ಬಸ್ತಿಶುದ್ಧಿಕರೈಃ ಸಿದ್ಧಂ ಭಜೇತ್ ಕ್ಷೀರಂ ಪ್ರಿಯಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶುಕ್ರದ ತಡೆಯಿಂದ ಶುಕ್ರಸ್ರಾವ, ಶಿಶ್ನದಲ್ಲಿ ನೋವು, ಬಾವು, ಜ್ವರ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲಿ, ಮೂತ್ರ ಬಂದಾಗೋಣ, ಮೈ ಮುರಿಯೋಣ, ಅಂಡವೃದ್ಧಿ, ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿ, ನವುಂಸಕತ್ವಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಅವಕ್ಕೆ ಕೋಳಿ, ಶೆರೆ, ಅಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. ಬಸ್ತಿ, ಅಭ್ಯಂಗ (ತೈಲ ಹಚ್ಚೋಣ), ವಾತನಾಶಕ ದ್ರವದಲ್ಲಿ ಕೂಡೋಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೂತ್ರಾಶಯ ಶೋಧಕ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾದ ಹಾಲನ್ನೂ ಪ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (೨೦)

ಅಸಾಧ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೈಘ್ರೋಲಾರ್ತಂ ತ್ಯಜೇತ್ ಕ್ಷೇಣಂ ವಿಡ್ವಮಂ ವೇಗರೋಧಿನಮ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥ:— ವೇಗವನ್ನು ತಡೆದವನು ಕ್ಷೇಣನಾಗಿದ್ದು ನೀರಡಿಕೆ, ಶೂಲ, ಮಲದ ವಾಂತಿಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬಾರದು. (೨೧)

ರೋಗಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಜಾಯಂತೇ ವೇಗೋದೀರಣಧಾರಣೈಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳು ವೇಗಗಳ ತಡೆ ಅಥವಾ ಬಲುಮೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ. (೨೧||)

ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳು ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಗುಲ್ಮ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವೇ ರೋಗಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಏಕೆ ಹೇಳಿದಿರಿ? ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಸಾಧನಂ ತತ್ರ ಭೂಯಿಷ್ಠಂ ಯೇ ತು ತಾನ್ ಪ್ರತಿ ||೨೨||

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಯಾವ ವಿಕಾರಗಳು ಉಂಟಾ ಗುವವೋ ಅವಕ್ಕೆಷ್ಟೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೇಳಿದೆ. (೨೨)

ಉಳಿದವುಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತಶ್ಚಾನೇಕಥಾ ಪ್ರಾಯಃ ಪವನೋ ಯತ್ಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ ||
ಅನ್ನಪಾನಾಷಢಂ ತಸ್ಯ ಯುಂಜೀತಾತೋಽನುಲೋಮನಮ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:—ವೇಗ ಧಾರಣ ಉದೀರಣಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ವಾತವೇ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕುಪಿತವಾಗಿರುವದು. ಅದ್ದರಿಂದ ವಾತದ ಅನುಲೋಮನಗಳಾದ ಅನ್ನ-ಪಾನ-ಔಷಧಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸ ಬೇಕು. (೨೩)

ಕೆಳಗಿನ ವಿಕಾರಗಳ ವೇಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಧಾರಯೇತ್ತು ಸದಾ ವೇಗಾನ್ ಹಿತೈಷೀ ಪ್ರೇತ್ಯ ಚೇಹ ಚ ||
ಲೋಭೇಷ್ಯಾ ದ್ವೇಷಮಾತ್ಸರ್ಯರಾಗಾದೀನಾಂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಾಃ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಇಹ-ಪರಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಲೋಭ, ಈರ್ಷ್ಯ, ದ್ವೇಷ, ಮತ್ಸರ, ಆಸಕ್ತಿಗಳ ವೇಗವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತಡೆಯಬೇಕು. (೨೪)

ಯತೇತ ಚ ಯಥಾಕಾಲಂ ಮಲಾನಾಂ ಶೋಧನಂ ಪ್ರತಿ ||
ಅತ್ಯರ್ಥಸಂಚಿತಾಸ್ತೇ ಹಿ ಕ್ರುದ್ಧಾಃ ಸ್ವರ್ಜೀವಿತಚ್ಛಿದಃ ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಮಲಗಳ ಶೋಧನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಸಂಚಿತವಾದರೆ ಕುಪಿತವಾಗಿ ಜೀವನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಃ— ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ನಿರೋಗಿಗೆ ಶೋಧನವು ಬೇಡೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೋಧನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧ ಬಂದಿತು. ಎಂದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ನಿರೋಗಿಯು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ—ದೋಷಸಂಚಯವುಳ್ಳವನು, ದೋಷಸಂಚಯವಿಲ್ಲದವನು. ದೋಷಸಂಚಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅಚಾರ್ಯರು ಅದನ್ನು ಬೇಡೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ದೋಷಸಂಚಯವಿದ್ದವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ದೋಷಸಂಚಯವುಳ್ಳವನು ನಿರೋಗಿಯು ಹೇಗೆ? ಸಂಚಯವೆಂದರೆ ವೈಷಮ್ಯವು. ವೈಷಮ್ಯವೇ ರೋಗವು. ಎಂದರೆ ಅ. ಹೃ. ಸೂ. ಅ. ೧೨-೨೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೋಪದ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೋಗತೆಯು ಇರಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. (೨೫)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶೋಧನದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೋಷಾಃ ಕದಾಚಿತ್ಕೃತ್ಯಂತಿ ಜಿತಾ ಲಂಘನಪಾಚನೈಃ ||
ಯೇ ತು ಸಂಶೋಧನೈಃ ಶುದ್ಧಾ ನ ತೇಷಾಂ ಪುನರುದ್ಭವಃ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಉಪವಾಸ ಪಾಚನಗಳಿಂದ ಗಿಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕುಪಿತವಾಗುವದುಂಟು. ಆದರೆ ಶೋಧನಗಳಿಂದ ಯಾವವು ಹೊರಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆಯೋ ಅವು ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. (೨೬)

ಮತ್ತು ಅವನ ರಾಣಿ ಶಾಂತಲಾದೇವಿಯ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಕೇತುಮಲ್ಲನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಇದರ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಶಾಂತೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ದೇವಾಲಯದೊಳಗೆ ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕುಸುರಿಕೆಲಸ ಕಡಿಮೆ ಇರುವುದಾದರೂ, ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ನೈಪುಣ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡ. ಇಲ್ಲಿ ನಂದಿಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಗುಡಿ ಇವೆ. ನಾಟ್ಯ ಸರಸ್ವತಿ ವಿಗ್ರಹವು ವಿಶೇಷ ಲಾವಣ್ಯ ಮತ್ತು ಬಿಡಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಮಾನವನ ಶಿಲ್ಪಕಲಾಶಕ್ತಿಯ ಅದ್ಭುತಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಜೈನಬಸದಿಗಳೂ ಸೊಗಸಾಗಿವೆ.

ಸೋಮನಾಥಪುರ :

ಮೈಸೂರಿನಿಂದ 24 ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನಾಥಪುರದ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1258ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಅಡಿಯ ಮೂರು ಶಿಖರಗಳಿವೆ. ಇದರ ಮುಖ್ಯ ವಿಗ್ರಹವಾದ ಕೇಶವನ ಮೂರ್ತಿಯು ಕಾಣೆಯಾಗಿರುವುದಾದರೂ, ಉಳಿದ ಎರಡು ಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಜನಾರ್ದನ ಮತ್ತು ವೇಣುಗೋಪಾಲನ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ಕುಸುರಿಕೆಲಸ, ಒಳಭಾಗದ ಮತ್ತು ಹೊರಭಾಗದ ಸುಂದರವಾದ ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ ಬಹಳ ನೈಪುಣ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಣಿಸಂಕ್ಷೇಪಗೂ, ಪುರಾಣೀಕಾಸದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ, ಶಿಲೆಯಿಂದ ಎದ್ದುಬರುವ ಜೀವಂತಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಈ ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಹೊಯ್ಸಳ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ಬಸದಿಗಳನ್ನೂ ಮೇಲುಕೋಟೆ, ತೊಣ್ಣೂರು, ತಲಕಾಡು, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ, ನಾಗಮಂಗಲ, ಕಿಕ್ಕೇರಿ ಮೊದಲಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲವು ಒಂದು ಸುವರ್ಣಯುಗ. ಪ್ರಮುಖವಾದ್ಯಂತ ಜನರಲ್ಲಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವ ಹೊಯ್ಸಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಕಲಾ ಪ್ರಾಥಮಿಕ, ಹೊಯ್ಸಳರು ಸಾಧಿಸಿದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರಗತಿಯ ಮೂಕಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಧನ್ಯರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಲಾಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಅವರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಸೌಂದರ್ಯೋಪಾಸಕರೂ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಲಾಸಂಪನ್ಮೂಲ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು. ನಾಡಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿರುವ ಉಕ್ಕಲಿಗೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದ ದೊರಕಿತು. ಕನ್ನಡನಾಡನ್ನು

ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ನಿಜರೋಗಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು, ಈಗ ಅಗಂತುಕರೋಗಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೇ ಭೂತವಿಷವಾಯ್ವಗ್ನಿಕ್ಷತಭಂಗಾದಿಸಂಭವಾಃ ||

ರಾಗದ್ವೇಷಭಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತೇ ಸ್ವರಾಗಂತವೋ ಗದಾಃ ||೩೦||

ಅರ್ಥಃ— ಗ್ರಹ, ವಿಷ, ಬಿರುಗಾಳಿ, ಬೆಂಕಿ, ಗಾಯ, ಅವಯವ ಮುಂಯೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂವ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳೂ, ಆಸಕ್ತಿ, ದ್ವೇಷ, ಭಯ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಅಗಂತುಕ ರೋಗಗಳು. (೩೦)

ಅಗಂತುಕ ರೋಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ಯಾಗಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪರಾಧಾನಾಮಿಂದ್ರಿಯೋಪಶಮಃ ಸ್ಮೃತಿಃ ||
ದೇಶಕಾಲಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಂ ಸದ್ವೃತ್ತಸ್ಯಾನುವರ್ತನಮ್ ||೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ಇವಕ್ಕೆ ಸದಸದ್ವಿವೇಕ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಅಚರಣೆಯ ತ್ಯಾಗವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವೈರಾಗ್ಯವೂ, ದೇಶಕಾಲಗಳ ಮತ್ತು ತನ್ನ ನಿಜ ಜ್ಞಾನವೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಸಜ್ಜನರ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವದೂ ಉಪಾಯಗಳು.

ಅನುತ್ಪತ್ತೈಃ ಸಮಾಸೇನ ವಿಧಿರೇಷ ಪ್ರದರ್ಶಿತಃ ||

ನಿಜಾಗಂತುಕವಿಕಾರಾಣಾಮುತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಚ ಶಾಂತಯೇ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ನಿಜ ಮತ್ತು ಅಗಂತುಕ ವಿಕಾರಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಬಾರದೆಂದೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದೂ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಈ ನಿಯಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೩೨)

ಮಲಗಳ ಶೋಧನ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೀತೋದ್ಭವಂ ದೋಷಚಯಂ ವಸಂತೇ

ವಿಶೋಧಯನ್ ಗ್ರೀಷ್ಮಜಮಭ್ರಕಾಲೇ ||
ಘನಾತ್ಮಯೇ ವಾರ್ಷಿಕಮಾಶು ಸನ್ಯುಕ್ |

ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ರೋಗಾನ್ಯತುಜಾನ್ ಜಾತು ||೩೩||

ಅರ್ಥಃ— ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ದೋಷಸಂಚಯವನ್ನು ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದದ್ದನ್ನು ವರ್ಷಾ

ಋತುನಿಸ್ಸಲ್ಲಿಯೂ, ವರ್ಷಾಋತುನಿಲ್ಲುಂಟಾದದ್ದನ್ನು ಶರದ್ ಋತುನಿ
ನಲ್ಲಿಯೂ ಚನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಋತು ದೋಷದಿಂದುಂಟಾ
ಗುವ ರೋಗಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಹೊಂದನು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಈ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಜಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲುಗಳು ಬಹಳವಿರುವ
ದಿಲ್ಲಾದ್ದರಿಂದ ಶೋಧನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವು. ಈ ಮಾತನ್ನು ಮುಂದೆ 'ಶ್ರಾವಣೇ
ಕಾರ್ತಿಕೇ ಚೈತ್ರೇ ಮಾಸಿ ಸಾಧಾರಣೇ ಕ್ರಮಾತ್' ಗ್ರೀಷ್ಮವರ್ಷಾಹಿಮಚಿತಾನ್
ವಾಯ್ವಾದೀನಾಶು ನಿರ್ಹರೇತ್ ||' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೩೪)

ನಿತ್ಯಂ ಹಿತಾಹಾರವಿಹಾರಸೇವೀ

ಸಮೀಕ್ಷ್ಯಕಾರೀ ವಿಷಯೇಷ್ವಸಕ್ತಃ ||

ದಾತಾ ಸಮಃ ಸತ್ಯಪರಃ ಕ್ಷಮಾವಾ-

ನಾಹ್ನೋಪಸೇವೀ ಚ ಭವತ್ಯರೋಗಃ ||೩೫||

ಅರ್ಥ:— ನಿತ್ಯವೂ ಹಿತಕರವಾದ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿ
ಸುವ, ವಿಚಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ, ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗದ, ತ್ಯಾಗ,
ಸತ್ಯ, ಕ್ಷಮಾಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಸಮದೃಷ್ಟಿಯ, ಆಪ್ತೇಷ್ಟರನ್ನು ಸೇವಿಸುವ
ಮನುಷ್ಯನು ನಿರೋಗಿಯಾಗುವನು. (೩೫)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ

ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯೋ ನಾನು ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಶ್ರೀಮದಾಚ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯ
ರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ' ದ ಟೀಕೆ
ಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯ ಎಂಬ ೪ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಮುಗಿದುದು.

ಜನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಅಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಹಾರವು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ್ದು. ದ್ರವ, ಅದ್ರವ ಎಂದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವವರ್ಗವು ಸಣ್ಣದಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಅದನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತೋರುವರ್ಗ, ಕ್ಷೀರವರ್ಗ, ಇಕ್ಷುವರ್ಗ, ತೈಲವರ್ಗ, ಮಧ್ಯವರ್ಗ ಎಂದು ಐದು ಭಾಗಮಾಡಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ * ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಿಜ್ಞಾನೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ
ಸ್ವಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ದ್ರವದ್ರವ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ (ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳ ಗುಣ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ) ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಮರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತೋಯವರ್ಗ

ದಿವ್ಯ, ಭೂಮಿವೆಂದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ದಿವ್ಯದಲ್ಲಿ ಧಾರ, ಕಾರ, ತಾಪಾರ, ಹೈಮವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಧಾರದಲ್ಲಿ ಗಾಂಗ ಮತ್ತು ಸಾಮುದ್ರವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಈಗ ಗಾಂಗ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜೀವನಂ ತರ್ಪಣಂ ಹೃದ್ಯಂ ಹ್ಲಾದಿ ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಬೋಧನಮ್ ||
ತನ್ಮಯಕ್ತರಸಂ ಮೃಷ್ಟಂ ಶೀತಂ ಲಘ್ವಮೃತೋಪಮಮ್ ||೧||

ಗಂಗಾಂಬು ನಭಸೋ ಭ್ರಷ್ಟಂ ಸ್ಪೃಷ್ಟಂ ತ್ವರ್ಕೇಂದುಮಾರುತೈಃ ||
ಹಿತಾಹಿತತ್ವೇ ತದ್ಭೂಯೋ ದೇಶಕಾಲಾವಶೇಷತೇ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ಆಕಾಶದಿಂದ ಬಿದ್ದ (ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿದ) ಮಳೆನೀರು (ಗಾಂಗನೀರು), ಓಜಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹದೂ, ಉತ್ಸಾಹ ವರ್ಧಕವೂ, ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವೂ, ಆನಂದದಾಯಕವೂ, ಬುದ್ಧಿವರ್ಧಕವೂ.

* ಈ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಿಜ್ಞಾನವು ಚರಕದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೨೭ ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೪೫ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೩ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಾಗಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸಂದಾಯಮಾಡುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಆ ಕಲಾವಿದೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಗ್ಯಾಲರಿಗೆ ಬಂದು ಮುಂದಿನ ಸಾಲಿನ ಒಬ್ಬತನ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಮುತ್ತಿಟ್ಟು ಪುಣಕ್ಕನೆ ರಂಗ ವೇದಿಕೆಯೇರಿ ಮಾಯವಾದಳು.

ಎಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸೆಕೆಂಡ್ ಸಹ ವಿಳಂಬವಾಗದಂತೆ 90 ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಜರುಗಿತು. ನಾವು ಕಣ್ಣು ಸಹ ಮಿಟುಕಿಸಿರಲಾರೆವು. ನಡುನಡುವೆ ಜನರನ್ನು ನಗೆಗಡಲಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವ ಹಾಸ್ಯಪ್ರಕರಣಗಳು ಸಹ ಇದ್ದವು. ಗಂಡಸರು ಹೆಂಗಸರು ಇಬ್ಬರೂ ಈ ಪ್ರದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಂಡರು. ನೃತ್ಯಗಳ ನಡೆಯಲ್ಲಿ, ಗತಿ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ, ಉಡುಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯದೃಶ್ಯಕ್ಕೂ ಬದಲಾವಣೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ದೃಶ್ಯದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲಾವಿದೆಯರ ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋದುವು, ಮೈ ಕೈಗಳ ಹಾಗೂ ಶಿರೋಭೂಷಣಗಳು ಸೊಗಸಾದ ಮಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಲಾವಿದರ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಕರ್ಷಕ ದೀಪವರ್ತುಲವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ನೆರವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಆರಂಭದ ಕೆಲವು ನೃತ್ಯ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಬಹುಮಟ್ಟಿನ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಗುಪ್ತಾಂಗದ ಬಳಿ ಮಾತ್ರ ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಗಲ ಬಟ್ಟೆಯಿದ್ದು ಇಡೀ ಶರೀರ ನಗ್ನವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ತಾನು ನಗ್ನವಾಗಿ ಜನರೆದುರು ನಿಂತಿದ್ದೇನೆಂಬ ಭಾವನೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇನೋ, ತಾನು ನೃತ್ಯ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಅದರ ವೈವಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಿನ ವಾಗಿದ್ದೇನೇನೋ ಎನ್ನುವಂತೆ ಆ ಕಲಾವಿದೆಯರು ಕಂಡು ಬಂದರು. ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಸಹ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಿನರಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಆ ಪ್ರದರ್ಶನವಿತ್ತೇ ವಿನಾ ಅದು ರೋಚಕವೆಂದಾಗಲಿ ಪ್ರಚೋದಕವೆಂದಾಗಲಿ ಅನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನೃತ್ಯವೂ ಸಹಜವೆನ್ನಿಸಿತು. ನಾವು ಅದರ ಬಗೆಗೆ ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೂ ಕಣ್ಣಾರ ಕಂಡಿದ್ದಕ್ಕೂ ಅಜಗಜಾಂತರ. ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರೇಕ್ಷಕನೂ ತನತನಗೆ ಬೇರಾದ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಮೂಲಕ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ನೋಡುವ ಕಣ್ಣನ್ನು ಅಡಿಸುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸೇರಿದ್ದು ತಾನೆ ? ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಅದರೊಳಗಿನ ಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತಲ್ಲಿನವಾಗಿತ್ತು.

ಪ್ರದರ್ಶನ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡು ರಾತ್ರಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು. 15-20 ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಹೋಟೆಲ್‌ಗೆ ಬಂದೆವು. ಮತ್ತೆ 5-10 ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸಿ ಯಾಗಿತ್ತು.

ಈ ಪ್ರವಾಸದ ಕಡೇ ದಿನ ಇಂದು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಉಪಹಾರವಾದ ಮೇಲೆ ನಾವೆಲ್ಲಾ ಪ್ಯಾರಿಸ್ ಬಿಟ್ಟೆವು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸೊಮ್ಮೆ (Somme) ನದಿ ದಡದಲ್ಲಿರುವ “ಅಮೇನ್ಸ್” (Arrains) ನಲ್ಲಿ ಕಾಫಿಗಾಗಿ ಅರ್ಧಗಂಟಿ ಇಳಿದೆವು. ತಂಪಾದ ಹವಾಗುಣದಿಂದ ಮೈನಡುಕದಿಂದಾಗಿ 2 ಕಪ್ ಕಾಫಿ ಕುಡಿದ ನಮಗೆ ತೃಪ್ತಿ ತಂದಿತ್ತು. ನಂತರ ಕೆಲ ಬಂದರನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ 12-30, ಡೋವರ್‌ಗೆ

ತದಭಾವೇ ಚ *ಭೂಮಿಷ್ಠಮಂತರಿಷ್ಟಾನುಕಾರಿ ಯತ್ ||

ಶುಚಿವೃಷ್ಟಿಸಿತಶ್ವೇತೇ ದೇಶೇರ್ಕಪವನಾಹತಮ್

||೫||

ಅರ್ಥಃ— ಮಳೆಯ ನೀರು ಚಲೋ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದದ್ದೂ, ಸ್ವಚ್ಛವೂ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ಬಹುಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಕರಿಯ ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಿಸಲು ಗಾಳಿಗಳು ಬಡಿಯುವ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಹುದು. (೫)

ನ ಪಿಬೇತ್ಸಂಕಶ್ಯನಾಲತ್ಯಣಪರ್ಣಾವಿಲಾಸ್ತ್ಯತಮ್ ||

ಸೂರ್ಯೇಂದುಪವನಾದೃಷ್ಟಮಭಿವೃಷ್ಟಂ ಘನಂ ಗುರು

||೬||

ಫೇನಿಲಂ ಜಂತುಮತ್ತಪ್ತಂ ದಂತಗ್ರಾಹ್ಯತಿಶ್ಯತ್ಯತಃ ||

ಅನಾರ್ತವಂ ಚ ಯದ್ಧಿವ್ಯನಾರ್ತವಂ ಪ್ರಥಮಂ ಚ ಯತ್

||೭||

ಲೂತಾದಿತಂತುನಿಣ್ಮೂತ್ರವಿಷಸಂಶ್ಲೇಷದೂಷಿತಂ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಸರಿನಿಂದ ಹೊಲಸಾದ, ಹಾವಸೆ ಹುಲ್ಲು ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಕಿರಣ ಮತ್ತು ಗಾಳಿಗಳು ಬಡಿಯದ, ಅದೇ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯಿಂದ ರಾಡಿಯಾದ, ಜಡ, ಬುರುಗುಳ್ಳ, ಕ್ರಿಮಿಗಳುಳ್ಳ, ಕಾದ, ಬಹಳ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಹತ್ತಗೊಡದ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನೂ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೊದಲಿನ ಕೆಲವು ಸರವುಗಳ ನೀರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಲೂತ (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಒಂದು ತರಹದ ವಿಷಪ್ರಾಣಿ) ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಂತು ಮಲ ಮೂತ್ರಗಳ ವಿಷಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ ನೀರನ್ನೂ ಕುಡಿಯಬಾರದು. (೭||)

ದಿವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಗಾಂಗ, ಸಾಮುದ್ರವೆಂದು ಅವನ್ನು ಹೇಳಿದೆವು. ಭೂಮಿವು ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರದ್ದು. ಕೌಸ (ಬಾವಿಯ, ಸಾರಸ (ಸರೋವರದ, ತಾಡಾಗ (ಕೆರೆಯ), ಚೌಂಡ್ಯ (ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ಕಲ್ಲೊಳಗಿಂದ ಬರುವ), ಪ್ರಾಸ್ರವಣ (ಪರ್ವತ ರೂರಿಯ), ಔದ್ಧಿದ (ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಬುಗ್ಗೆಯ), ವಾಪಿ (ನಾಲ್ಕು

* “ಭೂಮಿಷ್ಠಮ್” ಇದು ಅರುಣದತ್ತನ ಪಾಠವು.

ಕಡೆಗೆ ಪಾಪಿಗಳುಳ್ಳ ಪಾವಿಯ, ನದಿಯ ನೀರು ಎಂದು. ದಿವ್ಯ ನೀರು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ಭೌಮ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕಾಗುವದು. ಭೌಮ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯ ನೀರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದರಿಂದ ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಶ್ಚಿಮೋದಧಿಗಾಃ ಶೀಘ್ರವಹಾ ಯಾಶ್ಚಾಮಲೋದಕಾಃ ||೨||
ಪಥ್ಯಾಃ ಸಮಾಸಾತ್ತಾ ನದ್ಯೋ ವಿಪರೀತಾ ಸ್ವತೋಽನ್ಯಥಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಕೂಡುವ, ವೇಗವುಳ್ಳ, ಸ್ವಚ್ಛ ನೀರಿನ ನದಿಗಳು ಬಹಳಮಾಡಿ ಪಥ್ಯಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದರ ವಿಪರೀತ ವಾದಂಥ (ಪೂರ್ವ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಕೂಡುವ, ವೇಗವಿಲ್ಲದ, ಹೊಲಸು ನೀರಿನ) ನದಿಗಳು ಅಪಥ್ಯಗಳು. (೮||)

ಉಪಲಾಸ್ಯಾಲನಾಕ್ಷೇಪವಿಚ್ಛೇದ್ಯೈಃ ಖೇದಿತೋದಕಾಃ ||೯||

ಹಿಮವನ್ಮಲಯೋದ್ಭುತಾಃ ಪಥ್ಯಾಸ್ತಾ ಏವ ಚ ಸ್ಥಿರಾಃ ||
ಕೃಮಿಶ್ಲೇಷದಹೃತ್ಕಂಠಶಿರೋರೋಗಾನ್ ಪ್ರಕುರ್ವತೇ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹಿಮಾಲಯ ಅಥವಾ ಮಲಯ ಪರ್ವತದಿಂದ ಹೊರಟಂಥ, ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸೋಣದರಿಂದ ಛಿನ್ನಛಿನ್ನವಾಗಿ ಜರ್ಜರವಾದ ನೀರುಗಳುಳ್ಳ ನದಿಗಳು ಹಿತಕರ. ಆದರೆ ಅನೇ ಪರ್ವತಗಳ ಮಿಂದಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು ಕ್ರಿಮಿ, ಶ್ಲೇಷದ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಕಂಠರೋಗ, ಶಿರೋ ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಮಾಲಯ ಮಲಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನದಿಗಳ ನೀರು ಹಿತಕರವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನದಿಯ ನೀರು ಹೃದ್ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮಲಯಪರ್ವತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನದಿಯ ನೀರು ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಹೀಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುವದನ್ನು ವಾಗ್ಬಟಾಚಾರ್ಯರು 'ತಾ ಏವ ಚ ಸ್ಥಿರಾಃ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಷಯ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಪರಿಹರಿಸಿರುವರು. (೧೦)

ಪ್ರಾಚ್ಯಾವಂತ್ಯಪರಾಂತೋತ್ಥಾ ದುರ್ನಾಮಾನಿ, ಮಹೇಂದ್ರಜಾಃ ||
ಉದರಶ್ಲೇಷದಾತಂಕಾನ್, ಸಹ್ಯವಿಂಧ್ಯೋದ್ಭವಾಃ ಪುನಃ ||೧೧||

ಕುಷ್ಠಪಾಂಡುಶಿರೋರೋಗಾನ್, ದೋಷಘ್ನಃ ಪಾರಿಯಾತ್ರಜಾಃ ||
ಬಲಪೌರುಷಕಾರಿಣಃ, ಸಾಗರಾಂಭಸ್ತಿದೋಷಕ್ಷತ್ ||೧೨||

ಅರ್ಥ— ಪ್ರಾಚ್ಯ (ಬಂಗಾಲ), ಅವಂತೀ (ಮಾಳವಾ), ಅಪರಾಂತ (ಕೊಂಕಣ) ಗಳ ನದಿಗಳು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ, ಮಹೇಂದ್ರ, ಪರ್ವತದ ನದಿಗಳು ಉದರ ಶ್ಲೇಷದಗಳನ್ನೂ, ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯದ ನದಿಗಳು ಕುಷ್ಠ ಪಾಂಡು ಶಿರೋರೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಪಾರಿಯಾತ್ರ ದೇಶದ ನದಿಗಳು ದೋಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬಲಪೌರುಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸಮುದ್ರದ ನೀರುಗಳು ತ್ರಿದೋಷಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. (೧೨)

ವಿದ್ಯಾತ್ಯಾಪತಡಾಗಾದೀನ್ ಜಾಂಗಲಾನೂಪಶೈಲತಃ ||

ಅರ್ಥ— ಜಾಂಗಲ ಅನೂಪ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಿ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನೀರಿನ ಗುಣಗಳು ಆಯಾ ದೇಶದ ಗುಣದಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಇಲ್ಲಿ “ಅದಿ” ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾರಸ, ಚಾಂಡ್ಯ, ಪ್ರಾಸ್ರವಣ, ಔದ್ಧಿದ ಬಾವಿ ಮತ್ತು ನದಿಯ ನೀರುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜಾಂಗಲದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾವಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನೀರು ಅನೂಪದೇಶದ ಬಾವಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನೀರಿಗಿಂತ ಹಗುರು. ಅನೂಪದೇಶದ ಬಾವಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನೀರು ಜಡ. ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಇವುಗಳ ನೀರು ಜಾಂಗಲ ದೇಶದವುಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹಗುರು ಇರುವವು. (೧೩)

ನಾಂಬು ಪೇಯಮಶಕ್ತ್ಯಾ ವಾ ಸ್ವಲ್ಪಮಲ್ಪಾಗ್ನಿಗುಲ್ಮಿಭಿಃ ||೧೪||
ಪಾಂಡೂದರಾತಿಸಾರಾರ್ಶೋಗ್ರಹಣೀಶೋಷಶೋಧಿಭಿಃ ||
ಋತೇ ಶರನ್ನಿದಾಘಾಭ್ಯಾಂ ಪಿಬೇತ್ ಸ್ವಸ್ಯೋಪಿ ಚಾಲ್ಪತಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥ— ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಗುಲ್ಮ, ಪಾಂಡು, ಉದರ, ಅತಿಸಾರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣೀ ಮತ್ತು ಬಾವು ಆದವರು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ತಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ನಿರೋಗಿಯೂ ಕೂಡ ಶರದ್ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುಗಳ ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

† “ದೋಷ” ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಇದೆ,

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಿಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಬೇಕಾದರೆ ದಿವ್ಯಧದಿಂದ ಶುಧ್ಧ ಪಡಿಸಿದ, ಕಲ್ಲು ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರ ಬೆಂಕಿ ಸೂರ್ಯ-ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಸಿದ ನೀರನ್ನು ಅಥವಾ ಕಾದಾರಿದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೪)

ಸಮಸ್ಥೂಲಕೃಶಾ ಭುಕ್ತಮಧ್ಯಾಂತಪ್ರಥಮಾಂಬುಪಾಃ||

ಅರ್ಥ:— ಊಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಡೆಗೆ ಅಥವಾ ಮೊದಲು ನೀರು ಕುಡಿಯುವವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮ, ಸ್ಥೂಲ, ಕೃಶರಾಗುವರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಊಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯೋಣದರಿಂದ ಧಾತು ಸಾಮ್ಯವಂಹಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಸಮವಾಗಿ ಇರುವನು. ಊಟದ ನಂತರ ಕುಡಿದ ವನ ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಿ ಸ್ಥೂಲನಾಗುವನು. ಊಟದ ಮೊದಲೇ ಕುಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಿ ಅನ್ನಪಚನವಾಗದ್ದರಿಂದ ಕೃಶನಾಗುವನು. (೧೫||)

**ಶೀತಂ ಮದಾತ್ಮಯಗ್ಲಾನಿಮೂರ್ಛಾಚ್ಛರ್ದಿಶ್ರಮಭ್ರಮಾನ್ ||೧೬||
ತೃಷ್ಣೋಷ್ಣದಾಹಪಿತ್ತಾಸ್ತವಿಷಾಣ್ಯಂಬು ನಿಯಚ್ಛತಿ ||**

ಅರ್ಥ:— ತಣ್ಣೀರು ಮದಾತ್ಮಯ, ಗ್ಲಾನಿ, ಮೂರ್ಛೆ, ವಾಂತಿ, ಶ್ರಮ, ಭ್ರಮ, ನೀರಡಿಕೆ, ಉಷ್ಣತೆ, ದಾಹ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ವಿಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಯಾವನ ದೋಷಗಳು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಬೇನೆಯಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾಗಿರುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಕಾಸದೆ ಇದ್ದ ತಣ್ಣೀರು ಹಿತಕರವಲ್ಲ. (೧೬||)

ದೀಪನಂ ಪಾಚನಂ ಕಂತ್ಯಂ ಲಘೂಷ್ಣಂ ಬಸ್ತಿಶೋಧನಮ್ ||೧೭||

ಹಿಧ್ವಾಧ್ವಾನಾನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮಸದ್ಯಃಶುದ್ಧಿನವಜ್ವರೇ ||

ಕಾಸಾಮಪೀನಸಶ್ವಾಸಪಾರ್ಶ್ವರುಕ್ಷು ಚ ಶಸ್ತತೇ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:— ಬಿಸಿ-ನೀರು ಲಘು, ದೀಪನ, ಪಾಚನ, ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹಿತಕರ, ಮೂತ್ರಶೋಧಕ ಇದ್ದು, ಬಿಕ್ಕು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ವಾತ ಕಫ ಕೆಮ್ಮು ಆಮ ನೆಗೆಡಿ ದಮ್ಮು ಪಾರ್ಶ್ವ ಶೂಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅದೇ ಶೋಧನ ತಕ್ಕೊಂಡಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನವಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತಕರವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕಾಸಿದ ನೀರು ಆಯಾ ದೇಶ-ಯುತು-ರೋಗಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಎರಡು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಟ್ಟಿಸಿ ಉಳಿಸಿದ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕಾಸಿದ ನೀರು.

ಜಾಂಗಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗ, ಸಾಧಾರಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ, ಅನೂಪ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಅಟ್ಟಿಸಿದ ನೀರು ಹಿತಕರವು. ಕಾಲು ಭಾಗ ಉಳಿದ ನೀರು ಕಫ ರೋಗವನ್ನೂ ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಉಳಿದ ನೀರು ಸಿತ್ತವನ್ನೂ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಉಳಿದ ನೀರು ವಾತವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

[“ಸಂಗ್ರಹ”ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈ ಕೆಳಗೆ ಬರೆದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಮುಂದೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುತ್ತದೆಂದು ಅರುಣದತ್ತನು ಹೇಳುವನು.]

ಪಾನೀಯಂ ನ ತು ಪಾನೀಯಂ ಪಾನೀಯೈಸ್ಸ್ಯ ಪ್ರದೇಶಜೇ ||
ಅಜೀರ್ಣೇ ಕ್ವಧಿತಂ ಚಾಮೇ ಪಕ್ಷೇ ಜೀರ್ಣೇಽಪಿ ನೇತರತ್ ||

ಶೀತೇ ವಿಧಿರಯಂ, ತಪ್ತೇ ತ್ವಜೀರ್ಣೇ ಶಿಶಿರಂ ತ್ಯಜೇತ್ ||
ಅತಿಯೋಗೇನ ಸಲಿಲಂ ತ್ಯಜ್ಯತೋಽಪಿ ಪ್ರಯೋಜಿತಮ್ ||

ಪ್ರಯಾತಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತತ್ವಂ ಜ್ವರಿತಸ್ಯ ವಿಶೇಷತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರದ ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೀರು ಕುಡಿದ ನಂತರ ಅದು ಪಚನವಾಗದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಅಂದರೆ ಬಾವಿಯ ನೀರು ಪಚನವಾಗದೆ ಕೆರೆಯ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಕೆರೆಯ ನೀರು ಪಚನವಾಗದೆ ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು ಇತ್ಯಾದಿ. ತಣ್ಣೀರು ಪಚನವಾಗದೆ ಇದ್ದಾಗ ಕಾದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಕುಡಿಸಿದ ನೀರು ಕುಡಿದನಂತರ ಅದು ಪಚನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪುನಃ ಊಟ ಮಾಡುವವರೆಗೆ ಸಜಾತೀಯವಾದ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಬರೇ ಕಾಸಿದ ನೀರು ಪಚನವಾದನಂತರ ತಣ್ಣೀರು ಕುಡಿಯಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ನೀರಡಿಕೆಯಾದವನು ಕೂಡ ನೀರು ಹೆಚ್ಚು ಕುಡಿದರೆ ಕಫ ಪಿತ್ತವಾಗುವದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜ್ವರ ಉಂಟಾದವನು ನೀರು ಹೆಚ್ಚು ಕುಡಿದರೆ ಕಫ ಪಿತ್ತವಾಗುವದು.

ನೀರು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣವು. ಬಹಳವೇನು, ಜಗತ್ತೇ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ನೀರು ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕೊಡಲೇ

ಬೇಕು. ನೀರೋಗಿಯೇ ಇರಲಿ ಅಥವಾ ರೋಗಿಯೇ ಇರಲಿ ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದಕಾರಣ ಬರೇ ನೀರು ಅಥವಾ ಔಷಧ ಹಾಕಿದ ಇಲ್ಲವೇ ಕುದಿಸಿದ ಜಿಡಿ ಅಥವಾ ತಣ್ಣಗಿನ ನೀರು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೊಟ್ಟರೆ ಹಿತಕರವಾಗುವದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಹಿತವಾಗುವದು.

ಅನಭಿಷ್ಯಂದಿ ಲಘು ಚ ತೋಯಂ ಕ್ವಥಿತಶೀತಲಮ್ ||
ಪಿತ್ತಯುಕ್ತೇ ಹಿತಂ ದೋಷೈಃ, ಪೃಷ್ಠಿತಂ ತತ್ತ್ರಿದೋಷಕೃತ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥ— ಕುದಿಸಿ ಆರಿಸಿದ ನೀರು ಹಗುರು ಇದ್ದು ಕಫವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಪಿತ್ತದೋಷದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವು. ಆದರೆ ಅದು ತಂಗಳವಾದರೆ ತ್ರಿದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (೧೮)

ನಾರಿಕೇಲೋದಕಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಸ್ವಾಧು ವೃಷ್ಯಂ ಹಿಮಂ ಲಘು
ತೃಷ್ಣಾಪಿತ್ತಾನಿಲಹರಂ ದೀಪನಂ ಬಸ್ತಿಶೋಧನಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥ— ಹಿಂಗಿನ ನೀರು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಸವಿ, ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ, ಶೀತ, ಹಗುರು ಇದ್ದು ನೀರಡಿಕೆ ಪಿತ್ತ ವಾಯುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವದು, ದೀಪನ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರ-ಶೋಧಕವು ಆಗಿದೆ. (೧೯)

ವರ್ಷಾಸು ದಿವ್ಯನಾದೇಯೇ ಪರಂ ತೋಯೇ ವರಾವರೇ ||

ಅರ್ಥ— ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯ ನೀರು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವು. ನದಿಯ ನೀರು ಬಹಳ ಅಪಧೃವು. (೧೯||)

ಕ್ಷೀರವರ್ಗ

ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗಗಳಿಗಿಂತ ಬಹು ಜನೋಪಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ನೀರಿನಂತೆ ಜೀವನೀಯವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಕ್ಷೀರವರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಾದುಪಾಕರಸಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಮೋಜಸ್ಯಂ ಧಾತುವರ್ಧನಮ್ ||೨೦||
ವಾತಪಿತ್ತಹರಂ ವೃಷ್ಯಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಂ ಗುರು ಶೀತಲಮ್ ||
ಸ್ವಾಯಃ ಪಯಃ.....

ಅರ್ಥ:— ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಹಾಲು ಪಾಕದಲ್ಲಿಯೂ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಓಜಸ್ವರ, ಸಪ್ತಧಾತುವರ್ಧಕ, ಶುಕ್ರವರ್ಧಕ ವಾತ-ಪಿತ್ತನಾಶಕವಿದ್ದು ಕಫವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ, ಜಡವೂ, ಶೀತವೂ ಆಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಒಂಟೆಯ ಹಾಲು ಉಷ್ಣ ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅಡಿನ ಹಾಲು ಲಘುವಿದ್ದದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಉಣ್ಣೆಗುರಿಯ ಹಾಲು ಉಷ್ಣ, ಕುದುರೆ ಕತ್ತೆಗಳ ಹಾಲು ಮಳಿ ಉಪ್ಪು ಇರುವದರಿಂದ “ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ” ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹಾಕಿದರು. (೨೦||)

.....ಅತ್ರ ಗವ್ಯಂ ತು ಜೀವನೀಯಂ ರಸಾಯನಮ್ ||೨೦||

ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಹಿತಂ ಮೇಧ್ಯಂ ಬಲ್ಯಂ ಸ್ತನ್ಯಕರಂ ಸರಮ್ ||
ಶ್ರಮಭ್ರಮಮದಾಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವಾಸಕಾಸಾತಿತ್ಯಘ್ನಧಃ ||೨೧||

ಜೀರ್ಣಜ್ವರಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಳಹಾಲು ಜೀವನೀಯ (ಓಜಸ್ವ), ರಸಾಯನ (ಧಾತುವರ್ಧಕ) ವಾಗಿದ್ದು ಗಾಯೆಹೊಂದಿದವರಿಗೂ ಕ್ಷೀಣರಿಗೂ ಹಿತಕರ, ಬುದ್ಧಿ ಬಲವರ್ಧಕವೂ, ಸ್ತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ, ಸಾರಕವೂ ಆಗಿದ್ದು ಶ್ರಮ ಭ್ರಮ ಮದ ಕಾಂತಿಹೀನತೆ ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮು ನಿರೀಡಿಕೆ ಹಸಿವೆ ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ರಕ್ತಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕರೇ ಆಕಳ ಹಾಲು ವಾತನಾಶಕ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಹಳದೀ ಆಕಳ ಹಾಲು ಪಿತ್ತವಾತ ನಾಶಕ. ಬಿಳಿಯ ಆಕಳ ಹಾಲು ಕಫಕಾರಕ ಹಾಗೂ ಜಡ. ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಹಂದ-ಬಂಡ ಆಕಳ ಹಾಲು ವಾತನಾಶಕ. ಕರುವಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ಕರುವುಳ್ಳ ಆಕಳ ಹಾಲು ದೋಷಕರವು. ಈದು ಬಹಳ ದಿವಸಗಳಾದ ಆಕಳ ಹಾಲು ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕ ತೃಪ್ತಿಕಾರಕ ಬಲಕಾರಕವಿರುವವು. ಜಾಂಗಲ ಅನೂಪ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವ ಆಕಳ ಹಾಲು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಜಡ. ಹೊಟ್ಟು ಹುಲ್ಲು ಹತ್ತೀಕಾಳು ತಿನ್ನುವ ಆಕಳ ಹಾಲು ನಿರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಾಂತಿ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹದು; ತರುಣ ಆಕಳ ಹಾಲು ಮಧುರ, ರಸಾಯನ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ ಶಾಮಕವಾಗಿರುವದು. ವೃದ್ಧ ಆಕಳ ಹಾಲು ದುರ್ಬಲ. ಗಬ್ಬಾಗಿ ಮೂರು ತಿಂಗಳಾದ ಆಕಳ ಹಾಲು ಪಿತ್ತಕರ ಕ್ಷಾರ ಮಧುರ ಶೋಷಕರವಿರುವದು. ಚೊಚ್ಚಲ ಆದ ಆಕಳ ಹಾಲು

ನಿಸ್ಸಾರ, ಗುಣಹೀನವಾಗಿರುವದು. ಗಿಣ್ಣಿದ ಹಾಲು ರುಕ್ಷ ದಾಹಕರ ರಕ್ತದೋಷ-
ಜನಕ ಪಿತ್ತಕರವಾಗಿರುವದು. ಈದು ಬಹಳ ದಿವಸವಾದ ಅಕಳ ಹಾಲು ಮಧುರ
ಉಪ್ಪು ದಾಹಕ. ಶುದ್ಧ ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಕರಿಯ ಅಕಳ ಹಾಲು ಶ್ರೇಷ್ಠವು.
ಕಬ್ಬು ಅಡವಿಲುಬ್ದುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ನೆಟ್ಟಿನ್ನು ಕೋಡುಳ್ಳ ಅಕಳ ಹಾಲು
ಹಿತಕರವು. ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿದ ಹಾಲು ಜಡ ಶೀತ; ಸೂರ್ಯೋದಯದ
ನಂತರ ಅರ್ಧ ಇಲ್ಲವೆ ಒಂದು ಪ್ರಹರದ ನಂತರ ಹಿಂಡಿದ ಹಾಲು ದೀಪಕ
ಹಗುರು ಮತ್ತು ಹಿತಕರವಾಗಿರುವದು. (೨೩)

ಹಿತಮತ್ಯಗ್ನಿನಿದ್ರೇಭ್ಯೋ ಗರೀಯೋ ಮಾಹಿಷಂ ಹಿಮಮ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:— ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು ಶೀತವೂ ಜಡವೂ ಆಗಿದ್ದು ಅತ್ಯಗ್ನಿ
ಗಳಿಗೂ ನಿದ್ರೆ ಬಾರದವರಿಗೂ ಹಿತಕರವು. (೨೩)

ಅಲ್ಪಾಂಬುಪಾನವ್ಯಾಯಾಮಕಟುತಿಕ್ತಾಶನೈರ್ಲಘು ||

ಆಜಂ ಶೋಷಜ್ವರಶ್ವಾಸರಕ್ತಪಿತ್ತಾತಿಸಾರಜಿತ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಕುರಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು ಕುಡಿಯೋಣದರಿಂದಲೂ
ಬಹಳ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವದರಿಂದಲೂ ಕಹಿ ಕಾರ ರಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದ
ರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ಹಾಲು ಹಗುರು ಇದ್ದು ಕ್ಷಯ ಜ್ವರ ಶ್ವಾಸ ರಕ್ತ
ಪಿತ್ತ ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಿನ ಹಾಲಿನ ಹಗುರು ಮುಂತಾದ ಗುಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದರೆ, ಅಡಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ವಲ್ಪ
ನೀರು ಕುಡಿಯೋಣ ಮುಂತಾದ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಹಾಲಿನ
ಗುಣವು ವಿಪರೀತವಾಗಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ಅಕಳ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಾಲಿನ
ಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ತರದ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಹಗುರು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬರು
ವವು; ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳು ಬರುವವು. ಹಗಲು ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡು
ವದರಿಂದ ಸಂಜೆಯ ಹಾಲು ಮುಂಜಾನೆಗಿಂತ ಹಗುರು; ರಾತ್ರಿ ವ್ಯಾಯಾಮವಿಲ್ಲದ್ದ
ರಿಂದ ಮುಂಜಾನೆಯ ಹಾಲು ಸಂಜೆಯಕಿಂತ ಜಡವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೨೪)

ಈಷದ್ರೋಷೋಷ್ಯಲವಣಮೌಷ್ಠಕಂ ದೀಪನಂ ಲಘು ||

ಶಸ್ತಂ ವಾತಕಫಾನಾಹಕೃಮಿಕೋಘೋದರಾರ್ಶಸಾನು ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಒಂಟೆಯ ಹಾಲು ಸ್ವಲ್ಪ ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ದೀಪಕ ಹಗುರು ಇದ್ದು, ವಾತ ಕಫ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ಕೃಮಿ ಬಾವು ಉದರ ಮೂಲ-ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ ಹಿತವು. (೨೫)

ಮಾನುಷಂ ವಾತಪಿತ್ತಾಸ್ಯಗಭಿಘಾತಾಕ್ಷಿರೋಗಜಿತ್ ||
ತರ್ಪಣಾಶ್ಚೋತನೈರ್ನ ಸ್ಯೈಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಂಗಸರ ಹಾಲು ತರ್ಪಣ ಅಶ್ಚೋತನ ನಸ್ಯಗಳಿಂದ, ವಾತ ಪಿತ್ತ ರಕ್ತವಿಕಾರ, ಬಡಿತಗಳಿಂದಂಟಾದ (ಆಘಾತಗಳಿಂದಂಟಾದ) ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಃ— ತರ್ಪಣವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಔಷಧ ಹಾಕುವದು. ಅಶ್ಚೋತನವೆಂದರೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕುವದು. (೨೫||)

.....ಅಹ್ಯದ್ಯಂ ತೂಷ್ಣಮಾವಿಕಮ್ ||೨೬||
ವಾತವ್ಯಾಧಿಹರಂ ಹಿಡ್ವಾಶ್ವಾಸಪಿತ್ತಕಫಪ್ರದಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಉಣ್ಣೆ ಗುರಿಯ ಹಾಲು ಉಷ್ಣವೂ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಅಹಿತವೂ ಇದ್ದು ವಾತವ್ಯಾಧಿನಾಶಕವೂ, ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ ಆಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಃ— ಖಾರಣಾದಿಯು ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಫ ಪಿತ್ತಜ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಂದೂ, ವಾತಜ ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು. (೨೬||)

ಹಸ್ತಿನ್ಯಾಃ ಸ್ಫೈರ್ಯಕೃತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಆನೆಯ ಹಾಲು ಶರೀರವನ್ನು ಅತಿಶಯ ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವದ್ದು.

.....ಬಾಧಮುಷ್ಣಂ ತ್ವೈಕಶಫಂ ಲಘು ||೨೭||
ಶಾಖಾನಾತದರಂ ಸಾಮ್ನಲವಣಂ ಜಡತಾಕರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— (ಕತ್ತೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ) ಒಂದೇ ಖುರದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಾಲು ಉಷ್ಣ ಲಘು ಇದ್ದು, ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಧಾತು ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ಚಿನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ವಾತವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದೂ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ರಸವುಳ್ಳದ್ದು ಇದ್ದು ಜಡತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಜಡತ್ವವೆಂದರೆ ಶರೀರ ಜಡತ್ವವೆಂದು ಅರುಣದತ್ತನೂ ಬುದ್ಧಿಯ ಜಾಡ್ಯವೆಂದು ಹೇಮಾದ್ರಿಯೂ ಹೇಳುವರು. (೨೭||)

ಪಯೋಽಭಿಷ್ಯಂದಿ ಗುರ್ವಾನುಂ, ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಶೃತಮತೋಽನ್ಯಥಾ ||೨೮||

ಅರ್ಥ:— ಹಸಿ ಹಾಲು ಜಡವೂ ಕಫಕಾರಕವೂ ಆಗಿರುವದು. ಅದನ್ನೇ ಯೋಗ್ಯ ಉಪಾಯದಿಂದ ಕುದಿಸಲು ಲಘುವೂ ಮತ್ತು ಕಫ-ಜನಕವಲ್ಲದ್ದೂ ಆಗುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಯೋಗ್ಯ ಉಪಾಯದಿಂದ ಅಂಜರೆ 'ಅರ್ಥ ನೀರು ಹಾಕಿ ಅದು ಸುಡುವವರೆಗೆ' ಎಂದು ಅರ್ಥವು. (೨೮||)

ಭವೇದ್ಗರೀಯೋಽತಿಶೃತಂ, ಧಾರೋಷ್ಣಮನ್ಯತೋಪಮಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಹಾಲು ಬಹಳ ಕುದಿಸಿದರೆ ಜಡವಾಗುವದು. ಧಾರೋಷ್ಣ (ನೊರೆ) ಹಾಲು ಅಮೃತ ಸದೃಶವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕಾದಾರಿದ ಹಾಲು ಪಿತ್ತನಾಶಕ, ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಸಿ ಇದ್ದದ್ದು ಕಫವಾತನಾಶಕ. (೨೯||)

ಅಮ್ಲಪಾಕರಸಂ ಗ್ರಾಹಿ ಗುರೂಷ್ಣಂ ದಧಿ ವಾತಜಿತ್ ||೩೦||
ಮೇದಃಕುಕ್ರಬಲಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತರಕ್ತಾಗ್ನಿ ಶೋಫಕೃತ್ ||
ರೋಚಿಷ್ಠ ಶಸ್ತಮರುಚೌ ಶೀತಕೇ ವಿಷಮಜ್ವರೇ ||೩೦||

ಸೀನಸೇ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರೇ ಚ, ರೂಕ್ಷಂ ತು ಗ್ರಹಣೀಗದೇ ||

ಸೈವಾದ್ಯಾನ್ನಿಶಿ ಸೈವೋಷ್ಣಂ ವಸಂತೋಷ್ಣ ಶರತ್ಸು ನ ||೩೦||
 ನಾಮುದ್ಗಸೂಪಂ ನಾಕ್ಷೌದ್ರಂ ತನ್ನಾಘೃತಸಿತೋಪಲಂ ||
 ನ ಚಾನಾಮಲಕಂ ನಾಸಿ ನಿತ್ಯಂ ನೋ ಮಂದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ||೩೧||
 ಜ್ವರಾಸ್ಯ ಕೃಷಿತ್ತವೀಸರ್ಪಕುಷ್ಠಪಾಂಡುಭ್ರಮಪ್ರದಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಮೊಸರು ಪಾಕದಲ್ಲಿಯೂ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಹುಳಿ, ಸ್ತಂಭಕ, ಜಡ, ಉಷ್ಣ, ವಾತನಾಶಕ, ಮೇದಸ್ಸು ಶುಕ್ರ ಬಲ ಕಫ ಪಿತ್ತ ರಕ್ತ ಅಗ್ನಿಬಾವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು, ರುಚಿಕರ; ಅರುಚಿ, ಶೀತವಾದ (ವಾತಾಧಿಕ) ವಿಷಮಜ್ಜರ, ಪೀನಸ, ಮೂತ್ರ-ಕೃಚ್ಛಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವು. ಮೊಸರನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದಿಗೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. ಬಿಸಿ ಮಾಡಿಯೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. ವಸಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೆಸರಿನ-ತೂವೆ ಜೇನತುಪ್ಪ ತುಪ್ಪ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದಾದರೊಂದರೊಡನೆ ಬೇರಿಸದೆ ತಿನ್ನಬಾರದು. ದಿನಾಲೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. ಚನ್ನಾಗಿ ಹೆರೆಯದಿದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ವರ ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ವಿಸರ್ಪ ಕುಷ್ಠ ಪಾಂಡು ಭ್ರಮ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಶೀತಕರ ವಿಷಮಜ್ಜರವು ವಾತ ಕಫ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಂಸರ್ಗ ದಿಂದ ಆಗುವದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತದ ಅಥವಾ ವಾತಾಧಿಕ ವಿಷಮಜ್ಜರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೊಸರು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ವಾತಿಕ ಪೀನಸದಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ಹಿತವು. ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತಾಂಶ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಾಂಶ, ಅತ್ಯಂಶವೆಂದು ಮೊಸರು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ್ದು. ಸ್ವೀರ ಭಾವ ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೂ ದಧಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇದ್ದುದೇ ಮೊದಲನೇದು. ಅದು ಮಂದಕವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವದು. ಇದು ತ್ರಿದೋಷಕರವು. ನಡುವಿನದು ಮೊಸರು. ಅದರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅತ್ಯಂಶವು (ಅತಿ ಹುಳಿಯಾದ ಮೊಸರು) ಕಫ ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಭಾಗವು ಸರವೆಂದೂ ಕೆಳಗಿನದು ಮಂಡವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರವು ವಾತಕಫನಾಶಕವು, ಮಂಡವು ಸ್ತೋತಃ ಶೋಧಕವು ಆಗಿದೆ. ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮೊಸರುಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ದಧ್ಯಾಜಂ ಕಫಪಿತ್ತಘ್ನಂ ಲಘು ಪಾಕೇ ವಿಷಾಪಹಮ್ ||
 ದುರ್ನಾಮಶ್ವಾಸಕಾಸೇಷು ಹಿತಮಗ್ನೇಶ್ಚ ದೀಪನಮ್ ||
 ವಿಪಾಕೇ ಮಧುರಂ ವ್ಯಷ್ಣಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಪ್ರಣಾಶನಮ್ ||
 ಬಲಾಸನರ್ಧನಮ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿಶೇಷಾದ್ಧಧಿ ಮಾಹಿಷಮ್ ||

ವಿಪಾಕೇ ಕಟುಕಂ ಕ್ಷಾರಮುಲ್ಲಂ ಭೇದ್ಯಾಷ್ಟಕಂ ದಧಿ ||
 ವಾತಾರ್ಶಾಸಿ ಚ ಕುಷ್ಠಾನ್ ಕೃಮೀನ್ ಹಂತ್ಯುದರಾಣಿ ಚ ||
 ವಾತಘ್ನಂ ಕಫಕೃತ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿಶೇಷಾನ್ಶ ಚ ಪಿತ್ತಕೃತ್ ||
 ಕುರ್ಮಾದ್ಯಕ್ತಾಭಿಲಾಷಂ ಚ ದಧಿ ಮತ್ಸುಪರಿಸ್ಪೃತಮ್ ||
 ಶೃತಕ್ಷೇರಾಚ್ಚ ಯಜ್ಞಾತಂ ಗುಣವದ್ಧಧಿ ತತ್ ಸ್ವೃತಮ್ ||
 ವಾತಪಿತ್ತಹರಂ ರುಚ್ಯಂ ಧಾತ್ಯಗ್ನಿಬಲವರ್ಧನಮ್ ||
 ದಧಿ ತ್ವಸಾರಂ ರೂಕ್ಷಂ ತು ಗ್ರಾಹಿ ವಿಷ್ಯಂಭಿ ವಾತಲಮ್ ||
 ದೀಪನೀಯಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಕಷಾಯಂ ರುಚಿಪ್ರದಮ್ ||

ಕೇವಲ ಮೊಸರಿನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೊಸರನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಹೆಸರಿನ ತೊನ್ನೆ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸದೆ ತಿನ್ನಲು ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲ. (೩೨||)

ತಕ್ರಂ ಲಘು ಕಷಾಯಾಮ್ಲಂ ದೀಪನಂ ಕಫವಾತಜಿತ್ ||೩೩||
 ಶೋಫೋದರಾರ್ಶೋಗ್ರಹಣೇದೋಷಮೂತ್ರಗ್ರಹಾರುಚೀಃ ||
 ಪ್ಲೀಹಗುಲ್ಮಘೃತವ್ಯಾಪದ್ಗರಪಾಂಡ್ವಾಮಯಾನ್ ಜಯೇತ್ ||೩೪||

ಅರ್ಥ— ಮಜ್ಜಿಗೆಯು ಹಗುರು ಒಗುರು ಹುಳಿ ದೀಪನ ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತನಾಶಕವಿದ್ದು, ಬಾವು, ಉದರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣೇ, ಮೂತ್ರಾಘಾತ, ಅರುಚಿ, ಪ್ಲೀಹ, ಗುಲ್ಮ, ತುಪ್ಪದ ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗ, ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷ, ಪಾಂಡುರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—

ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ:— ನೈವ ತಕ್ರಂ ಕ್ಷತೇ ದದ್ಯಾನ್ನೋಷ್ಣಕಾಲೇ ನ ದುರ್ಬಲೇ ನಮೂರ್ಚ್ಯಾಭ್ರಮದಾಹೇಷು ನ ರೋಗೇ ರಕ್ತಪೈತ್ತಿಕೇ ||
 ಶೀತಕಾಲೇಽಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯೇಚ ಕಫೋತ್ಥೇಷ್ಯಾಮಯೇಷು ಚ ||
 ಮಾರ್ಗಾವರೋಧೇ ದುಷ್ಟೇ ಚ ವಾಯು ತಕ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||
 ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ:— ತಕ್ರಮಾಮಂ ಕಫಂ ಕೋಷ್ಠೇ ಹಂತಿ ಕಂಠೇ ಕರೋತಿ ತು ||
 ಪೀನಸಶ್ವಾಸಕಾಸಾದೌ ಸಿದ್ಧಮೇವೋಪಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ:— ವಾತೇಽಮ್ಲಂ ಸ್ಕಂಧವೋಪೇತಂ ಸ್ವಾದುಪಿತ್ತೇಸಶರ್ಕರಮ್ ||
 ಹಿತಂ ತಕ್ರಂ ಕಫೇ ಸಾಮ್ಲಂ ವೋಷಸಾವರ್ಚಲಾನ್ವಿತಮ್ ||
 ಎಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತದ್ವಸ್ತು ಸರಂ ಸ್ರೋತಃ ಶೋಧಿ ವಿಷ್ವಂಭಜಿಲ್ಲಘು ||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಂತೆ ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯು ಗುಣಗಳಿದ್ದು ಅದು ಸಾರಕವೂ, ಸ್ರೋತಸ್ಸನ್ನು ಶೋಧಿಸುವದೂ, ಮಲ ಬಂಧ ನಾಶಮಾಡುವದೂ, ಹಗುರೂ ಆಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಕೂಷ್ಮಾಂಡವು ಸಾರಕವಿದ್ದರೂ ವಿಷ್ವಂಭಿಯಾಗಿದೆ. ಶುಂಠಿಯು ಸ್ತಂಭಕವಿದ್ದರೂ ಮಲಭೇದಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸರ (ಮಲಾನುಲೋಮನ), ವಿಷ್ವಂಭಜಿತ್ (ವಾತಾನುಲೋಮನ) ಎಂಬ ಎರಡೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (೩೪||)

ನನನೀತಂ ನವಂ ವೃಷ್ಯಂ ಶೀತಂ ವರ್ಣಬಲಾಗ್ನಿಕೃತ್ ||೩೫||
ಸಂಗ್ರಾಹಿ ವಾತಪಿತ್ತಾಸ್ಯಕ್ ಪ್ಲಯಾಶೋರ್ದಿತಕಾಸಜಿತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಸಬೆಣ್ಣೆಯು ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ, ಶೀತ, ವರ್ಣಬಲ ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕ, ಸ್ತಂಭಕವಿದ್ದು; ವಾತಪಿತ್ತ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕ್ಷಯ, ಮೂಲ-ವ್ಯಾಧಿ, ಅರ್ಧಿತ, ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೩೫||)

ಕ್ಷೀರೋದ್ಭವಂತು ಸಂಗ್ರಾಹಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತಾಕ್ಷೀರೋಗಜಿತ್ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಹಾಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆಯು ಸ್ತಂಭಕವೂ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕಣ್ಣು-ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವದೂ ಆಗಿದೆ. (೩೬||)

ಶಸ್ತಂ ಧೀಸ್ಮೃತಿಮೇಧಾಗ್ನಿ ಬಲಾಯುಃಶುಕ್ರ ಚಕ್ಷುಷಾಮ್ ||
ಬಾಲವೃದ್ಧಪ್ರಜಾಕಾಂತಿಸೌಕುಮಾರ್ಯಸ್ವರಾರ್ಥಿನಾಮ್ ||೩೭||

ಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಪರಿಸರ್ಪಶಸ್ತ್ರಾಗ್ನಿಗ್ಗಪಿತಾತ್ಮನಾಮ್ ||
ವಾತಪಿತ್ತವಿಷೋನ್ಮಾದಶೋಷಾಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ವರಾಪಹಮ್ ||೩೮||

ಸ್ನೇಹಾನಾಮುತ್ತಮಂ ಶೀತಂ ವಯಸಃ ಸ್ಥಾಪನಂ ಪರಮ್ ||
ಸಹಸ್ರವೀರ್ಯಂ ನಿಧಿಭಿರ್ಘೃತಂ ಕರ್ಮಸಹಸ್ರಕೃತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ತುಪ್ಪವು ಬುದ್ಧಿ ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿ ಅಗ್ನಿ ಬಲ ಆಯುಷ್ಯ ಶುಕ್ರ ಚಕ್ಷುಗಳಿಗೂ, ಬಾಲವೃದ್ಧರಿಗೂ, ಮಕ್ಕಳು ಶಾಂತಿ

ಸುಕುಮಾರತೆ ಮಧುರ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವರಿಗೂ, ಉರಃಕ್ಷತದಿಂದ ಪ್ರೇಣರಾದವರಿಗೂ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಪ ಶಸ್ತ್ರ ಅಗ್ನಿದಾಹಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೂ ಹಿತಕರವು.

ಇದು ವಾತ ಪಿತ್ತ ವಿಷ ಉನ್ನಾದ ಕ್ಷಯ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಾರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಎಲ್ಲ ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಾವಿರಾರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೩೯)

ಮದಾಪಸ್ಕಾರಮೂರ್ಚಾರ್ಯಶಿರಃಕರ್ಣಾಕ್ಷಿಯೋನಿಜಾನ್ ||
ಪುರಾಣಂ ಜಯತಿ ವ್ಯಾಧೀನ್ ವ್ರಣಶೋಧನರೋಪಣಮ್ ||೪೦||

ಅರ್ಥ:— ಹಳೇತುಪ್ಪವು ಮದ ಅಪಸ್ಕಾರ ಮೂರ್ಚೆಗಳನ್ನೂ ತಲೆ ಕಿವಿ ಕಣ್ಣು ಯೋನಿ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲುವದು. ಹುಣ್ಣನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿ ತುಂಬಿತರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹಳೇ ತುಪ್ಪವೆಂದರೆ ಹತ್ತು ವರ್ಷದ್ದು. ಅಗ್ಗೆ ಅದು ಶೀತ, ಲಾಘವರಸದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಅತಿ ದುರ್ಗಂಧವಿರುವದು. ಇದಕ್ಕೂ ಹಳೆಯದು ಪ್ರಪುರಾಣವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವದು. (೪೦)

ಬಲ್ಯಾಃ ಕಿಲಾಟಪೀಯೂಷಕೂರ್ಚಿಕಾಮೋರಣಾದಯಃ ||
ಶುಕ್ರನಿದ್ರಾಕಫಕರಾ ವಿಷ್ವಂಭಿಗುರುದೋಷಲಾಃ ||೪೧||

ಅರ್ಥ:— ಕಿಲಾಟ, ಗಿಣ್ಣು, ಕೂರ್ಚಿಕಾ, ಮೋರಣ ಮುಂತಾದವು ಶಕ್ತಿನರ್ಧಕ ಸ್ತಂಭಕ ಗುರು ದೋಷವರ್ಧನಗಳೂ ಆಗಿದ್ದು ಶುಕ್ರ ನಿದ್ರೆ ಕಫಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊಸರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಲು ಉಂಟಾದ ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ದ್ರವಭಾಗವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥವು ಕೂರ್ಚಿಕೆಯು. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಗಟ್ಟಿ ಭಾಗವು ಕಿಲಾಟವು. ದ್ರವಭಾಗವು ಮೋರಣವು. ಪೀಯೂಷವೆಂದರೆ ಗಿಣ್ಣುವು (೪೧)

ಗವ್ಯೇಕ್ಷೇರಘೃತೇ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ ನಿಂದಿತೇ ಚಾವಿಸಂಭವೇ ||

ಅರ್ಥ— ಆಕಳ ಹಾಲು ತುಪ್ಪಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಉಣ್ಣೆ
ಗುರಿಯವು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕನಿಷ್ಠವು. (೪೧||)

ಇಕ್ಷುವರ್ಗ

ಹಾಲಿನಂತೆ ಸಾರಕ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಬೃಂಹಣವಾದ್ದರಿಂದ ಇಕ್ಷುವರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇಕ್ಷೋ ರಸೋ ಗುರುಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಬೃಂಹಣಃ ಕಫಮೂತ್ರಕೃತ್ ||೪೨||
ವೃಷ್ಯಃ ಶೀತೋಽಸ್ರಪಿತ್ತಘ್ನಃ ಸ್ವಾದುಪಾಕರಸಃ ಸರಃ ||
ಸೋಽಗ್ರೀ ಸಲವಣೋ, ದಂತಪೀಡಿತಃ ಶರ್ಕರಾಸಮಃ ||೪೩||

ಅರ್ಥ— ಕಬ್ಬಿನ ರಸವು ಜಡ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಪೌಷ್ಟಿಕ, ಕಫ ಮೂತ್ರ-
ವರ್ಧಕ, ವೃಷ್ಯ, ಶೀತ, ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ-ನಾಶಕ, ಪಾಕರಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುರ ಮತ್ತು
ಸಾರಕವಿರುವದು. ಕಬ್ಬು ತುದಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪ್ಪು ಇರುವದು. ಹಲ್ಲಿನಿಂದ
ಕಡಿದು ತಿಂದರೆ ಸಕ್ಕರೆಯಂತೆ ಸೀಯಾಗಿರುವದು. (೪೩)

ಮೂಲಾಗ್ರಜಂತುಜಗ್ಧಾಧಿಪೀಡನಾನ್ಮಲಸಂಕರಾತ್ ||
ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಲಂ ವಿದ್ಯತ್ಯಾ ಚ ವಿಕೃತಿಂ ಯಾತಿ ಯಾಂತ್ರಿಕಃ ||೪೪||
ವಿದಾಹೀ ಗುರುವಿಷ್ಣಂಭೀ ತೇನಾಸೌ.

ಅರ್ಥ— ಗಾಣದಿಂದ ತೆಗೆದ ಕಬ್ಬಿನ ರಸವು ತುದಿ ಬುಡ ಹುಳಿತ
ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹಿಂಡುವದರಿಂದಲೂ ಹೊಲಸು ಕೂಡೋಣದರಿಂದಲೂ ಕೆಲವು
ವೇಳೆ ಇಡೋಣದರಿಂದಲೂ ವಿಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ವಿದಾಹಿ
ಜಡ ಸಂಭವವಾಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಯದ್ಯಪಿ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ಸಂಯೋಗದಿಂದ
ಪಚನವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡುವಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿದಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.
ಆದರೆ ಇವು ವಿದಾಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಇದ್ದು ಪಚನವಾಗುವವು. ಅದ್ದ
ರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ವಿದಾಹಿ ಎನ್ನುವರು. (೪೪)

.....ತತ್ರ ಪೌಂಡ್ರಕಃ ||
ಶೈತ್ಯಪ್ರಸಾದಮಾಧುರ್ಯೈರ್ವ ರಸ್ತಮನು ವಾಂಶಿಕಃ ||೪೫||

ಶಾತಪರ್ವಕಕಾಂತಾರನೈಪಾಲಾದ್ಯಾಸ್ತತಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಸಹಾರಾಃ ಸಕಷಾಯಾಶ್ಚ ಸೋಷ್ಣಾಃ ಕಿಂಚಿದ್ವಿದಾಹಿನಃ ||೪೬||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿಳೇ ಕಬ್ಬು, ಶೀತ ಸ್ವಚ್ಛ ಮಧುರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಅದರ ತರುವಾಯ ಕರೇ ಕಬ್ಬು, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಶಾತಪರ್ವಕ, ಕಾಂತಾರ, ನೈಪಾಳ ಎಂಬ ಕಬ್ಬುಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೀನವಾದವು. ಅವು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ ಒಗರು ಉಷ್ಣ ವಿದಾಹಿಯಾಗಿರುವವು. (೪೬)

ಘಾಣಿತಂ ಗುರ್ವಭಿಷ್ಯಂದಿ ಚಯಕ್ಯನ್ಮೂತ್ರಶೋಧನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ತಾಕಂಬಿಯು ಜಡ ಕಫಕರ ತ್ರಿದೋಷಕರ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಶೋಧಕವಾಗಿರುವದು. (೪೭||)

ನಾತಿಶ್ಲೇಷ್ಮಕರೋ ಧೌತಃ ಸೃಷ್ಟಮೂತ್ರಶಕ್ಯದ್ಗುಡಃ ||೪೮||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವಚ್ಛ ಬೆಲ್ಲವು ವಿಶೇಷ ಕಫ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮಲ-ಮೂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವದು.

ಪ್ರಭೂತಕೃಮಿನುಜ್ಜಾಸೃಜುಮೇದೋಮಾಂಸಕಫೋಽಪರಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡದ ಬೆಲ್ಲವು ಕೃಮಿ ಮಜ್ಜೆ ರಕ್ತ ಮೇದ ಮಾಂಸ ಕಫಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. (೪೯||)

ಹೃದ್ಯಃ ಪುರಾಣಃ ಪಥ್ಯಶ್ಚ, ನವಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಗ್ನಿಸಾದಕೃತ್ ||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹಳೇ ಬೆಲ್ಲವು ಪಥ್ಯವೂ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೊಸ ಬೆಲ್ಲವು ಕಫ ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. (೫೦)

ವೃಷಾಃ ಕ್ಷೀಣಕ್ಷತಹಿತಾ ರಕ್ತಪಿತ್ತಾನಿಲಾಪಹಾಃ ||

ಮತ್ಸ್ಯಂಡಿಕಾಖಂಡಸಿತಾಃ ಕ್ರಮೇಣ ಬಲವತ್ತರಾಃ ||೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ರಾಬ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಸಕ್ಕರೆಗಳು ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ, ಸೋರಗಿದವರಿಗೂ ಗಾಯವಾದವರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ವಾತ-ನಾಶಕವಾಗಿರುವವು. ಕ್ರಮದಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. (೪೯)

ತದ್ಗುಣಾ ತಿಕ್ತಮಧುರಾ ಕಷಾಯಾ ಯಾಸಶರ್ಕರಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಯಾಸಸಕ್ಕರೆಯು ಮೇಲಿನ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಕಹಿ ಮಧುರ ಒಗುರು ಇರುವದು. (೪೯||)

ದಾಹತ್ಯಟ್ ಚೈರ್ದಿಮೂಚರ್ಘ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಪಿತ್ತಘ್ನಃ ಸರ್ವಶರ್ದರಾಃ ||೫೦||

ಅರ್ಥ:— ಎಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆಗಳು ದಾಹ ನೀರಡಿಕೆ ವಾಂತಿ ಮೂಚರ್ಘ್ಯ ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವವು. (೫೦)

ಶರ್ಕರೇಕ್ಷುವಿಕಾರಾಣಾಂ ಘಾಣಿತಂ ಚ ವರಾನರೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಬ್ಬಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಕಾಕಂಬಿಯು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕನಿಷ್ಠವೂ ಇರುವದು. (೫೦||)

ಚಕ್ಷುಷ್ಯಂ ಛೇದಿ ತೃಟ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಷಹಿಧ್ವಾಸ್ರಪಿತ್ತನುತ್ ನೇಹಕುಷ್ಠಕೃಮಿಚ್ಛರ್ದಿಶ್ವಾಸಕಾಸಾತಿಸಾರಜಿತ್ || ||೫೧||

ವ್ರಣಶೋಧನಸಂಧಾನರೋಪಣಂ ವಾತಲಂ ಮಧು ರೂಕ್ಷಂ ಕಷಾಯಾಮಧುರಂ, ತತ್ಪ್ರಲ್ಯಾ ಮಧುಶರ್ಕರಾ || ||೫೨||

ಅರ್ಥ:— ಜೇನತುಪ್ಪವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತಕರವು. ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವದು. ನೀರಡಿಕೆ ಕಫ ವಿಷ ಬಿಕ್ಕು ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ಪ್ರಮೇಹ ಕುಷ್ಠ ಕೃಮಿ ವಾಂತಿ ದಮ್ಮು ಕೆಮ್ಮು ಅತಿಸಾರ ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ವ್ರಣವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಯಿಸುವದು, ವಾತಕಾರಕವೂ ಆಗಿರುವದು. ರುಕ್ಷ ಒಗುರು ಸಿಹಿ ಇರುವದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಜೇನತುಪ್ಪದ ಸಕ್ಕರೆಯೂ ಇರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಜೇನತುಪ್ಪವು ಭ್ರಾಮರ, ಪಾತ್ರಿಕ, ಕ್ಷೌದ್ರ, ಮೂಕ್ಷಿಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಿರುವದು. ಭ್ರಾಮರದ ವರ್ಣವು ಬೆಳ್ಳಗೆ, ಪೈತ್ರಿಕದ ವರ್ಣವು ತುಪ್ಪದಂತೆ, ಕ್ಷೌದ್ರದ ವರ್ಣವು ನಸುಗೆಂಪು, ಮೂಕ್ಷಿಕದ ವರ್ಣವು

ಎಚ್ಚೆಯಂತೆ ಇರುವುದು. ಭ್ರಾಮರವು ತರ್ಪಕ ಮತ್ತು ಮಧುರ. ಪಾತ್ರಿಕವು ತ್ರಿದೋಷಕರ. ಜ್ವಾದ್ರವು ಜಡ ಕಫಕರ ರುಕ್ಷ ಗುರು. ಮಾಕ್ಷಿಕವು ಲಘು, ಮಧುರ, ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾಗಿರುವುದು.

ಹೊಸ ಜೇನತುಪ್ಪವು ಜಡ ಮಧುರ ಕಫಕಾರಕವು. ಹಳೆಯದು ಇದರ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವುದು. 'ಸಂಗ್ರಹ'ದಲ್ಲಿ ಇದು ಯೋಗವಾಹಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯೋಗವಾಹಿ ಎಂದರೆ ಕೆಲವರು "ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಎರಡನೆಯ ದ್ರವ್ಯದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವದೋ ಅದು" ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಯೋಗವಾಹಿ ದ್ರವ್ಯದ ಸಂಯೋಗವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ದ್ರವ್ಯದ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ಏನೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಹಲವರು "ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಎರಡನೇ ದ್ರವ್ಯದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದೋ ಅದು ಯೋಗವಾಹಿ" ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಹಾಗೆ ಅಂದರೆ ಸಮಾನಗುಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಜೇನತುಪ್ಪದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದರೆ ಆವಾದರೂ ಯೋಗವಾಹಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಕಾರಣ ಇದೂ ಸರಿ ಅಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಕೆಲವರು "ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಗುಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದೋ ಮತ್ತು ಅದರ ಅವಿರುದ್ಧವಾದಂಥ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವದೋ ಅದು ಯೋಗವಾಹಿ. ಜೇನತುಪ್ಪವು ಮದನ ಫಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಮನವನ್ನು ಮಾಡುವದು; ಅದರೆ ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ತನ್ನ ವಮನ ನಿವಾರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದು; ಅದರಂತೆ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಮಾಡುವದು, ತನ್ನ ಸ್ತಂಭನಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವದು" ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಜೇನು ವಾತಕರವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ತ್ರಿದೋಷ ಶಾಮಕವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಕೆಳಗಿನ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. 'ಕೇವಲ ವಾತವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ವಾತಕರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೆ ವಾತನಾಶಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಜೇನು ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾತ-ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಾತ-ನಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ.'

ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಜೇನು ಗುರುವೆಂದೂ, ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ಲಘು ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಗುಣದಿಂದ ಗುರುವೆಂದೂ ಪಾಕದಿಂದ ಲಘುವೆಂದೂ ಪರಿಹರಿಸುವರು. ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಗುರು ಲಘು ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಅದರೆ ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ಪಾಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಯಾವದು ತಡವಾಗಿ ಬೇಯುತ್ತದೋ

ಅದು ಗುರು ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು; ಯಾವದು ತೀವ್ರವಾಗಿಯೋ, ಅದು ಲಘು ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಯಾವದು ಪಕ್ಕನಾದ ನಂತರ ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿ ಸುವದೋ, ಕಫವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದೋ ಅದು ಗುರುಪಾಕವು; ಯಾವದು ಮಲ ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸುವದೋ, ವಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೋ ಅದು ಲಘು ಪಾಕವು. (೫೨)

ಉಷ್ಣ ಮುಷ್ಣಾರ್ತಮುಷ್ಣೇ ಚ ಯುಕ್ತಂ ಚೋಷ್ಣೈರ್ನಿಹಂತಿ ತತ್ || ೫೩ ||

ಅರ್ಥ:— ಜೇನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಉಷ್ಣ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಉಷ್ಣ ವಿಕಾರ ದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಉಷ್ಣ ದೇಶ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಉಷ್ಣ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವದು. (೫೩)

ಪ್ರಚ್ಛರ್ಧನೇ ನಿರೂಹೇ ಚ ಮಧೂಷ್ಣಂ ನ ನಿನಾಯತೇ ||
ಅಲಬ್ಧಪಾಕಮಾಶ್ವೇನ ತಯೋರ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಿವರ್ತತೇ || ೫೪ ||

ಅರ್ಥ:— ವಾಮಕ ಔಷಧ ಮತ್ತು ನಿರೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಷ್ಣ ಜೇನುತುಪ್ಪವು ಬಾಧಕವಾಗದು. ಯಾಕಂದರೆ ಅದು ಪಾಕವಾಗದೆ ಹಾಗೇ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. (೫೪)

ತೈಲವರ್ಗ

ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತೈಲವರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೈಲಂ ಸ್ವಯೋನಿವರ್ತ.....

ಅರ್ಥ:— ತೈಲದ ಗುಣವು ಅದು ಯಾತರಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. (೫೫)

.....ತತ್ರ ಮುಖ್ಯಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ವ್ಯನಾಯಿಚ ||
ತ್ವಗ್ನೋಷಕೃದಚಕ್ಷುಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮೋಷ್ಯಂ ಕಫಕೃನ್ನ ಚ || ೫೬ ||

ಕೃಶಾನಾಂ ಬೃಂಹಣಾಯಾಲಂ ಸ್ಫೂಲಾನಾಂ ಕರ್ಶನಾಯ ಚ ||
ಬದ್ಧವಿಟ್ಟಂ ಕೃಮಿಘ್ನಂ ಚ ಸಂಸ್ಕಾರಾತ್ಸರ್ವರೋಗಜಿಹ್ || ೫೭ ||

ಅರ್ಥ:- ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಎಳೆಣ್ಣೆಯು ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ, ಶರೀರವನ್ನೆಲ್ಲ ತೀವ್ರ ಹಬ್ಬುವದೂ, ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಹಿತವೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ (ಸಣ್ಣ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಸೇರುವದೂ), ಉಷ್ಣವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕಫವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಕೃಶಜನರನ್ನು ಸ್ಥೂಲರನ್ನಾಗಿಯೂ ಸ್ಥೂಲರನ್ನು ಕೃಶರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವದು. ಮಲಬಂಧಕವೂ, ಕೃಮಿಘ್ನವೂ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವದೂ ಆಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಬೃಂಹಣವನ್ನೂ ಕರಣವನ್ನೂ ಮಾಡುವದು ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ತೋರುವದು. ಅದರೇ ತೈಲವು ಕೃಶಜನರ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ರಸ ಧಾತುವಿಗೆ ಮೂರ್ಗವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವದರಿಂದ ರಸಧಾತುವು ಎಲ್ಲ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಚರಿಸಿ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವದು. ಅದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಪುಷ್ಕನಾಗುವನು. ಇದರಿಂದ ಸ್ಥೂಲಜನರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಿಂದ ಅವರು ಕೃಶರಾಗಿ ಧಾತುಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವರು.

ಇಲ್ಲಿ ತಿಲ-ತೈಲವು ತ್ವಗೋಷಕಾರಕ, ಅಜಞ್ಞಾತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದರ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ತ್ವಚೆಯನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವದೂ ಚಕ್ಷುಷ್ಯವೂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಮೊದಲಿನದು ಅಹಾರದೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಂಡಾಗ್ಗೆ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದು ಅಭ್ಯಂಗದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಪರಿಹರಿಸಿರುವನು. ವಾತ ಕಫ ನಾಶಕತ್ವವು ಎರಡೂ ಕೂಡಿದಾಗ್ಗೆ ಎಂದೂ ಪರಿಹರಿಸಿರುವನು. (೫೬)

ಸತ್ತಿಕೋಷಣಮೈರಂಧಂ ತೈಲಂ ಸ್ವಾದು ಸರಂ ಗುರು ||
ವರ್ಧ್ಯಗುಲ್ಮಾನಿಲಕಫಾನುದರಂ ವಿಷಮಜ್ವರಮ್ ||೫೭||

ರುಕ್ ಶೋಫೌ ಚ ಕಟೇಗುದ್ಯಕೋಷ್ಠಪೃಷ್ಠಾಶ್ರಯೌ ಜಯೇತ್ ||
ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಪಿಚ್ಛಿಲಂ ವಿಸ್ರಂ, ರಕ್ತೈರಂಧೋದ್ಭವಂತ್ವತಿ ||೫೮||

ಅರ್ಥ:- ಓಡಲ-ಎಣ್ಣೆಯು ಕಹಿ ಕಾರ ಸಿಹಿ ಸಾರಕ ಜಡವಿದ್ದು ಅಂಡವೃದ್ಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ವಾತ, ಕಫ, ಉದರ, ವಿಷಮಜ್ವರ ಮತ್ತು ಟೊಂಕ ಗುಹ್ಯ ಹೊಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬೇನೆ ಬಾವುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು. ತೀಕ್ಷ್ಣ

ಉಷ್ಣ ಲೋಕ ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಔಷಲ-ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿಯಂತೂ ಈ ತೀಕ್ಷ್ಣಾದಿ ಗುಣಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಕಟೋಷ್ಣಂ ಸಾರ್ಷಪಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಕಫಶುಕ್ರಾನಿಲಾಪಹಮ್ ||
ಲಘು ಸಿತ್ತಾಸ್ತಕೃತ್ ಕೋಶಕುಷ್ಮಶೋವೃಣಜಂತುಜಿತ್ ||೫೯||

ಅರ್ಥ:- ಸಾಸಿನೆ ಎಣ್ಣೆಯು ಕಾರ ಉಷ್ಣ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಲಘುವಿದ್ದು ರಕ್ತ-ಸಿತ್ತಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಕಫ ಶುಕ್ರ ವಾತ ಶೀತ-ಸಿತ್ತ ಕುಷ್ಮ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ವೃಣ ಜಂತುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವದು. (೫೯)

ಆಕ್ಷಂ ಸ್ವಾದು ಹಿಮಂ ಕೇಶ್ಯಂ ಗುರು ಸಿತ್ತಾನಿಲಾಪಹಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ತಾರೀಕಾಯಿ-ಎಣ್ಣೆಯು ಮಧುರ, ಶೀತ, ಗುರು, ಕೂದಲಿಗೆ ಹಿತಕರವೂ, ಸಿತ್ತ-ವಾತಗಳ ನಾಶಕವೂ ಇರುವದು. (೫೯||)

ನಾತ್ಯುಷ್ಣಂ ನಿಂಬಜಂ ತಿಕ್ತಂ ಕೃಮಿಕುಷ್ಕಕಫಪ್ರಣುತ್ ||೬೦||

ಅರ್ಥ:- ಬೇವಿನ ಎಣ್ಣೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ ಕಹಿ ಇದ್ದು ಕೃಮಿ ಕುಷ್ಕ ಕಫಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೬೦)

ಉನಾಕುಸುಂಭಜಂ ಚೋಷ್ಣಂ ತ್ವಗ್ಗೋಷಕಫಸಿತ್ತಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಅಗಸೆಯ ಮತ್ತು ಕುಸುಬೆಯ ಎಣ್ಣೆಗಳು ಉಷ್ಣವಿದ್ದು ತ್ವಗ್ಗೋಗ ಕಫ ಸಿತ್ತಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. (೬೦||)

ವಸಾ ಮಜ್ಜಾ ಚ ವಾತಘ್ನಾ ಬಲಸಿತ್ತಕಫಪ್ರದೌ ||೬೧||
ಮಾಂಸಾನುಗಸ್ಪರೂಪೌ ಚ, ವಿದ್ಯಾನ್ಮೇದೋಽಪಿ ತಾವಿವ ||

ಅರ್ಥ:- ನೆಣ ಮತ್ತು ಮಜ್ಜಾ, ಇವು ವಾತನಾಶಕ, ಬಲ ಸಿತ್ತ ಕಫಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥವು ಆಗಿದ್ದು, ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸದ ಗುಣವುಳ್ಳವು ಇರುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಮೇದದ ಗುಣವೂ ಇರುತ್ತದೆ. (೬೧)

ಮದ್ಯವರ್ಗ

ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಗುಣದ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ತೈಲವರ್ಗದನಂತರ
ಮದ್ಯವರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೀಪನಂ ರೋಚನಂ ಮದ್ಯಂ ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ತುಷ್ಟಿಪ್ರುಷ್ಟಿದಮ್ ||೬೨||

ಸಸ್ವಾದುತಿಕ್ತಕಟುಕಮನ್ಮಹಾಕರಸಂ ಸರಮ್ ||

ಸಕಷಾಯಂ ಸ್ವರಾರೋಗ್ಯಪ್ರತಿಭಾವರ್ಧಕೈಲಘಂ ||೬೩||

ನಷ್ಟನಿದ್ರಾತಿನಿದ್ರೇಭ್ಯೋ ಹಿತಂ ಪಿತ್ತಾಸ್ತದೂಷಣಮ್ ||

ಕೃಶಸ್ಥೂಲಹಿತಂ ರೂಕ್ಷಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಸ್ರೋತೋವಿಶೋಧನಮ್ ||೬೪||

ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಹರಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪೀತಂ ವಿಷವದನ್ಯಥಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮದ್ಯವು ದೀಪಕ ರೋಚಕ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ತುಷ್ಟಿ
ಮುಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹದೂ, ಮಧುರ, ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗುರು, ಲಘು,
ವಿವಾಕ ಮತ್ತು ರಸದಲ್ಲಿ ಹುಳಿ, ಸಾರಕ, ಸ್ವರ ಆರೋಗ್ಯ ಬುದ್ಧಿ ವರ್ಣ
ಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ, ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೂ ಅತಿ ನಿದ್ರೆಯವರಿಗೂ
ಹಿತಕರವೂ, ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತಕಾರಕವೂ ಮತ್ತು ಕೃಶ ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲರಿಗೆ
ಹಿತಕರವೂ ಆಗಿದೆ. ಮತ್ತು ರುಕ್ಷ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಶುದ್ಧಿ
ಕರ, ವಾತ ಕಫನಾಶಕವಿರುತ್ತದೆ. ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿ
ದರೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಗುಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದನ್ನು
ವಿಷದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಮದ್ಯವು ನಿದ್ರೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶ, ಈ ಎರಡೂ ವಿರುದ್ಧ
ಧರ್ಮಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು “ಕೆಲವು ಮದ್ಯಗಳು ನಿದ್ರೆ
ಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು, ಕೆಲವು ನಾಶಮಾಡುವವು” ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳುವರು. ಕೆಲವು ಜನರು “ಒಂದೇ ಮದ್ಯವು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವಗುಣದಿಂದ ಹೀಗೆ
ಮಾಡುವದು” ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಹೇಮಾದ್ರಿಯು, “ಅನಸ್ಥಾಭೇದದಿಂದ ಈ
ಎರಡೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ವಾತವೃದ್ಧಿಯಾದಾಗ್ಗೆ ನಿದ್ರೆ ಹತ್ತದು;
ಆಗ್ಗೆ ಮದ್ಯವು ವಾತವನ್ನು ನಾಶಿಸಿ ನಿದ್ರೆ ತರುವದು. ಕಫ-ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ನಿದ್ರೆ
ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಗ್ಗೆ ಕಫ-ನಾಶಮಾಡಿ ನಿದ್ರೆ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದು.” ಎಂದು ಹೇಳು
ವನು. ಕೃಶ ಸ್ಥೂಲ ಹಿತವು ತೈಲದಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೬೪||)

ಗುರುತ್ರಿದೋಷಜನನಂ ನವಂ, ಜೀರ್ಣಮತೋಽನ್ಯಥಾ ||೬೫||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಸ ಮದ್ಯವು ಜಡ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ ಜನಕವು. ಆದರೆ ಹಳೇ ಮದ್ಯವು ಇದರ ವಿಸರ್ಜಿತ (ಲಘು ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ ನಾಶಕ) ಆಗಿರುವದು. (೬೫)

ಪೇಯಂ ನೋಷ್ಣೋಪಚಾರೇಣ ನ ವಿರಿಕ್ತಕ್ಷುಧಾತುರೈಃ ||
ನಾತ್ಯರ್ಥತೀಕ್ಷ್ಣಮೃದ್ವಲ್ಪಸಂಭಾರಂ ಕಲುಷಂ ನ ಚ ||೬೬||

ಅರ್ಥಃ— ಅದನ್ನು ಉಷ್ಣ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರದೊಡನೆ ಕುಡಿಯ ಬಾರದು. ರೇಚಕ ತಕ್ಕೊಂಡವರು, ಹಸಿದವರು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಮೃದು ಮದ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಮಾದಕತ್ವ ತರುವ ಮಸಾಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಹಾಕಿದ(ಮದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಂದದ) ಮತ್ತು ರಾಡಿಯಾಗಿರುವ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. (೬೬)

ಗುಲ್ಮೋದರಾಶೋಗ್ರಹಣೀಶೋಷಹೃತ್ ಸ್ನೇಹನೀ ಗುರುಃ ||
ಸುರಾಽನಿಲಘ್ನೀ ಮೇದೋಽಸೃಕ್ಸ್ತನ್ಯಮೂತ್ರಕಘಾವಹಾ ||೬೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅಕ್ಕಿ-ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮದ್ಯವು (ಸುರಾ) ಗುಲ್ಮ, ಉದರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಸಂಗ್ರಹಣಿ, ಕ್ಷಯ, ವಾತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಶರೀರವನ್ನು ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಡುವಂತಹದೂ, ಮೇದ ರಕ್ತ ಸ್ತನ್ಯ ಮೂತ್ರ ಕಫಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂತಹದೂ, ಜಡವೂ ಆಗಿರುವದು. (೬೭)

ತದ್ಗುಣಾ ವಾರುಣೀ ಹೃದ್ಯಾ ಲಘುಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣಾ ನಿಹಂತಿ ಚ ||
ಶೂಲಕಾಸವಮಿಶ್ವಾಸವಿಭಂಧಾಧ್ವಾನಸೀನಸಾನ್ ||೬೮||

ಅರ್ಥಃ— ವಾರುಣೀ ಮದ್ಯವು ಮೇಲಿನಂತೆ ಇದ್ದು ರುಚಿಕರವೂ ಹೆಗುರೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ ಇದ್ದು ಶೂಲಿ ಕೆಮ್ಮುವಾಂತಿ ದಮ್ಮು ಮಲಬಂಧ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ನೆಗೆಡಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಃ— ವಾರುಣೀ ಅಂದರೆ ಸರೆಯ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿಭಾಗವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಶ್ವೇತಪುನರ್ನವೆ (ಬಿಳಿಯಗಣಜಲಿ) ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಿಳಿಯ ಮದ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು, (೬೮)

ನಾತಿತೀವ್ರಮದಾ ಲಘ್ವೇ ಪಥ್ಯಾ ಬೈಭೀತಕೇ ಸುರಾ ||
ವ್ರಣೇ ಪಾಂಡ್ವಾಮಯೇ ಕುಷ್ಠೇ ನ ಚಾತ್ಯರ್ಥಂ ವಿರುದ್ಧತೇ ||೬೯||

ಅರ್ಥಃ— ತಾರೀಕಾಯಿಯ ಶರೆಯು ಲಘು ಪಥ್ಯಕರವಿದ್ದು, ಬಹಳ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ವ್ರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಂಡುರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಷ್ಠದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಮದ್ಯದಷ್ಟು ಬಾಧಕವಾಗದು (೬೯)

ವಿಷ್ವಂಭಿನೀ ಯವಸುರಾ ಗುರ್ವೀ ರೂಕ್ಷಾ ತ್ರಿದೋಷಲಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜವೆ-ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮದ್ಯವು ಮಲಬಂಧಕರ ಜಡ ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಕರವಾಗಿದೆ. (೬೯||)

ಯಥಾದ್ರವ್ಯಗುಣೋಽರಿಷ್ಟಃ ಸರ್ವಮದ್ಯಗುಣಾಧಿಕಃ ||೭೦||

ಗೃಹಣೇಪಾಂಡುಕುಷ್ಠಾರ್ಶೋಫಶೋಷೋದರಜ್ವರಾನ್ ||
ಹಂತಿ ಗುಲ್ಮಕೃಮಿಪ್ಲೀಹ್ನಃ ಕಷಾಯಕಟುವಾತಲಃ ||೭೧||

ಅರ್ಥಃ— ಅರಿಷ್ಟವು ಅದರಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳಂತೆಯೇ ಇದ್ದು ಎಲ್ಲ ಮದ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ದೀಪನಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ಇದು ಒಗರು ಕಾರವಿದ್ದು ವಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೂ, ಸಂಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡು, ಕುಷ್ಠ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಬಾವು, ಕ್ಷಯ, ಉದರ, ಜ್ವರ, ಗುಲ್ಮ, ಕ್ರಿಮಿ, ಪ್ಲೀಹ ಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವದೂ ಆಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಔಷಧ ಮತ್ತು ಮದ್ಯಾಕರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮದ್ಯವು ಅಸವವೆಂದೂ, ಕುದಿಸಿದ ಔಷಧ ಮತ್ತು ಮದ್ಯಾಕರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು ಅರಿಷ್ಟವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಸವಕ್ಕಿಂತ ಅರಿಷ್ಟವು ಗುಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವು (೭೦)

ಮಾರ್ದೀಕಂ ಲೇಖನಂ ಹೃದ್ಯಂ ನಾತ್ಯುಷ್ಣಂ ಮಧುರಂ ಸರಮ್ ||
ಅಲ್ಪಪಿತ್ತಾನಿಲಂ ಪಾಂಡುಮೇಹಾರ್ಶಃ ಕೃಮಿನಾಶನಮ್ ||೭೨||

ಅರ್ಥಃ— ದ್ರಾಕ್ಷದ ಮದ್ಯವು ಲೇಖನ, ಹೃದ್ಯ, ಸಾಧಾರಣ ಉಷ್ಣ, ಮಧುರ, ಸಾರಕ, ಸ್ವಲ್ಪ ಪಿತ್ತವಾತಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು ಮತ್ತು

ಪಾಂಡು ಮೇಹ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು ಆಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಲೇಖನವೆಂದರೆ ಹುಡುಗಿಕೊಂಡು ಕೂತಿದ್ದ ದೋಷವನ್ನು ಕಿತ್ತಿ ಮೇಲೆ ತರುವದು. (೭೨)

ಅಸ್ಮಾದಲ್ಪಾಂತರಗುಣಂ ಖಾರ್ಜೂರಂ ವಾತಲಂ ಗುರು ||

ಅರ್ಥ:— ಖರ್ಜೂರದ (ಉತ್ತತ್ತಿಯ) ಮಧ್ಯವು ವಾತಲ ಮತ್ತು ಜಡವಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೂ ದ್ರಾಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಅಂತರವಿದೆ. (೭೩)

ಶಾರ್ಙ್ಗರಃ ಸುರಭಿಃ ಸ್ವಾದುಹ್ಯದ್ಯೋ ನಾತಿಮದೋ ಲಘುಃ ||೭೪||

ಅರ್ಥ:— ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಧ್ಯವು ಸುಗಂಧ ಮಧುರ ಹೃದ್ಯ ಲಘು ಇದ್ದು ಬಹಳ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. (೭೪)

ಸೃಷ್ಟಮೂತ್ರಶಕ್ಯದ್ವಾತೋ ಗೌಡಸ್ತರ್ಪಣದೀಪನಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಬೆಲ್ಲದ ಮಧ್ಯವು ಮಲ ಮೂತ್ರ ವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮ ಮಾಡುವದು. ತರ್ಪಕ ಮತ್ತು ದೀಪಕವಾಗಿರುವದು. (೭೫)

ವಾತಪಿತ್ತಕರಃ ಸೀಧುಃ ಸ್ನೇಹಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಕಾರಹಾ ||೭೬||
ಮೇದಃಶೋಫೋದರಾರೋಘೈಸ್ತತ್ರ ಪಕ್ಷರಸೋ ವರಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಕುದಿಸದ ಕಬ್ಬಿನ ರಸದ ಮಧ್ಯ(ಸೀಧು)ವು ವಾತಪಿತ್ತ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಸ್ನೇಹದ ಮತ್ತು ಕಫದ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕುದಿಸಿದ ರಸದ ಮಧ್ಯವು ಅದಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಿದ್ದು ಮೇದ್ಯ ಬಾವು, ಉದರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೭೭)

ಛೇದೀ ಮಧ್ವಾಸವಸ್ತ್ರೀಕ್ಷೋ ಮೇಹಪೀನಸಕಾಸಜಿತ್ ||೭೮||

ಅರ್ಥ:— ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಮಧ್ಯವು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಫಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವದು. ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ ಮೇಹ, ನೆಗಡಿ, ಕೆಮ್ಮುಗಳ ನಾಶಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ. (೭೮)

ರಕ್ತಪಿತ್ತಕಫೋತ್ಕ್ಲೇದಿಶುಕ್ತಂ ವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ ||

ಭೃತೋಕ್ಷ್ಮತೀಷ್ಣರೂಕ್ಷಾನ್ಲಂ ಹೃದ್ಯಂ ರುಚಿಕರಂ ಸರಮ್ ||೨೬||

ದೀಪನಂ ಶಿಶಿರಸ್ಪರ್ಶಂ ಪಾಂಡುದ್ಯುಕ್ಕ್ಮಮಿನಾಶನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶುಕ್ತವು ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವದು. ವಾತಾನುಲೋಮನ, ಬಹಳ ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ರುಕ್ಷ, ಅಮ್ಲ, ಹೃದ್ಯ, ರುಚಿಕರ, ಸಾರಕ, ದೀಪಕ, ಶೀತಸ್ಪರ್ಶವಿದ್ದು, ಪಾಂಡು, ದೃಷ್ಟಿ, ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕಂದ ಮೂಲ ಫಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ, ಸ್ನೇಹ ಲವಣಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿಮಾಡುವ ಮಧ್ಯವು ಶುಕ್ತವು (೨೬||)

ಗುಡೇಕ್ಷುಮದ್ಯಮಾರ್ವೀಕಶುಕ್ತಂ ಲಘು ಯಥೋತ್ತರಮ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ಬೆಲ್ಲ, ಕಬ್ಬಿನ-ರಸ, ಮದ್ಯ, ದ್ರಾಕ್ಷಾಸವ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದು ಮುಂದಿನವು ಲಘುವಿರುತ್ತವೆ. (೨೭)

ಕಂದಮೂಲಫಲಾದ್ಯಂ ಚ ತದ್ವದ್ವಿದ್ಯಾತ್ತದಾಸುತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಂದ ಮೂಲ ಫಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಬಹಳ ದಿವಸ ಇಟ್ಟು ಹುಳಿಯಾದದಕ್ಕೆ ಅಸುತವೆನ್ನುವರು. ಇದರ ಗುಣವು ಶುಕ್ತದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. (೨೮||)

ಶಾಂಡಾಕೀ ಚಾಸುತಂ ಚಾನ್ಯತ್ಕಾಲಾನ್ಲಂ ರೋಚನಂ ಲಘು ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ಶಾಂಡಾಕೀ ಮತ್ತು ಬಹಳ ದಿವಸ ಇಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಹುಳಿಯಾದ ಇತರ ಅಸುತಗಳು ರುಚಿಕರ ಮತ್ತು ಹಗುರಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಶಾಂಡಾಕೀ= ಕುದಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಂದ ಮೂಲ ಸಾಸಿವೆಗಳ ಅಸುತಗಳಿಗೆ ಶಹಜೀರಿಗೆ ಸಾಸಿವೆಗಳ ಜೋಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಹುಳಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಂಡಾಕೀ ಅನ್ನುವರು. (೨೯)

ಧಾನ್ಯಾನ್ಮುಂ ಭೇದಿ ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಪಿತ್ತಕೃತ್ಸೌರ್ವಶೀತಲಮ್ ||
ಶ್ರಮಕ್ಲಮಹರಂ ರುಚ್ಯಂ ದೀಪನಂ ಬಸ್ತಿಶೂಲನುತ್ ||೭೯||

ಶಸ್ತಮಾಸ್ಥಾಪನೇ ಹೃದ್ಯಂ ಲಘು ವಾತಕಫಾಪಹಮ್ ||
† “ಏಭಿರೇವ ಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತೇ ಸೌವೀರಕತುಷೋದಕೇ ||೮೦||
ಕೃಮಿಹೃದ್ರೋಗಗುಲ್ಮಾರ್ಶಪಾಂಡುರೋಗನಿಬರ್ಹಣೇ ||
ತೇಕ್ರಮಾದ್ವಿತುಷ್ಯವಿದ್ಯಾತ್ನತುಷ್ಯಶ್ಚ ಯವೈಕೃತೇ ||೮೧||

ಅರ್ಥ:— ಧಾನ್ಯಾನ್ಮುವು (ಛಂಬಲಿಯು) ಮಲಭೇದಕ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಪಿತ್ತಕಾರಕ, ಶೀತಸ್ಪರ್ಶವಾಗಿದೆ. ಶ್ರಮ ಕ್ಲಮ ವಾತ ಕಫ ಬಸ್ತಿಶೂಲ-
ನಾಶಕ ಇದ್ದು ಆಸ್ಥಾಪನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಉಪಯುಕ್ತವಿದೆ. (೮೧)
ಮದ್ಯದಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂತ್ರಂ ಗೋವ್ರಜಾನಿಮಹಿಸೀಗಜಾಶ್ವೋಷ್ಣಖರೋದ್ಭವಮ್
ಪಿತ್ತಲಂ ರೂಕ್ಷತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಲವಣಾನುರಸಂ ಕಟು ||೮೨||
ಕೃಮಿಶೋಘೋದರಾನಾಹಶೂಲಪಾಂಡುಕಫಾನಿಲಾನ್
ಗುಲ್ಮಾರುಚಿವಿಷ್ವತ್ಸಕುಷ್ಮಾರ್ಶಾಂಸಿ ಜಯೇಲ್ಲಘು ||೮೩||

ಅರ್ಥ:— ಆಕಳು ಆಡು ಉಣ್ಣೆಗುರಿ ಎಮ್ಮೆ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಒಂಟೆ
ಕತ್ತೆಗಳ ಮೂತ್ರವು ಪಿತ್ತಕರ ರುಕ್ಷ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ಲವಣಾನುರಸ (ಹಿಂದು
ಗಡೆ ಉಪ್ಪು ಹತ್ತುವದು) ಕಾರ ಲಘು ಇದ್ದು ಕೃಮಿ ಬಾವು ಉದರ ಹೊಟ್ಟೆ
ಯುಬ್ಬು ಶೂಲ ಪಾಂಡುರೋಗ ಕಫ ವಾತ ಗುಲ್ಮ ಅರುಚಿ ವಿಷ-ವಿಕಾರ
ಶ್ವಿತ್ರ (ಬಿಳುಮು) ಕುಷ್ಮ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೆಣ್ಣುಪ್ರಾಣಿಗಳದೇ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಉಣ್ಣೆಗುರಿಯ ಮೂತ್ರವು ಕಮ್ಮದಮ್ಮಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಅದನ್ನು ಕಿವಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲು ಅಲ್ಲಿಯ ಶೂಲಿಯು ನೆಪ್ಪವಾಗುವದು. ಕತ್ತೆಯ ಮೂತ್ರವು ಉನ್ನಾದ
ಅಪಸ್ಮಾರ ಕೃಮಿ ಮೇಹಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಇವುಗಳ ಮಲವು ಬಿಕ್ಕು ಶ್ವಾಸ
ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಇವುಗಳ ಪಿತ್ತವು ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವು. ಗೋರೋಚನವು ಕಫ
ವಾತನಾಶಕವು, ಹುರುಕಿಗೆ ಹಿತವು. ಮನುಷ್ಯನ ಮೂತ್ರವು ವಿಷನಾಶಕವು. (೮೩)

† ಈ ಒಂದೂವರೆ ತ್ಲೋಕವನ್ನು ಅರುಣದತ್ತನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ.

ತೋಯಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುತ್ಯಲಾನಾಂ ವರ್ಗೈರ್ಮದ್ಯಸ್ಯ ಚ ಕ್ರಮಾತ್ ||
ಇತಿ ದ್ರವ್ಯಕದೇಶೋಽಯಂ ಯಥಾಸ್ಥೂಲಮುದಾಹೃತಃ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಮದಿಂದ ನೀರು, ಹಾಲು, ಕಬ್ಬು, ಎಣ್ಣೆ, ಮದ್ಯ ಎಂದು ಐದು ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದ್ರವಪದಾರ್ಥದ ಕೆಲವು ಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ಸ್ಥೂಲಮಾನದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (೮)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಿಜ್ಞಾನೀಯೋ ನಾನು ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಡ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ' ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಿಜ್ಞಾನೀಯ ಎಂಬ ೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಮೊದಲು ದ್ರವ ಆಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ್ಗೆ ಅದ್ರವ ಆಹಾರ (ಅನ್ನ) ವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಅಥಾತೋಽ*ನ್ನ ಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನೀಯಮಧ್ಯಾಯಂವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಮಃ

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಅನ್ನದ ಸ್ವರೂಪ (ರಸ, ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕ ಗುಣಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ) ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಧಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂಕಜ (ತನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ), ಶಿಂಬೀಜ (ಸೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ) ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಂಬೀಜವು ವ್ಯಂಜನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವು. ಕಾರಣ ಮೊದಲು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಶೂಕಜ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೂಕಧಾನ್ಯವರ್ಗ

ರಕ್ತೋ ಮಹಾನ್ ಸಕಲಮಸ್ತೂರ್ಣಕಃ ಶಕುನಾದೃತಃ ||
ಸಾರಾಮುಖೋ ದೀರ್ಘಶೂಕೋ ರೋಧ್ರಶೂಕಃ ಸುಗಂಧಿಕಃ ||೧||
ಪತಂಗಾಸ್ತಪನೀಯಾಶ್ಚ ಯೇ ಚಾನೈ ಶಾಲಯಃ ಶುಭಾಃ ||
ಸ್ವಾದುಪಾಕರಸಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ವೃಷ್ಯಾ ಬದ್ಧಾಲ್ಪವರ್ಜಸಃ ||೨||
ಕಷಾಯಾನುರಸಾಃ ಪಥ್ಯಾ ಲಘುವೋ ಮೂತ್ರಲಾ ಹಿಮಾಃ ||
ಶೂಕಜೇಷು ವರಸ್ತತ್ರ ರಕ್ತಸ್ತೃಷ್ಣಾತ್ರಿದೋಷಹಾ ||೩||
ಮಹಾಂಸ್ತಸ್ಯಾನುಕಲಮಸ್ತಂ ಚಾಪ್ಯನು ಕತಃ ಪರೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ತನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ನೆಲ್ಲು, ದೊಡ್ಡ ನೆಲ್ಲು, ಕಲಮ (ಕಳವೇ ಭತ್ತ), ತೂರ್ಣಕ, ಶಕುನಾದೃತ, ಸಾರಾಮುಖ, ದೀರ್ಘಶೂಕ, ರೋಧ್ರಶೂಕ, ಸುಗಂಧಿಕ (ಗಂಧಶಾಲಿ), ಪತಂಗ, ತಪ

* ಈ ಅನ್ನಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನವು ಚರಕದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೨೭ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೪೬ನೇ, ಅಷ್ವಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೭ ಮತ್ತು ೧೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನೀಯ ಮತ್ತು ಇದರಂತೆ ಇದ್ದ ಕೆಲವು ಚಲೋ ನೆಲ್ಲುಗಳು ವಿವಾಕ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ವೃಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಮಲವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವವೂ, ಒಗರು ಅನುರಸವುಳ್ಳವೂ, ಪಥ್ಯಕರ, ಹೆಗುರು, ಮೂತ್ರಕರ ಮತ್ತು ಶೀತವೂ ಆಗಿರುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಭತ್ತವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಅದು ನೀರವಿಕೆ ತ್ರಿದೋಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಅದರ ಹಿಂದೆ ದೊಡ್ಡ ನೆಲ್ಲು; ಅದರ ಹಿಂದೆ ಕಲಮವು; ಅದರ ಹಿಂದೆ ಉಳಿದ ನೆಲ್ಲುಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—

ಶಕುನಾಹುತ:— ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುರುದೇಶದಿಂದ ಹಂಸಗಳಿಂದ ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಗಧದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೆಲ್ಲು.

ಸಾರಾಮುಖ:— ಕರೀಸುಂಕದ ಭತ್ತವು.

ದೀರ್ಘಶೂಕ:— ಬಿಳೇ ಬಣ್ಣದ ಉದ್ದ ಸುಂಕಿನ ಭತ್ತವು.

ರೋಧ್ರಶೂಕ:— ರೋಧ್ರ ಪುಷ್ಪದಂತೆ ಸುಂಕು ಇರುವ ಭತ್ತವು.

ಸುಗಂಧಿಕ:— ಸುಗಂಧ ಭತ್ತವು (ದೇವಶಾಲಿ).

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೀನ ಯಾವವು ? ಉತ್ತಮ ಯಾವವು ? ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತಭೇದವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೆಗೆ ಸಿಹಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಸುಗಂಧ ಬಿಳಿ ಸ್ವಚ್ಛ ಸ್ಥೂಲ ಉದ್ದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಕಿಗಳು ಯಾವವೋ ಅವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಬಗೆಯಬೇಕು. (೩೩)

ಯವಕಾ ಹಾಯನಾಃ ಪಾಂಸುಬಾಷ್ಪ ನೈಷಧಕಾದಯಃ ||೩||

ಸ್ವಾದೂಷ್ಣಾ ಗುರವಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಪಾಕೇನ್ಮಾಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಲಾಃ ||

ಸೃಷ್ಟಮೂತ್ರಪುರೀಷಾಶ್ಚ ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ ಚ ನಿಂದಿತಾಃ ||೪||

ಅರ್ಥ:— ಯವಕ, ಹಾಯನ, ಪಾಂಸು, ಬಾಷ್ಪ, ನೈಷಧಕ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ನೆಲ್ಲುಗಳು ಮಧುರ ಉಷ್ಣ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧವಿದ್ದು, ವಿವಾಕದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲ, ಕಫ-ಪಿತ್ತಕರ, ಮಲ-ಮೂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಂತಹವು ಆಗಿರುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನವು ಮುಂದೆ ಮುಂದಿನವಕ್ಕಿಂತ ಹೀನವು ಆಗಿರುವವು. (೫)

ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಗ್ರಾಹೀ ಲಘುಃ ಸ್ವಾದುದ್ರಿಸ್ತ್ರಿದೋಷಘ್ನಃ ಸ್ಥಿರೋ ಹಿಮಃ ||
ಷ್ಠಕೋ ವ್ರೀಹಿಷು ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಗೌರಶ್ಚಾಸಿತಗೌರತಃ ||೬||

ಅರ್ಥಃ— ಷಷ್ಠಿಕ (ಅರವತ್ತು ದಿನಕ್ಕೆ ಆಗುವ) ನೆಲ್ಲು ಎಲ್ಲ ನೆಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಅದು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಸ್ತಂಭಕ ಹಗುರು ಮಧುರ, ತ್ರಿದೋಷ-ನಾಶಕ ಸ್ಥೈರ್ಯಕರ ಮತ್ತು ಶೀತವಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ನಸುಗಟ್ಟಿ ನದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಚ್ಛ ಬಿಳಿಯ ನೆಲ್ಲು ಶ್ರೇಷ್ಠವಿರುತ್ತದೆ. (೬)

ತತಃ ಕ್ರಮಾನ್ಮಹಾವ್ರೀಹಿಕೃಷ್ಣವ್ರೀಹಿಜತೂಮುಖಾಃ ||
ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡಕಪಾಲಾಖ್ಯಪಾರಾವತಕಶೂಕರಾಃ ||೭||

ವರಕೋದ್ದಾಲಕೋಜ್ವಾಲಚೀನಶಾರದದರ್ದುರಾಃ ||
ಗಂಧನಾಃ ಕುರುವಿಂದಾಶ್ಚ ಗುಣೈರಲ್ಪಾಂತರಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಕರಿಯ ನೆಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮಹಾವ್ರೀಹಿ (ದೊಡ್ಡ ಅಕ್ಕಿ), ಕೃಷ್ಣವ್ರೀಹಿ, ಜತೂಮುಖ, ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡ, ಕಪಾಲ, ಪಾರಾವತಕ, ಶೂಕರ, ವರಕ, ಉದ್ದಾಲಕ, ಉಜ್ವಾಲ, ಚೀನ, ಶಾರದ, ದರ್ದುರ, ಗಂಧನ, ಕುರುವಿಂದ ಎಂಬ ಜಾತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪೇ ಅಂತರವಿರುತ್ತದೆ. (೮)

ಸ್ವಾದುರಮ್ಲವಿಸಾಕೋಽಸ್ಯೋ ವ್ರೀಹಿಃ ಪಿತ್ತಕರೋ ಗುರುಃ ||
ಬಹುಮೂತ್ರಪುರೀಷೋಷ್ಣಾ.....

ಅರ್ಥಃ— ಇದರ ಹೊರ್ತು ಇತರ ಜಾತಿಯ ನೆಲ್ಲು ಮಧುರ, ವಿಸಾಕದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲ, ಪಿತ್ತಕರ ಮತ್ತು ಜಡವಿರುತ್ತದೆ. ಮಲ-ಮೂತ್ರ ಉಷ್ಣತೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೯)

.....ತ್ರಿದೋಷಸ್ತೇನ ಪಾಟಲಃ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಪಾಟಲವೆಂಬ ನೆಲ್ಲು ತ್ರಿದೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. (೯)

ಕಂಗುಕೋದ್ರವನೀವಾರಶ್ಯಾಮಾಕಾದಿ ಹಿಮಂ ಲಘು ||

ತೃಣಧಾನ್ಯಂ ಪವನಕೃಲ್ಲೇಖನಂ ಕಫಪಿತ್ತಹೃತ್ ||೧೦||

ಅರ್ಥ:— ಕಂಗು (ನವಣೆ), ಕೋದ್ರವ (ಹಾರಕ), ನೀವಾರ (ನ್ಯಾರೇಭತ್ತ), ಸಾವಿ ಮೊದಲಾದ ತೃಣಧಾನ್ಯಗಳು ಶೀತ, ಲಘು, ವಾತ-ಕಾರಕ, ಲೇಖನವಿದ್ದು ಕಫ-ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು. (೧೦)

ಭಗ್ನಸಂಧಾನಕೃತ್ತತ್ರ ಪ್ರಿಯಂಗುರ್ಬೃಂಹಣೀ ಗುರು: ||

ಅರ್ಥ:— ಇದರಲ್ಲಿ ನವಣೆಯು ಮುರಿದ ಎಲವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿ ಸುವದೂ ಪೌಷ್ಟಿಕವೂ ಜಡವೂ ಆಗಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ನವಣೆಯು ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ, ಕಪ್ಪು, ಬಿಳಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರ. ಮುಂದಿನವು ಹಿಂದಿನಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರುಕ್ಷ ಕಫಕರವು ಆಗಿರುವವು. (೧೦||)

ಕೋರದೂಷಃ ಪರಂ ಗ್ರಾಹೀ ಸ್ವರ್ತಶೀತೋ ವಿಷಾಪಹಃ ||೧೧||

ಅರ್ಥ:— ಹಾರಕವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತಂಭಕ, ಸ್ವರ್ತದಲ್ಲಿ ಶೀತ ಮತ್ತು ವಿಷನಾಶಕವಿರುತ್ತದೆ. (೧೧)

ರೂಕ್ಷಃ ಶೀತೋ ಗುರುಃ ಸ್ವಾದುಃ ಸರೋ ವಿಡ್ವಾತಕೃದ್ಧವಃ ||

ವೃಷ್ಯಃ ಸ್ಥೈರ್ಯಕರೋ ಮೂತ್ರಮೇದಃಪಿತ್ತಕಫಾನ್ ಜಯೇತ್ ||೧೨||

ಪೀನಸಶ್ವಾಸಕಾಸೋರುಸ್ತಂಭಕಂಕತ್ವಗಾಮಯಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಮುಳ್ಳುಜವೆಯು ರುಕ್ಷ, ಶೀತ, ಗುರು, ಮಧುರ, ಸಾರಕ, ಮಲ, ಮತ್ತು ವಾತವರ್ಧಕ, ವೃಷ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯಕರವಿದ್ದು ಮೂತ್ರ-ವಿಕಾರ ಮೇದ ಪಿತ್ತ-ಕಫ ಪೀನಸ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸ ಊರು-ಸ್ತಂಭ ಕಂಠರೋಗ ತ್ವಕ್‌ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೨||)

ಸ್ಯೂನೋ ಯವಾದನು ಯವಃ.....

ಅರ್ಥ:— ಅನುಯವವೆಂಬ ಜವೆಯು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಹೀನವಾಗಿದೆ. (ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಜವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದ್ರಿಯು ಅನ್ನುತ್ತಾನೆ.)

.....ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣೋ ವಂಶಜೋ ಯವಃ ||೧೩||

ಅರ್ಥ:— ಬಿದರಕ್ಕಿಯು ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣವಿದೆ.

[ಬಿದರುಗಳಿಗೆ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಸಂದಲು ಹೂವಾಗಿ ಭತ್ತವಾಗುವವು. ಅನೇ ಬಿದರಕ್ಕೆ ಎಂದು ಮಲ್ಲಾಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ.] (೧೩)

ವೃಷ್ಯಃ ಶೀತೋ ಗುರುಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಜೀವನೋ ವಾತಪಿತ್ತಹಾ ||
ಸಂಧಾನಕಾರೀ ಮಧುರೋ ಗೋಧೂಮಃ ಸ್ಫೈರ್ಯಕೃತ್ ಸರಃ ||೧೪||

ಅರ್ಥ:— ಗೋದಿಯು ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ ಶೀತ, ಜಡ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಜೀವನೀಯ ಪಿತ್ತನಾಶಕ ಸಂಧಾನಕರ ಮಧುರ ಸ್ಫೈರ್ಯಕರ ಮತ್ತು ಸಾರಕವಿರುವದು. (೧೪)

ಪಥ್ಯಾ ನಂದೀಮುಖೀ ಶೀತಾ ಕಷಾಯಮಧುರಾ ಲಘುಃ ||

ಅರ್ಥ:— ನಂದೀಮುಖಿಯೆಂಬ (ಸಣ್ಣವಾಗಿಯೂ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ) ಗೋದಿಯು ಶೀತ ಒಗರು ಮಧುರ ಲಘು ಮತ್ತು ಪಥ್ಯವಾಗಿರುವದು. (೧೪||)

ಮುದ್ಗಾಡಕೀಮಸೂರಾದಿ ಶಿಂಭೀಧಾನ್ಯಂ ವಿಬಂಧಕೃತ್ ||೧೫||

ಕಷಾಯಂ ಸ್ವಾದುಸಂಗ್ರಾಹಿ ಕಟುಪಾಕಂ ಹಿಮಂ ಲಘು ||

ಮೇದಃಶ್ಲೇಷ್ಮಾಸ್ತ್ರಪಿತ್ತೇಷು ಹಿತಂ ಲೇಪೋಪಸೇಕಯೋಃ ||೧೬||

ಅರ್ಥ:— ಹೆಸರು, ತೊಗರೆ, ಚನ್ನಂಗಿ ಮುಂತಾದ ಸೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯು ಧಾನ್ಯಗಳು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅವರೋಧಮಾಡುತ್ತವೆ. ಒಗರು, ಮಧುರ, ಮಲ-ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಟು, ಶೀತ, ಲಘು ಆಗಿದ್ದು ಮೇದ ಕಫ ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತಕರ, ಲೇಪ ಮತ್ತು ಸಾರು ಮಾಡಲು ಉಪಯುಕ್ತ ಅವೆ. (೧೬)

ವರೋತ್ರ ಮುದ್ಗೋಲ್ಪಚಲಃ ಕಲಾಯಸ್ತ್ವತಿನಾತಲಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಲ್ಲ ಸೊಟ್ಟೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಸ್ವಲ್ಪವೇ
ವಾತಕರವು; ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಬಟಗಡ್ಡೆಯು ಬಹಳ ವಾತಕರವು.
(೧೬॥)

ರಾಜಮಾಷ್ಣೋನಿಲಕರೋ ರುಕ್ಷೋ ಬಹುಶಕ್ಯದ್ಗುರುಃ ॥೧೭॥

ಅರ್ಥ:— ಅಲಸಂದಿಯು ವಾತಕರ ರುಕ್ಷ ಮಲವರ್ಧಕ ಮತ್ತು
ಜಡವಿರುವದು. (೧೭)

ಉಷ್ಣಾಃ ಕುಲತ್ಥಾಃ ಪಾಕೇನ್ಮಾಃ ಶುಕ್ರಾಶ್ಚಶ್ವಾಸಪೀನಸಾನ್ ॥
ಕಾಸಾರ್ಶಃ ಕಫವಾತಾಂಶ್ಚ ಘ್ನಂತಿ ಪಿತ್ತಾಸ್ತದಾಃ ಪರಮ್ ॥೧೮॥

ಅರ್ಥ:— ಹುರುಳಿಯು ಉಷ್ಣ, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲ, ಶುಕ್ರ,
ಅಶ್ಮರೀ ಶ್ವಾಸ ಪೀನಸ ಕೆಮ್ಮು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕಫ ವಾತಗಳನ್ನು ಹೊಡೆ
ಯುವದು, ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ-ರಕ್ತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. (೧೮)

ನಿಷ್ಪಾವೋ ವಾತಪಿತ್ತಾಸ್ತನ್ಯಮೂತ್ರಕರೋ ಗುರುಃ ॥
ಸರೋ ವಿದಾಹೀ ದೃಕ್ ಶುಕ್ರಕಫಶೋಫವಿಷಾಪಹಃ ॥೧೯॥

ಅರ್ಥ:— ಅವರಿಯು ವಾತ ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ಸ್ತನ್ಯ ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು
ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. ಮತ್ತು ಜಡ ಸಾರಕ ವಿದಾಹಿ ಆಗಿದ್ದು ದೃಷ್ಟಿ ವೀರ್ಯ
ಕಫ ಬಾವು ವಿಷಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವದು. (೧೯)

ಮಾಷಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಬಲಶ್ಲೇಷ್ಮಮಲಪಿತ್ತಕರಃ ಸರಃ ॥
ಗುರೂಷ್ಟೋನಿಲಹಾ ಸ್ವಾದುಃ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿವಿರೇಕಕೃತ್ ॥೨೦॥

ಅರ್ಥ:— ಉದ್ದು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಲ ಕಫ ಮಲ ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಮಾಡು
ವದೂ, ಸಾರಕ, ಗುರು, ಉಷ್ಣ, ವಾತಹಾರಕ, ಮಧುರ, ವೀರ್ಯ ವರ್ಧಕ
ಮತ್ತು ವೀರ್ಯರೇಚಕವೂ ಆಗಿರುವದು. (೨೦)

ಫಲಾನಿ ಮಾಷವದ್ವಿದ್ಯಾತ್ಯಾಕಾಂಡೋಲಾತ್ಫಗುಪ್ತಯೋಃ ॥

ಅರ್ಥಃ— ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಸುಂಕವಿರುವ ನಸುಗುನ್ನಿಯ ಬೀಜದ ಗುಣಗಳು ಉದ್ದಿನಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. (೨೦||)

ಉಷ್ಣಸ್ವಚ್ಛೋ ಗುರುಃ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಕೇಶೋ ಬಲ್ಯಸ್ತಿಲೋ ಗುರುಃ ||೨೧||

ಅಲ್ಪಮೂತ್ರಃ ಕಟುಃ ಪಾಕೇ ಮೇಧಾಗ್ನಿ ಕಫಪಿತ್ತ ಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಳ್ಳು, ಉಷ್ಣ, ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಕೂದಲುಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರ, ಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲಿ ಶೀತ, ಬಲವರ್ಧಕ, ಗುರು, ಅಲ್ಪಮೂತ್ರಕಾರಕ ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಬುದ್ಧಿ ಅಗ್ನಿ ಕಫ ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು ಆಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಎಳ್ಳುಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಯ ಎಳ್ಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಅದರ ಹಿಂದೆ ಬಿಳಿ ಯದು, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಕೆಂಪದು. (೨೧||)

ಸ್ನಿಗ್ಧೋಮಾ ಸ್ವಾದುದುತಿಕ್ರೋಷ್ಣಾ ಕಫಪಿತ್ತಕರೀ ಗುರುಃ ||೨೨||
ದೃಕ್ಯುಕ್ರಹೃತ್ಕಟುಃ ಪಾಕೇ.....

ಅರ್ಥಃ— ಅಗಸಿಯು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಧುರ, ಕಹಿ, ಉಷ್ಣ, ಕಫ- ಪಿತ್ತಕರ, ಗುರು, ದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯನಾಶಕ, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ ವಾಗಿರುವದು. (೨೨)

.....ತದ್ವದ್ವೀಜಂ ಕುಸುಂಭಜಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಂತೆಯೇ ಕುಸುಂಬಿಯ ಬೀಜವು ಇರುವದು. (೨೩||)

ಮಾಷೋತ್ರ ಸರ್ವೇಷ್ವನರೋ, ಯವಕಃ ಶೂಕಜೇಷು ಚ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಸೊಟ್ಟೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಉದ್ದೂ, ಸುಂಕಿನ ಧಾನ್ಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಜವೆಯೂ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೀನವು. (೨೪)

ನವಂ ಧಾನ್ಯಮಭಿಷ್ಯಂದಿ, ಲಘು ಸಂವತ್ಸರೋಽತಿಮ್ ||

ಶೀಘ್ರಜನ್ಮ ತಥಾ ಸೂಷ್ಯಂ ನಿಸ್ತುಷಂ ಯುಕ್ತಿಭರಿತಮ್ ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಕಫಕರವು ಅರ್ಥಾತ್ ಜಡವು; ಒಂದು ವರ್ಷದ ಹಳೆಯ ಧಾನ್ಯವು ಪಚನಕ್ಕೆ ಹಗುರು. ತೀವ್ರ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂಥ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟೆ ತೆಗೆದು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಹುರಿದಂಥ ಸೊಟ್ಟೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳು ಹಗುರಾಗಿರುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಒಂದು ವರ್ಷದ ಮೇಲೆ ಧಾನ್ಯವು ಹಗುರು ಆಗುವದು ಆದರೂ ಅದರ ವೀರ್ಯವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಅದರ ವೀರ್ಯವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸೊಟ್ಟೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಹಾಕಿ ಬಲಿಷ್ಠರಿದ್ದವರೇ ಉಣ್ಣಬೇಕು. (೨೪)

ಸಿದ್ಧಾನ್ನವರ್ಗ

ಮಂಡಪೇಯಾವಿಲೇಪೀನಾಮೋದನಸ್ಯ ಚ ಲಾಘವಮ್ ||

ಯಥಾಪೂರ್ವಂ.....

ಅರ್ಥಃ— ಗಂಜಿ, ಪೇಯಾ, ವಿಲೇಪೀ ಮತ್ತು ಅನ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮ ದಿಂದ ಮೊದಲಿನವು ಲಘುವಾಗಿರುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಗಂಜಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಳು ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಪೇಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ, ದ್ರವಭಾಗ ಹೆಚ್ಚು ಇರುವದು. ವಿಲೇಪಿಯಲ್ಲಿ ದ್ರವಭಾಗ ಕಡಿಮೆ, ಅಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇರುವವು. ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ದ್ರವಭಾಗವಿರುವದೇ ಇಲ್ಲ.

ಹೇಮಾದ್ರಿಯು “ಯವಾಗೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ-ಪೇಯಾ, ವಿಲೇಪೀ ಎಂದು. ಸ್ವಲ್ಪ ಅಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದು ಪೇಯೆ ಎಂದೂ, ಹೆಚ್ಚು ಅಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದು ವಿಲೇಪೀ” ಎಂದೂ ಹೇಳುವನು.

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರನು ಅರು ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಯವಾಗೂ ಎಂದೂ, ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಲೇಪೀ (ಲೇಪಗಳಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಟ್ಟಿ ಯಾಗಿ ಇದ್ದದ್ದು) ಎಂದೂ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿದ, ಸ್ವಲ್ಪೇ ಅಗಳು ಇದ್ದು ದ್ರವ ಭಾಗವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದಕ್ಕೆ ಪೇಯಾ (ಕುಡಿಯುವಂತೆ ದ್ರವವಾಗಿದ್ದದ್ದು) ಎಂದೂ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ನೀರು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಗಂಜೀ ಬಸದು ತೆಗೆದದ್ದಕ್ಕೆ ಓದನ (ಅನ್ನ)ಎಂದೂ, ಬಸಿದ ಗಂಜಿಗೆ ಮಂಡ ಎಂದೂ ಹೇಳುವನು. (೨೫)

.....ಶಿವಸ್ತತ್ರ ಮಂಡೋ ವಾತಾನುಲೋಮನಃ ||೨೫||

ತೃತ್ಯಾನ್ಲಿ ದೋಷಶೇಷಘ್ನಃ ಪಾಚನೋ ಧಾತುಸಾಮ್ಯಕೃತ್ ||
ಸ್ತ್ರೋತೋಮಾರ್ದವಕೃತ್ಸ್ವೇದೀ ಸಂಧುಕ್ಷಯತಿ ಚಾನಲಮ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಆದರಲ್ಲಿ ಗಂಜಿಯು ಪಥ್ಯ, ವಾತಾನುಲೋಮನ, ನೀರಡಿಕೆ ಗ್ಲಾನಿ ವಮನ ವಿರೇಚನಗಳ ನಂತರ ಉಳಿದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದೂ, ಪಾಚಕವೂ, ಧಾತು ಸಾಮ್ಯಕರವೂ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮೃದುಮಾಡುವಂಥದೂ, ಬೆವರು ತರುವಂಥದೂ, ಅಗ್ನಿದೀಪಕವೂ ಆಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅನ್ನದ ಹೊರ್ತು ಉಳಿದುವೆಲ್ಲ ಭತ್ತರಳಿನಿಂದ ಮಾಡಿದವೇ ಹೊರ್ತು ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದವೆಲ್ಲ ಎಂದು ಅರುಣದತ್ತನು ಹೇಳುವನು. (೨೬)

ಕ್ಷುತ್ತುಷ್ಣಾಗ್ಲಾನಿದೌರ್ಬಲ್ಯಕುಕ್ಷಿರೋಗಜ್ವರಾಪಹಾ ||
ಮಲಾನುಲೋಮನೀ ಪಥ್ಯಾ ಪೇಯಾ ದೀಪನಪಾಚನೀ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ವೇಯವು ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆ ಗ್ಲಾನಿ ಅಶಕ್ತಿ ಅತಿಸಾರ ಜ್ವರಗಳ ನಾಶಕವೂ, ಮಲದ ಅನುಲೋಮನಕರ, ಪಥ್ಯ, ದೀಪಕ, ಪಾಚಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ. (೨೭)

ವಿಲೇಪೀ ಗ್ರಾಹಿಣೀ ಹೃದ್ಯಾ ತೃಷ್ಣಾಘ್ನೀ ದೀಪನೀ ಹಿತಾ ||
ವೃಷಾಕ್ಷಿರೋಗಸಂಶುದ್ಧದುರ್ಬಲಸ್ನೇಹಪಾಯಿನಾಮ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಲೇಪಿಯು ಸ್ತಂಭಕ, ಹೃದ್ಯ, ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದೂ ದೀಪಕವೂ ಆಗಿದ್ದು, ವ್ರಣ, ನೇತ್ರರೋಗಿಗಳಿಗೂ ಶೋಧನ ತಕ್ಕೊಂಡವರಿಗೂ ದುರ್ಬಲರಿಗೂ ನಿತ್ಯ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರಿಗೂ ಹಿತಕರವು. (೨೮)

ಸುಧೌತಃ ಪ್ರಸ್ತುತಃ ಸ್ವಿನೋಽತ್ಯಕ್ತೋಷ್ಣಾ ಚೌದನೋ ಲಘುಃ ||
ಯಶ್ಚಾಗ್ನೇಯೌಷಧಕ್ಕಾಫಸಾಧಿತೋ ಭೃಷ್ಯತಂಡುಲಃ ||೨೯||

ಅರ್ಥ:- ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು ಗಂಜಿ ತೆಗೆದ, ಮುಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಉಗಿಯಿಂದ ಬೆಂದ ಬಿಸಿ ಬಿಸಿ ಅನ್ನವೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ವರ್ಧಕ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವೂ ಹಗುರು ಇರುತ್ತದೆ. (೨೯)

ವಿಪರೀತೋ ಗುರುಃ ಕ್ಷೀರಮಾಂಸಾದ್ವೈರ್ಯಶ್ಚ ಸಾಧಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಇದರ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಇದ್ದಂಥ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಜಡವಿರುತ್ತದೆ. (೩೦)

ಇತಿ ದ್ರವ್ಯಕ್ರಿಯಾಯೋಗಮಾನಾದ್ಯೈಃ ಸರ್ವಮಾದಿಶೇತ್ ||೩೧||

ಅರ್ಥ:- ಇದರಂತೆ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಗುರುತ್ವ ಲಘುತ್ವಗಳನ್ನು ಆಯಾ ದ್ರವ್ಯ ಪಾಕಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಅದರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥ, ಪ್ರಮಾಣ, ದೇಶ, ಕಾಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:-

ದ್ರವ್ಯ:- ಕೆಂಪು ಅಕ್ಕಿಯು ಹಗುರು; ಮುಳ್ಳಜವಿ ಜಡವು.

ಕ್ರಿಯಾ:- ಕುದಿಸಿದ ಮಾಂಸವು ಜಡ; ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಬೇಯಿಸಿದ್ದು ಹಗುರು.

ಯೋಗ:- ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಚಿತ್ರಕ ಮುಂತಾದ ಪಾಚಿಕ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಹಗುರು.

ಪ್ರಮಾಣ:- ಸ್ವಲ್ಪ ಜಡ ಪದಾರ್ಥ ಕೂಡಿಸಿದ್ದು ಹಗುರು; ಬಹಳ ಜಡ ಪದಾರ್ಥ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಜಡ.

ಉತ್ಪತ್ತಿ ದೇಶ:- ಸುಟ್ಟ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಅಕ್ಕಿಗಳು ಹಗುರು; ಉಳಿದವು ಗುರು.

ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕಾಲ:- ಸಕಾಲದ ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಹಗುರು; ಅಕಾಲ ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಗುರು. (೩೧)

ಬೃಂಹಣಃ ಪ್ರೀಣನೋ ವೃಷ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷ್ಯೋ ವ್ರಣಹಾ ರಸಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸ ರಸವು ಪೌಷ್ಟಿಕ, ತೃಪ್ತಿಕರ, ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ, ವ್ರಣನಾಶಕ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. (೩೦||)

ಮೌದ್ಗಸ್ತು ಪಥ್ಯಃ ಸಂಶುದ್ಧ ವ್ರಣಕರ್ತಾಕ್ಷಿರೋಗಿಣಾಮ್ ||೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಸರಿನ ಕಟ್ಟು ಶೋಧನ ತಕ್ಕೊಂಡವರಿಗೂ ಮತ್ತು ವ್ರಣ ಕಂಠರೋಗ ನೇತ್ರರೋಗ ಉಳ್ಳವರಿಗೂ ಹಿತಕರವು. (೩೧||)

ವಾತಾನುಲೋಮೀ ಕೌಲತ್ಥೋ ಗುಲ್ಮತೂನೀಪ್ರತೂನಿಜಿತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹುರುಳಿಯ ಕಟ್ಟು ವಾತದ ಅನುಲೋಮನಕರವೂ ಗುಲ್ಮ, ತೂನೀ, ಪ್ರತೂನೀ ಎಂಬ ವಾತರೋಗಗಳ ನಾಶಕವೂ ಆಗಿರುವದು. (೩೧||)

ತಿಲಪಿಷ್ಠಾಕನಿಕೃತಿಃ ಶುಷ್ಕಶಾಕಂ ವಿರೂಢಕಮ್ ||೩೨||
ಶಾಂಡಾಕೀವಟಿಕಂ ದೃಗ್ಭೃಂ ದೋಷಲಂ ಗ್ಲ ಪನಂ ಗುರು ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಳ್ಳಿನ ಮತ್ತು ಹಿಂಡಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಒಣಗಿದ ಪಲ್ಲೆ, ಮೊಳಕೆ ಒಡೆದ ಧಾನ್ಯ, ಶಾಂಡಾಕೀವಟಿಕಗಳು (ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿದ ವಡಿಗಳು) ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವು ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಕಾರಕ, ಗ್ಲಾನಿಕಾರಕ ಹಾಗೂ ಜಡವಿರುವವು. (೩೨||)

ರಸಾಲಾ ಬೃಂಹಣೇ ವೃಷ್ಯಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಬಲ್ಯಾ ರುಚಿಪ್ರದಾ ||೩೩||

ಅರ್ಥಃ— ಶ್ರೀಖಂಡವು ಪೌಷ್ಟಿಕ, ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಲ ಮತ್ತು ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುವದು. (೩೩||)

ಕ್ರಮಕ್ಷುತ್ಪ್ರಾಪ್ತಮಹರಂ ಪಾನಕಂ ಪ್ರೀಣನಂ ಗುರು ||
ವಿಷ್ಣಂಭಿ ಮೂತ್ರಲಂ ಹೃದ್ಯಂ ಯಥಾದ್ರವ್ಯಗುಣಂ ಚ ತತ್ ||೩೪||

ಅರ್ಥ:— ಪಾನಕವು ಶ್ರಮ ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆ ದಣುವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಅನಂದದಾಯಕ, ಜಡ, ಅವಿಷ್ಕಂಭಕ, ಮೂತ್ರ ವರ್ಧಕ, ಹೃದ್ಯ ಮತ್ತು ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದೋ ಅದರ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿರುವದು. (೩೪)

ಲಾಜಾಸ್ತ್ರೈಃ ಪಿಡ್ಯತೀಸಾರ ಮೇಹಮೇದಃ ಕಫಚ್ಛಿದಃ ||
ಕಾಸಪಿತ್ತೋಪಶಮನಾ ದೀಪನಾ ಲಘುವೋ ಹಿಮಾಃ ||೩೫||

ಅರ್ಥ:—ಭತ್ತದ ಅರಳು ನೀರಡಿಕೆ ವಾಂತಿ ಅತಿಸಾರ, ಮೇಹ ಮೇದ ಕಫಗಳ ನಾಶಕವೂ, ಕಾಸ ಪಿತ್ತಗಳ ಶಾಮಕವೂ, ದೀಪಕವೂ, ಹಗುರೂ, ಶೀತವೂ ಆಗಿರುವದು. (೩೫)

ಸೃಘುಕಾ ಗುರವೋ ಬಲ್ಯಾಃ ಕಫವಿಷ್ವಂಭಕಾರಿಣಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಅವಲಕ್ಕಿಯು ಜಡ ಬಲವರ್ಧಕವಿದ್ದು ಕಫ ಮಲ ಬಂಧ ಮಾಡುವದು. (೩೬)

ಧಾನಾ ವಿಷ್ವಂಭಿನೀ ರೂಕ್ಷಾ ತರ್ಪಣೀ ಲೇಖನೀ ಗುರುಃ ||೩೭||

ಅರ್ಥ:— ಮೊಂಡಕ್ಕಿ (ಚುರಮುರಿ) ಮುಂತಾದ ಹುರಿದ ಧಾನ್ಯವು ಸ್ತಂಭಕ, ರುಕ್ಷ, ತೃಪ್ತಿಕರ, ದೋಷಜ್ಞೇದಕ ಮತ್ತು ಜಡವಿರುವದು. (೩೭)

ಸಕ್ತವೋ ಲಘವಃ ಪ್ಲುತ್ರೈಃ ಸೇತ್ರಾಮಯ ವ್ರಣಾನ್ ||
ಘ್ನಂತಿ ಸಂತರ್ಪಣಾಃ ಪಾನಾತ್ಸದ್ಯ ಏನ ಬಲಪ್ರದಾಃ ||೩೮||

ನೋಂದಕಾಂತರಿತಾನ್ ದ್ವಿರ್ನ ನಿಶಾಯಾಂ ನ ಕೇವಲಾನ್ ||
ನ ಭುಕ್ತ್ವಾ ನ ದ್ವಿಜೈಶ್ಚಿತ್ವಾ ಸಕ್ತಾನದ್ಯಾನ್ ನಾ ಬಹೂನ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥ:— ಹುರಿದ ಮುಳ್ಳುಜವೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಿಟ್ಟು, ಲಘು ವಿದ್ದು ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆ ಶ್ರಮ ನೇತ್ರರೋಗ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಕುಡಿದ ಕೂಡಲೇ ತೃಪ್ತಿಕರ ಮತ್ತು ಬಲಪ್ರದವಾಗಿರುವದು ಅವು

ಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ್ಗೆ ನಡುವೆ ನೀರು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಹಗಲು ಎರಡು ಸಾರೆ ತಿನ್ನಬಾರದು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬರೇ ಅವನ್ನೇ ತಿನ್ನಬಾರದು. ಊಟಮಾಡಿದ ಮೇಲೂ, ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಡಿದೂ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. (೩೮)

ಪಿಷ್ಠಾಕೋ ಗ್ಲ ಪನೋ ರೂಕ್ಷೋ ವಿಷ್ವಂಭೀ ದೃಷ್ಟಿದೂಷಣಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಹಿಂಡಿಯು ಗ್ಲಾನಿಕರ, ರುಕ್ಷ, ಸ್ತಂಭಕ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವದಾಗಿರುವದು. (೩೮||)

ವೇಸವಾರೋ ಗುರುಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಬಲೋಪಚಯವರ್ಧನಃ ||೩೯||

ಅರ್ಥ:— ವೇಸವಾರ (ಇಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಹವೀಜ, ಜೀರಿಗೆ, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಜಜ್ಜಿದ ಮಾಂಸ)ವು ಜಡ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಪುಷ್ಟಿಕರವಾಗಿರುವದು. (೩೯)

ಮುದ್ಗಾದಿಜಾಸ್ತು ಗುರವೋ ಯಥಾದ್ರವ್ಯಗುಣಾನುಗಾಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉಸಳೆಯು ಜಡವೂ ಆಯಾ ದ್ರವ್ಯದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿರುವದು. (೩೯||)

ಕುಕೂಲಖರ್ಷರಭ್ರಾಷ್ಟ್ರಕಂದ್ವಂಗಾರವಿಪಾಚಿತಾನ್ ||೪೦||

ಏಕಯೋನೀನ್ ಲಘೂನ್ಸಿದ್ಯಾದಪೂಪಾನುತ್ತರೋತ್ತರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಾಡಕುಳ್ಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಭಗ್ಗರಿ, ಬಾಣಲಿ, ಬಿಸ್ಕಿಟಿ ಪಾತ್ರೆ, ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಂಡದ ಮೇಲೆ ಬೇಯಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದೇ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಿಂದಿನವುಗಳ ಕ್ಲಿಂತ ಮುಂದಿನವು ಹೆಚ್ಚು ಹಗುರು ಇರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಗ್ನಿ ಸನ್ನಿಹರ್ಷವು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಅವಕ್ಕೆ ಲಘುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವವು. (೪೦||)

ಅನ್ನವರ್ಗದ ನಂತರ ಅದರ ವ್ಯಂಜನಗಳಾದ ಮಾಂಸವರ್ಗ, ಶಾಕ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಪರಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಂಸವು ಮುಖ್ಯವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಶಾಕವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಿದೆ.

ಮಾಂಸವರ್ಗ

ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರಗಳು—ಮೃಗ, ವಿಸ್ಮಿರ, ಪ್ರತುಡ, ಬಿಲೇಕಯ, ಪ್ರಸಹ, ಮಹಾಮೃಗ, ಜಲಚರ, ಮತ್ಸ್ಯ ಎಂದು. ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹರಿಣ್ಯಣಕುರುಂಗರ್ಷಗೋಕರ್ಣಮೃಗಮಾತ್ರಕಾಃ ||೪೧||
ಶಶಶಂಬರಚಾರುಷ್ಯಶರಭಾದ್ಯಾ ಮೃಗಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಚಿಗರೆ (ಜಿಂಕೆ), ಏಣ, ಕುರಂಗ, ಕರಡಿ, ಗೋಕರ್ಣ (ಕಡತೆ), ಮೃಗ ಮಾತ್ರಕ (ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ), ಮೊಲ, ಶಂಬರ (ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಹುಲ್ಲಿಯ ಹೋರೆ), ಚಾರುಷ್ಯ, ಶರಭ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಮೃಗವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹರಿಣವು ಕೆಂಪು. ಏಣವು ಕಪ್ಪು. ಕುರಂಗವು ಚಪಲ ಮತ್ತು ಚತುರಗತಿವುಳ್ಳದ್ದು. ಕರಡಿಯು ನೀಲಾಂಧವುಳ್ಳದ್ದು. ಗೋಕರ್ಣದ ಕಿವಿಯು ಅಕಳಂಕ ಇದ್ದು, ಆಕಾರವು ಕತ್ತೆಯಂತೆ. ಮೃಗಮಾತ್ರಕದ ಹೊಟ್ಟೆಯು ತಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತೃತ. ಶಂಬರದ ಕೊಂಬುಗಳು ದೊಡ್ಡವಿದ್ದು ಟಿಸಿಲು ಒಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಚಾರುಷ್ಯವು ಸುಂದರ ಶರೀರವುಳ್ಳದ್ದು. ಶರಭಕ್ಕೆ ಲ ಕಾಲುಗಳಿರುವವು. (ಹೇಮಾದ್ರಿ) (೪೧||)

ಲಾವನರ್ತಿಕವರ್ತೀರರಕ್ತವರ್ತ್ಮಕಕುಕ್ಕುಭಾಃ ||೪೨||

ಕಪಿಂಜಲೋಪಚಕ್ರಾಖ್ಯಚಕೋರಕುರುಬಾಹವಃ ||
ವರ್ತಕೋ ವರ್ತಿಕಾ ಚೈವ ತಿತ್ತಿರಿಃ ಕ್ರಕರಃ ಶಿಖೀ ||೪೩||

ತಾಮ್ರಚೂಡಾಖ್ಯಬಕರಗೋವರ್ಧಗಿರಿವರ್ತಿಕಾಃ ||
ತಥಾ ಶಾರಪದೇಂದ್ರಾಭವರಟಾದ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಸ್ಮಿರಾಃ ||೪೪||

ಅರ್ಥ:— ಲಾವ, ವರ್ತೀಕ (ಅಡವಿಯ ಗುಬ್ಬಿ), ಅಡವಿಯ ಕೋಳಿ (ಕುಕ್ಕುಭ) ಕಪಿಂಜಲ, (ಬಿಳಿವೇದ ಪಕ್ಷಿ) ಉಪಚಕ್ರ (ಚಕ್ರವಾಕ

ಹಾತಿ), ಚಕೋರ, ಕುರುಕುರು ಪಕ್ಷಿ, ವರ್ತಕ (ಕೆಂಡೆಲೆ ಹಕ್ಕಿ), ವರ್ತಿಕಾ (ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಹಕ್ಕಿ), ತಿತ್ತಿರಿ (ವೇದಪಕ್ಷಿ), ಕ್ರಕರ (ಕೂಗುವ ಜಿರಲೆ) ನವಿಲು, ಕೋಳಿ, ಬಕರ, ಗೋನರ್ಡ (ಸಾರಸ), ಗಿರಿವರ್ತಿಕಾ (ಗುಡ್ಡೀ ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಹಕ್ಕಿ), ಸಾರಪದ, ಇಂದ್ರಾಭ (ಕೆಂಭೂತದ ಜಾತಿ), ವರಟೆ (ಹಂಸಜಾತಿ)-ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತರ ಅಂದರೆ ಕೆದರಿ ಹರವಿ ತಿನ್ನುವಂಥ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಲಾವನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಚತುರನು. ವರ್ತೀರನು ಸಣ್ಣ ಕಪಿಂಜಲದಂತೆ ಇರುವದು. ಕುಕ್ಕುಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಲಜ, ಜಲಜ ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದಗಳುಂಟು. ರಕ್ತವರ್ತಕನು ಸ್ಥಲಜನು; ಇದರ ಕಾಂತಿಯು ನೀಲ, ಕೋರ ಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು, ಆಕಾರ ಊರ ಗುಬ್ಬಿಯಂತೆ. ಕಪಿಂಜಲವೆಂದರೆ ಬಿಳಿ ತಿತ್ತಿರ ಪಕ್ಷಿಯು. ಉಪಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸಣ್ಣ ಚುಂಚು ಇದ್ದು ಮತ್ತನಾಗಿರುವದು. ಚಕೋರದ ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾಗಿರುವದು. ಕುರುಬಾಹುವಿನ ಕೋರಳು ನೀಲ, ಶಿಖೆ ಕೆಂಪು, ಪಕ್ಕಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವು. ವರ್ತಕನು ವರ್ತೀರಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣದು. ವರ್ತಿಕೆಯು ಅದರಂತೆ ಇದ್ದು ಅದಕ್ಕೂ ಸಣ್ಣದು ಇರುವದು. ತಿತ್ತಿರಿಯ ಪಕ್ಕಗಳು ನಾನಾ ಬಣ್ಣದವು. ಕ್ರಕರನು ಕರಕರ ಶಬ್ದಮಾಡುವದು; ಕೋರಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವಿದ್ದು ಚುಂಚು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರುವವು; ಬೆನ್ನು ಕೆಂಪಾಗಿರುವದು. ಬಕರನು ಬಕದಂತೆ ಇರುವದು. ಸಾರಪದನು ಕಂಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಇಂದ್ರಾಭನು ಕಂಕದಂತೆಯೇ ಅದರ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿರುವವು. (೪೪)

ಜೀವಂಜೀವಕದಾತ್ಮ್ಯಹಭೃಂಗಾಹ್ವಶುಕಸಾರಿಕಾಃ ||

ಲಟ್ಟಾಕೋಕಿಲಹಾರೀತಕಪೋತಚಟಿಕಾದಯಃ

||೪೫||

ಸ್ತುತದಾಃ.....

ಅರ್ಥ:— ಜೀವಂಜೀವಕ, ದಾತ್ಮ್ಯಹ (ಕುರುಡು ಕಾಗೆ), ಭೃಂಗ ರಾಜ, ಗಿಳಿ, ಸಾರಿಕೆ, ಲಟ್ಟಾ ಕೋಕಿಲೆ, ಹಾರೀತ (ಹಸುಬನ ಪಕ್ಷಿ), ಪಾರಿವಾಳ, ಗುಬ್ಬಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿದ ಅಂದರೆ ಚುಂಚುವಿನಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ತಿನ್ನುವ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಜೀವಂಜೀವನು ಎರಡು ತಲೆ ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಭೃಂಗರಾಜನು ಕರೇ ಗುಬ್ಬಿಯಂತೆ ಇರುವದು. ಲಟ್ಟಾ - ಪುಚ್ಚದ ಕೆಳಗೆ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಹಾರೀತನು ಹಸರು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ್ದು. (೪೫)

.....ಭೇಕಗೋಧಾಹಿಶ್ವಾವಿದಾದ್ಯಾ ಬಿಲೇಶಯಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಪ್ಪೆ, ಗೋಧಾ (ಉಡ), ಹಾವು, ಶ್ವಾವಿದ (ಮುಳ್ಳು ಹಂದಿ-ಸಲಾಕೆಯಂತೆ ಕೂದಲುಳ್ಳದ್ದು) ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಬಿಲೇಶಯ ಅಂದರೆ ಹೊದಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥವು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೪೫||)

ಗೋಖರಾಶ್ವತರೋಷ್ಣಾಶ್ವದ್ವೀಪಿಸಿಂಹರ್ಷವಾನರಾಃ ||೬||

ಮಾರ್ಜಾರಮೂಷಕವ್ಯಾಘ್ರವೃಕಬಭೃತರಕ್ಷವಃ ||
ಲೋಪಾಕಜಂಬುಕಶ್ಯೇನಚಾಷವಾಂತಾದವಾಯಸಾಃ ||೭||

ಶಶಘ್ನೇಭಾಸಕುರರಗೃಧ್ರೋಲೂಕಕುಲಿಂಗಕಾಃ ||
ಧೂಮಿಕಾ ಮಧುಹಾ ಚೇತಿ ಸ್ರಸಹಾ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಣಃ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ಆಕಳು, ಕತ್ತೆ, ಹೇಸರಕತ್ತೆ, ಒಂಟಿ, ಕುದುರೆ, ಚಿರ್ಚು, ಸಿಂಹ, ಕರಡಿ, ಮಂಗ, ಬೆಕ್ಕು, ಇಲಿ, ಹುಲಿ, ತೋಳ, ಮುಂಗಲಿ, ತರಪ್ಪ (ಶಿವಂಗಿ), ಲೋಪಾಕ (ಮೈಮೇಲೆ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ), ನರಿ, ನಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಮೃಗಗಳಿಗೂ ಗಿಡಗ, ಚಾಪ (ಹಂಗನ ಹಕ್ಕಿ), ಕಾಗೆ, ಶಶಘ್ನ (ಮೊಲದ ವೈರಿ), ಭಾಸ (ನೀರಕಾಗೆ), ಕುರರ (ಬಿಳೇತಲೆಯ ಕೆಂಪು ಶರೀರದ ಮತ್ಸ್ಯಭಕ್ಷಕ ಪಕ್ಷಿ), ಹದ್ದು, ಗೂಗೆ, ಕರೆಗುಬ್ಬಿ, ಧೂಮಿಕಾ, ಮಧುಹಾ (ಜೇನು ನಾಶಮಾಡುವ ಪಕ್ಷಿ) ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸಹ (ಕಸಗೊಂಡು ತಿನ್ನುವಂಥವುಗಳು) ಎಂದು ಅನ್ನುವರು. (೪೮)

ವರಾಹಮಹಿಷನ್ಯಂಕುರುರುರೋಹಿತವಾರಣಾಃ ||
ಸ್ಯಮರಶ್ಚಮರಃ ಖಡ್ಗೋ ಗವಯಶ್ಚ ಮಹಾಮೃಗಾಃ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಹಂದಿ, ಕೋಣ, ನ್ಯಂಕು (ಭೇಕರ ಕೋಡುಗಳುಳ್ಳ ಚಿಗರೆಯಂತೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಾಣಿ,) ರುರು (ಕರೇದುಪ್ಪಿ=ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋಡುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಬಹು ಕೋಡುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ) ರೋಹಿತ (ಕೆಂಪು ಮೃಗ), ಆನೆ, ಸ್ಯಮರ (ಅಡವಿ ಕುದುರೆ), ಚಮರ (ಕಾಡಎತ್ತು), ಖಡ್ಗ (ಗಂಡಕ), ಗವಯ (ಇಣಿ ಮತ್ತು ಗಂಗೆದೊಗಲು ಇಲ್ಲದ ಎತ್ತು) ಇವು— ಮಹಾಮೃಗಗಳು. (೪೯)

ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಆರಮನೆ, ಮಸೀದಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಿಭವನ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ, ಅವರ ಸಮಾಧಿಭವನಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವುಗಳು. ಇಬ್ರಾಹಿಂ ರೋಜಾ ಮತ್ತು ಗೋಲಗುಂಬಡ್ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಬಹುಮುಖ್ಯ. ಅವರ ಆರಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಗನ್ ಮಹಲ್, ಸಾತ್ ಮಂಜಿಲ್, ಆನಂದ್ ಮಹಲ್, ಆಸಾರ್ ಮಹಲ್, ಸಂಗೀತ್ ಮಹಲ್ ಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳು. ಆರಮನೆಗಳು ವಿಶಾಲ ಸಭಾಂಗಣ, ಜಾಲಂಧ್ರಿ, ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಟಕಿಬಾಗಿಲು, ಮರದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕಂಬ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಿತ ಭಾವಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಮೆಹತರ್ ಮಹಲ್ :

ಮೆಹತರ್ ಮಹಲ್ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರ್ಯರ. ಬಹಳ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಮರದ ಬಾಗಿಲು ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ 66 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಕುಸುರಿಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಗೋಪುರಗಳಿವೆ. ಪರ್ಸಿ ಬ್ರೌನ್ “ಇಲ್ಲಿಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಲಾಕೌಶಲ್ಯ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು. ಕಲ್ಲನ್ನು ಮಿದು ವಾದ ಮಣ್ಣಿನಂತೆ ಕೈಯಿಂದ ತಿದ್ದಿ ಆಕಾರ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ” ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.

ಜಾಮೀ ಮಸೀದಿ :

ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಸುಮಾರು ಮೂರುಸಾವಿರಮಂದಿ ಮಸೀದಿಯ ಒಳಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಮಾಜು ಮಾಡಲು ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಈ ಮಸೀದಿಯು ಒಂದನೇ ಅಲಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ವಿಜಯನಗರದ ವಿರುದ್ಧ ಹೂಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ತಂದ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಈ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ತಳಭಾಗ ಕಮಲದಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೇಲೇರುವ ಇದರ ಗುಮ್ಮಟ ತುಂಬಾ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಮಸೀದಿಯ ಒಳಗಡೆ ಸುತ್ತಲೂ ಕಮಾನುಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ನಡುವಿನ ಕಮಾನಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಲೇಪನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಆಸಾರ್ ಮಹಲ್ :

ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಯುರೋಪಿನ ತಾಂತ್ರಿಕತೆಯನ್ನು ಈ ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವ ಈ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣ ಬಳಸಿದನು.

ಯೋನಿಷ್ಠಜಾವೀ ವ್ಯಾಮಿತ್ರಗೋಚರತ್ವಾದನಿಸ್ತಿತೇ ||

ಆದ್ಯಾಂತ್ಯಾ ಜಾಂಗಲಾನೂಪಾ ಮಧ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣೌ ಸ್ತೃಃ

ಅರ್ಥಃ— ಆಡು ಉಣ್ಣೆಗುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ ಎರಡೂ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದು ದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಯಾತರಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದು. ಮೇಲಿನ ಎಂಟು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು (ಮೃಗ, ವಿಷ್ಕರ, ಪ್ರತುದ) ಜಾಂಗಲ (ಜಾಂಗಲದೇಶದವು), ಕಡೆಯ ಮೂರು (ಮಹಾಮೃಗ, ಜಲಚರ, ಮತ್ಸ್ಯ) ಅನೂಪ (ಅನೂಪದೇಶದವು), ನಡುವಿನ ಎರಡು (ಬಿಲೇಶಯ-ಪ್ರಸಹ) ಸಾಧಾರಣ (ಸಾಧಾರಣದೇಶದವು) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೫೩)

ತತ್ರ ಬದ್ಧಮಲಾಃ ಶೀತಾ ಲಘುವೋ ಜಾಂಗಲಾ ಹಿತಾಃ ||

ಪಿತ್ತೋತ್ತರೇ ವಾತಮಧ್ಯೇ ಸನ್ನಿಪಾತೇ ಕಫಾನುಗೇ ||೫೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಂಗಲಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಲಬಂಧಕ ಶೀತ ಲಘು ಇದ್ದು ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಮಧ್ಯಮವಾತ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಫವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಿರುತ್ತವೆ. (೫೪)

ದೀಪನಃ ಕಟುಕಃ ಪಾಕೇ ಗ್ರಾಹೀ ರೂಕ್ಷೋ ಹಿಮಃ ಶಶಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೊಲವು ದೀಪಕ, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಸ್ತಂಭಕ, ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಶೀತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೫೫)

ಈಷದುಷ್ಣಗುರುಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಬೃಂಹಣಾ ವರ್ತಕಾದಯಃ ||೫೬||

ಅರ್ಥಃ— ವರ್ತಕ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಜಾಂಗಲಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಪಾಷ್ಪಿಕವಿರುತ್ತವೆ. (೫೬)

ತಿತ್ತಿರಿಸ್ತೇಷ್ವಪಿ ವರೋ ಮೇಧಾಗ್ನಿಬಲಶುಕ್ರಕೃತ್ ||

ಗ್ರಾಹೀ ವರ್ಜೋಽನಿಲೋದ್ರಿಕ್ತಸನ್ನಿಪಾತಹರಃ ಪರಮ್ ||೫೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ತಿತ್ತಿರಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಿದ್ದು ಅದು ಬುದ್ಧಿ ಅಗ್ನಿ ಶಕ್ತಿ ಶುಕ್ರಗಳ ವರ್ಧಕವೂ ಸ್ತಂಭಕವೂ ಶಾಂತಿಕರವೂ ವಾತಾಧಿಕ-ಸನ್ನಿಪಾತ ನಾಶಕವೂ ಆಗಿರುವದು. (೫೭)

ನಾತಿಪಥ್ಯಃ ನಿಖೀ ಪಥ್ಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ವರನಯೋದೃಶಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ನವಿಲು ನಿರೋಗಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪಥ್ಯಕರವಲ್ಲ; ಆದರೂ ಆಯುಷ್ಯರ, ಕವಿ ಸ್ವರ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವು. (೫೩||)

ತದ್ವಚ್ಛ ಕುಕ್ಕುಟೋ ವೃಷ್ಯಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಂತೆಯೇ ಕಾಡಕೋಳಿಯ ಗುಣವಿದ್ದು ವೃಷ್ಯ ವಾಗಿರುವದು.

.....ಗ್ರಾಮ್ಯಸ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಲೋ ಗುರುಃ ||೫೪||

ಅರ್ಥಃ— ಊರುಕೋಳಿಯ ಮಾಂಸವು ಕಫಕರವೂ ಜಡವೂ ಇರುತ್ತದೆ. (೫೪)

ಮೇಧಾನಲಕರಾ ಹೃದ್ಯಾ ಕ್ರಕರಾಃ ಸೋಪಚಕ್ರಕಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕ್ರಕರ ಮತ್ತು ಉಪಚಕ್ರಕ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕವಿದ್ದು ಹೃದ್ಯ ಇರುತ್ತವೆ. (೫೫||)

ಗುರುಃ ಸಲವಣಃ ಕಾಣಕಸೋತಃ ಸರ್ಪದೋಷಕೃತ್ ||೫೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾಣಕಸೋತವು (ಪಾರಿವಾಳದ ಸಣ್ಣ ಜಾತಿ) ಜಡ, ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷಕರವಿರುತ್ತದೆ. (೫೬)

ಚಟಿಕಾಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ವಾತಘ್ನಾಃ ಶುಕ್ರಲಾಃ ಪರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗುಬ್ಬಿಗಳು ಕಫಕರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ವಾತನಾಶಕ, ಬಹಳ ವೀರ್ಯವರ್ಧಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. (೫೭||)

ಗುರೂಷ್ಣ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಧುರಾ ವರ್ಮಶ್ಚಾತೋ ಯಥೋತ್ತರಮ್ ||೫೮||
ಮೂತ್ರಶುಕ್ರಕೃತೋಬಲ್ಯಾ ವಾತಘ್ನಾಃ ಕಫಪಿತ್ತಲಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರ ಮುಂದಿನ [ಬಿಲೇಶಯ ಮೊದಲಾದ] ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದು ಮುಂದಿನವು ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಜಡ,

ಉಷ್ಣ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಧುರ, ಮೂತ್ರ ಶುಕ್ರ ಬಲವರ್ಧಕ, ವಾತನಾಶಕ, ಕಫ ಪಿತ್ತಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. (೫೯||)

ಶೀತಾ ಮಹಾಮೃಗಾಸ್ತೇಷು, ಶ್ರವ್ಯಾದಪ್ರಸಹಾಃ ಸುನಃ ||೬೦||

ಲವಣಾನುರಸಾಃ ಪಾಕೇ ಕಟುಕಾ ಮಾಂಸ ವರ್ಧನಾಃ||

ಜೀರ್ಣಾರ್ಣೋಗ್ರಹಣೇದೋಷಶೋಷಾರ್ತಾನಾಂ ಪರಂ ಹಿತಾಃ||೬೧||

ಅರ್ಥ:- ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸವು ಶೀತವಿರುತ್ತದೆ. ಹಸಿ ಮಾಂಸತನ್ನುವ ಪ್ರಸಹಪ್ರಾಣಿಗಳಾದ ಬೆಕ್ಕು ಹದ್ದು ಮೊದಲಾದವು ಲವಣವು ಅನುರಸವಾಗಿವುಳ್ಳವು, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಮಾಂಸ ವರ್ಧಕ, ಹಳೇ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ ಗ್ರಹಣೇ ಕ್ಷಯಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿತಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. (೬೧)

ನಾತಿಶೀತಂ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಮಾಂಸಮಾಜಮದೋಷಲಮ್ ||

ಶರೀರಧಾತುಸಾಮಾನ್ಯಾದನಭಿಷ್ಯಂದಿ ಬೃಂಹಣಮ್ ||೬೨||

ಅರ್ಥ:- ಅಡಿನ ಮಾಂಸವು ಸಾಧಾರಣ ಶೀತ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧವಿದ್ದು ಯಾವ ದೋಷವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸದು. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಕಫವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಶರೀರ ಸುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೬೨)

ವಿಪರೀತಮತೋ ಜ್ಞೇಯಮಾವಿಕಂ ಬೃಂಹಣಂ ತು ತತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಉಣ್ಣೆಗುರಿಯ ಮಾಂಸವು ಇದರ ವಿಪರೀತ (ಉಷ್ಣ, ದೋಷಲ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇದ್ದು ಪೌಷ್ಟಿಕ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. (೬೩||)

ಶುಷ್ಕಕಾಸತ್ರಮಾತ್ಯಗ್ನಿವಿಷಮಜ್ವರಪೀನಸಾನ್ ||೬೪||

ಕಾರ್ಶ್ಯಂ ಕೇವಲವಾತಾಂತ್ಯ ಗೋಮಾಂಸಂ ಸನ್ನಿ ಯಚ್ಛತಿ ||

ಅರ್ಥ:- ಗೋಮಾಂಸವು ಒಣಕೆಮ್ಮು ಶ್ರಮ ಅತ್ಯಗ್ನಿ ವಿಷಮ-ಜ್ವರ ಪೀನಸ ಕಾರ್ಶ್ಯ ಶುದ್ಧವಾತಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೬೪||)

ಉಷ್ಣೋ ಗರೀಯಾನ್ ಮಹಿಷಃ ಸ್ವಪ್ನದಾಡ್ಯೈಬೃಹತ್ತ್ವಕೃತ್
|| ೬೪ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೋಣದ ಮಾಂಸವು ಉಷ್ಣ, ಗುರು ಇದ್ದು ನಿದ್ರೆ
ದಾಡ್ಯ ಪುಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (೬೪)

ತದ್ವದ್ವರಾಹಃ ಶ್ರಮಹಾ ರುಚಿಶುಕ್ರಬಲಪ್ರದಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರಂತೆಯೇ ಹಂದಿಯ ಮಾಂಸವಿದ್ದು ಶ್ರಮವನ್ನು
ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ರುಚಿ ಶುಕ್ರ ಬಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. (೬೪||)

ಮತ್ಸ್ಯಃ ಋರಂ ಕಪಕರಾಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಮೀನಗಳು ಬಹಳ ಕಫಕರವು. (೬೪|||)

.....ಚಿಲಿಚೀಮಸ್ತ್ರಿದೋಷಕೃತ್ || ೬೫ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚಿಲಿಚೀಮವು ತ್ರಿದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೬೫)

ಲಾವರೋಹಿತಗೋಧೈಣಾಃ ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ವರ್ಗೇ ವರಾಃ ಪರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಲಾವ, ರೋಹಿತ, ಉಡ, ಮತ್ತು ಏಣ ಇವು ತಮ್ಮ
ತಮ್ಮ ವರ್ಗ (ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿಷ್ಕರ, ಮತ್ಸ್ಯ, ಬಿಲೇಶಯ, ಮೃಗ)
ಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವು ಇರುತ್ತವೆ. (೬೫||)

ಮಾಂಸಂ ಸದ್ಯೋಹತಂ ಶುದ್ಧಂ ವಯಃಸ್ಥಂ ಚ ಭಜೇತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ತರುಣ ಮತ್ತು ಅದೇ ಹೊಡೆದ ಪ್ರಾಣಿಯ ಶುದ್ಧವಾದ
(ಸ್ನಾಯು ಅಸ್ಥಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು) ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. (೬೬)

.....ತ್ಯಜೇತ್ || ೬೭ ||

ಮೃತಂ ಕೃಶಂ ಭೃಶಂ ಮೇದ್ಯಂ ವ್ಯಾಧಿವಾರಿವಿಷೈರ್ಹತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ತಾನಾಗಿಯೇ ಸತ್ತ, ಕೃಶ, ಬಹಳ ಮೇದವುಳ್ಳ, ಬೇನೆ
ಯಿಂದ ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅಥವಾ ವಿಷದಿಂದ ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಯು
ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು. (೬೭||)

ಪುಂಸ್ತ್ರಿಯೋಃ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಾಧೀ ಗುರುಣೇ, ಗರ್ಭಿಣೇ ಗುರುಃ ||

||೬೭||

ಅರ್ಥಃ— ಗಂಡು ಪ್ರಾಣಿಯ ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಭಾಗವೂ (ತಲೆಯಿಂದ ಹೊಕ್ಕಳದ ವರೆಗೆ), ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗವೂ (ಹೊಕ್ಕಳದಿಂದ ಬಾಲದ ವರೆಗೆ), ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಮಂಸವೂ ಗುರು ಇರುತ್ತದೆ. (೬೭)

ಲಘುಯೋಃಷಿಚ್ಚತುಷ್ಪಾತ್ಸು ವಿಹಂಗೇಷು ಪುನಃ ಪುನಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಹಗುರು. ಆದರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಹಗುರು. (೬೮||

ಶಿರಃಸ್ಕಂಧೋರುಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ಕಟಾಃ ಸಕ್ಲೋಶ್ಚ ಗೌರವಮ್ ||೬೯||

ತಥಾಃಮಸಕ್ತ್ವಾಶಯಯೋರ್ಮಥಾಪೂರ್ವಂ ವಿನಿರ್ದಿಶೇತ್ ||

ಶೋಣಿತಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಚ ಧಾತುನಾಮುತ್ತರೋತ್ತರಮ್ ||೬೯||

ಅರ್ಥಃ— ತಲೆ, ಹೆಗಲು, ತೊಡೆ, ಬೆನ್ನು, ಟೊಂಕ, ಮೊಣ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದಿನವು ಜಡ; ಅದರಂತೆ ಆಮಾಶಯವು ಸಕ್ತ್ವಾಶಯಕ್ಕಿಂತ ಜಡ; ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಜಡವಿರುವವು. (೬೯)

ಮಾಂಸಾದ್ಗರೀಯೋವೃಷಣಮೇಥ್ರವೃಕ್ಯಯಕ್ಯದ್ಗದಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸಕ್ಕಿಂತ ವೃಷಣ, ಶಿಶ್ನ, ಮೂತ್ರಪಿಂಡ, ಯಕೃತ್, ಗುದಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಜಡವಿರುತ್ತವೆ. (೭೦||)

ಶಾಕವರ್ಗ

ಪಾಕಂ ಪಾತಾಶತೀಸೂಷಾಸುನಿಷ್ಣುಸತೀನಜಮ್ ||೭೦||

ತ್ರಿದೋಷಘ್ನಂ ಲಘು ಗ್ರಾಹಿ ಸರಾಜಕ್ಷವನಾಸ್ತುಕಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಗಳಶುಂಠಿ (ಹಾಡೆ), ಕಜೋರ, ಸೂಷಾ (ಎಲವರಿಗೆ), ಸುನಿಷಣ್ಣ (ಪಾಂಡವರ ಹರಿವೆ), ಸತೀನಜ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಾ, ರಾಜಕ್ಷವ, ವಾಸ್ತುಕ (ಚಕೋತ)-ಇವು ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕ ಲಘು ಸ್ತಂಭಕರವಿರುತ್ತವೆ. (೭೦||)

ಸುನಿಷಣ್ಣೋಽಗ್ನಿಕೃದ್ವೃಷ್ಣಸ್ತೇಷು.....

ಅರ್ಥ:— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುನಿಷಣ್ಣವು (ಪಾಂಡವರ ಹರಿವೆ) ಅಗ್ನಿ-ವರ್ಧಕ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಣವಿರುತ್ತದೆ. (೭೦||)

.....ರಾಜಕ್ಷವಃ ಪರಮ್ ||೭೧||
ಗೃಹಣ್ಯಶೋಽವಿಕಾರಘ್ನಃ.....

ಅರ್ಥ:— ರಾಜಕ್ಷವವು ಸಂಗ್ರಹಣೀ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೭೧|)

.ವಚೋರ್ಭೇದಿ ತು ವಾಸ್ತುಕಮ್

ಅರ್ಥ:— ವಾಸ್ತುಕ (ಚಕೋತ)ವು ಮಲದ ಗಂಟನ್ನು ಒಡೆಯುವದು. (೭೧||)

ಹಂತಿ ದೋಷತ್ರಯಂ ಕುಷ್ಠಂ ವೃಷ್ಯಾ ಸೋಷ್ಣಾ ರಸಾಯನೀ ||೭೨||
ಕಾಕಮಾಚೀ ಸರಾಸ್ವರಾ.....

ಅರ್ಥ:— ಕಾಕಮಾಚಿಯು (ಗಣಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪು=ಕಾಕಪಿಟ್ಟಿಯ ಸೊಪ್ಪು) ತ್ರಿದೋಷ-ಕುಷ್ಠ-ನಾಶಕವಿದ್ದು ವೀರ್ಯವರ್ಧಕ ಉಷ್ಣ ರಸಾಯನ ಸಾರಕ ಮತ್ತು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಿರುತ್ತದೆ. (೭೨|)

.....ಚಾಂಗೇರೈನ್ಯಾಽಗ್ನಿದೀಪನೀ ||
ಗೃಹಣ್ಯಶೋಽನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮಹಿತೋಷ್ಣಾ ಗ್ರಾಹಿಣೀ ಲಘುಃ ||೭೩||

ಅರ್ಥ:— ಚಾಂಗೇರಿ (ಪುಳ್ಳಂಪರಜೆ)ಯು ಹುಳಿ, ಅಗ್ನಿ-ದೀಪಕ ವಿದ್ದು ಗ್ರಹಣೀ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ವಾತ ಕಫಗಳ ನಾಶಕ, ಉಷ್ಣ, ಸ್ತಂಭಕ, ಲಘುವಿರುತ್ತದೆ. (೭೩)

ಪಟೋಲಸಪ್ತಲಾರಿಷ್ಟಶಾಙ್ಗೀಷ್ಟಾವಲ್ಲುಜಾಽನ್ಯತಾಃ ||

ನೇತ್ರಾಗ್ರಬೃಹತೀವಾಸಾಕುತಿಲೀತಿಲಪರ್ಣಿಕಾಃ ||೨೦||

ಮಂಡೂಕಪರ್ಣೀಕರ್ಕೋಟಿಕಾರವೇಲ್ಲಕಪರ್ಪಟಾಃ ||

ನಾಡೀಕಲಾಯಗೋಜಿಹ್ವಾನಾರ್ತಕಂ ವನತಿಕ್ತಕನೂ ||೨೧||

ಕರೀರಂ ಕುಲಕಂ ನಂದೀ ಕುಚೈಲಾ ಶಕುಲಾದನೀ ||

ಕಟಿಲ್ಲಂ ಕೇಂಬುಕಂ ಶೀತಂ ಸಕೋಶಾತಕಕರ್ಕಶನೂ ||೨೨||

ತಿಕ್ತ ಪಾಕೇ ಕಟು ಗ್ರಾಹಿ ವಾತಲಂ ಕಫಪಿತ್ತಜಿತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪಡುವಲ, ಸಪ್ತಲಾ (ಶೀಗೀಸೊವ್ವು), ಬೇವು ಶಾಙ್ಗೀಷ್ಟಾ (ಗಜಗ=ದೊಡ್ಡ ಹುಲಗಲಿ), ಬಾವಂಚೀ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಬೆತ್ತದ ಮುಗುಳು, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ, ಅಡಸಲ, ಅಡವೀಎಳ್ಳು, ತಿಲಪರ್ಣಿಕ (ನಾರಂಬೇಕೆ), ಮಂಡೂಕಪರ್ಣಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮೀ), ಕರ್ಕೋಟಿ (ಮಡಹಗಲು), ಹಾಗಲ, ಪರಿಪಾಷ್ಟಕ, ನಾಡೀಕಲಾಯ, ಗೋಜಿಹ್ವಾ (ಹತ್ತರಕೆ), ಬದನಿ, ವನತಿಕ್ತಕ (ಚಿರಾಯತ), ನೇಪತ್ತಿ (ಕಳಲೆ), ಕುಲಕ (ಹಾಗಲಜಾತಿ), ನಂದೀ (ಮೇಷಶೃಂಗಿ), ಕುಚೇಲಾ (ಕರೇಹಾಡೆ), ಶಕುಲಾದನೀ (ಕಟುಕ ರೋಣಿ), ಕಟಿಲ್ಲ (ಕೆಂಪುಗಣಜಲಿ=ಕೊಮ್ಮಿ), ಕೇಂಬುಕ, ಹೀರಿ, ಕರ್ಕಶ (ಕಪಿಲಾ=ಗುಬ್ಬಿ-ಹಾಗಲು)- ಈ ಪಲ್ಲಿಗಳು ಶೀತ, ಕಹಿ, ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಸ್ತಂಭಕ, ವಾತಕರ, ಕಫ-ಪಿತ್ತನಾಶಕ ಇರುತ್ತವೆ. (೨೩||)

ಹೃದ್ಯಂ ಪಟೋಲಂ ಕೃಮಿನುತ್ಸಾದುಪಾಕಂ ರುಚಿಪ್ರದಮ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರಲ್ಲಿ ಕಹಿಪಡುವಲು ಹೃದ್ಯ, ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕ, ಪಾಕ ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದು ಮತ್ತು ರುಚಿಕರ ಇರುತ್ತದೆ. (೨೪)

ಪಿತ್ತಲಂ ದೀಹನಂ ಭೇದಿ ವಾತಘ್ನಂ ಬೃಹತೀದ್ವಯಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳಗಳು ಪಿತ್ತಕರ, ಅಗ್ನಿದೀಪಕ, ಮಲಭೇದಕ ಮತ್ತು ವಾತನಾಶಕವಿರುತ್ತವೆ. (೨೫||)

ವೃಷಂ ತು ವಮಿಕಾಸಘ್ನಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರಂ ಪರಮ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥ:- ಅಡಸಲವು ವಾಂತಿ, ಕೆಮ್ಮು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ತ ಪಿತ್ತವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೨೮)

ಕಾರನೇಲ್ಲಂ ಸಕಟುಕಂ ದೀಪನಂ ಕಫಜಿತ್ವರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಹಾಗಲವು ಕಾರ, ದೀಪಕ, ಅತ್ಯಂತ ಕಫನಾಶಕ ಇರುತ್ತದೆ. (೨೯||)

ವಾರ್ತಾಕಂ ಕಟು ತಿಕೋಷ್ಠಂಮಧುರಂ ಕಫನಾತಜಿತ್ ಸಕ್ಷಾರಮಗ್ನಿಜನನಂ ಹೃದ್ಯಂ ರುಚ್ಯಮಪಿತ್ತಲಮ್ || ೩೦ ||

ಅರ್ಥ:- ಬದನೀಕಾಯಿಯು ಕಾರ ಕಹಿ, ಮಧುರ, ಉಷ್ಣ, ಕಫ-ವಾತ-ನಾಶಕ, ಪ್ರಾರಯುಕ್ತ, ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕ, ಹೃದ್ಯ, ರುಚಿಕರ, ಸ್ವಲ್ಪ ಪಿತ್ತಕರ ಇರುವದು. (೩೦||)

ಕರೀರಮಾಘಾನಕರಂ ಕಷಾಯಂ ಸ್ವಾದು ತಿಕ್ತಕಮ್ ||೩೧||

ಅರ್ಥ:- ನೇಪತ್ತಿ (ಕಳಲೆ) ಯು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ಮಾಡುವದು, ಒಗರು, ಮಧುರ ಮತ್ತು ಕಹಿ ಇರುತ್ತದೆ. (೩೧)

ಕೋಶಾತಕಾವಲ್ಗುಜಕೌ ಭೇದಿನಾವಗ್ನಿದೀಪನೌ ||

ಅರ್ಥ:- ಹೀರಿಯು ಮತ್ತು ಬಾನಂಚಿಯು ಮಲಭೇದಕ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೀಪಕ ಇರುತ್ತವೆ. (೩೨||)

ತಂಡುಲೀಯೋ ಹಿನೋ ರೂಕ್ಷಃ ಸ್ವಾದುಸಾಕರಸೋ ಲಘುಃ||೩೩||
ಮದಪಿತ್ತವಿಷಾಸ್ರಘ್ನಃ.. ..

ಅರ್ಥ:- ಕಿರಕಸಾಲಿಯು ಶೀತ, ರುಕ್ಷ, ಪಾಕದಲ್ಲಿಯೂ ರಸ ದಲ್ಲಿಯೂ ಮಧುರ, ಲಘುವಿದ್ದು ಮದ ಪಿತ್ತ ವಿಷ ರಕ್ತ-ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೩೩||)

ಮೃಣಾಲಬಿಸಶಾಲೂಕಕುಮುದೋತ್ಪಲಕಂದಕಮ್ ||

ನಂದೀಮಾಷಕಕೇಲೂಟಶೃಂಗಾಟಕಕಸೇರುಕಮ್ ||೯೦||

ಕ್ರಾಂಜಾದನಂ ಕಲೋಡ್ಯಂ ಚ ರೂಕ್ಷಂ ಗ್ರಾಹಿ ಹಿಮಂ ಗುರು ||

ಅರ್ಥ:— ಮೃಣಾಲ (ಕಮಲದ ಸಣ್ಣದೇಟು), ಬಿಸ (ಕಮಲದ ದೊಡ್ಡದೇಟು), ಶಾಲೂಕ (ಕಮಲದ ಬೇರು), ಕೆಂಪು ಕಮಲ-ಕಂದ, ಬಿಳಿಯ ಕಮಲ-ಕಂದ, ನೀಲ ಕಮಲ-ಕಂದ, ನಂದೀಮಾಷಕ, ಕೇಲೂಟ, ಶೃಂಗಾಟಕ (ಶಿಂಗಾದೆ), ಕಸೇರುಕ (ಕೊತ್ತಿಗೆಗಡ್ಡೆ), ಕ್ರಾಂಜಾದನ, ಕಲೋಡ್ಯ (ಪದ್ಮಬೀಜ)-ಇವು ರುಕ್ಷ ಸ್ತಂಭಕ ಶೀತ ಮತ್ತು ಜಡವಿರುತ್ತವೆ. (೯೦||)

ಕಲಂಬನಾಲಿಕಾಮಾರ್ಷಕುಟಿಂಜರಕುತುಂಬಕಮ್ ||೯೧||

ಚಿಲ್ಲಿಲಟ್ಟಾಕಲೋಣೀಕಾಕುರೂಟಕಗವೇಧುಕಮ್ ||

ಜೀವಂತ ರುಂಝಿಡಗಜಯವಶಾಕಸುವರ್ಚಲಾಃ ||೯೨||

ಆಲುಕಾನಿ ಚ ಸರ್ವಾಣಿ ತಥಾ ಸೂಪ್ತಾನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಮ್ ||

ಸ್ವಾದು ರೂಕ್ಷಂ ಸಲವಣಂ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಕರಂ ಗುರು ||೯೩||

ಶೀತಲಂ ಸೃಷ್ಟವಿಣ್ಮೂತ್ರಂ ಪ್ರಾಯೋ ವಿಷ್ವಭ್ಯ ಜೀರ್ಮತಿ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಲಂಬ, ನಾಲಿಕಾ (ಬಚ್ಚಲಬಳ್ಳಿ), ಮಾರ್ಷ (ಹರಿವೆ), ಕುಟಿಂಜರ (ಪಾಂಡವರ ಹರಿವೆ), ಕುತುಂಬಕ, ಚಿಲ್ಲಿ (ಚಂದನಬಟವ) ಲಟ್ಟಾಕ (ಗುಗ್ಗುಳಶಾಕ), ಲೋಣೀಕಾ (ಗೋಳೀಸೊಮ್ಮ), ಕುರೂಟಕ, ಗವೇಧುಕ, ಜೀವಂತ (ಕೆಂಪುದೇಟಿನ ಹರಿವೆ) ರುಂಝಿ, ಎಡಗಜ, ಯವ ಶಾಕ, ಸುವರ್ಚಲ, ಎಲ್ಲ ತರದ ಶಾವೆ(ಕೆಸವು), ಉದ್ದು, ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಧಾನ್ಯಗಳ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಎಲೆ, ಜೇಷ್ಠ ಮಧು ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ, ರುಕ್ಷ, ಉಪ್ಪು, ವಾತ-ಕಫಕರ, ಗುರು, ಶೀತ, ಮಲಮೂತ್ರ-ಸಾರಕವಿದ್ದು ಬಹುತರ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಬ್ಬಿಸಿ ಪಚನವಾಗುವವು. (೯೩||)

ಸ್ಥಿವ್ನಂ ನಿಘ್ನೇಡಿತರಸಂ ಸ್ನೇಹಾಡ್ಯಂ ನಾತಿದೋಷಲಮ್ ||೯೪||

ಅರ್ಥ:— ಇವನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಹಿಂಡಿ ರಸ ತೆಗೆದು ಸ್ನೇಹ ಹಾಕಿ ತಿನ್ನಲು ವಿಶೇಷ ಬಾಧಕವಾಗುವು.

ಲಘುಪತ್ರಾ ತು ಯಾ ಚಿಲ್ಲಿಃ ಸಃ ನಾಸ್ತುಕಸಮಾ ಮತಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಣ್ಣ ಎಲೆಯ ಚಿಲ್ಲಿ (ಚಕ್ರೋತಜಾತಿ) ಯ ಗುಣವು ಚಕ್ರೋತದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. (೯೪||)

ಶರ್ಮಾರೀವರುಣಂ ಸ್ವಾದು ಸತಿಕ್ತಂ ಕಫವಾತಜಿತ್ ||೯೫||

ಅರ್ಥಃ— ತರ್ಕಾರಿ (ಹೊಸಲಕ್ಕಿ), ವರುಣ (ಮಟ್ಟಿಮಾವು)-ಇವು ಮಧುರ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಹಿ, ಕಫ-ವಾತ-ನಾಶಕವಿರುತ್ತವೆ. (೯೫)

ವರ್ಷಾಭೌ ಕಾಲಶಾಕಂ ಚ ಸಕ್ಷಾರಂ ಕಟುತಿಕ್ತಕಮ್ ||
ದೀಪನಂ ಭೇದನಂ ಹಂತಿ ಗರಶೋಭಕಘಾನಿಲಾನ್ ||೯೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಂಪು ಬಿಳಿ ಗಣಜಲ ಮತ್ತು ಕಾಲಶಾಕ (ಕರಿಬೇರು)-ಇವು ಹೊರಯುಕ್ತ ಕಾರ ಕಹಿ ದೀಪಕ ಮಲಭೇದಕವಿದ್ದು, ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷ, ಬಾವು, ಕಫ, ವಾತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. (೯೬)

ದೀಪನಾಃ ಕಫವಾತಘ್ನಾಸ್ತಿರಿಬಿಲ್ವಾಂಕುರಾಃ ಸರಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹುಲಗಲಿ (ಹೊಂಗಿ)ಯ ಅಂಕುರಗಳು ಸಾರಕ, ದೀಪಕ, ಕಫ-ವಾತ-ನಾಶಕ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. (೯೭||)

ಶತಾವರ್ಯಂಕುರಾಸ್ತಿಕ್ತಾ ವೃಷ್ಯಾ ದೋಷತ್ರಯಾಪಹಾಃ ||೯೮||

ಅರ್ಥಃ— ಶತಾವರಿಯ ಅಂಕುರಗಳು ಕಹಿ, ವೃಷ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ-ನಾಶಕರ ಇರುತ್ತವೆ. (೯೮)

ರೂಕ್ಷೋ ವಂಶಕರೀರಸ್ತು ವಿದಾಹೀ ವಾತಸಿತ್ತಲಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಿದರಿನ ಅಂಕುರವು (ಕಳಲೆಯು) ರುಕ್ಷ, ವಿದಾಹೀ, ವಾತ-ಸಿತ್ತ-ಕರ ಇರುತ್ತದೆ. (೯೯||)

ಸತ್ಪೂರೋ ದೀಪನಸ್ತಿಕ್ತಃ ಪ್ಲೀಹಾರ್ಥಃ ಕಫವಾತಜಿತ್ ||೧೦೦||

ಅರ್ಥ:- ಪತ್ತೂರವು (ಹೆಮ್ಮುಗುಳು) ದೀಪಕ ಕಹಿ ಇದ್ದು
ಪ್ಲೀಹ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕಫ-ವಾತ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೯೮)

ಕೃಮಿಕಾಸಕಫೋತ್ಕ್ಲೇದಾನ್ ಕಾಸಮದೋರ್ ಜಯೇತ್ಸರಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಕಾಸಮದವು (ಎಲಿವರಿಗೆಯು) ಸಾರಕವಿದ್ದು ಕೃಮಿ
ಕಾಸ ಕಫದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೯೯)

ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣಮನ್ಲಂ ಕೌಸುಂಭಂ ಗುರು ಪಿತ್ತಕರಂ ಸರಮ್ ||೧೦೦||

ಅರ್ಥ:- ಕುಸುಬೆಯ ಪಲ್ಲಿಯು ರುಕ್ಷ ಉಷ್ಣ ಅಮ್ಲ ಗುರು
ಪಿತ್ತಕರ ಸಾರಕವಿರುತ್ತದೆ. (೧೦೦)

ಗುರೂಷ್ಣಂ ಸಾರ್ಷಪಂ ಬದ್ಧವಿಣ್ಮೂತ್ರಂ ಸರ್ವದೋಷಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಸಾಸಿವೆಯ ಎಲೆಗಳು ಜಡ, ಉಷ್ಣ, ಮಲಮೂತ್ರ
ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಇದ್ದು ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುತ್ತವೆ. (೧೦೧)

ಯದ್ವಾಲಮವ್ಯಕ್ತರಸಂ ಕಿಂಚಿತ್ಕ್ಷಾರಂ ಸತಿಕ್ತಕಮ್ ||೧೦೨||

ತನ್ಮೂಲಕಂ ದೋಷಹರಂ ಲಘು ಸೋಷ್ಣಂ ನಿಯಂಜೃತಿ ||

ಗುಲ್ಮಕಾಸಕ್ಷಯಶ್ವಾಸವ್ರಣನೇತ್ರಗಲಾಮಯಾನ್ ||೧೦೩||

ಸ್ವರಾಗ್ನಿಸಾದೋದಾವರ್ತಪೀನಸಾಂಶ್ಚ.....

ಅರ್ಥ:- ಯಾವ ರಸವೂ ಇನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗದಂಥ ಎಳೆ
ಮೂಲಂಗಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಷಾರ ಕಹಿ ದೋಷನಾಶಕ ಹಗುರು ಉಷ್ಣವಿದ್ದು
ಗುಲ್ಮ ಕಾಸ ಕ್ಷಯ ಶ್ವಾಸ ವ್ರಣ ನೇತ್ರರೋಗ ಗಲರೋಗ ಸ್ವರೋಗ ಅಗ್ನಿ-
ಮಾಂದ್ಯ ಉದಾವರ್ತ ಪೀನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೦೩)

.....ಮಹತ್ಪುನಃ

ರಸೇ ಪಾಕೇ ಚ ಕಟುಕಮುಷ್ಣವೀರ್ಮಂ ತ್ರಿದೋಷಕೃತ್ ||೧೦೪||

ಗುರ್ದಭಿಷ್ಯಂದಿ ಚ.....

ಹೊಸಕೋಟೆ, ಕೋಲಾರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಮತ್ತು ಸಿರಾ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಜಹಗೀರುದಾರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಶಹಜಿಯ ಜಹಗೀರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವು ರಾಯಚೂರಿನ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಗೌರಮಹಲ್ ಎಂಬ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಶಹಜಿಯು ರಾಜನಂತೆ ವೈಭವದಿಂದ ಆಳಿದನು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಅನೇಕ ಕುಟುಂಬಗಳನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ತಂದು ಅವರನ್ನು ಸೇನಾಧಿ ಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ನೇಮಿಸಿದನು. ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸಿದನು ಹಾಗೂ ಕಂದಾಯ ಮತ್ತು ರಿಕ್ತಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಠ ಪದ್ಧತಿ ಯನ್ನು ಬಳಕೆಗೆ ತಂದನು. ಶಹಜಿಯು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಚಲಾವಣೆಗೆ ತಂದನು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಮರಾಠಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕೊಟ್ಟನು. ಶಹಜಿಯ ರಾಜ್ಯಭಾರವು ಒಬ್ಬ ಹಿಂದೂವಿನ ಮುಂದಾಳುನದಲ್ಲಿ ಮೂಲತಃ ವಿಜಯ ನಗರದ ಪರಂಪರೆಯೇ ಮುಂದುವರಿದಂತೆ ಇದ್ದು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿತ್ತು.

ಮೈಸೂರಿನ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರಿಗೂ ಶಹಜಿಗೂ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮೇಲಿಂದಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಶಹಜಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕಂಠೀರವ ಒಡೆಯರ ಆಸೆ ನೆರವೇರಲಿಲ್ಲ; ಮೈಸೂರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಇದ್ದ ಶಹಜಿಯು ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೈಗೂಡಲಿಲ್ಲ.

ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಮೈಸೂರಿನ ಅರಸರಾದಾಗಲೂ ಮರಾಠರೊಡನೆ ಉತ್ತಮ ಬಾಂಧವ್ಯ ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1664ರಲ್ಲಿ ಶಹಜಿಯು ತಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಿನ್ನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಧನನಾದನು. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಜಹಗೀರು ಏಕೋಜಿ ಎಂಬ ಅವನ ಮಗನಿಗೆ ದೊರೆಯಿತು. 1667ರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಏಕೋಜಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದರಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಪುನಃ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಏಕೋಜಿಯು ತಂಜಾವೂರನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಬಳಿಕ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ತಂಜಾವೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದನು.

ಕ್ರಿ.ಶ. 1673ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1667ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು (ಕ್ರಿ.ಶ. 1627-1680) ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಳ್ಳಲು ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಬಂದನು. ಬೆಂಗಳೂರು ಜಹಗೀರಿನ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಕೋಲಾರ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ಏಕೋಜಿಯ ಪತ್ನಿ ದೀಪಾಬಾಯಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಶಿವಾಜಿಯ ಮರಣದ ಬಳಿಕ ಆತನ ಮಗ ಸಂಬಾಜಿಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳು ದೊರೆಯಿತೆಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತರಣಾ ನೀತಿಯ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು 1677ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ಏಕೋಜಿಯ ಬೆಂಗಳೂರು ಜಹಗೀರಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡರು. 1687ರಲ್ಲಿ ಮೊಗಲ ಸೇನಾನಿ

ಹಿಂಭಾಕಾಸವಿಷಶ್ವಾಸಪಾಶ್ವರುಕ್ಪಾತಿಗಂಧಹಾ

||೧೦೬||

ಸುರಸಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ತುಳಸಿಯು ಬಿಕ್ಕು ಕೆಮ್ಮು ವಿಷ ದಮ್ಮು ಪಕ್ಕೆಶೂಲಿ
ದುರ್ಗಂಧಗಳ ನಾಶಕವಿರುತ್ತದೆ. (೧೦೬)

.....ಸುಮುಖೋ ನಾತಿವಿದಾಹೀ ಗರಶೋಫಹಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸುಮುಖವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿದಾಹಿ ಇದ್ದು ಕೃತ್ರಿಮ
ಬಾವುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೦೭||)

ಆದ್ರಿಕಾ ತಿಕ್ತಮಧುರಾ ಮೂತ್ರಲಾ ನ ಚ ಪಿತ್ತಕೃತ್ ||೧೦೮||

ಅರ್ಥಃ— ಕೊತ್ತುಂಬರೀ ಸೊಪ್ಪು ಕಹಿ ಮಧುರ ಮೂತ್ರರೇಚಕ
ವಿದ್ದು ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ.

ಲತುನೋ ಭೃಶತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಃ ಕಟುಪಾಕರಸಃ ಸರಃ ||

ಹೃದ್ಯಃ ಕೇಶೋ ಗುರುವೃಷ್ಯಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ರೋಚನದೀಪನಃ ||೧೦೯||

ಭಗ್ನಸಂಧಾನಕೃದ್ಭಯೋ ರಕ್ತಪಿತ್ತಪ್ರದೂಷಣಃ ||

ಕಿಲಾಸಕುಷ್ಠಗುಲ್ಮಶೂರ್ಣಮೇಹಕ್ರಿಮಿಕಫಾನಿಲಾನ್ ||೧೧೦||

ಸಹಿಷ್ಣುಪೀನಸಶ್ವಾಸಕಾಸಾನ್ ಹಂತಿ ರಸಾಯನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿಯು ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಪಾಕರಸ
ಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಸಾರಕ, ಹೃದ್ಯ, ಕೇಶ್ಯ, ಗುರು, ವೃಷ್ಯ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ರೋಚನ
ದೀಪನ, ಮುರಿದ ಎಲವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದೂ, ಬಲಕರ, ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ
ಕಾರಕವಿದ್ದು ಕಿಲಾಸ, ಕುಷ್ಠ, ಗುಲ್ಮ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮೇಹ ಕೃಮಿ ಕಫ
ವಾತ ಬಿಕ್ಕು ಪೀನಸ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸಗಳ ನಾಶಕ ಮತ್ತು ರಸಾಯನ
ವಿರುತ್ತದೆ. (೧೧೧||)

ಪಲಾಂಡುಸ್ತದ್ಗುಣಿನ್ಯೂನಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲೋ ನಾತಿಪಿತ್ತಲಃ ||೧೧೨||

ಕನ್ನಡನಾಡನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. 1818ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳು ಬ್ರಿಟಿಷರ ವಶವಾದರೂ, ಜಮಖಂಡಿ, ಮುದಗಲ್ಲು, ರಾಮದುರ್ಗ, ನರಗುಂದ, ಸಂಡೂರು, ಮಿರಜ್, ಸಾಂಗ್ಲಿ ಮೊದಲಾದ ಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಠ ಅರಸರು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಸಾಮಂತರಾಗಿ 1947ರ ವರೆಗೆ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮರಾಠರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಅನುಸರಿಸಿದ ನೀತಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಮರಾಠರ ಮೇಲೆ ಸದಭಿಪ್ರಾಯ ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಜನರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿದ್ದು ಹಾಗೂ ಚೌತನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಮೇಲಿಂದಮೇಲೆ ನಡೆಸಿದ ದಾಳಿಗಳು — ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ. ಅಲ್ಲದೆ ವೇಶ್ಯೆಗಳ ಆಡಳಿತವು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಉತ್ತರದ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಮರಾಠ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

೩. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ, ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇದ್ದವು. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ನಾಯಕರು ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಸರಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರನ್ನು ಪಾಳೆಯಗಾರರೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ತಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾನೂನು ಮತ್ತು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವರನ್ನು ರಾಜರಂತೆ ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ವೀರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದು ಸದಾ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಗೆ ಬಂದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಭುಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುವ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಾಗ ರಾಜಧಾನಿಯ ಹೊರಗಿನ “ಪಾಳೆಯ” ಎಂಬ ಸೇನಾಬಿಡಾರದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು “ಪಾಳೆಯಗಾರರು” ಎಂದು ಕರೆದಿರಬಹುದು.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೆಲವು

ಅಪಾರದಲ್ಲಿ ಶಾಕಗಳಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪ ಉಪಯೋಗಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಕವರ್ಗದ ನಂತರ
ಫಲವರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಫಲವರ್ಗ

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಫಲೋತ್ತಮಾ ವೃಷ್ಯಾ ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ ಸೃಷ್ಟಮೂತ್ರವಿಟ್ ||
ಸ್ವಾದುಪಾಕರಸಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಸಕಷಾಯಾ ಹಿಮಾ ಗುರುಃ ||೧೧೪||

ನಿಹಂತ್ಯನಿಲಪಿತ್ತಾಸ್ರತಿಕ್ತಾಸ್ಯತ್ವಮದಾತ್ಮಯಾನ್ ||
ತೃಷ್ಣಾಕಾಸಶ್ರಮಶ್ವಾಸಸ್ವರಭೇದಕ್ಷತಕ್ಷಯಾನ್ ||೧೧೫||

ಅರ್ಥ:— ಬೀಜದ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯು ಎಲ್ಲ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ವೃಷ್ಯ,
ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತ, ಮಲ-ಮೂತ್ರ ಸಾರಕ, ರಸ-ಪಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ
ಒಗರು, ಶೀತ, ಜಡವಿದ್ದು ವಾತ-ಪಿತ್ತ, ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ, ಬಾಯಿಯು-ಕಹಿ
ಮದಾತ್ಮಯ, ನೀರಡಿಕೆ ಕೆಮ್ಮು ಶ್ರಮ ದಮ್ಮು ಸ್ವರ-ಭೇದ ಕ್ಷತ ಕ್ಷಯ
ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೧೫)

ಉದ್ರಿಕ್ತಪಿತ್ತಾಘ್ನಜಯತಿ ತ್ರೀನ್ದೋಷಾನ್ ಸ್ವಾದು ದಾಡಿಮಮ್ ||
ಪಿತ್ತಾವಿರೋಧಿ ನಾತ್ಯುಷ್ಣಮನ್ಲಂ ವಾತಕಫಾಪಹಮ್ ||೧೧೬||

ಸರ್ವಂ ಹೃದ್ಯಂ ಲಘುಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಗ್ರಾಹಿ ರೋಚನದೀಪನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಿಹಿದಾಳಿಂಬವು ಪಿತ್ತಾಧಿಕ-ತ್ರಿದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆ
ಯುವದು. ಹುಳಿದಾಳಿಂಬವು ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲ; ಅತ್ಯುಷ್ಣವೂ
ಅಲ್ಲ; ವಾತ ಕಫಗಳ ನಾಶಕವು ಇರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲತರದ ದಾಳಿಂಬವು
ಹೃದ್ಯ ಲಘು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಗ್ರಾಹಕ ರುಚಿಕರ ಅಗ್ನಿದೀಪಕ ಆಗಿದೆ. (೧೧೬||)

ಮೋಚಖರ್ಜೂರಪನಸನಾರಿಕೇಲಪರೋಷಕಮ್ ||೧೧೭||

ಅನ್ಯಾತಕಾಲಿಕಾರ್ಕರ್ಯರಾಜಾದನಮಧೂಕಚಮ್ ||
ಸೌವೀರಬದರಾಂಕೋಲ್ಲಫಲ್ಲಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕೋದ್ಭವಮ್ ||೧೧೮||

ನಾತಾಮಾಭಿಷುಕಾಕ್ಷೋಡಮುಕೂಲಿಕನಿಕೋಚಕಂ ||

ಉರುಮಾಣಂ ಪ್ರಿಯಾಲಂ ಚ ಬೃಂಹಣಂ ಗುರುಶೀತಲಮ್

||೧೧೯||

ದಾಹಕ್ಷತಕ್ಷಯಹರಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಪ್ರಸಾದನಮ್ ||

ಸ್ವಾದುಪಾಕರಸಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿಷ್ವಂಭಿ ಕಫಶುಕ್ರಕೃತ್

||೧೨೦||

ಅರ್ಥ:— ಬಾಳೆ, ಉತ್ತತ್ತಿ, ಹಲಸು, ಟಿಂಗು, ಪರೂಷಕ, (ದಡಸಲ ಹಣ್ಣು), ಆಮ್ರಾತ (ಅವಟೆ), ತಾಳೇಕಾಯಿ, ಶಿವನೀಹಣ್ಣು, ರಾಜಾದನ, ಇವ್ವೇ ಹಣ್ಣು, ಸೌವೀರ, ಅಡವೀಬೋರೆ, ಬೋರೆ, ಅಂಕೋಲ, ಅಂಜೀರ, ಚಳ್ಳೇಕಾಯಿ, ಬದಾಮು, ಅಭಿಷುಕ, ಆಕ್ರೋಡ, ಮುಕೂಲಕ (ಪಿಸ್ತೆ), ನಿಕೋಚಕ, ಉರುಮಾಣ (ಅಲಬುಪಾರ), ಪ್ರಿಯಾಲ (ನುರು ಕುಲ)—ಇವುಗಳ ಫಲಗಳು ಪೌಷ್ಟಿಕ, ಜಡ, ಶೀತ, ದಾಹ, ಕ್ಷತ ಕ್ಷಯ ನಾಶಕ, ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತಹರ, ವಾಕರಸದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಸ್ತಂಭಕ, ಕಫ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವರ್ಧಕವಾಗಿರುವವು. (೧೨೦)

ಫಲಂ ತು ಪಿತ್ತಲಂ ತಾಲಂ.....

ಅರ್ಥ:— ತಾಲಫಲವು ಪಿತ್ತಕರವು.

(೧೨೧)

.....ಸರಂ ಕಾಶ್ವರ್ಮಜಂ ಹಿಮಮ್

ಶಕ್ಯನ್ನೂತ್ರವಿಬಂಧಘ್ನಂ ಕೇಶ್ಯಂ ಮೇಧ್ಯಂ ರಸಾಯನಮ್ ||೧೨೧||

ಅರ್ಥ:— ಕಾಶ್ವರ್ಮ (ಶಿವನ್ನಿ) ಫಲವು ಸಾರಕ, ಶೀತ, ಮಲ-ಮೂತ್ರ-ಬಂಧ-ನಾಶಕ, ಕೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ-ವರ್ಧಕ ಹಾಗೂ ರಸಾಯನ ಇರುತ್ತದೆ. (೧೨೧)

ವಾತಾಮಾದ್ಯಷ್ಟವೀರ್ಯಂ ತು ಕಫಪಿತ್ತಕರಂ ಸರಮ್ ||

ಪರಂ ವಾತಹರಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಮನುಷ್ಯಂ ತು ಪ್ರಿಯಾಲಜಮ್ ||೧೨೨||

ಅರ್ಥ:— ಬದಾಮು ಮುಂತಾದ ಫಲಗಳು ಉಷ್ಣ-ವೀರ್ಯ, ಕಫ-ಪಿತ್ತಕರ, ಸಾರಕ, ಅತ್ಯಂತ ವಾತ ನಾಶಕ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಿಯಾಲವು ಉಷ್ಣವಿರುವದಿಲ್ಲ. (೧೨೨)

ಪ್ರಿಯಾಲಮಜ್ಞಾ ಮಧುರೋ ವೃಷ್ಣಃ ಪಿತ್ತಾನಿಲಾಪಹಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರಿಯಾಲ ಮಜ್ಜೆಯು (ಚಾರಪಮ್ಪು = ನುರುಕುಲಬೀಜ) ಮಧುರ ವೃಷ್ಣ ವಾತ-ಪಿತ್ತ ನಾಶಕವಿದೆ. (೧೨೩||)

ಕೋಲಮಜ್ಞಾ ಗುಣೈಸ್ತದ್ವತ್ಯುಟ್ಟಿದಿಃಕಾಸಜಿಜ್ಞ ಸಃ ||೧೨೩||

ಅರ್ಥಃ— ಬಾರೀಕಾಯಿಯು ಮಜ್ಜೆಯು ಮೇಲಿನ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಿದ್ದು ನೀರಡಿಕೆ ವಾಂತಿ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. (೧೨೩)

ಪಕ್ವಂ ಸುದುರ್ಜರಂ ಬಿಲ್ವಂ ದೋಷಲಂ ಪೂತಿಮಾರುತಮ್ ||
ದೀಪನಂ ಕಫವಾತಘ್ನಂ ಬಾಲಂ, ಗ್ರಾಹ್ಯಭಯಂ ಚ ತತ್ ||೧೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಹಣ್ಣಾದ ಬಿಲ್ವ ಫಲವು ಪಚನಕ್ಕೆ ಜಡ, ದೋಷಕಾರಕ, ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ದುರ್ಗಂಧಮಾಡುವದು. ಎಕೆ ಬಿಲ್ವವು ದೀಪಕ ಕಫ-ವಾತ-ನಾಶಕವಾಗಿರುವದು. ಎರಡೂ ತರದ ಬಿಲ್ವಗಳು ಸ್ತಂಭಕವಿರುವವು. (೧೨೪)

ಕಪಿತ್ಥಮಾಮಂ ಕಂಠಘ್ನಂ ದೋಷಲಂ, ದೋಷಘಾತಿ ತು ||
ಪಕ್ವಂ ಹಿಮ್ನಾವಮಘುಜಿತ್, ಸರ್ವಂ ಗ್ರಾಹಿ ವಿಷಾಪಹಮ್ ||೧೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಹಣ್ಣಾಗದ ಬೆಳವಲ ಕಾಯಿಯು ದನಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವದೂ ತ್ರಿದೋಷಕರವೂ ಅದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಹಣ್ಣು ಬಿಕ್ಕು ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ ನಾಶಕ; ಪಕ್ವ ಅಪಕ್ವ ಇವೆರಡೂ ಸ್ತಂಭಕ ಮತ್ತು ವಿಷಹಾರಕವಿದೆ. (೧೨೫)

ಜಾಂಬವಂ ಗುರು ವಿಷ್ವಂಭಿ ತೀತಲಂ ಭೃಶನಾತಲಮ್ ||
ಸಂಗ್ರಾಹಿ ಮೂತ್ರಶಕ್ಯತೋರಕಂತ್ಯಂ ಕಫಪಿತ್ತಜಿತ್ ||೧೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ನೇರಿಲಹಣ್ಣು ಜಡ, ಅಪಾನವಾಯು-ಸ್ವತಿಬಂಧಕ, ಶೀತ, ಅತಿಶಯ ವಾತಕಾರಕ, ಮಲ-ಮೂತ್ರ ಸ್ತಂಭಕ, ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಹಿತ, ಕಫ-ಪಿತ್ತ ನಾಶಕವಿದೆ. (೧೨೬)

ವಾತಪಿತ್ತಾಸ್ರವ್ಯೈರಾಂ, ಬದ್ಧಾಸ್ಥಿ ಕಫಸ್ತಿಕ್ಯತತ್ ||
ಗುರ್ದಾನ್ಮಂ ವಾತಜಿವ್ಯಕ್ಷಂ ಸ್ವಾದ್ವಾನ್ಮಂ ಕಫಶುಕ್ರಕೃತ್ ||೧೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನೂ ಬೀಜವುಂಟಾಗದೆ ಮೂವಿನ ಕಾಯಿಯು ವಾತ-
ಪಿತ್ತ ರಕ್ತದೋಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಗೊರಟಾದ ಮೇಲೆ ಕಫ-
ಪಿತ್ತಕಾರಕ. ಹೆಣ್ಣಾದ ಮಾವು ಜಡ ವಾತನಾಶಕ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಇದ್ದು
ಕಫ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೨೭)

ವೃಕ್ಷಾನ್ಮಂ ಗ್ರಾಹಿ ರೂಕ್ಷೋಷ್ಣಂ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಹರಂ ಲಘು ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಮಸೋಲು (ಮುರಗಲದ ಹೆಣ್ಣು) ಸ್ತಂಭಕ ರುಕ್ಷ
ಉಷ್ಣ ವಾತ ಶ್ಲೇಷ್ಮ-ಹರ ಮತ್ತು ಲಘು ಇರುವದು. (೧೨೮)

ಶಮ್ಯಾ ಗುರೂಷ್ಣಂ ಕೇಶಘ್ನಂ ರೂಕ್ಷಂ.....

ಅರ್ಥಃ— ಶಮೀಫಲವು ಗುರು ಉಷ್ಣ ಕೇಶನಾಶಕ ಮತ್ತು
ರುಕ್ಷವಿರುತ್ತದೆ. (೧೨೯)

.....ಪೀಲು ತು ಪಿತ್ತಲಮ್ ||೧೩೦||

ಕಫವಾತಹರಂ ಭೇದಿ ಪ್ಲೀಹಾರ್ಶಃಕೃಮಿಗುಲ್ಮನುತ್ ||
ಸತಿಕ್ರಂಸ್ವಾದು ಯತ್ಪೀಲು ನಾತ್ಯುಷ್ಣಂ ತತ್ತ್ರಿದೋಷಜಿತ್ ||೧೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾರ ಪೀಲು ಫಲವು (ಗೋವಿನ ಹೆಣ್ಣು) ಪಿತ್ತಕರ ಕಫ-
ವಾತ-ನಾಶಕ ಮಲ-ಭೇದಕವಿದ್ದು ಪ್ಲೀಹೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕೃಮಿ ಗುಲ್ಮ
ಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಹಿಯುಳ್ಳ ಸವಿಯಾದ ಪೀಲು ಫಲವು
ಸಾಧಾರಣ ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ-ನಾಶಕವಿರುವದು. (೧೩೧)

ತ್ವಕ್ತಿಕ್ರಕಟುಕಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ವಾತಜಿತ್ ||
ಬೃಹಣಿ ಮಧುರಂ ಮಾಂಸಂ ವಾತಪಿತ್ತಹರಂ ಗುರು ||೧೩೨||

ಲಘು ತತ್ಕೇಸರಂ ಕಾಸಶ್ವಾಸಹಿಧ್ಮಾಮದಾತ್ಮಯಾನ್ ||

ಅಸ್ಯ ಶೋಷಾನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಬಂಧಚ್ಛರ್ಧ್ಯರೋಚಕಾನ್ ||೧೩೧||

ಗುಲ್ಮೋದರಾರ್ತಃ ಶೂಲಾನಿ ಮಂದಾಗ್ನಿತ್ವಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾದಾಳದ ತೊಗಟೆಯು ಕಹಿ ಒಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧ ವಾತ-
ನಾಶಕವಿರುವದು; ಅದರ ತಿಳಿಲು ಪೌಷ್ಟಿಕ ಮಧುರ ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ನಾಶಕ
ಮತ್ತು ಜಡವಿರುವದು. ಅದರ ಕೇಶರವು ಲಘು ಇದ್ದು ಕೆಮ್ಮು ಶ್ವಾಸ
ಬಿಕ್ಕು ಮದಾತ್ಮಯ ಬಾಯಿ-ಒಣಗುವದು ವಾತ ಕಫ ಅವಸ್ಥ್ಯಂಭ ವಾಂತಿ
ಅರುಚಿ ಗುಲ್ಮ ಉದರ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಶೂಲ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೩೧||)

ಭಲ್ಲಾತಕಸ್ಯ ತ್ವಜ್ಜ್ವಾಂಸಂ ಬೃಂಹಣಂ ಸ್ವಾದು ಶೀತಲಮ್ ||೧೩೨||
ತದಸ್ಥಗ್ನಿಸಮಂ ಮೇಧ್ಯಂ ಕಫವಾತಹರಂ ಪರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೇರುಹಣ್ಣಿನ ತೊಗಟೆ ಮತ್ತು ತಿಳಿಲು ಪೌಷ್ಟಿಕ
ಮಧುರ ಶೀತವಿರುವದು. ಅದರ ಅಸ್ತಿಯು (ಕೇರಬೀಜವು) ಅಗ್ನಿಯಂತೆ
ಉಷ್ಣ, ಬುದ್ಧಿವರ್ಧಕ, ಅತ್ಯಂತ ಕಫ-ವಾತ-ನಾಶಕವಿದೆ. (೧೩೨||)

ಸ್ವಾದ್ವನ್ಲಂ ಶೀತಮುಷ್ಣಂ ಚ ದ್ವಿಧಾ ಪಾಲೇವತಂ ಗುರು ||೧೩೩||
ರುಚ್ಯಮತ್ಯಗ್ನಿತಮನಂ.....

ಅರ್ಥಃ— ಸಫರಚಂದ ಸವಿ, ಹುಳಿ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ.
ಸವಿಯದು ಶೀತವಿದ್ದು ಹುಳಿಯದು ಉಷ್ಣವದೆ. ಇವೆರಡೂ ಜಡ
ರುಚಿಕರ ಅತ್ಯಗ್ನಿ-ಶಾಮಕ ಆಗಿರುವವು. (೧೩೩||)

.....ರುಚ್ಯಂ ಮಧುರಮಾರುಕಮ್ ||
ಪಕ್ವಮಾಶು ಜರಾಂ ಯಾತಿ ನಾತ್ಯುಷ್ಣಗುರುದೋಷಲಮ್ ||೧೩೪||

ಅರ್ಥಃ— ಆರುಕವು (ಸಪ್ತಾಳಿ) ರುಚಿಕರ ಮತ್ತು ಮಧುರ
ವಿರುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣಾದ್ದು ಶೀವ್ರ ಪಚನವಾಗುವದು. ಸಾಧಾರಣ ಉಷ್ಣ
ಜಡ ದೋಷಕಾರಕವಿರುವದು. (೧೩೪||)

ದ್ರಾಕ್ಷಾಪರೋಷಕಂ ಚಾದ್ರ್ಯಮನ್ಯಂ ಪಿತ್ತಕಫಪ್ರದಮ್ ||

ಗುರೋಷ್ಣವೀರ್ಯಂ ವಾತಘ್ನಂ ಸರಂ ಸಕರಮರ್ಧಕಮ್ ||೧೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪರೋಷಕ (ದಡಸಲಹಣ್ಣು), ಕವಳಿ-ಇವು ಹಸಿಯವು ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ಹುಳಿ ಪಿತ್ತ-ಕಫ-ಕಾರಕ ಜಡ ಉಷ್ಣ-ವೀರ್ಯ ವಾತಘ್ನ ಮತ್ತು ಸಾರಕವಾಗಿವೆ. (೧೩೫)

ತಥ್ಯಾನ್ಯಂ ಕೋಲಕರ್ಕಂಧುಲಕುಚಾಮ್ರತಕಾರುಕಮ್ ||

ಐರಾವತಂ ದಂತಶತಂ ಸತೂದಂ ಮೃಗಲಿಂಡಿಕಮ್ ||೧೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಂತೆ ಹುಳಿಯಾದ ಬೋರೆ, ಸಣ್ಣ ಬೋರೆ, ಲಕುಚ (ಹೆಬ್ಬಲಿಸಿನಹಣ್ಣು), ಆಮಟಿ, ಆರುಕ (ಸಪ್ತಾಳು), ಐರಾವತ (ಹುಳಿ ಕಂಚೆ), ದಂತಶತ (ನಿಂಬೆ), ತೂದ (ಹಿಪ್ಪನೇರಿಲೆಹಣ್ಣು), ಮೃಗಲಿಂಡಿಕ (ಸವತೀಕಾಯಿ ಜಾತಿ)ಗಳು ಮೇಲಿನ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳೇ ಇರುವವು. (೧೩೬)

ನಾತಿಪಿತ್ತಕರಂ ಪಕ್ವಂ ಶುಷ್ಕಂ ಚ ಕರಮರ್ಧಕಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹಣ್ಣಾದ ಒಣಗಿದ ಕವಳಿಯು ಸಾಧಾರಣ ಪಿತ್ತ ಕರವಿದೆ. (೧೩೭||)

ದೀಪನಂ ಭೇದನಂ ಶುಷ್ಕಮಮ್ಲಾ ಕಾಕೋಲಯೋಃ ಫಲಮ್ ||೧೩೮||

ತೃಷ್ಣಾಶ್ರಮಕ್ಲಮಚ್ಛೇದಿ ಲಘ್ವಿಷ್ಟಂ ಕಫವಾತಯೋಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಒಣಗಿದ ಹುಣಿಸಿ, ಬಾರೀ, ಫಲಗಳು ದೀಪಕ ಮಲ ಭೇದಕವಿದ್ದು ನೀರಡಿಕೆ ಶ್ರಮ ಗ್ಲಾನಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು; ಮತ್ತು ಹಗುರೂ, ಕಫ ವಾತಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರವೂ ಆಗಿರುವವು. (೧೩೮)

ಫಲಾನಾನುವರಂ ತತ್ರ ಲಕುಚಂ ಸರ್ವದೋಷಕೃತ್ ||೧೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಲಕುಚವು ಕೆಟ್ಟದು; ಮತ್ತು ತ್ರಿದೋಷ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೩೯)

ಹಿಮಾನಲೋಷ್ಣ ದುರ್ಮಾತವ್ಯಾಲಾಲಾದಿದೂಷಿತಮ್ ||
ಜಂತುಜುಷ್ಯಂ ಜಲೇ ಮಗ್ನಮಭೂಮಿಜನುನಾರ್ತವಮ್ ||೧೩೯||

ಅನ್ಯಧಾನ್ಯಯುತಂ ಹೀನವೀರ್ಯಂ ಜೀರ್ಣತಯಾತಿ ಚ ||
ಧಾನ್ಯಂ ತ್ಯಜೇತ್ತಥಾ ಶಾಕಂ ರೂಕ್ಷಸಿದ್ಧಮಕೋಮಲಮ್ ||೧೪೦||

ಅಸಂಜಾತರಸಂ ತದ್ವಚ್ಛಿಷ್ಯಂ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಮೂಲಕಾತ್ ||
ಪ್ರಾಯೇಣ ಫಲಮಪ್ಯೇವಂ ತಥಾಽಮಂ ಬಿಲ್ವವರ್ಜಿತಮ್ ||೧೪೧||

ಅರ್ಥಃ— ಮಂಜು ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಕೆಟ್ಟ-ಗಾಳಿ ಸರ್ಪದ-ಜೋಲ್ಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ್ಯ ಹುಳ ಹತ್ತಿದ್ದ ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ, ಅಯೋಗ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ವ್ಯ ಅಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ವಿಜಾತೀಯ ಧಾನ್ಯದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ, ಬಹಳ ದಿವಸ ಬಿಡುವದರಿಂದ ಹೀನವೀರ್ಯವಾದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಸ್ನೇಹ ಹಾಕದೇ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಬಿರುಸಾದ, ಅಥವಾ ರಸ ಉಂಟಾಗದೇ ಇದ್ದ, (ಮೂಲಂಗಿಯ ಹೊರ್ತು) ಒಣಗಿದ ಪಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು. ಇದರಂತೆ ಇದ್ದ ಫಲಗಳನ್ನೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. ಬಿಲ್ವದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಅಪಕ್ವ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು. (೧೪೧)

ಔಷಧವರ್ಗ

ಅಹಾರೋಪಯೋಗಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಫಲವರ್ಗದ ನಂತರ ಔಷಧವರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವದರಿಂದ ಲವಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷ್ಯಂದಿ ಲವಣಂ ಸರ್ವಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಸೃಷ್ಟಮಲಂ ಮೃದು ||
ವಾತಘ್ನಂ ಪಾಕಿ ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ರೋಚನಂ ಕಫಪಿತ್ತಕೃತ್ ||೧೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಉಪ್ಪುಗಳು ಕಫಸ್ರಾವಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮಲಸಾರಕ ಮೃದು ವಾತನಾಶಕ ಪಾಚಕ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ರುಚಿಕರ ಕಫ-ಪಿತ್ತ-ವರ್ಧಕವಿರುತ್ತವೆ. (೧೪೨)

ಸೈಂಧವ, ಕಾಚ-ಲವಣ, ಬಿಡ, ಸಾಮುದ್ರ, ಖನಿಜ, ಕೃಷ್ಣ, ರೋಮಕ, ಮಣ್ಣುಪ್ಪು- ಹೀಗೆ ಉಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೈಂಧವಂ ತತ್ರ ಸಸ್ವಾದು ವೃಷ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಂ ತ್ರಿದೋಷನುತ್ ||
ಲಘುನುಷ್ಣಂ ದೃಶಃ ಪಥ್ಯಮವಿದಾಹ್ನಗ್ನಿದೀಪನಮ್ ||೧೪೩||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಲ್ಲಿ ಸೈಂಧವವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಧುರ ವೃಷ್ಯ, ಹೃದ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಹರ, ಲಘು, ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತಕರ, ಸ್ವಲ್ಪ ವಿದಾಹಿ, ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಿರುತ್ತದೆ. (೧೪೩)

ಲಘು ಸೌವರ್ಚಲಂ ಹೃದ್ಯಂ ಸುಗಂಧ್ಯದ್ಗಾರ ಶೋಧನಮ್ ||
ಕಟುಪಾಕಂ ವಿಬಂಧಘ್ನಂ ದೀಪನೀಯಂ ರುಚಿಪ್ರದಮ್ ||೧೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾಚ-ಲವಣವು ಲಘು, ಹೃದ್ಯ, ಸುಗಂಧಿ, ತೇಗನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವದು, ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಮಲಬಂಧ-ನಾಶಕ, ದೀಪಕ, ರುಚಿಕರವಿರುತ್ತದೆ. (೧೪೪)

ಉರ್ಧ್ವಾಧಃಕಫವಾತಾನುಲೋಮನಂ ದೀಪನಂ ಬಿಡಮ್ ||
ವಿಬಂಧಾನಾಹವಿಷ್ಣಂಭಶೂಲಗೌರವನಾಶನಮ್ ||೧೪೫||

ಅರ್ಥಃ— ಬಿಡ-ಲವಣವು ಮೇಲಣ ಕೆಳಗಣ ಎರಡೂ ಮಾರ್ಗ ದಿಂದ ಕಫ-ವಾತಗಳ ಶೋಧಕ, ದೀಪಕವಿದ್ದು ಮಲಬಂಧ ಹೊಟ್ಟೆ-ಯುಬ್ಬು ವಾತಾವರೋಧ ಶೂಲಿ ಜಡತ್ವಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೪೫)

ವಿಪಾಕೇ ಸ್ವಾದು ಸಾಮುದ್ರಂ ಗುರು ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿವರ್ದನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಗುರು, ಕಫವರ್ಧಕವಿದೆ. (೧೪೫||)

ಸತಿಕ್ತಕಟುಕಕ್ಷಾರಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಶ್ಣೇದಿ ಚೌದ್ಧಿದಮ್ ||೧೪೬||

ಅರ್ಥಃ— ಖಣಿಯ ಉಪ್ಪು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಹಿ, ಕಾರ, ಕ್ಷಾರಯುಕ್ತ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಿದ್ದು, ಕ್ಲೇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. (೧೪೬)

ಕೃಷ್ಣೇ ಸೌವರ್ಚಲಗುಣಾ ಲವಣೇ ಗಂಧವರ್ಜಿತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕರೇ ಉಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ವಾಸನೆಯ ಹೊರತಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಾಚ ಲವಣದ ಗುಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. (೧೪೬||)

ರೋಮಕಂ ಲಘು, ಪಾಂಸೂತ್ಥಂ ಸಕ್ಷಾರಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಂ ಗುರು || ೧೪೭ ||

ಅರ್ಥಃ— ರೋಮಕಲುಪ್ಪು ಲಘು. ಮಣ್ಣುಪ್ಪು ಸ್ವಲ್ಪು ಸ್ವಾರ ಯುಕ್ತ ಕಫವರ್ಧಕ ಮತ್ತು ಜಡವಿರುತ್ತದೆ. (೧೪೭)

ಲವಣಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ತು ಸ್ಯಂಧವಾದಿ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಲವಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂಧವ ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಉಪ್ಪು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಗೆ ಸ್ಯಂಧವ ವನ್ನೂ, ಎರಡು ಉಪ್ಪು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಗೆ ಸ್ಯಂಧವ ಮತ್ತು ಕಾಚಲವಣ ಗಳನ್ನೂ, ಮೂರು ಉಪ್ಪು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಗೆ ಸ್ಯಂಧವ, ಕಾಚಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ ಗಳನ್ನೂ—ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೧೪೭||)

ಗುಲ್ಮಹೃದ್ಗ್ರಹಣೀಪಾಂಡುಪ್ಲೀಹಾನಾಹಗಲಾಮಯಾನ್ || ೧೪೮ ||
ಶ್ವಾಸಾರ್ಶಕಫಕಾಸಾಂಶ್ಚ ತಮಯೇದ್ಯವಶೂಕಜಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜವಪಾರವು ಗುಲ್ಮ ಹೃದ್ರೋಗ ಗ್ರಹಣೀ ಪಾಂಡು ಪ್ಲೀಹ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ರೋಗ, ಶ್ವಾಸ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕಫ ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೪೮||)

ಕ್ಷಾರಃ ಸರ್ವಶ್ಚ ಪರಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಃ ಕೃಮಿಜಿಲ್ಲಘುಃ || ೧೪೯ ||

ಪಿತ್ತಾಸೃಗ್ನೂಷಣಃ ಪಾಕೀ ಛೇದ್ಯಹೃದ್ರೋಗವಿದಾರಣಃ ||

ಅಪಠ್ಯಃ ಕಟುಲಾವಣ್ಯಾಚ್ಛುಕ್ಪಾಜಃ ಕೇಶಚಕ್ಷುಷಾಮ್ || ೧೫೦ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಲ್ಲ ತರದ ಮೊರೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪೀಡೆ, ಉಷ್ಣ, ಕೃಮಿನಾಶಕ, ಲಘು, ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ-ದೋಷಕ, ಪಾಚಕ, ಮೇದ-ಕಫಗಳ ಗಂಟುಗಳನ್ನು ಒಡೆಯುವದೂ, ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಅಹಿತವೂ, ಹೆಣ್ಣಾದ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಶೀಳುವದೂ, ಕಾರ-ಉಷ್ಣ ರಸಗಳು ಇರುವದರಿಂದ ಶುಕ್ರ ಓಜ ಕೇಶ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಅಹಿತವೂ ಆಗಿರುವವು. (೧೫೦)

ಹಿಂಗು ವಾತಕಫಾನಾಹಶೂಲಘ್ನಂ ಪಿತ್ತಕೋಪನಮ್ ||

ಕಟುಪಾಕರಸಂ ರುಚ್ಯಂ ದೀಪನಂ ಪಾಚನಂ ಲಘು ||೧೫೧||

ಅರ್ಥ:— ಇಂಗು ವಾತ ಕಫ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬ ಶೂಲಗಳ ನಾಶಕ, ಪಿತ್ತರೋಚಕ, ಪಾಕರಸದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ರುಚಿಕರ, ದೀಪಕ ಪಾಚಕ ಮತ್ತು ಲಘು ಇರುತ್ತದೆ. (೧೫೧)

ಕಷಾಯಾ ಮಧುರಾ ಪಾಕೇ ರೂಕ್ಷಾ ವಿಲವಣಾ ಲಘುಃ ||

ದೀಪನೀ ಪಾಚನೀ ಮೇಧ್ಯಾ ವಯಸಃ ಸ್ಥಾಪನೀ ಪರಮ್ ||೧೫೨||

ಉಷ್ಣ ವೀರ್ಯಾ ಸರಾಽಯುಷ್ಯಾ ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಬಲಪ್ರದಾ ||

ಕುಷ್ಠ ವೈವರ್ಣ್ಯವೈಶ್ವರ್ಯ ಪುರಾಣವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ ||೧೫೩||

ಶಿರೋಽಕ್ಷಪಾಂಡುಹೃದ್ರೋಗಕಾಮಲಾಗ್ರಹಣೀಗದಾನ್ ||

ಸತೋಷತೋಫಾತೀಸಾರಮೇದಮೋಹವಮಿಕ್ರಮೀನ್ ||೧೫೪||

ಶ್ವಾಸಕಾಸಪ್ರಸೇಕಾರ್ಶಃಪ್ಲೀಹಾನಾಹಗರೋದರಮ್ ||

ವಿಬಂಧಂ ಸ್ತೋತಸಾಂ ಗುಲ್ಮಮೂರುತ್ತಂಭಮರೋಚಕಮ್

||೧೫೫||

ಹರೀತಕೀ ಜಯೇದ್ವ್ಯಾಧೀಂಸ್ತಾಂಸ್ತಾಂಶ್ಚ ಕಫವಾತಜಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಳಲೀಕಾಯಿಯು ಒಗರು, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ರುಕ್ಷ, ಉಪ್ಪಿನ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ರಸವುಳ್ಳದ್ದು, ಲಘು, ದೀಪಕ, ಪಾಚಕ, ಬುದ್ಧಿ ವರ್ಧಕ, ಅತ್ಯಂತ ತಾರುಣ್ಯ ರಕ್ಷಕ, ಉಷ್ಣ-ವೀರ್ಯ, ಸಾರಕ, ಆಯು ವರ್ಧಕ, ಬುದ್ಧಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವಿದ್ದು ಕುಷ್ಠ ನಿವ್ರೇಜತನ

ಸ್ವರ-ಭೇದ ಜೀರ್ಣ-ಪ್ಪರ ವಿಷಮ-ಪ್ಪರ ತಿರೋರೋಗ ನೇತ್ರರೋಗ ಪಾಂಡು ಹೃದ್ರೋಗ ಕಾಸುಜೇ ಗ್ರಹಜೇ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷಯ ಬಾನ್ವ ಅತಿಸಾರ ಮೇದ ಮೋಹ ವಾಂತಿ ಕೃಮಿಗಳನ್ನೂ ಶ್ವಾಸ ಕೆಮ್ಮು ಬಾಯಲ್ಲಿ-ನೀರು-ಬರುವದು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಸ್ನೇಹ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು. ಕೃತ್ರಿಮ-ವಿಷ ಉದರ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ-ಸಂಕೋಚ ಗುಲ್ಮ ಉರುಸ್ತಂಭ ಅರೋಚಕಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕಫ-ವಾತದಿಂದಂಟಾಗುವ ಆಯಾ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವದಾಮುಲಕಂ ಶೀತಮನ್ಲಂ ಪಿತ್ತಕಫಾಪಹಮ್ ||೧೫೬||

ಅರ್ಥ:— ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯ ಗುಣವಾದರೂ ಇದರಂತೆ ಇದ್ದು ಶೀತ, ಹುಳಿ, ಪಿತ್ತ-ಕಫನಾಶಕವಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೧೫೬)

ಕಟು ಪಾಕೇ ಹಿಮಂ ಕೇಶ್ಯಮಕ್ಷಮೀಷಚ್ಚ ತದ್ಗುಣಂ ||

ಅರ್ಥ:— ತಾರೀಕಾಯಿಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಶೀತ, ಕೇಶಕ್ಕೆ ಹಿತ ಕರವಿದ್ದು ಮೇಲಿನಂತಹ ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಿರುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು “ಅಹಿಮಂ” ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವದು; ಉಳಿದವರು “ಹಿಮಂ” ಎಂದು. (೧೫೭||)

ಇಯಂ ರಸಾಯನವರಾ ತ್ರಿಫಲಾಃಷ್ಠಾಮಯಾಪಹಾ ರೋಪಣೇ ತ್ವಗ್ಗದಕ್ಲೇದಮೇದೋಮೇಹಕಫಾಸ್ರಜಿತ್ ||೧೫೮||

ಅರ್ಥ:— ಅಲ್ಪಿಕಾಯಿ, ತಾರೀಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ-ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ಕೂಡಿ ತ್ರಿಫಲೆಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದು; ವ್ರಣವನ್ನು ತುಂಬಿ ತರುವದು; ತ್ವಗ್ರೋಗ ವ್ರಣದ-ಸ್ತ್ರಾವ ಮೇದ ಮೇಹ ಕಫ ರಕ್ತ-ದೋಷಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಈ ಮೂರು ಫಲಗಳು ತೂಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇರುವದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ

ವನ್ನೇ ಸಮತೂಕದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಕಿ ಕಾಯಿ, ಎರಡು ತಾರೀಕಾಯಿ, ನಾಲ್ಕು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳಿದೆ. ಅವಾದರೂ ಸರಿಯೇ ಅದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಕ್ಕಿಕಾಯಿ ಎರಡು ತೊಲೆಯದು, ತಾರೀಕಾಯಿ ಒಂದು ತೊಲೆಯದು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಅರ್ಧ ತೊಲೆಯದು ಒಳ್ಳೆದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಸಮವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತವೆ. (೧೫೩)

ಸಕೇಸರಂ ಚತುರ್ಜಾತಂ ತ್ವಕ್ಷತ್ವೈಲಂ ತ್ರಿಜಾತಕಮ್ ||೧೫೪||
ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಿ ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ರೂಕ್ಷಂ ರೋಚನದೀಪನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ತಮಾಲ ಪತ್ರ, ಯಾಲಕ್ಕಿ—ಈ ಮೂರಕ್ಕಿ ಕೂಡಿ ತ್ರಿಜಾತಕ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಗಕೇಶರ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಚತುರ್ಜಾತಕ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇವು ಪಿತ್ತಕೋಪಕ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ರುಕ್ಷ, ರುಚಿಕರ, ದೀಪಕವಿರುತ್ತವೆ.

ಹಿಪ್ಪಣಃ— ತ್ರಿಜಾತಕಕ್ಕೆ ತ್ರಿಸುಗಂಧ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. (೧೫೪)

ರಸೇ ಪಾಕೇ ಚ ಕಟುಕಂ ಕಫಘ್ನಂ ಮರಿಚಂ ಲಘು ||೧೫೫||

ಅರ್ಥ:— ಮೆಣಸು ರಸದಲ್ಲಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ, ಕಫಘ್ನ ಮತ್ತು ಲಘು ಇರುತ್ತದೆ. (೧೫೫)

ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಾ ಸ್ವಾದುಶೀತಾಃಸ್ವಾರ್ಗುರ್ವೀ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಚ ಪಿಪ್ಪಲೀ ||
ಸಾ ಶುಷ್ಕಾ ವಿಪರೀತಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ವೃಷ್ಯಾ ರಸೇ ಕಟುಃ ||೧೫೬||

ಸ್ವಾದುಪಾಕಾಽನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮಶ್ವಾಸಕಾಸಾಪಹಾ ಸರಾ ||
ನ ತಾಮತ್ಕುಪಯುಂಜೀತ ರಸಾಯನವಿಧಿಂ ವಿನಾ ||೧೫೭||

ಅರ್ಥ:— ಹಸಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯು ಕಫವರ್ಧಕ, ಮಧುರ, ಶೀತ, ಗುರು, ಸ್ನಿಗ್ಧವಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಒಣಗಿದ್ದರೆ ವಿಪರೀತವು ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ವೃಷ್ಯ, ಕಾರ, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ವಾತಕಫ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸಗಳ ನಾಶಕ ಮತ್ತು ಸಾರಕವಿರುತ್ತದೆ. ರಸಾಯನದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. (೧೫೭)

ನಾಗರಂ ದೀಪನಂ ವೃಷ್ಯಂ ಗ್ರಾಹಿ ಹೃದ್ಯಂ ವಿಬಂಧನುತ್ ||
ರುಚ್ಯಂ ಲಘು ಸ್ವಾದುಪಾಕಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಯಂ ಕಫವಾತಜಿತ್ ||೧೬೭||

ಅರ್ಥ:- ಶುಂಠಿಯು ದೀಪಕ, ವೃಷ್ಯ, ಸ್ತಂಭಕ, ಹೃದ್ಯ, ಮಲ
ಬಂಧ-ನಾಶಕ, ರುಚಿಕರ, ಲಘು, ವಿಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಉಷ್ಣ
ಮತ್ತು ಕಫವಾತ-ನಾಶಕ ಇರುತ್ತದೆ. (೧೬೭)

ತದ್ವದಾರ್ದ್ರಕಮ್.

ಅರ್ಥ:- ಇದರಂತೆ ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯು ಗುಣವು ಇರುತ್ತದೆ. (೧೬೮)

.....ಏತಚ್ಚ ತ್ರಯಂ ತ್ರಿಕಟುಕಂ, ಜಯೇತ್ ||
ಸೌಲ್ಯಾಗ್ನಿಸದನಶ್ವಾಸಕಾಸಶ್ಲೀಪದಪೀನಸಾನ್ ||೧೬೯||

ಅರ್ಥ:- ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿವ್ವಲಿ-ಇವು ಮೂರಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ
ತ್ರಿಕಟುವನ್ನುವರು. ಇದು ಸೌಲ್ಯ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸ ಶ್ಲೀಪದ
ಮತ್ತು ಪೀನಸುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೬೯)

ಚವಿಕಾಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಮರಿಚಾಲ್ಪಾಂತರಂ ಗುಣೈಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಚವಕ (ಕಾಡಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿಯ ಬೇರು) ಮತ್ತು
ಮೋಡಿ ಕಡ್ಡಿಗಳು ಗುಣದಲ್ಲಿ ಮೆಣಸಿನಂತೆ; ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೀನವಾಗುತ್ತವೆ.
(೧೭೦)

ಚಿತ್ರಕೋಗ್ನಿಸಮಃ ಪಾಕೇ ಶೋಫಾರ್ಶಃ ಕೃಮಿಕುಷ್ಠಹಾ ||೧೭೧||

ಅರ್ಥ:- ಚಿತ್ರಕವು ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮಾನವಿದ್ದು ಬಾವು
ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕೃಮಿ ಕುಷ್ಠಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೭೧)

ಶಂಚಕೋಲಕಮೇತಚ್ಚ ಮರಿಚೇನ ವಿನಾ ಸ್ಫುತಮ್ ||
ಗುಲ್ಮಸ್ನಿಗ್ಧೋದರಾನಾಹಶೂಲಘ್ನಂ ದೀಪನಂ ಪಠಮ್ ||೧೭೨||

ಅರ್ಥ:— ಮೆಣಸಿನ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಮೇಲಿನ ಐದು (ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ ಕಪ್ಪಿ, ಶುಂಠಿ) ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಪಂಚ ಕೋಲ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ಗುಲ್ಮಾಸ್ಥಿ, ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ಶೂಲಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು; ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ದೀಪಕವಿರುವದು. (೧೬೫)

ಬಿಲ್ವಕಾಶ್ಮರೈತರ್ಕಾರೀಪಾಟಿಲಾಟಿಂಟುಕೈರ್ಮಹತ್ ||
ಜಯೇತ್ಯಪಾಯತಿಕೋಷ್ಠಂ ಪಂಚಮೂಲಂ ಕಫಾನಿಲೌ ||೧೬೬||

ಅರ್ಥ:— ಬಿಲ್ವದಬೇರು, ಕಾಶ್ಮರೈ (ಶಿವನೀಬೇರು), ತರ್ಕಾರಿ (ಹೂಸಲಕ್ಕಿಬೇರು), ಪಾಟಿಲಾ (ಪಾದರೀಬೇರು), ಟಿಂಟುಕ (ಹೆಮ್ಮರದ ಬೇರು)—ಈ ಐದರಿಂದ ಮಹತ್ಪಂಚಮೂಲವಾಗುವದು. ಇದು ಒಗರು ಕಹಿ ಉಷ್ಣವಿದ್ದು ಕಫವಾತಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು. (೧೬೬)

ಹ್ರಸ್ವಂ ಬೃಹತ್ಕಂಶುಮತೀದ್ವಯಗೋಪುರಕೈಃ ಸ್ವೌತಮ್ ||
ಸ್ವಾದುಪಾಕರಸಂ ನಾತಿಶೀತೋಷ್ಣಂ ಸರ್ವದೋಷಜಿತ್ ||೧೬೭||

ಅರ್ಥ:— ನೆಲಗುಳ್ಳು, ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳು, ಶಾಲಿಪರ್ಣಿ (ಒಂದೆಲೆ ಹೊನ್ನಿ), ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣಿ (ಮೂರೇಲೆ ಹೊನ್ನಿ), ನೆಗ್ಗಿಲಬೇರು—ಇವುಗಳಿಂದ ಲಘುಪಂಚಮೂಲವಾಗುವದು. ಅದು ಪಾಕದಲ್ಲಿ ರಸದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಬಹಳ ಶೀತ, ಅಥವಾ ಬಹಳ ಉಷ್ಣವಿರದೆ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. (೧೬೭)

ಬಲಾಕುನರ್ನೈರಂಡತೂರ್ಪ ಪರ್ವೀದ್ವಯೇನ ತು ||
ಮಧ್ಯಮಂ ಕಫವಾತಘ್ನಂ ನಾತಿಪಿತ್ತಕರಂ ಸರಮ್ ||೧೬೮||

ಅರ್ಥ:— ಬಲಾ (ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ), ಬಿಳೇಗಣಜಲ (ಕೊಮ್ಮೆ), ಔಡಲ, ಕಾಡಹೆಸರು, ಕಾಡಲುದ್ದು—ಈ ಐದು ಬೇರುಗಳಿಂದ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮೂಲವಾಗುವದು. ಇದು ಕಫ-ವಾತ ನಾಶಕವೂ ಬಹಳ ಪಿತ್ತ ಮಾಡದಿರುವದೂ ಸಾರಕವೂ ಆಗಿದೆ. (೧೬೮)

ಅಭೀರುವೀರಾಜೀವಂತೀಜೀವಕರ್ಷಭಕೈಃ ಸ್ತೃತಮ್ ||

ಜೀವನಾಖ್ಯಂ ತು ಚಕ್ಷುಷ್ಯಂ ವೃಷ್ಯಂ ಪಿತ್ತಾನಿಲಾಪಹಮ್ ||೧೬೯||

ಅರ್ಥಃ— ಶತಾವರಿ, ಕಾಕೋಲಿ, ಜೀವಂತಿ (ತೀಹಾಲಿ), ಜೀವಕ, ಮುಷಭಕ-ಈ ಐದರ ಬೇರುಗಳಿಗೆ ಜೀವನ-ಪಂಚಮೂಲನೆನ್ನುವರು. ಇದು ಚಕ್ಷುಷ್ಯ, ವೃಷ್ಯವಿದ್ದು ಪಿತ್ತವಾತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. (೧೬೯)

ತೃಣಾಖ್ಯಂ ಪಿತ್ತಜಿದ್ಧರ್ಭಕಾಸೇಕ್ಷುಶರಶಾಲಿಭಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ದರ್ಭ, ಕಾಸ, (ಕಾಕೇಮಣಿ) ಹುಲ್ಲಿನಬೇರು, ಕಬ್ಬು, ಶರ (ದೇವನಕದ ಬೇರು), ಬತ್ತ ಇವುಗಳ ಬೇರುಗಳಿಂದ ತೃಣಪಂಚಮೂಲವಾಗುವದು. ಇದು ಪಿತ್ತನಾಶಕವಿರುವದು. (೧೭೦)

ತೂಕಶಿಂಬೀಜ ಪಕ್ವಾನ್ನಮಾಂಸಶಾಕಫಲೌಷಧೈಃ ||೧೭೦||
ವರ್ಗಿತ್ಯೇರನ್ನಲೇತೋಽಯಮುಕ್ತೋ ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗಿಕಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಿತ್ಯ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭಕ್ಷ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ತೆನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ-ಸೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಧಾನ್ಯ, ಪಕ್ವ ಅನ್ನ, ಮಾಂಸ, ಶಾಕ, ಫಲ, ಔಷಧಗಳೆಂಬ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಬಾರದು. ಮಾತ್ರಾ, ಸಂಯೋಗ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ದೇಶಕಾಲ, ಅವಸ್ಥಾಭೇದದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಉದಾಹರಣೆ:—

ಮಾತ್ರಾ:—

೧. ಮದ್ಯದ ರೋಗಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಮದ್ಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತವೆ.

೨. ಅದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ ವಿಷವೂ ಅಮೃತವಾಗುವದು.

೩. ಹೀನ ಅಥವಾ ಅತಿಯಾದ ಆಹಾರವು ವಾತಕೋಶವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

೪. ತುಪ್ಪ ಜೇನುಗಳು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಷವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸಂಯೋಗ:-

೧. ಅಸ್ಥಿರವು ಸಂಯೋಗದಿಂದ ದ್ವಾರವು ಮುಚ್ಚುವಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಎಳ್ಳು ಕುಷ್ಕಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೇರಿನೊಡನೆ ತಿಂದರೆ ಅದನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

೩. ಬೆಲ್ಲವು ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ದರೆ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ.

೪. ಹಾಲು ಜೀವನೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಷದ ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡ ಮಾರಕ ವಾಗುವದು.

೫. ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮ ವಿಷಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಮಾರಕವಾಗಿರುವವು.

೬. ಸತುವಿನ ಹಿಟ್ಟು ವಾತಲ, ರುಕ್ಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ತಿಂದರೆ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸಂಸ್ಕಾರ:-

೧. ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯು ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುಂಠಿಯಾಗಲು ಅದಕ್ಕೂ ಹಗುರು ಆಗುತ್ತದೆ.

೨. ಹುರಿದು ಕುಟ್ಟಿದಾಗ್ಯೂ ಅವಲಕ್ಕಿಯು ರಕ್ತಶಾಲಿಗಿಂತ ಜಡವಿರು ರುತ್ತದೆ.

೩. ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟು ಗೋದಿಯಿಕ್ಕಿಂತ ಜಡವಾಗುತ್ತದೆ.

೪. ಜಡ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಕರವಾದ ನೆಲ್ಲಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭತ್ತರಳು ಗಳು ಲಘು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಹರವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

೫. ಹೆಸರು ಹಗುರು ಮಲಬಂಧಕವಿದ್ದರೂ ಅದರ ಉಸಳಿಯು ಮಲ ಭೇದಕ ಮತ್ತು ಜಡವಿರುವದು.

೬. ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ನೀರಿಗಿಂತ ಅದರಿಂದಾದ ಪಾನಕವು ಹೆಚ್ಚು ಜಡ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

೭. ಮೊಸರು ಜಡ ಮತ್ತು ಶೋಫಕರವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮಜ್ಜೆಗೆಯು ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯದಿದ್ದರೂ ಹಗುರು, ಶೋಫಹರವಿದೆ.

೮. ತುಪ್ಪವು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಿಗ್ಧವಿದ್ದರೂ ಅರ್ಧಿತವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು.

೯. ಗೋದಿಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತಕರವಿದ್ದರೂ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದರೆ ಅಪಾಯ ಮಾಡುವದು.

೧೦. ಜೇನು-ವಿಷನಾಶಕವಿದ್ದರೂ ಉಷ್ಣಮಾಡಿದರೆ ವಿಷವಾಗುವದು.

ದೇಶಃ— ಕೆಲಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶದವರಿಗೆ ಕೆಲಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳು ಸಾತ್ತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

೧. ಮರು ದೇಶದವರಿಗೆ ಹಾಲು ಮೊಸರು.

೨. ಪೂರ್ವ ದೇಶದವರಿಗೆ ಜ್ವಾರ.

೩. ಸಿಂಧು ದೇಶದವರಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯ.

೪. ಮಲಯದವರಿಗೆ ಎಳ್ಳು ಎಣ್ಣೆ, ಕಂದಮೂಲ.

೫. ಕೊಂಕಣದವರಿಗೆ ಪೇಯ.

೬. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನವರಿಗೆ ಮಂಥ.

೭. ಅವಂತಿ ದೇಶದವರಿಗೆ ಗೋದಿ.

೮. ಇದರಂತೆ ಚೀನ, ಯವನ, ಶಕ ಮುಂತಾದ ದೇಶದವರಿಗೆ ಮಾಂಸ ಗೋದಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಹಿತಕರವಿರುತ್ತವೆ.

೯. ಕೆಲವರ ದೇಹಕ್ಕೆ ಕೆಲಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳು ಸಾತ್ತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಹಿತಕರವಾದ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

೧೦. ಹಾಲು ರೇಚಕವಿದ್ದರೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಲಬಂಧ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಾಲು ವಿಷ-ನಾಶಕವಿದ್ದರೂ ಹಾವಿನಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

೧೧. ಹಸಿರು ಮಜ್ಜೆಗೆಯು ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಕಫವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರೂ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

೧೨. ವಾತ-ನಾಶಕಗಳಾದ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಕಜ್ಜೂರಿಗಳು ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ವಾತ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

೧೩. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಶೀತವು ಹಿತವಾದರೆ ಕಿವಿಗೆ ಉಷ್ಣವು ಹಿತಕರವು.

ಕಾಲಃ—

೧. ಹಾಲು ಸಿಹಿ ಸಾರಕ ಶೀತವಿದೆ. ಮೊಸರು ಅದರ ವಿಪರೀತ.

ಆದರೆ ಕಾಲದಿಂದ ಅದರಿಂದಲೇ ಹಾಲಿನ ಗುಣವುಳ್ಳ ತುಪ್ಪವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಒಗುರು ಶುಭಿಯಾದ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯು ಮಲಬಂಧಕ.

ಅದರೆ ಅದೇ ಶುಭಿಯಾದರೆ ರೇಚಕವಾಗುವದು.

೩. ಜೇನು ವಾತಲವಿದ್ದರೂ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾತ-ಕೋಪಕ್ಕೆ ಟೆಪ್ಪುವು.

೪. ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಆಹಾರವು ಪಚನವಾಗುವದು. ಇಂದಿನದು ಇಲ್ಲ.

೫. ಸರ್ಪ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕೊಳೆತ ಶರೀರದಿಂದ ಚೀಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವು ಕಡಿದರೆ ಅವೇ ಹಾವುಗಳು ಸಾಯುತ್ತವೆ.

೬. ಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯು ಹಿತಕರವಾದರೂ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಅಹಿತಕರವು. ಇದರಂತೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದ ವಿಚಿತ್ರ ಧರ್ಮಗಳು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. (೧೭೦||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇನೃಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನೀಯೋ ನಾಮ ಪಷ್ಕೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಅನ್ನಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನೀಯ ಎಂಬ ೬ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಅಹಾರದ ರಕ್ಷಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಅಪಾಯವಾಗುವದು ಎಂದು ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತ ಅನ್ನದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ವಿಷದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿರುದ್ಧ ಅಹಾರವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಆ ಅಹಾರದ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಶರೀರ ಧಾರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾದ ನಿದ್ರೆ, ಸಂಭೋಗಗಳ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋಽನ್ನರಕ್ಷಾಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಅನ್ನರಕ್ಷಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಜಾ ರಾಜಗೃಹಾಸನ್ನೇ ಪ್ರಾಣಾಚಾರ್ಯಂ ನಿವೇಶಯೇತ್ ||

ಸರ್ವದಾ ಸ ಭವತ್ಯೇವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತಿಜಾಗೃವಿಃ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ರಾಜನು ಅರಮನೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಇಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವೈದ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನ ಅನ್ನಪಾನ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವನು. (೧)

ಅನ್ನಪಾನಂ ವಿಷಾದ್ರಕ್ಷೇದ್ವಿಶೇಷೇಣ ಮಹೀಪತೇಃ ||

ಯೋಗಕ್ಷೇಮೌ ಸದಾಯತೌ ಧರ್ಮಾದ್ಯಾ ಯನ್ನಿಬಂಧನಾಃ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅರಸನ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನು ವಿಷದಿಂದ ಕಾಯಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಜನರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳು ಅವನ ಆಧೀನವಾಗಿವೆ. ಆ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾದಿ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಯೋಗವೆಂದರೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸಿಗುವದು. ಕ್ಷೇಮವೆಂದರೆ ದೊರಕಿದ್ದರ ರಕ್ಷಣವು. ಅನ್ನಪಾನದಂತೆ ಸ್ತ್ರೀ, ವಸ್ತ್ರ, ಗಂಧ, ಮಾಲೆ, ಹಾಸಿಗೆ, ರತ್ನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ ವಿಷ ಹಚ್ಚುವರು 'ಮುಪ್ಪಾರಾಕ್ಷಣ' ದಲ್ಲಿ ವಿಷಕನ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಗವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇರುತ್ತದೆ. (೨)

ಓದನೋ ವಿಷವಾನ್ ಸಾಂದ್ರೋ ಯಾತ್ಯವಿಸ್ರಾನ್ಯತಾಮಿವ ||
ಚಿರೇಣ ಪಚ್ಯತೇ ಪಕ್ಷೋ ಭವೇತ್ಪರ್ಯುಷಿತೋಪಮಃ ||೩||

ಮಯೂರಕಂಠತುಲ್ಯೋಷ್ಣಾ ಮೋಹಮೂರ್ಛಾಪ್ರಸೇಕಕೃತ್ ||
ಹೀಯತೇ ವರ್ಣ ಗಂಧಾದ್ಯೈಃ ಕ್ಲಿದ್ಯತೇ ಚಂದ್ರಿಕಾಚಿತ್ ||೪||

ಅರ್ಥ:— ವಿಷ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನವು (ಕುದಿಯುವಾಗ್ಗೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗಂಜೇ ತೆಗೆಯಲು ಬಾರದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ತಡವಾಗಿ ಬೇಯುತ್ತದೆ. ಬೆಂದಬಳಿಕ ತಂಗಳದಂತೆ ಸ್ತಬ್ಧ ಮತ್ತು ತಣ್ಣಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ನವಿಲಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ ನೀಲ ಉಗಿಯು ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ತಿಂದರೆ ಭ್ರಮೆ ಮೂರ್ಛೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಬರುವದು. ಅನ್ನದ ಮೊದಲಿನ ವಾಸನೆ ಬಣ್ಣ ಮುಂತಾದವು ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ನೀರು ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ (ಎಣ್ಣೆ ಕೂಡಿದ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ) ಗೆರೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. (೪)

ವ್ಯಂಜನಾನ್ಯಾಶು ಶುಷ್ಕಂತಿ ಧ್ಯಾನುಕ್ವಾಥಾನಿ ತತ್ರ ಚ ||
ಹೀನಾಂತಿರಿಕ್ತಾ ವಿಕೃತಾ ಛಾಯಾ ದೃಶ್ಯತ ನೈವ ವಾ ||೫||

ಘೇನೋರ್ಧ್ವರಾಜೀಸೀಮಂತತಂತುಬುದ್ಬದಸಂಭವಃ ||
ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಿರಸಾ ರಾಗಾಃ ಪಾಂಡವಾಃ ಶಾಕಮಾಮಿಷಮ್ ||೬||

ಅರ್ಥ:— (ವಿಷಕೂಡಿದ್ದರೆ) ವ್ಯಂಜನ ಪದಾರ್ಥಗಳು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಒಣಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೊಲಸು ಕಾಣಿಸುವದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಸಣ್ಣದು ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡದು ಅಥವಾ ವಿಕೃತವಾಗಿ ತೋರುವದು ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ತೋರುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಬುರುಗು ಅಥವಾ

ಮೇಲ್ಪಾಗದಲ್ಲಿ ಗೆರೆಗಳು, ನಡುವೆ ವಿಚ್ಛೇದ, ತಂತು, ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಉಂಟಾ
ಗುತ್ತವೆ, ರಾಗ ಪಾಂಡವ (ಪಾನಕ ಭೇದಗಳು) ಪಲ್ಲೆ ಮತ್ತು ಮಾಂಸ
ಗಳು ಕೆಟ್ಟು ಒಡೆದು ರಸಪೀನವಾಗುತ್ತವೆ. (೬)

ನೀಲಾ ರಾಜೀ ರಸೇ, ತಾಮ್ರಾ ಪ್ರೇರೇ, ದಧಿನಿ ದೃಶ್ಯತೇ ||
ಶ್ಯಾವಾ, ಸ್ವಪೀತಾಸಿತಾ ತಕ್ರೇ, ಘೃತೇ ಪಾನೀಯಸನ್ನಿಭಾ | ೭||

ಮಸ್ತುನಿ ಸ್ವಾತ್ಮಪೋತಾಭಾ, ರಾಜೀ ಕೃಷ್ಣಾ ತುಷೋದಕೇ ||
ಕಾಲೀಮದ್ಯಾಂಭಸೋಃ, ಕ್ಷೌದ್ರೇ ಹರಿತ್ತೈಲೈರುಣೋಪಮಾ'೮||

ಅರ್ಥ:— ವಿಷಯುಕ್ತ ಮಾಂಸರಸದ ಮೇಲೆ ನೀಲವೂ, ಹಾಲಿನ
ಮೇಲೆ ಕೆಂಪೂ, ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೂ, ಮಜ್ಜೆಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಳದಿ ಕಪ್ಪೂ
ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಂತೆಯೂ, ಮೊಸರಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪಾರಿವಾಳದ ಬಣ್ಣವೂ,
ಅಂಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಕರಿಯದೂ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೂ, ಜೇನುತುಪ್ಪದ
ಮೇಲೆ ಹಸರೂ, ಎಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಸುಗೆಂಪೂ ಗೆರೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. (೮)

ಪಾಕಃ ಫಲಾನಾಮಾಮಾನಾಂ ಪಕ್ವಾನಾಂ ಪರಿಕೋಥನಮ್ ||
ದ್ರವ್ಯಾಣಾಮಾದ್ರ್ಯಶುಷ್ಕಾಣಾಂ ಸ್ವಾತಾಂ ಮ್ಲಾನಿವಿವರ್ಣತೇ ||೯||
ಮೃದೂನಾಂ ಕಠಿನಾನಾಂ ಚ ಭವೇತ್ಸ್ವರ್ಶವಿಪರೈರಯಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಸುಕು ಕಾಯಗಳು ಹಣ್ಣಾಗುವವು. ಹಣ್ಣುಗಳು
ಕೊಳೆಯುವವು. ಹಸಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಾಡುವವು. ಒಣಗಿದ ಪದಾರ್ಥ
ಗಳ ಬಣ್ಣಗಳು ಬೇರೆಯಾಗುವವು. ಬಿರಸು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೆತ್ತಗಾಗು
ವವು. ಮೆತ್ತಗಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಿರುಸಾಗುವವು. (೯)

ಮಾಲ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಫುಟಿತಾಗ್ರತ್ವಂ ಮ್ಲಾನಿರ್ದಾಂಧಾಂತರೋದ್ರವಃ ||೧೦||

ಅರ್ಥ:— ವಿಷಯುಕ್ತ ಹೂಮಾಲೆಯ ಹೂವುಗಳ ತುದಿಯು
ಶಿಳುವದು. ಅವು ಬಾಡುವವು. ಮತ್ತು ಅವಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಗಂಧ
ಉಂಟಾಗುವದು. (೧೦)

ಧ್ಯಾನಮುಂಡಲತಾ ವಸ್ತ್ರೇ, ಶದನಂ ತಂತುಪಕ್ಷ್ಮಣಾಮ್ ||

ಧಾತುಮೌಕ್ತಿಕಾಷ್ಠಾಶ್ಮರತ್ನಾದಿಷು ಮಲಾಕ್ತತಾ ||೧೧||

ಸ್ನೇಹಸ್ಪರ್ಶಪ್ರಭಾಹಾನಿಃ, ಸಪ್ರಭತ್ವಂ ತು ಮೃಣ್ಮಯೇ ||

ಅರ್ಥಃ— (ವಿಷಯುಕ್ತ) ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಹೊಲಸಾದ ದುಂಡ ಕಲೆಗಳು ಕೂಡುವವು. ತಂತುಗಳ ಎಳೆಗಳು ಉದುರುವವು. ಧಾತು, ಮುತ್ತು, ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕಲ್ಲು, ರತ್ನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊಲಸು ಕಲೆ ಕೂಡುವದು; ಅವುಗಳ ಸ್ನಿಗ್ಧತೆ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಕಾಂತಿಗಳ ನಾಶವಾಗುವದು. ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯು ಹೊಳೆಯುವದು. (೧೧||)

ವಿಷದಃ ಶ್ಯಾವಶುಷ್ಕಾಸ್ತೋ ವಿಲಕ್ಷೋ ವೀಕ್ಷತೇ ದಿಶಃ ||೧೨||

ಸ್ವೇದವೇಪಥುಮಾಂಸ್ತ್ರಸ್ತೋ ಭೀತಃ ಸ್ಥಲತಿ ಜೃಂಭತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಷ ಹಾಕಿದವನ ಮೋರೆಯು ಕಪ್ಪು ಆಗುವದು ಮತ್ತು ಒಣಗುವದು. ಹುಚ್ಚನ ಹಾಗೆ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡುವನು, ಬೆವರುವನು, ನಡುಗುವನು, ಹೆದರಿ ಉದ್ವಿಗ್ನನಾಗುವನು, ಎಡವುವನು ಮತ್ತು ಆಕಳಿಸುವನು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ “ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ನಗುವನು. ಕೇಳಿದರೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಏನಾದರೊಂದು ಹೇಳುವನು. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಅಸಂಗತ ಮಾತಾಡುವನು. ಬಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮುರಕೊಳ್ಳುವನು. ನೆಲ ಕೆದರುವನು. ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆ ಹುಚ್ಚು ಕಳೆ ಇರುವದು. ಉಗುರುಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವನು. ತಲೆ ತುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಸಿಕ್ಕ ಹಾದಿಯಿಂದ ಹೋಗ ಲಿಚ್ಛಿಸುವನು” ಎಂದೂ “ಅದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಾರೆ ತಪ್ಪು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಯ ದಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬರುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಕಾರಣ ಹೆಚ್ಚು ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು” ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. (೧೨||)

ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ನಂ ಸವಿಷಂ ತ್ವಗ್ನಿರೇಕಾವರ್ತಃ ಸ್ಫುಟಿತ್ಯತಿ ||೧೩||

ಶಿಖಿಕಂಠಾಭಧೂಮಾರ್ಚಿರನರ್ಚಿರ್ದೋಗ್ರಗಂಧವಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:- ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವನನ್ನು ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಲು ಅದು ಚಟ್ ಚಟ್ ಶಬ್ದಮಾಡುವದು. ಒಮ್ಮೆಲೇ ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ಉರಿ ಏಳುವದು. ನವಿಲಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಬಣ್ಣದಂಥ ಉರಿ ಮತ್ತು ಹೊಗೆಗಳು ಹೊರಡುವವು. ಅಥವಾ ಉರಿಯು ಇಲ್ಲದೆ ಬರೇ ಹೊಲಸು ನಾತ ಉಂಟಾಗುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಇದರ ಹೊಗೆಯು ಕೂಡ ರೋಮಾಂಚ, ತಲೆನೋವು, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ-ನೀರುಬರೋಣ, ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. (೧೩||)

ಮ್ರಿಯಂತೇ ಮಕ್ಷಿಕಾಃ ಪ್ರಾತ್ಯ ಕಾಕಃ ಕ್ಷಾಮಸ್ವರೋ ಭವೇತ್ ||೧೪||

ಉತ್ಕೋಶಂತಿ ಚ ದೃಷ್ಟ್ವೈತಚ್ಛುಕದಾತ್ಮಾಹಸಾರಿಕಾಃ ||

ಹಂಸಃ ಪ್ರಪ್ತಲತಿ, ಗ್ಲಾನಿರ್ಜೀವಂಜೀವಸ್ಯ ಜಾಯತೇ ||೧೫||

ಚಕೋರಸ್ಯಾಕ್ಷಿವೈರಾಗ್ಯಂ, ಕ್ರೌಂಚಸ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ಮದೋದಯಃ ||

ಕಪೋತಪರಭೃದ್ವಕ್ಷಚಕ್ರವಾಕಾ ಜಹತ್ಯಸೂನ್ ||೧೬||

ಉದ್ವೇಗಂ ಯಾತಿ ಮಾರ್ಧಾರಃ, ತಕ್ಯನ್ಮಂಚತಿ ವಾನರಃ ||

ಹೃಷ್ಯೇನ್ಮಯೂರಸ್ತದ್ವಿಷ್ಠಾ, ಮಂದತೇಜೋ ಭವೇದ್ವಿಷಮ್ ||೧೭||

ಇತ್ಯನ್ಮಂ ವಿಷವಜ್ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತ್ಯಜೇದೇವಂ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ||

ಯಥಾ ತೇನ ವಿಪದ್ಯೇರನ್ನಪಿ ನ ಕ್ಷುದ್ರಜಂತವಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:- ನೋಣಗಳು ಅದನ್ನು ತಿಂದು ಸಾಯುತ್ತವೆ. ಕಾಗಿಯ ಸ್ವರವು ಕುಗ್ಗುತ್ತದೆ. ಗಿಳಿ, ನೀರು-ಕಾಗೆ, ಸಾರಿಕೆಗಳು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಚೀರುತ್ತವೆ. ಹಂಸವು ಗಡಬಡಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀವಂಜೀವ ಪಕ್ಷಿಯು ಗ್ಲಾನಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣಿನ ಕೆಂಪು ಅಳಿಯುವದು. ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಗೆ ಮದ ಬರುವದು. ಪಾರಿವಾಳ ಕೋಕಿಲ ಕೋಳಿ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವವು. ಬೆಕ್ಕು ದುಃಖಿತವಾಗುವದು. ಮಂಗಳವು ಹೇಲುವದು. ನವಿಲು ಆನಂದಪಡುವದು; ಅದರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಷದ ತೇಜವು ಕಡಿಮೆ ಆಗುವದು. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಅನ್ನವು ವಿಷ

ಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರಿಂದ ಹ್ವೇದ್ರ ಜಂತುಗಳು ಕೂಡ ಸಾಯದಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನವಿಂದ ಅದರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೮)

ಸ್ವಪ್ನೇ ತು ಕಂಡೂದಾಹೋಷಾಜ್ವರಾರ್ತಿಸ್ಪೋಟಿಸುಪ್ತಯಃ ||
ನಖರೋಮಚ್ಯುತಿಃ ಶೋಭಃ, ಸೇಕಾದ್ಯಾ ವಿಷನಾಶನಾಃ ||೧೯||

ಶಸ್ತಾಸ್ತತ್ರ ಪ್ರಲೇಪಾತ್ ಸೇವ್ಯಚಂದನಪದ್ಮಕೈಃ ||
ಸಸೋಮವಲ್ಕತಾಲೀಸಪತ್ರಕುಷ್ಕಾಮೃತಾನತೈಃ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೆ ತಿಂಡಿ ಸರ್ವಾಂಗ-ದಾಹ ಅಥವಾ ಏಕಾಂಗ-ದಾಹ ಜ್ವರ ಶೂಲ ಬಕ್ಸಿ ಸಂಜ್ಞಾ-ನಾಶ ಉಗುರು-ಕೂದಲುಗಳು-ಉದರೋಣ ಬಾವು ಉಂಟಾಗುವವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಷ ನಾಶಕ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಬಾಳದ ಬೇರು ಚಂದನ ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ ಕಿರಿಸಿವನ್ನಿ ತಾಲೀಸಪತ್ರ ಕೋಷ್ಠ ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ ತಗರಗಳ ಲೇಪವು ಹಿತಕರವು. (೨೦)

ಲಾಲಾ ಜಿಹ್ವೋಷ್ಠಯೋರ್ಜಾಡ್ಯಮೂಷಾ ಚಿಮಿಚಿಮಾಯನಮ್ ||
ದಂತಹರ್ಷೋ ರಸಾಜ್ಜತ್ವಂ ಹನುಸ್ತಂಭಶ್ಚ ವಕ್ತ್ರಗೇ ||೨೧||

ಸೇವ್ಯಾದ್ಯೈಸ್ತತ್ರ ಗಂಡೂಷಾಃ ಸರ್ವಂ ಚ ವಿಷಜಿಹ್ವಿತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಷಯುಕ್ತ ಅನ್ನವು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಲು ಜೊಲ್ಲು ಬೀಳುವದು. ನಾಲಿಗೆ ತುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಡ್ಯ, ದಾಹ, ಮತ್ತು ಜುಣು-ಜುಣು ಎನಿಸುವಿಕೆ ಉಂಟಾಗುವವು. ದಂತಹರ್ಷ, ರಸಜ್ಞಾನವಾಗದೇ, ಇರೋಣ, ಹನುಸ್ತಂಭ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಆಗುವವು. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬಾಳದಬೇರು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ವಿಷನಾಶಕ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೧||)

ಆಮಾಶಯಗತೇ ಸ್ವೇದಮೂರ್ಛಾರ್ಥಾನಮದಭ್ರಮಾಃ ||೨೨||
ರೋಮಹರ್ಷೋ ನಮಿರ್ಧಾಹಶ್ಚಕ್ಷುರ್ದೃವಯರೋಧನಮ್ ||

ಬಿಂದುಭಿಶ್ಚಾಚಂಸೋಽಂಗಾನಾಂ,

ಅರ್ಥ:— ವಿಷಯಕ್ಕೆ ತನ್ನವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗಲು ಬೆವರು, ಮೂರ್ಛಾ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಮದ, ಭ್ರಮ, ರೋಮಾಂಚ, ವಾಂತಿ, ದಾಹ, ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಎದೆಗಳ ಸ್ತಬ್ಧತೆ, ಮೈಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣದ ಗಾದಲಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೨೩||)

.....ಪಕ್ವಾಶಯಗತೇ ಪುನಃ ||೨೩||

ಅನೇಕವರ್ಣಂ ವಮತಿ ಮೂತ್ರಯತ್ಯತಿಸಾರ್ಯತೇ ||

ತಂದ್ರಾ ಕೃತತ್ವಂ ಪಾಂಡುತ್ವಮುದರಂ ಬಲಸಂಕ್ಷಯಃ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ವಿಷವು ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿ ಹೋದರೆ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣದ ವಾಂತಿ, ಮಲಮೂತ್ರಗಳಾಗೋಣ, ಮಬ್ಬು, ಕೃಶತ್ವ, ಪಾಂಡುತ್ವ, ಉದರ-ರೋಗ ಮತ್ತು ಬಲನಾಶ ಇವೆಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (೨೪)

ತಯೋರ್ವಾಂತವಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಹರಿದ್ರೇ ಕಟಿಭೀಂ ಗುಡಮ್ ||

ಸಿಂದುವಾರಿತನಿಷ್ಪಾವಬಾಹ್ನಿಕಾಶತಪರ್ದಿಕಾಃ ||೨೫||

ತಂಡುಲೀಯಕಮೂಲಾನಿ ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡಮವಲ್ಗುಜಮ್ ||

ನಾವನಾಂಜನಪಾನೇಷು ಯೋಜಯೇದ್ವಿಷಶಾಂತಯೇ ||೨೬||

ಅರ್ಥ:— ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ವಿಷವಿದ್ದರೆ ವಮನ ವನ್ನು, ಪಕ್ವಾಶಯ ದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ರೇಚನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿಷಶಾಂತಿಗಾಗಿ, ಅರಿಷಣ, ಮರಅರಿಷಣ, ಕಟಿಭಿ, (ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ), ಬೆಲ್ಲ, ಲಕ್ಕಿ, ಅವರೆ, ಬಾಹ್ನಿಕಾ, ಬಜಿ, ಕಿರಸಾಲಿ ಬೇರು, ಕೋಳಿ-ತತ್ತಿ, ಬಾವಂಚಿಗಳನ್ನು ನಸ್ಯ ಅಂಜನ ಪಾನಗಳಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೨೬)

ವಿಷಭುಕ್ತಾಯ ದದ್ಯಾಚ್ಚ ಶುದ್ಧಾಯೋರ್ಧ್ವಮಧಸ್ತಥಾ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಾಮ್ರರಜಃ ಕಾಲೇ ಸಕ್ಷೌದ್ರಂ ಹೃದ್ವಿತೋಧನಮ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಷ - ಕುಡಿದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಮನ ವಿರೇಚನ ತಕ್ಕೊಂಡು ರುದ್ಧನಾದ ಸಂತರ ಜೇನತುಷ್ಟ ಹಾಕಿದ ತಾಮ್ರ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಹೃದಯ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೨೭)

ಶುದ್ಧೇ ಹೃದಿ ತತಃ ಶಾಣಂ ಹೇಮಚೂರ್ಣಸ್ಯ ದಾಸಂಯೇತ್ ||
ನ ಸಜ್ಜತೇ ಹೇಮಸಾಂಗೇ ಪದ್ಮಪತ್ರೇಽಂಬುವದ್ವಿಷಮ್ ||೨೮||
ಜಾಯತೇ ವಿಪುಲಂ ಚಾಯುರ್ಗರೇಽಪ್ಯೇಷ ವಿಧಿಃ ಸ್ಮೃತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೃದಯ ಶುದ್ಧಿಯಾಗಲು ೩ ಮಾಸ ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಕಮಲಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಬಂಗಾರ ತಿನ್ನುವವನಲ್ಲಿ ವಿಷವು ನಿಲ್ಲದು. ಮತ್ತು ವಿಪುಲ ಆಯುಷ್ಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಉಪಾಯ ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೮)

ವಿರುದ್ಧಮಪಿ ಚಾಹಾರಂ ವಿದ್ಯಾದ್ವಿಷಗರೋಪಮಮ್ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರದ ಪರಿಣಾಮವಾದರೂ ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷದಂತೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಇತರ ವಿಷದಂತೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅಪಾಯ ಮಾಡುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ವಿಸ್ಫೋಟಗುಲ್ಮಮದವಿದ್ರಧಿಶೋಫಯಕ್ಷ್ಮ
ತೇಜೋಬಲಸ್ಮೃತಿಮತೀಂದ್ರಿಯಚಿತ್ತನಾಶನ್ |

ಕುರ್ಮಾದ್ವಿರುದ್ಧಮಶನಂ ಜ್ವರಮಪ್ರಸಿತ್ತಮಷ್ಟಾ
ಗದಾಂಶ್ಚ ಮಹತೋ ವಿಷವಚ್ಚ ಮೃತ್ಯುಮ್ ||

ಎಂದು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧ ಆನ್ನದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿರೋಧವು ಸಂಯೋಗ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ಪ್ರಮಾಣ, ದೇಶ, ಕಾಲ, ಅವಸ್ಥೆ, ಸ್ವಭಾವ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಏಳು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವದು. (೨೯)

ಆ ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನೂಪಮಾಸಿಷಂ ಮಾ ಪಶ್ಚಾದ್ರಕ್ಷೀರವಿರೂಢಕೈಃ ||

ವಿರುದ್ಧತೇ ಸಹ ಬಿಸ್ಪ್ರಮೂಲಕೇನ ಗುಡೇನ ವಾ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ— ಅನೂಪ (ಮಹಾಮೃಗ, ಜಲಚರ, ವಾರಿಶಯ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವು ಉದ್ದು, ಜೇನು, ಹಾಲು, ಮೊಳೆತ ಧಾನ್ಯ, ಕಮಲದ ದೇಟು, ಮೂಲಂಗಿ, ಜಿಲ್ಲೆಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವು; ಅಂದರೆ ಅನೂಪ-ಮಾಂಸವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದೋಂವರೋಡನೆ ಕೂಡಲು ವಿಷವಾಗುವದು. (೨೦)

ವಿಶೇಷಾತ್ಪಯಸಾ ಮತ್ಸ್ಯಾ ಮತ್ಸ್ಯೇಷ್ಟಪಿ ಚಿಲೀಚಿನುಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಾಲಿಗೆ ಮೀನುಗಳು; ಮೀನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಲೀಚಿನುವೆಂಬ ಮೀನುಗಳು ವಿಶೇಷ ವಿರುದ್ಧವನೇ. (೨೦)

ವಿರುದ್ಧಮುನ್ಮಂ ಪಯಸಾ ಸಹ ಸರ್ವಂ ಫಲಂ ತಥಾ ||೨೧||

ತದ್ವತ್ಕುಲತ್ವವರಕಕಂಗುವಲ್ಲಮಕುಷ್ಟಕಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಫಲಗಳೂ ಹಾಗೂ ಹುರಳಿ, ವರಕ(ನೆಲ್ಲಿಜಾತಿ), ನವಣಿ, ವಲ್ಲ (ಅವರಿ), ಮಕುಷ್ಟಕ (ಮಡಿಕೆ)-ಇವು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ವಿರುದ್ಧವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಅದನ್ನು ಕುಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಹುಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದೆಂದೇ ಇದರ ಅರ್ಥವು ಹೊರ್ತು ಒಂದು ದ್ರವ್ಯದ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಹುಳಿಯಿಂದ ವ್ಯಂಜನ ತಯಾರಮಾದಲು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಹುಳಿಯಿಂದ ಫೃತ ತಯಾರಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಕುಚಿತಮಾಡಿ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿದ ಫಲಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ತಿನ್ನಕೂಡದೆಂದು ಮುನಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ಮೂವು, ಅಮ್ರಾತಕ, ಲಕುಚ, ಕವಳಿ, ಬಾಳಿ, ದಂತಶತ, ಬೋರೆ, ನೀಲಲ, ಬೆಳವಲ, ಹುಣಸಿ, ತಿಂತಿಡೀಕ, ಪಾಠೇವತ, ಅಕ್ರೋಡ, ಹಲಸು, ಹಿಂಗು, ದಾಳಿಂಬ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದವು. (೨೧||)

ಭಕ್ಷಯಿತ್ಯಾ ಹರಿತಕಂ ಮೂಲಿಕಾದಿ ಪಯಸ್ತ್ಯಜೇತ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥಃ— ಶಾಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂಲಂಗಿ ಮುಂತಾದ ಹರಿತಕವೆಂಬ ಶಾಕಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಹಾಲು ಕುಸಿಯಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—ಶಾಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂಲಂಗಿಯಿಂದ ಮುಂದಿನ ವ್ಯಂಜನ ಸದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹರಿತಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೩೨)

ವಾರಾಹಂ ಶ್ವಾವಿಧಾ ನಾದ್ಯಾದ್ಧಾ ಪೃಷ್ಠತಕುಕ್ಕುಟೌ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹಂದಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ಎದದ (ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ) ಮಾಂಸದೊಡನೆಯೂ, ಪೃಷ್ಠತ (ಚಿಗರಿ) ಮತ್ತು ಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಮೊಸರಿ ನೊಡನೆಯೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. (೩೩)

ಆಮಮಾಂಸಾನಿ ಪಿತ್ತೇನ, ಮಾಷಸೂಪೇನ ಮೂಲಕಮ್ ||೩೩||

ಅವಿಂ ಕುಸುಂಭಶಾಕೇನ, ಬಿಸೈಃ ಸಹ ವಿರೂಢಕಮ್ ||
ಮಾಷಸೂಪಗುಡಕ್ಷೀರದಧ್ಯಾಜ್ಞೈರ್ಲಾಕುಚಂ ಫಲಮ್ ||೩೪||

ಫಲಂ ಕದಲ್ಯಾಸ್ತಕ್ರೇಣ ದಧ್ನಾ ತಾಲಿಫಲೇನ ವಾ ||
ಕಣೋಷಣಾಭ್ಯಾಂ ಮಧುನಾ ಕಾಕಮಾಚೀಂ ಗುಡೇನ ವಾ ||೩೫||

ಸಿದ್ಧಾಂ ವಾ ಮತ್ಸ್ಯಪಚನೇ ಪಚನೇ ನಾಗರಸ್ಯ ವಾ ||
ಸಿದ್ಧಾಮನ್ಯತ್ರ ವಾ ಪಾತ್ರೇಳಿ ಕಾಮಾತ್ತಾಮುಷಿತಾಂ ನಿಶಾಮ್ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇಯಿಸಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಪಿತ್ತದೊಡನೆ, ಮೂಲಂಗಿ ಯನ್ನು ಉದ್ದಿನ ತೊವ್ವೆಯೊಡನೆ, ಉಣ್ಣೆಗುರಿಯನ್ನು ಕುಸಿಬೆಯ ಪಲ್ಲಿ ಯೊಡನೆ, ಮೊಕೆತ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕಮಲದ ದೇಟಿನೊಡನೆ, ಲಕುಚ ಫಲ ವನ್ನು ಹಾಲು ಮೊಸರು ತುಪ್ಪಗಳೊಡನೆ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು, ಮಜ್ಜೆಗೆ ಮೊಸರು ಅಥವಾ ತಾಲಿಫಲಗಳೊಡನೆ ಕಾಕಮಾಚಿಯನ್ನು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೆಣಸುಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಜೇನತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಅಥವಾ ಬಿಲ್ಲದೊಡನೆ ತಿನ್ನ

* ಹೇಮಾದ್ರಿಯು “ಕಾಮಾತಂ” ಎಂಬ ಪಾಕವನ್ನು ಓದಿದು ಅದರ ಅರ್ಥ ವನ್ನು “ಕಾಕಮಾಚಿ” ಎಂದು ಮಾಡಿರುವನು. ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಭೇದವಿಲ್ಲ.

ಬಾರದು. ಮುರಿದುಹೋಗಿದ್ದು ಕೂಡ ಮುರಿದುಹೋಗಿದ್ದು ಕೂಡಿಸುವ ವಾತ್ಸರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯಾದ ಅಥವಾ ಎರಡನೇ ವಾತ್ಸರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯಾದದ್ದರೂ ವಾತ್ಸರ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಗವಾದ ಕಾಕನುತಿಯನ್ನೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. (೩೬)

ಮತ್ಸ್ಯನಿಸ್ತಲಸಸ್ಯೇಹೇ ಸಾಧಿತಾಃ ಪಿಪ್ಪಲೀಸ್ತೃಜೇತ್ ||

ಕಾಂಸ್ಯೇ ದಶಾಹನುಂತಂ ಸಸ್ವಿರುಷ್ಯಂತ್ವರುಷ್ಯರೇ ||೩೭||

ಅರ್ಥ:— ಮುರಿದುಹೋಗಿದ್ದ ಕರಿದುಳವ ಸ್ವೇಹದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿರುವ ಪಿಪ್ಪಲಿಗಳನ್ನೂ, ಕುಂಬಸುಳ್ಳಿ ೧೦ ದಿನವುಗಳವರೆಗೆ ಇಟ್ಟು ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ಕೇರಿನೊಡನೆ ಉಷ್ಣ ವಿದಾರ್ಥವನ್ನೂ ತಿನ್ನಬಾರದು. (೩೭)

ಭಾಸೋ ವಿರುಧ್ಯತೇ ಶೂಲ್ಕಃ ಕಂಪಿಲ್ಲಸ್ತಕ್ರಸಾಧಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಲಾಕೆಯ ಮೇಲೆ ಬೇರೆಯಾದ ಭಾಸವಕ್ಷಿಯೂ ಮಜ್ಜೆ ಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಪಿಲಶಾಕವೂ ವಿರುದ್ಧವಾದವು. (೩೮)

ಏಕಧ್ಯಂ ಗಾಯಸಸುರಾಕೃಶರಾಃ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥ:— ಹಾಲು ಮಧು ಹುಗ್ಗಿಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ತಿನ್ನಬಾರದು. (೩೯)

ಮಧುಸಸ್ವಿರ್ದಸಾತ್ಯಲಪಾನೀಯಾನಿ ದ್ವಿಶಸ್ತಿಶಃ

ಏಕತ್ರ ವಾ ಸಮಾಂತಾನಿ ವಿರುಧ್ಯಂತೇ ಪರಸ್ಪರಮ್ ||೪೦||

ಅರ್ಥ:— ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ನೆಣ, ಎಣ್ಣೆ, ನೀರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡರ ಮೂರರ ನಾಲ್ಕರ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವುಗಳ ಸಮಭಾಗ ಮಿಶ್ರಣಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಎರಡನೇ ದಿವ್ಯಧ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಗತ್ಯ-ಲೇಖ ಸಮಾಂತಾನಿ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಸಮಾಂತರದಿಂದಲೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೪೦)

ಸ್ಕೂಡಿಯೋ ವೀಕ್ಷಣೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಸಾಲು ಗಂಟೆ ವೇಳೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಕದಲಿ ನಾವು ಯೂನಿವರ್ಸಲ್ ಸ್ಕೂಡಿಯೋ ಕಡೆ ಹೊರಟೆವು.

ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮ್ಯಾನ್ಸ್ ಜೈನೀಸ್ ಥಿಯೇಟರ್ ನೋಡಿದ್ದೆವು. ಈ ಬೃಹತ್ ಚಿತ್ರಮಂದಿರದ ರಚನೆ ಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರ ಪಗೋಡಾ ಮಾದರಿಯಾಗಿದ್ದು ಸುತ್ತಲಿನ ಆಧುನಿಕ ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾನ್ಕ್ರೀಟ್ ಚಪ್ಪಟೆ ಕಟ್ಟಡಗಳ ನಡುವೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಳೆ ಪಡೆದು ಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಚಿತ್ರ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರದರ್ಶನ ಪಡೆಯುವುದು ಭಾಗ್ಯವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಚಿತ್ರ ನಿರ್ಮಾಪಕರಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಚಿತ್ರ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಂದಿರವಾದರೂ ಇದರ ವಾತಾವರಣವೇ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ರಮಂದಿರದ ಮುಂದಿನ ಫೆಟ್‌ಪಾತ್ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ದ್ವಾರದವರೆಗಿನ ಹಾಸುಗಲ್ಲುಗಳು ಚಿತ್ರ ಪ್ರೇಮಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಹಳೆಯ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಈ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದು ಲೋಕ ಬಿಟ್ಟವರ ಪಾದಮುದ್ರೆ, ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ, ಪುಟ್ಟ ಸಂದೇಶಗಳು, ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಮುದ್ರೆಗಳ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನಾವು ಯಾವನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ಮೂಕಿ ಮತ್ತು ಟಾಕಿಗಳ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಟನಟಿಯರ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಕೆತ್ತನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರುಗಳು ನಟಿಸಿ ನಾವು ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು.

“ಇವರೆಲ್ಲ ಕಲಾಪ್ರಪಂಚದ ಅವಿಸ್ಮರಣೀಯ ಕಲೆಗಾರರು. ಅವರ ಹೆಸರುಗಳ ಮೇಲೆ ನಡೆದು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಈ ಜನ ? ಭಿತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಅಳವಡಿಸಿದ್ದರೆ ಒಂದು ಸುಂದರ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸ ಬಹುದಾಗಿತ್ತಲ್ಲಾ” ಎಂದರು ಸಿ. ಕೆ. ನಾ. “ಇದು ಕಲಾದೇಗುಲ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವವರು ಕಲಾಭಕ್ತರು. ಭಕ್ತರ ಪಾದಧೂಳಿ ಜನ್ಮ ಪಾವನ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ? ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ದೇವಸಂದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಏರುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೂ, ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಅದರಿಂದ ಇದು ಮಾನ್ಯವಲ್ಲವೇ ?” ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳಿದೆ. “ಇದ್ದೀತೇನೋ. ಏನೋ ನನಗೆ ಹಾಗೆನ್ನಿಸಿತು ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟೆ” ಎಂದು ಸಿ. ಕೆ. ನಾ ಮಾತು ಮುಗಿಸಿದರು.

ಅಲ್ಲಿಂದ ನಾವು ಯೂನಿವರ್ಸಲ್ ಸ್ಕೂಡಿಯೋಗೆ ಹೊರಟೆವು. ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಹಾಲಿವುಡ್ (Holly Wood) ಎಂಬ ಹೆಸರು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ತಲೆಬರಹವೆಂಬಂತೆ ಕಣ್ಮೋಚರವಾಯಿತು. ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ಭೂ ವಿಸ್ತಾರವೆಲ್ಲ ಹಾಲಿವುಡ್ ನಗರವೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಈ ನಗರದ ಹೆದ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹಾಲಿವುಡ್ ಹೆದ್ದಾರಿ ಎಂದೆ ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಮೆರಿಕದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಿತ್ರತಯಾರಿಕಾ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ಪ್ಯಾರಾಮೌಂಟ್, ಕೊಲಂಬಿಯ, ಎಂಜಿಎಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ನಿರ್ಮಾಪನ ಕೆಲಸ ಸಾಗಿಸಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಸ್ಕೂಡಿಯೋಗಳಲ್ಲಿ ಯೂನಿವರ್ಸಲ್

ಧರ್ಮೋಪದೇಶಃ ತತ್ತರಿ, ಸವಿಲಿ, ಉಡಾ, ಲಾವ, ಕಪಿಂಜಲ
ಗಣಮಾನಸ್ಯಾ ವಿದುಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ದಾಕಿ ಪಿಡಲ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಬೇಯಿಸಿದ್ದು
ಮೇಲಿನಿಂದಲೇ ಕೂಡಲ; ಪ್ರಾಣ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು. (೪೩)

ಹಾರೀತವ್ಯಂ ಸಂ ಹಾರಿದ್ರೂಲಕಪ್ರೋತಸಾಚಿತಮ್ ||

ಹರಿದ್ರೂಲಕಪ್ರೋತ ಸದ್ಯೋ ವ್ಯಾಪಾದಯತಿ ಜೀವಿತಮ್ ||೪೪||

ಭಕ್ತಸಾಂಕುಪುಧ್ವಸ್ತಂ ತದೇವ ಚ ಸಮಾಕ್ಷಿಕಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಮರತರಿಕಣದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಚುಚ್ಚಿ ಮರ
ತರಿಕಣದ ಮೇಲಿಂದಲೇ ಬೇಯಿಸಿದರೆ ಹಾರೀತ-ಪಕ್ಷಿಯೆ ಮಾಂಸ
ತತ್ಕಾಲ ಮನಸ್ಸು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು. ಧೂಳಿ-ಬೂದಿಗಳಿಂದ ಹೊಲಸಾದ
ಹಾರೀತ-ಪಕ್ಷಿಯು ಮಾಂಸವನ್ನು ಜೇನತುಪ್ಪದೊಡನೆ ತಿಂದರೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ
ಪ್ರಾಣಹರಣಮಾಡುವದು. (೪೪||)

ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಅನಂತವಾಗುವದರಿಂದ ಹೀಗೆಯೇ ವಿರುದ್ಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳು
ವದು ಶಕ್ತಿವಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ "ವಿರುದ್ಧ"ದ ವ್ಯಾಪಕ
ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್ವಿದ್ಯಮುತ್ಕ್ಲೇಶ್ಯ ನ ಹರೀತ್ರತ್ವನಾಸತಃ ||೪೫||

ವಿರುದ್ಧಂ ಶುದ್ಧರತ್ನೇಷ್ವಾ ಶಮೋ ವಾ ತದ್ವಿರೋಧಿಭಿಃ ||

ದ್ರವ್ಯೈಸ್ತುರೀವ ಸಾ ಪೂರ್ವಂ ಶರೀರಸ್ಯಾಭಿಸಂಸ್ಕೃತಿಃ ||೪೬||

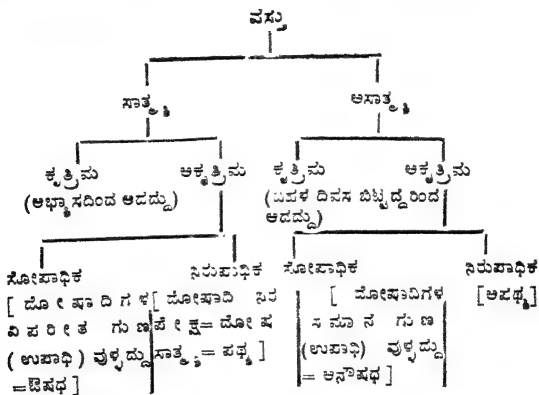
ಅರ್ಥ:- ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದಾದರೆ ಯಾವದು ಒಂದು
ಮೋಷವನ್ನು ಎರಡು ಸ್ಥಾನ ಬಿಡಿಸುವದು ಅದರೆ ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕದು
ಅದು ವಿರುದ್ಧವು. ಎರಡಕ್ಕೆ ವಮನ ವಿರೇಚನಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅಥವಾ
ವಿರುದ್ಧಾನ್ನದ ವಿರೋಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಶಮನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ
ವಿರುದ್ಧಾನ್ನದ ವಿರೋಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಶರೀರದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮೊದಲೇ
ಮಾಡಬೇಕು. (ಒಳಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಮುಂದೆ ತಿನ್ನುವ ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾ
ರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗದು.) (೪೬)

ಓಪ್ಪಲು:- ರೇಷನವು ಸ್ಥಾನ ಬಿಡಿಸುವದು ಅದರೆ ಅದನ್ನು ಹೊರಗೂ ಹಾಕು
ವದು. ಅದರಿಂದ ಶಮನವು ಹೊರಗೆ ಹಾಕದು. ಅದರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಡಿಸದು. ಅದ್ದ
ರಿಂದ ಅವು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಯಾಮಸ್ಥಿಗ್ಧದೀಪ್ತಗ್ಧಿನಯಃ ಸ್ಥಬಲಶಾಲಿನಾಮ್ ||
ವಿರೋಧ್ಯಪಿ ನ ಪೀಡಾಯೈ ಸಾತ್ತ್ವಮುಲ್ಪಂ ಚ ಭೋಜನಮ್ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ಯಾಯಾಮ, ಸ್ಥಿಗ್ಧ-ಆಹಾರ, ಪ್ರದೀಪ್ತಗ್ಧಿ, ತಾರುಣ್ಯ, ಬಲ ಉಳ್ಳವರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರವೂ ಕೂಡ ಪೀಡೆಯನ್ನಂಟುಮಾಡದು. ಆದರಂತೆ ವಿರುದ್ಧ ಆಹಾರದ ರೂಢಿಯುಳ್ಳವರಿಗೂ ಅದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪೇ ತಿನ್ನುವವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಅವಾಯವಾಗದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಸಾತ್ತ್ವಸಾತ್ತ್ವ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಈ ಪ್ರಕಾರಮಾಡಿವಾನೆ.

(೪೭)

ಪಾದೇನಾಪಥ್ಯಮಭ್ಯಸ್ತಂ ಪಾದಪಾದೇನ ವಾ ತ್ಯಜೇತ್ ||
ನಿಷೇವೇತ ಹಿತಂ ತಪ್ಪದೇಕದ್ವಿತ್ಯಂತರೀಕೃತಮ್ ||೪೮||

ಅರ್ಥಃ— ನಡುವೆ ೧-೨-೩ ದಿವಸಗಳ ಅಂತರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ
ವಿದ್ದ ಅಪಥ್ಯವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಥವಾ ಹದಿನಾರನೆಯ ಅಂಶದಿಂದ
ಬಿಡುತ್ತ, ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಹಿತಕರವಾದದ್ದನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು

ಬಿಜ್ಜಗು—

ಸಾಕ್ಷಿನೆಯು ಅಂಶದಿಂದ ಅಪಠ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಸಿ ಮಾಡುವದು:—

೧ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೩ ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ, ೧ ಪಾದ ಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೨ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

(ಇದರಿಂದ ಮುಂದು ಅನ್ನ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸವು ಅಪಠ್ಯದ ಪಾದದ ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಗುವದು.)

೩ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೨ ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ, ೨ ಪಾದ ಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೪ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೫ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

(ಇದರಿಂದ ಮುಂದು ಅನ್ನ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸಗಳು ಅಪಠ್ಯದ ಎರಡು ಪಾದಗಳ ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಗುವವು.)

೬ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೧ ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ, ೩ ಪಾದ ಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೭ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೮ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೯ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ನಾಲ್ಕು ಪಾದ ಅಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

(ಇದರಿಂದ ಮುಂದು ಅನ್ನ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸಗಳು ಅಪಠ್ಯದ ಮೂರು ಪಾದಗಳ ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಗುವವು.)

೧೦ನೆಯ ದಿವಸದಿಂದ ಎಲ್ಲದನ್ನೂ ಪಠ್ಯವನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು.

ಇದರಿಂದ ಮುಂದು-ಹದಿನಾರನೇ ಅಂಶದಿಂದ ಅಪಠ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಸಿ ಮಾಡುವದು:—

೧ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೧೫ ಭಾಗ ಅಪಠ್ಯ, ೧ ಭಾಗ ಪಠ್ಯ ಸೇವಿಸಬೇಕು

೨ನೆಯ ಅಪಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೮ ದಿನಾ ರೊ ಭಾಗ ಅಪಠ್ಯವನ್ನೇ ಸೇವಿಸಬೇಕು

(ಇದರಿಂದ ಒಂದು ಅನ್ನಕಾಲವು ಅಥವಾ ದಿವಸವು ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಯಿತು.)

೩ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ—೧೪ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನ, ೨ ಭಾಗ ಪಘ್ನ
ವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೪ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ } ಪದಿನಾರೂ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನವನ್ನು
೫ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ } ಸೇವಿಸಬೇಕು.

(ಇದರಿಂದ ಎರಡು ಅನ್ನಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸಗಳು ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಗುವವು.)

೬ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೧೩ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನ, ೩ ಭಾಗ
ಪಘ್ನವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೭ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ }
೮ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ } ಪದಿನಾರೂ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನವನ್ನು
೯ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ } ಸೇವಿಸಬೇಕು.

(ಇದರಿಂದ ಮೂರು ಅನ್ನಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸಗಳು ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಗುವವು.)

೧೦ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ೧೨ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನ, ೪ ಭಾಗ
ಪಘ್ನವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

೧೧ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ — ಪದಿನಾರೂ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನವನ್ನು
ಸೇವಿಸಬೇಕು.

(ಇದರಿಂದ ಒಂದು ಅನ್ನಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸವು ನಡುವೆ ಬಂದಂತಾಗುವದು.)

೧೨ನೆಯ ಅಹಾರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸ—೧೧ ಭಾಗ ಅಪಘ್ನ, ೫ ಭಾಗ ಪಘ್ನ
ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ಹೀಗೆಯೇ ೧೬ ಭಾಗವು ಪಘ್ನ ಆಗುವ ವರೆಗೆ ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು.
ಇದಕ್ಕೆ ೬೩ ಅನ್ನಕಾಲ ಅಥವಾ ದಿವಸಗಳು ಬೇಕಾಗುವವು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ
'ಏಕದ್ವಿತ್ಯಂತರೀಕೃತಮ್' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಕಾಲ ವಿಶೇಷವನ್ನು
ಹೇಳಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದುಗದತ್ತನು ಅನ್ನಕಾಲವನ್ನೂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ದಿವಸ
ವನ್ನೂ ಹಿಡಿದಿರುವನು. (೪೮)

ಅಪಘ್ನಮುಪಿ ಹಿ ತ್ಯಕ್ತಂ ಶೀಲಿತಂ ಪಘ್ನಮೇವ ವಾ ||

ಸಾತ್ಯಾಸಾತ್ಯವಿಕಾರಾಯ ಜಾಯತೇ ಸಹಸಾನ್ಯಥಾ ||೪೯||

ಅರ್ಥ— ಇಲ್ಲವಾದರೆ ತನ್ನ (ರಾಟೆಬಿದ್ದ) ಅಪಘ್ನವನ್ನು
ಒಮ್ಮೆಲೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಅಥವಾ (ರಾಟೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಪಘ್ನವನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಸೇವಿಸಿದರೆ
ಅದರಿಂದ ಸಾತ್ಯಾಸಾತ್ಯದ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೪೯)

ಕ್ರಮೇಣಾಪಚಿತಾ ದೋಷಾಃ ಕ್ರಮೇಣೋಪಚಿತಾ ಗುಣಾಃ ||
 †ನಾಪ್ನುಂವಂತಿ ಪುನರ್ಭಾವಮಪ್ರಕಂಪ್ಯಾ ಭವಂತಿ ಚ ||೫೦||

ಅರ್ಥ:— ಕ್ರಮದಿಂದ ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮದಿಂದ ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಗುಣವು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. (೧) ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡೋಣ (೨) ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸೋಣ. ದೋಷಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಗುಣಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಬೆಳೆಯಲು ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. (೫೦)

ಅತ್ಯಂತಸ್ನಿಧಾನಾನಾಂ ದೋಷಾಣಾಂ ದೂಷಣಾತ್ಮನಾಮ್ ||
 ಅಹಿತ್ಯೇದೂರ್ಷಣಂ ಭೂಯೋ ನ ವಿದ್ವಾನ್ ಕರ್ತುಮರ್ಹತಿ ||೫೧||

ಅರ್ಥ:— ದೂಷಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅಪಹೃದಿಂದ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ವಿಕೃತಮಾಡುವದು ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. (೫೧)

ಆಹಾರಶಯನಾಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೈರ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜಿತೈಃ ||
 ಶರೀರಂ ಧಾರ್ಯತೇ ನಿತ್ಯಮಾಗಾರಮಿವ ಧಾರಣೈಃ ||೫೨||

ಅರ್ಥ:— ಕಂಬಗಳಿಂದ ಮನೆಯು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಆಹಾರ ಶಯನ ಮೈಥುನಗಳಿಂದ ಶರೀರವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೫೨)

ಆಹಾರೋ ವರ್ಣತಸ್ತತ್ರ ತತ್ರ ತತ್ರ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಹಾರವು (೩ನೆಯ ಮತ್ತು ೫-೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೂ (ಮಾತ್ರಾತಿತೀಯ, ಜ್ವರಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮುಂತಾದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೫೩||)

ನಿದ್ರಾಯತ್ತಂ ಸುಖಂ ದುಃಖಂ ಪುಷ್ಪೈಃ ಕಾರ್ಷಂ ಬಲಾಬಲಮ್ ಸು
ವೃಷತಾ ಕ್ಲೇಬತಾ ಜ್ಞಾನಮಜ್ಞಾನಂ ಜೀವಿತಂ ನ ಚ |

ಅರ್ಥಃ— ಸುಖ, ದುಃಖ, ಪುಷ್ಪ, ಕೃಶತ್ವ, ಶಕ್ತಿ, ಅಶಕ್ತಿ,
ಮರುಷತ್ವ, ನಮುಂಸಕತ್ವ, ಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಜೀವನ, ಮರಣ-ಇವೆಲ್ಲವು
ನಿದ್ರೆಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿವೆ. (೫೬)

ಅಕಾಲೇತ್ರಿಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ ನ ಚ ನಿದ್ರಾ ನಿಷೇವಿತಾ ||೫೭||
ಸುಖಾಯುಷೀ ಪರಾಕುರ್ಯಾತ್ ಕಾಲರಾತ್ರಿವಿವಾಪರಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ, ಅತಿ ನಿದ್ರೆ, ಅಥವಾ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು
ಮಾಡದೇ ಇರೋಣ—ಇವು ಎರಡನೇ ಕಾಲರಾತ್ರಿಯಂತೆ ಸುಖ ಮತ್ತು
ಆಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿ
ಯಾಗಿ ಹಚ್ಚಿದ್ದಾನೆ. “ಅಕಾಲೇ ನಿಷೇವಿತಾ” “ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ ನಿಷೇವಿತಾ”,
“ನ ಚ ನಿಷೇವಿತಾ” “ನಿಷೇವಿತಾ” “ಇತಿ ಚತುರ್ಥಾ ನಿದ್ರಾ, ತತ್ರ ಪರಾ ‘ಸುಖಾಯುಷೀ
ಕುರ್ಯಾತ್’” “ಅಪರಾ ಕಾಲರಾತ್ರಿವಿವಾಪರಾ (ಹನ್ಯಾತ್)” ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ
ಕ್ರಮದಿಂದ ನಿದ್ರೆಯ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗ, ಹೀನಯೋಗ, ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯದು (ಪರಾ) ಸುಖ ಮತ್ತು ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು
ಕೊಡುವದೆಂದೂ ಉಳಿದವು (ಅಪರಾ) ಕಾಲರಾತ್ರಿಯಂತೆ ನಾಶಮಾಡುವದೆಂದೂ ಬರೆ
ಯುವನು. ಮತ್ತು ಪಾಣಿನಿಯ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಂತೆ ‘ಸುಖಾಯುಷ’ ಶಬ್ದದಿಂದ
ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂಥವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿ ಸುಖ, ಪುಷ್ಪ, ಬಲ, ವೃಷತ್ವ,
ಜ್ಞಾನ, ಜೀವಿತಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು. (೫೭)

ರಾತ್ರೌ ಜಾಗರಣಂ ರೂಕ್ಷಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಪ್ರಸ್ಥಪನಂ ದಿವಾ ||೫೮||
ಅರೂಕ್ಷಮನಭಿಷ್ಯಂದಿ ತ್ವಾಸೀನಪ್ರಚಲಾಯಿತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರಣೆಯು ರುಕ್ಷವು; ಅದರಿಂದ ವಾತವು
ಹೆಚ್ಚುವದು. ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯು ಸ್ನಿಗ್ಧವು; ಅದು ಕಫ ಹಿತಗಳನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ಕೂತಲ್ಲೇ ತೂಕಡಿಸುವದು ರುಕ್ಷವೂ ಅಲ್ಲ
ಸ್ನಿಗ್ಧವೂ ಅಲ್ಲ. (೫೮)

ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ವಾಯುಜಯಾದಾನರೌಕ್ಷ್ಯರಾತ್ರ್ಯಲ್ಪಭಾವತಃ ||೫೬||
ದಿನಾಸ್ವಪ್ನೋ ಹಿತೋಽನ್ಯಸ್ಥಿನ್ ಕಫಪಿತ್ತಕರೋ ಹಿ ಸಃ

ಅರ್ಥ:- ಗ್ರೀಷ್ಮ-ಮುತುಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಯುಸಂಚಯ. ಅದಾನ ಕಾಲ
ವಿಂದ ರುಕ್ಷತೆ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು ಸಣ್ಣವು ಇರುವದರಿಂದ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯು
ಹಿತಕರವು. ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.
(೫೬||)

ಮುಕ್ತಾ ತು ಭಾಷ್ಯಯಾನಾಧ್ವನುದ್ಯಸ್ತ್ರೀಭಾರಕರ್ಮಭಿಃ ||೫೭||

ಕ್ರೋಧಶೋಕಭಯೈಃ ಕ್ಲಾಂತಾನ್ ಶ್ವಾಸಹಿಂಧ್ವಾತಿಸಾರಿಣಃ ||
ವೃದ್ಧಬಾಲಾಬಲಕ್ಷೀಣಕ್ಷತತ್ಯಹಿ ಶೂಲಪೀಡಿತಾನ್ ||೫೮||

ಅಜೀರ್ಣಭಿತೋಽನ್ಯತ್ತಾನ್ ದಿನಾಸ್ವಪ್ನೋಚಿತಾನಪಿ ||
ಧಾತುಸಾಮ್ಯಂ ತಥಾ ಹ್ಯೇಷಾಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಚಾಂಗಾನಿ ಪುಷ್ಯತಿ ||೫೯||

ಅರ್ಥ:- ಆದರೆ ಬಹಳ ಮೂತಾಡೋಣ, ವಾಹನದ ಮೇಲೆ
ಕೂಡೋಣ, ಹಾದಿ ನಡೆಯೋಣ ಮದ್ಯವಾನ, ಸ್ತ್ರೀ-ಸಂಗ, ಭಾರ
ಹೊರೋಣ - ಈ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧ ಶೋಕ ಭಯಗಳಿಂದ
ದಣಿದವರಿಗೂ, ಶ್ವಾಸ ಬಿಕ್ಕು ಅತಿಸಾರವುಳ್ಳವರಿಗೂ, ವೃದ್ಧ ಬಾಲ ಅಶಕ್ತ
ಕ್ಷೀಣ ಶಸ್ತ್ರವ-ಗಾಯ ನೀರಡಿಕೆ ಶೂಲಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೂ,
ಅಜೀರ್ಣ ಬಡಿತ ಉನ್ಮಾದ ಉಕ್ಕವರಿಗೂ, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯ ರೂಢಿ
ಯಿದ್ದವರಿಗೂ, ಬೇರೆ ಪುತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯು ಬಾಧಕ
ವಾಗದು. ಅವರಿಗೆ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಧಾತು ಸಾಮ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಕಫವು
ತೀರವನ್ನು ಮೋಪಿಸುವದು.
(೫೯)

ಬಹುಮೇದಃಕಫಾಃ ಸ್ವಪ್ನಃ ಸ್ನೇಹನಿತ್ಯಾಶ್ಚ ನಾಹನಿ ||
ವಿಷಾತಃ ಕಂಠರೋಗೀ ಚ ನೈವ ಜಾತು ನಿಶಾಸ್ವಪಿ ||೬೦||

ಅರ್ಥ:-ಬಹುಮೇದ ಮತ್ತು ಕಫವುಳ್ಳವರೂ,ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಆಹಾ
ರಮಾಡುವವರೂ ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲು ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು.ವಿಷ

ತಂದವನೂ, ಕಂಠರೋಗಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಎಂದೂ ಮಲಗ
ಬಾರದು. (೬೦)

ಅಕಾಲಶಯನಾನೋಹಜ್ವರಸ್ತೈಮಿತ್ಯಪೀನಸಾಃ ||
ಶಿರೋರುಕ್ ಶೋಫಹೃಲ್ಲಾ ಸಸ್ರೋತೋರೋಧಾಗ್ನಿಮಂದತಾಃ ||೬೧||

ಅರ್ಥಃ— ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗುವದರಿಂದ ಮೋಹ, ಜ್ವರ, ಆಲಸ್ಯ,
ಪೀನಸ, ತಲೆನೋವು, ಬಾವು, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಸ್ತೋತಸ್ಸು
ಗಳ ಸಂಕೋಚ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— “ಕಂಡೂಷಕೋಶಪಿಟಿಕಾಃ ಕಾಶತಂದ್ರಾಗಲಾಮಯಾಃ |
ಹಲೀಮಕಾದ್ಧ್ಯಾವಧೇದಶೋಫಾರೋಚಕಗೌರವಮ್ ||
ವಿಷವೇಗಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಭವೇದಹಿತನಿದ್ರಯಾಃ ||”

ಎಂದು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಅಹಿತ ನಿದ್ರೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೬೧)

ತತ್ಪ್ರೋಪವಾಸವಮನಸ್ವೇದನಾವನಮೌಷಧಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರ(ಅಕಾಲಸ್ವಪ್ನಜ ರೋಗಗಳ) ಮೇಲೆ ಉಪವಾಸ
ವಾಂತಿ ಸ್ವೇದ ನಸ್ಯಗಳು ಔಷಧಗಳು. (೬೧||)

ಯೋಜಯೇದತಿನಿದ್ರಾಯಾಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಪ್ರಚ್ಛೇದನಾಂಜನಮ್ ||೬೨||

ನಾವನಂ ಲಂಘನಂ ಚಿಂತಾಂ ವ್ಯವಾಯಂ ಶೋಕಭೀಕ್ರುಧಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅತಿ ನಿದ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ವಾಂತಿ ಅಂಜನ ನಸ್ಯ
ಲಂಘನ ಚಿಂತೆ ಮೈಥುನ ಶೋಕ ಅಂಜಕೆ ಸಿಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಬೇಕು.
(೬೨||)

ಏಭಿರೇವ ಚ ನಿದ್ರಾಯಾ ನಾಶಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಶಿಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ||೬೩||

ಅರ್ಥಃ— ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಕಫದ ನಾಶವಾಗುವದರಿಂದ ಅತಿ ನಿದ್ರೆಯ
ನಾಶವಾಗುವದ್ದು. (೬೩)

ಅಯೋಗವು ನೇಗದ ಉದೀರಣ-ಜನ್ಯ, ಮತ್ತು ನಿದ್ರಾಧಿಕ್ಯ-ಜನ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು. ಮೊದಲನೆಯದು ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎರಡನೆಯದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದರಿಂದ ಹೀನಯೋಗವು ನಿದ್ರಾವಿಧಾಂತ-ಜನ್ಯವೆಂದೂ, ನಿದ್ರಾನಿವಾರಣ-ಜನ್ಯವೆಂದೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು. ಮೊದಲನೆಯದು ರೋಗಾನುತ್ಪಾದನೀಯ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎರಡನೆಯದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿದ್ರಾ ನಾಶಾದಂಗಮರ್ಧರಿರೋಗೌರವಜ್ಯಂಭಿಕಾಃ ||

ಜಾಡ್ಯಗ್ಲಾನಿಭ್ರಮಾಪಕ್ತಿತಂದ್ರಾ ರೋಗಾಶ್ಚ ನಾತಜಾಃ ||೬೪||

ಅರ್ಥಃ— ನಿಶ್ಚೆಯ ನಾಶದಿಂದ ಮೈ-ಮುರಿಯೋಣ ತಲೆ-ಜಡವಾಗೋಣ ಅಕಳಿಕೆ ಜಾಡ್ಯಗ್ಲಾನಿ ಭ್ರಮೆ ಅಪಚನ ಅಲಸ್ಯ ಮತ್ತು ಇತರ ನಾತಜ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೬೪)

ಯಥಾಕಾಲಮತೋ ನಿದ್ರಾಂ ರಾತ್ರೌ ಸೇವೇತ ಸಾತ್ಮತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಮಾನಿಸುವಂತೆ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೬೪||)

ಅಸಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾಗರಾದರ್ಧಂ ಪ್ರಾತಃ ಸ್ವಪ್ನಾದಭುಕ್ತವಾನ್ ||೬೫||

ಅರ್ಥಃ— ತನ್ನ ರೂಢಿಯಕಿಂತ ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗರಣೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರ ಅರ್ಧ ಕಾಲ ಹಗಲು ಏನೂ ತಿನ್ನದೆ ಮಲಗಬೇಕು. (೬೫)

ಶೀಲಯೇನ್ಮಂದನಿದ್ರಸ್ತು ಪ್ರೇರಮದ್ವರಸಾನ್ ದಧಿ ||

ಅಭ್ಯಂಗೋದ್ವರ್ತನಸ್ನಾನಮೂರ್ಧ ಕರ್ಣಾಕ್ಷತರ್ಪಣಮ್ ||೬೬||

ಅರ್ಥಃ— ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿ ಬಾರದಿದ್ದವನು ಹಾಲು ಮಧ್ಯಮಾಂಸರಸ ಮೊಸರುಗಳ ಸೇವನೆ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಅನುಲೇಪನ, ಸ್ನಾನ, ತಲೆ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಉಣಿಸೋಣ, ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿದ ಅರಿವಿಯನ್ನಿಡೋಣ-ಇವುಗಳನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೬೬)

ಕಾಂತಾಬಾಹುಲತಾಶ್ಚೇಷೋ ನಿರ್ವೃತಿಃ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾ ||
ಮನೋಽನುಕೂಲಾ ವಿಷಯಾಃ ಕಾಮಂ ನಿದ್ರಾಸುಖಪ್ರದಾಃ ||೬೭||

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಂಡತಿಯ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಆಲಿಂಗನ ಸೌಖ್ಯ, ನಿಶ್ಚಿಂತೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವಿಷಯ — ಇವು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ನಿದ್ರಾಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಆಲಿಂಗನ ಮಾತ್ರವೇ ಹೊರ್ತು ಸಂಭೋಗವು ಹಿತಕರವಲ್ಲ. (೬೭)

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯರತೇಗ್ರಾಮ್ಯಸುಖನಿಃಸ್ಪೃಹಚೇತಸಃ ||
ನಿದ್ರಾ ಸಂತೋಷತ್ಯಪ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಂ ಕಾಲಂ ನಾತಿವರ್ತತೇ ||೬೮||

ಅರ್ಥಃ— ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದಬಡುವ, ಮೈಥುನಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಿಕ್ಕಷ್ಟರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯು ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದೇ ಬರುವದು. (೬೮)

ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮೇ ತ್ಯಜೇನ್ನಾರೀಮನುತ್ತಾನಾಂ ರಜಸ್ವಲಾಮ್ ||
ಅಪ್ರಿಯಾಮಪ್ರಿಯಾಚಾರಾಂ ದುಷ್ಟಸಂಕೀರ್ಣಮೇಹನಾಮ್ ||೬೯||

ಅತಿಸ್ಥೂಲಕೃಶಾಂ ಸೂತಾಂ ಗರ್ಭಿಣೀಮನ್ಯಯೋಷಿತಮ್ ||
ವರ್ಣನೀಮನ್ಯಯೋನಿಂ ಚ ಗುರುದೇವನ್ಯಕಾಲಯಮ್ ||೭೦||

ಚೈತ್ಯಸ್ತಶಾನಾನ್ಯತನಚತ್ವರಾಂಬುಚತುಷ್ಟಥಮ್ ||
ಪರ್ವಾಣ್ಯನಂಗಂ ದಿವಸಂ ಶಿರೋಹೃದಯತಾಡನಮ್ ||೭೧||

ಅರ್ಥಃ— ಮೈಥುನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂಗಾತಳಿರದ, ರಜಸ್ವಲೆಯಾದ, ಅಪ್ರಿಯಳಾದ, ದುರಾಚಾರಿಯಾದ, ವ್ಯಾಧಿಯುಕ್ತ ಅಥವಾ ಸಂಕುಚಿತ ಯೋನಿಯುಳ್ಳ, ಅತಿ ಸ್ಥೂಲಳಾದ, ಅತಿ ಕೃಶಳಾದ, ಬಾಣಂತಿ ಅಥವಾ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ, ಪರಸ್ತ್ರೀಯಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿಯಾದ ಮತ್ತು ಆಮಾ ನುಷ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನೂ, ಗುರುಗಳ-ಮನೆ ದೇವಾಲಯ ಅರಮನೆ ಪೂಜ್ಯ ವಾದ-ವೃಕ್ಷ ಸ್ಮಶಾನ ವಧ-ಸ್ಥಾನ ಹರಟೆಯ-ಸ್ಥಳ ಜಲಾಶಯ ನಾಲ್ಕು-

ಪಾದಿಗಳೂ-ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನೂ, ಪರ್ಮಕಾಲಗಳನ್ನೂ, ಯೋಗಿ ಹೊತಾಗಿನ
ತತರ ಅಂಗವನ್ನೂ, ಹಗಲನ್ನೂ, ತಲೆ ಎದೆಗಳಿಗೆ ತಾಪಸೆಯನ್ನೂ ಬಿಡ
ಬೇಕು. (೨೧)

ಅತ್ಯಾಶಿತೋಽಧ್ಯತಿಃ ಕ್ಷುದ್ಧಾನ್ ದುಃಸ್ಥಿತಾಂಗಃ ಪಿಸಾಸಿತಃ ||
ಬಾಲೋ ವೃದ್ಧೋಽನ್ಯನೇಗಾರ್ತಸ್ತಜೇದ್ರೋಗೀ ಚ ಮೈಥುನಮ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ಉಬ್ಬಿಮಾಡಿದವನೂ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಸ್ಥವಿಲ್ಲದ
ವನೂ ಹಸಿದವನೂ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಹೊಂಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವನೂ ನೀರವಿಸಿದ
ವನೂ ಹುಡುಗನೂ ವೃದ್ಧನೂ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ವೇಗವಿಂಪ. ಪೀಡಿತನೂ
ರೋಗಿಯೂ ಮೈಥುನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಬಾಲನೆಂದರೆ ೧೬ ವರ್ಷದ ಒಳಗಿನವನು. ವೃದ್ಧನೆಂದರೆ ೭೦
ವರ್ಷದ ಮೇಲಿನವನು. (೨೨)

ಸೇವೇತ ಕಾಮತಃ ಕಾಮಂ ತೃಪ್ತೋ ವಾಜೀಕೃತಾಂ ಹಿಮೋ ||
ತ್ಯಹಾದ್ಯಸಂತತರದೋಃ ಪಕ್ಷಾದ್ವರ್ಷಾನಿದಾಘಯೋಃ ||೨೩||

ಅರ್ಥ— ವಾಜೀಕರಣ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಯಥೇಚ್ಛ ತೃಪ್ತನಾಗಿ
ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿಯೂ, ವಸಂತ ಶರದ್ ಋತು
ಗಳಲ್ಲಿ ೩ ದಿವಸಕ್ಕೊಮ್ಮೆಯೂ, ವರ್ಷಾ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ೧೫ ದಿವಸ
ಕ್ಕೊಮ್ಮೆಯೂ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೩)

ಭ್ರಮುಕ್ಲಮೋರುದೌರ್ಬಲ್ಯ ಬಲಧಾತ್ವಿಂದ್ರಿಯಕ್ಷಯಾಃ ||
ಅಪರ್ವಮರಣಂ ಚ ಸ್ಯಾದನ್ಯಥಾ ಗಚ್ಛತಃ ಸ್ತ್ರಿಯಮ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೆ ಸ್ತ್ರೀ-ಸೇವನ ಮಾಡು
ವವನಿಗೆ ಭ್ರಮು ಗ್ಲಾನಿ ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ-ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಅಶಕ್ತತೆ ಧಾತು-ಕ್ಷಯ
ಇಂದ್ರಿಯ-ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಅಕಾಲಮರಣ-ಇವು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೨೪)

ಸ್ಕೃತಿನೋಧಾಯುರಾರೋಗ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೀಂದ್ರಿಯಯಶೋಬಲೈಃ ||
ಅಧಿಕಾ ಮಂದಜರಸೋ ಭವಂತಿ ಸ್ತ್ರೀಷು ಸಂಯತಾಃ ||೨೫||

ಅರ್ಥ:- ಮಿತಿಮೀರಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು ಸ್ವರ್ಗಶಕ್ತಿ ಬುದ್ಧಿ ಆಯುಷ್ಯ ಅರೋಗ್ಯ ಪುಷ್ಟಿ ಶುಕ್ರ ಯಶಸ್ಸು ಬಲಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಡೆದವರೂ ತೀವ್ರ ಮುಷ್ಟು ಬಾರದವರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮೈಥುನವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾಗಬಾರದು. ಕಾಮ ವಿಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದವನು, ತರುಣನು, ಎಲ್ಲ ಆಯುಷ್ಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿದ್ದವನು, ಸುಂಗೆದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ದಚ್ಚಿಕೊಂಡವನು, ಮಲ-ಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ವಾಣೀಕರಣ ಔಷಧಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೃಷ್ಟಿ ಆಯುಷ್ಯ ಓಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರಗಳ ಕ್ಷಯವನ್ನೂ ಶಿಶ್ನ-ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು. ಉತ್ತಾನದಿಂದ (ಅಂಗಾತ್) ಮೈಥುನ ಮಾಡುವವನು, ವೇಗರೋಧಮಾಡುವವನು, ಮೈಥುನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅಂಡವೃದ್ಧಿ ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿ ಮೂತ್ರ-ಶರ್ಕರೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಶುಕ್ರವು ಶರೀರದ ಮುಖ್ಯ ತೇಜವೂ, ಆಹಾರ ರಸದ ಸಾರವೂ ಇದ್ದದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಿಂದ ಶರೀರವೂ ಸಂತತಿಯೂ ಉತ್ತಮವಾಗುವದು. ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾಗದೆ ಅವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು.

ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕೆ ದೈವ ಪೌರುಷಗಳು ಬೇಕು. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮವೇ ದೈವವು. ದುರ್ಬಲವಾದ ದೈವವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಪೌರುಷದಿಂದಲೂ, ದುರ್ಬಲ ಪೌರುಷವು ಪ್ರಬಲ ದೈವದಿಂದಲೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಬಲ ಪೌರುಷದಿಂದ ದುಷ್ಟ ದೈವವನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹಾಕಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದು ಕಾಲ-ಮೃತ್ಯುವು, ನೂರು ಆಕಾಲ-ಮೃತ್ಯುಗಳು ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಚರೋ ಮೃತ್ಯು ಔಷಧ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇದ್ದರೂ ಆಗುವ ಮೃತ್ಯುವು ಕಾಲಜನೆಯೂ ಉಳಿದವು ಆಕಾಲಜನೆಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವು. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಎಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ದೀಪವು ಹುಳಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಇರುವ ವರೆಗೆ ಫಳಫಳವಾಗಿ ಬಾಳುವದೋ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಗಲೇ ತೀರುವದೋ ಅದರಂತೆ ಅಹಿತಗಳಿಂದ ದೇಹದ ಸ್ಥಿತಿ ಆಗುವದು. ಕಾರಣ ಹಿತದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಯತ್ನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂದರೆ ಆಕಾಲ ಮೃತ್ಯುವು ದೂರವಾಗುವದು ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

(೭೫)

ಸ್ನಾನಾನುಲೇಪನಹಿಮನಾಲಿಖಂಡಪಾದ್ಯ-

ವೀತಾಂಬುದುಗ್ಧರಸಯೋಷಸುರಾಪ್ರಸನ್ನಾಃ ||

ಸೇವೇತ ಚಾನು ಶಯನಂ ವಿರತೌ ರತಸ್ಯ

ತಸ್ಯೈವಮಾಶು ವಪುಷಃ ಪುನರೇತಿ ಧಾಮ || ೭೭ ||

ಅರ್ಥ:- ಮೈಥುನದ ನಂತರ ಮಲಗುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಸ್ನಾನ
ಅನುಲೇಪನ ತಣ್ಣಗಿನ-ಗಾಳಿ ಸಕ್ಕರೆ-ಪದಾರ್ಥ ತಣ್ಣೀರು ಹಾಲು ಮಾಂಸ-
ರಸ ಕಟ್ಟಿ, ಸುರೆ ತೀಯಾದ ಮದ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ
ಮಾಡುವದರಿಂದ ಆ ಶರೀರದ ತೇಜವು ತಿರುಗಿ ಬರುವದು. (೭೬)

ಶ್ರುತಚರಿತಸಮ್ಯದ್ಭೇ ಕರ್ಮದಕ್ಷೇ ದಯಾಲೌ |

ಭಿಷಜಿ ನಿರನುಬಂಧಂ ದೇಹರಕ್ಷಾಂ ನಿವೇತ್ಯ ||

ಭವತಿ ವಿಪುಲತೇಜಃಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕೀರ್ತಿಪ್ರಭಾವಃ |

ಸ್ವಕುಶಲಫಲಭೋಗೀ ಭೂಮಿಸಾಲಶ್ಚಿರಾಯುಃ || ೭೭ ||

ಅರ್ಥ:- ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮಾಚಾರದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ, ಕೆಲಸ
ದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದ, ದಯಾಳುವಾದ ವೈದ್ಯನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದೇಹರಕ್ಷಣದ ಭಾರ
ವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಟ್ಟರೆ ಅರಸನು ವಿಪುಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಶಾಂತಿ
ಕೀರ್ತಿ ಪ್ರಭಾವಗಳುಳ್ಳವನೂ, ತನ್ನ ಪುಣ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವ
ವನೂ, ಚಿರಾಯುಷ್ಯ ಆಗುವನು.

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇನ

ರಕ್ಷಾ ನಾಮ ಸತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಡ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯ
ರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ' ದ ಟೀಕೆ
ಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೆ ಅನ್ನರಕ್ಷಾ ಎಂಬ ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಅನ್ನವು ಯೋಗ್ಯ ವಿಧಿ-ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪಾರದ ವಿಧಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿಧಿ-ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಅಗುವ ಅಪಾಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತೀಕಾರ ಸಹಿತ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ಮಾತ್ರಾಶಿತೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರಾಶಿತೀಯ (ಮಿತಾಹಾರ ವಿಷಯಕವಾದ) ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾತ್ರಾಶೀ ಸರ್ವಕಾಲಂ ಸ್ಯಾನ್ಮಾತ್ರಾ ಹ್ಯಗ್ನೇಃ ಪ್ರವರ್ತಿಕಾ
ಮಾತ್ರಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯಪೇಕ್ಷಂತೇ ಗುರೂಣ್ಯಪಿ ಲಘೂನ್ಯಪಿ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವಾಗಲೂ ಮಿತಿಯಿಂದ ಉಟಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮಿತಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದು. ದ್ರವ್ಯಗಳು ಗುರುವೇ ಇರಲಿ ಅಥವಾ ಲಘುವೇ ಇರಲಿ ಅವಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮಾತ್ರಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯೋಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಅಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯೋಗವನ್ನು ಬಿಡುವದರಿಂದಲೇ ಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯೋಗವಾಗುವದು. ಅಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯೋಗವು-ಸಂಕೀರ್ಣಾಶನ, ವಿರುದ್ಧಾಶನ, ಅಮಾತ್ರಾಶನ, ಅಜೀರ್ಣಾಶನ, ಸಮಶನ, ಅಧ್ಯಶನ, ವಿಷಮಾಶನ,—ಎಂದು ೭ ಪ್ರಕಾರ ಇರುತ್ತದೆ. ನಿಷಿದ್ಧರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ ಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಅಥವಾ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವದು—ಸಂಕೀರ್ಣಾಶನವು. ವಿರುದ್ಧಾಶನವು ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮಾಣಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪಚನವಾಗದಿದ್ದು —ಅಜೀರ್ಣಾಶನವು. ಉಳಿದವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೧)

ಗುರೂಣಾಮುರ್ಧಸೌಹಿತ್ಯಂ ಲಘೂನಾಂ ನಾತಿತ್ಯಪ್ತತಾ ||

ಮಾತ್ರಾಪ್ರಮಾಣಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಸುಖಂ ಯಾವದ್ವಿಜೀರ್ಯತಿ ||೨||

ಅರ್ಥ:— ಜನ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ಅರ್ಥ ತೃಪ್ತಿಯು. ಅತಿ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದಂತೆ ತಿನ್ನೋಣವು ಲಘು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣವು. ಸಾರಾಂಶ:—ಎಷ್ಟು ತಿಂದರೆ ಸುಖವಾಗಿ ಪಚನವಾಗುವದೋ ಅದೇ ಒಂದು ಊಟದ ಪ್ರಮಾಣವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— “ಮಾತ್ರಾಪ್ರಮಾಣ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ಮಾತ್ರಾ” ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಒಂದು ವೇಳೆಗೆ ದೇಹಾಗುವ ದ್ರವ್ಯ (Dose) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿವೆಂದ ರಿಂದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ದೋಷ ಬಾರದು. (೨)

ಭೋಜನಂ ಹೀನಮಾತ್ರಂ ತು ನ ಬಲೋಪಚಯೌಜಸೇ ||

ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾತರೋಗಾಣಾಂ ಹೇತುತಾಂ ಚ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ ||೩||

ಅರ್ಥ:— ಹಸಿವೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಊಟವು ಶಕ್ತಿ-ಮೋಷಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಯಾವತ್ತೂ ವಾತ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. (೩)

ಅತಿಮಾತ್ರಂ ಪುನಃ ಸರ್ವಾನಾಶು ದೋಷಾನ್ ಪ್ರಕೋಪಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಮಿತಿಮೀರಿದ ಊಟವು ಯಾವತ್ತೂ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಕುಪಿತಮಾಡುತ್ತದೆ. (೩||)

ಪೀಡ್ಯಮಾನಾ ಹಿ ವಾತಾದ್ಯಾಯುಗಪತ್ತೇನ ಕೋಪಿತಾಃ ||೪||

ಅಮೇನಾನ್ನೇನ ದುಶ್ಚೇನ ತದೇವಾವಿಶ್ಯ ಕುರ್ಮತೇ ||

ವಿಷ್ಯಂಭಯಂತೋಽಲಸಕಂ ಚ್ಯಾವಯಂತೋ ವಿಸೂಚಿಕಾಮ್ ||೫||

ಅಥರೋತ್ತರಮಾರ್ಗಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಸ್ಯವಾಜಿತಾತ್ಮನಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದವನ (ಅತ್ಯನ್ನ ತಿನ್ನುವದ ರಿಂದಂಟಾದ) ಅಪಕ್ವ ದುಷ್ಟ ಅನ್ನದಿಂದ ಕುಪಿತವಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಅದೇ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸೋತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ತಡೆದು ಅಲಸಕ ಎಂಬ ರೋಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೆಡವುತ್ತ ವಿಷೂಚಿಕೆ ಎಂಬ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. (೫॥)

ಪ್ರಯಾತಿ ನೋಧ್ವಂ ನಾಥಸ್ತಾದಾಹಾರೋ ನ ಚ ಪಚ್ಯತೇ ॥೬॥

ಆಮಾಶಯೇಽಲಸೀಭೂತಸ್ತೇನ ಸೋಽಲಸಕಃ ಸ್ಫುತಃ ॥

ಅರ್ಥಃ— ಅನ್ನವು ಮೇಲೆಯೂ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ (ವಾಂತಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲ); (ರೇಚವಾಗಿ) ಕೆಳಗೂ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ; ಪಚನವೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಆಲಸ್ಯವುಳ್ಳವನಂತೆ ಆ ಅನ್ನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಲಸಕವೆಂಬ ಹೆಸರು. (೬॥)

ವಿವಿಧೈರ್ವೇದನೋದ್ಭೇದೈರ್ವಾಯಸ್ವಾದಿಭೃತಕೋಪತಃ ॥೭॥

ಸೂಚೀಭಿರಿವ ಗಾತ್ರಾಣಿ ವಿಧ್ಯತೀತಿ ವಿಷೂಚಿಕಾ॥

ಅರ್ಥಃ— ವಾತ ವೋದಲಾದ ದೋಷಗಳ ಅತ್ಯಂತ ಕೋಪದಿಂದ ಅನೇಕ ವೇದನೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಶರೀರವನ್ನು ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚುಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷೂಚಿಕೆ ಎಂದು ಹೆಸರು. (೭॥)

ತತ್ರ ಶೂಲಭ್ರಮಾನಾಹಕಂಪಸ್ತಂಭಾದಯೋಽನಿಲಾತ್ ॥೮॥

ಪಿತ್ತಾಜ್ವರಾಶಿಸಾರಾಂತರ್ದಾಹತೃಪ್ತಿಲಯಾದಯಃ ॥

ಕಫಾಚ್ಛರ್ಧ್ಯಂಗಗುರುತಾವಾಕ್ಸಂಗಸ್ತೇವನಾದಯಃ ॥೯॥

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಲ್ಲಿ ವಾತದಿಂದ ಶೂಲ ಭ್ರಮೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಕಂಪ ಸೆಟೆ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಜ್ವರ ಅತಿಸಾರ ಅಂತರ್ದಾಹ ನೀರಡಿಕೆ ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ, ಕಫದಿಂದ ವಾಂತಿ ಮೈ-ಜಡ ವಾಗೋಣ ಮಾತು-ತಟ್ಟಿಸೋಣ ಕಫ-ಉಗುಳೋಣ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.— ವಿಷಯಚಿಕೆಯು ವಾತಿಕ, ಪೈತ್ರಿಕ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಿಕ-ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಕಾರಗಳೂ ಯಾವ ಯಾವ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂರ್ಛಾತಿಸಾರೌ ನಮಃಃ ಪಿಶಾಸಾ ಶೂಲಭ್ರಮೋದ್ವೇಷ್ಠನಜ್ಯಂಭದಾಹಾಃ ||
ವೈವರ್ಣ್ಯಕಂಠಾ ಹೃದಂಪೀ ರುಜಶ್ಚ ಭವಂತಿ ತಸ್ಯಾಂ ಶಿರಸಶ್ಚ ಭೇದಃ ||

ಎಂದು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯರವರಿಗೆ ವಿಷಯಚಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೯)

ವಿಶೇಷಾದ್ಧುರ್ಬಲಸ್ಯಾಲ್ಪವಹ್ನೇರ್ವೇಗವಿಧಾರಿಣಃ ||
ಪೀಡಿತಂ ನಾರುತೇನಾನ್ಮಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಾ ರುದ್ಧಮಂತರಾ ||೧೦||

ಅಲಸಂ ಕ್ಷೋಭಿತಂ ದೋಷೈಃ ಶಲ್ಯತ್ವೇನೈವ ಸಂಸ್ಥಿತಮ್ ||
ಶೂಲಾದೀನ್ ಕುರುತೇ ತೀವ್ರಾಂಶ್ಚದ್ಯತೀಸಾರವರ್ಜಿತಾನ್ ||೧೧||

ಸೋಲರಸಃ

ಅರ್ಥಃ— ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಲಹೀನ, ಮಂದಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳ, ವೇಗಧಾರಣಮಾಡುವಂಥವನ ಅನ್ನವು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗಿ ಕಫದಿಂದ ನಡುವೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದೋಷಗಳಿಂದ ಕ್ಷೋಭಿತವಾಗುವದರಿಂದ ಶಲ್ಯದಂತೆ ಆಗಿ ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂತ ಆ ಅನ್ನವು ವಾಂತಿ-ಭ್ರಾಂತಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡದೇ ತೀವ್ರವಾದ ಶೂಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಲಸವು. (೧೧)

ಅತ್ಯರ್ಥದುಷ್ಪಾಸ್ತು ದೋಷಾ ದುಷ್ಪಾಮುಬದ್ಧಾಃ
ಯಾಂತಸ್ತಿರ್ಮುಕ್ತನುಂ ಸರ್ವಾಂ ದಂಡವತ್ಸ್ತಂಭಯಂತಿ ಚೇತಃ

||೧೨||

ದಂಡಕಾಲಸಕಂ ನಾಮ ತಂ ತ್ವಜೀದಾಶುಕಾರಿಣಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ದುಷ್ಟವಾದ ಅಮದಿಂದ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದ ಅತ್ಯಂತ ಒಡ್ಡು ದೋಷಗಳು ಅದ್ವಹೋಗುತ್ತ ಯಾವತ್ತೂ ಶರೀರ

ವನ್ನು ದಂಡದಂತೆ ಸೆಟಿಸಿದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ದಂಡಕಾಲಸಕ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ತೀವ್ರ ಪ್ರಾಣಹಾರಕವಾದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬಾರದು. (೧೨||)

ವಿರುದ್ಧಾಧ್ಯಶನಾಜೀರ್ದತೀಲಿನೋ ವಿಷಲಕ್ಷಣಮ್ (೧೩||)

ಆಮದೋಷಂ ಮಹಾಘೋರಂ ವರ್ಷಯೇದ್ವಿಷಸಂಜ್ಞಕಮ್ ||
ವಿಷರೂಪಾಶುಕಾರಿತ್ವಾದ್ವಿರುದ್ಧೋಪಕ್ರಮತ್ವತಃ (೧೪||)

ಅರ್ಥಃ— ವಿರುದ್ಧಾಹಾರ ಅಧ್ಯಶನ ಅರ್ಜೀರ್ಣದ ರಾಟಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ವಿಷದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ವಿಷಾಜೀರ್ಣವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಹಾ ಭಯಂಕರವಾದ ಆಮದೋಷವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ವಿಷರೂಪವಿದ್ದದರಿಂದಲೂ ತೀವ್ರಕಾರಿಯಿದ್ದದರಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೂ ವರ್ಷಯವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕೇವಲ ವಿಷರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಹೇತುವಿರುದ್ಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಹೇತುವಾದ ಅಮಕ್ಕೆ ಉಷ್ಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವದು. ಅದು ವಿಷರೂಪವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಲ್ಲ. ವಿಷರೂಪವೆಂದು (ವ್ಯಾಧಿವಿರುದ್ಧ) ತೀತ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಹೋದರೆ ಅದು ಅಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ವರ್ಷಯ ಎಂಬ ಭಾವವು. (೧೫)

ಅಥಾಮಮಲಸೀಭೂತಂ ಸಾಧ್ಯಂ ತ್ವರಿತಮುಲ್ಲಿಖೇತ್ ||
ಸೀತ್ತ್ವಾ ಸೋಗ್ರಾಪಟುಫಲಂ ವಾರ್ಯಷ್ಟಂ ಯೋಜಯೇತ್ತತಃ ||೧೬||

ಸ್ವೇದನಂ ಫಲವರ್ತಿಂ ಚ ಮಲವಾತಾನುಲೋಮನೀಮ್ ||
ನಾಮ್ಯಮಾನಾನಿ ಚಾಂಗಾನಿ ಭೃಶಂ ಸ್ತಿನ್ನಾನಿ ವೇಷ್ಪಯೇತ್ ||೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅಲಸವಾದ ಅಮವು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬಜೆ ಸ್ಪೃಂಧನ ಮದನ-ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟು ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅಮೇಲೆ ಕಾಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಮಲವಾತಗಳ ಅನುಲೋಮನ ಮಾಡುವ ಫಲವರ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಸೆಟಿಯುವ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿ ಅರಿವೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಬೇಕು.

ಪ್ರವೃತ್ತಿ — ಪುನಃ ಪುನಃ ಗ್ರಂಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
 “ವಿಸ್ತಾರವು, ಮೂಲವು, ಮಧ್ಯವು ಮಂತ್ರೀಪಂಡಿತಕೃಷ್ಣಾಜಿಡಧೂಮಕುಷ್ಠೈಃ ||
 ವರ್ತುಃ ಕರಾಂಗುಷ್ಠಸಿಂಹಾ ಸ್ವರಾಕ್ರಾಂತಃ ಗುಡೇ ರುಜಾನಾದಹರೀಂ ವಿದಧ್ಯಾತ್ ||”

ವಿಷ್ಣುಚ್ಯವು ಸ್ವದ್ವಯೋಃ ಸಾಷ್ಟೋರ್ಧಾರ್ಹಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||
 ತದದಶೋಪವಾರ್ಕ್ಯಸಂ ವಿಶಿಕ್ತವದುಸಾಚರೇತ್ ||೧೭||

ಅರ್ಥ — ವಿಷ್ಣುವೆಂದೆಯು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದರೆ ಹಿಂಬ
 ತಕ್ಕೆ ದಾಹ ಕೊಡುವದು ಯೋಗ್ಯವು. ಮತ್ತು ಆ ದಿವಸ ಅವನಿಗೆ
 ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ, ರೇಚಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನಿಗೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡು
 ವಂತೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

ತೀವ್ರಾತ್ತಿರೂ ನಾಜೀರ್ಣಃ ಪಬೇತ್ಸೂಲಘ್ನಮಾಷಢಮ್ ||
 ಅಮಸನ್ನೋನಯೋ ನಾಲಂ ಪಕ್ತುಂದೋಷಾಷಢಾಶನಮ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥ — ಅಜೀರ್ಣವಾದವನಿಗೆ ಬಹಳ ವೇದನೆಯಿದ್ದರೂ ಶೂಲ
 ನಾರಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅಮದಿಂದ ನಷ್ಟ
 ವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೋಷ ಔಷಧ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥ
 ವಾಗದು. (೧೮)

ನಿಹನ್ಯಾದಪಿ ಜೈತೇಷಾಂ ವಿಭ್ರಮಃ ಸಹಸಾಃತುರಮ್ ||

ಅರ್ಥ — ಅಂಥ ಔಷಧ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷ
 ಔಷಧ ಅನ್ನಗಳ ಕ್ಷೋಭೆಯು ಬೇನೆಯವನನ್ನು ಸಹಸಾ ಕೊಲ್ಲಬಹುದು.
 (೧೯)

ಜೀರ್ಣಾದನೇ ಪಿ ಭೈಷಜ್ಯಂ ಯುಂಜ್ಯಾತ್ ಸ್ತಬ್ಧಗುರೂದರೇ ||೧೯||
 ದೋಷಶೇಷಸ್ಯ ಸಾಕಾರ್ಥಮಗ್ನೇಃ ಸಂಧುಕ್ಷಣಾಯ ಚ ||

ಅರ್ಥ — ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಸ್ತಬ್ಧ ಮತ್ತು
 ಜಡವಿದ್ದಾಗ ಉಳಿದ ದೋಷಗಳ ಪಾಕಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತ
 ವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ (ಪಾಚನ) ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಆನ್ಯ ಜೀರ್ಣವಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
ಉದ್ಗಾರಶುದ್ಧಿರುತ್ತಾಹೋ ವೇಗೋತ್ಪ್ರಗೋ ಯಥೋಚಿತಃ
ಲಘುತಾ ಮೃತ್ವಿಪಾಸಾ ಚ ಜೀರ್ಣಾರಾಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ಕೆಲವು ಕಳ್ಳ-ಹಸಿವೆಯಾಗುವದು ಅದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಪಾಯವಾಗುವವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ದೋಷೋಪನದ್ಧಂ ಯದಿ ಲೀನಮಾಮಂ ಪಿತ್ರೋಲ್ಬಣಶ್ಯಾವ್ಯಣಾಯಾನ್ಯವಹ್ನಿಮ್
ಜಾಯೇತ ದುಷ್ಪಾ ತು ತದಾ ಬುಭುಕ್ಷಾ ಸಾ ಮಂದಬುದ್ಧೀನ್ ವಿಷವನ್ನಿಹಂತಿ ||

(೧೯)

ಶಾಂತಿರಾಮನಿಕಾರಾಣಾಂ ಭವತಿ ತ್ವಪತರ್ಪಣಾತ್ ||೨೦||

ತ್ರಿವಿಧಂ ತ್ರಿವಿಧೇ ದೋಷೇ ತತ್ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಲಂಘನದಿಂದ ಆಮ ವಿಕಾರಗಳು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.
ಕಾರಣ ಮೂರೂ ಪ್ರಕಾರದ ದೋಷಗಳ ಮೇಲೆ ದೇಶ ಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು
ಆಲೋಚಿಸಿ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಲಂಘನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

(೨೦||)

ತತ್ರಾಲ್ಪೇ ಲಂಘನಂ ಪಥ್ಯಂ ಮಧ್ಯೇ ಲಂಘನಪಾಚನಮ್ ||೨೧||

ಪ್ರಭೂತೇ ಶೋಧನಂ, ತದ್ಧಿ ಮೂಲಾದುನ್ಮೂಲಯೇನ್ಮಲಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅದರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪದೋಷದ ಮೇಲೆ ಉಪವಾಸವು ಸಾಕಾಗು
ವದು. ಮಧ್ಯಮ ದೋಷದ ಮೇಲೆ ಉಪವಾಸಮಾಡಿಸಿ ಪಾಚಕ ಔಷಧ
ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಬಹಳ ದೋಷದ ಮೇಲೆ ಶೋಧನವು ಹಿತಕರವು.
ಅದು ಮಲಗಳ ಮೂಲವನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಬಿಡುವದು.

(೨೧||)

ಏವಮನ್ಯಾನಪಿ ವ್ಯಾಧೀನ್ ಸ್ವನಿಧಾನವಿಪರೈಯಾತ್ ||೨೨||

ಚಿಕಿತ್ಸೇದನುಬಂಧೇ ತು ಸತಿ ಹೇತುವಿಪರೈಯಮ್ ||

ತೈಕ್ವಾ ಯಥಾಯಥಂ ವೈದ್ಯೋ ಯುಂಜ್ಯಾದ್ವ್ಯಾಧಿ

ವಿಪರೈಯಮ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:— ಇದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬೇನೆಗಳನ್ನು ಅದರ ಕಾರಣದ ವಿರುದ್ಧೋಪಚಾರದಿಂದ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಬೇನೆಯು ಇದರಿಂದ ನಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಮೈದ್ವಸು ಕಾರಣ-ವಿರುದ್ಧ ಔಷಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆಯಾ ವ್ಯಾಧಿ ವೀರಣಿತ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೨೩)

ತದರ್ಥಕಾರಿ ವಾ. ಪಕ್ಷೇ ದೋಷೇ ತ್ವಿದ್ಧೇ ಚ ಪಾವಕೇ ||
ಹಿತಮುಭ್ಯಂಜನಸ್ತೇಹಪಾನಬಸ್ತಾದಿ ಯುಕ್ತತಃ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಅಥವಾ ರೋಗನಾಶಕವಾದ ಬೇರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ದೋಷವು ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯ ಅಭ್ಯಂಗ ಸ್ನೇಹ-ಪಾನ ಬಸ್ತಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಯೋಜಿಸಬೇಕು. (೨೪)

ಅಗ್ನಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಕಫದ ಅಜೀರ್ಣವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಜೀರ್ಣಂ ಚ ಕಫಾದಾಮಂ ತತ್ರ ಶೋಫೋಽಕ್ಷಿಗಂಡಯೋಃ ||
ಸದ್ಯೋ ಭುಕ್ತ ಇವೋದ್ಗಾರಃ ಪ್ರಸೇಕೋತ್ಕ್ಲೇಶಗೌರವಮ್ ||೨೫||

ಅರ್ಥ:— ಕಫದಿಂದ ಅಮವೆಂಬ ಅಜೀರ್ಣ ಉಂಟಾಗುವದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಗಲ್ಲಗಳಿಗೆ ಬಾವು, ಅದೇ ಉಂಡಂತೆ ತೇಗು, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಮಳಮಳ ಅನ್ನೋಣ ಮತ್ತು ಮೈ ಜಡ ನಾಗೋಣ ಇವು ಉಂಟಾಗುವವು. (೨೫)

ವಿಷ್ವಬ್ಧಮನಿಲಾಚ್ಛೂಲವಿಬಂಧಾಧ್ವಾನಸಾದಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ವಾತದಿಂದ ವಿಷ್ವಬ್ಧವೆಂಬ ಅಜೀರ್ಣವಾಗುವದು. ಅದು ಶೂಲ ಮಲಬಂಧ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು ನಿರ್ಬಲತ್ವಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. (೨೫||)

ಒತ್ತಾದ್ವಿದಗ್ಧಂ ತೃಷ್ಣೋಹಭ್ರಮಾನ್ಲೋದ್ಗಾರದಾಹಕೃತ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥ:— ಪಿತ್ತದಿಂದ ವಿದಗ್ಧವೆಂಬ ಅಜೀರ್ಣ ಉಂಟಾಗುವದು. ಅದರಲ್ಲಿ ನೀರಡಿಕೆ ಮೋಹ ಭ್ರಮ ಹುಳಿತೇಗು ದಾಹಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೨೬)

ಲಂಘನಂ ಕಾರ್ಯಮಾಮೇ ತು, ವಿಷ್ವಬ್ಧೇ ಸ್ವೇದನಂ ಭೃಶಮ್ ||
ವಿದಗ್ಧೇ ವಮನಂ, ಯದ್ವಾ ಯಥಾವಸ್ಥಂ ಹಿತಂ ಭವೇತ್ || ೨೧ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಮಾಜೀರ್ಣದ ಮೇಲೆ ಲಂಘನವನ್ನೂ ವಿಷ್ವಬ್ಧಾಜೀರ್ಣದ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಸ್ವೇದನವನ್ನೂ ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣದ ಮೇಲೆ ವಮನವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೧)

ಗರೀಯಸೋ ಭನೇಲ್ಲೀನಾದಾಮಾದೇವ ವಿಲಂಬಿಕಾ ||
ಕಫವಾತಾನುಬದ್ಧಾಽಮಲಿಂಗಾ ತತ್ಸಮಸಾಧನಾ || ೨೨ ||

ಅರ್ಥಃ— ಒಳಗೆ ಅಡಗಿದ ಬಹಳ ಆಮದಿಂದ ವಿಲಂಬಿಕೆ ಎಂಬ ರೋಗವಾಗುವದು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಫವಾತಗಳ ಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳ ಆಮದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವವು. ಅದರಂತೆ ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೨)

ಅಶ್ರದ್ಧಾ ಹೃದ್ಯಾಥಾ ಶುದ್ಧೇಽಪ್ಯುದ್ಧಾರೇ ರಸಶೇಷತಃ ||
ಶಯೀತ ಕಿಂಚಿದೇವಾತ್ರ.....

ಅರ್ಥಃ— ರಸಶೇಷದಿಂದಾದ ಅಜೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ತೇಗು ಶುದ್ಧವಿದ್ದರೂ ಅನ್ನದ ಮೇಲೆ ವಾಸನೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಎದೆ ನೋಯಿಸುವದು. ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨೩||)

.....ಸರ್ವಶ್ಚಾನಾಶಿತೋ ದಿವಾ || ೨೪ ||
ಸ್ವಪ್ನಾದರ್ಜೀರ್ಣೇ, ಸಂಜಾತಬುಭುಕ್ಷೋಽದ್ಯಾನ್ತಿತಂ ಲಘು ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಅಜೀರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡದೆ ಹಗಲು ಮಲಗಬೇಕು. ಹಸಿವೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಮಿತ ಮತ್ತು ಲಘು ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸುಳ್ಳು ಹಸಿವೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಊಟ ಮಾಡಕೂಡದು. (೨೪||)

ವಿಬಂಧೋಽತಿಶ್ರುನ್ಯತ್ತ್ವಾ ಗ್ಲಾನಿರ್ಮಾರುತಮೂಢತಾ ||೨೦||

ಅಜೀರ್ಣಲಿಂಗಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ವಿಷ್ವಂಭೋ ಗೌರವಂ ಭ್ರಮಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಜೀರ್ಣದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದರೆ ಮಲಬಂಧ
ಅಥವಾ ರೇಚ, ಗ್ಲಾನಿ, ಕೆಳಗಿನ ವಾಯು-ಸರಿಯದೇ-ಇರೋಣ, ಹೊಟ್ಟೆ
ಯುಬ್ಬು, ಮೈ ಜಡವಾಗೋಣ, ಭ್ರಮ. (೨೦||)

ನ ಚಾತಿಮಾತ್ರಮೇವಾನ್ಮಮಾಮದೋಷಾಯ ಕೇವಲಮ್ ||೨೧||

ದ್ವಿಷ್ಟವಿಷ್ವಂಭದಗ್ಧಾಮಗುರುರೂಕ್ಷಹಿಮಾಶುಚಿ ||

ವಿದಾಹಿ ಶುಷ್ಕಮತ್ಯಂಬುಪ್ಲುತಂ ಚಾನ್ಮಂ ನ ಜೀರ್ಣತಿ ||೨೨||

ಉಪತಪ್ತೇನ ಭುಕ್ತಂ ಚ ಶೋಕಕ್ರೋಧಕ್ಷುಧಾದಿಭಿಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಬರೇ ಹೆಚ್ಚು ಅನ್ನವೇ ಅಜೀರ್ಣ ದೋಷವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುತ್ತದೆಂತಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸೇರದ ಸ್ತಂಭಕ, ಕರಕ, ಹಸ್ತಿಇದ್ದ, ಜಡ,
ರುಕ್ಮ, ತಣ್ಣಗಿನ, ತಪವಿತ್ರ, ವಿವಾಹಿ, ಒಣಗಿದ, ಬಹಳ ನೀರು ಹಾಕಿದ
ಅನ್ನವೂ ಪಚನವಾಗದು. ದುಃಖ, ಸಿಟ್ಟು, ಹಸಿವೆ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರ
ಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನ ಅನ್ನವೂ ಪಚನವಾಗದು. (೨೨||)

ಇತರ ಅಸಮ್ಮಗ್ನೋಗಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಿತ್ರಂ ಪಥ್ಯಮಪಥ್ಯಂ ಚ ಭುಕ್ತಂ ಸಮಶನಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:— ಪಥ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪಥ್ಯ ಕೂಡಿ ತಿನ್ನುವದು ಸಮಶನ
ವೆನಿಸುವದು. (೨೩||)

ವಿದ್ಯಾವತ್ಯಶನಂ ಭೂಯೋ ಭುಕ್ತಸ್ಯೋಪರಿ ಭೋಜನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ತಿಂದದ್ದು ಪಚನವಾಗದ ಮೊದಲು ಮತ್ತೆ ಊಟ
ಮಾಡುವದು ಅಧ್ಯಶನವೆನಿಸುವದು. (೨೪||)

ಅಕಾಲೇ ಬಹು ಚಾಲ್ಪಿಂ ವಾ ಭುಕ್ತಂ ತು ವಿಷಮಾಶನಮ್ ||೨೫||

ಅರ್ಥ— ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ಬಹಳ ತಿನ್ನುವದು
ವಿಷಮಾಶನವೆನಿಸುವದು. (೩೪)

ತ್ರಿಣ್ಯಕ್ಷೇತಾನಿ ಮೃತ್ಯುವಾ ಘೋರಾನ್ ವ್ಯಾಧೀನ್ ಸೃಜಂತಿ ಹಿ ||

ಅರ್ಥ— ಇವು ಮೂರೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಅಥವಾ ಭಯಂಕರ
ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವು. (೩೪ ||)

ಊಟದ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಲೇ ಸಾತ್ತ್ವಂ ಶುಚಿ ಹಿತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣಂ ಲಘು ತನ್ಮನಾಃ ||೩೫||

ಷಡ್ರಸಂ ಮಧುರಪ್ರಾಯಂ ನಾತಿದ್ರುತವಿಲಂಬಿತಮ್ ||
ಸ್ನಾತಃ ಕ್ಷುದ್ಧಾನ್ ವಿವಿಕ್ತಸ್ಥೋ ಧೌತಪಾದಕರಾನನಃ ||೩೬||

ತರ್ಪಯಿತ್ವಾ ಪಿತ್ಯುನ್ ದೇವಾನತಿಥೀನ್ ಬಾಲಕಾನ್ ಗುರೂನ್ ||
ಪ್ರತ್ಯನೇಕ್ಷ್ಯ ತಿರಕ್ಷೋಽಪಿ ಪ್ರತಿಪನ್ನಪರಿಗ್ರಹಾನ್ ||೩೭||

ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಸಮ್ಯಗಾತ್ಮಾನಮನಿಂದನ್ನಬ್ಧವನ್ ದ್ರವಮ್ ||
ಇಷ್ಟಮಿಷ್ಟೈಃ ಸಹಾಶ್ನೀಯಾಜ್ಞುಚಿಭಕ್ತಜನಾಹೃತಮ್ ||೩೮||

ಅರ್ಥ— ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಹಸಿವೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಕೈ-ಕಾಲು ಮೋರೆ
ಯನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪಿತ್ಯಗಳಿಗೂ ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೂ ಗುರುಗಳಿಗೂ ಹುಡುಗರಿಗೂ (ಅಹಾರದಿಂದ)
ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ, ಸಾಕಿದ ಪಶು-ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು
ತಿಳಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ
ಮಾನಿಸುವ, ಪವಿತ್ರ, ಹಿತಕರ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಉಷ್ಣ, ಲಘು, ಷಡ್ರಸವಿದ್ದರೂ
ಮಧುರ ರಸ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ದ್ರವರೂಪವಾದ, ಪವಿತ್ರರಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ
ಜನರಿಂದ ಬಡಿಸಿದ, ಇಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಅದರ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷಗೊಟ್ಟು
ಅದನ್ನು ನಿಂದಿಸದೆ ಬಹಳ ಮಾತಾಡದೆ ಬಹಳ ಅವಸರ ಅಥವಾ ಬಹಳ
ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡದೇ ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಣ್ಣಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಉಟದ ಕಾಲ ಮೀರಿದ ಮೇಲೆ ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ವಾತ ದಿಂದ ನಿತ್ಯ ಬೃವಾದ ಅನ್ನವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪಚನವಾಗದು. ಹಗುರು ಅಹಾರವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡುವದು. ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಹಾರವು ಇಂದ್ರಿಯ ದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಡ್ಡನ್ನೂ ಬೆಳೆಸುವದು. ಉಷ್ಣವು ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುವದು; ಕಫವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ನಿರವಶೇ ಕವೇಗೆ ಲಕ್ಷವಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಪರಟೆ ಹೊಡೆಯು ತಿದ್ದಿದರೆ ಅಥವಾ ನಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವು ತಿರುಗಿ ಬರುವದು; ಅನ್ನದ ರುಚಿಯೂ ತಿಳಿಯದು. ಬಹಳ ಸಾಸಕಾರ ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಆಗದು. ರುಕ್ಷವು ಬಲ ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು; ವಾತ ಮಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವದು. ಅತಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವು ಕಫ-ಸಂಚಯ ಪ್ರಸೇಕ (ಪಾಯಿಯಲ್ಲಿ-ನೀರು-ಬರೋಣ) ಅಲಸ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಅತ್ಯುಷ್ಣವು ಕೂದ ದಾಹ ತೃಷ್ಣಾ ಭ್ರಮೆ ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತಗಳನ್ನೂ, ಶೀತವು ಅಗ್ನಿ ಸಂದ್ಯ ಅಮಲಿ ನಿಷ್ಕಂಠ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ, ಅತಿಗಟ್ಟಿ ಅಹಾರವು ಮಲ-ಮೂತ್ರ-ಬಂಧ ಅತ್ಯಪ್ತಿ ಸಾವಕಾಶ-ಪಚನಗಳನ್ನೂ, ಅತಿ-ಮಧುರವು ಅಗ್ನಿನಾಶ ವನ್ನೂ, ಅತಿ-ಲವಣವು ನೇತ್ರ ರೋಗವನ್ನೂ, ಅತಿ-ಹಳಿಯು ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. (೩೮)

ಭೋಜನಂ ತೃಣಕೇತಾದಿಜುಷ್ವಮುಪ್ಲೀಕೃತಂ ಪುನಃ ||

ಶಾಕಾವರಾನ್ಮಧೂಯಿಷ್ವಮತ್ಯುಷ್ಣಲವಣಂ ತೃಜೇತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥ:— ಹುಲ್ಲು ಕೂದಲು ಮುಂತಾದ್ದು ಬಿದ್ದ ಅಥವಾ ಪುನಃ ಕಾಸಿದ ಅಥವಾ ಪಲ್ಲಿ ಉದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಹೀನ ಅನ್ನದಿಂದ ಬಹಳ ವಾಗಿ ಕೂಡಿದ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ಉಪ್ಪಾದ ಉಟವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೩೯)

ಕಿಲಾಟದಧಿಕೂರ್ಚಿ ಕಾಕ್ಷಾರತುಕ್ತಾನ್ಲಮೂಲಕಮ್ ||

ಕೃತಕುಷ್ಕವರಾಹಾವಿಗೋಮತ್ಸ್ಯಮಹಿಷಾಮಿಷಮ್ ||೪೦||

ಮಾಷನಿಷ್ಪಾವಶಾಲೂಕಬಿಸಪಿಷ್ಪವಿರೂಢಕಮ್ ||

ಶುಷ್ಕಶಾಕಾನಿ ಯವಕಾನ್ ಘಾಣಿತಂ ಜನ ಶೀಲಯೇತ್ ||೪೧||

ಅರ್ಥ:— ಕಿಲಾಟ (ಕೂರ್ಚಿಕೆಯ ಘನಾಂಶ), ಮೊಸರು, ಕೂರ್ಚಿಕಾ : ಮೊಸರು ಅಥವಾ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿದ ಹಾಲು), ಜ್ವಾರ, ಶುಕ್ತ (ಕಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಹುಳಿ ಮಧ್ಯ), ಎಳ್ಳಿ

ಮೂಲಂಗಿ, ಕೃಶವಾದ ಅಥವಾ ಶುಷ್ಕವಾದ ಹಂದಿ ಉಣ್ಣೆಗುರಿ ಆಕಳು ಮೀನ ಕೋಣಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನೂ, ಉದ್ದು, ಅವರೆ, ಶಾಲೂಕ (ಕಮಲದ ಕಂದ), ದೇಟು, ಹಿಟ್ಟಿನ ಪದಾರ್ಥ, ಮೊಳೆತ ಧಾನ್ಯವನ್ನೂ, ಒಣಗಿದ ಪಲ್ಲೆಯನ್ನೂ, ಯವಕ (ಮುಳ್ಳಜನೆ) ಧಾನ್ಯವನ್ನೂ, ಕಾಕಂಬಿಯನ್ನೂ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ತಿನ್ನಬಾರದು. (೪೧)

ಶೀಲಯೇಚ್ಛಾಲಿಗೋಧೂಮಯವಷ್ಪಿ ಕಜಾಂಗಲಮ್ ||
ಸುನಿಷಣ್ಣ ಕಜೀವಂತೀಬಾಲಮೂಲಕವಾಸ್ತು ಕಮ್ ||೪೨||

ಪಥ್ಯಾಮಲಕಮೃದ್ವೀಕಾಪಟೋಲೀಮುದ್ಗ ಶರ್ಕರಾಃ ||
ಘೃತದಿವ್ಯೋದಕಕ್ಷೀರಕ್ಷೌದ್ರದಾಡಿಮಸ್ಯೆಂಧವಮ್ ||೪೩||

ತ್ರಿಫಲಾಂ ಮಧುಸರ್ಪಿಭ್ಯಾಂ ನಿಶಿ ನೇತ್ರಬಲಾಯ ಚ||
ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಾನುವೃತ್ತಿಕ್ಯದೃಚ್ಛ ರೋಗೋಚ್ಛೇದಕರಂ ಚ ಯತ್ ||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅಕ್ಕಿ ಗೋದಿ ಜನೆ ಪಷ್ಪಿಕ-ಅಕ್ಕಿ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸ ಗೊರಜಿ ಸೀಹಾಲಿ ಎಳೇಮೂಲಂಗಿ ಚಕೋತ ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಪಡವಲ ಹೆಸರು ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪ ಮಳೆಯೆ-ನೀರು ಹಾಲು ಜೇನು-ತುಪ್ಪ ದಾಳಿಂಬ ಸ್ಯೆಂಧವಗಳನ್ನೂ, ನೇತ್ರಬಲಕ್ಕಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಜೇನತುಪ್ಪಗಳೊಡನೆ ತ್ರಿಫಲೆಯನ್ನೂ, ಆರೋಗ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವ ಮತ್ತೂ ರೋಗ ನಾಶಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ದಿನಾಲು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. (೪೪)

ಬಿಸೇಕ್ಷುನೋಚಚೋಚಾಮ್ರನೋದಕೋತ್ಕಾರಿಕಾದಿಕಮ್ ||
ಅದ್ಯಾದ್ಧ್ರವ್ಯಂ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಸ್ವಾದು ಮಂದಂ ಸ್ಥಿರಂ ಪುರಃ ||೪೫||

ವಿಪರೀತಮತಶ್ಚಾಂತೇ ಮಧ್ಯೇಮ್ನ ಲವಣೋತ್ಕಟಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಮಲದ ದೇಟು, ಕಬ್ಬು, ಬಾಳೆ, ಹಲಸು, ಮಾವು, ಮೋದಕ (ಉಂಡಿ), ಉತ್ಕಾರಿಕ (ಗೋದಿಯ ರೊಟ್ಟಿ) ಮುಂತಾದ ಗುರು, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಧುರ, ಮಂದ, ಗಟ್ಟಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತಿನ್ನಬೇಕು. ಇದರ ವಿರುದ್ಧ ಎಂದರೆ ಹಗುರು, ರುಕ್ಷ, ತೀಕ್ಷ್ಣ ಕಾರ ಮುಂತಾದ

ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊನೆಗೆ ತಿನ್ನಬೇಕು. ನಮಗೆ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ಹೆಚ್ಚಾದ್ದು
ಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಬೇಕು. (೪೫||)

ಅನ್ನೇನ ಕುಕ್ಷೇರ್ಧ್ವಾವಂಶೌ ಪಾನೇನೈಕಂ ಪ್ರಪೂರಯೇತ್ ||೪೬||
ಅಶ್ರಯಂ ಪವನಾರೀನಾಂ ಚತುರ್ದಮವಶೇಷಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಹೊಟ್ಟೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಅನ್ನದಿಂದಲೂ, ಕಾಲು
ಭಾಗವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದಲೂ ತುಂಬಬೇಕು. ಗಾಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗಾಗಿ
ನಾಲ್ಕನೇ ಭಾಗವನ್ನು ತೆರವು ಇಡಬೇಕು. (೪೬||)

ಅನುಪಾನಂ ಹಿಮಂ ವಾರಿ ಯವಗೋಧೂಮಯೋರ್ಹಿ ತಮ್ ||೪೭||
ದಧ್ನಿ ಮದ್ಯೇ ವಿಷೇ ಕ್ಷೌದ್ರೇ,.....

ಅರ್ಥ:— ಜವೆ, ಗೋದಿ, ಮೊಸರು, ಮಧ್ಯ, ವಿಷ, ಜೇನತುಪ್ಪು
ಇವು ತಿಂದ ನಂತರ ತಣ್ಣೀರು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— “ಅನು ಪೀಯತೇ (ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಇತಿ
ಅನುಪಾನಮ್” ಎಂದು ಅನುಪಾನದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಮೊದಲು, ಸಂಗಡ,
ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೂ ಅನುಪಾನವೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಯಾವದು ರುಚಿಯ ಸಲು
ವಾಗಿ ಬೇಕಾದಾಗ್ಗೆ ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ಪಾನವು. ಯಾವದು ನಿಯಮಿತ
ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಧಿಯಿಂದ ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ಅನುಪಾನವು. (೪೭||)

.....ಕೋಷ್ಠಂ ಪಿಷ್ಪಮಯೇಷು ತು ||

ಅರ್ಥ:— ಅದರೆ ಪಿಷ್ಪಮಯ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಚ್ಚಗಿನ
ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೪೮||)

ಶಾಕಮುದ್ಗಾದಿವಿಕೃತೌ ಮಸ್ತುತಕ್ರಾಮ್ಲಕಾಂಜಿಕಮ್ ||೪೯||

ಅರ್ಥ:— ಪಲ್ಲೆ, ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು
ತಿಂದ ಮೇಲೆ ಮೊಸರಿನ ತಿಳಿಯನ್ನೂ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಮತ್ತೂ ಹುಳಿ ಅಂಬಲಿ
ಗಳನ್ನೂ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸುರಾ ಕೃಶಾನಾಂ ಪುಷ್ಕೃರ್ಥಂ, ಸ್ಥೂಲಾನಾಂ ತು ಮಧ್ಯಾದಕಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೃಶರು ಪುಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಮಧ್ಯವನ್ನೂ, ಸ್ಥೂಲರು ನೀರು ಕೂಡಿದ ಜೇನತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೪೭||)

ಶೋಷೇ ಮಾಂಸರಸೋ,.....

ಅರ್ಥಃ— ಕ್ಷಯದ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

(೪೮||)

.....ಮಧ್ಯಂ ಮಾಂಸೇ, ಸ್ವಲ್ಪೇ ಚ ಪಾವಕೇ ||೪೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸ ತಿಂದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಮಾಂಧ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೪೯)

ವ್ಯಾಧೌಷಧಾಧ್ಯಭಾಷ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಂಘನಾತಪಕರ್ಮಭಿಃ ||

ಕ್ಷೀಣೇವೈ ಚ ಬಾಲೇ ಚ ಪಯಃ ಪಥ್ಯಂ ಯಥಾವೃತಮ್ ||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇನೆ, ಔಷಧ, ಮಾರ್ಗ-ನಡೆಯೋಣ, ಬಹಳ-ಮಾತಾಡೋಣ, ಮೈಥುನ, ಲಂಘನ, ಬಿಸಿಲುಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀಣರಾದವರಿಗೂ ವೃದ್ಧರಿಗೂ ಬಾಲರಿಗೂ ಹಾಲು ಅಮೃತದಂತೆ ಹಿತಕರವು. (೫೦)

ವಿಪರೀತಂ ಯದನ್ನಸ್ಯ ಗುಣೈಃ ಸ್ಯಾದವಿರೋಧಿ ಚ ||

ಅನುಪಾನಂ ಸಮಾಸೇನ, ಸರ್ವದಾ ತತ್ಪ್ರಶಸ್ತತೇ ||೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಯಾವುದು ಅನ್ನದ ಗುಣಗಳ ವಿಪರೀತವಿದ್ದು ಅದರ ಆವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವದೋ ಆ ಅನುಪಾನವು ಪ್ರಶಸ್ತವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಿರುದ್ಧವೆಂದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧಕ್ಕೆ ರುಕ್ಷ, ರುಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ತೀತಕ್ಕೆ ಉಷ್ಣ, ಉಷ್ಣಕ್ಕೆ ಶೀತ, ಮಧುರಕ್ಕೆ ಅಮ್ಲ, ಅಮ್ಲಕ್ಕೆ ಮಧುರ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೀಗೆನ್ನಲು ಪಾಯಸದ ಮೇಲೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕಾದೀತು; ಅದಾಗ ಬಾರದೆಂದು “ಅವಿರೋಧಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಲಿಗೆ ರುಕೆಯು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯು ಅನುಪಾನವಾಗದು. (೫೧)

ಅನುಪಾನಂ ಕರೋತ್ಕೂರ್ಜಾಂ ತೃಪ್ತಿಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ ದೃಢಾಂಗತಾಮ್ ||
ಅನ್ನ ಸಂಘಾತಶೈಥಿಲ್ಯವಿಕ್ಲಿತ್ತಿಜರಣಾನಿ ಚ ||೫೭||

ಅರ್ಥ:- ಅನುಪಾನವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನಂದವನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಎಲ್ಲ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸರಣವನ್ನೂ ಅವಯವದಲ್ಲಿ ದೃಢತ್ವವನ್ನೂ ಗಟ್ಟಿ ಅನ್ನದ ಶೈಥಿಲ್ಯವನ್ನೂ ಒಣಗಿದ ಅನ್ನದ ಅದ್ರ್ವತೆಯನ್ನೂ ಪಚನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೫೭)

ನೋರ್ಧ್ವಜತ್ತುಗದಶ್ವಾಸಕಾಸೋರಃಕ್ಷತಪೀನಸೇ ||
ಗೀತಭಾಷ್ಯಪ್ರಸಂಗೇ ಚ ಸ್ವರಭೇದೇ ಚ ತದ್ಧಿತಮ್ ||೫೮||

ಅರ್ಥ:- ಕುತ್ತಿಗೆಯ-ಮೇಲಿನ-ರೋಗ ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮು ಉರಃಕ್ಷತ ಪೀನಸ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಯನ ಭಾಷಣ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ-ಭೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಹಿತಕರವಲ್ಲ. (೫೮)

ಪ್ರಕ್ಲಿನ್ನದೇಹಮೇಹಾಕ್ಷಗಲರೋಗ ವ್ರಣಾತುರಾಃ ||
ಪಾನಂ ತ್ಯಜೇಯುಃ.....

ಅರ್ಥ:- ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕ್ಲೇದ (ಅದ್ರ್ವತೆ)ವುಳ್ಳವರೂ ಮೇಹ ಕಣ್ಣು-ರೋಗ ಕಂಠ-ರೋಗವುಳ್ಳವರೂ ವ್ರಣ-ಪೀಡಿತರೂ ಪಾನವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೫೯||)

.....ಸರ್ವಶ್ಚ ಭಾಷ್ಯಾಭ್ಯಾಸಯನಂ ತ್ಯಜೇತ್ ||೫೯||
ಪೀತ್ವಾ ಭುಕ್ತ್ವಾತಪಂ ವಹ್ನಿಂ ಯಾನಂ ಪ್ಲವನವಾಹನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಎಲ್ಲರೂ (ರೋಗಿ-ನಿರೋಗಿಗಳೂ) ಅನ್ನಪಾನದ ನಂತರ ಮಾತಾಡೋಣ ನಡೆಯೋಣ ಮಲಗೋಣ ಬಿಸಿಲು-ಬೆಂಕಿ-ಕಾಸೋಣ ಬಂಡಿಗಳನ್ನೇರೋಣ ಜಿಗಿಯೋಣ ಕುದುರೆ-ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೇರೋಣ-ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೫೯||)

ಪ್ರಸೃಷ್ಟೇ ವಿಣ್ಣಾತ್ರೇ ಹೃದಿ ಸುವಿಮಲೇ ದೋಷೇ ಸ್ವಪಥಗೇ
ವಿಕುದ್ಧೇ ಚೋದ್ಗಾರೇ ಕ್ಷುದ್ರಪಗಮನೇ ನಾತೇನುಸರತಿ ||

ತಥಾಗ್ನಾವುದ್ರಿಕ್ತೇ ವಿಶದಕರಣೇ ದೇಹೇ ಚ ಸುಲಘ್ನಾ
ಪ್ರಯುಂಜೀತಾಹಾರಂ ವಿಧಿನಿಯಮಿತಃ, ಕಾಲಃ ಸ ಹಿ ಮತಃ ||೫೫||

ಅರ್ಥಃ— ಮಲ-ಮೂತ್ರಗಳು ಆಗಲು, ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಚ್ಛವಿರಲು ದೋಷಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು, ತೇಗು ಸ್ವಚ್ಛವಿರಲು, ಹಸಿವೆಯಾಗಲು, ಅಪಾನವಾಯು ಸಂಯುಕ್ತವಿರಲು, ತನ್ನಿ ಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಿರಲು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಲು, ವೇದವು ಪುನಃ ಇರಲು, ಊಟವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಹಾರ ಸೇವನೆಗಾಗಿ ವೈವಿಧ್ಯವು ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಲವು ಇದೇ !

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— “ ಇವೆಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದು ತನ್ನ ನಿಯಮಿತ ಕಾಲವಿದ್ದರೆ ಅದು ಉತ್ತಮ ಭೋಜನ-ಕಾಲವು. ಉಳಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿದ್ದರೂ ಅದು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. (೫೫)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾನೇ
ಮಾತ್ರಾತಿತೀಯೋ ನಾಮ ಅಷ್ಟಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಆಡ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ‘ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ’ ಎಂಬ ‘ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ’ ದ ಬೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯ ಮಾತ್ರಾತಿತೀಯ ಎಂಬ ಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೩ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಸಾಲು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಆಹಾರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಹಾರ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಅನಂತ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವುಗಳ ಗುಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಶಕ್ತವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲವುಗಳ ಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯ ಎಸ ಗುಣ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ದ್ರವ್ಯಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ವಿಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಯುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ರವ್ಯಮೇವ ರಸಾದೀನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ, ತೇ ಹಿ ತದಾಶ್ರಯಾಃ ||

ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕಂ ತತ್ತು ಪ್ಲಾಮಧಿಷ್ಠಾಯ ಜಾಯತೇ ||೧||

ಅಂಬುಯೋನ್ಮಗ್ನಿ ಪವನನಭಸಾಂ ಸಮವಾಯತಃ ||

ತನ್ನಿವ್ಯತ್ತಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವ ವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ಧೂಯಸಾ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ರಸ ಗುಣ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕ ಪ್ರಭಾವಗಳಿಗಿಂತ ದ್ರವ್ಯವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. (ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಉಳಿದವುಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಅವಶ್ಯವಾದದ್ದು) ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಆ ದ್ರವ್ಯವು ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವು. ಅದು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಆಧಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ರವ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ನೀರು ಕಾರಣವು. ಅದರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಆಕಾಶಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಭೇದಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದ್ರವ್ಯವು ಪಂಚ ಭೂತಾತ್ಮಕವಿರುತ್ತದೆ.) ಆದರೆ ಭೂಮಿಯು ಅಂಶವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿ-ದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ, ಜಲವು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಜಲ-ದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಭಾವವು ಉಪಾಸನ ಕಾರಣ, ಜಲವು ವಿಪವಿಣಾಮ ಕಾರಣ, ತೇಜ ವಾಯು ಆಕಾಶಗಳು ಕಾರಿಣ್ಯ, ಕ್ರಿಯೆ, ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿ ಅವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅವಯವನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಳುವನು. (೨)

ತಸ್ಮಾನ್ನೈಕರಸಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಭೂತಸಂಘಾತಸಂಭವಾತ್ ||
ನೈಕದೋಷಾಸ್ತತೋ ರೋಗಾಸ್ತತ್ರ ವ್ಯಕ್ತೋ ರಸಃ ಸ್ವತಃ ||೩||
ಅವ್ಯಕ್ತೋನುರಸಃ ಕಿಂಚಿದಂತೇ ವ್ಯಕ್ತೋಽಪಿ ಚೇಷ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥ:— ದ್ರವ್ಯವು ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರಣ ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಸಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದೋಷವಿರದೆ ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ರಸವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಕೆಲವುಕಾಲದನಂತರ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅನುರಸವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದ್ರವ್ಯಗಳಂತೆ ರಸಗಳೂ ಅನೇಕ ಭೂತ ತಾರತಮ್ಯಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಅಂತೆಯೇ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಾಲು, ಜೇನತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಮಧುರ ರಸವು ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಹುಣಿಸೆ, ನಿಂಬೆ, ಅಮಸೋಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳಿಯು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಉಳಿದ ರಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಹೇಮಾದ್ರಿಯು "ನೈಕರಸಂ ದ್ರವ್ಯಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿಯ "ರಸ" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಮತ್ತು ಅನುರಸದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ, ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯಕ್ತ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಮೂರು ಭೇದಮಾಡಿರುವನು.

ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಂದ ವಾತವೂ, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಿತ್ತವೂ, ಜಲ ಪೃಥ್ವಿಗಳಿಂದ ಕಫವೂ (ಅ. ಸ. ಸೂ. ಅ. ೨೦) ಉಂಟಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿ ರೋಗವು ಸನ್ನಿಪಾತಾತ್ಮಕವಿದ್ದರೂ ಮೂರುಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಪಾತವೆನ್ನುವರು. (೪||

ಗುರ್ವಾದಯೋ ಗುಣಾ ದ್ರವ್ಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೌ ರಸಾಶ್ರಯೇ ||೪||
ರಸೇಷು ವ್ಯವದಿಶ್ಯಂತೇ ಸಾಹಚರ್ಯೋಪಚಾರತಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಗುರು, ಲಘು ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ವಸ್ತುತಃ ರಸಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿದ್ದುದರಿಂದ ರಸಗಳು ಗುರು, ಲಘುವೇವು (ಮಧುರ ರಸವು ಜಡ, ಅಮ್ಲವು ಲಘು ಇತ್ಯಾದಿ) ಹೇಳುವವು ಆಶ್ರಯ ಸಾಹಚರ್ಯ (ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ) ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಔಪಚಾರಿಕವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೪||)

ತತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗುರುಸ್ಥೂಲಸ್ಥಿರಗಂಧಗುಣೋಲ್ಪಣಮ್ ||೫||
ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಂ ಗೌರವಸ್ಥೈರ್ಯಸಂಘಾತೋಪಚಯಾನಹಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವ, ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅಚಲತ್ವ, ಗಂಧ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಪಾರ್ಥಿವ-ದ್ರವ್ಯವು. ಅದು ಜಡತ್ವ, ಸ್ಥಿರತ್ವ, ಗಟ್ಟಿತನ, ಸ್ಥೂಲತನಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. (೫||)

ದ್ರವ್ಯತಗುರುಸ್ಥಿಗ್ಧಮಂದಸಾಂದ್ರಗುಣೋಲ್ಪಣಮ್ ||೬||
ಆಪ್ಯಂ ಸ್ನೇಹಸನಿಷ್ಯಂದಕ್ಷೇದಪ್ರಹ್ಲಾದಬಂಧಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ದ್ರವ ತೀತ ಜಡ ಸ್ಥಿಗ್ಧ ಮಂದ ಸಾಂದ್ರ ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದ್ದದ್ದು ಆಪ್ಯ (ನೀರಿನ) ದ್ರವ್ಯವು. ಇದು ಸ್ಥಿಗ್ಧತ್ವ, ಸ್ರಾವ್ಯ, ಕ್ಷೇದ್ಯ, ಅಲ್ಪದ್ರ, ಕೂಡಿಸೋಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. (೬||)

ರುಕ್ಷತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣವಿಶದಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಗುಣೋಲ್ಪಣಮ್ ||೭||
ಅಗ್ನೇಯಂ ದಾಹಧಾವರ್ಜಪ್ರಕಾಶಪಚನಾತ್ಮಕಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ರುಕ್ಷ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ಸ್ವಚ್ಛ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಪಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಅಗ್ನೇಯ-ದ್ರವ್ಯವು. ಅದು ದಾಹ, ಕಾಂತಿ, ವರ್ಣ, ಪ್ರಕಾಶ, ಪಚನಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (೭||)

ವಾಯುತ್ವಂ ರೂಕ್ಷಸಿತದಲಘುಸ್ಪರ್ಶಗುಣೋಲ್ಪಣಮ್ ||೮||
ರೇಕ್ಷ್ಯಲಾಘವವೈತತ್ಯವಿಚಾರಗ್ಲಾನಿಕಾರಕಮ್ ||

ಸಾಂಭಸಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿತದಲಘುಶಬ್ದಗುಣೋಲ್ಪಣಮ್ ||೯||
ಸೌಯೋಲಾಘವಕರಮ್

ಅರ್ಥಃ— ರುಕ್ಷ ಸ್ವಚ್ಛ ಲಘು ಸ್ವರ್ಣಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ವಾಯವ್ಯ-ದ್ರವ್ಯವು. ಅದು ರುಕ್ಷತೆ ಲಘುತ್ವ ಸ್ವಚ್ಛತೆ ವಿವಿಧ ಕ್ರಿಯೆ ಗ್ನಾನಿಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದಾಗಿರುವದು. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸ್ವಚ್ಛ ಲಘು ಶಬ್ದ ಗುಣಗಳಿದ್ದು ನಾಭಿಸ-(ಆಕಾಶದ)-ದ್ರವ್ಯವು. ಅದು ಮೊಳ್ಳು ಲಘುತ್ವಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (F)

.....ಜಗತ್ಕೇವಮಸೌಷಧಮ್ ||

ನ ಕಿಂಚಿದ್ವಿದ್ಯತೇ ದ್ರವ್ಯಂ ವಶಾನೌನಾರ್ಥಯೋಗಯೋಃ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಎಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಗುರುತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿರುವದರಿಂದ ನಾನಾತರದ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಂಯೋಜನಗಳಿಂದ ಔಷಧವಾಗದೇ ಇರುವ ದ್ರವ್ಯವು ಯಾವದೂ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. (೧೦)

ದ್ರವ್ಯಮೂರ್ಧ್ವಗಮಂ ತತ್ರ ಪ್ರಾಯೋಗ್ನಿಶವನೋತ್ಕಟಮ್ ||

ಅಥೋಗಾಮಿ ಚ ಭೂಯಿಷ್ಯಂ ಭೂಮಿತೋಯಗುಣಾಧಿಕಮ್

||೧೧||

ಇತಿ ದ್ರವ್ಯಂ, ರಸೋ ಭೇದೈರುತ್ತರತ್ರೇಪದೇಹ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರಾಯಃ ಉರ್ಧ್ವಗಾಮಿಯಾಗಿರುವದು (ವಾಮಕ); ಭೂಮಿ ಜಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವು ಬಹಳ ಮೂಡಿ ಅಥೋಗಾಮಿಯಾಗಿರುವದು. (ರೇಚಕ . ಇದಿಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯದ ವರ್ಣನೆಯಾಯಿತು. ರಸಗಳ ಭೇದಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವೆವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಔಷಧವು ತೋಧನ, ಶಮನ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು. ತೋಧನವು ಉರ್ಧ್ವಗಾಮಿ, ಅಥೋಗಾಮಿ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಿರುವದು. ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಉರ್ಧ್ವಗಾಮಿಯು; ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳ ಗತಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿ ಜಲಾಧಿಕವು ಅಥೋಗಾಮಿಯು; ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಿ ಜಲಗಳ ಗತಿಯು ಕೆಳಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಧಿಕವು ಶಮನ, ವಾತಾಧಿಕವು ಗ್ರಾಹಿ, ಅಗ್ನಿಾಧಿಕವು ದೀಪನಪಾನನ, ಉಭಯಾಧಿಕವು ಲೇಖನ, ಭೂಮ್ಯಾಧಿಕಾಧಿಕವು ಬಂಧನ, ಗುಣಸೂಕ್ತಯವಿದರೆ

ಮಾಮುಖ್ಯವಾದ ಅದರ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
 “ಪ್ರಮುಖಂ” “ಭೂಮಿಷ್ಯಂ” ಅನ್ನುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ದಂತಿಯು
 (ಮೂಲವು) ಅನ್ನಿವನಸಾಧಿಕವಿದ್ದರೂ ರೇಡಕವಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಥುವು ಭೂಮಿ
 ಒಲವುಳ್ಳದ್ದರೂ ನಾನುಕವಾಗಿದೆ. (ಹೇಮಾದ್ರಿ)

ವೀರೈಂ ಗುನರ್ವವಃ ತೈಕೇ ಗುರು ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಹಿಮಂ ಮೃದು ||೧೨||

ಲಘುರೂಕ್ಷೋಷ್ಣತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಚ ತದೇವಂ ಮತಮಷ್ಟಥಾ ||

ಚರತಸ್ತುಪ ಮೀರೈಂ ತತ್ ಕ್ರಿಯತೇ ಯೇನ ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ

||೧೩||

ನೂನೀರೈಂ ಕುರುತೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಸರ್ವಾ ವೀರೈಕೃತಾ ಹಿ ಸಾ ||

ಗುರುಬುದ್ಧ್ಯವ ಮೀರೈಶ್ಚಾ ತೇನಾನ್ವರ್ಥೇತಿ ವರ್ಣ್ಯತೇ ||೧೪||

ಸಮಗ್ರಗುಣಸಾರೇಷು ಶಕ್ತೃತ್ವರ್ಷವಿವರ್ತಿಷು ||

ವ್ಯವಹಾರಾಯ ಮುಖ್ಯತ್ವಾದ್ವಹ್ಯಗ್ರಹಣಾದಪಿ ||೧೫||

ಅತಶ್ಚ ವಿಪರೀತತ್ವಾತ್ಸಂಭವಂತ್ಯಪಿ ನೈವ ಸಾ ||

ವಿವಕ್ಷ್ಯತೇ ರಸಾದ್ಯೇಷು ವೀರೈಂ ಗುರ್ವಾದಯೋ ಹೃತಃ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ವೀರೈವು ಗುರು, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ತೀತ, ಮೃದು, ಲಘು,
 ರುಕ್ಷ, ಉಷ್ಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣವೆಂದು ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರ ಎಂದು ಕೆಲವರು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ “ಯಾತರಿಂದ ಯಾವದಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲ್ಪಡು
 ತದೋ ಅದೇ ವೀರೈವು. ವೀರೈವಲ್ಲದ್ದು ಯಾವದನ್ನೂ ಮಾಡಲಾ
 ರದು. ಕಾರಣ ಎಲ್ಲವೂ ವೀರೈಕೃತವೇ ಮತ್ತು ಗುರ್ವಾದಿಗುಣಗಳೇ
 ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು ಅಧಿಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳಂಥವೂ ಮತ್ತು ವ್ಯವ
 ಹಾರವಲ್ಲ ಮುಖ್ಯವೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅನೇಕ
 ಗುಣಗಳ ಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ಇವನ್ನೇ
 ಮೊದಲು ಗ್ರಹಣಮಾಡುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುರ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವೀರೈ
 ಶಬ್ದವು ಮೋಗ ರೂಢಿಯಿಂದ ಅನ್ವರ್ಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿಪರೀತ
 ಗುಣಗಳನ್ನೆ ರಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೀರೈ ಶಬ್ದವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಾವು ಆ
 ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಗುರ್ವಾದಿ
 ಗಳೇ ವೀರ್ಯ” ಎಂದು ಚರಕಾಚಾರ್ಯರ ಮತವು.

ಉಷ್ಣಂ ಶೀತಂ ದ್ವಿಧೈವಾನೈ ವೀರ್ಯಮಾಚಕ್ಷತೇಽಪಿ ಚ |

ನಾನಾತ್ಮಕಮಪಿ ದ್ರವ್ಯಮಗ್ನಿಸೋಮೌ ಮಹಾಬಲೌ ||೧೬||

ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಂ ಜಗದಿವ ನಾತಿಕ್ರಾಮತಿ ಜಾತುಜಿತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಕೆಲವರು (ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯಮೊದಲಾದವರು) ಉಷ್ಣ, ಶೀತನೆಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳು ವೀರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಈ ಜಗತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತ, ಅವ್ಯಕ್ತಗಳ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಇರುವದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿ (ಉಷ್ಣ), ಸೋಮ (ಶೀತ) ಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇವು (ಇತರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಗುರಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದರಿಂದ) ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. (೧೭||)

ತತ್ರೋಷ್ಣಂ ಭ್ರಮತ್ಯಡ್ಲಾನಿಸ್ತೇದದಾಹಾಶುಪಾಕಿತಾಃ ||೧೮||

ಶಮಂ ಚ ವಾತಕಫಯೋಃ ಕರೋತಿ ಶಿಶಿರಂ ಪುನಃ ||

ಹ್ಲಾದನಂ ಜೀವನಂ ಸ್ತಂಭಂ ಪ್ರಸಾದಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಯೋಃ ||೧೯||

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣವೀರ್ಯವು ಭ್ರಮ, ನೀರಡಿಕೆ, ಗ್ಲಾನಿ, ಸ್ತೇದ, ದಾಹ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪಚನ, ವಾತ-ಕಫಗಳ ಶಮನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶೀತ ವೀರ್ಯವು ಆಲ್ಪಾದನ, ಓಷೋವರ್ಧನ, ಸ್ತಂಭನ, (ಅಂಕುಚನ), ರಕ್ತಪಿತ್ತಶೋಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. (೧೯)

ಜಾತರೇಣಾಗ್ನಿನಾ ಯೋಗಾದ್ಯದುದೇತಿ ರಸಾಂತರಮ್ ||

ರಸಾನಾಂ ಪರಿಣಾವಾಂತೇ ಸ ವಿಪಾಕ ಇತಿ ಸ್ಮೃತಃ ||೨೦||

ಅರ್ಥ:— ಜತರಾಗ್ನಿಯ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ರಸಗಳ ಪರಿಪಾಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ಪಚನವಾದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಎರಡನೇ ರಸವು ವಿಪಾಕವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಆಹಾರವನ್ನು ವಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ನಂತರ ಅದು ಯಾವ ರಸದ್ದಿಲ್ಲದೂ ಕ್ರೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅದೌ ಪ್ಲವಸ್ತಮಪ್ಯನ್ಯಂ ಮಧುರೀಭೂತಮೀರಯೇತ್) ಸುಖವಾಗುವುದು. ಮೂನೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಕಟುಕವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅವಸ್ಥಾಪಾಕದ ನಂತರ ಆಗುವ ಪಾಕವು ವಿಪಾಕವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೨. ೩)

“ಅಹಾರವು ವೈವಯ ಆಮಾಶಯ ಪಕ್ವಾಶಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಮಾನವೆಯಿಂದ ಮಧುರ, ಅಮ್ಲ, ಕಟುವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಮೂಲ ರಸ (ಪ್ರಾಕೃತ) ವು ಸತ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುರಾದಿ ರಸಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡುವವು, ಅನೇಕ ರಸಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೇಲೆ ನೇಮಿಸಿದರೆ ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲಿ ರಸಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಅವಸ್ಥಾಪಾಕವು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ, ರಸಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವಸ್ಥಾಪಾಕವು ಮಧುರವಾಗಿದ್ದರೆ ಕಫಜನಕ ಮಧುರಾದಿ ರಸಗಳು ಅನುಗುಣವಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕಫವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ವಿಶೇಷವಾದ ಒಪ್ಪಾಕವಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಪಕಫವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ವಿಪಾಕವು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿರದೆ ರಸಮೂಲ ವಿವೇಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಈ ಅವಸ್ಥಾಪಾಕದಿಂದಂಟಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದು” ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

(೨೦)

ಸ್ವಾದಿಃ ಪಟುಶ್ಚ ಮಧುರಮುನ್ಮೇಷಮ್ಲಂ ಪಚ್ಯತೇ ರಸಃ ||

ತಿಕ್ತೋಷಣಿಕಷಾಯಾಣಾಂ ವಿಪಾಕಃ ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಟುಃ ||೨೧||

ರಸೈರಸೌ ತುಲ್ಯಫಲಃ.....

ಅರ್ಥ:— ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಸವಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ರಸಗಳ ವಿಪಾಕವು ಮಧುರ; ಅಮ್ಲದ ವಿಪಾಕವು ತಿಮ್ಮ; ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು ರಸಗಳ ವಿಪಾಕವು ಕಾರ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಪಾಕ ರಸದ ಪರಿಣಾಮವು ಪ್ರಾಕೃತ ರಸಗಳ ಪರಿಣಾಮದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮಧುರವಾದ ಭತ್ತದ ವಿಪಾಕವು ಅಮ್ಲ; ಉಪ್ಪು ರಸದ ಕಾಡಲವಣದ ವಿಪಾಕವು ಕಾರ; ಹುಳಿ, ಕಹಿ, ಕಾರಗಳಾದ ಹಾಳೆಂಬ, ಪಡವಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳ ವಿಪಾಕವು ಮಧುರ; ಒಗೆದು ರಸದ ಹುರುಳಿಯ ವಿಪಾಕವು ಅಮ್ಲ ಎದ್ದದರಿಂದ ‘ಬಹಳ ಮಾಡಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

(೨೧)

.....ತತ್ರ ದ್ರವ್ಯಂ ಶುಭಾಶುಭಮ್ |

ಕಿಂಚಿದ್ರಸೇನ ಕುರುತೇ ಕರ್ಮ ಪಾಕೇನ ಚಾಪರಮ್

||೨೨||

ಗುಣಾಂತರೇಣ ವೀರ್ಯೇಣ ಪ್ರಭಾವೇತ್ಯೇವ ಕಿಂಚನ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ದ್ರವ್ಯವು ತನ್ನ ರಸದಿಂದ ಒಂದು ಶುಭ ಅಥವಾ ಅಶುಭ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ; ಹಾಗೂ ವಿಪಾಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಗುರ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲವೇ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಥ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಜೇನತುಪ್ಪವು ಕಷಾಯ ರಸದಿಂದ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ, ಕಟುವಿಪಾಕದಿಂದ ಕಫವನ್ನೂ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅಮ್ಲವಾದ ಗಂಜಿಯು ರಾಕ್ಷ್ಯಗುಣದಿಂದ ಕಫವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಮಹತ್ವಂಜಮೂಲವು ಒಗರು-ಕಹಿ ಗುಣದಿಂದ ವಾತನಾಶಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಷ್ಣವೀರ್ಯವಿದ್ದದರಿಂದ ಪಿತ್ತನಾಶಕವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮಧುವು ಅಮ್ಲ-ಉಷ್ಣವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕ್ಷೀರವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವದು. ತೈಲವು ಕಟುವಾಕದಿಂದ ಮಲ ಮೂತ್ರಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಯು ಶೀತವೀರ್ಯ ಸ್ವಾದುಪಾಕದಿಂದ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ, ಲಘುತ್ವ ಮತ್ತು ರುಕ್ಷಗುಣದಿಂದ ಕಫವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದರೂ ರಾಕ್ಷ್ಯ, ಶೈತ್ಯ, ಲಘುತ್ವ ಗುಣವಿದ್ದದರಿಂದ ವಾತವನ್ನು ಕಳೆಯದು. ಸ್ಕಂಧವ ಲವಣವು ಸ್ವಾದುಪಾಕದಿಂದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯ ಕಿಂಚಿತ್, ಅಪರಂ, ಕಿಂಚನ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃವಾದ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ಮಾಡಿದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದ್ರವಗಳು ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದು. ಆದರೆ ಕರ್ಮಕಾರಕವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ವಿಶೇಷಣ ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದೇ ದ್ರವವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವು. ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ. (೨೨)

ಯದ್ಯದ್ವೈರಸಾದೀನಾಂ ಬಲವತ್ತ್ವೇನ ವರ್ತತೇ ||೨೩||

ಅಭಿಭೂಯೇತರಾಂಸ್ತತ್ತತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ ||

ವಿರುದ್ಧಗುಣಸಂಯೋಗೇ ಭೂಯಸಾಽಲ್ಪಂ ಹಿ ಜೀಯತೇ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ರಸ, ವೀರ್ಯ, ವಿಪಾಕ, ಪ್ರಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅದು ಎರಡನ್ನೇದನ್ನು ಹಿಂದೂಡಿ ತನ್ನ

ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಿರುದ್ಧ ಗುಣಗಳ ಸಂಯೋಗವಿರಲು, ಹೆಚ್ಚಿದ್ದ ಗುಣವು ಅಲ್ಪಗುಣವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. (೨೪)

ರಸಂ ವಿಪಾಕಸ್ತೌ ವೀರ್ಯಂ ಪ್ರಭಾವಸ್ತಾನ್ಯಪೋಹತಿ ||

ಬಲಸಾಮ್ಯೇ ರಸಾದೀನಾಮಿತಿ ನೈಸರ್ಗಿಕಂ ಬಲಮ್ ||೨೫||

ರಸಾದಿಸಾಮ್ಯೇ ಯತ್ಕರ್ಮ ನಿಷ್ಪನ್ನಂ ತತ್ಪ್ರಭಾವಜಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ನಿಲ್ಲಿಸೂ ಸಮಬಲದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ವಿಪಾಕವು ರಸವನ್ನೂ, ವೀರ್ಯವು ರಸ ವಿಪಾಕಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಭಾವವು ರಸ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕಗಳನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಇದು ರಸಾದಿಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಬಲವು. ರಸ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕಗಳು ಸಮವಾಗಿದ್ದರೂ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯು ಪ್ರಭಾವ ಏರ್ಪಡುವು. (೨೫||)

ದಂತೀ ರಸಾದ್ಯೈಸ್ತುಲ್ಯಾಽಪಿ ಚಿತ್ರಕಸ್ಯ ವಿರೇಚನೀ || ||೨೬||

ಮಧುಕಸ್ಯ ಚ ಮೃದ್ವೀಕಾ ಘೃತಂ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ ದೀಪನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ದಂತೀಮೂಲ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕ ಇವುಗಳ ರಸ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ದಂತೀಮೂಲವು ರೇಚಕವದೆ. ಆದರೆ ಚಿತ್ರಕವು ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ ಜೇಷ್ಠಮಧು ಮತ್ತು ದ್ರಾಕ್ಷೆಗಳ ರಸಾದಿಗಳು ಒಂದೇ ಇದ್ದರೂ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯು ರೇಚಕವು. ಜೇಷ್ಠಮಧು ಅಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ ತುಪ್ಪ ಹಾಲುಗಳ ರಸಾದಿಗಳು ಸಮವಿದ್ದರೂ ತುಪ್ಪದಂತೆ ಹಾಲು ದೀಪಕವಲ್ಲ. ಈ ಗುಣ ಭೇದವು ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದು. (೨೬||)

ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಕರ್ಮ ದ್ರವ್ಯಾದೀನಾಂ ಪುನಶ್ಚ ತತ್ ||೨೭||

ವಿಚಿತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಾರಬ್ಧದ್ರವ್ಯಭೇದೇನ ಭಿದ್ಯತೇ ||

ಸ್ವಾದುಗುರುತ್ವ ಗೋಧೂಮೋ ವಾತಜಿಹ್ವಾತಕೃದ್ಯನಃ ||೨೮||

ಉಷ್ಣಾ ಮತ್ಸ್ಯಾಃ ಪಯಃ ಶೀತಂ ಕಟುಃ ಸಿಂಹೋ ನ ಸೂಕರಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಪ್ರಕಾರ ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆವು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳ ರಚನೆಯು ವಿಚಿತ್ರ ರೀತಿಯಿಂದ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾ:— ಗೋದಿ ಮತ್ತು ಜವೆ ಇವೆರಡೂ ಮಧುರವೂ ಗುರುವೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಗೋದಿಯು ವಾತನಾಶಕವು. ಜವೆಯು ವಾತಕಾರಕವು. ಅದರಂತೆ ಮೀನ ಮತ್ತು ಹಾಲುಗಳು ಒಂದೇ ಗುಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಮೀನಗಳು ಉಷ್ಣ, ಹಾಲು ಶೀತ ಇದರಂತೆ ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಹಂದಿಗಳು ಒಂದೇ ಗುಣವುಳ್ಳವಿದ್ದರೂ ಸಿಂಹವು ಕಾರವು, ಹಂದಿಯು ಸೀಯಾಗಿರುವದು

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ “ಸಮಾನ ಪ್ರತ್ಯಯಾರಬ್ಧ” “ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಾರಬ್ಧ” ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದಗಳು. ರಸಾದಿಗಳನ್ನಂಜುಮಾಡಿದ ಮಹಾಭೂತ ಸನ್ನಿವೇಶವೇ ದ್ರವ್ಯವನ್ನಂಜುಮಾಡಿದ್ದರೆ ಆ ದ್ರವ್ಯವು ‘ಸಮಾನ ಪ್ರತ್ಯಯಾರಬ್ಧ’ ವೆಂದೂ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ‘ವಿಚಿತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಾರಬ್ಧ’ ವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ‘ವಿಚಿತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಾರಬ್ಧ’ ದ್ರವ್ಯಗಳ ರಸಾದಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳು ‘ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರಸಾದಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ರಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯವು ತಿಳಿಯಲು ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಂಥ ದ್ರವ್ಯದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಖದಿಂದಲೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವದು. (೨೮||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನೀಯೋ ನಾಮ ನವಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮಹಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ‘ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ’ ಎಂಬ ‘ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ’ ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನೀಯ ಎಂಬ ೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೧೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವ

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ರಸ ಭೇದಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವೆವು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ರಸಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ರಸಭೇದೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥ:— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರಸಭೇದೀಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾತುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ

ಅರ್ಥ:— ಆತ್ಮೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಂಭೋಽಗ್ನಿಪ್ತಾಂಬುತೇಜಃಖವಾಯ್ವಗ್ನಿನಿಲಗೋನಿಲೈಃ ||
ದ್ವಯೋಲ್ಪೈಃ ಕ್ರಮಾಮೃತೈರ್ಮಧುರಾದಿರಸೋದ್ಯವಃ ||೧||

ಅರ್ಥ:— ಭೂ ಮತ್ತು ಜಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಮಧುರ ರಸವೂ, ಭೂಮಿ ಅಗ್ನಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯುಳ್ಳ ಅವುಗಳಿಂದ ಅಮ್ಲರಸವೂ, ನೀರು ಅಗ್ನಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯುಳ್ಳ ಅವುಗಳಿಂದ ಉಪ್ಪು ರಸವೂ, ಆಕಾಶವಾಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯುಳ್ಳ ಅವುಗಳಿಂದ ಕಹಿ ರಸವೂ, ಅಗ್ನಿ ವಾಯುಗಳು ಬಹಳವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಅವುಗಳಿಂದ ಕಾರ ರಸವೂ, ಪೃಥ್ವಿವಾಯುಗಳು ಬಹಳವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಅವುಗಳಿಂದ ಒಗರು ರಸವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಪ್ರಕೇ— ಭೂಮಿ ಜಲ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ಮಧುರ
ಭೂಮಿ ಅಗ್ನಿ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ಹುಳಿ
ಜಲ ಅಗ್ನಿ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ಉಪ್ಪು
ಆಕಾಶ ವಾಯು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ಕಹಿ
ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ಕಾರ
ಪೃಥ್ವಿ ವಾಯು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ, ಒಗರು

ತೇಷಾಂ ವಿದ್ಯಾದ್ರಸಂ ಸ್ವಾದುಂ ಯೋ ವಕ್ತ್ರಮನುಲಿಂಪತಿ ||

ಅಸ್ವಾದ್ಯವಾನೋ ದೇಹಸ್ಯ ಹ್ಲಾದನೋಽಕ್ಷಪ್ರಸಾದನಃ ||೩||

ಪ್ರಿಯಃ ಪಿಪೀಲಿಕಾದಿನಾಮಮ್ಲಃ ಕ್ಷಾಲಯತೇ ಮುಖಮ್
ಹರ್ಷಣೋ ರೋಮದಂತಾಸಾಮುಕ್ಷಭ್ರವನಿಕೋಚನಃ ||೩||

ಲವಣಃ ಸ್ಯಂದಯತ್ಯಾಸ್ಯಂ ಕಪೋಲಗಲದಾಹಕೃತ್ ||
ತಿಕ್ತೋ ವಿಶದಯತ್ಯಾಸ್ಯಂ †ರಸನಂ ಪ್ರತಿಹಂತಿ ಚ ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಗೆ ಲೇಪಿಸುವದೂ, ತಿನ್ನುವಾಗ್ಗೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನಂದ ಕೊಡುವದೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಮಾಡುವದೂ, ಇರುವೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವದೂ ಮಧುರ ರಸವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹುಳಿಯು ಬಾಯಿಯನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವದು, ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು, ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಚಿಗಲಿಸುವದು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಸಂಕೋಚಪಡಿಸುವದು. ಉಪ್ಪು ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡಿಸುವದು, ಗಲ್ಲ ಗಂಟಲುಗಳ ದಾಹಮಾಡುವದು. ಕಹಿಯು, ಬಾಯಿಯ ಜಿಗಟನ್ನು ಕಳೆಯುವದು ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ರಸದ ಗ್ರಹಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು 'ರಸನಾ' ಎಂಬ ಪಾಠ ಹಿಡಿದು 'ನಾಲಿಗೆ ಯನ್ನು ಕುಂಠಿತಮಾಡುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವನು. (೪)

ಉದ್ವೇಜಯತಿ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರಂ ಕುರ್ವಂಸ್ತುಮಜಿಮಾಂ ಕಟುಃ ||
ಸ್ರಾವಯತ್ಯಕ್ಷಿನಾಸಾಸ್ಯಂ ಕಪೋಲಂ ದಹತೀವ ಚ ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾರವು ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿಗೆ ಜುಣುಜುಣುವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಉರಿಸುವದು, ಕಣ್ಣು ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಬರಿಸುವದು, ಗಲ್ಲಗಳಲ್ಲಿ ದಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (೫)

† 'ರಸನಾ' ಎಂದು ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ಪಾಠವು.

ಕಷಾಯೋ ಜಡಯೇಜ್ಜಿಹ್ವಾಂ ಕಂಠಸ್ತೋತೋವಿಬಂಧಕೃತ್ ||
ರಸಾನಾಮಿತಿ ರೂಪಾಣಿ; ಕರ್ಮಾಣಿ;.....

ಅರ್ಥ:— ಒಗರು ರಸವು ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಜಡ ಮಾಡುವದು, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಥಾನಗಳ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವದು. ಇವು ರಸಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಇನ್ನು ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. (೫||)

.....ಮಧುರೋ ರಸಃ ||೬||

ಅಜನ್ಮಸಾತ್ಮಾತ್ಮುರುತೇ ಧಾತೂನಾಂ ಪ್ರಬಲಂ ಬಲಮ್ ||
ಬಾಲವೃದ್ಧಕ್ಷತಕ್ಷೀಣವರ್ತಕೇಶೇಂದ್ರಿಯೌಜಸಾಮ್ ||೭||

ಪ್ರಶಸ್ತೋ ಬೃಂದಣಃ ಕಂಠ್ಯಃ ಸ್ತನ್ಯಸಂಧಾನಕೃದ್ಗುರುಃ ||
ಆಯುಷ್ಯೋ ಜೀವನಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಪಿತ್ತಾನಿಲವಿಷಾಪಹಃ ||೮||

ಕುರುತೇತ್ಯುಪಯೋಗೇನ ಸ ಮೇದಃಶ್ಲೇಷ್ಮಜಾನ್ಗದಾನ್ ||
ಸೌಲ್ಕಾಗ್ನಿಸಾದಸನ್ಯಾಸಮೇದಗ್ ಡಾರ್ಬುಧಾದಿಕಾನ್ ||೯||

ಅರ್ಥ:— ಜನ್ಮದಿಂದಲೇ ಮಧುರ ರಸದ ರೂಪಿಯಿರುವದರಿಂದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಬಾಲ, ವೃದ್ಧ, ಗಾಯವುಳ್ಳ, ಕ್ಷೀಣರಾದ ಜನರಿಗೂ ಬಣ್ಣ, ಕೂದಲು, ಇಂದ್ರಿಯ, ಹಿಜಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಹಿತಕರವು. ಸ್ತನ್ಯ (ಮೊಲೆಹಾಲು) ವರ್ಧಕ, ಪುಷ್ಟಿಕರ, ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹಿತ, ವ್ರಣ-ಅಸ್ತಿಭಂಗಗಳ ಸಂಧಾನ (ಕೂಡಿಸೋಣ) ಕರ, ಜಡ, ಆಯುಷ್ಯವರ್ಧಕ, ಜೀವನೀಯ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಿದ್ದು ವಾತ ಪಿತ್ತ ವಿಷನಾಶಕ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಮೇದ ಮತ್ತು ಕಫ ದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸೌಲ್ಕ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಸನ್ಯಾಸ (ಮೂರ್ಛಾಭೇದ), ಮೇಹ, ಕುರುವು, ಅರ್ಬುದ (ವಾಳ) ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಆಯುಷ್ಯವೆಂದರೆ 'ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವದು. ಜೀವನವೆಂದರೆ ಇದ್ದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಗೊಡದಿರುವದು. ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಜೀವನವೆಂದರೆ ಮೂರ್ಛಾದಿಹರ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು. (೯)

ಅಮೋಃಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಕ್ವತ್ಸಿಗ್ನೋ ಹೃದ್ಯಃ ಸಾಚನರೋಚನಃ ||
ಉಷ್ಣವೀರ್ಯೋ ಹಿಮಸ್ಪರ್ಶಃ ಪ್ರೀಣನಃ ಕ್ಲೇದನೋ ಲಘುಃ ||೧೦||

ಕರೋತಿ ಕಫಸಿತ್ತಾಸ್ರಂ ಮೂಢವಾತಾನುಲೋಮನಮ್ ||
ಸೋಽತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ತನೋಃ ಕುರ್ಯಾಚ್ಛೈಥಿಲ್ಯಂ ತಿಮಿರಂ ಭ್ರಮಮ್ ||೧೧||

ಕಂಡೂಪಾಂಡುತ್ವವೀಸರ್ದಶೋಫವಿಸ್ಪೋಟಿತೃಡ್ವರಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹುಳಿಯು ಅಗ್ನಿದೀಪಕ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಹೃದ್ಯ, ಪಾಚಕ, ರುಚಿಕರ, ಉಷ್ಣವೀರ್ಯ, ಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲಿ ಶೀತ, ತೃಪ್ತಿಕರ, ಕ್ಲೇದವರ್ಧಕ, ಲಘು ಎದ್ದು ಕಫ, ಪಿತ್ತ, ರಕ್ತಗಳನ್ನೂ, ಮೂಢ (ತಡೆದು ಹಿಡಿದ) ವಾತದ ಅನುಲೋಮನವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಂದರೆ ಅದು ಶರೀರದ ಶೈಥಿಲ್ಯ, ತಿಮಿರ (ನೇತ್ರರೋಗ), ಭ್ರಮ, ತುರಿಸೋಣ, ಪಾಂಡುತ್ವ, ವಿಸರ್ಪ (ಇಸಬು), ಬಾವು, ಬಕ್ಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ಜ್ವರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೦||)

ಲವಣಃ ಸ್ತಂಭಸಂಘಾತಬಂಧವಿಘ್ನಾಪನೋಽಗ್ನಿಕೃತ್ ||೧೨||

ಸ್ನೇಹನಃ ಸ್ನೇಹನಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೋ ರೋಚನಶ್ವೇದಭೇದಕೃತ್ ||
ಸೋಽತಿಯುಕ್ತೋಽಸ್ರಪವನಂ ಸ್ವಲಿತಂ ಪಲಿತಂ ವಲಿಮ್ ||೧೩||

ತೃಟ್ಯುಷ್ಕವಿಷವೀಸರ್ದಾಞ್ಜನಂಽಪೇತ್ಕ್ಷಪಯೇದ್ವಲಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಉಪ್ಪು ರಸವು ನಿಶ್ಚಲತ್ವ ಗಟ್ಟಿತನ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಸಂಕೋಚಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು, ಅಗ್ನಿದೀಪಕ, ಸ್ನೇಹ-ಸ್ನೇಹಕಾರಕ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ರುಚಿಕರ, ವ್ರಣ ಮಾಂಸ ಬಾವು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಭೇದ ಭೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. ಅತಿ ಸೇವನದಿಂದ ಅದು ವಾತರಕ್ತ, ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ, ಕೂದಲು ಉದುರೋಣ, ತೊಗಲು ನಿರಿಗೆ ಬೀಳೋಣ, ನೀರಡಿಕೆ, ಕುಷ್ಠ, ವಿಷವೃದ್ಧಿ, ವಿಸರ್ಪಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬಲವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೩||)

ಶಿಕ್ಷಾಃ ಸ್ವಯಮರೋಚಿಷ್ಣುರರುಚಿಂ ಕೃಮಿತ್ಯದ್ವಿಷಮ್ ||೧೪||

ಕುಷ್ಠಮೂರ್ಛಾಜ್ವರೋತ್ಕ್ಲೇಶದಾಹಪಿತ್ತಕಫಾಞ್ಞಾಜಯೇತ್
ಕ್ಲೇದಮೇದೋವಸಾಮಜ್ಜಶಕ್ಯನ್ಮೂತ್ರೋಪಶೋಷಣಃ ||

ಲಘುಮೇಘೈರಹಿಮೋ ರೂಕ್ಷಃ ಸ್ತನ್ಯಕಂಠವಿಶೋಧನಃ ||
ಧಾತುಕ್ಷಯಾನಿಲವ್ಯಾಧೀನತಿಯೋಗಾತ್ಕರೋತಿ ಸಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಕಹಿರಸವು ಸ್ವತಃ ಕೆಟ್ಟದ್ದರೂ ಅರುಚಿಯನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಮಿ ನೀರಡಿಕೆ ವಿಷ ಕುಷ್ಠ ಮೂರ್ಛ ಜ್ವರ ವಾಕರಿಕೆ
ದಾಹ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕ್ಲೇದ (ಶರೀರದಲ್ಲಿಯ
ದ್ರವಾಂಶ), ಮೇದ, ನೇಣ, ಮಜ್ಜೆ, ಶಕ್ಯತ್ (ಮಲ), ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು
ಒಣಗಿಸುವದು. ಲಘು, ಬುದ್ಧಿವರ್ಧಕ, ಶೀತ, ರುಕ್ಷ, ಸ್ತನ್ಯ ಮತ್ತು ಕಂಠ
ವನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡುವದು. ಇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಧಾತು
ಕ್ಷಯ, ವಾತರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೪)

ಕಟುರ್ಗಲಾಮಯೋದರ್ದಕುಷ್ಠಾಲಸಕಶೋಫಜಿತ್ ||
ವ್ರಣಾವಸಾದನಃ ಸ್ನೇಹಮೇದಃಕ್ಲೇದೋಪಶೋಷಣಃ ||೧೬||

ದೀಪನಃ ಪಾಚನೋ ರುಚ್ಯಃ ಶೋಧನೋನ್ನಸ್ಯ ಶೋಷಣಃ ||
ಛಿನತ್ತಿ ಬಂಧಾನ್ಸ್ರೋತಾಂಸಿ ವಿವ್ರಣೋತಿ ಕಫಾಪಹಃ ||೧೭||
ಕುರುತೇ ಸೋಽತಿಯೋಗೇನ ತೃಷ್ಣಾಂ ಶುಕ್ರಬಲಕ್ಷಯಮ್ ||
ಮೂರ್ಛಾಮಾಕುಂಚನಂ ಕಂಠಂ ಕಟಿಪೃಷ್ಠಾದಿಷು ವ್ಯಥಾಮ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾರವು ಕಂಡರೋಗ, ಹೈದಿಕೆ (ಗಾದರಿ), ಕುಷ್ಠ,
ಅಲಸಕ, ಬಾವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು; ವ್ರಣದ ಎತ್ತರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ
ಮಾಡುವದು; ಸ್ನೇಹ ಮೇದ ಕ್ಲೇದಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದು. ದೀಪಕ,
ಪಾಚಕ, ರುಚಿಕರ, ಶೋಧಕ, ಅನ್ನದ ಶೋಷಕ, ಸಂಧಿ ಪ್ರಿಥಿಲ್ಯಕಾರಕ,
ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಸರಣಕರ, ಕಫನಾಶಕವಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉಪ
ಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ನೀರಡಿಕೆ, ಶುಕ್ರಬಲಗಳನಾಶ, ಮೂರ್ಛೆ, ಸಿರಿಗಳ ಆಕುಂ
ಚನ, ನಡುಗು, ಟೊಂಕ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದನೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.
(೧೬)

ಕಷಾಯಃ ಪಿತ್ತಕಫಹಾ ಗುರುರಸ್ರವಿಶೋಧನಃ ||

ಪೀಡನೋ ರೋಪಣಃ ಶೀತಃ ಕ್ಲೇದಮೇದೋವಿಶೋಷಣಃ ||೨೦||

ಆಮಸಂಸ್ತಂಭನೋ ಗ್ರಾಹೀ ರೂಕ್ಷೋಽತಿತ್ವಕ್ರಸಾದನಃ ||

ಕರೋತಿ ಶೀಲಿತಃ ಸೋಽತಿ ವಿಷ್ವಂಭಾಧ್ಯಾನಹೃದ್ರುಜಃ ||೨೧||

ತೃಟ್ವಾರ್ತ್ಯಪೌರುಷಭ್ರಂಶಸ್ಮೋತೋರೋಧಮಲಗ್ರಹಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಒಗರು ರಸವು ಪಿತ್ತ ಕಫನಾಶಕ, ಗುರು, ರಕ್ತಶುದ್ಧಿಕರ, ಲೇಪ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ರಣವನ್ನು ಹಿಚುಕುವದು, ರೋಪಣ (ಮಾಯಿಸುವದು), ಶೀತ, ಕ್ಲೇದ-ಮೇದಗಳನ್ನು ಒಣಗಿಸುವದು, ಆಮ-ಪಚನ-ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ಮಲಬಂಧಕ, ರುಕ್ಷ, ತ್ವಚೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡುವದು ಇರುವದು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ವಾತಾವರೋಧ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಹೃದ್ರೋಗ, ನೀರಡಿಕೆ, ಕೃಶತ್ವ, ಶುಕ್ರನಾಶ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಅವರೋಧ, ಮಲಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೨೧||)

ಘೃತಹೇಮಗುಡಾಕ್ಷೋಡಮೋಚಚೋಚಸರೂಪಕಮ್ ||೨೨||

ಅಭೀರುವೀರಾಪನಸರಾಜಾದನಬಲಾತ್ರಯಮ್ ||

ಮೇದೇ ಚತಸ್ರಃ ಪರ್ಣಿನ್ಯೋ ಜೀವಂತೀ ಜೀವಕರ್ಷಭೌ ||೨೩||

ಮಧೂಕಂ ಮಧುಕಂ ಬಿಂಬೀ ವಿದಾರೀ ಶ್ರಾವಣೀಯುಗಮ್ ||

ಕ್ಷೀರತುಕ್ಲಾ ತುಗಾಕ್ಷೀರೀ ಕ್ಷೀರಿಣೌ ಕಾಶ್ಮರೀ ಸಹೇ ||೨೪||

ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುಗೋಕ್ಷುರಕ್ಷಾದ್ರದ್ರಾಕ್ಷಾದಿರ್ಮಧುರೋ ಗಣಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ತುಪ್ಪ, ಬಂಗಾರ, ಬೆಲ್ಲ, ಅಕ್ರೋಡ, ಬಾಳಿ, ತೆಂಗು, ದಡಸಲಹಣ್ಣು, ಶತಾವರಿ, ಕಾಕೋಲಿ, ಹಲಸು ರಾಜಾದನ, ಮೂರು ತರದ ಬಲಾ (ಬಲಾ, ಅತಿ ಬಲಾ, ಮಹಾಬಲಾ ಎಂಬ ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆಯ ಭೇದಗಳು), ಮೇದಾ, ಮಹಾಮೇದಾ, ಮೂರೆಲ್ಲೆಕ್ಕೊನ್ನೆ, ಅಡವಿಲುತ್ತು, ಅಡವಿ ಹೆಸರು, ಸೀಹಾಲೆ, ಜೀವಕ, ವೃಷಭಕ, ಇಪ್ಪಿಹೂ, ಡೈಷ್ಠಮಧು, ತೊಂಡಿ, ನೆಲಗುಂಬಳ, ಶ್ರಾವಣಿ (ಮುಂಡಿ), ಮಹಾಶ್ರಾವಣಿ,

(ಮಹಾಮುಂಡಿ), ಹಾಲುನೆಲಗುಂಬಳ; ವಂಶಲೋಚನ (ಬಿದರು ಸುಣ್ಣ),
ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ದುಗ್ಗಿಕಾ, ಕಾಶ್ಮರಿ (ಶಿವನಿ ಹೆಣ್ಣು), ಎರಡು ತರದ
ಸಹಾ (ಕ್ಷುದ್ರ ಸಹಾ, ಮಹಾ ಸಹಾ), ಹಾಲು, ಕಬ್ಬು, ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು,
ಜೇನತುಪ್ಪ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದವು ಮಧುರ ವರ್ಗದವು. (೨೪||)

ಅನ್ಯೋ ಧಾತ್ರೀಫಲಾನಿೞಾ ಕಾ ಮಾತುಲುಂಗಾಮ್ಲ ವೇತಸಮ್ ||೨೫||
ದಾಡಿಮಂ ರಜತಂ ತಕ್ರಂ ಚುಕ್ರಂ ಪಾಲೇವತಂ ದಧಿ ||

ಅನ್ಯುಮಾಮ್ರಾತಕಂ ಭವ್ಯಂ ಕಫಿತ್ವಂ ಕರನುರ್ದಕಮ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥ:— ನೆಲ್ಲಿ, ಹುಣಸಿ, ಮಾಕುಂಗ (ಮಾದಾಳ), ಅಮ್ಲ ವೇತಸ,
ದಾಳಂಬ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಚುಕ್ರ (ಶುಕ್ತ), ಪಾಲೇವತ, ಮೊಸರು,
ಮಾವು, ಪುಂಡಿ, ನೆಂಬಿ, ಬೆಳವಲಕಾಯಿ, ಕವಳಿ ಇವು ಅಮ್ಲ ವರ್ಗ
ದವು. (೨೬)

ವರಂ ಸೌವರ್ಚಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಬಿಡಂ ಸಾಮುದ್ರಮೌದ್ಧಿದಮ್ ||
ರೋಮಕಂ ಪಾಂಸುಜಂ ಶೀಸಂ ಕ್ಷಾರಶ್ಚ ಲವಣೋ ಗಣಃ ||೨೭||

ಅರ್ಥ:— ಸೈಂಧವ ಕಾಚಲವಣ ಕೃಷ್ಣ ಬಿಡ ಸಾಮುದ್ರ
ಔದ್ಧಿದ ರೋಮಕ ಪಾಂಸುಜ ಲವಣಗಳೂ, ಶೀಸ ಧಾತುವೂ, ಮತ್ತು
ಕ್ಷಾರಗಳೂ ಲವಣ ವರ್ಗದವು. (೨೭)

ಶಿಕ್ತಃ ಪಟೋಲೀ ತ್ರಾಯಂತೀ ವಾಲಿಕೋಶೀರಚಂದನಮ್ ||
ಭೂನಿಂಬನಿಂಬಕಟುಕಾತಗರಾಗರುವತ್ಸಕಮ್ ||೨೮||

ನಕ್ತಮಾಲದ್ವಿರಜನೀಮುಸ್ತಮೂರ್ವಾಟರೂಷಕಮ್ ||
ಪಾತಾಪಾಮಾರ್ಗಕಾಂ ಸ್ಕಾಯೋಗುಡೂಚೀಧನ್ವಯಾ ಸಕಮ್ ||೨೯||

ಪಂಚಮೂಲಂ ಮಹದ್ವ್ಯಾಘ್ರೈ ವಿಶಾಲಾತಿವಿಷಾ ವಚಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಹಿ ಪಡುವಲ, ತ್ರಾಯಮಾಣ, ಬಿಳೇ ಮತ್ತು ಕರೇ
ಬಾಳದ ಜೇರು, ಚಂದನ್, ಚಿರಾಯತ, ಜೇವು, ಕಟಕರೋಣಿ, ತಗರ,

ಪ್ರಗರು, ಹಲಗತ್ತಿ, ಹುಲಗಲಿ, ಪ್ರಸಣ, ಮರಪ್ರಸಣ, ಜೇಕು, ಹೆಗ್ಗುರುಟೆಗೆ, ಅಡಸಲ, ಪ್ರಗಲ ಸುಂಠಿ, ಉತ್ತರಾಣಿ, ಕಂಚು, ಕಜ್ಜಿಣ, ಪ್ರಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲ ಇಂಗು, ಬೃಹತ್‌ಪಂಚಮೂಲ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ, ಕಾಡಕವಡಿ, ಅತಿಬಡಿ, ಬಜಿ-ಇವು ಕಹಿ ವರ್ಗದವು. (೨೯||)

ಕಟುಕೋ ಹಿಂಗುಮರಿಚಕೃಮಿಜಿತ್ವಂಚಕೋಲಕಮ್ ||೩೦||
ಕುತೇರಾದ್ಯಾ ಹರಿತಕಾಃ ಪಿತ್ತಂ ಮೂತ್ರಮರುಷ್ಯರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇಂಗು, ಮೆಣಸು, ವಾಯವ್ಯದಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಹವಳ, ಚಿತ್ರಕ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ ಕಡ್ಡಿ, ಪಿತ್ತ, ಮೂತ್ರ, ಕೇರುಗಳೂ ಕುತೇರ ಮೊದಲಾದ ಹರಿತಕ ವರ್ಗದ ಪಲ್ಲೆಗಳೂ ಕಾರವರ್ಗದವು. (೩೦||)

ವರ್ಗಃ ಕಷಾಯಃ ಪಥ್ಯಾಕ್ಷಂ ಶಿರೀಷಃ ಖದಿರೋ ಮಧು ||೩೧||

ಕದಂಬೋದುಂಬರಂ ಮುಕ್ತಾಪ್ರವಾಲಾಂಜನಗೈರಿಕಮ್ ||
ಬಾಲಂ ಕಪಿತ್ಥಂ ಖರ್ಜೂರಂ ಬಿಸಪದ್ಮೋತ್ಪಲಾದಿ ಚ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ಶಿರಳೀಕಾಯಿ, ತಾರೀಕಾಯಿ, ಸಿರಸಲ, ಖದಿರ (ತರೆ), ಜೇನತುಪ್ಪ, ಕದಂಬ, ಅತ್ತಿ, ಮುತ್ತ, ಹವಳ, ಅಂಜನ, ಗೈರಿಕ (ಕಾವಿ), ಎಳೆ ಬೆಳವಲಕಾಯಿ, ಸಣ್ಣ ಉತ್ತತ್ತಿ, ಕಮಲದೇಟು, ಬಿಳೆ ಕವುಳ ಕಮಲ, ಮುಂತಾದವುಗಳು ಒಗರು ವರ್ಗದವು. (೩೨)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರಸಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಧುರಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಲಂ ಪ್ರಾಯೋ ಜೀರ್ಣಾಚ್ಛಲಿಯವಾದ್ಯತೇ ||
ಮುದ್ಗಾದ್ಗೋಧೂಮತಃ ಕ್ಷೌದ್ರಾತ್ಪಿತ್ತಾಯಾ ಜಾಂಗಲಾಮಿಷ್ಠಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹಳೇ ಅಕ್ಕಿ, ಜವೆ, ಹೆಸರು, ಗೋರಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸ ಇವುಗಳ ಹೊರತಾಗಿ ಮಧುರವದಾರ್ಥಗಳು ಬಹುಶಃ ಕಫಕಾರಕವಿರುತ್ತವೆ. (೩೩)

ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯಂ ಪಿತ್ತಜನನಂ ದಾಡಿನಾಮಲಕಾದೃತೇ ||

ಅಪಥ್ಯಂ ಲವಣಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಕ್ಷುಷೋನ್ಯತ್ರ ಸ್ಯಂಧವಾತ್ ||೩೪||

ತಿಕ್ತಂ ಕಟು ಚ ಭೂಯಿಷ್ಯಮವೃಷ್ಯಂ ವಾತಕೋಪನಮ್ ||

ಯತೇನ್ಮತಾಪಟೋಲೀಭ್ಯಾಂ ಶುಂಠೀಕೃಷ್ಣಾರಸೋನತಃ ||೩೫||

ಕಷಾಯಂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಶೀತಂ ಸ್ತಂಭನಂ ಚಾಭಯಾಂ ವಿನಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ದಾಳಿಂಬ, ನೆಲ್ಲಿಗಳ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಹುತರವಾಗಿ ಪಿತ್ತಜನಕವಿರುತ್ತವೆ. ಸ್ಯಂಧವದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಉಪ್ಪು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಹುಶಃ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಪಥ್ಯವಿರುತ್ತವೆ. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ, ಕಹಿಪಡುವಲ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿಗಳ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಕಹಿ ಕಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಹುತರವಾಗಿ ಶುಕ್ರ-ನಾಶಕ, ವಾತ-ಕೋಪಕವಾಗಿರುವವು. ಅಣಲೇಕಾಯಿ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಒಗರು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬಹುತರವಾಗಿ ಶೀತವೂ ಸ್ತಂಭಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. (೩೫||)

ಇನ್ನು ರಸ-ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರಸಾಃ ಕಟ್ಟಿಮ್ಲಲವಣಾ ವೀರ್ಯೇಣೋಷ್ಣಾ ಯಥೋತ್ತರಮ್ ||೩೬||

ತಿಕ್ತಃ ಕಷಾಯೋ ಮಧುರಸ್ತದ್ವದೇವ ಚ ಶೀತಲಾಃ ||

ತಿಕ್ತಃ ಕಟುಃ ಕಷಾಯಶ್ಚ ರೂಕ್ಷಾ ಬದ್ಧಮಲಾಸ್ತಥಾ ||೩೭||

ಪಟ್ಟಿಮ್ಲಮಧುರಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಸೃಷ್ಟವಿಣ್ಣೂತ್ರಮಾರುತಾಃ ||

ಪಟೋಃ ಕಷಾಯಸ್ತಸ್ಯಾಚ್ಚ ಮಧುರಃ ಪರಮಂ ಗುರುಃ ||೩೮||

ಲಘುರಮ್ಲಃ ಕಟುಸ್ತಸ್ಯಾತ್ಮಸ್ಯಾದಪಿ ಚ ತಿಕ್ತಕಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ರಸಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚು ಉಷ್ಣ-ವೀರ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಂತೆ ಕಹಿ, ಒಗರು, ಮಧುರ ರಸಗಳು ಕ್ರಮವಿಂದ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಶೀತವಾಗಿರುವವು. ಕಹಿ, ಕಾರ, ಒಗರು ರಸಗಳು ಕ್ರಮವಿಂದ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚು ರುಕ್ಷವೂ ಮಲ

ಬಂಧಕವೂ ಆಗಿವೆ. ಉಪ್ಪು, ಹುಳಿ, ಸಿಹಿ ರಸಗಳು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಲಮೂತ್ರ ವಾಯುಗಳ ಪ್ರವರ್ತಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಉಪ್ಪಿನಕಿಂತ ಒಗರೂ, ಒಗರಿನಕಿಂತ ಮಧುರವೂ ಹೆಚ್ಚು ಜಡವಿರುತ್ತವೆ. ಅಮ್ಲವು ಲಘು, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಾರವು ಹೆಚ್ಚು ಲಘು, ಕಹಿಯು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಲಘು ಇರುತ್ತದೆ. (೩೮||)

ಸಂಯೋಗಾಃ ಸಪ್ತಪಂಚಾಶತ್ಕಲ್ಪನಾ ತು ತ್ರಿಷ್ಪದಾ ||೩೯||
ರಸಾನಾಂ ಯೌಗಿಕತ್ವೇನ ಯಥಾಸ್ಥೂಲಂ ವಿಭಜ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಆಗುವ ರಸಗಳ ೫೭ ಸಂಯೋಗ ಗಳೂ ಆರು ರಸಗಳೂ ಕೂಡಿ ಉಂಟಾಗುವ ೬೩ ಕಲ್ಪಗಳು ಔಷಧೋಪ ಯೋಗಿಯಾದ್ದರಿಂದ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ (ಮುಂದೆ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ರಸ, ಅನುರಸವೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ (ಶಾರತಮ್) ಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸಂಯೋಗಗಳು ಅನಂತವಾಗುವದರಿಂದ 'ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ' (ವ್ಯಕ್ತರಸದಿಂದ ಮಾತ್ರ) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೩೯||)

ಏಕೈಕಹೀನಾಸ್ತಾನ್ವಂಚದಶ ಯಾಂತಿ ರಸಾ ದ್ವಿಕೇ ||೪೦||

ತ್ರಿಕೇ ಸ್ವಾದುದರ್ಶಶಾನ್ವಃ ಷಟ್ ತ್ರೀನ್ವಟುಸ್ತ್ರಿಕ್ತ ಏಕಕಮ್ ||

ಚತುಷ್ಕೇಷು ದಶ ಸ್ವಾದುಶ್ಚತುರೋನ್ವಃ ಪಟುಃ ಸಕ್ವತ್ ||೪೧||

ಪಂಚಕೇಷ್ವೇಕಮೇವಾವಲ್ಲೋ ಮಧುರಃ ಪಂಚ ಸೇವತೇ ||

ದ್ರವ್ಯಮೇಕಂ ಷಡಾಸ್ವಾದಮಸಂಯುಕ್ತಾಶ್ಚ ಷಡ್ರಸಾಃ ||೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ರಸಾಧಾರವಾದ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾದ ೫ ರಸಗಳು ಪರ್ಯಾಯವಿಂದ ಒಂದೊಂದರಂತೆ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಐದು ರಸಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ೧೫ ಭೇದ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮೂರು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮಧುರವು ೧೦, ಅಮ್ಲವು ೬, ಉಪ್ಪು ೩, ಕಹಿಯು ೧, ಹೀಗೆ ೨೦ ಭೇದಗ ಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. ನಾಲ್ಕು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮಧುರವು ೧೦, ಅಮ್ಲವು ೪, ಉಪ್ಪು ೧, ಹೀಗೆ ೧೫ ಭೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡು ವದು. ಐದು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲವು ೧, ಮಧುರವು ೫,

ಕಂತೂ ೬ ಸಂಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದು. ಅರು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅರು ರಸಗಳ ಒಂದು ಸಂಯೋಗವಿರುವದು ಕೂಡದೇ ಇದ್ದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರು ರಸಗಳು ಇರುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಎರಡರ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ೧೫ ಭೇದಗಳು

೧ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ	೬ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು	೧೧ ಉಪ್ಪು ಕಾರ
೨ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು	೭ ಹುಳಿ ಕಹಿ	೧೨ ಉಪ್ಪು ಒಗರು
೩ ಸಿಹಿ ಕಹಿ	೮ ಹುಳಿ ಕಾರ	೧೩ ಕಹಿ ಕಾರ
೪ ಸಿಹಿ ಕಾರ	೯ ಹುಳಿ ಒಗರು	೧೪ ಕಹಿ ಒಗರು
೫ ಸಿಹಿ ಒಗರು	೧೦ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ	೧೫ ಕಾರ ಒಗರು

ಮೂರರ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ೨೦ ಭೇದಗಳು

ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಹಿ ರಸದಿಂದ ೧೦ ಹುಳಿಯಿಂದ ೬

೧ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು	೧ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ
೨ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಕಹಿ	೨ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ
೩ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಕಾರ	೩ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಒಗರು
೪ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಒಗರು	೪ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಕಾರ
೫ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ	೫ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಒಗರು
೬ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ	೬ ಹುಳಿ ಕಾರ ಒಗರು
೭ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಒಗರು	ಉಪ್ಪಿನಿಂದ ೩
೮ ಸಿಹಿ ಕಹಿ ಕಾರ	೧ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ
೯ ಸಿಹಿ ಕಹಿ ಒಗರು	೨ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಒಗರು
೧೦ ಸಿಹಿ ಕಾರ ಒಗರು	೩ ಉಪ್ಪು ಕಾರ ಒಗರು
	ಕಹಿಯಿಂದ ೧
	೧ ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು

ನಾಲ್ಕು ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ೧೫ ಭೇದಗಳು

ಸಿಹಿಯಿಂದ ೧೦	೯ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ ಒಗರು
ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ	೧೦ ಸಿಹಿ ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು
ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ	ಹುಳಿಯಿಂದ ೪
ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಒಗರು	೧ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ
೪ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಕಾರ	೨ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಒಗರು
೫ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಒಗರು	೩ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ ಒಗರು
೬ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಕಾರ ಒಗರು	೪ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು
೭ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ	ಉಪ್ಪಿನಿಂದ ೧
೮ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಒಗರು	೧ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು

ಐದು ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಆರು ಭೇದಗಳು

- ೧ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು
- ೨ ಸಿಹಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು
- ೩ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಕಾರ ಒಗರು
- ೪ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಾರ ಒಗರು
- ೫ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಒಗರು
- ೬ ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಕಹಿ ಕಾರ

ಹೀಗೆ ೫೬ ಸಂಯೋಗಗಳು, ಎಲ್ಲ (ಆರೂ) ರಸ ಕೂಡಿ ಆದ ಸಂಯೋಗವು ಒಂದು. ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ೫೭ ಸಂಯೋಗಗಳು ಆದವು.

ಸಂಯೋಗ ಹೊಂದದ ಆರು ರಸಗಳು ಬೇರೆ ಇರುವವು. ಅಂತೂ ಒಟ್ಟು ೬೩ ಕಲ್ಪಗಳು ಆಗುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಒಂದೇ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆನೇಕ ರಸಗಳು ಇರುವವು. ಕರೀ ಚಿಗರೆಯಲ್ಲಿ ೬, ಅಣಲೆಯಲ್ಲಿ ೫, ಎಳ್ಳಿನಲ್ಲಿ ೪, ಕೊಡಲ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ೩, ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ೨, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ೧ ರಸವಿರುವದು. (೪೨)

ಷಟ್ಪಿಂಚಕಾಃ ಪಟುಃ ಚ ಪೃಥಗ್ರಸಾಃ ಸ್ತು

ಶ್ವತುರ್ದ್ವಿಕೌ ಪಂಚದಶಪ್ರಕಾರೌ ||

ಭೇದಾಸ್ತ್ರೀಕಾ ವಿಂಶತಿರೇಕಮೇವ

ದ್ರವ್ಯಂ ಷಡಾಸ್ವಾದಮಿತಿ ತ್ರಿಷಃ ||೪೩||

ಅರ್ಥಃ— ಐದು ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗವು ೬, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಸಂಯುಕ್ತ ರಸಗಳು ೬, ನಾಲ್ಕು ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗಗಳು ೧೫ ಮತ್ತು ಎರಡು ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗಗಳು ೧೫, ಮೂರು ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗಗಳು ೨೦, ಆರು ರಸಗಳ ಸಂಯೋಗವು ೧, ಹೀಗೆ ೬೩ ಕಲ್ಪಗಳು ಆಗುವವು. (೪೩)

ತೇ ರಸಾನುರಸತೋ ರಸಭೇದಾಸ್ತಾರತಮ್ಯಪರಿಕಲ್ಪನಯಾ ಚ
ಸಂಭವಂತಿ ಗಣನಾಂ ಸಮತೀತಾ ದೋಷಭೇಷಜವಶಾದುಶ

ಯೋಜ್ಯಾಃ ||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ರಸಭೇದಗಳು ರಸ ಅನುರಸ ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ತರತಮಭಾವದ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಗಣನೆಯನ್ನು ಮೀರು ವವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ದೋಷ ಅಥವಾ ಔಷಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಪ ಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ದೋಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ವಾತವಿದ್ದರೆ ಹುಳಿ, ಪಿತ್ತಯುಕ್ತ ವಾತವಿದ್ದರೆ ಹುಳಿ, ಕಹಿ. ಕಫಯುಕ್ತ ವಾತವಿದ್ದರೆ ಹುಳಿ, ಕಾರ. ಇತ್ಯಾದಿ. ಔಷಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಂದರೆ—ರೇಚನದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರಸವು ರುಚಿಯಾಗದು ಎಂದು ಎರಡು ಮೂರು ರಸ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡುವದು. (೪೪)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ರಸಭೇ
ದೀಗೋ ನಾನು ದಶನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯ ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಶಾಖಾ ಶಿಷ್ಯ ಅಡ್ಯ ಅನುತಾ ಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯದ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ರಸಭೇದೀಯೆಂಬ ೧೦ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೦೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ದೋಷಭೇದವಶಾತ್' (ದೋಷ ಮತ್ತು ಭೇದ ಜಗಳಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ) ರಸಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ್ಯ ಅ ದೋಷ ಗಳ (ಪ್ರಾಕೃತ, ವೈಕೃತ) ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಂಗತಃ ಅವುಗಳ ಅಧಾರವಾದ ಧಾತು ಮಲಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ದೋಷಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದೋಷ ಧಾತು ಮಲಗಳ ಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನ ವನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾತುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಕೃತ ದೋಷಗಳ ಜ್ಞಾನವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅವಿಕೃತ (ಪ್ರಾಕೃತ) ದೋಷಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯವಾದದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೋಷಧಾತುಮಲಾ ಮೂಲಂ ಸದಾ ದೇಹಸ್ಯ ತಂ ಚಲಃ ||

ಉತ್ಸಾಹೋಚ್ಛ್ವಾಸನಿಶ್ವಾಸಚೇಷ್ಟಾವೇಗಪ್ರವರ್ತನೈಃ ||೧||

ಸಮ್ಯಗ್ಗತ್ಯಾ ಚ ಧಾತೂನಾಮುಕ್ಷಾಣಾಂ ಪಾಟಿನೇನ ಚ |

ಅನುಗೃಹ್ಣಾತ್ಯವಿಕೃತಃ..... ||

ಅರ್ಥಃ— (ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ) ವಾತಾದಿದೋಷ, ರಸಾದಿ ಧಾತು, ಮತ್ತು ಪುರೀಷಾದಿ ಮಲಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇಹದ ಮೂಲ ಗಳಾಗಿವೆ. (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ) ವಿಕೃತವಾಗದ ವಾಯುವು ಉತ್ಸಾಹ, ಉಚ್ಛ್ವಾಸ (ಶ್ವಾಸಬಿಡೋಣ), ನಿಶ್ವಾಸ (ಶ್ವಾಸ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ), (ಕಾಯಿಕ ವಾಚಿಕ ಮಾನಸಿಕ) ಕ್ರಿಯೆ, ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ವೇಗಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ,

ಧಾತುಗಳಿಗೆ (ಸುಯಾದ) ಗತಿ, ಕಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ (ವಿಷಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಕೊಡೋಣ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಸಾಗಿ ಸುತ್ತದೆ. (೧೧)

.....ಪಿತ್ತಂ ಪಕ್ವಾಷ್ಟದರ್ಶನೈಃ : ||೨||

ಕ್ಷುತ್ತುಡ್ಯಚಿಪ್ರಭಾವೋಛಾಧೀಶೌರ್ಯತನುಮಾರ್ದವೈಃ ||

ಅರ್ಥ:— ವಿಕ್ಯತವಾಗದ ಪಿತ್ತವು, ಪಚನ, ಉಷ್ಣತೆ, ನೋಡೋಣ, ಹಸಿವೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ದುಡಿ, ಕಾಂತಿ, ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ಶೂರತ್ವ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮೃದುತ್ವಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಶರೀರವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು 'ತನುಮಾರ್ದವೈಃ' ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿಯ 'ತನು' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಸ್ಥಿ' ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವನು. (೨)

ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಸ್ಥಿರತ್ವಸ್ಥಿಗ್ಧತ್ವಸಂಧಿಬಂಧಕ್ಷಮಾದಿಭಿಃ ||೩||

ಅರ್ಥ:— ಅವಿಕ್ಯತವಾದ ಕಫವು ದಾಢ್ಯ, ಸ್ಥಿಗ್ಧತ್ವ, ಸಂಧಿಗಳ ಬಂಧನ, ಸಹನ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತದೆ. (೩)

ಇನ್ನು ಧಾತುಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರೀಣನಂ ಜೀವನಂ ಲೇಹಃ ಸ್ನೇಹೋ ಧಾರಣಪೂರಣೇ ||

ಗರ್ಭೋತ್ಪಾದಶ್ಚ ಧಾತುನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಕರ್ಮ ಕ್ರಮಾತ್ ಸ್ವತಂ ||೪||

ಅರ್ಥ:— ಅವಿಕ್ಯತವಾದ ರಸವು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅವಿಕ್ಯತ ರಕ್ತವು ಪ್ರಾಣಧಾರಣವನ್ನೂ, ಅವಿಕ್ಯತ ಮಾಂಸವು ಅಸ್ಥಿಗಳ ಚಲನವಲನಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಲೇಪವನ್ನೂ, ಅವಿಕ್ಯತವಾದ ಮೇದವು ಸ್ಥಿಗ್ಧತ್ವವನ್ನೂ, ಅವಿಕ್ಯತ ವಾದ ಅಸ್ಥಿಯು ದೇಹವು ಕುಸಿಬೀಳದಂತೆ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವದನ್ನೂ, ಅವಿಕ್ಯತವಾದ ಮಜ್ಜೆವು ಅಸ್ಥಿಪೂರಣವನ್ನೂ, ಅವಿಕ್ಯತವಾದ ಶುಕ್ರವು ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. ಇವುಗಳ ಪೂರ್ತಾಗಿ ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಧಾತುಗಳ ಪೋಷಣೆ ಮುಂತಾದ ಅಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಇವು ಮಾಡುತ್ತವೆ. (೪)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಲಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅವಷ್ಟಂಭಃ ಪುರೀಷಸ್ಯ, ಮೂತ್ರಸ್ಯ ಕ್ಲೇದನಾಹನಮ್
ಸ್ವೇದಸ್ಯ *ಕ್ಲೇದವಿಧೃತಿಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ದೇಹಧಾರಣವು ಮಲದ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯವು. ನೀರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವದು ಮೂತ್ರದ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯವು. ಹಸಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವದು ಸ್ವೇದದ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತವೆ. (೪)

ಇದು ವರೆಗೆ ಅವಿಕ್ಯತವಾದ ದೋಷಧಾತುಮಲಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿಕೃತವಾದ ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಕೃತಿಯು ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅವೆರಡರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ವೃದ್ಧಸ್ತು ಕುರುತೇನಿಲಃ ||೫||

ಕಾರ್ಶ್ಯಕಾಷ್ಟೋರ್ಷ್ಯಕಾಮಿತ್ವಕಂಪಾನಾಹಶಕ್ಯದ್ಗ್ರಹಾನ್ |

ಬಲನಿದ್ರೇಂದ್ರಿಯಭ್ರಂಶಪ್ರಲಾಪಭ್ರಮದೀನತಾಃ | ೬ |

ಅರ್ಥಃ— ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಕೃಶತ್ವ, ಕಷ್ಟ ಬಣ್ಣ, ಉಷ್ಣತೆಯ ಅಭಿಲಾಷೆ, ನಡಗು, ಹೊಟ್ಟೆಯಬುಕ್ಕು, ಮಲಬಂಧ, ಶಕ್ತಿನಾಶ, ನಿದ್ರಾ ನಾಶ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಬಡಬಡಿಸೋಣ, ಮೈತಿರಗೋಣ, ಬೈಸ್ಯಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೬)

* 'ಕ್ಲೇಶವಿಧೃತಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಕವಿದೆ.

ಪೀತವಿಣ್ಣೂತ್ಪನ್ನೇತ್ಯತ್ಪಕ್ವಪ್ಪುತ್ತ್ವಾಹಾಲ್ಪನಿದ್ರತಾಃ ||

ಪಿತ್ತಂ.....

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಮಲ ಮೂತ್ರ ಕಣ್ಣು ತ್ವಚೆಗಳು ಹಳದಿಯಾಗುತ್ತವೆ; ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆಗಳು ಬಹಳವಾಗುತ್ತವೆ; ದಾಹ ವೃಂಟಾಗುತ್ತದೆ; ನಿದ್ರೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. (೭||)

.....ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಗ್ನಿಸದನಪ್ರಸೇಕಾಲಸ್ಯಗೌರವಮ್ ||೭||

ಶೈತ್ಯಶೈತ್ಯಶ್ಲಥಾಂಗತ್ವಂ, ಶ್ವಾಸಕಾಸಾತಿನಿದ್ರತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಜೊಲ್ಲು ಸೋರೋಣ, ಅಲಸ್ಯ, ಜಡತ್ವ, ಬೆಳೆಬಿಡ್ಡು, ಚಳಿ, ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಶೈಥಿಲ್ಯ, ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು, ಅತಿ ನಿದ್ರೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೭||)

ರಸೋಽಪಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಚ್ಚಾದ ರಸವೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಫದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಇದರಂತೆ ರಕ್ತವು ವಿತ್ತದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮೂಸ ಮೇದಗಳು ಕಫದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಬೇಕು. (೭||)

.....ರಕ್ತಂ ವಿಸರ್ಪಪ್ಲೀಹವಿದ್ರಧೀನ್ ||೮||

ಕುಷ್ಠವಾತಾಸ್ರಪಿತ್ತಾಸ್ರಗುಲ್ಮೋಪಕುಶಕಾಮಲಾಃ ||

ವ್ಯಂಗಾಗ್ನಿನಾಶಸಮ್ಮೋಹರಕ್ತತ್ವಜುನೇತ್ರಮೂತ್ರಕಾಃ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಇಸಬು, ನೀರುಬಿಲ್ಲೆ, ಕುರು, ಕುಷ್ಠ, ವಾತರಕ್ತ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಗುಲ್ಮ, ಉಪಕುಶ (ದಂತರೋಗ ಭೇದ), ಕಾಮಣ್ಣಿ, ವ್ಯಂಗ (ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ರೋಗ), ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ತ್ವಚೆ, ಕಣ್ಣು, ಮೂತ್ರಗಳು ಕೆಂಪಾಗುವವು. (೯)

ಮಾಂಸಂ ಗಂಡಾರ್ಬುದಗ್ರಂಥಿ ಗಂಡೋರೂದರವೃದ್ಧತಾಃ |
ಕಂಠಾದಿಷ್ವಧಿಮಾಂಸಂ ಚ.....

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಗಂಡಮಾಲೆ ಗಲಗಂಡ
ಅರ್ಬುದ ಗ್ರಂಥಿಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಗಲ್ಲ ತೊಡೆ ಹೊಟ್ಟೆಗಳು ದಪ್ಪಾಗು
ವವು. ಗಂಟಲ ಅಂಗಳ ನಾಲಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸವು
ಬೆಳೆಯುವದು.

.....ತದ್ವನ್ನೇದಸ್ತಥಾ ಶ್ರಮಮ್ ||೧೦||
ಅಲ್ಪೇಽಪಿ ಚೇತ್ಯತೇ ಶ್ವಾಸಂ ಸ್ಪಿಕ್ ಸ್ತನೋದರಲಂಬನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇದವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಮಾಂಸ ವೃದ್ಧಿಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು
ಮಾಡುವದು ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಶ್ರಮ
ವಾಗುವದು. ದಮ್ಮು ಬರುವದು. ತಿಗ ಸ್ತನ ಹೊಟ್ಟೆಗಳು ದಪ್ಪಾಗಿ
ಜೋತಾಡುವವು. (೧೦||)

ಅಶ್ಯಧ್ಯಶ್ಯಧಿದಂತಾಂಶ್ಚ.....

ಅರ್ಥಃ— ಎಲಬಿನ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಲಬಿನ ಮೇಲೆ ಎಲುಬು
ಗಳು, ಹಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. (೧೦||)

.....ಮಜ್ಜಾ ನೇತ್ರಾಂಗಗೌರವಮ್ ||೧೧||
ಪರ್ವಸು ಸ್ಥೂಲಮೂಲಾನಿ ಕುರ್ವಾತ್ ಕೃಚ್ಛ್ರಾಣ್ಯರೂಂಷಿ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಜ್ಜೆಯ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳು-ವಿಶೇಷ
ವಾಗಿ ಕಣ್ಣು-ಜಡವಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಬೆರಳು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ
ಕಷ್ಟದಾಯಕ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ದಪ್ಪಾದ ಬಕ್ಕೆ (ವ್ರಣ) ಗಳಾಗುವವು. (೧೧||)

ಅತಿಸ್ತ್ರೀಕಾಮತಾಂ ವೃದ್ಧಂ ಶುಕ್ರಂ ಶುಕ್ರಾಶ್ಮರೀಮಪಿ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಶುಕ್ರದ ವೃದ್ಧಿಯಾದರೆ ಕಾಮವಿಕಾರವು ಹೆಚ್ಚುವದು
ಶುಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹರಳುಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೧೨)

ಕುಪ್ಪೆವಾಘ್ನಾನಮೂಟೋಪಂ ಗೌರವಂ ವೇದನಾಂ ಶಕ್ಯತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಲವು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗುರು ಗುರು ಶಬ್ದ
ಭಾರ, ಉಬ್ಬಿಣ, ವೇದನೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೧೨)

ಮೂತ್ರಂ ತು ಬಸ್ತಿನಿಸ್ತೋದಂ ಕೃತ್ವೈಶ್ಯಕೃತಸಂಜ್ಞತಾಮ್ ||೧೩||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂತ್ರವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ನೋಯು
ಮೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡದಂತೆ ಅಸಿಸುವದು (೧೩)

ಸ್ವೇದೋಽಪ್ಪೇದದೌ ಗಂಧ್ಯಕಂಡಾಃ.

ಅರ್ಥಃ— (ಶರೀರದಲ್ಲಿ) ಬೆವರು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ (ಮೈಮೇಲೆ) ಬೆವರು
ಬಹಳ ಬರುವದು. ಮೈಯು ಬಹಳ ಹೊಲಸು ನಾರುವದು, ಮತ್ತು
ತುರಿಸುವದು. (೧೪)

.....ವಿವಂ ಚ ಲಕ್ಷಯೇತ್ ||

ದೂಷಕಾದೀನಪಿ ಮಲಾನ್ ಬಾಹುಲ್ಯಗುರುತಾದಿಭಿಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರಂತೆ ಬಹಳ ಬರುವಿಕೆ, ಜಡತ್ವ, ತುರಿಕೆ ಮುಂತಾದವು
ಗಳಿಂದ ಪಿಚ್ಚು, ಕೂಗಡೆ ಮುಂತಾದ ಮಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೫)

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ವಾತಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ
ಕ್ಷೀಣವಾದ ವಾತಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲಿಂಗಂ ಕ್ಷೀಣೇನಿಲೇಃಂಗಸ್ಯ ಸಾದೋಷಲ್ಪಂ ಭಾಷಿತೇಹಿತಮ್ ||
ಸಂಜ್ಞಾಮೋಹಸ್ತಭಾ ಶ್ಲೇಷ್ಠವೃದ್ಧ್ಯಕ್ತಾಮಯಸಂಭವಃ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತವು (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಅವ
ಯವಗಳು ದುರ್ಬಲವಾಗುವವು. ಭಾವಣ ಮತ್ತು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ
ಶಕ್ತಿಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವವು. ಬುದ್ಧಿಮಾಂದ್ಯವುಂಟಾಗುವದು, ಮತ್ತು

ಕಫವೃದ್ಧಿಯಿಂದಾಗುವ (ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮುಂತಾದ) ರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೧೫)

ಪಿತ್ತೇ ಮಂದೋಽನಲಃ ಶೀತಂ ಪ್ರಭಾಹಾನಿಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತವು (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಅಗ್ನಿ-
ಮಾಂದ್ಯ, ಚಳಿ, ಮತ್ತು ಕಾಂತಿನಾಶವಾಗುವದು. (೧೫)

.....ಕಫೇ ಭ್ರಮಃ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಶಯಾನಾಂ ಶೂನ್ಯತ್ವಂ ಹೃದ್ಧ್ರವಃ ಶ್ಲಥಸಂಧಿತಾ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫವು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಮೈತಿರುಗೋಣ, ಕಫಸ್ಥಾನ
ಗಳು (ಎದೆ, ತಲೆ, ಮುಂತಾದವುಗಳು) ಬರಿದಾಗುವವು. ಎದೆ ಹೆಚ್ಚು ಹಾರು
ವದು. ಸಂಧಿಗಳು ಸಡಿಲಾಗುವವು. (೧೬)

ರಸೇ ರೌಕ್ಷ್ಯಂ ಶ್ರಮಃ ಶೋಷೋ ಗ್ಲಾನಿಃ ಶಬ್ದಾಸಹಿಷ್ಣುತಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ರಸವು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ರುಕ್ಷತೆ, ಶ್ರಮ, (ಬಾಯಿ
ಮುಂತಾದವುಗಳು) ಒಣಗೋಣ, ಗ್ಲಾನಿ, ಶಬ್ದ ಸಹನವಾಗದೆ ಇರುವದು,
ಇವು ಉಂಟಾಗುವವು. (೧೭)

ರಕ್ತೇಽಮ್ಲಶಿತಿರಪ್ರೀತಿಶಿರಾಶ್ಚೈಥಿಲ್ಯರೂಕ್ಷತಾಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಹುಳಿ ಮತ್ತು ತಣ್ಣಗಿನ
ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೇಲೆ ಅಭಿಲಾಷೆ, ಸಿರೆಗಳ ಶೈಥಿಲ್ಯ, ರುಕ್ಷತೆಗಳು ಉಂಟಾ
ಗುವವು. (೧೮)

ಮಾಂಸೇಽಕ್ಷಗ್ಲಾನಿಗಂಡಸ್ಥಿಕಾಶುಷ್ಕತಾಸಂಧಿವೇಡನಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಮಾಂಸವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯ,
ಗಲ್ಲ ಮತ್ತು ತಿಗಗಳಿಗೆ ಶುಷ್ಕತೆ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋವುಗಳುಂಟಾಗುವವು.
(೧೯)

ಮೇದಸಿ ಸ್ವಪನಂ ಕಟಾಃ ಪ್ಲೀಹ್ನೋ ವೃದ್ಧಿಃ ಕೃಶಾಂಗತಾ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇದವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಹೊಂಕದ ಸ್ವರ್ಶಜ್ಞಾನವು ಹೋಗುವದು. ನೀರುಬಿಲ್ಲೆಯು ಬೆಳೆಯುವದು. ಶರೀರವು ಕೃಶವಾಗುವದು. (೧೮)

ಅಸ್ಥ್ಯಸ್ಥಿ ತೋದಃ ಶದನಂ ದಂತಕೇಶನಖಾದಿಷು||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲಲು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಎಲಲುಗಳು ನೋಯುವವು. ಮತ್ತು ಹಲ್ಲು, ಕೂದಲು, ಉಗುರು, ರೋಮಾಂಚಗಳು ಉದುರುವವು. (೧೯)

ಆಸ್ಥಾಂ ಮಜ್ಜನಿ ಸೌಷ್ಕರ್ಯಂ ಭ್ರಮಸ್ತಿಮಿರದರ್ಶನಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮಜ್ಜೆಯು (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಎಲಲುಗಳು ಪೊಕ್ಕಾಗುವವು, ಮೈತಿರಗುವದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಬರುವದು. (೧೯)

ಶುಕ್ರೇ ಚಿರಾತ್ ಪ್ರಸಿಚ್ಛೇತ ಶುಕ್ರಂ ಶೋಣಿತಮೇವ ವಾ |
ತೋದೋತ್ಕರ್ಷಂ ವೃಷಣಯೋರ್ನೇತ್ರಂ ಧೂಮಾಯತೀವ ಚ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ— ಶುಕ್ರವು (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಅದು (ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ) ತಡವಾಗಿ ಬೀಳುವದು. ಅಥವಾ ಅದರ ಬದಲು ರಕ್ತವೇ ಬೀಳುವದು. ವೃಷಣಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗುವದು. ಶಿಶ್ನದಿಂದ ಹೊಗೆ ಹೊರಟಂತಾಗುವದು. (೨೦)

ಪುರೀಷೇ ವಾಯುರನ್ಮಾಣಿ ಸಶಬ್ದೋ ವೇಷ್ಪಯನ್ನಿವ ||

ಕುಕ್ಷೌಭ್ರಮತಿ ಯಾತ್ಯಾಧ್ವಂ ಹೃತ್ಪಾಶ್ವೇ ಪೀಡಯಾನ್ ಭೃಶಮ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥಃ— ಪುರೀಷ (ಶೌಚ)ವು (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ವಾತವು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತ ಕರುಳುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುವಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಿರಗುವದು. ಮತ್ತು ಎದೆ, ಪಕ್ಕಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತ ಮೇಲಕ್ಕೇರು ನದು. (೨೧)

ಮೂತ್ರೇಲ್ವಂ ಮೂತ್ರಯೇತ್ಯಚ್ಛ್ರೇದ್ಯವರ್ಣಂ ಸಾಸ್ರವೇವ ವಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಮೂತ್ರವು (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೂತ್ರ ಮೂತ್ರವಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಅದು ರಕ್ತದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಅಥವಾ ರಕ್ತದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿರುವದು. (೨೧||)

ಸ್ವೇದೇ ರೋಮಚ್ಯುತಿಃ ಸ್ತಬ್ಧರೋಮತಾ ಸ್ಫುಟಿನಂ ತ್ವಚಃ ||೨೨

ಅರ್ಥ:— ಸ್ವೇದವು (ಜಿವರು) (ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು ಕೂದಲುಗಳು ಉದುರುವವು. ಅಥವಾ ಶಿಖೆಯುವವು. ತ್ವಚೆಯು ಬಿರಿಯುವದು. (೨೨)

ಮಲಾನಾಮತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣಾಂ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಲಕ್ಷಯೇತ್ ಕ್ಷಯಮ್ ||
ಸ್ವಮಲಾಯನಸಂಶೋಷತೋದಶೂನ್ಯತ್ವಲಾಘವೈಃ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:— ಅತಿ ಸ್ವಲ್ಪವಿರುವದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಕಠಿಣವಾದ ಪಿಚ್ಚು ನೊದಲಾದ ಮಲಗಳ ಕ್ಷಯವನ್ನು ಆಯಾ ಮಲಗಳಿಗೆ ಆತ್ರಯವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಶೋಷ, ನೋವು, ಶೂನ್ಯತೆ, ಲಘಾತ್ವಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೨೩)

ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ದೋಷ ಧಾತು ಮಲಗಳ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಹೇಳಿ ಈಗ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೋಷಾದೀನಾಂ ಯಥಾಸ್ವಂ ಚ ವಿದ್ಯಾದ್ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯೌ ಭಿಷಕ್ ||
ಕ್ಷಯೇಣ ವಿಪರೀತಾನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ವರ್ಧನೇನ ಚ ||೨೪||

ವೃದ್ಧಿಂ ಮಲಾನಾಂ ಸಂಗಾಚ್ಚ ಕ್ಷಯಂ ಚಾತಿವಿಸರ್ಗತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಆಯಾ ದೋಷ ಧಾತು ಮಲಗಳ ವಿಪರೀತವಾದ ಗುಣಗಳ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಆಯಾ ದೋಷಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಆ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವುಗಳ ಕ್ಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ವೈದ್ಯನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಅದರಂತೆ ಮಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವದ

ರಿಂದ ಅವುಗಳ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅತಿಯಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುವದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಕ್ಷಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಾತದ ಗುಣಗಳಾದ ರುಕ್ಷ, ಲಘು, ಶೀತ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಗುರು, ಉಷ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ವಾತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಆ ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ವಾತವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಧನಮಾಡದ್ದರಿಂದಲೂ ವೇಗಭಾರಣದಿಂದಲೂ ಮಲಬಂಧಕರ ಆಹಾರ - ವಿಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಮಲಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಳಿದು ಹೆಚ್ಚಾಗುವವು. ಅದರಿಂದ ಬಹಳ ಶೋಧನದಿಂದ ವೇಗಗಳ ಉದೀರಣಗಳಿಂದ ಸಾರಕ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ, ಮಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊರಬಿದ್ದು ಹೋಗಿ ಅವುಗಳ ಕ್ಷಯವಾಗುವದು. (೨೪)

ಮಲೋಚಿತತ್ವಾದ್ವೇಹಸ್ಯ ಕ್ಷಯೋ ವೃದ್ಧೇಸ್ತು ಪೀಡನಃ ||೨೫||

ಅರ್ಥ:— ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳು ಎರಡೂ ಪೀಡಾಕರವಿದ್ದರೂ ದೇಹಕ್ಕೆ ದೋಷ ಧಾತು ಮಲಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಗಿಂತ ಕ್ಷಯವು ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸುತ್ತದೆ. (೨೫)

ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳ ಹೇತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ದೋಷ ದೂಷ್ಯಗಳ ಆಶ್ರಯಾಶ್ರಯಿಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

**ತತ್ರಾಸ್ಥನಿ ಸ್ಥಿತೋ ವಾಯುಃ, ಪಿತ್ತಂ ತು ಸ್ವೇದರಕ್ತಯೋಃ ||
ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಶೇಷೇಷು, ತೇನೈಷಾಮಾತ್ರಯಾತ್ರಯಿಣಾಂ ಮಿಥಃ ||೨೬||**

**ಯದೇಕಸ್ಯ ತದನ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಧನಕ್ಷಯಕೌಷ್ಠಧಮ್ ||
ಅಸ್ಥಿಮಾರುತಯೋರ್ನೈವಂ, ಪ್ರಾಯೋ ವೃದ್ಧಿರ್ಹಿ ತರ್ಪಣಾತ್ ||೨೭||**

**ಶ್ಲೇಷ್ಮಾನ್ಯಾನುಗತಾ ತಸ್ಮಾತ್, ಸಂಕ್ಷಯಸ್ತದ್ವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ||
ನಾಯುನ್ಯಾನುಗತೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಸಮುದ್ಯವಾನ್ ||೨೮||**

ವಿಕಾರಾನ್ ಸಾಧಯೇಚ್ಛೀಘ್ರಂ ಕ್ರಮಾನ್ಲಂಘನಬೃಂಹಣೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವು ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಪಿತ್ತವು ಸ್ನೇಹ ರಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಫವು ಉಳಿದ ರಸ ಮಾಂಸ ಮೇದ ಮಜ್ಜೆ ಶುಕ್ರ ಮೂತ್ರ ಮಲ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಆಶ್ರಿತ ಆಶ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯದ ವರ್ಧನ ಔಷಧವು ಅದರ ಆಶ್ರಿತವನ್ನು ವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆಶ್ರಿತದ ವರ್ಧನದ ಔಷಧವು ಅದರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವ ಔಷಧವು ಅದರ ಆಶ್ರಿತವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆಶ್ರಿತವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವ ಔಷಧವು ಅದರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಸ್ಥಿವಾಯುಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ವಾಯು ವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ರುಕ್ಷಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಅಸ್ಥಿಯನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತವೆ. ಅಸ್ಥಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಿಗ್ಧಾದಿಗುಣಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಿತವಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತವೆ. ಅಸ್ಥಿಯವೃದ್ಧಿಗೆ ಬೃಂಹಣ ಔಷಧವಾದರೆ ವಾತದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಲಂಘನವು ಔಷಧವು. ಅಸ್ಥಿಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಲಂಘನ ಔಷಧವಾಗಿದ್ದರೆ ವಾತಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಬೃಂಹಣವು ಔಷಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಲಂಘನ ಮತ್ತು ಬೃಂಹಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ದೋಷ ಧಾತುಗಳ ವೃದ್ಧಿಯು ಸಂತರ್ಪಣದಿಂದ ಆಗುವದು. ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಫವಿರುವದು. ಇದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ಷಯವು ಅರ್ಥಾತ್ ಲಂಘನದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವದು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾತವಿರುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಆದ ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಹೇತು (ಬೃಂಹಣ) ವಿಪರೀತವಾದ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಧಿ (ಕಫ) ವಿಪರೀತವಾದ ಲಂಘನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಯೋಗ್ಯವು. ಅದರಂತೆ ಕ್ಷಯದಿಂದಾದ ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಹೇತು (ಲಂಘನ) ವಿಪರೀತವಾದ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಧಿ (ವಾತ) ವಿಪರೀತವಾದ ಬೃಂಹಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಯೋಗ್ಯವು. (೨೮||)

ನಾಯೋರನ್ಯತ್ರ ತಜ್ಞಾಂಸ್ತು ತೈರೇವೋತ್ಕ್ರಮಯೋಜಿತೈಃ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ನಿಯಮವು ವಾತದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ವಾತಕ್ಕೆ ಇದರ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅಂದರೆ ವಾತವೃದ್ಧಿಯ ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಬೃಂಹಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ವಾತಕ್ಷಯ ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಲಂಘನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೯)

ಮೋಕ್ಷಗಳ ವಿಶೇಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ (ಪದಿಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ) ಹೇಳುವರು. ಈಗ, ಕೆಲವು ಧಾತು ಮಲಗಳ ವಿಶೇಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾದ್ರಕ್ತ ವೃದ್ಧ್ಯುತ್ಥಾನ್ ರಕ್ತಸ್ರುತಿವಿರೇಚನೈಃ ||
ಮಾಂಸವೃದ್ಧಿಭವಾನ್ ರೋಗಾನ್ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿಕರ್ಮಭಿಃ ||೨೦||

ಸೌಲ್ಕಾಶ್ಯೋಪಚಾರೇಣ ಮೇದೋಜಾನಸ್ಥಿ ಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ||
ಜಾತಾನ್ ಪ್ರೇರಘೃತೈಸ್ತಿಕ್ತಸಂಯುತೈರ್ಬಸ್ತಿಭಿಸ್ತಥಾ ||೨೧||

ವಿಡ್ವದ್ವಿಜಾನತೀಸಾರಕ್ರಿಯಯಾ, ವಿಟ್ಕ್ವಯೋದ್ಭವಾನ್ ||
ಮೇಷಾಜಮಧ್ಯಕುಲ್ಮಾಷಯವಮಾಷದ್ವಯಾದಿಭಿಃ ||೨೨||

ಮೂತ್ರವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯೋತ್ಥಾಂಶ್ಚ ಮೇಹಕೃಚ್ಛಚಿಕಿತ್ಸಯಾ ||
ವ್ಯಾಯಾಮಾಭ್ಯಂಜನಸ್ವೇದಮದ್ಯೈಃ ಸ್ವೇದಕ್ಷಯೋದ್ಭವಾನ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:- ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ತವೃದ್ಧಿಯಿಂದಾದ ವಿಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ವಿರೇಚನಗಳನ್ನೂ, ಮಾಂಸ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದುಂಟಾದ ರೋಗಗಳ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರ ಅಗ್ನಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಮೇದೋವೃದ್ಧಿಯಿಂದಾದ ವಿಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ (ದ್ವಿವಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಸೌಲ್ಕಾಶ್ಯದ ಉಪಚಾರವನ್ನೂ, ಮೇದಃಕ್ಷಯದ ವಿಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಕೃಶತ್ವದ ಉಪಚಾರವನ್ನೂ, ಅಸ್ತಿಕ್ಷಯದ ವಿಕಾರದ ಮೇಲೆ ಕಷಿ ರಸ ಕೂಡಿದ ಪ್ರೇರ, ಘೃತ, ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಮಲವೃದ್ಧಿ ವಿಕಾರದ ಮೇಲೆ ಅತಿಸಾರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಮಲಕ್ಷಯದ ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಕುರಿ ಆಡು ಇವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮಾಂಸ, ಉಸಳೆ, ಉದ್ರು, ಜವೆ, ಅಲಸಂದಿಗಳನ್ನೂ, ಮೂತ್ರವೃದ್ಧಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಮೇಹ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ, ಮೂತ್ರಕ್ಷಯದ ಮೇಲೆ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೂ ಸ್ವೇದಕ್ಷಯದ ವಿಕಾರಗಳ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಯಾಮ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಸ್ವೇದ, ಮದ್ಯಪಾನಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೨೩)

ಸ್ವಸ್ಥಾನಸ್ಥಸ್ಥ ಕಾಯಾಗ್ನೇರಂಶಾ ಧಾತುಷು ಸಂಪ್ರಿತಾಃ ||
ತೇಷಾಂ ಸಾದಾತಿಥೀಸ್ತಿಧ್ಯಾಂ ಧಾತುವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯೋದ್ಭವಃ ||೨೪||

ಪೂರ್ವೋ ಧಾತುಃ ಪರಂ ಕುರ್ಯಾದ್ವದ್ಧಃ ಕ್ಷೀಣಶ್ಚ ತದ್ವಿಧಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗ್ರಹಣೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜಾತರಾಗ್ನಿಯ ಅಂಶಗಳು ರಸಾದಿಧಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಅವು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಧಾತುಕ್ಷಯವೂ ಅವು ಮಂದವಾಗಿದ್ದರೆ ಧಾತುವೃದ್ಧಿಯೂ ಆಗುವದು. ಹಿಂದಿನ ಧಾತುವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಧಾತುವೂ ಹೆಚ್ಚುವದು. ಕ್ಷೀಣವಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಧಾತುವೂ ಕ್ಷೀಣವಾಗುವದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ರಸಧಾತುಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಹೆಚ್ಚಲು ರಸವು ಪಚನವಾಗಿ ರಕ್ತವಾಗುವದರಿಂದ ರಸಧಾತುವು ಕಡಿಮೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ರಕ್ತಾದಿಧಾತುಗತ ಅಗ್ನಿಯು ಹೆಚ್ಚಲು ರಕ್ತವು ಪಚನವಾಗಿ ಮಾಂಸ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ರಕ್ತಧಾತುವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು. ಇದರಂತೆ ರಸಾದಿಧಾತುಗತ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗಲು ಅವು ಮುಂದಿನ ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಿಸದೇ ಇರುವದರಿಂದ ಹಾಗೇ ಉಳಿದು ಹೆಚ್ಚುವವು ಎಂಬ ಭಾವವು. (೩೪||)

ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳಾಗುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೋಷಾ ದುಷ್ವಾ ರಸೈರ್ಧಾತೂನ್ ದೂಷಯಂತ್ಯಭಯೇ
ಮಲಾನ್ ||೩೫||

ಅಭೋ ದ್ವೇ, ಸಪ್ತ ಶಿರಸಿ, ಜಾನಿ ಸ್ವೇದವಹಾನಿ ಚ ||
ಮಲಾ ಮಲಾಯನಾನಿ ಸ್ಕುರ್ಮಥಾಸ್ತಂ ತೇಷ್ವತೋ ಗದಾಃ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗ, ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಿದ (ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ) ರಸಗಳಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ದೋಷಗಳು ಧಾತುಗಳನ್ನೂ, ಅವೆರಡೂ ಮಲಗಳನ್ನೂ ದೂಷಿಸುವವು. ಆಯಾ ಮಲಗಳು ತಮ್ಮ ಮಲ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಗಳಿಂಟಾಗುವವು. ಕೆಳಗೆ ಮೂತ್ರದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಗುಡ ಎಂದು ಎರಡು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಿವಿ, ಎರಡು ಮೂಗಿನ ಹೊರಕೆ, ಎರಡು ಕಣ್ಣು, ಒಂದು ಬಾಯಿ ಎಂದು ಏಳು ಮತ್ತು ರೋಮ ರಂಧ್ರಗಳು- ಇಷ್ಟು ಮಲ ಮಾರ್ಗಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ವಾತವು ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ದೋಷಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೆಂಬುದನ್ನು ವಾತರೋಗನಿವಾರಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ

ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಪಿತ್ತವು ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ವಿಸ್ತೋಟಕ ಮೃದಿಗಳನ್ನೂ, ರಕ್ತದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇಸಬು ದಾಹಗಳನ್ನೂ, ಮಾಂಸದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮಾಂಸದ ಪಾಕ ಮತ್ತು ಕೊಳೆಗಳನ್ನೂ, ಮೇದದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದಾಹಯುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥಿ ಬೆಸರು ವಾಂತಿ ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನೂ, ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬಿಳಿ ದಾಹವನ್ನೂ, ಮಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಉಗುರು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ಶುಕ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮಗ್ಗಂಥ ಸಾರುವ ವಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಶುಕ್ರವನ್ನೂ, ಸಿರಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕ್ರೋಧ ಮತ್ತು ಬಡಬಡಿಕೆಯನ್ನೂ, ಸ್ನಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮದ ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ ಇನ್ನೂ ಬೇರೆ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ಕಫವು ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದಿಳಿ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ರಕ್ತದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನೂ, ಮಾಂಸದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅರ್ಬುದ ಗಂಡಮಾಲೆ ಅತಿ ಜಡತ್ವಗಳನ್ನೂ, ಮೇದದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸ್ಥೂಲತೃಪ್ತ ಮೇಹಗಳನ್ನೂ, ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯನ್ನೂ, ಮಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ದಿಳಿ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ಶುಕ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶುಕ್ರಸಂಚಯವನ್ನೂ, ಸಿರೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಜಡತ್ವ, ಸ್ತಬ್ಧತೆಗಳನ್ನೂ, ಸ್ನಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸ್ನಾಯುಗಳ ಸ್ಥೂಲತೆಯನ್ನೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಅದುಚಿ ಅಜಚನ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕಫ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೩೬||)

ಮಲದ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಶುಕ್ರದಮಲವಾದ ಓಜವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಓಜಸ್ತು ತೇಜೋ ಭಾತೂನಾಂ ಶುಕ್ರಾಂತಾನಾಂ ಪರಂ ಸ್ಪೃತಮ್ ||
ಹೃದಯಸ್ಥಮಪಿ ವ್ಯಾಪಿ ದೇಹಸ್ಥಿತಿವಿಬಂಧನಮ್ ||೩೭||

ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಸೋಮಾತ್ಮಕಂ ಶುದ್ಧಮೀಷಲ್ಲೋಹಿತಪೀತಕಮ್ ||
ಯನ್ನಾಶೇ ನಿಯತಂ ನಾಶೋ ಯಃಸ್ನಿಂಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತಿಷ್ಠತಿ ||೩೮||

ವಿಷ್ವದ್ಯಂತೇ ಯತೋ ಭಾವಾ ವಿವಿಧಾ ದೇಹಸಂತ್ರಯಾಃ ||

ಅರ್ಥ:- ರಸದಿಂದ ಶುಕ್ರದವರೆಗೆ ಎಲ್ಲ ಭಾತುಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೇಜವೇ ಓಜವು. ಅದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಸರ್ವ ದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇದೆ. ಜೀವನದ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣವಿದೆ. ಅದು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶೀತ, ಶುದ್ಧ, ಸ್ವಲ್ಪು ಕೆಂಪು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ್ದು. ಇದು ನಾಶವಾಗಲು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಶರೀರವು ನಷ್ಟವಾಗುವದು. ಇದು ಇರಲು ಶರೀರವು ಇರುವದು. ಇದರಿಂದ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕಥೆ: ಪಿತ್ತಂ ಮಲಾಃ ಪೇಷು ಪ್ರಸೇದೋ ನಮರೋಮ ಚ
ಸ್ವೇಹೋಽಕ್ಷಿತ್ವಗ್ನಿಶಾನೋಜೋ ಧಾತುನಾಂ ಕ್ರಮಶೋ ಮಲಾಃ ||

(ಅ. ಪೃ. ಶಾರೀರ ಅ. ೩೩೩)

ಎಂದು ಓಜವು ಶುಕ್ರದ ಮಲವಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಗಂಡಸಿನ ಶರೀರ
ವಲ್ಲಿರುವ ಶುಕ್ರದ ಸಾರವು ಓಜವು. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೆ ಮಲತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ಶಾಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಗರ್ಭಾ
ಶಯಗತವಾದ, ಅಲ್ಲಿಯ ಅರ್ತವದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಜೀವಾಧಿಷ್ಠಿತ ಶುಕ್ರದ ಶಾಕವಾಗಿ
ಸಾರವು ಗರ್ಭವಾಗಿಯೂ ಮಲವು ಓಜವಾಗಿಯೂ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಓಜವು
ಗರ್ಭದ ಹೃದಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಜೀವಶೋಣಿತವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದು
ಹೃದಯದ್ದು ಈ ಜೀವರಕ್ತವು ಸಮಾನಗುಣವಾದ ಅಹಾರ ರಸದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ
' ಅರ್ಧಅಂಜಲಿ'ಯಾಗಿ ಸರ್ವ ದೇಹವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ' ರಸಾತ್ಮಕ
ಓಜ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು. (೩೮||)

ಓಜಃ ಕ್ಷೀಯೇತ ಕೋಪಕ್ಷುದ್ಯಾನಶೋಕಶ್ರಮಾದಿಭಿಃ ||೩೯||

ಬಿಭೇತಿ ದುರ್ಬಲೋಽಭೀಕ್ಷಂ ಧ್ಯಾಯತಿ ವ್ಯಥಿತೇಂದ್ರಿಯಃ ||
ದುಶ್ಚಾಯೋ ದುರ್ಮನಾ ರೂಕ್ಷೋ ಭವೇತ್ ಕ್ಷಾಮಶ್ಚ ತತ್ ಕ್ಷಯೇ ||೪೦||

ಜೀವನೀಯೌಷಧಕ್ಷೀರರಸಾದ್ಯಾಸ್ತತ್ರಭೇಷಜಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಓಜವು, ಹಸಿವೆ ಸಿಟ್ಟು ಚಿಂತೆ ಶೋಕ ಭಯ ಮುಂತಾದ
ವುಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀಣವಾಗುವದು. ಅದರ ಕ್ಷಯವಾಗಲು ಮನುಷ್ಯನು ಅಂಜು
ಬುರುಕನೂ ಅಶಕ್ತನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನೂ ಕಾಂತಿಹೀನನೂ,
ಉತ್ಸಾಹರಹಿತನೂ, ರುಕ್ವನೂ ಕೃಶನೂ ಆಗುವನು. ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ
ನೋವು ಉಂಟಾಗುವದು. ಓಜದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಜೀವನೀಯ ವನಸ್ಪತಿಗಳೂ
ಹಾಲು ಮಾಂಸರಸ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಔಷಧಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳೆಂದರೆ (೧) ಜೀವಂತಿ (೨) ಕಾಕೋಲೀ
(೩) ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀ (೪) ಮೇದಾ (೫) ಮಹಾಮೇದಾ (೬) ಮುದ್ಗಶರ್ಣ
(೭) ಮಾಷಡರ್ಣ (೮) ವೃಷಭಕ (೯) ಜೀವಕ (೧೦) ಮಧುಕ ಎಂದು ೧೫ನೇ
ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವನಸ್ಪತಿಗಳು. (೪೦||)

ಓಜೋವೃದ್ಧಿ ಹಿ ದೇಹಸ್ಯ ತು ಪುಪ್ಪು ಬಲೋದಯಾಃ |೪೧||

ಅರ್ಥಃ— ಓಜವ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲು ಅನಂದ, ಪುಷ್ಟಿ, ಬಲಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೪೧)

ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳ ದೀಪ್ತಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯದನ್ಮಂ ದ್ವೈಃ ಯದಪಿ ಪ್ರಾರ್ಥಯೇತಾವಿರೋಧಿ ತು |
ತತ್ತತ್ತ್ವಜನ್ ಸಮುತ್ಪಂಶ್ಚ ತೌ ತೌ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯೌ ಜಯೇತ್ ||೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವ ಯಾವ ಅನ್ನವು ಬೇಡಾಗುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಾವ ಅನ್ನವು ಬೇಕೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತದೋ ಅಪಘ್ನವಲ್ಲದ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ದೋಷಗಳ ಆಯಾ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳ ನಾಶವಾಗುವದು. (೪೨)

ಬೇಡಾದ ಅನ್ನ ಬಿಡುವುದರಿಂದ, ಬೇಕಾದ ಅನ್ನ ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳ ನಾಶವಾಗಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುರ್ದತೇ ಹಿ ರುಚಿಂ ದೋಷಾ ವಿಪರೀತಸಮಾನಯೋಃ ||
ವೃದ್ಧಾಃ ಕ್ಷೀಣಾಶ್ಚ ಭೂಯಿಷ್ಯಂ ಲಕ್ಷಯಂತ್ಯಬುಧಾಸ್ತು ನ||೪೩||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಬಹಳಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಗುಣದ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡದೆ ತಮ್ಮ ಸಮಾನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅಪಂಡಿತರು ಇದನ್ನು (ಚೆನ್ನಾಗಿ) ಅರಿಯರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಹೇಮಾದ್ರಿಯು "ಹೆಚ್ಚಾದ ದೋಷಗಳು ವಿಪರೀತಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಸಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆಯಾದವು ಸಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ವಿಪರೀತ ಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ" ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವನು. ಇದು ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ.

ನಾಶವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಅದರ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳಾದ (ಅರ್ಥಾತ್ ಅದನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಅಮ್ಲ, ಮಧುರ ಮುಂತಾದ ರಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ

ವಾತವು ಸಾಶಹೊಂದುವದು, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸಮಾನವಾದ ರುಕ್ಷಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಡುವದರಿಂದ ಹೊಸವಾಗಿ ವಾತವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಾಯು ವಿನ ವೃದ್ಧಿಯು ಸಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ್ಗೆ ವಾಯುವಿನ ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಮಾನವಾದ ರುಕ್ಷಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವದರಿಂದ ಅದರ ವೃದ್ಧಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ವಿಪರೀತವಾದ ಸ್ನಿಗ್ಧಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಡುವದರಿಂದ ಹೊಸವಾಗಿ ಅದರ ಕ್ಷಯವುಂಟಾಗದು ನೀಗೆ ಇಷ್ಟದ ಸೇವನೆ. ಅನಿಷ್ಟದ ತ್ಯಾಗಗಳಿಂದ ವಾತದ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳ ಸಾಶವಾಗುವದು. ಇದರಂತೆ ಪಿತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ದೋಷಾದಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯವೆ ಇದರ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ರುಚಿ ದ್ವೇಷಗಳು ಆಗುವವು; ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂಲದಲ್ಲಿ 'ಭೂಯಿಷ್ಯಂ' (ಬಹು ಮಾಡಿ) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯ 'ದೋಷ' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೋಷಭಾತುಮಲಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (೪೩)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತ್ರಿ, ಸಮಾನಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಉಂಟಾಗಲು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಥಾಬಲಂ ಯಥಾಸ್ವಂ ಚ ದೋಷಾ ವೃದ್ಧಾ ವಿತನ್ವತೇ ||
ರೂಪಾಣಿ, ಜಹತಿ ಪ್ರೇಣಾಃ, ಸಮಾಃ ಸ್ವಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವತೇ ||೪೪||

ಅರ್ಥ:— ದೋಷಗಳು ಬೆಳೆದರೆ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಂತೆ ತಮ್ಮ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರೇಣವಾದರೆ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸಮವಿದರೆ ಸಮವಾಗಿಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಗುಣವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೋ ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವದು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂತ್ರಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ:— ವಾಯುವು ಬೆಳೆಯಲು ರುಕ್ಷಾದಿ ಗುಣಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಯುವು ಪ್ರೇಣವಾಗಲು ರುಕ್ಷಾದಿ ಗುಣಗಳು ಪ್ರೇಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಪಿತ್ತ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೪೪)

ದೋಷಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯ ಏವ ದೇಹಸ್ಯ ಸಮಾ ವಿವೃದ್ಧಿಃ
ತ ಏವ ದೋಷಾ ವಿಷಮಾ ವಧಾಯ ||

ಯಸ್ಮಾದತಸ್ತೇ ಹಿತಚರ್ಯಯೈವ

ಕ್ಷಯಾದ್ವಿವೃದ್ಧೀರಿವ ರಕ್ಷಣೀಯಾಃ ||೪೫||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವ ದೋಷಗಳು ಸಮವಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವೋ ಅವೇ ದೋಷಗಳು ವಿಷಮವಾದರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವು. ಅದ್ದರಿಂದ ಹಿತಕರವಾದ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಅವುಗಳ ಕ್ಷಯ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪೫)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ದೋಷಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನೀಯೋ ನಾಮ ಏಕಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀ: ಮಹಾಶ್ವ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೆ ದೋಷಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯ ಎಂಬ ೧೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷ-ವಿಜ್ಞಾನವು ದೋಷ-ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಪೂರ್ಣವಾಗದು ಎಂದು ದೋಷ-ಭೇದವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ದೋಷಭೇದೀಯಾಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ

ಅರ್ಥಃ - ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದೋಷಗಳ (ಸ್ಥಾನ, ಕರ್ಮ, ಅವಸ್ಥೆ, ಹೇತು, ಸ್ವರೂಪ, ಸಾಧನ, ಸಂಯೋಗಗಳಿಂದಾಗುವ) ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪಕ್ಷಾಶಯಕಟೀಸಕ್ಕಿ ಶ್ರೋತ್ರಾಸ್ಥಿ ಸ್ಪರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯಮ್ ||
ಸ್ಥಾನಂ ವಾತಸ್ಯ, ತತ್ರಾಪಿ ಪಕ್ಷಾಧಾನಂ ವಿಶೇಷತಃ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಪಕ್ಷಾಶಯ ಟೊಂಕ ತೊಡೆ ಕಿವಿ ಅಸ್ಥಿ ಸ್ಪರ್ಶನೇಂದ್ರಿಯ (ತ್ವಚ), ಇವು ವಾತದ ಸ್ಥಾನಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷಾಶಯವು ವಾತದ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವು. (೧)

ನಾಭಿರಾಮಾಶಯಃ ಸ್ತೇದೋ ಲಸೀಕಾ ರುಧಿರಂ ರಸಃ ||
ದೃಕ್ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಚ ಪಿತ್ತಸ್ಯ, ನಾಭಿರತ್ರ ವಿಶೇಷತಃ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಕ್ಕಳು, ಆಮಾಶಯ, ಸ್ತೇದ, ಲಸಿಕೆ, ರಕ್ತ, ರಸ, ಕಣ್ಣು, ತ್ವಚೆ—ಇವು ಪಿತ್ತದ ಸ್ಥಾನಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಕ್ಕಳು ಪಿತ್ತದ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಃ— ಇಲ್ಲಿ ರಸ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅದರ ಅಧಾರವಾದ ಹೃದಯವನ್ನು ತಳ್ಳಿಕ್ಕಬೇಕು. 'ಲಸಿಕೆ' ಎಂದರೆ ತ್ವಚೆಗೆ ಘರ್ಷಣವಾಗಲು ಹೊರಡುವ ನೀರಿನಂತಹ ಪದಾರ್ಥವು. (೨)

ಉರಃಕಂಠಚರೋ ಮುಪರಾಶ್ವಾನ್ಮಾಶಂಖೋ ರಸಃ ||
ನೋದೋ ಘ್ರಾಣಿಂ ಚ ಜಿಹ್ವಾ ಚ ಕಫಸ್ಯ, ಸುತರಾಮುರಃ ||೩||

ಅರ್ಥಃ— ಎದೆ, ಕುತ್ತಿಗೆ, ತಲೆ, ಕೋಮ, ಸಂಧಿ, ಆಮಾಶಯ, ರಸ, ಮೇದ, ಮೂಗು ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆ-ಇವು ಕಫದ ಸ್ವಾನಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಎದೆಯು ಮುಖ್ಯಸ್ವಾನವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಕೋಮನೆಂದರೆ ಎದೆಯ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ಉದಕಸ್ರೋತದ ಮೂಲವಾದ ಗ್ರಂಥಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಳುವನು. ಅದು ತಿಲ (Pancreas) ಎಂದು ಕೆಲವರು, ಗಂಟಲದಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಂಥಿ ವಿಶೇಷವೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಮತಭೇದವುಂಟು. (೩)

ಪ್ರಾಣಾದಿಭೇದಾತ್ಪಂಚಾತ್ಮ ವಾಯುಃ.

ಅರ್ಥಃ— ವಾಯುವು ಪ್ರಾಣ, ಉದಾಸ, ವ್ಯಾನ, ಸಮಾನ ಅಪಾಸ ಎಂದು ೫ ಪ್ರಕಾರ.

.....ಪ್ರಾಣೋಽತ್ರ ಮೂರ್ಧಗಃ ||

ಉರಃಕಂಠಚರೋ ಬುದ್ಧಿಹೃದಯೇಂದ್ರಿಯಚಿತ್ತಧ್ಯಕ್ ||೪||

ಷೀವನಕ್ಷವಥೂದ್ಗಾರನಿಶ್ವಾಸಾನ್ನಪ್ರವೇಶಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಎದೆ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತ ಬುದ್ಧಿ, ಹೃದಯ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ನೇತ್ರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರೇರಕವಾಗಿದೆ. ಉಗುಳು, ಸೀನು, ತೇಗು, ನಿಶ್ವಾಸ, ಅನ್ನ ಪ್ರವೇಶ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೪||)

ಉರಃಸ್ಥಾನಮುದಾಸಸ್ಯ ನಾಸಾನಾಭಿಗಲಾಂಶ್ಚರೇತ್ |೫|

ವಾಕ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಪ್ರಯತ್ನೋರ್ಜಾಬಲವರ್ಣಸ್ಮೃತಿಕ್ರಿಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಉದಾಸವು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಮೂಗು, ನಾಭಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಮಾತಾಡೋಣ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಕಾಂತಿ, ಶಕ್ತಿ, ಕೆಂಪು ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣ, ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (೫||)

ವ್ಯಾನೋ ಹೃದಿ ಸ್ಥಿತಃ ಕೃತ್ಸ್ಯದೇಹಚಾರೀ ಮಹಾಜನಃ ||೧||

ಗತ್ಯಪಕ್ಷೇಪಣೋತ್ಪಕ್ಷೇಪನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷಣಾದಿಕಾಃ ||

ಪ್ರಾಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಪ್ರತಿಬದ್ಧಾಃ ಶರೀರಿಣಾಮ್ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ಯಾನವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಎಲ್ಲ ದೇಹವನ್ನು ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶರೀರದ ಗತಿ, ಮೇಲೆ ಹಾರೋಣ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳೋಣ, ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚೋಣ ತೆರೆಯೋಣ ಮುಂತಾದ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಇವೆಂದಿಲ್ಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. (೨)

ಸಮಾನೋಽಗ್ನಿಸಮೀಪಸ್ಥಃ ಕೋಷ್ಠೇ ಚರತಿ ಸರ್ವತಃ ||

ಅನ್ನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಪಚತಿ ವಿನೇಚಯತಿ ಮುಂಚತಿ ||೩||

ಅರ್ಥಃ— ಸಮಾನವಾಯುವು, ಪಾಚಕಾಗ್ನಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ತಿರುಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ನವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಪಚನಮಾಡಿ ಅದರ ಪೃಥಕ್ಪರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೆ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಅಂಶವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತದೆ. (೩)

ಅಪಾನೋಽಪಾನಗಃ ಶ್ರೋಣಿಬಸ್ತಿಮೇಥೋರುಗೋಚರಃ ||

ಶುಕ್ರಾರ್ತವಶಕ್ಯನ್ಮೂತ್ರಗರ್ಭನಿಷ್ಕ್ರಮಣಕ್ರಿಯಃ ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅಪಾನವಾಯುವು ಗುದಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ತಿಗ, ಮೂತ್ರಾಶಯ, ಶಿಶ್ನ, ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ರ, ಆರ್ತವ, ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಗರ್ಭಗಳನ್ನು ಹೊರದೂಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೪)

ಇನ್ನು ಪಿತ್ತದ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಿತ್ತಂ ಪಂಚಾತ್ಮಕಂ ತತ್ರ ಪಕ್ಷಾಮಾಶಯಮುಧ್ಯಗಮ್ ||

ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕತ್ವೇಽಪಿ ಯತ್ಪ್ರೇಜಸಗುಣೋದಯಾತ್ ||೫||

ತೈಕ್ರದ್ರವತ್ವಂ ಪಾಕಾದಿಕರ್ಮಣಾಽನಲಶಬ್ದಿತಮ್ ||

ಪಚತ್ಯನ್ಮಂ ವಿಭಜತೇ ಸಾರಕಿಟ್ಟೌ ಪೃಥಕ್ತಥಾ

||೧೧||

ತತ್ರಸ್ಥಮೇವ ಪಿತ್ತಾನಾಂ ಶೇಷಾಣಾಮಪ್ಯನುಗ್ರಹಮ್ ||

ಕರೋತಿ ಬಲದಾನೇನ ಪಾಚಕಂ ನಾಮ ತತ್ಸ್ತೃತಮ್

||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತವು ಪಾಚಕ, ರಂಜಕ, ಸಾಧಕ, ಆಲೋಚಕ, ಭ್ರಾಜಕ ಎಂದು ೫ ಪ್ರಕಾರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಾಶಯ ಆಮಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ (ಪಾಚಕ) ಪಿತ್ತವು ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಿದ್ದರೂ ತೈಜಸಗುಣವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದರಿಂದ ತನ್ನ ದ್ರವರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವದು. ಪಾಕ, ವಾಹ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವದು. ಇದು ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವದು. ಅನ್ನದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಾರ ಮತ್ತು ಕಿಟ್ಟಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ತೆಗೆಯುವದು. ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಇಡ್ಡುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪಿತ್ತಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ಇದಕ್ಕೆ (ಅನ್ನಪಚನಮಾಡುವದರಿಂದ) 'ಪಾಚಕ' ಪಿತ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರು. (೧೨)

ಆಮಾಶಯಾಶ್ರಯಂ ಪಿತ್ತಂ ರಂಜಕಂ ರಸರಂಜನಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು ರಸಧಾತುವಿಗೆ ಬಣ್ಣ (ರಂಜನ)ವನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ 'ರಂಜಕ'ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೩||)

ಬುದ್ಧಿಮೇಧಾಭಿಮಾನಾದ್ವೈರಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥಸಾಧನಾತ್

||೧೩||

ಸಾಧಕಂ ಹೃದ್ಗತಂ ಪಿತ್ತಮ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು ಬುದ್ಧಿ, ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿ, ಅಭಿಮಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದರಿಂದ 'ಸಾಧಕ' ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೩|)

.ರೂಪಾಲೋಚನತಃ ಸ್ತೃತಮ್ ||

ದೃಶ್ಯಮಾಲೋಚಕಂ..

ಅರ್ಥ:— ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ರೂಪವನ್ನು (ಅಲೋಚನ) ನೋಡೋಣವೆಂದ 'ಅಲೋಚಕ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. (೧೩೧)

.....ತ್ವಕ್ಷಣಂ ಭ್ರಾಜಕಂ ಭ್ರಾಜನಾತ್ವಚಃ ||೧೪||

ಅರ್ಥ:— ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಬೆಳಗು (ಭ್ರಾಜನಮಾಡು)ವೆಂದಿರುವ ಭ್ರಾಜಕವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. (೧೪)

ಇನ್ನು ಕಫದ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೇಷ್ಮ ತು ಪಂಚಧಾ.....

ಅರ್ಥ:— ಕಫವೂ ಅವಲಂಬಕ, ಕ್ಲೇದಕ, ಬೋಧಕ, ತರ್ಪಕ, ಶ್ಲೇಷಕ ಎಂದು ಐದು ಪ್ರಕಾರದ್ದು. (೧೪)

.....ಉರಃಸ್ಥಃ ಸ ತ್ರಿಕಸ್ಯ ಸ್ವವೀರ್ಯತಃ ||

ಹೃದಯಸ್ಯಾನ್ನವೀರ್ಯಾಚ್ಚ ತತ್ಸ್ಯ ಏವಾಂಬುಕರ್ಮಣಾ ||೧೫||

ಕಫಧಾನ್ಮಾಂ ಚ ಶ್ಲೇಷಾಣಾಂ ಯತ್ಕರೋತ್ಯವಲಂಬನಮ್ ||

ಅತೋಽವಲಂಬಕಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮ.....

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎದೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಫವು ತನ್ನ ವೀರ್ಯದಿಂದ ತಿಗಕ್ಕೂ, ಅನ್ನದ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ತನ್ನ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಹೃದಯಕ್ಕೂ, ತನ್ನ ಸ್ನಾನದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ಸ್ಥಿರನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಳಿದ ಕಫಸ್ಥಾನಗಳಿಗೂ ಆಧಾರ(ಅವಲಂಬನ)ವಾಗಿರೋಣವೆಂದ 'ಅವಲಂಬಕ' ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವದು. (೧೫||)

.ಯಸ್ತ್ವಾಮಾಶಯಸಂಸ್ಥಿತಃ ||೧೬||

ಕ್ಲೇದಕಃ ಸೋಽನ್ನಸಂಘಾತಕ್ಕೆದಗಾತ್..

ಅರ್ಥ:— ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ಅನ್ನದ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ತೋಯಿಸೋಣ(ಕ್ಲೇದನ)ವೆಂದ 'ಕ್ಲೇದಕ'ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ(೧೬)

.....ರಸಬೋಧನಾತ್ ||

ಬೋಧಕೋ ರಸನಾ ಸ್ವಾಯೀ.

ಅರ್ಥಃ— ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ರಸಜ್ಞಾನ (ಬೋಧನ)ವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ 'ಬೋಧಕ'ವು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೬||)

ಶಿರಃಸಂಸ್ಥೋಽಕ್ಷತರ್ಪಣಾತ್ ||೧೭||

ತರ್ಪಕಃ.

ಅರ್ಥಃ—, ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತಣಿಸು (ತರ್ಪಣ ಮಾಡು)ವುದರಿಂದ 'ತರ್ಪಕ'ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೭||)

.ಸಂಧಿಸಂಶ್ಲೇಷಾತ್ ಶ್ಲೇಷಕಃ ಸಂಧಿಷು ಸ್ಥಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ಸಂಧಿಗಳ ಕೂಡಿಸೋಣ (ಶ್ಲೇಷಣ) ದರಿಂದ 'ಶ್ಲೇಷಕ'ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೮||)

ಇತಿ ಪ್ರಾಯೇಣ ದೋಷಾಣಾಂ ಸ್ಥಾನಾನ್ಯವಿಕ್ರತಾತ್ಮನಾಂ ||೧೯||
ವ್ಯಾಪಿನಾಮಪಿ ಜಾನೀಯಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸರ್ವದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇದ್ದರೂ ಅವು ವಿಕ್ರತವಾಗದ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುವ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೯||)

ದೋಷಗಳ ಸ್ಥಾನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ವಿಕ್ರತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಕ್ರತಿಯು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ-ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ ಎಂದು. ವೃದ್ಧಿಯೂ ಚಯ, ಕೋಪವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ದೋಷಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ವೃದ್ಧಿಯ ಭೇದಗಳಾದ ಚಯ, ಕೋಪಗಳ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉಷ್ಣೇನ ಯುಕ್ತಾ ರೂಕ್ಷಾದ್ಯಾ ವಾಯೋಃಕುರ್ಮಂತಿ ಸಂಚಯಮ್

||೨೦||

ಶೀತೇನ ಕೋಪಮುಷ್ಣೇನ ಶಮಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾದಯೋ ಗುಣಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರುಕ್ಷ, ಲಘು, ಶೀತ, ಖರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಚಲ ಎಂಬ ಗುಣಗಳು ವಾತದ ಸಂಚಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅವು ಶೀತದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ಕೋಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಗುರು, ಸ್ಥೂಲ ಅಚಲ ಮುಂತಾದ (ವಾತದ ವಿರುದ್ಧ) ಗುಣಗಳು ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ವಾತದ ಶಮನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. (೧೯||)

ಶೀತೇನ ಯುಕ್ತಾಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ಯಾಶ್ಚಯಂ ಪಿತ್ತಸ್ಯ ಕುರ್ಮತೇ ||೨೦||

ಉಷ್ಣೇನ ಕೋಪಂ, ಮಂದಾದ್ಯಾಃ ಶಮಂ ಶೀತೋಪಸಂಹಿತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶೀಕ್ಷ್ಣ, ಲಘು, ದುರ್ಗಂಧ, ಸಾರಕ, ದ್ರವ ಮುಂತಾದ (ಪಿತ್ತದ) ಗುಣಗಳು ಶೀತದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ಪಿತ್ತದ ಸಂಚಯವನ್ನೂ, ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ಕೋಪವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಮಂದ, ಗುರು, ರುಕ್ಷ, ಸ್ಥಿರ, ಸಾಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಪಿತ್ತದ ವಿರುದ್ಧಗುಣಗಳು ಶೀತಗುಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದರೆ ಅದರ ಶಮನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. (೨೦||)

ಶೀತೇನ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಾದ್ಯಾಃ ಕುರ್ಮತೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಶ್ಚಯಮ್ ||೨೧||

ಉಷ್ಣೇನ ಕೋಪಂ, ತೇನೈವ ಗುಣಾ ರೂಕ್ಷಾದಯಃ ಶಮಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಗುರು, ಮಂದ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ, ಸ್ಥಿರ ಮುಂತಾದ (ಕಫದ) ಗುಣಗಳು ಶೀತದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ಕಫದ ಸಂಚಯವನ್ನೂ ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ಅದರ ಕೋಪವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ರುಕ್ಷ, ಲಘು, ಶೀಕ್ಷ್ಣ, ಖರ, ಚಲ ಮುಂತಾದ (ಕಫದ ವಿರುದ್ಧ) ಗುಣಗಳು ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದರೆ ಕಫದ ಶಮನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದರ ತತ್ವವೇನೆಂದರೆ 'ವೈದ್ವಿಷಮಾನ್ಯೇ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ರುಕ್ಷಾದಿ ಗುಣಗಳು ವಾತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವವು. ಅವು ವಾತ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉಷ್ಣ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಲು ಅದರ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದ ಕೋಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಗುವವು. ಇದರಿಂದ ಪಿತ್ತದ ಗುಣಗಳಾದ ಶೀಕ್ಷ್ಣ

ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸಿತ್ತದ ಚಯವಸ್ತು ಉಂಟುಮಾಡಿದರೂ ಸಿತ್ತ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶೀತ ನೀರ್ಯದಿಂದ ಕೃತಕವಾದವುಗಳು ಅದರ ಕೋಶವನ್ನು ಗೂಡಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಗುವವು. ಆದರೆ ಈ ರುಕ್ಷಾದಿ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣಾದಿ ಗುಣಗಳು ಶೀತ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ನೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೃತಕವಾಗಿ ಕೂಡಿದರೆ ವಾತ ಮತ್ತು ಸಿತ್ತದ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಸ್ನಿಗ್ಧಾದಿ ಕಫದ ಗುಣಗಳು ಕಫ ಗುಣವಾದ ಶೀತ-ನೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಕೋಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಾರವು. ಏಕೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಶೀತ ಗುಣದಿಂದ ಕಫವು ಗಚ್ಛಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ನಾನಾಂತರಗಮನವೆಂಬ ಕೋಶವು ತಕ್ಕದಿಲ್ಲ. ಇದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಫ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉಷ್ಣ-ನೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದಾಗಲೇ ಅದರ ಕೋಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅವರಿಂದ ಕಫವು ಕವಗಿ ಅದು ಸ್ನಾನಾಂತರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. (೨೦||)

ಚೆಯೋ ವೃದ್ಧಿಃ ಸ್ವಧಾಮ್ನೇವ ಪ್ರದ್ವೇಷೋ ವೃದ್ಧಿಹೇತುಷಾ||೨೧||

ವಿಪರೀತಗುಣೇಚ್ಛಾ ಚ.....

ಅರ್ಥ:- ಚಯವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗೋಣ. ಆಗ್ಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ತನ್ನ ಸಮಾನಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಷವೂ ತನ್ನ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಒನ್ನೊಮ್ಮೆ ವಾತ ದೋಷವು ಸಮ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಣವಾಗಿ ಬಿದ್ದಾಗ ಕೂಡ ವಾತ ವೃದ್ಧಿಕರಗಳಾದ ರುಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸದೆ ಅದನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವುದುಂಟು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಸಾತ್ತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಕರಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವು, ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯು, ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಇದ್ದರೆ ಸಂಚಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೨೧||)

.....ಕೋಶಸ್ತನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿತಾ ||

ಲಿಂಗಾನಾಂ ದರ್ಶನಂ ಸ್ವೇಷಾನುಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಂ ರೋಗಸಂಭವಃ ||೨೨||

ಸ್ವಸ್ಥಾನಸ್ಥ ಸಮತಾ ವಿಕಾರಾಸಂಭವಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಕೋಶವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗೋಣವು. ಆಗ್ಗೆ ಆಯಾ ದೋಷಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುವವು. ಅಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು

ರೋಗವು ಬಿಡುತ್ತದೆವೆಂದು. ಶಮನವೆಂಬ ಪದವಿಗಳು ಸ್ವಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿ
ಸಾಮಾನ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವರು ಮತ್ತು ರೋಗವಾಗದೆ ಇರೋಣ. (೨೩)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದೋಷಗಳ ಚಯ, ಪ್ರಕೋಪ, ಶಮನಗಳ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಯಪ್ರಕೋಪಪ್ರಶಮನಾ ವಾಯೋಗ್ರೀಷ್ಮಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ||೨೪||

ವರ್ಷಾದಿಷು ತು ಪಿತ್ತಸ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಃ ಶಿಶಿರಾದಿಷು ||

ಅರ್ಥಃ— ಗ್ರೀಷ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾತದ ಸಂಚಯವು, ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅದರ ಪ್ರಕೋಪವು, ಶರತ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ಶಮನವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದ
ರಂತೆ ವರ್ಷಾ ಶರತ್ ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಿತ್ತದ ಚಯ,
ಕೋಪ, ಶಮನಗಳೂ; ಶಿಶಿರ, ವಸಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಫದ ಚಯ
ಕೋಪ, ಶಮನಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ. (೨೪||),

ಗ್ರೀಷ್ಮ ವರ್ಷಾ ಶಿಶಿರ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಕುಪಿತ
ವಾಗದಿರಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚೀಯತೇ ಲಘುರೂಕ್ಷಾಭಿರೋಷಧೀಭಿಃ ಸಮೀರಣಃ ||೨೫||

ತದ್ವಿಧಸ್ತದ್ವಿಧೇ ದೇಹೇ ಕಾಲಸೌಖ್ಯಾನ್ನ ಕುಪ್ಯತಿ ||

ಅದ್ವಿರಮ್ಲವಿಪಾಕಾಭಿರೋಷಧೀಭಿಶ್ಚ ತಾದ್ಯತಮ್ || ||೨೬||

ಪಿತ್ತಂ ಯಾತಿ ಚಯಂ, ಕೋಪಂ ನ ತು ಕಾಲಸ್ಯ ಶೈತ್ಯತಃ ||

ಚೀಯತೇ ಸ್ನಿಗ್ಧತೀತಾಭಿರುದಕೌಷಧಿಭಿಃ ಕಫಃ ||೨೭||

ತುಲ್ಯೇಽಪಿ ಕಾಲೇ ದೇಹೇ ಚ ಸ್ಥನ್ನತ್ವಾನ್ನ ಕುಕುಪ್ಯತಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗ್ರೀಷ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಘು ರುಕ್ಷ ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ,
(ಆದಾನ ಕಾಲದಿಂದ) ಲಘು ರುಕ್ಷವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ, ಲಘು ರುಕ್ಷ ಸ್ವಭಾವದ
ವಾತವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕಾಲವು ಉಷ್ಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಕುಪಿತ
ವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲ ವಿಪಾಕದ ನೀರು ಮತ್ತು
ತೀಷ್ಣಗಳಿಂದ ಅದೇ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪಿತ್ತವು ಸಂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ

ಕಾಲವು ಶೀತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಕುಪಿತವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಶಿಶಿರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತಗಳಾದ ನೀರು ವಸಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅವರಂತೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತ ಇರುವ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕಫವು ಸಂಚಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಫವು ಗಟ್ಟಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಕೋವವನ್ನು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. (೨೭||)

ಇತಿ ಕಾಲಸ್ವಭಾವೋದಯಮ್

ಅರ್ಥ:— ಇದು ಕಾಲದ ಸ್ವಭಾವವು (೨೭||)

.ಆಹಾರಾದಿನಶಾತ್ಪುನಃ ||೨೮||

ಚಯಾದೀನ್ಯಾಂತಿ ಸದ್ಯೋಽಪಿ ದೋಷಾಃ ಕಾಲೇಽಪಿ ವಾ ನ ತು ||

ಅರ್ಥ:— ಆದರೆ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ದೋಷಗಳು ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಲೇ ಚಯ, ಕೋಪ, ಶಮನಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವು. ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕ) ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ್ನು ಹೊಂದವು. (೨೮||)

ವ್ಯಾಘ್ರೋತಿ ಸಹಸಾ ದೇಹನಾಪಾದತಲಮಸ್ತಕಮ್ ||೨೯||

ನಿವರ್ತತೇ ತು ಕುಪಿತೋ ಮಲೋಽಲ್ಪಾಲ್ಪಂ ಜಲೌಘನತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಕುಪಿತ ದೋಷಗಳು ಒಮ್ಮೇಲೇ ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವವು. ಆದರೆ ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೇ ಹೋಗುವವು. (೨೯||)

ನಾನಾರೋಪೈರಸಂಹ್ಯೇಂಯೈರ್ವಿಕಾರೈಃ ಕುಪಿತಾ ಮಲಾಃ ||೩೦||

ತಾಪಯಂತಿ ತನುಂ ತಸ್ಮಾತ್ತದ್ಧೇತತ್ಪ್ರಾಕೃತಿಸಾಧನಮ್ ||

ತಕ್ಯಂ ಸ್ಥೈರ್ಯಕರೋ ವಕ್ತುಮತಃ ಸಾಮಾನ್ಯಮುಚ್ಯತೇ ||೩೧||

ಅರ್ಥ:— ಕುಪಿತನಾದ ದೋಷಗಳು ವಿವಿಧ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಅಸಂಖ್ಯ ರೋಗಗಳಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಒಡೆಸುತ್ತವೆ. ಅವೆಲ್ಲವುಗಳ ಕಾರಣ, ಲಕ್ಷಣ,

ಬಿಕ್ಕಿತ್ತೆಗಳನ್ನು ಪೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವದು ರಕ್ತಪಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೀವೆ. (೩೦)

ದೋಷಾಃ ಏನ ಹಿ ಸರ್ವೇಷಾಃ ರೋಗಾಣಾಮೇಕಕಾರಣಮ್ ||

ಯಥಾ ವಕ್ಷೀ ಪರಿಪತನ್ ಸರ್ವತಃ ಸರ್ವಮಪ್ಯಹಃ ||೩೧||

ಭಾಯಾನುತ್ಯೇತಿ ನಾತ್ಮೀಯಾಂ, ಯಥಾ ವಾ ಕೃತ್ಸ್ಮಮಪ್ಯಹಃ ||

ವಿಕಾರಜಾತಂ ವಿವಿಧಂ ತ್ರೀನ್ಮುಖಾನ್ನಾತಿವರ್ತತೇ ||೩೨||

ತಥಾ ಸ್ವಧಾತುನ್ಯೈಷನ್ಮನಿಮಿತ್ತಮಸಿ ಸರ್ವದಾ ||

ವಿಕಾರಜಾತಂ ತ್ರೀನ್ ದೋಷಾನ್.....

ಪರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳಿಗೆ ದೋಷಗಳೇ ಮೂಲ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆ ಪಕ್ಷಿಯು ಇಡೀ ಹಗಲು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ನೆರಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಾರದೋ ಅಥವಾ ಈ ವಿವಿಧ ಸ್ವಾವರ ಜಂಗಮ ಜಗತ್ತು ಸತ್ತ್ವ ರಜ ತಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧಾತುಮಲವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗ ಸಮೂಹವೂ ಕೂಡ ಮೂರು ದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಾರದು. (ದೋಷಜ ವಂತೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲ.) (೩೩||)

ದೋಷಗಳ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರುಕ್ತಾವೈಗುಣಗಳಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ತೇಷಾಂ ಕೋಪೇ ತು ಕಾರಣಂ ||೩೪||

ಅರ್ಥೈರಸಾತ್ಮೈಃ ಸಂಯೋಗಃ ಕಾಲಃ ಕರ್ಮ ಚ ದುಷ್ಕೃತಮ್ ||

ಹೀನಾತಿಮಿಥ್ಯಾಯೋಗೇನ ಭಿದ್ಯತೇ ತತ್ಪ್ರಸಕ್ತಿಧಾ ||೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಅನುಚಿತವಾದ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಗಳ ಸಂಯೋಗವೂ ದುಷ್ಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಚಳಿಗಾಲ ಮಳೆಗಾಲಗಳೂ ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ದುಷ್ಕೃತಿಗಳೂ ಕಾರಣವು.

ಈ ಮೂರೂ ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗ, ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗ ಎಂದು ಪುನಃ
ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿವೆ. (೩೫)

ಆ ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗ, ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೀನೋಽರ್ಥೇನೇಂದ್ರಿಯಸ್ಯಾಲ್ಪಃ ಸಂಯೋಗಃ ಸ್ವೇನ ನೈವ ವಾ ||
ಅತಿಯೋಗೋಽತಿಸಂಸರ್ಗಃ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಸುರಭೈರವಮ್ ||೩೬||

ಅತ್ಯಾಸನ್ನಾತಿದೂರತ್ವಂ ವಿಪ್ರಿಯಂ ವಿಕೃತಾದಿ ಚ |
ಯದಕ್ಷಲ್ಪವೀಕ್ಷ್ಯತೇ ರೂಪಂ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಃ ಸುದಾರುಣಃ ||೩೭||

ಏವಮತ್ಯುಚ್ಚಮೂತ್ಯಾದೀನಿಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾನ್ ಯಥಾಯಥಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಷಯದೊಡನೆ ಇಂದ್ರಿಯದ ಅಲ್ಪ ಸಂಯೋಗವು
ಅಥವಾ ಏನೂ ಸಂಯೋಗವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು ಹೀನಯೋಗವು. ಹೆಚ್ಚು
ಸಂಯೋಗವು ಅತಿಯೋಗವು. ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಅತಿ ಹೊಳೆಯುವ,
ಅತಿ ಭಯಂಕರವಾದ, ಬಹಳ ಸಮಾಪದ, ಬಹಳ ದೂರದ್ರವ್ಯವೆಂಬ, ಅಥವಾ
ವಿಕೃತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದು
ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು. ಇದರಂತೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ, ಕರ್ಕಶ, ಅಥವಾ ಅನಿಷ್ಟ
ಶಬ್ದಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯದ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು. ಅತಿ
ಹೊಲಸು ಮುಂತಾದ ಗಂಧಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದ ಮಿಥ್ಯಾ
ಯೋಗವು. ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿದು
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು ಎಲ್ಲವುಗಳಿಗಿಂತ ಭಯಂಕರವು. (೩೬||)

.....ಕಾಲಸ್ತು ತೀತೋಽಪ್ಪವರ್ಷಾಭೇಧಾತ್ರಿಧಾ ಮತಃ ||೩೮||

ಸ ಹಿ ನೂಃ ಹೀನತೀತಾರತಿಯೋಗೋಽತಿಲಕ್ಷಣಃ ||

ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಸ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟೋ ವಿಪರೀತಸ್ವಲಕ್ಷಣಃ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಕಾಲವು ಹಳಗಾಲ, ಬೇಸಿಗೆ, ಮಳೆಗಾಲವೆಂದು ಮೂರು
ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತೀತವು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಹೀನ

ಮೋಗವು, ಅತಿಯಾದರೆ ಅತಿಯೋಗವು. ತೀತದ ಪಿಪ್ಪಲೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಳಿಸಿದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು. ಇದರಂತೆ ಬೇಸಿಗೆ ಮಳೆಗಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಸಿಲು ಮಳೆಗಳು ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಹೀನಯೋಗವೆಂದೂ ಅತಿ ಇದ್ದರೆ ಅತಿಯೋಗವೆಂದೂ ಎಂಬುದು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಂದರೆ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚಳಿ, ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲು ಇದ್ದರೆ ಅದು ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು. (೩೯)

ಕಾಯವಾಕ್ ಚಿತ್ತಭೇದೇನ ಕರ್ಮಾಪಿ ವಿಭಜೇತ್ ತ್ರಿಧಾ ||

ಕಾಯಾದಿಕರ್ಮಣೋ ಹೀನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಹೀನಸಂಜ್ಞಕಃ ||೪೦||

ಅತಿಯೋಗೋಽತಿವೃತ್ತಿಃ, ವೇಗೋದೀರಣಧಾರಣಮ್ ||

ವಿಷಮಾಂಗಕ್ರಿಯಾರಂಭಪತನಸ್ಥಲನಾದಿಕರ್ಮ ||೪೧||

ಭಾಷಣಂ ಸಾಮಿಭುಕ್ತಸ್ಯ ರಾಗದ್ವೇಷಭಯಾದಿ ಚ ||

ಕರ್ಮ ಪ್ರಾಣಾತಿಪಾತಾದಿ ದಶಧಾ ಯಚ್ಚ ನಿಂದಿತಮ್ ||೪೨||

ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಃ ಸಮಸ್ತೋಽಸಾವಿಹ ವಾಽನುತ್ರ ವಾ ಕೃತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಕಾಯಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ವೇದ, ವಾಕ್, ಮನಸ್ಸುಗಳ ಹೀನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೀನಯೋಗವು, ಅತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅತಿಯೋಗವು, ವೇಗಗಳ ಬಲು ಮೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳೂ, ಅವಯವಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡೋಣ ಬೇಕೋಣ ಎದವೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಕಾಯಿಕ ಕರ್ಮದ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು. ಉಟಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡೋಣವೂ, ವಾಚಿಕ ಕರ್ಮದ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು. ಆಸಕ್ತಿ, ಪ್ರೇಷ, ಭಯ ಮುಂತಾದವೂ ಇಹದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾಣಭಾತ ಮುಂತಾದ (ವಿನಿಚರ್ಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಹತ್ತು ಕರ್ಮಗಳೂ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವು. (೪೨)

ನಿದಾನಮೇತದ್ವೋಷಾಣಾಂ ಕುಪಿತಾಶ್ತೇನ ನೈಕಮ್ ||೪೩||

ಕುರ್ವಂತಿ ವಿವಿಧಾನ್ ವ್ಯಾಧೀನ್ ಶಾಮಾಕೋಷ್ಯಾಸ್ಥಿಸಂಧಿಷು ||

ಅರ್ಥ:- ಮೋಕ್ಷಗಳ ಕೋಷದಲ್ಲಿ ಇವು ಮೂರು ಕಾರಣಗಳು. ಇವುಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧಿಯಾಗಿ ಕ್ಷುತಿವಾದ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಅನೇಕ ತರದ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ರಾಖಾ, ಕೋಪ್ತ, ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

‘ರಾಖಾ’ ಅಂದರೆ ವಿನಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಖಾ ರಕ್ತಾದಯಸ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯರೋಗಾಯನಂ ಹಿ ತತ್ ||೪೪||

ತದಾಶ್ರಯಾ ಮಪವ್ಯಂಗಗಂಡಾಲಜ್ವರ್ದಾದಯಃ ||

ಬಹಿರ್ದೃಗಾಶ್ಚ ದುರ್ನಾಮಗುಲ್ಮತೋಘಾದಯೋ ಗದಾಃ ||೪೫||

ಅರ್ಥ:- ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಧಾತುಗಳು ಮತ್ತು ತ್ವಚೆ- ಇವುಗಳಿಗೆ ಶಾಖೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಬಾಹ್ಯರೋಗ ಮಾರ್ಗವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಷ (ಎಳ್ಳಿನಂಥ ಕರೇಕಲೆ), ವ್ಯಂಗ (ಮೋರೆಯ ಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪು ಕಲೆ), ಗಂಡಾಲಜ್ವಿ (ಗಲ್ಲದ ಮೇಲಿನ ಕೇವುಳ್ಳ ಸಣ್ಣ ಬಳ್ಳಿ), ಅರ್ಬುದ (ವಾಳ) ಮುಂತಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಗುಲ್ಮ, ಬಾವು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. (೪೫)

ಅಂತಃಕೋಷೋ ಮಹಾಸ್ತ್ರೋತ ಆಮಸಕ್ವಾತಯಾಶ್ರಯಃ ||

ತತ್ಕ್ಷಾನ್ಯಾಶ್ಚೈರ್ವಾತೀಸಾರಕಾಸಶ್ವಾಸೋದರಜ್ವರಾಃ ||೪೬||

ಅಂತರ್ದೃಗಂ ಚ ತೋಘಾಶೋಗುಲ್ಮವೀಸರ್ದವಿದ್ರಧಿ ||

ಅರ್ಥ:- ಮಹಾಸ್ತ್ರೋತವು ಅಂತಃಕೋಷವು. ಅದು ಆಮಾ ಶಯ ಸಕ್ವಾತಯಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಮನ ಅತಿಸಾರ ಕಾಸ ಶ್ವಾಸ ಉದರ ಜ್ವರಗಳೂ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಬಾವು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಗುಲ್ಮ ವಿಸರ್ಪ ಕುರುವುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. (೪೬)

ತಿರೋಹೃದಯಬಸ್ತಾದಿಮರ್ಮಾಣ್ಯಾಸ್ಥಾಂ ಚ ಸಂಧಯಃ ||೪೭||

ತನ್ನಿಬದ್ಧಾಃ ಶಿರಾಸ್ನಾಯುಕಂಡರಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಮಧ್ಯಮಃ ||

ರೋಗಮಾರ್ಗಃ, ಸ್ಥಿತಾಸ್ತತ್ರ ಯಕ್ಷಪಕ್ಷವಧಾರ್ಥಿತಾಃ ||೪೮||

ಮೂರ್ಧಾದಿರೋಗಾಃ ಸಂಧ್ಯಸ್ಥಿತ್ರಿಕಶಾಲಗ್ರಹಾದಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ತಲೆ, ಎದೆ, ಬಸ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಮಗಳೂ ಅಸ್ತಿಗಳ ಸಂಧಿಗಳೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ—ರಾ, ಸ್ನಾಯು, ಕಂಡರಾ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಮಧ್ಯಮ ರೋಗ ಮಾರ್ಗವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯ ವೃಕ್ಷ ವಧ (ಅರ್ಧಾಂಗ ವಾತ), ಅದಿಫತ, ತಲೆಶಾಲಿ, ಸಂಧಿ ಎಲವು ತಿಗ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಿಡತ ಮತ್ತು ಶಾಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. (೪೮||)

ಕುಪಿತವಾಯುವಿನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತಂಶವ್ಯಾಸವ್ಯಧಸ್ವಾಪಸಾದರುಕ್ತೋದಭೇದನಮ್ ||೪೯||

ಸಂಗಾಂಗಳಂಗಳಸಂಕೋಚವರ್ತಹರ್ಷಣತರ್ಷಣಮ್ ||

ಕಂಪಪಾರುಷ್ಯಸೌಷಿರ್ಯಶೋಷಸ್ಪಂದನವೇಷ್ಯನಮ್ ||೫೦||

ಸ್ತಂಭಃ ಕಷಾಯರಸತಾ ವರ್ಧಃ ಶ್ಯಾವೋರುಣೋಽಪಿ ವಾ ||

ಕರ್ಮಾಣಿ ವಾಂಛೀಃ.

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಳಗೆ ಸರಿಯೋಣ, ಜಗ್ಗೋಣ, ಜುಚ್ಚೋಣ, ಸ್ಪರ್ಶ-ಜ್ಞಾನನಾಶ, ಬಲಹೀನತೆ, ನೋವು, ಬಡಿದಂತೆ ಸೀಳಿದಂತೆ ವೇದನೆ, ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಮೈ ಮುರಿಯೋಣ, ಸಂಕೋಚ, ಮಲಾದಿಗಳು ಮುದ್ದಿಯಾಗೋಣ, ರೋಮಾಂಜ, ನೀರಡಿಕೆ, ನಡುಗು, ರುಕ್ಷತೆ, ಸರಂಧ್ರತೆ, ಶುಷ್ಕತೆ, ಸ್ಫುರಣ, ಹಿಂಡಿದಂತೆ ಆಗೋಣ, ಸೆಟೆಯೋಣ, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಒಗುರು ರಸ, ಮೈಗೆ ಕಮ್ಮಿ ಅಥವಾ ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ—ಇವು ಕುಪಿತ ವಾಯುವಿನ ಕರ್ಮಗಳು. (೫೦|||)

ಕುಪಿತ ಪಿತ್ತದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಪಿತ್ತಸ್ಯ ದಾಹರಾಗೋಷ್ಠಪಾಕಿತಾಃ ||೫೧||

ಸ್ವೇದಃ ಕ್ಲೇದಃ ಸ್ಪ್ರುತಿಃ ಕೋಠಃ ಸದನಂ ಮೂರ್ಛನಂ ಮದಃ ||

ಕಟುಕಾಮ್ಲ ರಸೌ ವರ್ಧಃ ಪಾಂಡುರಾರುಣವರ್ಧಿತಃ ||೫೨||

ಅರ್ಥ:— ಸರ್ವಾಂಗವಾಹ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಉಷ್ಣತೆ, ಪಚನ, ಬೆನರು, ಅದ್ರ್ಯತ್ವ, ಸ್ವಾಸ, ಕೊಳೆಯೋಣ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ಮದಗಲೂ, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಪಿ, ಹುಳಿ, ರಸಗಲೂ ಮೈಗೆ ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ನಸುಗೆಂಪು ಹೊರ್ತಾದ ಉಳಿದ ಬಣ್ಣಗಳೂ ಕುಪಿತ ಪಿತ್ತದ ಕಾರ್ಯಗಳು. (೫೨)

ಕುಪಿತ ಕಫದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಃ ಸ್ನೇಹಕಾಲಿನ್ಯಕಂಡೂಲತತ್ವಗೌರವಮ್ ||
ಬಂಧೋಪಲೇಪಸ್ತೈಮಿತ್ಯಶೋಫಾವಕ್ತ್ಯತಿನಿದ್ರತಾಃ ||೫೩||

ವರ್ಣಃ ಶ್ವೇತೋ ರಸೌ ಸ್ವಾದುಲಿವಜೌ ಚಿರಕಾಲಿತಾಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವ, ಕಠಿಣತ್ವ, ತುರಿಕೆ, ಕೈತ್ವ, ಜಡತ್ವ, ಸ್ತೋತ ಸ್ಪರ್ಶ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಶೇಷ, ಮಾಂದ್ಯ, ಬಾವು, ಅಪಚನ, ಅತಿನಿದ್ರೆಗಳೂ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣವೂ, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಉಷ್ಣ ರಸಗಳೂ, ಸಾವ ಕಾಶ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕುಪಿತ ಕಫದ ಕಾರ್ಯವು. (೫೩)

ಇತ್ಯಶೇಷಾಮಯವ್ಯಾಪಿ ಯದುಕ್ತಂ ದೋಷೈಲಕ್ಷಣಮ್ ||೫೪||
ದರ್ಶನಾದ್ಯೈರವಹಿತಸ್ತತ್ಸಮ್ಯಗುಪಲಕ್ಷಯೇತ್ ||

ವ್ಯಾಧ್ಯವಸ್ಯಾವಿಭಾಗಜ್ಞಃ ಪಶ್ಯನ್ನಾರ್ತಾನ್ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮ್ ||೫೫||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲ ವೇನೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ-ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವೇನೆಯ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಜ್ಞಾನ ವುಳ್ಳ ವೈದ್ಯನು ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ, ತ್ವಚೆ, ಪ್ರಶ್ನೆ, ಅನುಮಾನ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ರೋಗಿಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಚನ್ನಾಗಿ ಲಕ್ಷಗೊಟ್ಟು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ಕಫಗಳ ಎಲ್ಲ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ. (೫೫)

ಅತಿವಾರ್ತಾಃ ರೋಗಾಶ್ಚ ತ್ವರಿತಶ್ಚ ಪಿತೃಜಾಃ

ವಿಂಶತಿಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜಾಶ್ಚೈವ ಸ್ಥೂಲಾಃ ಸಾನಾತ್ಮಜಾಃ ಸುತಾಃ |

ಸುಖೇದಃ ಪಾದಶೂಲಂ ಸುಸ್ತಿಭ್ರಂಶೋ ವಿಪಾದಿಕಾಃ |

ಖುಷೋ ಗುಲ್ಮಗ್ರಹೋ ಚಾಸುನಿಶ್ಲೇಷೋ ಜಾಸುಕುಂಠನಮ್ |

ಪಿಂಡಿಕೋದ್ವೇಷ್ವನಂ ಸಾದಶ್ಲೋಷೋಃ ಸ್ತಂಭಶ್ಚ ಗೃಧ್ರಶ್ಚ |

ಪಾಂಸುಲ್ಮಂ ಭ್ರಂಶಶೂಲಂ ಚ ಗುದೇ ಸ್ತಂಭಸ್ತು ಮೇವನೇ |

ಮುಷ್ಕಾಕ್ಷೇಪಃ ಶ್ರೋಣಿಭೇದೋ ಮಂಕ್ಷಣಾನಾಥ ಏವ ಚ |

ಉದಾವತೋಽಘ್ರಂ ವಿಕ್ಲೇಪಃ ಪಾರ್ಶ್ವಶ್ವಶ್ಚ ತ್ರಿಕಗ್ರಹಾಃ |

ಖಂಜವಾಮನಕುಬ್ಜತ್ವಂ ಹೃದ್ಯಮೋದರವೇಷ್ವಕೌ

ಹೃನ್ಮೋಹೋ ವಕ್ಷನಿಮೋದಃ ಶೋಷೋದ್ವಾತೌ ತಥೋದಸಃ |

ಬಾಹುಶೋಷೋ ಶನುಗ್ರೀವಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭಾಪ್ಲವೇದನಮ್

ಮಂತಭೇದೋಽಘ್ರಂ ಶೈಥಿಲ್ಯಂ ಕುತೋದ್ವಂಸೋಽಘ್ರಂ ವಾಗ್ಗ್ರಹಃ ||

ಕಷಾಯಾಶ್ಯತ್ವಮೂಕತ್ವೇ ಮುಖಶೋಷೋ ರಸಾಜ್ಞತಾಃ

ಕ್ರಾಂತಾನಾಹೋಽಜ್ಞತಾ ಗಂಧೇಷ್ವರಯೋಽಜ್ಞೈಶ್ಚೈಶ್ವವಜಿಂ ತಥಾ ||

ಬಾಧಿಯಂ ಕರ್ಣಶೂಲಂ ಚ ವರ್ತಮಸ್ತಂಭನಕುಂಠನಮ್ |

ತಿಮಿರಂ ಚಾಕ್ಷಶೂಲಂ ಚ ಭ್ರೂವೈದಾಸೋಽಘ್ರಂ ನೇತ್ರಯೋಃ ||

ಲಲಾಟಶಂಖಭೇದೌ ಚ ಕೇಶಭ್ರೂಸ್ಫುಟಿನಂ ತಥಾ

ಶಿರೋರುಜಾದಿಫತಂ ಜ್ವಂಭಾ ಪ್ರಲಾಪೋ ವೇಶಭುಭ್ರಮಃ |

ಏಕಾಂಗವ್ಯಾಧಿರಾಯಾಮಃ ಪಕ್ಷಾಘಾತೋಽಪತಂತ್ರಕಃ ||

ದಂಡಕಃ ಸ್ವಶ್ವನಾಶಶ್ಚ ಗ್ಲಾಃ ಪಪಾಪರೂಕ್ಷತಾಃ |

ವಿಷಾದೋಽಥಾನವಸ್ಥಾನಮರುಣಶ್ಯಾಮವರ್ಣತಾಃ

ಇತ್ಯೇತಿತಿಃ ಸಮಾಖ್ಯಾತಾಃ ರೋಗಾ ವಾತಸಮುದ್ರವಾಃ ||

ಅಂತರ್ದಾಹೋ ವಿದಾಹಶ್ಚ ಸ್ಲೋಷೋಽಪಿ ದವಭುವ್ರವಃ |

ಅತ್ಯೂಷ್ಮಾ ಚಾಂಸದಾಶಶ್ಚ ಸ್ವೇದೋಽತ್ಯಮ್ಲಕಥೂನಕಾಃ |

ರಕ್ತಕ್ಕೆ ದೋಷಂಗಳಿಗಂಧಕ್ಕೆ ಗಾತ್ರಾವಯವಶಾತನಮ್
ತ್ವಜ್ಞಾಂಸದರಣಂ ಮೂಂಶಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಮವಲಂ ತಥಾ ||

ರಕ್ತವಿಸ್ಫೋಟಕ್ಕೆ ಕೋಶಃ ಸಿತ್ತಾಸ್ವಗ್ರಕ್ತಮಂಡಲೇ
ನೀಲಿಕಾ ಕಾಮಲಾ ಕಕ್ಷಾ ಗಾತ್ರೇ ದರಿತವೀತತಾ ||

ಪೂತಿತಿಕ್ತಾಸ್ವತಾ ತೃಷ್ಣಾ ಬೋಧಗಂಧಾಸ್ವತಾ ತಥಾ
ಜೀವಾವಾನಮತ್ಪ್ರತಿಶ್ಚ ಪ್ರವೇಶಸ್ತಮಸಸ್ತಥಾ

ಗಲಾಸ್ವಗುಧಮೇಘಾಕ್ಷಿಪಾಕೋ ಹಾರಿದ್ರತಾಪಿ ಚ |
ನಖಾಕ್ಷಿಮೂತ್ರಶಕ್ಯತಾಂ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತು ಪಿತ್ತಜ್ಞಾಃ ||

ಸ್ತೈಮಿತ್ಯಂ ಗೌರವಂ ತೃಪ್ತಿರಾಲಸ್ಯಮತಿನಿದ್ರತಾ |
ತಂದ್ರಾಸ್ವಸ್ತಾವಮಾಧುರ್ಯೇ ಪ್ರಲೇಬೋ ಪೃದಯಸ್ಯ ಚ ||

ಸಾದಃ ಕಂಠಪ್ರಲೇಖಶ್ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮೋದ್ಗರಣಮೇವ ಚ |
ಮಲಾಧಿಕ್ಯಮತಿಸ್ಫೋಲ್ಕಂ ಧಮನೀಪ್ರತಿಸಂಚಯಮ್ ||

ಉದಮೋ ಗಲಗಂಧಶ್ಚ ಶೈತ್ಯಂ ಶ್ವೇತಾವಭಾಸತಾ |
ವಿಣ್ಮೂತ್ರನಖನೇತ್ರಾಣಾಂ ಶುಕ್ಲತಾ ಚ ಕಫಾಮಯಾಃ ||

ಯಥಾಸ್ಥೂಲಂ ವಿಕಾರಾಣಾಂ ಚತ್ವಾರಿಂಶದಿದಂ ಶತಮ್

ದೋಷಿಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ನೋಡಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ಯಾಸಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ದೃಷ್ಟಿಃ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಪ್ರಕಾಶನೀ ||

ರತ್ನಾದಿಸದಸಜ್ಜಾನಂ ನ ಶಾಸ್ತ್ರಾದೇವ ಜಾಯತೇ ||೫೬||

ಅರ್ಥಃ— ರತ್ನ ಮತ್ತು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಲೋ ಕೆಟ್ಟ
ಜ್ಞಾನವು ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾರದು. ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸಬೇಕು.
ಅದರಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜ್ಞಾನವು (ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರ
ದಿಂದ ಸಿಗದೆ) ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ದೊರಕುತ್ತದೆ. (೫೬)

ಬೇನೆಗಳ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೃಷ್ಟಾಪರಾಧಜಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಕಶ್ಚಿತ್ಪೂರ್ವಾಪರಾಧಜಃ ||

ತತ್ಸಂಕರಾದ್ಭವತ್ಯನ್ಯೋ ವ್ಯಾಧಿರೇವಂ ತ್ರಿಧಾ ಸ್ಕೃತಃ ||೫೭||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಲವು ಬೇನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅಪರಾಧದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಎರಡರ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವದರಿಂದ ಮೂರು ತೆರನಾಗಿವೆ. (೫೭)

ಯಥಾನಿದಾನಂ ದೋಷೋತ್ಥಃ ಕರ್ಮಜೋ ಹೇತುಭಿರ್ವಿನಾ ||

ಮಹಾರಂಭೋಽಲ್ಪಕೇ ಹೇತವಾತಂಕೋ ದೋಷಕರ್ಮಜಃ ||೫೮||

ಅರ್ಥಃ— ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಬೇನೆಯು ದೋಷಜನ್ಯವೆಂದೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ಬೇನೆಯು ಕರ್ಮಜವೆಂದೂ, ಕಾರಣ ಸ್ವಲ್ಪವಿದ್ದು ಬೇನೆಯು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೆ ದೋಷಕರ್ಮಜವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೫೮)

ವಿಪಕ್ಷಶೀಲನಾತ್ಪೂರ್ವಃ, ಕರ್ಮಜಃ ಕರ್ಮಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ||

ಗಚ್ಛತ್ಯುಭಯಜನ್ಮಾ ತು ದೋಷಕರ್ಮಕ್ಷಯಾತ್ ಕ್ಷಯಮ್ ||೫೯||

ಅರ್ಥಃ— ದೋಷಜನ್ಯ ರೋಗವು ಅದರ ವಿರುದ್ಧ ಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮಜನ್ಯರೋಗವು ಕರ್ಮಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ, ದೋಷ ಮತ್ತು ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೇನೆಯು ಅವೆರಡರ ಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ ಹೋಗುವದು. (೫೯)

ದ್ವಿಧಾ ಸ್ವಪರತಂತ್ರತ್ವಾದ್ವ್ಯಾಧಯೋಽಂತ್ಯಾಃ ಪುನರ್ವಿಧಾ ||

ಪೂರ್ವಜಾಃ ಪೂರ್ವರೂಪಾಖ್ಯಾ ಜಾತಾಃ ಪಶ್ಚಾದುಪದ್ರವಾಃ ||೬೦||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪರತಂತ್ರವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ಪರತಂತ್ರವು ಪುನಃ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಪೂರ್ವರೂಪವೆಂದೂ ಹಿಂದುಗಡೆ ಹುಟ್ಟಿದವು ಉಪದ್ರವವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವು. (೬೦)

ಯಥಾಸ್ವಜನ್ಮೋಪಶಯಾಃ ಸ್ವತಂತ್ರಾಃ ಸ್ವಷ್ಟಲಕ್ಷಣಾಃ ||

ವಿಪರೀತಾಸ್ವತೋಽನ್ಯೇ ತು ವಿದಿತ್ಯದೇವಂ ಮಲಾನಪಿ ||೬೦||

ಅರ್ಥ:— ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಉಪ
ಚಾರಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವ ಸ್ಪಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ರೋಗಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ
ಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದವು ಪರತಂತ್ರಗಳು. ಇದರಂತೆಯೇ ಮಲಗಳ
ಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪರತಂತ್ರ ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೬೦)

ತಾಂಶ್ಚಕ್ಷಯೇದವಹಿತೋ ವಿಕುರ್ವಾಣಾನ್ ಪ್ರತಿಜ್ವರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಪ್ರತಿರೋಗದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವ ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು
ವೈದ್ಯನು ಲಕ್ಷಗೊಟ್ಟು ನೋಡಬೇಕು. (೬೧||)

ತೇಷಾಂ ಪ್ರಧಾನಪ್ರಶಮೇ ಪ್ರಶಮೋಽತಾಮೃತಸ್ತಥಾ ||೬೨||

ಪಶ್ಚಾಚ್ಚಿಕಿತ್ಸೇತ್ತೂರ್ಣಂ ವಾ ಬಲವಂತಮುಪದ್ರವಮ್ ||

ವ್ಯಾಧಿಕ್ಷಿಪ್ತಶರೀರಸ್ಯ ಪಿಂಡಾಕರತರೋ ಹಿ ಸಃ ||೬೩||

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ರೋಗದ ಶಮನವಾಗಲು ಅಮುಖ್ಯ
ರೋಗವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಶಮನ ಹೊಂದುವದು. ಆಗ್ಗೆ ಶಮನ ಹೊಂದ
ದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹಿಂದುಗಡೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಉಪ
ದ್ರವವೇ ಒಲಿಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮೊದಲಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕು.
ಯಾಕೆಂದರೆ ಬೇನೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ದುಃಖ
ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. (೬೩)

ವಿಕಾರನಾಮಾಕುಶಲೋ ನ ಜಿಹ್ರೀಯಾತ್ಕದಾಚನ ||

ನ ಹಿ ಸರ್ವವಿಕಾರಾಣಾಂ ನಾನುತೋಽಸ್ತಿ ಧ್ರುವಾ ಸ್ಥಿತಿಃ ||೬೪||

ಅರ್ಥ:— ರೋಗದ ಹೆಸರು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲೆಂದು ವೈದ್ಯನು ಎಂದೂ
ನಾಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು
ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. (೬೪)

ಸ ಏವ ಕುಪಿತೋ ದೋಷಃ ಸಮುತ್ಥಾನವಿಶೇಷತಃ ||

ಸ್ಥಾನಾಂತರಾಣಿ ಚ ಸ್ತ್ರಾಪ್ಯ ವಿಕಾರಾನ್ ಕುರುತೇ ಬಹೂನ್ ||೬೫||

ಅರ್ಥಃ— ಒಂದೇ ದೋಷವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕುಪಿತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು(೬೫)

ತಸ್ಮಾದ್ವಿಕಾರಪ್ರಕೃತೀರಭಿಷ್ಠಾನಾಂತರಾಣಿ ಚ ||

ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಹೇತುವಿಶೇಷಾಂಶ್ಚ ಶೀಘ್ರಂ ಕುರ್ಯಾದುಪಕ್ರಮಾತ್ ||೬೬||

ಅರ್ಥಃ— ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಕಾರದ ಮೂಲ ಕಾರಣವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಆಶ್ರಯವನ್ನೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ತೀವ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೬೬)

ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಯಶ ಸಿಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ದೂಷ್ಯಂ ದೇಶಂ ಬಲಂ ಕಾಲಮನಲಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಯಃ ||

ಸತ್ತ್ವಂ ಸಾತ್ತ್ವ್ಯಂ ತಥಾಹಾರಮವಸ್ಥಾಶ್ಚ ಪೃಥಗ್ವಿಧಾಃ ||೬೭||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮಾಃ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯೈಷಾಂ ದೋಷಾಪಧನಿರೂಪಣೇ ||

ಯೋ ವರತ್ತೇ ಚಿಕಿತ್ಸಾಯಾಂ ನ ಸ ಸ್ವಲತಿ ಜಾತುಜಿತ್ ||೬೮||

ಅರ್ಥಃ—ದೋಷ ಮತ್ತು ಔಷಧ ವಿಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವೈದ್ಯನು ದೂಷ್ಯ (ಧಾತು ಮತ್ತು ಮಲಗಳು), ದೇಶ (ದೇಹ ಮತ್ತು ಪ್ರವೇಶ), ಶಕ್ತಿ, ಕಾಲ, ಅಗ್ನಿ, ಪ್ರಕೃತಿ, ವಯಸ್ಸು, ಮನಸ್ಸು, ಸಾತ್ತ್ವ್ಯ ಅಹಾರ, ಮತ್ತು ದೂಷ್ಯಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವನೋ ಅವನು ಎಂದೂ ತಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—

ದೂಷ್ಯ = ಸತ್ತ್ವ ಧಾತುಗಳು ಮತ್ತು ಮಲಗಳು.

ದೇಶ = ದೇಹ, ಮತ್ತು ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ, ಸಾಧಾರಣ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶಗಳು

ಬಲ = ಸಹಜ, ಕಾಲಕ್ಕಕ್ಕ, ಯುಕ್ತಿ ಕೃತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು

ಕಾಲ = ಚಳಿಗಾಲ, ಬೇಸಿಗೆ, ಮಳೆಗಾಲ

ಅಗ್ನಿ = ಕಮ, ವಿಷಮ, ಶೀಘ್ರ ಮತ್ತು ಮಂದ

ಪ್ರಕೃತಿ = ನಾಶಕಾದಿ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು

ಮಯಸ್ಸು = ಬಾಲ್ಯ, ತಾರುಣ್ಯ, ವಾರ್ಧಿಕ್ಯ

ಮನಸ್ಸು = ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ

ಸಾತ್ವ್ಯ = ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ

ಅಪಾರ = ಪಿತ, ಅಪಿತ

(೬೮)

ಇದರಹೊರತು ರೋಗದ ಅಲ್ಪತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗುರ್ವಲ್ಪವ್ಯಾಧಿಸಂಸ್ಥಾನಂ ಸತ್ಪದೇಹಬಲಾಬಲಾತ್ ||

ದೃಕ್ಯತೇಪ್ಯನ್ಯಥಾಕಾರಂ ತಸ್ಮಿನ್ನನಿಹಿತೋ ಭವೇತ್ ||

(೬೯)

ಅರ್ಥ:- ರೋಗಿಯ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ದೇಹದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇನೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸಣ್ಣದಾಗಿ ದ್ದರೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೆ ಸಣ್ಣದಾಗಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಲಕ್ಷಕೊಡಬೇಕು.

(೭೦)

ಗುರುಂ ಲಘುಮಿತಿ ವ್ಯಾಧಿಂ ಕಲ್ಪಯಂಸ್ತು ಭಿಷಗ್ಭ್ರುವಃ ||

ಅಲ್ಪದೋಷಾಕಲನಯಾ ಪಥೇ ವಿಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ||

(೭೧)

ತತೋಽಲ್ಪಮಲ್ಪವೀರ್ಯಂ ವಾ ಗುರುವ್ಯಾಧೌ ಪ್ರಯೋಜಿತಮ್ ||

ಉದೀರಯೇತ್ತರಾಂ ರೋಗಾನ್ಸಂಶೋಧನಮಯೋಗತಃ ||

(೭೨)

ಅರ್ಥ:- ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಬೇನೆಯನ್ನು ಸಣ್ಣದೆಂದು ಬಗೆದ ದಡ್ಡ ವೈದ್ಯನು ಸ್ವಲ್ಪ ದೋಷವೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಆಗ್ಗೆ ದೊಡ್ಡ ಬೇನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ವೀರ್ಯದ ಶೋಧನವು ಹೀನಯೋಗವಾದ್ದರಿಂದ ರೋಗವನ್ನು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು.

(೭೩)

ಶೋಧನಂ ತ್ವತಿಯೋಗೇನ ವಿಪರೀತಂ ವಿಪರ್ಯಯೇ ||

ಕ್ಷಣಿಯಾನ್ಮ ಮಲಾಗೇವ ಕೇವಲಂ ವಪುರಸ್ಕೃತಿ ||೨||

ಅರ್ಥವಾ— ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಬೇನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಹಳ ಅರ್ಥವಾ ಬಹಳ ವೀರೃದ ಶೋಧನವು ಅತಿಯೋಗದಿಂದ ಕೇವಲ ಮಲವನ್ನಷ್ಟೇ ಕಳೆಯದೆ ಶರೀರವನ್ನೂ ಕಳೆಯುವದು. (೭೨)

ಅತೋಽಭಿಯುಕ್ತಃ ಸತತಂ ಸರ್ವಮಾಲೋಚ್ಯ ಸರ್ವಥಾ ||

ತಥಾ : ಏಂಜೀತ ಭೈಷಜ್ಯಮಾರೋಗ್ಯಾಯ ಯಥಾ ಧೃವಮ್ || ೭೩ ||

ಅರ್ಥ— ಆ ಕಾರಣ ಅಯುರ್ವೇದಜ್ಞನಾದ ವೈದ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಲೋಚಿಸಿ, ಹೇಗಾದರೆ ಆರೋಗ್ಯವು ಸ್ಥಿತಿಶಬ್ದವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಹಾಗೆ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೭೩)

ಪಶ್ಚಿಂತೇತಃ ಪರಂ ದೋಷಾ ವೃದ್ಧಿಕ್ರಯವಿಭೇದತಃ :

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದ್ದಿ, ಸಂಸರ್ಗಸ್ಥಿರಾ, ತತ್ರ ಮ ತಾನ್ವವ ||೨೪||

ಶ್ರೀನೀವ ಸಮಯಾ ವೃದ್ಧ್ಯಾ, ಪದೇಕಸ್ತುತಿಶಾಂನೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ವೃದ್ಧಿಯ ಭೇದದಿಂದ ಆಗುವ ದೋಷ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಮೂರು ಸಂಸರ್ಗವು (ವಾತ ಪಿತ್ತ, ಕಫಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ವಾತಕಫ ಎಂದು) ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ ದ್ವಿಯಿಂದ ಮೂರು, ಒಂದರ ಅಧಿಕೃದಿಂದ ಆರು, ಹೀಗೆ ಒಂಭತ್ತು ಭೇದಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಒಂದರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದಾಗುವ ಮೂರು ಭೇದಗಳು

೧ ವಾತಸ್ತದ್ಧ ೨ ಪಿತ್ತಸ್ತದ್ಧ ೩ ಕಫಸ್ತದ್ಧ
ಸಂಸರ್ಗದತ್ತಿಯ ಒಂಭತ್ತು ಭೇದಗಳು

[illegible]

ಒಂದರ
ಅಧಿಕೃದಿಂದ

೪. ವಾತ ವೃದ್ಧ, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧತರ.
೫. ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧ, ವಾತ ವೃದ್ಧತರ.
೬. ಕಫ ವೃದ್ಧ, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧತರ.
೭. ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧ, ಕಫ ವೃದ್ಧತರ.
೮. ಕಫ ವೃದ್ಧ, ವಾತ ವೃದ್ಧತರ.
೯. ವಾತ ವೃದ್ಧ, ಕಫ ವೃದ್ಧತರ.

ತ್ರಯೋದತ ಸಮಸ್ತೇಷು, ಷಡ್ ದ್ವೈಕಾತಿಶಯೇನ ತು ||೭೫||
ಏಕಂ ತುಲ್ಯಾಧಿಕೈಃ, ಷಟ್ ಚ ತಾರತಮ್ಯವಿಕಲ್ಪನಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂರೂ ಮೋಷಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಲ್ಲಿ ಎರಡರ ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆಯಿಂದ ಮೂರು, ಒಂದರ ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆಯಿಂದ ಮೂರು, ಮೂರೂ ಸಮನಾಗಿ ವೃದ್ಧವಿರಲು ಒಂದು, ಹೀಗೆ ಏಳು; ಮತ್ತು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಆರು, ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು ಭೇದಗಳುಂಟು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—

ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಎರಡರ ಅಧಿಕೃದಿಂದ ಮೂರು ಭೇದಗಳು

೧. ಕಫ ವೃದ್ಧ, ವಾತ ಪಿತ್ತಗಳು ವೃದ್ಧತರ.
೨. ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧ, ವಾತ ಕಫಗಳು ವೃದ್ಧತರ.
೩. ವಾತ ವೃದ್ಧ, ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ವೃದ್ಧತರ.

ಒಂದರ ಅಧಿಕೃದಿಂದ ಮೂರು ಭೇದಗಳು

೪. ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ವೃದ್ಧ, ವಾತವು ವೃದ್ಧತರ.
೫. ವಾತ ಕಫಗಳು ವೃದ್ಧ, ಪಿತ್ತವು ವೃದ್ಧತರ.
೬. ವಾತ ಪಿತ್ತಗಳು ವೃದ್ಧ, ಕಫವು ವೃದ್ಧತರ.

ಸಮವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಒಂದು

೭. ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳು ವೃದ್ಧ.

ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಆರು ಭೇದಗಳು

೮. ವಾತ ವೃದ್ಧ, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧತರ, ಕಫ ವೃದ್ಧತಮ.
೯. ವಾತ ವೃದ್ಧ, ಕಫ ವೃದ್ಧತರ, ಪಿತ್ತವೃದ್ಧತಮ.
೧೦. ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧ, ಕಫ ವೃದ್ಧತರ, ವಾತ ವೃದ್ಧತಮ.

೧೧. ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧಿ, ವಾತ ವೃದ್ಧತರ, ಕಫ ವೃದ್ಧತಮ.
 ೧೨. ಕಫ ವೃದ್ಧಿ, ವಾತ ವೃದ್ಧತರ, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧತಮ.
 ೧೩. ಕಫ ವೃದ್ಧಿ, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧತರ, ವಾತ ವೃದ್ಧತಮ.

ಚರಕ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (೩೮೦) ಈ ವದಿನುಯ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಪಾಠಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ದರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೧. ಭ್ರಮಃ ಪಿಪಾಸಾ ವಾಹಶ್ಚ ಗೌರವಂ ಶಿರಸೋಽಪಿರುಕ್ಮಾ
 ವಾತಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣೇ ವಿವ್ಯಾಧ್ಲಿಂಗಂ ಮಂದಕಫೇ ಜ್ವರೇ ||೧||
೨. ಶೈತ್ಯಂ ಕಾಸೋಽನುಚಿಸ್ತಂದ್ರಾ ಪಿಪಾಸಾ ವಾಹಶ್ಚಾಘ್ರಾಃ
 ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮೋಲ್ಬಣೇ ವ್ಯಾಧೌ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಾನರೇ ವಿಮಃ ||೨||
೩. ಭದೀಕಃ ಶೈತ್ಯಂ ಮುಹುದಾಹಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಮೋಹೋಽಪಿ ವೇದನಾ |
 ಮಂದವಾತೇ ವ್ಯವಸ್ಯಂತಿ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಕಫೋಲ್ಬಣೇ ||೩||
೪. ಸಂಧ್ಯಾಸ್ಥಿಶಿರಸಃ ಶೂಲಂ ಪ್ರಲಾಪೋ ಗೌರವಂ ಭ್ರಮಃ
 ವಾತೋಲ್ಬಣೇ ಸ್ಯಾದ್ವ್ಯಾಧಿಗುಣೇ ತೃಷ್ಣಾ ಕಂಠಾಸ್ಯಶುಷ್ಕತಾ ||೪||
೫. ರಕ್ತವಿಣ್ಣೂತ್ರತಾ ದಾಹಃ ಸ್ತೇದಸ್ತೃಗ್ವಲಸಂಕ್ಷಯಃ |
 ಮೂರ್ಛಾ ಚೇತಿ ತ್ರಿದೋಷೇ ಸ್ಯಾಧ್ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಗರೀಯಸಿ ||೫||
೬. ಅಲಸ್ಯಾಽನುಚಿತ್ಯಲ್ಲಾಸವಾಹವಮ್ನುರಕಿಭ್ರಮೈಃ |
 ಕಫೋಲ್ಬಣಂ ಸನ್ನಿಪಾತಂ ತಂದ್ರಾಕಾಸೇನ ಚಾದಿತೇಶ್ ||೬||
೭. ಸಮಂ ಮೋಹೈಸ್ತೀಭಿರ್ವ್ಯಡ್ಧೈಃ ಸನ್ನಿಪಾತಶ್ಚ ಲಕ್ಷಣಮ್ |
 ಮುಹುದಾಹೋ ಮುಹುಃ ಶೀತಂ ಕರ್ಷಸ್ತೇದನಪಾರ್ಶ್ವರುಕ್ಮಾ ||೭||
೮. ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಘ್ರದೀರಾಲಸ್ಯಂ ತಂದ್ರಾರುಚ್ಯಗ್ನಿಮಾರ್ಜವಮ್ |
 ಹೀನವಾತೇ ಪಿತ್ತಮಧ್ಯೇ ಚಿದ್ಧಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ ||೮||
೯. ಪಾರಿದ್ರಮೂತ್ರನೇತ್ರತ್ವಗ್ಧಾಹಸ್ತೃಷ್ಣಾ ಭ್ರಮೋಽನುಚಿಃ |
 ಹೀನವಾತೇ ಮಧ್ಯಕಫೇ ಲಿಂಗಂ ವಾತಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ ||೯||
೧೦. ಶಿರೋರುಗ್ವೇಷಃ ಶ್ವಾಸಃ ಪ್ರಲಾಪಶ್ವರ್ಜ್ಯದೋಷಕಾ |
 ಹೀನಪಿತ್ತೇ ಮಧ್ಯಕಫೇ ಲಿಂಗಂ ವಾತಾಧಿಕೇ ಮತಮ್ ||೧೦||
೧೧. ಶೀತಕಂ ಗೌರವಂ ತಂದ್ರಾ ಪ್ರಲಾಪೋಽಪಿ ಶಿರೋಽಪಿರುಕ್ಮಾ |
 ಹೀನಪಿತ್ತೇ ವಾತಮಧ್ಯೇ ಲಿಂಗಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕೇ ವಿಮಃ ||೧೧||
೧೨. ವಚೋಫೇವೋಕ್ತಿಗ್ನಿದಾರ್ಬಲ್ಯಂ ತೃಷ್ಣಾದಾಹೋಽನುಚಿಭ್ರಮಃ ||೧೨||

೧೩ ಕಫಪೀನೇ ವಾತಮುಘ್ನೇ ಲಿಂಗಂ ಪಿತ್ತಾಘಿಕೇ ಮತಮ್ ||

ಶ್ವಾಸಃ ಕಾಸಃ ಸ್ತತಿರಾಸ್ಯೋ ಮುಪಿಶೋಷೋತಿಪಾರ್ಶ್ವರುಕ್

||೧೩||

೧೪ ಕಫಪೀನೇ ಪಿತ್ತಮುಘ್ನೇ ಲಿಂಗಂ ವಾತಾಘಿಕೇ ಸ್ಮೃತಂ

||೧೪||

ಪಂಚವಿಂಶತಿಮಿತ್ಯೇವಂ ವೃದ್ಧೈಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

.....ಕ್ಷೀಣೈಶ್ಚ ತಾವತಃ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರಿಂದ ದೋಷಗಳ ಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಗಳ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಮೂರು ಭೇದಗಳು

೧ ವಾತ ಪ್ರೇಣ ೨ ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣ ೩ ಕಫ ಪ್ರೇಣ

ಸಂಸರ್ಗದಲ್ಲಿಯ ಒಂಭತ್ತು ಭೇದಗಳು

ಸಮಕ್ಷಯದಿಂದ	೧	ವಾತಪ್ರೇಣ,	ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣ
	೨	ವಾತಪ್ರೇಣ,	ಕಫ ಪ್ರೇಣ
	೩	ಪಿತ್ತಪ್ರೇಣ,	ಕಫಪ್ರೇಣ
ಒಂದರ ವೈಯಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ	೪	ವಾತ ಪ್ರೇಣ,	ಪಿತ್ತಪ್ರೇಣತರ
	೫	ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣ,	ವಾತ ಪ್ರೇಣತರ
	೬	ಕಫಪ್ರೇಣ	ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣತರ
	೭	ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣ,	ಕಫ ಪ್ರೇಣತರ
	೮	ಕಫ ಪ್ರೇಣ,	ವಾತ ಪ್ರೇಣತರ
	೯	ವಾತ ಪ್ರೇಣ,	ಕಫ ಪ್ರೇಣತರ

ಸನ್ನಿವಾತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಭೇದಗಳು

ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡರ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಮೂರು

೧ ವಾತವೃ ಪ್ರೇಣ, ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಪ್ರೇಣತರ

౩. పితృవు స్త్రీణి, వాతకళగళు స్త్రీణితర
౪. కళవు స్త్రీణి, వాతపితృగళు స్త్రీణితర

బిందర క్షయాధిక్యదీద మూరు

౪. వాతపితృగళు స్త్రీణి, కళవు స్త్రీణితర
౫. పితృకళగళు స్త్రీణి, వాతవు స్త్రీణితర
౬. వాతకళగళు స్త్రీణి, పితృవు స్త్రీణితర

సమక్షయదీద ఒందు

౭. వాత పితృ కళగళు స్త్రీణి

మూరని దోషగళ కారతమ్మదీద ఆరు

౮. వాత స్త్రీణి, పితృ స్త్రీణితర, కళ స్త్రీణితమ
౯. పితృ స్త్రీణి, వాత స్త్రీణితర, కళ స్త్రీణితమ
౧౦. కళ స్త్రీణి, పితృ స్త్రీణితర, వాత స్త్రీణితమ
౧౧. వాత స్త్రీణి, కళ స్త్రీణితర, పితృ స్త్రీణితమ
౧౨. పితృ స్త్రీణి, కళ స్త్రీణితర, వాత స్త్రీణితమ
౧౩. కళ స్త్రీణి, వాత స్త్రీణితర, పితృ స్త్రీణితమ

(౭౬)

ఏకకవృద్ధి సమతాక్షయ్యేః షట్ తే.....

అర్థః— ఒందొందర వృద్ధి, సామ్య, క్షయగళింద దోష గళు ఆరు ప్రకార.

టెప్తణః—

౧. వాత వృద్ధి, పితృ సమ, కళ స్త్రీణి
౨. పితృ వృద్ధి, వాత సమ, కళ స్త్రీణి
౩. కళ వృద్ధి, పితృ సమ, వాత స్త్రీణి
౪. వాత వృద్ధి, కళ సమ, పితృ స్త్రీణి
౫. పితృ వృద్ధి, కళ సమ, వాత స్త్రీణి
౬. కళ వృద్ధి, వాత సమ, పితృ స్త్రీణి

.....శునక షట్ ||

ఏకక్షయద్వంశవృద్ధ్యాః సమిశయాయాపి తే

(౭౭)

ಭೇದಃ ದ್ವಿಷ್ಠೈರ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಃ ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ತಃ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕಾರಣಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಒಂದರ ಪ್ರಯ, ಎರಡರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಮೂರು, ಎರಡರ ಪ್ರಯ ಒಂದರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಮೂರು, ಮೀಗೆ ಅವು ಮನು ಅರು ಪ್ರಕಾರ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಒಟ್ಟು ೭೦ ಭೇದಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವು. ೬೨ನೆಯ ಭೇದವು ಅಪೋಗ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—

ಒಂದರ ಪ್ರಯ
ಎರಡರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ
ಅವ ಭೇದಗಳು

೧. ವಾತ ಪ್ರೇಣ, ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ವೃದ್ಧ.

೨. ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣ, ವಾತ ಕಫಗಳು ವೃದ್ಧ.

೩. ಕಫ ಪ್ರೇಣ, ವಾತ ಪಿತ್ತಗಳು ವೃದ್ಧ.

ಎರಡರ ಪ್ರಯ
ಒಂದರ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ
ಅವ ಭೇದಗಳು

೪. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಪ್ರೇಣ, ಕಫ ವೃದ್ಧ.

೫. ವಾತ, ಕಫ ಪ್ರೇಣ, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧ.

೬. ಪಿತ್ತ ಕಫ ಪ್ರೇಣ, ವಾತ ವೃದ್ಧ.

೬೩ನೇದು:— ಮೂರೂ ದೋಷಗಳು ಸಮ. ಇದು ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. (೭೭||)

ಸ. ಸರ್ಗಾದ್ರಸರುಧಿರಾದಿಭಿಸ್ತಥೈಷಾಮ್

ದೋಷಾಂಸ್ತು ಪ್ರಯಸಮತಾವಿವೃದ್ಧಿಭೇದೈಃ || ೭೮ ||

ಅನಂತಂ ತರತಮಯೋಗತಶ್ಚ ಯಾತಾನ್ ||

ಜಾನೀಯಾದವಹಿತಮಾನಸೋ ಯಥಾಸ್ವಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರ ಹೊರತು ರಸ ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳ ಮತ್ತು ಮೂಲಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದಲೂ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಯ, ಸಾಮ್ಯ, ವೃದ್ಧಿ ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ತಾರತಮ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಅನಂತ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವೆಂಬುದನ್ನು ಮನಸ್ಸುಗೊಟ್ಟು ತಿಳಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. (೭೮||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ

ದೋಷಭೇದೀಯೋ ನಾನು ದ್ವಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಕುವಾಡ್ಯ ವಾಡಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನಪಕ್ಷಿಯ ದೋಷಾದಿವಿಜ್ಞಾನೀಯವೆಂಬ ೧೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೦೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಶೋ ದೋಷೋಽಪಕ್ರಮಣೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಮಃ

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದೋಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೀಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೀಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ವಾತಸ್ಥೋಪಕ್ರಮಃ ಸ್ವೇಹಃ ಸ್ವೇದಃ ಸಂಶೋಧನಂ ವೃದು ||
ಸ್ವಾದ್ವಮ್ಲ ಲವಣೋಷ್ಣಾನಿ ಭೋಜ್ಯಾನ್ಯಭ್ಯಂಗಮರ್ದನಮ್ ||೧||

ವೇಷ್ಪನಂ ತ್ರಾಸನಂ ಸೇಕೋ ಮದ್ಯಂ ಪೈಪ್ಪಿಕಗೌಡಿಕಮ್ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣಾ ಬಸ್ತಯೋ ಬಸ್ತಿನಿಯಮಃ ಸುಖಶೀಲತಾ ||೨||

ದೀಪನೈಃ ಪಾಚನೈಃ ಸಿದ್ಧಾಃ ಸ್ನೇಹಾಶ್ಚಾನೇಕಯೋನಯಃ ||
ವಿಶೇಷಾನ್ಮೇದ್ಯಸಿಲಿತರಸತೈಲಾನುವಾಸನಮ್ ||೩||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದರೆ:- ಸ್ವೇಹ, ಸ್ವೇದ, ವೃದು-
ಶೋಧನ, ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪಾದ ಉಷ್ಣ ಆಹಾರ, ಅಸ್ಥಂಗ, ಮರ್ದನ,
(ಬೆಚ್ಚಗಿರುವಂತೆ) ಬಟ್ಟೆ ಸುತ್ತೋಣ, ಅಂಜಿಸೋಣ, ಕಷಾಯ ಮುಂತಾದವು
ಗಳನ್ನು ಸುರುವೋಣ, ಮದ್ಯ (ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಅಥವಾ ದಿಲ್ಲದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು),
ಸ್ನಿಗ್ಧ ಉಷ್ಣವಾದಂಥ ಬಸ್ತಿಗಳು, ಬಸ್ತಿನಿಯಮ, ಅರಾಮವೋಣ,
ದೀಪಕ ಮತ್ತು ಪಾಚಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ತರದ ಸ್ನೇಹಗಳು.

† ಈ ದೋಷೋಪಕ್ರಮವು ಚರಕ ಬಿ. ೩೦ನೇ ಸುಶ್ರುತ ಉ ೩೫ನೇ
ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ ಸೂತ್ರ ೨೧ ಮತ್ತು ೨೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅದರಲ್ಲಿಯೂ... ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮಾಂಸರಸ ಮತ್ತು ತೈಲ, ಅನುವಾಸನ
ಹಸ್ತಿಯು ಇವು ಮುಖ್ಯ ಉಪಚಾರಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮೃದುವಾದವೆಂದರೆ— ಪ್ರಾಕೃತ್ಯವಾದ ಏಕಃ ಪಂಚಾಂಶೇ
ಪ್ಲಾವಕಾಸ್ಥಾಪನಾನ್ ಚ, ಸಾನ್ಧಾಪನಾನ್ ಕರ್ಪೂರವಂ ಬಸ್ತಯಸ್ತಂಶದೀರಿತಾಃ '
ಎಂದು ಮುಂತಾದ್ದಾಗಿ (೧೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೬೩-೬೪ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ
ಕರ್ಪೂರ, ಕಾಲ್ಪ, ಯೋಗವೆಂಬ ಮೃದಗಳು. (೩)

ಪಿತ್ತಸ್ಯ ಸರ್ಪಿಷಃ ಪಾನಂ ಸ್ವಾದುಶೀತೈರ್ವಿರೇಚನಮ್ ||

ಸ್ವಾದುತಿಕ್ತಕಷಾಯಾಣಿ ಭೋಜನಾನ್ಮಾಷಧಾನಿ ಚ ||೪||

ಸುಗಂಧಿರೀತಹೃದ್ಯಾನಾಂ ಗಂಧಾನಾಮುಪಸೇವನಮ್ ||

ಕಂಠೇ ಗುಣಾನಾಂ ಹಾರಾಣಾಂ ಮಣೀನಾಮುರಸಾ ಧೃತಿಃ ||೫||

ಕರ್ಪೂರಚಂದನೋರೇಶೈರನುಲೇಪಃ ಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಣೇ ||

ಪ್ರದೋಷಶ್ಚಂದ್ರಮಾಃ ಸೌಧಂ ಹಾರಿ ಗೀತಂ ಹಿಮೋನಿಲಃ ||೬||

ಅಯಂತ್ರಣಸುಖಂ ಮಿತ್ರಂ ಪುತ್ರಃ ಸಂದಿಗ್ಧಮುಗ್ಧವಾಕ್ ||

ಛಂದಾನುವರ್ತಿನೋ ದಾರಾಃ ಪ್ರಿಯಾಃ ಶೀಲವಿಭೂಷಿತಾಃ ||೭||

ನೀತಾಂಬುಧಾರಾಗರ್ಭಾಣಿ ಗೃಹಾಣ್ಯುದ್ಯಾನದೀರ್ಘಿಕಾಃ ||

ಸುತೀರ್ಥವಿಪುಲಸ್ವಚ್ಛಸಲಿಲಾಶಯಸೈಕತೇ ||೮||

ಸಾಂಭೋಜಜಲತೀರಾಂತೇ ಕಾಯಮಾನಂ ದ್ರುಮಾಕುಲೇ ||

ಸೌಮ್ಯಾ ಭಾವಾಃ ಪಯಃ ಸರ್ಪಿರ್ವಿರೇಕಶ್ಚ ವಿಶೇಷತಃ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತದ ಉಪಚಾರವೆಂದರೆ ತುಪ್ಪ ಕುಡಿಯೋಣ, ಮಧುರ
ಶೀತ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ರೇಚನ, ಸಿಹಿ ಕಹಿ ಒಗರು ರಸಗಳ ಊಟ ಮತ್ತು
ಬಿಸುಧ, ಸುಗಂಧ ಶೀತ ಮನೋಹರ ಗಂಧ ಸೇವನ, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಎಳೆ
ಗಳುಳ್ಳ ಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವದು, ಆಗಾಗ್ಗೆ, ಕರ್ಪೂರ,
ಚಂದನ, ಬಾಳದ ಬೇರುಗಳ ಲೇಪನ, ಪ್ರದೋಷಕಾಲ, ಚಂದ್ರ (ಬೆಳ
ದಿಂಗಳು); ಗಂಜ್ಜನಮನೆ, ಮನೋಹರ ಗಾಯನ, ತುಂಗಾಳಿ (ಇವುಗಳ

ಸೇವನ), ಅಪ್ರತಿಬಂಧ ಸುಖ ಕೊಡುವ ಮಿತ್ರನು, ಅಸ್ವಸ್ಥ ಮುಖರ ಮೂಲಾ-
ಮನ ಮಗನು, ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವ ಸುತೀಲ ಪ್ರಿಯಕಾದ ಹಂಚಿಕೆಯು,
ತಣ್ಣೀರಿನ ಕಾರಂಜಿಗಳುಳ್ಳ ಮನೆಗಳು, ಮನೆದೋಟದಲ್ಲಿರುವ ಸರೋವರ-
ಗಳು, ಚಲೋ ಪಾವಟಿಗೆಗಳುಳ್ಳ ವಿಮಲ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಜಲಾಶಯದ ಕಮಲ-
ಗಳುಳ್ಳ ನೀರಿನ ದಂಡೆಗೆ ಹೊಂದಿ ಉಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ, ನಿಡಗವೆಂದ ಸುತ್ತ-
ಗಟ್ಟಿದ ಗುಡಿಸಲು ಇವುಗಳ ಸೇವನೆಯು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೌಮ್ಯ-
ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಹುಲು ತುಪ್ಪ ರೇಚನಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. (೯)

ಸ್ನೇಹ್ಯಣೋ ವಿಧಿನಾ ಯುಕ್ತಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ವಮನರೇಚನಮ್ ||
ಅನ್ನಂ ರೂಕ್ಷಾಲ್ಪತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಕಟುತಿಕ್ತ ಕಷಾಯಕಮ್ ||೧೦||

ದೀರ್ಘಕಾಲಸ್ಥಿತಂ ಮಧ್ಯಂ ರತಿಪ್ರೀತಿಃ ಪ್ರಜಾಗರಃ ||
ಅನೇಕರೂಪೋ ವ್ಯಾಯಾಮಸ್ಥಿತಾ ರೂಕ್ಷಂ ವಿಮರ್ದನಮ್ ||೧೧||

ವಿಶೇಷಾದ್ವಮನಂ ಯೂಷಃ ಕ್ಷ್ವೇದ್ರಂ ಮೇದೋಘ್ನಮೌಷಧಮ್ ||
ಧೂಮೋಪವಾಸಗಂಡೂಷಾ ನಿಃಸುಖತ್ವಂ ಸುಖಾಯ ಚ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫದ ಉಪಚಾರವು:— ವಿಧಿ ಪ್ರಕಾರ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ
ವಮನ, ರೇಚನ, ರುಕ್ಷ ಅಲ್ಪ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣವಾದ, ಕಟು ಕಾರ ಬಗರು-
ರಸಗಳುಳ್ಳ ಅನ್ನ, ಹಳೇಮದ್ಯ, ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ಜಾಗರಣೆ, ಅನೇಕ
ತರದ ವ್ಯಾಯಾಮ, ಚಿಂತೆ, ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚದೆ ಮೈ ಬತ್ತೋಣ ಮುಂತಾದವು.
ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಮನ, ಧಾನ್ಯಗಳ ಕಟ್ಟು, ಜೇನುತುಪ್ಪ,
ಮೇದನಾಶಕ (ಗುಗ್ಗುಲು ಮುಂತಾದ) ಔಷಧ ಧೂಮಸೇವನ, ಉಪವಾಸ
ಗಂಡೂಪ, ಸುಖಾಭಾವ ಮುಂತಾದವು ಹಿತಕರಗಳು. (೧೨)

ಉಪಕ್ರಮಃ ಪೃಥಗ್ಗೋಷಾನ್ಯೋನಯಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಃ ||
ಸಂಸರ್ಗಸನ್ನಿಪಾತೇಷು ತಂ ಯಥಾಸ್ವಂ ವಿಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೧೩||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಉಪಚಾರಗ-
ಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸಂಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಪಾತಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪ
ವಾಗುವಂತೆ ಯೋಜಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (೧೩)

ಗ್ರೈಷ್ಠಃ ಸ್ತ್ರಾಯೋ ಮರುತ್ತಿತ್ತೇ ವಾಸಂತಃ ಕಫಮಾರುತೇ ||
ಮರುತೋ ಯೋಗವಾಹಿತ್ವಾತ್ಕಫಸಿತ್ತೇ ತು ಶಾರದಃ ||೧೪||

ಅರ್ಥ:- ಮರುತ. ವಾತಪಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರೈಷ್ಠ ಋತುವಿನ ಉಪಚಾರವನ್ನೂ ಕಫವಾತದಲ್ಲಿ ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಉಪಚಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ವಾಯುವು ಯೋಗವಾಹಿಯಾಗಿರುವದು. ಕಫಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ರರತ್ವಾದ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಗ್ರೈಷ್ಠ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೀತ ಉಪಚಾರವನ್ನೂ, ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ವನುನ ಸ್ವಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಇವೆರಡೂ ವಾತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವವೆಂಬ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫವಾತಗಳಿಗೆ ಉಪಚಾರವು ಹೇಗಾಗುವದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ 'ಮರುತೋ ಯೋಗವಾಹಿತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ವಾತಕ್ಕೆ ಪಿತ್ತಸಂಸರ್ಗವಿರುವ ಪಿತ್ತದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಕಫದ ಸಂಸರ್ಗವಿರುವ ಕಫದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ವಾತವು ಶಮನವಾಗುವದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (೧೪)

ಚಯ ವಿವ ಜಯೋದ್ದೋಷ ಕುಪಿತಂ ತ್ವನಿರೋಧಯನ್ ||
ಸರ್ವಕೋಪೇ ಬಲೀಯಾಂಸಂ ಶೇಷದೋಷಾವಿರೋಧತಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥ:- ಕುಪಿತ ದೋಷಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ ಚಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಎಲ್ಲವೂ ಕುಪಿತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಬಲಿಷ್ಠವಾದದ್ದನ್ನು ಇತರ ದೋಷಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಪರಾಶರ ಋಷಿಗಳು "ಎಲ್ಲವೂ ಕುಪಿತವಾಗಿರಲು ಮೊದಲು ವಾತವನ್ನೇ ಕಳೆಯಬೇಕು; ಏಕೆಂದರೆ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಬಲಿಷ್ಠ; ಅದರ ಹಿಂದೆ ಪಿತ್ತ, ಅದರ ಹಿಂದೆ ಕಫವಿದೆ. ನೇಸಾಪತಿಯನ್ನೇ ಹೊಡೆಯಲು ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲ ಸೈನ್ಯದ ಪರಾಜಯವಾಗುವದೋ ಅದರಂತೆ." ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಬೇರೆ ಕೆಲವರು:- "ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವಕ್ಕೊಟ್ಟು ಕಫವನ್ನು ಮೊದಲು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ತಲೆ ಎದೆ ಕಂಠಗಳು ಕಫದಿಂದ ಲಿಪ್ತವಾಗಿರಲು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ರುಚಿಯು ಬಾರದು. ಊಟ ಹೋಗದು. ಊಟಹೋಗದೆ ದೋಷಗಳ ನಾಶವು ಹೇಗೆ ಆಗುವದು? ಆದ್ದರಿಂದ ಶರೀರ ಮಾರ್ಗದ ಆಗಳಿಯಂತೆ ಇರುವ ಕಫವನ್ನು ಮೊದಲು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು. ಅಮೇಲೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾತಕ್ಕೆ ಸುಷ್ಪಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಅಮೇಲೆ ಅದರ ಕೆಳಗಿರುವ ವಾತವನ್ನು ಗೆದಿಯಬೇಕು." ಎನ್ನುವರು.

ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ನೋಡಲು ಸತ್ತವನ್ನು ಅದೇನಿ ವಾತ ಕಡಗಳನ್ನು
ಮುಖ ಹೇಳುವರು.

ಆದರೆ ಸುಖಾಶಾಂತ್ಯರು ನಿಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಇರುವವು ಉಳಿ
ಯೋಗವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮೋಷಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಅವುಗಳ ಬಲಗಳ ನಿಚಾರಮಾಡಿ
ಯುಕ್ತವೆಂದು ಕಂಡ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. (೧೫)

ಪ್ರಯೋಗ: ಶಮಯೇದ್ವ್ಯಾಧಿಂ ಯೋಃನೃಮನ್ಯಮುದೀರಯೇತ್ ||
ನಾಸೌ ವಿಶುದ್ಧಃ ಶುದ್ಧಸ್ತು ಶಮಯೇದ್ಯೋಃ ನ ಕೋಪಯೇತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥ:— ಯಾವ ಉಪಚಾರವು ಒಂದು ಬೇಸೆಯನ್ನು ಕಳೆಯು
ತ್ತದೆ ಆದರೆ ಬೇರೊಂದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಅದು ಶುದ್ಧವಲ್ಲ.
ಯಾವದು ಒಂದನ್ನು ಕಳೆಯುವದು ಆದರೆ ಬೇರೊಂದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ
ದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಶುದ್ಧವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸತ್ತ ರಜ ತನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಒಂದು ಗುಣವು ಬೇರೊಂದನ್ನು
ನಾಶಮಾಡಲಾರದೋ ಅದರಂತೆ ವಾತವಿತ್ತಕಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ನಾಶ
ಮಾಡಲಾರದು.

ಆರಂಭಕಂ ವಿರೋಧೈಃ ಮಿಥೋ ಯದ್ವದ್ಭೂತತ್ರಯಮ್ |

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಂ ಯುಗಸದ್ವ್ಯಾಧೇದೋಽಪತ್ರಯಂ ತಥಾ || (೧೬)

ವ್ಯಾಯಾಮಾದೂಷ್ಯಣಸ್ತೈಶ್ಚ್ಛಾದಹಿತಾಚರಣಾದಪಿ ||

ಕೋಷ್ಯಾಚ್ಛಾಖಾಸ್ಥಿಮರ್ಮಾಣಿ ದ್ರುತತ್ವಾನ್ಮಾರುತಸ್ಯ ಚ ||೧೭||

ದೋಷಾ ಯಾಂತಿ.....

ಅರ್ಥ:— ದೋಷಗಳು ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದಲೂ ಉಷ್ಣತೆಯ
ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯಿಂದಲೂ ಅಹಿತ ಆಚಾರದಿಂದಲೂ ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಿಂದಲೂ
ಕೋಷ್ಯದಿಂದ, ಶಾಖಾ (ಬಾಹ್ಯ ರೋಗ ಮಾರ್ಗ) ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿಮರ್ಮ
(ಮಧ್ಯ ರೋಗಮಾರ್ಗ) ಗಳನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. (೧೭)

.....ತಥಾ ತೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತೋಮುಖವಿಶೋಧನಾತ್ ||

ವೃದ್ಧ್ಯಾಽಭಿಷ್ಠಂದನಾತ್ಸಾಕಾತ್ಕೋಷ್ಯಂವಾಯೋಶ್ಚ ನಿಗ್ರಹಾತ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:— ಆದರಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ತುಗಳ ಮುಖದ ಶೋಧನದಿಂದಲೂ ದೋಷಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಾಕ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನ ನಿಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಆ ಸ್ತೋತ್ರವು ಶೋಧಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. (೨೮)

ತತ್ರ ಸ್ಥಾಶ್ಚ ವಿಲಂಬೇರನ್ ಭೂಯೋ ಹೇತುಪ್ರತೀಕ್ಷಿಣಃ ||
ತೇ ಕಾಲಾದಿಬಲಂ ಲಬ್ತ್ವಾ ಕುಹ್ಯಂತ್ಯನ್ಯಾಶ್ರಯೇಷ್ವಪಿ ||೧೯||

ಅರ್ಥ:— ಆ ಸ್ತಳದಲ್ಲಿ (ಶೋಷದಲ್ಲಿ) ಕೂತು ಶೋಷ ಕಾರಣದ ಸಾರ್ವೀ ನೋಡುವವು. ಕಾಲ ವೇಶಗಳ ಬಲವು ಶಿಕ್ಷೆ ಕೂಡಲೇ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳವಿರದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಲಿ ಕುಸಿತವಾಗುವವು. (೨೦)

ತತ್ರಾನ್ಯಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥೇಷು ತದೀಯಾಮಬಲೇಷು ತು ||
ಕುರ್ಯಾಚ್ಚೈಕಿತ್ಸಾಂ ಸ್ಥಾನೇವ ಬಲೇನಾನ್ಯಾಭಿಭಾವಿಷು ||೨೦||

ಅರ್ಥ:— ಎರಡನೇ ದೋಷದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು ದುರ್ಬಲವಿದ್ದರೆ ಸ್ಥಾನದೋಷದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎರಡನೆಯದನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಂಥದಾದ (ಪ್ರಬಲ) ಇದ್ದರೆ ಅದರ (ಆಗಂತುಪನ) ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೦)

ಆಗಂತುಂ ಶಮಯೋದ್ದೋಷಂ ಸ್ಥಾನಿನಂ ಪ್ರತಿಕ್ಯತಾ ವಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನದೋಷವು ಆಗಂತುದೋಷ ಶಮನಕ್ಕೆ ಪಾಠಕವಾಗದಂತೆ ನೋಡಲು ಅದರ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಆಗಂತುವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡಬಹುದು. (೨೧)

ಪ್ರಾಯಸ್ತಿರೈಗೈತಾ ದೋಷಾಃ ಕ್ಲೇಶಯಂತ್ಯಾತುರಾಂಸ್ತರಮ್ ||೨೧||
ಕುರ್ಯಾನ್ತು ತೇಷು ತ್ವರಯಾ ದೇಹಾಗ್ನಿಬಲವಿತ್ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಶೋಧನ ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡ ಹೋದ ದೋಷಗಳು ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಬಹುಕಾಲ ಸೀಡಿಸುವವು. ಕಾರಣ ಅವುಗಳ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ತ್ವರೆಯಿಂದ ಮಾಡದೆ ರೋಗಿಯ ದೇಹ ಅಗ್ನಿಬಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೧)

ಶಮಯೇತ್ಯಸ್ತು ಗೋಗೇಣ ಸುಖಂನಾ ಕೋಷ್ಯಮಾಸಯೇತ್ || ೨೨ ||

ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಕೋಷ್ಯಪ್ರಪನ್ನಂಶ್ಚ ಯಥಾಸನ್ನಂ ವಿನಿದ್ಧಂ ರೀತ್ ||

ಅರ್ಥ:-— ಅವುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬುಕುಚರಿಸಿ ರಮನಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ತ್ರಾಸವಾಗದಂತೆ ಕೋಷ್ಯಕ್ಕೆ ತರಬೇಕು. ಕೋಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದು ನೋಡಿ ಸುಖಪಡ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು. (೨೨||)

ಸ್ರೋತೋರೋಧಬಲಭ್ರಂಶಗೌರವಾನಿಲಮೂಢತಾಃ || ೨೩ ||

ಅಲಸ್ಯಾಪಕ್ತಿನ್ಯೀವಮಲಸಂಗಾರುಚಿಕ್ಲಮಾಃ ||

ಲಿಂಗಂ ಮಲಾನಾಂ ಸಾಮಾನಾಂ ನಿರಾಮಾಜಾಂ ವಿಪರ್ಯಯಃ || ೨೪ ||

ಅರ್ಥ:-— ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಅವರೋಧ, ಬಲಹಾಸಿ, ಜಡತ್ವ, ವಾಯು ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಅಲಸ್ಯ, ಅಪಚಯ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಮಲ ಬಂಧ, ಅರುಚಿ, ಗ್ಲಾಸಿ—ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ನಿರಾಮ ಜೋಷವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇವರ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವವು. (೨೪)

ಉಷ್ಮಣೋಲ್ಪಬಲತ್ಪೇನ ಧಾತುಮಾದ್ಯಮಸಾಚಿತಮ್ ||

ದುಷ್ಪಮಾಮಾಶಯಗತಂ ರಸಮಾಮಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ || ೨೫ ||

ಅರ್ಥ:-— ಅಗ್ನಿಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದ ಪಚನವಾಗದೆ, ಮೊದಲನೇ ಧಾತುವಾದ್ಯ (ವಾತಾದಿಗಳಿಂದ) ದುಷ್ಪವಾದ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿವೆ ರಸವನ್ನು ಆಮವೆಂದು ಹೇಳುವರು. (೨೫)

ಅನ್ಯೇ ದೋಷೇಭ್ಯ ಏವಾತಿದುಷ್ಟೇಭ್ಯೋಽನ್ಯಮೂರ್ಛನಾತ್ ||
ಕೋದ್ರವೇಭ್ಯೋ ವಿಷಸ್ಯೇವ ವದಂತ್ಯಾಮಸ್ಯ ಸಂಭವಮ್ || ೨೬ ||

ಅರ್ಥ:-— ಕೆಲವರು ಅತಿ ದುಷ್ಟವಾದಂಥ ದೋಷಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿ ಕೋದ್ರವ ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಆಮ ಉಂಟಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨೬)

ಅನೇನ ತೇನ ಸಂಪೃಕ್ತಾ ದೋಷಾ ದೂಷ್ಯಾಶ್ಚ ದೂಷಿತಾಃ ||

ಸಾಮಾ ಇತ್ಯುಪನಿಶ್ಯಂತೇ ಯೇ ಚ ರೋಗಾಸ್ತದುದ್ಭವಾಃ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ — ಅಮಲವಾದ ಕೂಡಿದ ದೋಷಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ ದೂಷ್ಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಸಾಮದೋಷ ದೂಷ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ರೋಗಗಳೂ ಸಾಮ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಬಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಾಮ, ನಿರಾಮ ದೋಷಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಯುಃ ಸಾಮೋ ವಿಮಂಥಾಗ್ನಿ ಸಾದಸ್ತಂಭಾಂತ್ರಕೂಜನೈಃ |

ವೇದನಾಶೋಧನಿಸ್ತೋಷೈಃ ಕ್ರಮಶೋಷಿಂಗಾಢಿ ಪೀಡಯನ್ ||

ವಿಕರೇದ್ಯುಗಪಚ್ಛಾಪಿ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಕುಪಿತೋ ಭೃಶಮ್ |

ಸ್ನೇಹಾದ್ಯೈರ್ವೃದ್ಧಿಮಾಯಾತಿ ಸೂರ್ಯಮೇಘೋದಯೇ ನರಿ ||

ನಿರಾವೋ ವಿಶಮೋ ರೂಕ್ಷೋ ನಿರ್ವಿಬಂಧೋಽಲ್ಪವೇದನಃ |

ವಿಶರೀತಗುಹೈಃ ಶಾಂತಿಂ ಸ್ವಗೃಹ್ಣಾತಿ ವಿಶೇಷತಃ ||

ದುರ್ಗಂಧಿ ಹರಿತಂ ತ್ಯಾವಂ ಪಿತ್ತಮುಲ್ಲಂ ಪಾಸಂ ಗುರು |

ಅಮ್ಲೀಕಾಕಂಶತ್ಯುಹ್ವಾಹಕಂ ಸಾಮಂ ವಿನಿರ್ಧೀಶೇತ್ ||

ಆತಾನ್ಮಪೀತಮತ್ಯುಷ್ಣಂ ರಸೇ ಕಟುಕಮಸ್ಥಿರಮ್ |

ಪಕ್ಷಂ ವಿಗಂಧಿ ವಿಶ್ವೇಯಂ ರುಚಿವಹ್ನಿಬಲಪ್ರದಮ್ ||

ಅವಿಲಸ್ತಂತುಲಃ ಸ್ಥಾನಃ ಕಂಕದೇಶೇಣವತಿಷ್ಠತೇ ||

ಸಾಮೋ ಬರಾಸೋ ದುರ್ಗಂಧಿಃ ಪ್ಲುದುಬ್ಧಾ ರವಿಘಾತಕೃತ್ ||

ಘನವಾನ್ಪಿಂಡಿತಃ ಶಾಂಧುರ್ನಿಸಾರೋಣಗಂಧ ಏವ ಚ ||

ಪಕ್ಷುಃ ಸ ಏವ ನಿಶ್ಚೇಯಶ್ಚೇದನಾನ್ ವಕ್ತ್ರಬುದ್ಧಿಮಃ ||

ಸರ್ವದೇಹಪ್ರವಿಸ್ತೃತಾನ್ನಾಮಾನ್ ದೋಷಾನ್ಮನಿರ್ಹರೇತ್ ||

ಲೀನಾನ್ನಾತುಷ್ಪನುಕ್ಲಿಷ್ಟಾನ್ ಘರಾದಾಮಾದ್ರಸಾನಿವ ||೨೮||

ಆತ್ರಯಸ್ಯ ಹಿ ನಾಶಾಯ ತೇ ಸ್ಕುರ್ಮುರ್ನಿರ್ಹರತ್ವತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಸರ್ವ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮವಾದ ಘಾತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಚಲಿತವಾಗುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಬಾರದು. ಅಪಕ್ವ ಫಲದಿಂದ ರಸ ತೆಗೆಯ ಹೋದರೆ ಅದು ಹೊರಹಿಡಿದ ಫಲವು ಮಾತ್ರ ಹೇಗೆ ನಾಶವಾಗುವದೋ ಅವರಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷಗಳು ಹೊರಹಿಡಿದವು ಅಶಕ್ತವಿದ್ದದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನಾಶವಾಗದೇ ಅವುಗಳಿದ್ದ ಘಾತಗಳ ನಾಶವು ಮಾತ್ರ ಆಗುವದು. (೨೮||)

ಪಾಚನೈದೀಪನೈಃ ಸ್ನೇಹೈಸ್ತಾನೈದೈಶ್ಚ ಪರಿಷ್ಕೃತಾನ್ ||೨೯||
ಶೋಧಯೇತ್ಪೋಧನೈಃ ಕಾಲೇ ಯಥಾಸನ್ನಂ ಯಥಾಬಲಮ್ |

ಅರ್ಥ:— ಪಾಚನ ದೀಪನಗಳಾದ ಸ್ನೇಹ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಬಲವ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಯೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮೀಪ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಶೋಧಿಸಬೇಕು. (೨೯||)

ಹಂತ್ಯಾಶು ಯುಕ್ತಂ ವಕ್ತ್ರೇಣ ದ್ರವ್ಯಮಾಮಾಶಯಾನ್ಮಲಾನ್ ||೩೦||
ಘ್ರಾಣೇನ ಚೋರ್ಧ್ವಜತ್ರುತ್ಥಾನ್ ಪಕ್ಷಾಧಾನಾದ್ಗುಡೇನ ಚ ||

ಅರ್ಥ:— ಬಾಯಿಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಲಗಳನ್ನೂ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಕಂಠದ ಮೇಲಿನ ದೋಷಗಳನ್ನೂ, ಗುಡದಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಪಕ್ಷಾಶಯದ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ತೀವ್ರ ಗೆಲ್ಲುವವು. (೩೦||)

ಉತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟಾನ್ವನಧ ಉದ್ವಂ ವಾ ನ ಚಾಮಾನ್ವಹತಃ ಸ್ವಯಮ್ ||೩೧||
ಧಾರಯೇದೌಷಧೈರ್ದೋಷಾನ್, ವಿಧೃತಾಸ್ತೇ ಹಿ ರೋಗದಾಃ ||

ಪ್ರವೃತ್ತಾನ್ವಾಗತೋ ದೋಷಾನುಪೇಕ್ಷೇತ ಹಿತಾಶಿನಃ ||೩೨||
ವಿಬದ್ಧಾನ್ವಾಚನೈಸ್ತ್ಯಸ್ತೈಃ ಪಾಚಯೇನ್ನಿಹರೇತ ವಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ಥಾನ ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕೆಳಗೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ಹೊರ ಹೋಗಲೆತ್ತಿಸುವ ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷಗಳನ್ನು ಔಷಧಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಬಾರದು.

ಯಾಕೆಂದರೆ ಹೀಗೆಮಾಡಿದರೆ ಅವು ಕಠಿಣರೊಳಗೆ ಉಳಿದರೋಗವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೋಗಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹೋಗಲಿರುವ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋಗಬೇಕು. ಅವು ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅನೇಕ ಪಾಚಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಅವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶೋಧನ ಕೊಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹಾಕಬೇಕು. (೩೨||)

ಶ್ರಾವಣೇ ಕಾರ್ತಿಕೇ ಚೈತ್ರೇ ಮಾಸಿ ಸಾಧಾರಣೇ ಕ್ರಮಾತ್ ||೩೩||
ಗ್ರೀಷ್ಮವರ್ಷಾಹಿಮಚಿತಾನ್ ವಾಯ್ವಾದೀನಾಶು ನಿರ್ಹರೀತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ವಾತವನ್ನು ಶ್ರಾವಣದಲ್ಲಿಯೂ, ವರ್ಷಾ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ಕಾರ್ತಿಕ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರದಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ಕಫವನ್ನು ಚೈತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಳೆಯಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಈ ಮಾಸಗಳು ಸಾಧಾರಣ ಅಂದರೆ ಬಹಳ ಶೀತ ಅಥವಾ ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ಮಳೆಯುಳ್ಳವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (೩೩||)

ಅತ್ಯುಷ್ಣವರ್ಷಶೀತಾ ಹಿ ಗ್ರೀಷ್ಮವರ್ಷಾಹಿಮಾಗಮಾಃ ||೩೪||

ಸಂಧೌ ಸಾಧಾರಣೇ ತೇಷಾಂ ದುಷ್ಪಾನೋಷಾನ್ವಿಶೋಧಯೇತ್ ||
ಸ್ವಸ್ಥವೃತ್ತಮುಭಿಪ್ರೇತ್, ವ್ಯಾಧೌ ವ್ಯಾಧಿವಶೇನ ತು ||೩೫||

ಅರ್ಥ:- ಗ್ರೀಷ್ಮ ವರ್ಷಾ ಹೇಮಂತ ಋತುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಉಷ್ಣ ಮಳೆ ಶೀತವುಳ್ಳವು ಇರೋಣದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಅತಿರೇಕ ವಿರದ ಈ ಸಂಧಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟದೋಷಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಬೇಕು. ನಿರೋಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಿ ಈ ಕಾಲ ಹೇಳಿದ್ದು. ರೋಗವಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲೇ ರೋಗ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶೋಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ಆ ಋತುಪಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕೂಡಬಾರದು.) (೩೫)

ಆಗ್ನಿ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಮಳೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೃತ್ವಾ ಶೀತೋಷ್ಣವೃಷ್ಟೀನಾಂ ಪ್ರತೀಕಾರಂ ಯಥಾಯಥಮ್ ||
ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ಕ್ರಿಯಾಂ ಸ್ವಾಸ್ತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಕಾಲಂ ನ
ಹಾಪಯೇತ್ ||೩೬||

ಅರ್ಥ:— ಶೀತ, ಉಷ್ಣ, ಮಳೆಗಳ ಬೋಧ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆಗೆ ಹೊರತು, ಇತಿತ್ಯಾದಿ ಕಾಲವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಾರದು. (೩೩)

ಔಷಧ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯುಂಜ್ಯಾದನನ್ನಮನ್ನಾದೌ ಮಧ್ಯೇಷಂತೇ ಕನಲಾಂತರೇ ||

ಗ್ರಾಸೇ ಗ್ರಾಸೇ ಮುಹುಃ ಸಾನ್ನಂ ಸಾಮುದ್ಯಂ ನಿಶಿ ಚೌಷಧಮ್

(೩೩)

ಅರ್ಥ:—೧. ಉಂಜ್ಯಂತ ಮೊದಲೇ ಔಷಧವು ಪಚನವಾಗುವಂತೆ ೨. ಉಂಜ್ಯಂತ ಮೊದಲು, ೩. ಉಂಜಿದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ೪. ಉಂಜಿದ ನಂತರ, ೫. ತುತ್ತಿನ ನಡುವೆ, ೬. ತುತ್ತುತುತ್ತಿಗೆ, ೭. ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲ್ಮೈಯ. ಅನ್ನದೊಳಗೆ ೮. ಉಂಜಿದ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಅನಂತರ, ೧೦. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಔಷಧ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲವು ೧೦ ಪ್ರಕಾರವಿದೆ. (೩೩)

ಕಘೋದ್ರೇಕೇ ಗದೇನನ್ನಂ ಬಲಿನೋ ರೋಗರೋಗಿಣೋಃ ||

ಅರ್ಥ:— ರೋಗ ಮತ್ತು ರೋಗಿಯು ಬಲಿಷ್ಠರಿದ್ದು ಕಘಾಧಿಕ್ಯವಿರಲು ಹಸಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು (೩೩)

ಅನ್ನಾದೌ ವಿಗುಣೇಷಾನೇ.....

ಅರ್ಥ:— ಅಪಾನವಾಯು ಕುಸಿತವಾಗಿರಲು ಉಂಜಕ್ಕೆ ಕೂಡುವಾಗ ಕೊಡಬೇಕು. (೩೩)

..... ಸಮಾನೇ ಮಧ್ಯ ಇಷ್ಟತೇ ||೩೪||

ಅರ್ಥ:— ಸಮಾನವಾಯುವು ಕುಸಿತವಾಗಿದ್ದು ಉಂಜಿದ ನಡುವೆ ಕೊಡಬೇಕು. (೩೪)

ವ್ಯಾನೇಷಂತೇ ಪ್ರಾತರಾತಸ್ಯ.....

ಅರ್ಥ:— ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಕುಪಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮುಂಜಾವಿನ ಊಟದ ನಂತರ ಕೊಡಬೇಕು. (೩೮)

.ಸಾಯಮಾಶಸ್ಯ ತೂತ್ತರೇ

ಅರ್ಥ:— ಉದಾನವಾಯುವಿನ ಕೋಪವಿದ್ದರೆ ರಾತ್ರಿ ಊಟದ ನಂತರ ಕೊಡಬೇಕು. (೩೯)

ಗ್ರಾಸಗ್ರಾಸಾಂತಯೋಃ ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರದುಷ್ವೇ ಮಾತರಿತ್ವನಿ ||೩೯||

ಅರ್ಥ:— ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಕುಪಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿ ತುತ್ತಿನ ನಂತರ ಕೊಡಬೇಕು. (೪೦)

ಮುದುರ್ಮುಹುರ್ಮಿಷಪೃಥ್ವಿಹಿಧ್ಯಾತ್ಯುತ್ಪಾದ್ಯಾಸಕಾಸಿಷು ||

ಅರ್ಥ:— ವಿಷ ವಾಂತಿ ಬಿಕ್ಕು ನೀರಡಿಕೆ ದಮ್ಮು ಕೆಮ್ಮುಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು. (೪೧)

ಯೋಜ್ಯಂ ಸಭೋಜ್ಯಂ ಭೈಷಜ್ಯಂ ಭೋಜ್ಯೈಶ್ಚಿತ್ರೈರರೋಚಕೇ ||೪೦||

ಅರ್ಥ:— ಅರುಚಿಯಲ್ಲಿ ತರತರದ ತಿಂಡಿಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು.

ಕಂಪಾಕ್ಷೇಪಕಹಿಧ್ಯಾಸು ಸಾಮುದ್ಗಂ ಲಘುಭೋಜಿನಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಕಂಪ, ಆಕ್ಷೇಪಕ, ಬಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲಘುಭೋಜನ ಮಾಡಿ ಸುತ್ತು ಊಟದ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕು (೪೦||)

ಊರ್ಧ್ವಜತ್ರವಿಕಾರೇಷು ಸ್ವಪ್ನಕಾಲೇ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||೪೧||

ಅರ್ಥ:— ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಔಷಧ ಕೊಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವೆವು.

ಮೊದಲು ರೋಗವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಔಷಧವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬೇಕು. ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿಯು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಉಳಿದರೂ ಅದು ಹೇಗೆ ಮನಃ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದೋ ಅದರಂತೆ ಬೇನೆಯ ಶೇಷವು ಮುಂದೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು ಕಾರಣ ಬೇನೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದೇ ಸವನೇ ಅದೇ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದ ಹೇಸಿಕೆಯಾಗುವದು. ಅದರಿಂದ ಅವನ್ನೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಮಾರ್ಥಗಳಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಏಳು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣ ತೋರದೆ ಇದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಯಾವನು ಯಾವ ದೇಶದವನೋ ಅಲ್ಲಿಯ ಔಷಧವೇ ಅವನಿಗೆ ಹಿತವು. ತನ್ನ ವೀರ್ಯರಸಗಂಧದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಔಷಧವು ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ತತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವದು.

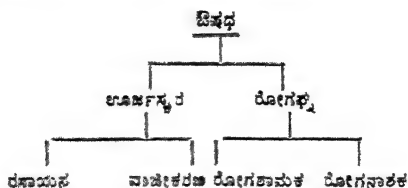
ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೊದಲು ರೋಗಿಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಸುಖವರವರು? ಎಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದವರು? ಅ ದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಮನುಷ್ಯರ ಆಹಾರ ಎಂತವದು? ಅವರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ? ಎಷ್ಟು ಸತ್ವ (ಸಹನ)? ಯಾವದು ಸಾತ್ವಿಕ? ಎಂಥ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ಬರುವವು? ಹಿತ ಯಾವದು? ಅಹಿತವಾವದು? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರೋಗ ಉಂಟಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷಣ ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರುಕ್ಷರಿತ ಆಹಾರದಿಂದ ಆಗಿವೆ ಅಥವಾ ಸಾಹಸ ವೇಗರೋಧ ಧಯ ತೋಕಗಳಿಂದ ಆಗಿವೆ? ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ತೀವ್ರ ವಾಸಿಯಾಗುವದು. ರೋಗ ದಲ್ಲಿಯ ದೋಷದ ಬಲವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕಾರಮಾಡಬೇಕು. ಅನೇಕದೋಷಗಳುಳ್ಳ ರೋಗದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳ ಬಲಗಳನ್ನೂ, ಅನೇಕ ರಸದ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ರಸಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಪ್ರತಿಕಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. ಅದರೆ ವಿಕೃತಸಮಸಮವೇತವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಯವಪ್ರಭಾವದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಮುದಾಯಪ್ರಭಾವದ ತತ್ವವು ತಿಳಿಯಲಾಗದು. ಅಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಔಷಧ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಬೇನೆಯು ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಔಷಧ ಆರೋಪಿಸಬೇಕು. ಅ ಔಷಧವು ದೋಷಾನುರೂಪವಾಗಿರಬೇಕಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇನೆಯ ಮತ್ತು ಬೇನೆಯ ವನೆ ಬಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವೀರ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದ್ದೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚು ವೀರ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಔಷಧಗಳು ಮರ್ಬಲರಿಗೂ - ವಿಕೇಷವಾಗಿ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಹುಡುಗರಿಗೂ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ಇದರಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಲಿಷ್ಠ ಬೇನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಅಲ್ಪ ವೀರ್ಯದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಔಷಧವು ದೋಷವನ್ನು ಉತ್ಪೇಕ್ಷಿಸಮಾಡಿ ಬೇನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು.

ಔಷಧವನ್ನು ಕೂಡ ಹರಿಸಬೇಕು. ಅದರ ಅದರ ರಸ ವೀರ್ಯ ವಿಷಾಕ ಕರ್ಮ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಇದು ಇಂಥ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ

ಇಂಥ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಇಂಥ ಸಂಸ್ಕಾರ ಕೊಟ್ಟಿದೆ, ಇಂಥವೊಡನೆ ಕೊಡಿಸಿದೆ, ಇಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಇಷ್ಟು ದೋಷವನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ಅರ್ಥವಾ ಶಮನ ಮಾಡುವದು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕು ದೋಷ, ದೀಪಧ, ದೂಷ್ಯ, ದೇಶ, ಕಾಲ, ಬಲ, ಅಗ್ನಿ, ಅಹಾರ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ಸತ್ಯ, ಪ್ರಕೃತಿ, ವಯಸ್ಸುಗಳ ಆನಂದಗಳು ಬದಲೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವವು. ಬುದ್ಧಿವಂತರೂ ಕೂಡ ಅಲೋಚಿಸದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿದರೆ ರೋಗಿಯು ಸಾಯುವನು. ಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಮನನ ಮಾಡುತ್ತ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತೀಕ್ಷ್ಣ ಮಾಡಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬೇನೆಗಳ ಉತ್ಪನ್ನ ಮತ್ತು ಅಪವಾದಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಲೋಚಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು.

ಕಾಲದ ವಿಚಾರವೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಕಾಲ (ಶೀತೋಷ್ಣ ಮುಂತಾದ ಇತ್ಯಾದಿ) ಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಥ ರೋಗಕ್ಕೆ ಇಂಥ ಶೋಧನೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಮುಂತಾದ ವಿಧಿಗಳಿರುವವು.

ದೀಪಧದ ಭೇದಗಳನ್ನೂ ಅಲೋಚಿಸಬೇಕು. ಉರ್ಜಸ್ಕರ ಮತ್ತು ರೋಗಿಗಳ್ಳು ಎಂದು ದೀಪಧದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಉಭಯವೂ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ಗುಣದ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದ ಹೀಗೆ ಕರೆಯುವರು.

ರೋಗಿಗಳ್ಳು ದೀಪಧವು ದ್ರವ್ಯ ಅದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಪುನಃ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ದ್ರವ್ಯವು ಭೂಮಿ (ಭಂಗಾರ ಮುಂತಾದ ಖನಿಜಗಳು), ಉದ್ದಿಷ್ಟ (ವನಸ್ಪತಿ), ಪ್ರಾಣಿ (ಮಧು ಫಲ ಮುಂತಾದವುಗಳು) ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಅದ್ರವ್ಯವು = ಉಪವಾಸ, ಗಾಳಿ, ಮುಂತಾದವು. ದೀಪಧವು ದೈವವ್ಯವಾತ್ರಯ (ಮಂತ್ರ, ಬಲಿ, ಮನೆ ಮುಂತಾದವು) ಯುಕ್ತಿ ವ್ಯವಾತ್ರಯ (ಅಹಾರ ದೀಪಧ ಮುಂತಾದವು), ಸತ್ಯಾವಜಯ (ಮನೋಫಿಗ್ರಹ) ಎಂದು ಪುನಃ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ. ಪುನಃ ಅಪ ಕರ್ಷಣ (ತೆಗೆದುಹಾಕುವದು) ಪ್ರಕೃತಿವಿಧಾನ (ಶಮನೆ), ನಿಧಾನತ್ಯಾಗ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ.

೧. ಪೇತು ನಿಪರೀತ, ೨. ವ್ಯಾಧಿನಿಪರೀತ, ೩. ಬಾಧಯಾಘಾತಕಾರಿ ಎಂದು ಶುನಶ್ಚ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ.

ಅನೃಷಭವು—೧. ಬಾಧನ (ಸತ್ಯ ಪ್ರಾಣಹರ), ೨. ಅನುಬಾಧನ (ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಹರ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇದೋಷೋಪ ಕ್ರಮಣೀಯೋ ನಾನು ತ್ರಯೋದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಮಹಾದ್ವೈಪಾಪಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಪ್ಪ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ದೋಷೋಪಕ್ರಮಣೀಯವೆಂಬ ಗಣನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಸುಮು.

೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಎರಡು ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,

ಅಥಾತೋ ದ್ವಿತ್ವನಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಎರಡು ತರಹದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಉಪಕ್ರಮ್ಯ ಸ್ಯ ಹಿ ದ್ವಿತ್ವಾದ್ವಿಧೈವೋಪಕ್ರಮೋ ಮತಃ |

ಏಕಃ ಸಂತರ್ಪಣಸ್ತತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಶ್ಚಾಪತ್ರ್ಪಣಃ

||೧||

ಬೃಂಹಣೋ ಲಂಘನಶ್ಚೇತಿ ತತ್ಪರ್ವಾಯಾವುದಾಹೃತಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಬೇನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ವಿರುವದರಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಂತರ್ಪಣ ಇನ್ನೊಂದು ಲಂಘನತರ್ಪಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೃಂಹಣ, ಲಂಘನ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು.

||೧||

ಬೃಂಹಣಂ ಯದ್ಬೃಹತತ್ವಾಯ ಲಂಘನಂ ಲಾಘವಾಯಯತಃ^೧ |೨|| ದೇಹಸ್ಯ

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವುದು ಶರೀರದ ಮಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವದೋ ಅದು ಬೃಂಹಣ, ಯಾವುದು ಕಾರ್ಕೃವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದೋ ಅದು ಲಂಘನ.

(೨)

^೧ ದ್ವಿವಿದೋಪಕ್ರಮವು ಚರಕದ ಸೂ. ೨೧-೨೨-೨೩ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಸೂ. ೧೫ನೇ ಚ. ೧ನೇ, ಉ. ೩೯ನೇ, ಅಷ್ಠಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೨೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

.....ಭವತಃ ಪ್ರಾಯೋ ಭೌಮಾಪಮಿತರಚ್ಛ ತೇ |

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಬೃಂಹಣವು ಪೃಥ್ವೀವಲಾತ್ಮಕವೂ ಲಂಘನವು ಅಗ್ನಿವಾಯ್ವಾಕಾಶಾತ್ಮಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಹಿಪ್ಪಣಿಃ— ಮುಳ್ಳು ಜಲಿ ಮುಂತಾದವು ಭೂಮಿಜಲವೃಕ್ಷಾಂನವಾಗಿದ್ದರೂ ಲಂಘನವಾಗಿವೆ. ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಗಳು ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಅಕಾಶ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಬೃಂಹಣವಾಗಿವೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಬಹಳ ಮಾಡಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ನೇಹನಂ ರೂಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಸ್ನೇದನಂ ಸ್ತಂಭನಂ ಚ ಯತ್ ||೨||
ಭೂತಾನಾಂ ತದಪಿ ದ್ವೈಧ್ಯಾದ್ವೈತಯಂ ನಾತಿವತ್ತತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನೇಹನ, ರೂಕ್ಷಣ, ಸ್ನೇದನ ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭನಗಳು ಕೂಡ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪಂಚಮುಖಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡೇ ಪ್ರಕಾರ ಇರುತ್ತವೆ. (೨೧)

ಶೋಧನಂ ಶಮನಂ ಚೇತಿ ದ್ವಿಧಾ ತತ್ರಾಪಿ ಲಂಘನಮ್ ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಲಂಘನದಲ್ಲಿ ಶೋಧನ, ಶಮನ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ಇರುವವು.

ಯದೀರಯೇದ್ವಹಿದೋಷಾನ್ ಪಂಚಭಾ ಶೋಧನಂ ಚ ತತ್ ||
ನಿರೂಹೋ ವಮನಂ ಕಾಯುರೋರೇಕೋಽಸ್ರವಿಸ್ತುತಿಃ ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದು ಶೋಧನವು. ಅದು (ಶೋಧನವು) ನಿರೂಹ (ಬಸ್ತಿ), ವಾಂತಿ, ರೇಚನ, ಶಿರೋವಿರೇಚನ (ನಸ್ಯ), ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಎಂದು ಐದು ಪ್ರಕಾರವು. (೫)

ನ ಶೋಧಯತಿ ಯದೋಷಾನ್ ಸಮಾನೋದೀರಯತ್ಕಪಿ ||

ಸಮೀಕರೋತಿ ವಿಷಮಾನ್ ಶಮನಂ, ತಚ್ಚ ಸಪ್ರಧಾ ||೬||

ಪಾಚನಂ ದೀಪನಂ ಕ್ಷುತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾನಾತಪಮಾರುತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವನು ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡುವದಿಲ್ಲ, ಸಮವಾದವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದಿಲ್ಲ, ಅದರ ವಿಷಮ ಇದ್ದವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಮಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅದು ಶಮನವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪಾಚನ, ದೀಪನ, ಕ್ಷುಧಾ ನಿಗ್ರಹ, ತೃಷಾ ನಿಗ್ರಹ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ವಿಸಿಲು ಕಾಸೋಣ, ವಾಯು ಸೇವಿ ಸೋಣ ಎಂದು ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಉಂಟು. (೬॥)

ಬೃಂಹಣಂ ಶಮನಂ ತ್ವೇವ ವಾಯೋಃ ಪಿತ್ತಾನಿಲಸ್ಯ ಚ ||೬॥

ಅರ್ಥ.— ವಾತಕ್ಕೂ ವಾತಪಿತ್ತಕ್ಕೂ ಬೃಂಹಣವೇ ಶಮನವು. (೭)

ಬೃಂಹಯೇದ್ವ್ಯಾಧಿಭೈಷಜ್ಯಮದ್ವ್ಯಸ್ತ್ರೀಶೋಕಕರ್ಶಿತಾನ್ ||
ಭಾರಾಧ್ವೋರೇಕ್ಷತಕ್ಷೀಣರೂಕ್ಷದುರ್ದಲವಾತಲಾನ್ || ||೮॥

ಗರ್ವಿಣೇಸೂತಿಕಾಬಾಲವೃದ್ಧಾನ್ ಗ್ರೀಷ್ಮೇಪರಾನಪಿ ||
ಮಾಂಸಕ್ಷೀರಸಿತಾಸ್ರಿರ್ದುರ್ದುರನ್ನಿಗ್ಧಬಸ್ತಿಭಿಃ || ||೯॥

ಸ್ವಪ್ನಶಯ್ಯಾಸುಖಾಭ್ಯಂಗ ಸ್ನಾನನಿರ್ವೃತಿಹರ್ಷಣೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇನೆ ಬೀಷಧ ಮದ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ದುಃಖಗಳಿಂದ ಕೃಶ ರಾದವರನ್ನೂ, ಭಾರ ಹಾದಿ-ನಡೆಯೋಣ ಉರೇಕ್ಷತಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀಣರಾದವರನ್ನೂ, ರುಕ್ಷ ಅಶಕ್ತ ವಾತ ರೋಗಿಗಳನ್ನೂ ಗರ್ಭಿಣಿ ಬಾಣಂತೀ ಹುಡುಗ ಮುಡುಕರನ್ನೂ ಯಾವಾಗಲೂ, ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಬೇನೆಯವರನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಂಸ ಹಾಲು, ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ, ಮಧುರ ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಬಸ್ತಿ, ನಿದ್ರೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಆರಾಮ ಮಲಗೋಣ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಸ್ನಾನ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಮನೋರಂಜನಗಳಿಂದ ಬೃಂಹಣಮಾಡಬೇಕು. (೯॥)

ಮೇಹಾನುದೋಷಾತಿನ್ನಿಗ್ಧಜ್ವರೋರುಸ್ತಂಭಕುಸ್ಥಿನಃ ||೧೦॥

ವಿಸರ್ದವಿದ್ರಧಿಪ್ಲೀಹಶರೀಕಂಠಾಕ್ಷಿರೋಗಿಣಃ ||

ಸ್ಥೂಲಾಂಶ್ಚ ಲಂಘಯೇನ್ನಿತ್ಯಂ ಶರೀರೇ ತ್ವಪರಾನಪಿ ||೧೧॥

ಅರ್ಥಃ— ಮೇಹ, ಅಮದೋಷ ಅತಿನ್ನಿಗ್ಧಕೆ ಜ್ವರ ಉರುಸ್ತಂಭ ಕುಷ್ಠ ವಿಸರ್ಪ ವಿದ್ರಧಿ ಪ್ಲೀಹ (ನೀರುಬಿಲ್ಲೆ) ಶರೀರೋಗ ಕಂಠರೋಗ

ನೇತ್ರರೋಗವುಳ್ಳವರನ್ನು ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ, ಇತರ ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಶಿಶಿರ ಹೇಮಂತಮುತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಂಘನಮಾಡಿಸಬೇಕು. (೧೧)

**ತತ್ರ ಸಂಶೋಧನೈಃ ಸ್ಥೌಲ್ಯಬಲಪಿತ್ತಕಫಾಧಿಕಾನ್
ಆಮದೋಷಜ್ವರಚ್ಯುರ್ಧಿರತೀಸಾರಹೃದಾಮಯೈಃ** (೧೨)

ವಿಬಂಧಗೌರವೋದ್ಗಾರಹೃಲ್ಲಾಸಾದಿಭಿರಾತುರಾನ್ ||

ಅರ್ಥ.— ಲಂಘನ-ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾರಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತೆ, ಪಿತ್ತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಆಮದೋಷ, ಜ್ವರ, ವಾಂತಿ, ಶಿಶಿರ ಸಾರ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಮಲಬಂಧ, ಜಡತ್ವ, ತೇಗು, ಮಳಮಳಿಸುವದು ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳು ಇದ್ದರೆ ಶೋಧನದಿಂದ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. (೧೨)

ಮಧ್ಯಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಕಾನ್ ಪ್ರಾಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಪಾಚನದೀಪನೈಃ ||೧೩||

ಅರ್ಥ.— ಯಾರಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲತೆ ಮುಂತಾದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳು ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಆಮದೋಷ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳಿದ್ದರೆ ಬಹಳಮಾಡಿ ಮೊದಲು ಪಾಚನ, ದೀಪನ, ಔಷಧಗಳಿಂದ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. (೧೩)

ಏಭಿರೇವಾನುಯೈರಾರ್ತಾನ್ ಹೀನಸ್ಥೌಲ್ಯಬಲಾದಿಕಾನ್ ||

ಕ್ಷುತ್ತ್ವಾನ್ನಿಗ್ರಹೈರೋಷೈಸ್ತ್ವಾರ್ತಾನ್ ಮಧ್ಯಬಲೈರ್ಯಥಾನ್ (೧೪)

ಸಮೀರಣಾತಪಾಯಾಸೈಃ ಕಿಮುತಾಲ್ಪಬಲೈರ್ನರಾನ್ ||

ಅರ್ಥ.— ಈ ಸ್ಥೌಲ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಮೇಲಿನ ವಿಕಾರಗಳು ಇದ್ದರೆ ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆಗಳ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ರೋಗಿಯು ಸಶಕ್ತನಿದ್ದು ವಿಕಾರಗಳ ಬಲವು ಮಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಗಾಳಿ ಬಿಸಿಲು ವ್ಯಾಯಾಮಗಳಿಂದ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಹೀಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ವಿಕಾರಗಳು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಲಂಘನ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. (೧೪||)

ತ ಬೃಂಹಯೇಲ್ಲಂಘನೀಯಾನ್.....

ಗೌರವಂವುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ
(೨೦ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಹೇಳುವೆವು. (೧೮||)

ರೂಪಂ ತೈರೇವ ಚ ಜ್ಞೇಯಮತಿಬೃಂಹಿತಲಂಘಿತೇ ||೧೯||

ಅರ್ಥ:— ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಆ ವಿಕಾರ (ಅತಿಸ್ಥೂಲ್ಯ ಅತಿಕಾರ್ಶ್ಯ)ಗಳಂ
ದಲೇ ಬೃಂಹಣ, ಲಂಘನಗಳ ಅತಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (೧೯)

ಅತಿಸ್ಥೂಲ್ಯಾಪಚೀಮೇಹಜ್ವರೋದರಭಗಂದರಾನ್ ||
ಕಾಸಸನ್ಯಾಸಕೃಚ್ಛ್ರಮಕುಷ್ಠಾದೀನತಿದಾರುಣಾನ್ ||೨೦||

ಅರ್ಥ:— ಬೃಂಹಣದ ಅತಿಯೋಗದಿಂದ ಅತಿಸ್ಥೂಲತೆ, ಗಂಡಮಾಲೆ,
ಪ್ರಮೇಹ, ಜ್ವರ, ಉದರ, ಭಗಂದರ, ಕಾಸ, ಸನ್ಯಾಸ (ಮೂರ್ಚ್ಛಾ
ವಿಶೇಷ), ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಆಮ, ಕುಷ್ಠ ಮುಂತಾದ ಅತಿ ಭಯಂಕರ
ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೨೦)

ತತ್ರ ಮೇದೋನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮನಾಶನಂ ಸರ್ವಮಿಷ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮೇದ ವಾತಕಫಗಳ ನಾಶಕವಾದ ಎಲ್ಲ
ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೦||)

ಕುಲಿಪ್ತಜೂರ್ಣಶ್ಯಾಮಾಕಯವಮುದ್ಗಮಧೂದಕಮ್ ||೨೧||

ಮಸ್ತದಂಠಾಹತಾರಿಷ್ಯಚಿಂತಾರೋಧನಜಾಗರಮ್ ||
ಮಧುನಾ ತ್ರಿಫಲಾಂ ಶಿಶ್ಯಾದ್ಗುಡೂಚೀಮಾಭಯಾಂ ಘನಮ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥ:— ಹುರಳಿ, ಜೋಳ, ಸಾವೆ, ಮುಳುಬವಿ, ಹೆಸರು, ಜೇನು
ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರು, ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿನೀರು, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಅರಿಷ್ಟ,
(ಮಧ್ಯ ವಿಶೇಷ) ಚಿಂತೆ ಶೋಧನ ಜಾಗರಣೆ ಇವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.
ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ತ್ರಿಫಲಾ ಅಥವಾ ಅಮೃತಪ್ರಯ ಚೂರ್ಣ, ಅಲ್ಪೀ
ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಜೇಕಿನಗಡ್ಡೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ನೆಕ್ಕಬೇಕು. (೨೨)

ರಸಾಂಜನಸ್ಯ ಮಹತಃ ಪಂಚಮೂಲಸ್ಯ ಗುಗ್ಗುಲೋಃ ||

ಶಿಲಾಜಿತುಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ಸಾಗ್ನಿ ಮಂಥರಸೋ ಹಿತಃ ||೨೩||

ಅರ್ಥಃ— ರಸಾಂಜನ ಅಥವಾ ಬೃಹತ್ಪಂಚಮೂಲ ಅಥವಾ ಗುಗ್ಗುಲ, ಅಥವಾ ಶಿಲಾಜಿತುಗಳನ್ನು ಹೊಸಲಕ್ಕಿ ರಸಮೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨೩)

ವಿಡಂಗಂ ನಾಗರಂ ಕ್ಷಾರಃ ಕಾಲಲೋಹರಜೋ ಮಧು ||

ಯವಾಮಲಕಚೂರ್ಣಂ ಚ ಯೋಗೋಽಸೌಲಭ್ಯದೋಷಜಿತಃ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಜೇನಿನೊಡನೆ ತಕ್ಕೊಂಡ ವಾಯವಾಡಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಜವಬಾರ, ಬೋಹಭಸ್ಮ, ಜೇನತುಪ್ಪ, ಮುಳಜವಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು-ಇವುಗಳ ಸಮಭಾಗ ಚೂರ್ಣವು ಅತಿಸ್ಫಾಲ್ಯ ಮೋಷವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು (೨೪)

ವೈಷಕಟ್ಟೀವರಾಶಿಗ್ರುವಿಡಂಗಾತಿವಿಷಾಸ್ಥಿರಾಃ ||

ಹಿಂಗುಸೌವರ್ವಲಾಜಾಜೀಯವಾನೀಧಾನ್ಯಚಿತ್ರಕಾಃ ||೨೫||

ನಿಶೇ ಬೃಹತ್ಕಾ ಹಪುಷಾ ಪಾಕಾ ಮೂಲಂ ಚ ಕೇಂಬುಕಾತ್ ||

ವಿಷಾಂ ಚೂರ್ಣಂ ಮಧು ಘೃತಂ ತೈಲಂ ಚ ಸದ್ವಶಾಂತಕಮ್ ||೨೬||

ಸಕ್ತುಭಿಃ ಪೋಡತಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಪೀತಂ ನಿಹಂತಿ ತತ್ ||

ಅತಿಸ್ಫಾಲ್ಯಾದಿಕಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ರೋಗಾನನ್ಯಾಂಶ್ಚ ತದ್ವಿಧಾನ್ ||೨೭||

ಹೃದ್ರೋಗಕಾಮಲಾಶ್ವಿತ್ರಶ್ವಾಸಕಾಸಗಲಗ್ರಹಾನ್ ||

ಬುದ್ಧಿಮೇಧಾಸ್ಮೃತಿಕರಂ ಸನ್ನಸ್ಕಗ್ನೇಶ್ಚ ದೀಪನಮ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥಃ— ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ), ಕಟುಕ ರೋಷಿ, ತ್ರಿಫಲಾ, ನುಗ್ಗಿ, ವಾವಡಿಂಗ, ಅತಿವಿಷ, ಒಂದೆಲೆ ಹೊನ್ನಿ, ಇಂಗು, ಕಾಚೆ ಲವಣ, ಜೇರಿಗೆ, ಅಜಿನಾನ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಚಿತ್ರಕ, ಅರಿಷಣ, ಮರಅರಿಷಣ, ನೆಲಗುಳ್ಳ ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳಗಳ ಬೇರು, ಹಸರಾಣಿ, ಅಗಳಶುಂಠಿ, ಕೆಂಬುಕ ಬೇರು—ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮಭಾಗ

ಕೂಡಿಸಿ ಅವರನ್ನೇ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಫಲಿತ, ತೈಲಗಳನ್ನೂ ಹುಣ್ಣಿಮೆ
ಬಿಲ್ಲುಗಳ ಗಿಡಬಿಟ್ಟು ಮುಳುಕಿಸಿಟ್ಟು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ದೀಪವನ್ನು ತಡ್ಕೊ
ನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೆ ಅತಿ ಸ್ವಾಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಅವಂತಹ ಇತರ
ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಹೃದ್ರೋಗ, ಕಾಮಲೆ, ಶ್ವಿತ್ರ, ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ, ಗಲಗ್ರಹ
ಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವದು ಬುದ್ಧಿ, ಘರಣಾಶಕ್ತಿ, ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು
ಕೊಡುವದು ಮತ್ತು ಮಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡುವದು. (೨೮)

ಅತಿ ಕಾರ್ತೃಂ ಭ್ರಮಃ ಕಾಸಸ್ತೃಷ್ಣಾಧಿಕ್ಯಮರೋಚಕಃ ||
ಸ್ನೇಹಾಗ್ನಿನಿದ್ರಾದೃಕ್ಶೋತ್ರಕುಕ್ರೌಜಃಕ್ಷುತ್ಸ್ವರಕ್ಷಯಃ || ೨೯||
ಬಸ್ತಿಹೃನ್ಮೂರ್ಧಜಂಘೋರುಕ್ರಿಕಪಾರ್ಶ್ವರುಜಾಜ್ವರಃ ||
ಪ್ರಲಾಪೋರ್ಧ್ವಾನಿಲಿಗ್ಲಾನಿಚ್ಛರ್ದಿಪರ್ದಾಸ್ಥಿಭೇದನಮ್ || ೩೦||
ವರ್ಜೋಮೂತ್ರಗ್ರಹಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಜಾಯಂತೇತಿವಿಲಿಂಘನಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅತಿ ಲಂಘನದಿಂದ ಅತಿ ಕೃಶತ್ವ, ಭ್ರಮ, ಕೆಮ್ಮು,
ನೀರಡಿಕೆ, ಅರುಚಿ, ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವ ಪಚನಶಕ್ತಿ ನಿಂದೆ ಕಣ್ಣು ಕೆವಿ ಕುಕ್ರ, ಓಜ
ಹಸಿವೆ ಸ್ವರಗಳ ನಾಶ, ಮೂತ್ರಾಶಯ ಎದೆ ತಲೆ ಮೊಣಕಾಲು ತೊಡೆ ತಿಗ
ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಜ್ವರ, ಬಡಬಡಮೋಣ, ಉರ್ಧ್ವವಾತ, ಗ್ಲಾನಿ,
ವಾಂತಿ, ಸಂಧಿ ಅಸ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಲಿ, ಮಲಮೂತ್ರ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಮುಂತಾದವು
ಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೩೦||)

ಕಾರ್ತೃಮೇವ ವರಂ ಸೌಲ್ಕಾನ್ಯ ಹಿ ಸ್ಥೂಲಸ್ಯ ಭೇಷಜಮ್ || ೩೧||
ಬೃಂಹಣಂ ಲಂಘನಂ ವಾಸಲಮತಿಮೇದೋಗ್ನಿವಾತಜಿಹ್ವ ||
ಮಧುರಸ್ನಿಗ್ಧಸೌಹಿತ್ಯೈರ್ಯತ್ಸೌಖ್ಯೇನ ಚ ನಶ್ಯತಿ || ೩೨||

ಕೃತಿನಾ ಸ್ಥವಿನಾತ್ಯಂತವಿಪರೀತನಿಷೇವನ್ಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಅತಿ ಸ್ಥೂಲತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅತಿ ಕೃಶತ್ವವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಅತಿ ಸ್ಥೂಲನಿಗೆ
ಔಷಧವೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ (ಸ್ಥೂಲನಲ್ಲಿರುವ) ಅತಿಮೇದ, ಅತಿ ಅಗ್ನಿ
ಅತಿವಾತಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ಬೃಂಹಣವು ಅಥವಾ ಲಂಘನವು ಸಮರ್ಥವಲ್ಲವು.

|| “ ಸೌಲ್ಕಾನ್ಯ ” ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರವಿದೆ.

ಮತ್ತು ಕೃಶತ್ವವು ಸುಧುರ ಸ್ಥಿಗ್ಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ ತೃಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸೌಖ್ಯಗಳಿಂದ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೌಖ್ಯವು ಇದರ ವಿಪರೀತಕಹಿ ಕಾರ ಒಗುರು ಮುಂತಾದ ರಸ ಮತ್ತು ದುಃಖ ಸೇವನದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಲಂಘನವು ಅತಿ ಮೇದವನ್ನು ಕಳೆದರೂ ಅತ್ಯಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅತಿನಾಶಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲಾರದು. ಇದರಂತೆ ಬೃಂಹಣವು ಅತ್ಯಗ್ನಿ ಅತಿನಾಶಗಳನ್ನು ಕಳೆದರೂ ಮೇದವನ್ನು ಕಳೆಯಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥೂಲತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ದಿಷಧವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (೩೨||)

ಯೋಜಯೇದ್ಬೃಂಹಣಂ ತತ್ರ ಸರ್ವಂ ಪಾನಾನ್ನಭೇಷಜಮ್ ||೩೩||

ಅರ್ಥ:— ಕೃಶನಿಗೆ ಬೃಂಹಣವಾದ ಎಲ್ಲ ಪಾನ ಆಹಾರ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಅಚಿಂತಯಾ ಹರ್ಷಣೇನ ಧ್ರುವಂ ಸಂತರ್ಪಣೇನ ಚ ||

ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ ಕೃಶೋ ವರಾಹ ಇವ ಪುಷ್ಯತಿ ||೩೪||

ಅರ್ಥ:— ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ಆನಂದ, ಪೌಷ್ಟಿಕ ಆಹಾರದ ತೃಪ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮಲಗೋಣದಿಂದಲೂ ಕೃಶನು ಕಾಡ ಹಂದಿಯಂತೆ ಸೊಕ್ಕುವನು. (೩೪)

ನ ಹಿ ಮಾಂಸಸಮಂ ಕಿಂಚಿದನ್ಯದ್ದೇಹಬೃಹತ್ಸಕೃತ್ ||

ಮಾಂಸಾದಮಾಂಸಂ ಮಾಂಸೇನ ಸಂಭೃತತ್ವಾದ್ವಿಶೇಷತಃ ||೩೫||

ಅರ್ಥ:— ಮಾಂಸದಷ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವದೂ ದೇಹ ಪೋಷಕವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮಾಂಸ ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವಂತೂ ಮಾಂಸದಿಂದಲೇ ತುಂಬಿರುವದರಿಂದ ಅದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇಹ ಪೋಷಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೩೫)

ಗುರು ಜಾತಪ ಣಂ ಸ್ಥೂಲೇ, ವಿಪರೀತಂ ಹಿತಂ ಕೃಶೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ಥೂಲನಿಗೆ ಜಡವಿದ್ದು ಸಾರವಿಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯವೂ, ಕೃಶನಿಗೆ ಅವರ ವಿಪರೀತ (ಲಘುವಿದ್ದು ಸಾರವುಳ್ಳ) ದ್ರವ್ಯವೂ ಹಿತಕರವು. (೩೬||)

ಯನಗೋಧೂಮಮುಭಯೋಃ ಸ್ತದ್ಬೋಗ್ಯಾಹಿತಕಲ್ಪನಮಃ || ೩೬ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇಬ್ಬರಿಗೂ (ಕೃಷ್ಣ, ಸ್ವಲ್ಪಲಿಂಗೂ) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಳುವಿ ಮತ್ತು ಗೋದಿಗಳಿಂದ ಅನರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹಿತಕರವು. (೩೬)

ದೋಷಗತ್ಯಾಂತಿರಿಚ್ಛತೇ ಗ್ರಾಹಿಭೇದ್ಯಾದಿಭೇದತಃ ||
ಉಪಕ್ರಮಾ ನ ತೇ ದ್ವಿತ್ವಾದ್ವಿನ್ನಾ ಅಪಿ ಗದಾ ಇವ || ೩೭ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇನೆಗಳು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸಾಮಾನ್ಯರಾದವರು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ಎರಡೇ ವಿಧವಿರುವಂತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೂ ಕೂಡ ದೋಷಗಳ ಗತಿ (ಸಂಸರ್ಗ ಸನ್ನಿವಾತ, ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯ, ಉರ್ಧ್ವಾರ್ಧೋಗಮನ ಮುಂತಾದವು) ಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತಂಭಕ, ರೇಚಕ ಮುಂತಾದ ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಬೃಂಹಣ ಲಂಘನ ನೆಂದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡೇ ವಿಧವಾಗಿರುವದು. (೩೭)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾನೇ ದ್ವಿವಿಧೋಪ ಕ್ರಮಣೀಯೋ ವಾಮ ಚತುರ್ದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಆಡ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ' ರಹಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ ' ಎಂಬ ' ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ ' ದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಸ್ಯಾನದ್ವಯ ದ್ವಿವಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯ ಎಂಬ ೧೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಮೋಕ್ಷೋಪಕ್ರಮಣೀಯ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಿಧೋಪಕ್ರಮಣೀಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಪಕ್ರಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಮನಗಣ ವಿರೇಚನಗಣ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃಶೋಧನಾದಿಗಣಸಂಗ್ರಹಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಶೋಧನ, ಶಮನ ಮುಂತಾದ ಗಣಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಮದನಮದುಕಲಿಂಬಾನಿಂಬಬಿಂಬೀವಿಶಾಲಾ

ತ್ರಸುಸಕುಟಿಜಮೂರ್ವಾದೇವದಾಲೀಕೃಮಿಘ್ನಮ್ ||

ವಿದುಲದಹನಚಿತ್ರಾಃ ಕೋಶವತ್ಸೌ ಕರಂಜಃ

ಕಣಿಲವಣಿಚ್ಛಿಲಾಸರ್ಷಪಾಶ್ವರ್ದನಾನಿ

||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಮುಗ್ಗುರಿಕಾಯಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಹಿ ಹಾಲುಗುಂಬಳಕಾಯಿ (ಕೈಸೋರೆ), ಬೇವು, ಕಹಿ ತೊಂಡೆಕಾಯಿ, ಕಾಡ ಕವಡೇಕಾಯಿ (ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೇಕಾಯಿ), ಕಹಿ ಸವತೀಕಾಯಿ, ಕೊಡಸಿಗೆ, ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆ, ದೇವದಾಲಿ, ವಾವಡಿಂಗ, ವಿದುಲ, (ಜಲವೇತಸ), ಚಿತ್ರಕ, ಮೂಷಕ ಪರ್ಣಿ, ಕಹಿ ಹೀರಿ, ಕಹಿ ತಿಪ್ಪರಿ, ಹುಲಗಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸೈಂಧವ, ಬಜ್ರ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಸಾಸಿವೆ—ಇವು ವಾಮಕ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು. (೧)

ನಿಕುಂಭಕುಂಭತ್ರಿಫಲಾಗವಾಕ್ಷೀ

ಸ್ನುಕ್ಯಂಖಿನೀನೀಲಿನಿತಿಲ್ಪಕಾನಿ ||

* ಶೋಧನಾದಿ ಗಣಸಂಗ್ರಹವು ಪರಕದ ಸೂ. ೪ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಸೂ. ೩೭-೩೮-೩೯ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೧೫-೧೬-೧೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶಮ್ಯಾಕಕಂಪಿಲ್ಲಕಹೇಮದುಗ್ಧಾ

ದುಗ್ಧಂ ಚ ಮೂತ್ರಂ ಚ ವಿರೇಚನಾನಿ

||೩||

ಅರ್ಥಃ— ದಂತಿ, ತಿಗಡಿ, ತ್ರಿಫಲಾ, ಸಣ್ಣಕಾಡಕವಡಿಕಾಯಿ (ಹಾವುಮೆಕ್ಕಿ), ಮೂರೇಣಿನಕಳ್ಳಿ (ಮಂಡಗಳ್ಳಿ), ಶಂಖನಿ, ನೀಲಿಗಿಡ, ಲೋಧ, ಕಕ್ಕೇಕಾಯಿ, ಕಪಿಲಾ, ಗೊಳಗೊಳಕೆ, ಹಾಲು, ಮೂತ್ರ—ಇವು ರೇಚಕಗಳು. (೩)

ಮದನಕುಟಿಜಕುಷ್ಠದೇವದಾಲೀ

ಮಧುಕವಚಾದಶಮೂಲದಾರುರಾಸ್ನಾಃ

ಯವಮಿಶ್ರಿಕೃತವೇಧನಂ ಕುಲತ್ಫಾ

ಮಧು ಲವಣಂ ತ್ರಿವೃತಾ ನಿರೂಹಣಾನಿ

||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಮಂಗಾರೇಕಾಯಿ, ಹಲಗತ್ತಿ (ಕೊಡಸಿಗೆ) ಕೋಟಿ, ಕೋಷ್ಠ, ದೇವದಾಲಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಬಜ್ರ, ದಶಮೂಲ, ದೇವದಾರು, ರಾಸ್ನಾ (ರೇಸಿಮಿಕಡ್ಡಿ), ಮುಳಜವಿ, ಬಡೆಸೋಪ, ಕಹಿಹೀರಿ, ಹುರಳಿ, ಜೇನತುಪ್ಪ, ಸೈಂಧವ, ನಿಲೋತ್ತರ (ತಿಗಡಿ)—ಇವು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯ ಔಷಧಗಳು. (೪)

ವೇಲ್ಲಾಪಾಮಾರ್ಗವೈಷ್ಣವದಾರ್ವೀಸುರಾಲಾ

ಬೀಜಂ ಸೈರೀಷಂ ಬಾರ್ಧತಂ ಶೈಗ್ರವಂ ಚ ||

ಸಾರೋ ಮಾಧುಕಃ ಸೈಂಧವಂ ತಾಕ್ಷ್ಣಶೈಲಂ

ಪ್ರುಟ್ಕಾ ಪೃಥ್ವೀಕಾ ಶೋಧಯಂತ್ಯುತ್ತಮಾಂಗಮ್

||೫||

ಅರ್ಥಃ— ವಾವಡಿಂಗ, ಉತ್ತರಾಣಿ, ತ್ರಿಕಟಿ, ಮರಲಿರಿಷಣ, ರಾಳ, ಸಿರಸಲಬೀಜ | (ಬಾಗೇಬೀಜ), ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಬೀಜ, ನುಗ್ಗೀ ಬೀಜ, ಇಪ್ಪಿಗಿಡದ ಕೆಚ್ಚು, ಸೈಂಧವ, ರಸಾಂಜನ, ಸಣ್ಣ ಮತ್ಸು ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಪೃಥ್ವೀಕ (ಹಿಂಗುಪತ್ರಿ)—ಇವು ಶಿರೋರೇಚಕ ಧಿರುವವು. (೫)

ಭದ್ರವಾರು ಸತಂ ಕುಷ್ಠಂ ವಶಮೂಲಂ ಬಲಾದ್ವಯಮ್ ||

ವಾಯುಂ ವೀರತರಾದಿಶ್ಚ ವಿದಾರ್ಯಾದಿಶ್ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ಬೇವವಾರು, ತಗರ, ಕೋಷ್ಠ, ವಶಮೂಲ, ಬಲಾ (ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ), ಅತಿಬಲಾ (ಬೋಳಂಗಡ್ಲೆ) — ಇವು ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವೀರತರಾದಿ ಮತ್ತು ವಿದಾರ್ಯಾದಿ ಗಣಗಳು ವಾತನಾಶಕ ಇರುವವು. (೫)

ದುರ್ವಾಽನಂತಾ ನಿಂಬವಾಽಽತ್ಮಗುಪ್ತಾ

ಗುಂದ್ರಾಽಭೀರುಃ ಶೀತಪಾಕೀ ಪ್ರಿಯಂಗುಃ ||

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಃ ಪದ್ಮಕಾದಿಃ ಸ್ಥಿರೇ ದ್ವೇ

ಪದ್ಮಂ ವನ್ಯಂ ಸಾರಿವಾದಿಶ್ಚ ಪಿತ್ತಮ್ ||೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕರಿಕೆ, ನೆಲ ಇಂಗಳ, ಬೇವು, ಅಡಸಲ, ನಸುಗುನ್ನಿ, ಅಮ್ (ದೊಡ್ಡ ಜೇಕು, ಮೃದುವರ್ಭ), ಶತಾವರಿ, ಬಿಳಿಗುಲಗಂಜಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು — ಇವು ಮತ್ತು ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣವೂ, ಪದ್ಮಕಾದಿಗಣವೂ, ಒಂದೆಲೆಯ ಹೊನ್ನಿ ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನಿ, ಕಮಲ, ಕುದ್ರಮುಸ್ತಾ, ಮತ್ತು ಸಾರಿವಾದಿಗಣವೂ ಪಿತ್ತ ನಾಶಕ ಇರುತ್ತವೆ.

ಆರಗ್ವಧಾದಿರರ್ಕಾದಿಮುಷ್ಣಕಾದ್ಯೋಽಸನಾದಿಕಃ ||

ಸುರಸಾದಿಃ ಸಮುಸ್ತಾದಿರ್ವತ್ಸಕಾದಿರ್ಬಲಾಸಜಿತ್ ||೭||

ಅರ್ಥಃ— ಆರಗ್ವಧಾದಿಗಣ, ಅರ್ಕಾದಿಗಣ, ಮುಷ್ಣಕಾದಿಗಣ, ಅಸನಾದಿಗಣ, ಸುರಸಾದಿಗಣ, ಮುಸ್ತಾದಿಗಣ ಮತ್ತು ವತ್ಸಕಾದಿಗಣ— ಈ ಏಳು ಗಣಗಳು ಕಫನಾಶಕವಿರುತ್ತವೆ. (೭)

ಜೀವಂತೀ ಕಾಕೋಲಿ, ಮೇದೇ ದ್ವೇ ಮುದಗ್ನಮಾಷಪರ್ಣೌ ಚ ||

ಮುಷ್ಠಭಕಜೀವಕಮಧುಕಂ ಚೇತಿ ಗಣೋ ಜೀವನೀಯಾಖ್ಯಃ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ಜೀವಂತಿ (ಶೀಹಾಲೆ), ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಫೋದಾ, ಮಹಾಮೇದಾ, ಮುದಗ್ನಪರ್ಣಿ (ಅಡವಿ ಹೆಸರು) ಮಾಷಪರ್ಣಿ

(ಅಡವಿ ಉಮ್ಮ) : ಮಿಸ್ತಾಕ, ಜೀವಕ, ಹೆಸರು ಮುಖ-ಈ ಗಣವು ಜೀವನೋಪಾಯಗಣವು. ೮)

ವಿದಾರ್ಥದಿರಯಂ ಹೃದ್ಯೋ ಬೃಂಹಗೋ ವಾತಪಿತ್ತಹಾ ||

ವೃಷ್ಟೇವದೇವಾಹ್ವಯಶೂರ್ಪಪರ್ಣಾಃ ||

ಕಂಡೂಕಲೀ ಜೀವನಹೃಸ್ವಸಂಜ್ಞೇ

ದ್ವೇ ಪಂಚಕೇ ಗೋಪಸುತಾ ತ್ರಿಪಾದೀ ||೯||

ವಿದಾರ್ಥದಿರಯಂ ಹೃದ್ಯೋ ಬೃಂಹಗೋ ವಾತಪಿತ್ತಹಾ ||

ಶೋಷಗುಲ್ಮಾಂಗಮರ್ದೋರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸಕಾಸಹರೋ ಗಣಃ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ನೆಲಗುಂಟುಕ, ಟೆಡಲ, ಮೇಸುಶೃಂಗಿ, ಬಿಳಿಗಣಜಲ, ಜೀವವಾರು, ಅಡವಿ ಹೆಸರು, ಅಡವಿ ಉಮ್ಮ, ಸಸಗುನ್ನಿ, ಜೀವನಪಂಚಮೂಲ, ಹೃಸ್ವಪಂಚಮೂಲ, ಅನಂತಮೂಲ, ತ್ರಿಪಾದೀ (ಹಂಸಪಾದಿ, ಕೆಂಪುಮುಟ್ಟುಲುಮುರಕ)-ಈ ವಿದಾರ್ಥದಿ ಗಣವು ಹೃದ್ಯ, ಪೌಷ್ಟಿಕ, ವಾತ-ಪಿತ್ತ-ನಾಶಕ, ಕ್ಷಯ ಗುಲ್ಮ ಮೈಶೂಲಿ ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೦)

ಸಾರಿನೋರೀರಕಾಶ್ಚರ್ಮಮಥಾಕಶಿತಿರನ್ವಯಮ್ ||

ಯೌಪ್ತೇ ಪರೂಷಕಂ ಹಂತಿ ದಾಹಪಿತ್ತಾಶ್ರತ್ವಚ್ಛರಾನ್ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ನೋಗದೇಬೇರು, ಬಾಳದಬೇರು, ಶಿವನ್ನೀ ಬೇರು, ಇಷ್ಟೀ ಹೂ, ಬಿಳೀ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಚಂದನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮುಖ್ಯ ಪರೂಷಕ-ಇವು ದಾಹ (ರಕ್ತ ಪಿತ್ತ) ನೀರಡಿಕೆ ಮತ್ತು ಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. (೧೧)

ಪದ್ಮಕಪುಂಡ್ರ ವೃದ್ಧಿತುಗದ್ವ್ಯಾಃ

ಶೃಂಗ್ಯಮೃತಾ ದಶ ಜೀವನಸಂಜ್ಞಾಃ ||

ಸೃಷ್ಟಕರಾ ಘ್ನಂತೀರಣಪಿತ್ತಂ

ಪ್ರೀಣನಜೀವನಬೃಂಹಣವೃಷ್ಟಾಃ ||೧೨||

||೧೨||

ಅರ್ಥ— ಕೆಂಪು ಕಮಲ, ಪುಂಡರೀಕ, ವೃದ್ಧಿ, ವಂಶರೋಚನ, ಮುದ್ದಿ, ಕಾಕಡಸಿಂಗಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮತ್ತು ಜೀವನೀಯಗಣದಲ್ಲೆಯ ಹತ್ತು ಔಷಧ—ಇವು ಸ್ತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು. ಸ್ತನ್ಯಕರ, ತುಷ್ಟಿಪ್ರದ, ಆರೋಗ್ಯಕರ, ಬಲ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿಕರ ಇದ್ದು ವಾತಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವವು. (೧೨)

ಪರೂಷಕಂ ವರಾ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಕಟಿಲಂ ಕತಕಾತ್ಫಲಮ್ |

ರಾಜಾಹ್ವಂ ದಾಡಿಮಂ ಶಾಕಂ ತೃಣ್ಣೂತ್ರಾನುಯವಾತಜಿತ್ ||೧೩||

ಅರ್ಥ:— ದಡಸಲಹಜ್ಜು, ತ್ರಿಫಲಾ ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕೆರಿಸಿವನ್ನಿ, ತಿಳಿಬೀಜ (ಚಿಲ್ಲದಬೀಜ), ರಾಜಾಹ್ವ (ಪಿರಣಿ, ದಾಳಿಂಬ, ಸಾಗ-ಇವು ನೀರಡಿಕೆ ಮೂತ್ರರೋಗ, ವಾತರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವು. (೧೩)

ಅಂಜನಂ ಫಲಿನೀ ನಾಂಸೀ ಪದ್ಮೋತ್ಪಲರಸಾಂಜನಮ್ ||೧೪||

ಸೈಲಾಮಧುಕನಾಗಾಹ್ವಂ ವಿಷಾಂತರ್ದಾಹಪಿತ್ತನುತ್ ||೧೪||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ತ್ರೋತೋಂಜನ ಸೌವೀರಾಂಜನ, ಗಹುಲಾ, ಜಟಾ ಮಾಸಿ, ಬಿಳೀ ಕಮಲ, ಕರೀ ಕಮಲ, ರಸಾಂಜನ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜೇಷ್ಠ ಮಧು ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಶರ—ಈ ಅಂಜನಾದಿಗಳಿಗಿವು ವಿಷ ಅಂತರ್ದಾಹ ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೪)

ಪಟೋಲಕಟುರೋಹಿಣೀಚಂದನಂ

ಮಧುಸ್ತವಗುಡೂಚಿಪಾಶಾನ್ವಿತಮ್ ||

ನಿಹಂತಿ ಕಫಪಿತ್ತಕುಷ್ಠಜ್ವರಾನ್

ವಿಷಂ ವಮಿಮುರೋಚಕಂ ಕಾಮಲಾಮ್ ||೧೫||

ಅರ್ಥ:— ಕಟಿ ಪಡುವಲು, ಕಟುಕರೋಹಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹಾಲು ಕೊರಟಿಗೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅಗಳಕುಂಠಿ (ಹಾಡೀಗಡ್ಡೆ), ಈ ಪಟೋಲಾದಿ ಗಣವು ಕಫ ಪಿತ್ತ ಕುಷ್ಠ ಜ್ವರ ವಿಷ ನಾಂತಿ ಅರುಚಿ ಕಾಮಣಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೫)

ಗುಡೂಚೀಪದ್ಮಕಾರಿಷ್ಯಧಾನಕಾರಕ್ತಚಂದನಮ್ ||

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಚ್ಛರ್ದಿದಾಹತ್ವಪ್ಲಾಘ್ನಮಗ್ನಿಕೃತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಬೇವು, ಹವೀಜ, ರಕ್ತಚಂದನ-ಈ ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿ ಗಣವು ಪಿತ್ತ ಕಫ ಜ್ವರ ವಾಂತಿ ದಾಹ ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ನಾರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಆರಗ್ವಧೇಂದ್ರಯನಪಾಟಲಿಕಾಕತಿಕತ್ತಾ

ನಿಂಬಾಮೃತಾನುಧುರಸಾಸ್ಮನವೃಕ್ಷಪಾಶಾಃ ||

ಭೂನಿಂಬಸೈರ್ಯಕಪಟೋಲಕರಂಜಯುಗ್ಮಂ

ಸಪ್ತಚ್ಯವಾಗ್ನಿಸುಷವೀಫಲಬಾಣಘೋಂಟಾಃ ||೧೭||

ಅರಗ್ವಧಾದಿರ್ಜಯತಿ ಭರ್ದಿ ಕುಷ್ಠವಿಷಜ್ವರಾನ್ ||

ಕಫಂ ಕಂಡೂಂ ಪ್ರಮೇಹಂ ಚ ದುಷ್ಪ್ರವ್ರಣವಿಶೋಧನಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಕಕ್ಕೇಕಾಯಿ, ಇಂದ್ರಜವಿ, ಪಾದರಿ, ಗಜಗು ಬೇವು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಗೊರಟೆಗೆ, ಸೃವವೃಕ್ಷ (ಸಂಪೇಹಂಣಿನಮರ), ಅಗಲತುರಿ, ನೆಲಬೇವು, ಮುಳಜಾಜಿ, (ಗೋರಂಟಿ), ಕಹಿಪಡುವಲ, ಎರಡೂತರದ ಹುಲಗಲಿ, ಸಪ್ತಪರ್ಣಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಸುಷವೀ, ಮಂಗಾರಿಕಾಯಿ, ನೀರಿಹೂವುಳ್ಳ ಮುಳಜಾಜಿ, ಸಣ್ಣ ಬಾರೀಕಾಯಿ-ಈ ಆರಗ್ವಧಾದಿ ಗಣವು ವಾಂತಿ ಕುಷ್ಠ ವಿಷ ಜ್ವರ ಕಫ ಕಂಡೂ ಪ್ರಮೇಹಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು ಮತ್ತು ದುಷ್ಪ್ರವ್ರಣಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವದು. (೧೮)

ಅಸನತಿನಿಶಭೂರ್ಜಶ್ವೇತವಾಹಪ್ರಕೀರ್ಯಾ

ಬದಿರಕದರಧಂಡೀರಿಂಶಪಾಮೇಷತ್ಯಂಗೈಃ ||

ತ್ರಿಹಿಮತಲಪಲಾಶಾ ಜೋಂಗಳಕಃ ಶಾಕಶಾಲಾ

ಕ್ರಮುಕಧವಕಲಿಂಗಚ್ಛಾಕರ್ಣಾಶ್ವಕರ್ಣಾಃ ||೧೯||

ಅಸನಾದಿರ್ವಿಜಯತೇ ಶ್ವಿತ್ರಕುಷ್ಠ ಕಫಕೃಮೀಣ್ ||

ಪಾಂಡುರೋಗಂ ಪ್ರಮೇಹಂ ಚ ಮೇದೋದೋಷನಿಬರ್ಹಣಃ ||೨೦||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಪೃಶೀ ಪೀತತೈಲೋದಕೀರ್ಯಾ

ಶ್ವೇತಾಯುಗ್ಮಂ ತಾಪಸಾನಾಂ ಚ ವೃಕ್ಷಃ ||೨೮||

ಅಯಮರ್ಕಾದಿಕೋ ವರ್ಗಃ ಕಫಮೇದೋವಿಷಾಪಹಃ ||

ಕೃಮಿಕುಷ್ಪಪ್ರಶಮನೋ ವಿಶೇಷಾದ್ವ್ರಣಶೋಧನಃ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ಎಕ್ಕ, ಬಿಳೇ ಎಕ್ಕ, ನಾಗದಂತೀ [ದಾಸಮೆಕ್ಕೇ ಜಾತಿ] ಕೋಳಿಕುಟಮನ ಗಡ್ಡೆ, ಭಾರಂಗ ಮೂಲ, ರಾಸ್ನಾ [ರೇಶಿಮೆಗಡ್ಡೆ], ವೃಶ್ಚಿ ಕಾಲಿ [ಚೇಳುಕೊಂಡಿ], ಹೊಲಸು ಹುಲಗಲಿ [ಹೇತಾರಿ], ಉತ್ತರಾಣಿ, ಸಂಣ ಗಾಗುಂಡೆ ಬೀಜ [ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ], ಹುಲಗಲಿ, ಶ್ವೇತಾ ಮತ್ತು ಮಹಾ ಶ್ವೇತಾ [ಕಿಣಿಹಿ, ಕಟಿಭ], ಇಂಗಕ ಗಿಡ ಈ ಅರ್ಕಾದಿ ಗಣವು ಕಫ, ಮೇದ, ಕೃಮಿ, ವಿಷ, ಕುಷ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ರಣ ಶೋಧನ ಮಾಡುವದು. (೨೯)

ಸುರಸಯುಗಫಣಿಜ್ಜಂ ಕಾಲಮಾಲಾವಿಡಂಗಮ್

ಖರಬುಸವೃಷಕರ್ಣೇ ಕಟ್ಟಿಲಂ ಕಾಸನುರ್ದಃ ||

ಕ್ಷವಕಸರಸಿಭಾಂಗೀರ್ಘಿ ಕಾಮುಕಾಃ ಕಾಕಮಾಚೀ

ಕುಲಹಲವಿಷಮುಃಪ್ಪೇಭೂಸ್ತೃಣೋ ಭೂತಕೇಶೀ ||೩೦||

ಸುರಸಾದಿರ್ಗಣಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಮೇದಃಕೃಮಿನಿಷಾದನಃ ||

ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾರುಚಿಶ್ವಾಸಕಾಸಘ್ನೋ ವ್ರಣಶೋಧನಃ ||೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ಬಿಳೇ ಮತ್ತು ಕರೇ ತುಳಸಿ, ಬಿಳೇ ಕಾಡು ತುಳಸಿ, ಕರೇ ಕಾಡು ತುಳಸಿ, ನಾವಡಿಂಗ, ಮರಗು, ಇಲಿಕಿವಿ, ಕಿರಿಶಿವನೀಗಿಡ, ಎಲವರಿಗೆ ಕ್ಷವಕ [ಶೀನು ಬರುವ ಗಿಡ], ಸರಸಿ, ಗಂಟು ಭಾರಂಗಿ, ಕಾಮುಕಾ [ಅತಿಮುಕ್ತಕ], ಕಾಕಮಾಚಿ [ಕಾಕೀ ಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ], ಕುಲಹಲ [ಮುಂಡಿ], ವಿಷಮುಷ್ಟಿ [ಮಹಾನಿಂಬ], ಭೂಸ್ತೃಣ [ಗಂಜನೀ ಹುಲ್ಲು], ಭೂತಕೇಶಿ [ಲಕ್ಕಿ] ಈ ಸುರಸಾದಿಗಳನ್ನು ಕಫ, ಮೇದ, ಕೃಮಿ, ನೆಗೆಡಿ, ಅರುಚಿ, ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮುಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. ವ್ರಣವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವದು. (೩೧)

* ಕಾಮುಕ, ಕಾಮುಕ, ಕಾಮುಕಾ, ಎಂಬ ಪಾಠ ಭೇದಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಮುಷ್ಯಕಸ್ತು ಗ್ನುರಾದ್ವೀಪಿ ಪಲಾಶಧವಶಿಂಶಿಪಾಃ ||

ಗುಲ್ಮಮೇಹಾಶ್ಮರೀಪಾಂಡುಮೇದೋಽರ್ಶಃ ಕಫಶುಕ್ರಜಿತ್ ||೩೭||

ಅರ್ಥ:— ಮುಷ್ಯಕ [ಮುಳ್ಳು, ಮುತ್ತುಗ್ನ, ಮೂರೇಣನ ಕಳ್ಳ, ತ್ರಿಫಲಾ, ಚಿತ್ರಕ, ಮುತ್ತಲ, ಧವ [ದಿಂದಲು], ಶಿವ [ಬೀಜ], ಈ ಮುಷ್ಯಕಾದಿ ಗಣವು ಗುಲ್ಮ, ಮೇಹ, ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿ, ಪಾಂಡು, ಮೇದ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಕಫ, ಶುಕ್ರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. (೩೭)

ವತ್ಸಕಮೂರ್ವಾಭಾಂಗೀಕಟುಕಾಮರಿಚಂ ||

ಘೃಣಸ್ರಿಯಾ ಚ ಗಂಡೀರಮ್ ||

ಏಲಾ ಪಾಶಾಜಾಜೀ ಕಟ್ಟಿಂಗಫಲಾಜನೋದಸಿದ್ಧಾರ್ಥವಶಾಃ ||೩೮||

ಜೀರಕಹಿಂಗುನಿಡಂಗಂ ಪಶುಗಂಧಾ ಪಂಚಕೋಲಕಂ ಹಂತಿ ||

ಚಲಕಫಮೇದಾಸೀನಸಗುಲ್ಮಜ್ವರಶೂಲದುರ್ನಾಮ್ನಃ ||೩೯||

ಅರ್ಥ:— ಹಲಗತ್ತಿ [ಕೊಡಸಿಗ], ಹಾಲು ಕೊರಟಿಗೆ, ಭಾರಂಗಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಮೇಣಸು, ಅತಿಬಜ್ರ, ಮೂರೇಣನ ಕಳ್ಳ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಅಗಳ-ಶುಂಠಿ [ಹಾಡೇಗಡ್ಡಿ], ಜೀರಗಿ, ಹೆಮ್ಮರ, ಮದನಫಲ, ಅಜಮೋದ, ಬಿಳೀ ಸಾಸಿವೆ, ಬಜ್ರ, ಜೀರಗಿ, ಇಂಗು, ವಾನಡಿಂಗ, ಅದಮೀ ಶುಕಸಿ, ಪಂಚಕೋಲ, [ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೋಡಿಕಡ್ಡಿ, ಚವಕ, ಚಿತ್ರಕ, ಶುಂಠಿ], ಈ ವತ್ಸಕಾದಿಗಣವು ವಾತ, ಕಫ, ಮೇದ, ಪೀನಸ, ಗುಲ್ಮ, ಜ್ವರ, ಶೂಲ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೩೯)

ವಚಾಜಲದದೇವಾಹ್ವನಾಗರಾತಿವಿಷಾಭಯಾಃ ||

ಹರಿದ್ರಾದ್ವಯ-ಯಷ್ಣಾಹ್ವಕಲೀಕುಟಿಜೋದ್ಯವಾಃ || ||೪೦||

ವಚಾಹರಿದ್ರಾದಿಗಣಾನಾಮಾತೀಸಾರಸಾಶನಾಃ ||

ಮೇದಃಕಫಾಢ್ಯಪವನಸ್ತನ್ಯದೋಷನಿಬಹ್ವಣಾಃ ||೪೧||

ಅರ್ಥ:— ಬಜ್ರ, ಜೇಕಿನಗಡ್ಡಿ, ದೇವದಾರು, ಶುಂಠಿ, ಅತಿವಿಷ, ಅಲ್ಪೀಕಾಯಿ, ಅರಿಷಣ, ಮರಅರಿಷಣ, ಜೇಷ್ಠಮಧು: ಒಂದೆಲೆ

ಹೊನ್ನಿ, ಇಂದ್ರಜಿವಿ—ಈ ವಚಾದಿ ಮತ್ತು ಹರಿದ್ರಾದಿ ಗಣಗಳು ಆಮಾತಿ ಸಾರವನ್ನೂ ಮೇದ, ಕಫ, ಉರುಸ್ತಂಭ, ಸ್ತನ್ಯ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ನಾಶ ಮಾಡುವವು.

ಪ್ರಿಯಂಗುಪುಷ್ಪಾಂಜನಯುಗ್ಮಹದ್ವಾ

ಪದ್ಮಾದ್ರಜೋಯೋಜನವಲ್ಲ್ಯಸಂತಾ ||

ಮಾನದ್ಭುವೋ ಮೋಚರಸಃ ಸಮಂಗಾ

ಪುನ್ನಾಗರೀತಂ ಮದನೀಯಹೇತುಃ

||೩೭||

ಅಂಬಷ್ಠಾ ಮಧುಕಂ ನಮಸ್ಕರೀ ನಂದೀವೃಕ್ಷಪತಾಶಕಚ್ಚುರಾಃ ||

ರೋಧ್ರಂ ಧಾತಕಿಬಿಲ್ವಪೇಶಿಕೇಕಟ್ಟಿಂಗಃಕಮಲೋದ್ಭವಂ ರಜಃ ||೩೮||

ಗಣೌ ಪ್ರಿಯಂಗ್ವೆಂಬಷ್ಠಾದೀ ಪಕ್ಷಾತೀಸಾರನಾಶನೌ ||

ಸಂಧಾನೀಯೌ ಹಿತೌ ಪಿತ್ತೇ ವ್ರಣಾನಾಮಪಿ ರೋಪಣೌ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರಿಯಂಗು, ಪುಷ್ಪ [ಸತುವಿನ ಹೂ], ಸ್ತ್ರೋತೋಂಜನ, ಮತ್ತು ಸೌವೀರಾಂಜನ, ಪದ್ಮಾ [ಭಾರಂಗಿ], ಕಮಲದ ಪರಾಗ, ಮಂಜಿಷ್ಠಾ, ನೆಲ ಇಂಗಳ, ಒೂರಲಮರ, ಬೂರಲಂಟು, ಒಳಮುಚ್ಚಕ ಪುನ್ನಾಗ [ಸುರ ಹೊನ್ನಿ], ಚಂದನ, ಧಾತಕಿ ಹೂ, ಮಯೂರ ತಿಪ್ಪ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ನಾಚಿಕೆಗಿಡ (ಒಳಮುಚ್ಚಕ) ನಂದೀವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತಲ, ಕರೇ ನೆಲಇಂಗಳ, ಲೋಧ್ರ, ಧಾತಕಿಗಿಡ, ಬಿಲ್ವಮಜ್ಜೆ, ಹೆಮ್ಮರ, ಕಮಲಕೇಶರ—ಈ ಪ್ರಿಯಂಗ್ವಾದಿ ಮತ್ತು ಅಂಬಷ್ಠಾದಿ ಗಣವು ಪಕ್ಷಾತೀಸಾರನಾಶಕ, ಭಗ್ನ ಸಂಧಾನಕರ, ಪಿತ್ತನಾಶಕ, ಮತ್ತು ವ್ರಣರೋಪಕ ಇರುವವು. (೩೯)

ಮುಸ್ತಾವಚಾಗ್ನಿದ್ವಿನಿರಾದ್ವಿತಿಕಾ

ಭಲ್ಲಾ ತಪಾಶಾತ್ರಿಫಲಾನಿಷಾಖಾಃ ||

ಕುಷ್ಠಂ ತುಟೀ ಹೈಮವತೀ ಚ ಯೋನಿ-

ಸ್ತನ್ಯಾಮಯಘ್ನಾ ಮಲಪಾಚನಾಶ್ಚ

||೪೦||

ಅರ್ಥಃ— ಜೇಕಿನಗಡ್ಡಿ, ಬಜಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಅರಿಷಿಣ, ಮತ್ತು ಮರ ಅರಿಷಿಣ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಗಜಗು, ಕೇರು, ಅಗಳಶುರಿ, ತ್ರಿಫಲಾ, ಅತಿ

ವಿಷ, ಕೋಷ್ಠ, ಯಾಲಕ್ಶಿ, ಬಿಳಿ ಬವಿ, ಈ ಮುಸ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಯೋನಿ ಮತ್ತು ಸ್ತನ್ಯರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಮತ್ತು ಮಲಮಾಚಕವಾಗಿರುವವು. (೪೦)

ನೈಗ್ರೋಧಪಿಪ್ಪಲಸದಾಫಲರೋಧ್ರಯುಗ್ಮಂ

ಜಂಬೂದ್ವಯಾರ್ಜುಣಕಪೀತನಸೋಮವಲ್ಕಾಃ ||

ಪ್ಲಕ್ಷಾಮ್ರವಂಜಾಲಪಿಯಾಲಪಲಾಕನಂವಿಃ

ಕೋಲೀಕದಂಬವಿರಲಾ ಮಧುಕಂ ಮಧೂಕಮ್

(೪೧)

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಳೋ ವ್ರಣ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಹೀ ಭಗ್ನ ಸಾಧನಃ

ಮೇದಃಪಿತ್ತಾಸ್ತೃಷ್ಣಾಹಯೋನಿರೋಗನಿಬರ್ಹಣಃ

||೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ಆಲ, ಅರಳಿ, ಆತ್ತಿ, ರೋಧ್ರ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಲೋಧ್ರ, ನೇರಿಲ[ಸಂಣದೊಡ್ಡಜಾತಿ], ಮತ್ತಿ, ಕಪೀತನ(ಹೆಚ್ಚೇಜಾತಿ), ಬಿಳಿಬದಿರ. ಬಸೋಗಿಡ, ಮಾವು, ಬೆತ್ತ, ಪಿಯಾಲ, ಮುತ್ತಲ, ನಂದೀಮರ, ಬೋರೆ, ಕದಂಬ [ಈಚಲ], ತುಮಡಿಗಿಡ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಇಪ್ಪಿಹೂ ಈ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ರಣನಾಶಕವಿದ್ದು, ಗ್ರಾಹಕ, ಭಗ್ನಸಂಧಾನಕರ, ಮೇದ, ಪಿತ್ತ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ನೀರಡಿಕೆ, ದಾಹ ಯೋನಿರೋಗಗಳ ನಾಶಕವಾಗಿರುವದು. (೪೨)

ಏಲಾಯುಗ್ಮತುರುಷ್ಯಕುಷ್ಠಭಲಿನೀಮಾಂಸೀಜಲಧ್ಯಾಮಕಮ್ ||

ಸ್ತೃಕ್ವಾಚೋರಕಚೋಚಪತ್ರತಗರಸ್ಥೈಕೇಯಜಾತೀರಸಾಃ ||

ಶುಕ್ತಿವ್ಯಾಘ್ರನಖೋಮರಾಹ್ವಮಗುರುಶ್ರೀವಾಸಕಂ

ಕುಂಕುಮಮ್

ಚಂಡಾಗುಗ್ಗುಲುದೇವಧೂಪಖಚುರಾಃ ತುನ್ನಾಗನಾಗಾಹ್ವಯಮ್

||೪೩||

ಏಲಾದಿಕೋ ವಾತಕಫೌ ವಿಷಂ ಚ ವಿನಿಯಚ್ಯತಿ ||

ವರ್ಣಪ್ರಸಾದನಃ ಕಂಡೂಪಿಟಿಕಾಕೋತನಾಶನಃ

||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಶಿಗಳು, ತುರುಷ್ಯ [ಶಿಲಾರಸ], ಕೋಷ್ಠ, ಗಹುಲಾ [ಹಾಲಮಡ್ಡಿ], ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಬಾಳದಬೇರು ರೋಹಿಸ ಹುಲ್ಲು, ಸ್ತೃಕ್ವಾ [ಗಂಧದ್ರವ್ಯಜಾತಿ], ಚೋರಕ, ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ತಮಾಲಪತ್ರಿ

ತಗರ, ಸೌರ್ಣೇಯ [ಮಂಚಪತ್ರಿ], ಬೋಳ [ರಕ್ತ], ಶುಕ್ತಿ [ನಖ], ವ್ಯಾಘ್ರ
ನಖ, ದೇವವಾರು, ತಗರು, ಗಂಧಾಬಿರೋಜಾ, ಕೇಶರ, ಚಂಡಾ [ಪಾರಸೀಕ
ಅಜಿವಾನ], ಗುಗ್ಗುಲ, ರಾಳ, ಖಪುರ [ಶಲ್ಯಕೇಗಿಡದ ಅಂಟು], ಪುನ್ನಾಗ
[ಸುರಗೀಹೂ], ನಾಗಕೇಶರ ಈ ಏಲಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. ಮತ್ತು ಕಾಂತಿ
ಯನ್ನು ಕೊಡುವದು. (೪೪)

ಶ್ಯಾಮಾದಂತೀದ್ರವಂತೀಕ್ರಮುಕಕುಟಿರಣಾಶಂಖಿನೀಚರ್ಮಸಾಹ್ವಾ
ಸ್ವರ್ದಕ್ಷೀರೀಗವಾಕ್ಷೀಶಿಖರಿರಜನಕಚ್ಚಿನ್ನರೋಹಾಃ ಕರಂಜಾಃ
ಬಸ್ತಾಂತ್ರೀ ವ್ಯಾಧಿಘಾತೋ ಬಹಲಬಹುರಸಸ್ತೀಪ್ಲವೃಕ್ಷಾತ್
ಫಲಾನಿ

ಶ್ಯಾಮಾದ್ಯೋ ದಂತಿ ಗುಲ್ಮಂ ವಿಷಮರುಚಿಕಘಾ

ಹೃದ್ರಜಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಮ್ ||೪೫||

ಅರ್ಥಃ— ಕರೇತಿಗಡಿ, ದಂತೀ, ದ್ರವಂತೀ [ದೊಡ್ಡದಂತೀ]
ಅಡಿಕೆ, ಬಿಳೇತಿಗಡಿ, ಶಂಖಿನಿ [ನೆಲಬೇವಿನಜಾತಿ], ಶೀಗೇಕಾಯಿ, ಗೋಳ
ಗೋಳಕೆ, ಕಾಡಕನಡೀಕಾಯಿ, ಉತ್ತರಾಣೆ, ಕಪಿಲೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹುಲಗಲಿ,
ವರಧಾರಾ, ಕಕ್ಕಿ, ನುಗ್ಗಿ, ಕಬ್ಬು, ಗೋವಿನಕಾಯಿ ಈ ಶ್ಯಾಮಾದಿಗಳನ್ನು
ಗುಲ್ಮ ವಿಷ ಅರುಚಿ ಕಘ ಹೃದ್ರೋಗ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಗಳನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೪೫)

ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಿತಿ ಪೋಕ್ತಾ ವರಗ್ಗಸ್ತೇಷು ತ್ವಲಾಭತಃ ||

ಯುಂಜ್ಯಾತ್ತದ್ವಿಧಮನ್ಯಜ್ಜ ದ್ರವ್ಯಂ ಜಹ್ಯಾದಯಾಗಿಕಮ್ ||೪೬||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ೩೩ ವರ್ಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವು
ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ರಸ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕಗಳಿಂದ ಸಮವಾದ ಎರಡನೇ
ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೪೬)

ಏತೇ ವರಗ್ಗ ದೋಷದೂಷ್ಯಾದ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯ

ಕಲ್ಪಕ್ಯಾಫಸ್ನೇಹಲೇಹಾದಿಯುಕ್ತಾಃ ||

ಪಾನೇ ಸಸ್ಯೇನ್ವಾಸನೇಂತರ್ಮಹಿರಾ

ಲಿನಾಭ್ಯಂಗೈರ್ಘಂಟಿ ರೋಗಾನ್ ಸುಕೃಚ್ಛ್ರನ್ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯ ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಮೋಷದೂಷ್ಯಾದಿ
ಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಕಲ್ಪ, ಕಷಾಯ, ಸ್ನೇಹ, ಲೇಹ ಮುಂತಾದ ರೂಪ
ಗಳಿಂದ ಪಾನ, ನಸ್ಯ, ಅನುವಾಸನ, ಲೇಪ, ಅಭ್ಯಂಗಗಳಿಂದ ಒಳಹೊರಗೆ
ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅತಿ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ ರೋಗಗಳು ಕೂಡ ನಷ್ಟವಾಗುವವು.

||೪೭||

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ಶೋಧನಾದಿ
ಗಣಸಂಗ್ರಹೋ ನಾಮ ಪಂಚದಶಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಮದಾಧ್ಯಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಸೂಚ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಪ್ಪ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದ
ಲ್ಲಿಯ ೧೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶೋಧನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಶೋಧನ ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಸ್ವೇದಸ್ವೇದವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿವಾದರೆ ಅಶಾಯವಾಗುವದೆಂದು ಮುಂದೆ (ಸೂ. ೧೮ ೧೯) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇದವಿಧಿಯನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇದವಿಧಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಸ್ನೇಹ*ವಿಧಿಸುಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ—ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಗುರುಶೀತಸರಸ್ನಿಗ್ಧಮಂದಸೂಕ್ಷ್ಮಮೃದುದ್ರವಮ್ ||

ಟಿಪ್ಪಣಿ—ಸ್ನೇಹನಂ ಸ್ರಾಯೋ, ವಿಪರೀತಂ ವಿರೂಕ್ಷಣಮ್ ||೧||

ಅರ್ಥಃ—ಜಡ, ಶೀತ, ಸಾರಕ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮೃದು, ಮತ್ತು ದ್ರವವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬಹುತರ ಸ್ನೇಹನವಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ವಿಪರೀತ ಅಂದರೆ ಹಗುರು, ಉಷ್ಣ, ಸ್ಥಿರ, ರೂಕ್ಷ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಸ್ಫೂಲ, ಕಠಿಣ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತುವು ವಿರೂಕ್ಷಣವಿರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಃ—ಸಾಸಿನಯ ಎಣ್ಣೆ, ಅಡಿನ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಮಾಂಸಗಳು ಹಗುರು ಇದ್ದರೂ ಸ್ನೇಹನವಾಗಿವೆ. ಮೀನ ಕೋಣಗಳ ಮಾಂಸವು ಉಷ್ಣವಿದ್ದರೂ ಸ್ನೇಹನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಮುಳ್ಳಜನೆ, ಅಲಸಂದಿಗಳು ಜಡ, ಶೀತ ಮುಂತಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿರೂಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಸ್ರಾಯಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. (೧)

* ಸ್ವೇದವಿಧಿಯು ಚರಕದ ಸೂ. ೧೩ನೇ ಸುಕ್ರುತದ ಚಿ. ೩೦ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೨೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವಮಗ್ನಾ ವಸಾ ತೈಲಂ ಸ್ನೇಹೇಷು ಪ್ರವರಂ ಮತಮ್ ||
ತತ್ರಾಪಿ ಚೋತ್ತಮಂ ಸರ್ವಃ ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯಾನುವರ್ತನಾತ್ || ೧೨ ||

ಅರ್ಥಃ—ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ, ಮಜ್ಜೆ, ನೆಣ, ತೈಲಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ತುಪ್ಪ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಯಾಕಂದರೆ ಅದು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—ತುಪ್ಪವು ಶೀತ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ಶೀತವೂ ಉಷ್ಣ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ಉಷ್ಣವೂ ಆಗುವದು. ಎಂಬ ಭಾವವು. (೨)

ಸಿತ್ತಘ್ನಾಸ್ತೇ ಯಥಾಪೂರ್ದಮಿತರಘ್ನಾ ಯಥೋತ್ತರಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ—ಹಿಂದೂ ಹಿಂದಿನವು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚು ಸಿತ್ತನಾರ ಕಗಳೂ ಮುಂದು ಮುಂದಿನವು ಹೆಚ್ಚು ನಾತ ಕಫನಾರಕಗಳೂ ಆಗಿರುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—ತೈಲಕ್ಕಿಂತ ನೆಣವೂ ನೆಣಕ್ಕಿಂತ ಮಜ್ಜೆಯೂ ಮಜ್ಜೆಗಿಂತ ತುಪ್ಪವೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಿತ್ತ ನಾರಕವಾಗಿರುವದು. ತುಪ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಮಜ್ಜೆಯೂ ಮಜ್ಜೆಗಿಂತ ನೆಣವು ನೆಣ ಕ್ಕಿಂತ ತೈಲವು ಹೆಚ್ಚು ನಾತಕಫ ನಾರಕವಾಗಿರುವದು.

ಘೃತಾತ್ಮೈಲಂ ಗುರು ವಸಾ ತೈಲಾನ್ಮಜ್ಜಾ ತತೋಽಪಿ ಚ || ೧೩ ||

ಅರ್ಥಃ—ತುಪ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಎಣ್ಣೆಯು ಜಡ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ನೆಣವು ಜಡವು ಆವಕ್ಕಿಂತ ಮಜ್ಜೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಜಡವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (೩)

ದ್ವಾಘ್ನಾಂ ತ್ರಿಭಿಶ್ಚತುರ್ಭಿಸ್ತೈರ್ಮಮಕಸ್ತ್ರಿವೈಶೋ ಮಹಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ—ಎರಡು ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಯೇಕುಕ, ಮೂರು ಸ್ನೇಹ ಗಳಿಂದ ತ್ರಿವೃತ, ನಾಲ್ಕು ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಮಹಾನ್ ಎಂಬ ಸ್ನೇಹವಾಗುವದು. (೩||)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ನೇಹ್ಯಸಂಶೋಧ್ಯಮದ್ಯಸ್ತ್ರೀನ್ಯಾಯಾಮಾಸಕ್ತಚಿಂತಕಾಃ || ೪ ||
ವೃದ್ಧಬಾಲಾಬಲಕೃಶಾ ರೂಕ್ಷಾಃ ಕ್ಷೀಣಾಸ್ತರೇತಸಃ ||

ವಾತಾರ್ತಸ್ಯಂದತಿಮಿರದಾರುಣಪ್ರತಿಬೋಧಿನಃ

||೫||

ಸ್ನೇಹ್ಯಾಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಶೋಧನೆಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಿದ್ದವರೂ, ಮದ್ಯ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ವ್ಯಾಯಾಮದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತರಿದ್ದವರೂ, ಚಿಂತೆಯುಳ್ಳವರೂ, ವೃದ್ಧರೂ, ಬಾಲರೂ, ಅಶಕ್ತರೂ, ಕೃಶರೂ, ರೋಕ್ಷರೂ, ರಕ್ತ ಶುಕ್ರಗಳ ಕ್ಷಯವಿದ್ದವರೂ, ವಾತಪೀಡಿತರೂ, ಅಭಿಷ್ಯಂದ (ಕಣ್ಣುಜೀನಿ), ತಿಮಿರ (ನೇತ್ರರೋಗ), ಮಲಗಿ ಎದ್ದ ಕೂಡಲೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಲು ತ್ರಾಸವಾಗುವಂಥವರೂ ಸ್ನೇಹನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರು. (೫)

.....ನತ್ವತಿಮಂದಾಗ್ನಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ ಸ್ಥೂಲದುರ್ಬಲಾಃ ||

ಊರುಸ್ತಂಭಾತಿಸಾರಾಃ ಮಗಲರೋಗಗರೋದರೈಃ

||೬||

ಮೂರ್ಛಾಚ್ಛದ್ಧ್ಯರುಚಿಶ್ಲೇಷ್ಣತ್ವಷ್ಣಾಮದ್ವೈತ್ವ ಪೀಡಿತಾಃ ||

ಅಪಪ್ರಸೂತಾ ಯುಕ್ತೇ ಚ ನಸ್ಯೇ ಬಸ್ಮಾ ವಿರೇಚನೇ

||೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅತಿ ಮಂದ ಅಥವಾ ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಗ್ನಿ ಉಳ್ಳವರು, ಅತಿ ಸ್ಥೂಲರು, ಅತಿ ದುರ್ಬಲರು, ಊರುಸ್ತಂಭ, ಅತಿಸಾರ, ಆಮರೋಗ್ಯ, ಕಂಠರೋಗ, ವಿಷ, ಉದರರೋಗಗಳಿಂದಲೂ ಮೂರ್ಛೆ, ವಾಂತಿ, ಅರುಚಿ, ಕಫ, ನೀರಡಿಕೆ, ಮದ್ಯಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರೂ, ಗರ್ಭದ ಸ್ರಾವ ಅಥವಾ ಪಾತ ಆದವರೂ, ನಸ್ಯ, ಬಸ್ಮ, ಅಥವಾ ವಿರೇಚನ ತಕ್ಕೊಂಡವರೂ ಸ್ನೇಹನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ. (೭)

ಈ ನಾಲ್ಕು ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಯಾರಿಗೆ ಹಿತವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ ಧೀಶ್ಚೈತಿಮೇಧಾಗ್ನಿಕಾಂಕ್ಷಿಣಾಂ ಶಸ್ಯತೇ ಘೃತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ, ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ, ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವರಿಗೆ ತುಪ್ಪವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. (೭||)

† 'ಮೇಧಾದಿ' ಎಂಬುದು ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ಪಾತವು.

ಗ್ರಂಥಿನಾಡೀಕೃಮಿಶ್ಲೇಷ್ಯಮೇದೋಮಾರುತರೋಗಿಷು

ತೈಲಂ ಲಾಘವದಾಡ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೂರಕೋಷ್ಯೇಷು ದೇಹಿಷು

ಅರ್ಥಃ— ಗ್ರಂಥಿ, ನಾಡಿವ್ರಣ, ಕೃಮಿ, ಕಫ, ಮೇದ ವಾತ ರೋಗಿಗಳಿಗೂ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕೃಶತ್ವ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿತನವನ್ನು ಒಯಸುವವರಿಗೂ, ಕೂರ ಕೋಷ್ಯವವರಿಗೂ ತೈಲವು ಹೆಚ್ಚು ಯೋಗ್ಯವು. (೮)

ವಾತಾತಪಾಧ್ಯಭಾರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಯಾಮಕ್ಷೀಣಧಾತುಷು

ರೂಪಕ್ಷೇಶಕ್ಷಮಾತ್ಯಗ್ನಿವಾತಾವೃತಪಥೇಷು ಚ |

ಶೇಷೌ.....

ಅರ್ಥಃ— ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು, ಹಾದಿ ನಡೆದೋಣ, ಭಾರ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ವ್ಯಾಯಾಮಗಳಿಂದ ಧಾತುಕ್ಷಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ, ರೂಕ್ಷರಿಗೂ, ಮುಖಸಹಸ ಮಾಡುವವರಿಗೂ, ಅತ್ಯಗ್ನಿಗಳಿಗೂ, ವೃತದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಥಿಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ ಉಳಿದವು (ನೆಣ, ಮಜ್ಜೆಗಳು) ಹಿತಕರವು. (೯||)

.....ವಸಾ ತು ಸಂಧ್ಯಸ್ಥಿಮರ್ಮಕೋಷ್ಯರುಜಾಸು ಚ |೧೦|
ತಥಾ ದಗ್ಧಾಹತಭ್ರಷ್ಟಯೋನಿಕರ್ಣಶಿರೋರುಜಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ನೆಣವು ಸಂಧಿ, ಅಸ್ತಿ ಮರ್ಮ, ಕೋಷ್ಯಗಳ ಬೇನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸುಟ್ಟಗಾಯ, ಬಡಿತ, ಯೋನಿಭ್ರಂಶ, ಕಣ-ರೋಗ, ಶಿರೋರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತಕರವು (೧೦||)

ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಳದ ಉಪಯೋಗವು ಯೋಗ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ತೈಲಂ ಪ್ರಾನ್ವಯ್ಯ, ವರ್ಷಾಂತೇ ಸರ್ಪಿರನ್ಯೌ ತು ಮಾಧನೇ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ತೈಲವನ್ನು, ಶರತ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು, ವಸಂತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆಣ ಮಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೧)

ಋತೌ ಸಾಧಾರಣೇ ಸ್ನೇಹಃ ಶಸ್ತ್ರೋಽಹ್ನಿ ವಿಮಲೇ ರವೌ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ಶೀತ ಉಷ್ಣವಿರದ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ (ಶ್ರಾವಣ, ಕಾರ್ತಿಕ, ಚೈತ್ರ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ), ಹಗಲು ಸೂರ್ಯನು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಸ್ನೇಹವು ಯೋಗ್ಯವು. (೧೧||)

ತೈಲಂ ತ್ವರಾಯಾಂ ಶೀತೇಽಪಿ, ಘರ್ವೇಽಪಿ ಚ ಘೃತಂ ನಿಶಿ ||೧೨||
ನಿಶ್ಯೇವ ಪಿತ್ತೇ ಪವನೇ ಸಂಸರ್ಗೇ ಪಿತ್ತವತ್ಯಪಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಶೀತಕಾಲ ದಲ್ಲಿಯೂ ತೈಲವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಪಿತ್ತ ಕೋಪದಲ್ಲಿ, ಪಿತ್ತದ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಾತಕೋಪದಲ್ಲಿ, ವಾತದ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ವಾತ ಪಿತ್ತ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಫ ಪಿತ್ತ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಾದರೆ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೨||)

ನಿಶ್ಯನ್ಯಥಾ ವಾತಕಫಾದ್ರೋಗಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪಿತ್ತತೋ ದಿವಾ ||೧೩||

ಅರ್ಥಃ— ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಂದರೆ ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ವಾತ ಕಫ ರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಹಗಲು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೈಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಿಂದ ಪಿತ್ತದ ರೋಗಗಳುಂಟಾ ಗುವವು.

ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎಂಬದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯುಕ್ತ್ಯಾಽವಚಾರಯೇತ್ಸ್ನೇಹಂ ಭಕ್ಷ್ಯಾದ್ಯನ್ನೇನ ಬಸ್ತಿಭಿಃ ||

ನಸ್ಯಾಭ್ಯಂಜನಗಂಡೂಪಮೂರ್ಧಕರ್ಣಾಕ್ಷಿತರ್ಪಣೈಃ ||೧೪||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಾಲ, ಕರ್ಮ, ಭೂಮಿ, ದೇಹ, ದೋಷ, ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಭೋಜ್ಯ, ಲೇಹ್ಯ, ವೇಯ ಗಕೊಡನೆಯೂ, ಮೂರೂ ಬಸ್ತಿ, ನಸ್ಯ, ಅಭ್ಯಂಗ, ಗಂಡೂಪ, ಶಿರೋಬಸ್ತಿ, ಕರ್ಣಪೂರಣ, ಅಕ್ಷಿತರ್ಪಣಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೪)

ರಸಭೇದೈಕಕತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಚತುಃಪ್ತ್ವಿವಿಚಾರಣಾಃ

ಸ್ನೇಹಸ್ಯಾನ್ಯಾಭಿಭೂತತ್ವಾದಲ್ಪತ್ವಾಚ್ಚ ಕ್ರಮಾತ್ ಸ್ತುತಾ. ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ರಸಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ನೇಹದ ಭೇದಗಳು ಅರವತ್ತುನೂರು. ಮತ್ತು ಬಸ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಕೇವಲ ಸ್ನೇಹದ ಭೇದವು ಒಂದು. ಓಗ್ಗೆ ಸ್ನೇಹ ಪ್ರಯೋಗದ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಗೆ (ಸ್ನೇಹದ ಶಕ್ತಿಯ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವದಿಂದ) 'ವಿಚಾರಣೆ' ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದ ಶಕ್ತಿಯು ಕುಗ್ಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬಸ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಕಡಿಮೆ ಇರುತ್ತದೆ. (೧೫)

ಯಥೋಕ್ತಹೇತುಭಾವಾಚ್ಚ ನಾಚ್ಛೇದಯೋ ವಿಚಾರಣಾ ||

ಸ್ನೇಹಸ್ಯ ಕಲ್ಪಃ ಸ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸ್ನೇಹಕರ್ಮಾತುಸಾಧನಾತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣಗಳು (ಸ್ನೇಹದ ಶಕ್ತಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗೋಣ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹದ ಪ್ರಮಾಣ ಕಡಿಮೆ ಇರೋಣ; ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸ್ನೇಹವಾನವು ವಿಚಾರಣೆಯಿಲ್ಲ. ಸ್ನೇಹದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತೀವ್ರ ಮಾಡೋಣದಿಂದ ಆ ಸ್ನೇಹದ ಕಲ್ಪವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದ ಶಕ್ತಿಯು ಇಷ್ಟೆಂದು ಗೊತ್ತಿರುವದಿಂದ ವಿಚಾರದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. (೧೬)

ಈಗ್ಗೆ ಶುದ್ಧ ಜೇಯದ ಮೂರು ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಚತುರ್ಭಿರಷ್ಟಾಭಿಯಾರ್ವೈರ್ಜೀರ್ಯಾಂತಿ

ಯಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಹ್ರಸ್ವನುಥೋತ್ತಮಾ ವಾತಾಸ್ರಾಸ್ತಾಭ್ಯಶ್ಚ ಹ್ರಸೀಯಸೀಮ್

||೧೭||

ಕಲ್ಪಯೇದ್ವೀಕ್ಷ್ಯ ದೋಷಾದೀನ್ ಶ್ವಾಗೇವ ತು ಹ್ರಸೀಯಸೀಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎರಡು, ನಾಲ್ಕು, ಎಂಟು ಪ್ರಹರಗಳಿಂದ ಪಚನವಾಗುವ ಸ್ನೇಹದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ, ಮಧ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರಗಳೆಂದು ಅನ್ನುವರು. ದೋಷ, ಔಷಧ, ವೇಶ, ಕಾಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಅವಕ್ಕೂ ಸಣ್ಣ (ಒಂದೇ ಪ್ರಹರದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ) ಮಾತ್ರ

ಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಸಣ್ಣ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು. (೧೭೩)

ಶೋಧನ, ಶಮನ, ಬೃಂಹಣ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧದ ಸ್ನೇಹಗಳ ಕಾಲ, ಪ್ರಮಾಣ, ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೃಸ್ತನೇ ಜೀರ್ಣ ಏವಾನ್ನೇ ಸ್ನೇಹೋಽಚ್ಯುಃ ಶುದ್ಧಯೇ ಬಹುಃ ||೧೮||

ಶಮನಃ ಕ್ಷುದ್ಧತೋಽನನ್ನೋ ಮಧ್ಯಮಾತ್ರಶ್ಚ ಶಸ್ಯತೇ ||

ಬೃಂಹಣೋ ರಸಮದ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಸಭಕ್ತೋಽಲ್ಪಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಶೋಧನ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಕೇವಲ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅನ್ನ ಜೀರ್ಣವಾದ ಕೂಡಲೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಶಮನವಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಹಸಿವೆಯಾದ ನಂತರ ಕೇವಲ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಧ್ಯಮ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ಬೃಂಹಣವಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾಂಸರಸ ಮಧ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂಗಡ ಆಹಾರದೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಲ್ಪ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. (೧೮೩)

ಹಿತಃ ಸ ಚ

||೧೯||

ಬಾಲವೃದ್ಧ ಪಿಪಾಸಾರ್ತ ಸ್ನೇಹದ್ವಿಜ್ಞದ್ಯಶೀಲಿಷು ||

ಸ್ತ್ರೀಸ್ನೇಹನಿತ್ಯಮಂದಾಗ್ನಿ ಸುಖಿತಕ್ಲೇಶಭೀರುಷು

||೨೦||

ಮೃದುಕೋಷ್ಮಾಲ್ಪದೋಷೇಷು ಕಾಲೇ ಚೋಷ್ಣೇ ಕೃಶೇಷು ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಬೃಂಹಣ ಸ್ನೇಹವು ಬಾಲ, ವೃದ್ಧರಿಗೂ ನೀರಡಿಸಿದವರಿಗೂ ಸ್ನೇಹ ಬೇಡಾದವರಿಗೂ ಕೆರೆಕುಡಿಯುವವರಿಗೂ ದಿನಾಲು ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮಾಡುವವರಿಗೂ ಮಂದಾಗ್ನಿ, ಸುಕುಮಾರ, ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸದವರಿಗೂ, ಮೃದು ಕೋಷ್ಠದವರಿಗೂ, ಅಲ್ಪದೋಷವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಕೃಶರಿಗೂ ಉಷ್ಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. (೨೦)

ಪ್ರಾಜ್ಞಧೋತ್ತರಭಕ್ತೋಽಸಾವಧೋಮಧೋರ್ಧ್ವದೇಹಜಾನ್

||೨೧||

ವ್ಯಾಧಿಂ ಜಯೇತ್ಸಲಂ ಕುರ್ವಾದಂಗಾಸಾಂ ಚ ಯಥಾಕ್ರಮಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ತನ್ನವ ನೊದಲು, ತನ್ನವ ನಡುವೆ, ತನ್ನವ ನಂತರ
ಬೀಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ನೇಹವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶರೀರದ ಕೆಳಗಿನ ಸದುಷನ, ಮೇಲಿನ
ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿ ನೋಡನ್ನು ಕಳೆದು ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವದು. (೨೧೧)

ವಾಯುಷ್ಣಮುಚ್ಛೇದನುಪಿಬೇತ್ ಸ್ನೇಹೇ ತತ್ಪುಬಪಕ್ತಯೇ ||೨೩||

ಆಸ್ಯೋಪಲೇಪಶುದ್ಧೈ ಚ ತೌವರಾರುಷ್ಕರೇ ನ ತು ||

ಜೀರ್ಣಾಜೀರ್ಣವಿಶಂಕಾಯಾಂ ಪುನರುಷ್ಣೋದಕಂ ಪಿಬೇತ್ ||೨೪||

ತೇನೋದ್ಗಾರವಿಶುದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ತತತ್ತ್ವ ಲಘುತಾ ರುಚಿಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಕೇವಲ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಸುಖವಾಗಿ ಅದರ
ಪಚನವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಜಿಗಟು ಹೋಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಸಿ
ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಕೇರು ಎಣ್ಣೆ, ಗೋಡಂಬಿ ಎಣ್ಣೆಗಳ ಮೇಲೆ
ಮಾತ್ರ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಸ್ನೇಹವು ಪಚನವಾಗಿದೆಯೋ
ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಪುನಃ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.
ಅದರಿಂದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ತೇಗುಗಳು ಬರುವವು. ಶರೀರವು ಹಗುರಾಗುವದು.
ಬಾಯಿಗೆ ರುಚಿ ಬರುವದು. (೨೩||)

ಭೋಜ್ಯೋಽನ್ನಂ ಮಾತ್ರಯಾ ಪಾಶ್ಯನ್ ಶ್ವಃಪಿಬನ್ ಪೀತವಾನಪಿ ||೨೪||

ದ್ರವೋಷ್ಣಮನಭಿಷ್ಯಂದಿ ನಾತಿಸ್ನಿಗ್ಧಮಸಂಕರಮ್ ||

ಉಷ್ಣೋದಕೋಪಚಾರೀ ಸ್ಯಾದ್ವೃಹ್ನಚಾರೀ ಕ್ಷಪಾಶಯಃ ||೨೫||

ನ ವೇಗರೋಧೀ ವ್ಯಾಯಾಮಕ್ರೋಧಶೋಕಹಿಮಾತಮಃ ||

ಪ್ರವಾತಯಾನಯಾನಾಧ್ವಭಾಷ್ಯಾತ್ಯಾಸನಸಂಸ್ಥಿತೀಃ ||೨೬||

ನೀಚಾತ್ಯುಚ್ಛೋಷಧಾನಾಹಃ ಸ್ವಪ್ನಧೂಮರಜಾಂಸಿ ಚ ||

ಯಾನ್ಮಹಾನಿ ಪಿಬೇತ್ತಾನಿ ತಾನಂತ್ಯನ್ಯಾನ್ಯಪಿ ತ್ಯಜೇತ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ನೇಹವಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವನಿಗೆ ಅದರ ಮೊದಲನೇ
ದಿವಸ, ಆ ದಿವಸ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ದಿವಸ ದ್ರವ, ಉಷ್ಣ, ಕಠಕರವಲ್ಲದ

ಬಹಳ ಸ್ನಿಗ್ಧವಿರದ, ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ಅವನು ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮಾಡಿದ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಂದೆ ಅದರಷ್ಟು ದಿವಸಗಳವರೆಗೂ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮ ಚರ್ಯದಿಂದ ಇರಬೇಕು. ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆಗಿಡಬಾರದು. ಮಲಮೂತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವೇಗಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧವನ್ನೂ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಶೋಕ, ಚಳಿ, ಬಿಸಿಲು, ಬಿರುಗಾಳಿ, ವಾಹನದ ಮೇಲೆ ಕೂಡೋಣ, ಹಾದಿ ನಡೆಯೋಣ, ಅಭ್ಯಾಸ, ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲೋಣ, ಒತ್ತ ಟ್ಟಿಗೇ ಕೂಡೋಣ, ಒಹಳ ಸಣ್ಣ ಅಥವಾ ಎತ್ತರವಾದ ತಲೆಗಿಂಬು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಹೊಗೆ, ಧೂಳಿ—ಇವುಗಳನ್ನು ನೇವಿಸಬಾರದು. ೨೭)

ಸರ್ವಕರ್ಮಸ್ವಯಂ ಪ್ರಾಯೋ ವ್ಯಾಧಿಕ್ಷೀಣೇಷು ಚ ಕ್ರಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಮನ ವಿರೇಚನ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಡಬೇಕು. ಬೇನೆಯಿಂದ ಕ್ಷೀಣರಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕ್ರಮವು ಯೋಗ್ಯವು. (೨೭||)

ಉಪಚಾರಸ್ತು ಶಮನೇ ಕಾರ್ಯಃ ಸ್ನೇಹೇ ವಿರಿಕ್ತವತ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥಃ— ಶಮನ ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನದಂತೆ ಉಪಚಾರ ಮಾಡ ಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಪಾನಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ತೇಜನ ಮಾಡುವ ಮತ್ತೆ ಕೋಷ್ಠವನ್ನು ಹಗುರು ಮಾಡುವ ಮೃದುವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೨೮)

**ತ್ಯಕ್ತಮಂಜೃಂ ಮೃದೌ ಕೋಷ್ಠೇ ಕ್ರೂರೇ ಸಪ್ತದಿನಂ ಪಿಬೇತ್ ||
ಸಮ್ಯಕ್ಸಿಗ್ಧೌಽಥವಾ ಯಾನದತಃ ಸಾತ್ತ್ವೀಭವೇತ್ಪರಮ್ ||೨೯||**

ಅರ್ಥಃ — ಶುದ್ಧ ಸ್ನೇಹವನ್ನು, ಕೋಷ್ಠವು ಮೃದು ಇದ್ದರೆ ಮೂರು ದಿವಸ, ಕ್ರೂರವಿದ್ದರೆ ಏಳು ದಿವಸ ಅಥವಾ ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗುವವರೆಗೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಅದು ಸಾತ್ತ್ವವಾಗುವದು. (೨೯)

ಸ್ವಪದ ಸಮ್ಯಗೋಗ, ಅಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾತಾನುಲೋಮ್ಯಂ ದೀಪ್ತೋಽಗ್ನಿವರ್ಚಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಸಂಹತಮ್ |

* ಸ್ನೇಹೋದ್ವೇಗಃ ಕ್ಲಮಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ನಿಗ್ಧೇ, ರೂಕ್ಷೇ ವಿಪರ್ಯಯಃ

||೩೦||

ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧೇ ತು ಪಾಂಡುತ್ವಂ ಘ್ರಾಣವಕ್ತ್ರಗುದ್ರವಾಃ ;

ಅರ್ಥಃ— ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಲು ವಾತದ ಅನುಲೋಮನ, ಅಗ್ನಿಯ ದೀಪ್ತಿ, ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಶಿಥಿಲವಾದ ಮಲ, ಸ್ನೇಹ ಬೇಡಾಗುವಿಕೆ. ಗ್ಲಾನಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ರುಕ್ಷನಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿಪರೀತ ಗುಣಗಳು ಇರುವವು. ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುತ್ವ, ಮೂಗು ಬಾಯಿ ಗುದಗಳ ಸ್ವಾವಸ್ಥೆ ಉಂಟಾಗುವವು. (೩೦||)

ಸ್ನೇಹದ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಮಾತ್ರಯಾಽಹಿತೋಽಕಾಲೇ ಮಿಥ್ಯಾಹಾರವಿಹಾರತಃ |೩೧||

ಸ್ನೇಹಃ ಕರೋತಿ ಶೋಫಾರ್ತಸ್ತಂದ್ರಾಸ್ತಂಭ ವಿಸಂಜ್ಞತಾಃ

ಕಂಡೂಕುಷ್ಕಜ್ವರೋತ್ಪೇಶಕೂಲಾನಾಹಭ್ರಮಾದಿಕಾನ್ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ಆಳತೆಗೆಟ್ಟ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಥವಾ ಅಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಆಥವಾ ಸರಿಯಾಗಿ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದದ ಸ್ನೇಹವು ಜ್ವರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಆಲಸ್ಯ, ರುಬ್ಬಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ ತುರಿಕೆ, ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಓಕರಿಕೆ, ಶೂಲ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಭ್ರಮ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವದು. (೩೨)

ಕ್ಷುತ್ತ್ವಷ್ಟೋಲ್ಲೇಖನಸ್ವೇದ ರೂಕ್ಷಪಾನಾನ್ನಭೇಷಜಮ್ ||

ತಕ್ರಾರಿಷ್ಟಖಲೋದ್ವಾಲಯನಶ್ಯಾಮಾಕಕೋದ್ರವಮ್ ||೩೩||

ಹಿಪ್ಪಲೀತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷೌದ್ರಪಥ್ಯಾಗೋಮೂತ್ರಗುಗ್ಗುಲು ||

ಯಥಾಸ್ವಂ ಪ್ರತಿರೋಗಂ ಚ ಸ್ನೇಹವ್ಯಾಪದಿ ಸಾಧನಮ್ ||೩೪||

* ಮೃದುಸ್ನಿಗ್ಧಾಂಗತಾಗ್ನಾಃ ಸ್ನೇಹೋದ್ವೇಗೋಗಲಾಭವಮ್ ವಿಮಲೇಂದ್ರಿಯತಾ, ಎಂಬ ಶಾಕಾಂತವಿದೆ.

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವೇಹದಿಂದಾದ ಅಪಾಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅನು ರೂಪವಾಗಿ ಹಸಿವೆ ನೀರಡಿಕೆಗಳ ನಿಗ್ರಹ, ವಮನ, ಸ್ವೇದನ, ರುಕ್ಷವಾದ ಅನ್ನಪಾನ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ ಮಜ್ಜೆಗೈ ಅರಿಷ್ಟ. ಖಲ (ವೃಂದನಭೇದ) ಉದ್ದಾಲ (ಶಾಲಿವಿಶೇಷ), ಮುಳಜವಿ, ಸಾವಿ, ಕೋದ್ರವ (ಹಾರಕ), ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಜೇನು, ಅಣಲೆ, ಗೋಮೂತ್ರ, ಗುಗ್ಗುಲಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಯಾರೋಗಗಳ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೩೪)

ಸ್ವೇಹದ ಅಪಾಯದಲ್ಲಿ ವಿರೂಕ್ಷಣ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವದರಿಂದ ರೂಕ್ಷಣವು ಸರಿಯಾಗಿ ಆದ, ಆಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿರೂಕ್ಷಣೇ ಲಂಘನವತ್ಕೃತಾತಿಕ್ರತಲಕ್ಷಣಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸರಿಯಾಗಿ ಆದ ಲಂಘನದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಆದ ವಿರೂಕ್ಷಣದ ಲಕ್ಷಣವೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ಆದ ಲಂಘನದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಅತಿಯಾದ ವಿರೂಕ್ಷಣದ ಲಕ್ಷಣವೂ ಇರುವದು. (೩೪||)

ಸ್ನಿಗ್ಧದ್ರವೋಷ್ಣಧನ್ವೋತ್ಥರಸಭುಕ್ ಸ್ವೇದಮಾಚರೇತ್ |೩೫||

ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ತ್ವಹಂ ಸ್ಥಿತಃ ಕುರ್ಯಾದ್ವಿರೇಕಂ ವಮನಂ ಪುನಃ ||

ಏಕಾಹಂ ದಿನಮನ್ಯಜ್ಞ ಕಫಮುತ್ಕೇಶ್ಚ ತತ್ಕರೈಃ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವೇಹ ತಕ್ಕೊಂಡವನು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ದ್ರವ, ಉಷ್ಣವಾದ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತ, ಸ್ವೇದವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೂರು ದಿನಸ ತಡೆದು ಆಮೇಲೆ ವಿರೇಚನವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಆಮೇಲೆ ಒಂದು ದಿನ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಮರುದಿನಸ ಕಫಕರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕಫವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ ಮೂರನೆಯ ದಿನಸ ವಮನವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೩೬)

ಮಾಂಸಲಾ ಮೇದುರಾ ಭೂರಿಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋ ವಿಷಮಾಗ್ನಯಃ ||

ಸ್ವೇಹೋಚಿತಾಶ್ಚಯೇ ಸ್ವೇಹ್ಯಾಸ್ತಾನ್ ಪೂರ್ವಂ ರೂಕ್ಷಯೇತ್ಯತಃ

|೩೭||

ಸಂಸ್ಥೇಹ್ಯ ಶೋಧಯೇದೇವಂ ಸ್ನೇಹವ್ಯಾಪನ್ನಂ ಜಾಯತೇ |
ಅಲಂ ಮಲಾನೀರಯಿತುಂ ಸ್ನೇಹಶ್ಚಾಸಾತ್ಮ್ಯತಾಂ ಗತಃ ||೨೦||

ಅರ್ಥ:— ಮಾಂಸ, ಮೇದ ಅಥವಾ ಕಫ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳ್ಳವರನ್ನೂ
ವಿಷಮಾಂಸಗಳನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ನೇಹ ಸೇವಿಸುವವರನ್ನೂ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮಾಡ
ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಮೊದಲು ಅವರನ್ನು ರೂಕ್ಷಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ
ಮಾಡಿ ಶೋಧನ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ನೇಹದ ಅವಾಯವು
ಆಗದು. ಸ್ನೇಹವು ಸಾತ್ಮ್ಯವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಮಲಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡುವಲು
ಸಮರ್ಥವಾಗುವದು. (೨೦)

ಬಾಲವೃದ್ಧಾದಿಷು ಸ್ನೇಹಪರಿಹಾರಾಸಹಿಷ್ಣುಷು ||
ಯೋಗಾನಿಮಾನನುದ್ವೇಗಾನ್ ಸದ್ಯಃ ಸ್ನೇಹಾನ್
ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ನೇಹಪಾನಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಪಥ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗದ
ಬಾಲ, ವೃದ್ಧ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ತ್ರಾಸವಾಗದ, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಡುವ
ಈ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೨೧)

೧ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಜ್ಯಮಾಂಸರಸಾಸ್ತೇಷು ಪೇಯಾ ನಾ ಸ್ನೇಹಭರ್ಜಿತಾ ||
ತಿಲಜೂರ್ಣಶ್ಚ ಸಸ್ನೇಹಪಾಣಿತಃ ಕೃಶರಾ ತಥಾ ||೨೨||

ಕ್ಷೀರಪೇಯಾ ಫುತಾಢ್ಯೋಷ್ಣೈದಧ್ನೋ ನಾ ಸಗುಡಃ ಸರಃ ||
ಪೇಯಾ ಚ ಪಂಚಪ್ರಸೃತಾ ಸ್ನೇಹೈಸ್ತಂಡುಲಪಂಚಮೈಃ ||೨೩||

ಸಪ್ತೈಕೇ ಸ್ನೇಹನಾಃ ಸದ್ಯಃ ಸ್ನೇಹಾಶ್ಚ ಲವಣೋಲ್ಪಣಾಃ ||
ತದ್ಧೃತಿಫಿಷ್ಯಂದ್ಯರೂಕ್ಷಂ ಚ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮುಷ್ಣಂ ವ್ಯನಾಯಿ ಚ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಅವರಿಗೆ ೧. ಬಹಳ ಮಾಂಸದ ರಸ, ೨. ಬಹಳ
ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಮಾಂಸದ ಪೇಯ, ೩ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಕಾಕಂಬಿ ಕೂಡಿಸಿದ

* 'ವಿಷ್ಣಂದ್ಯ' ಎಂದು ಜೇನುದ್ರಿಯ ಶಾಕವು.

ಎಳ್ಳುಚಿಗಳಿ, ೪ ಅದರಂತೆ ಮಾಡಿದ ಹುಗ್ಗಿ, ೫ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಹಳ ಹಾಕಿದ ಉಷ್ಣವಾದ ಹಾಲಿನ ಪೀರು, ೬ ಬೆಲ್ಲ ಹಾಕಿದ ಮೊಸರಿನ ನೀರು, ೭ ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ, ನೆಣ, ಮಜ್ಜೆ, ಅಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಎಂಟಿಂಟು ತೊಲಿ ಹಾಕಿಮಾಡಿದ ಪೇಯ—ಈ ಏಳು ಕೂಡಲೇ ಸ್ನೇಹನ ಮಾಡುವವು ಬಹಳ ಉಪ್ಪು ಹಾಕಿದ ಸ್ನೇಹಗಳೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಲವಣವು ಶ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿದ ಮಲಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುವದೂ, ಸ್ನೇಹದ ಅವಿರುದ್ಧವೂ, ಅರೂಕ್ಷವೂ, ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ, ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಉಷ್ಣ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಸಂಚರಿಸುವಂಥದ್ದೂ ಆಗಿರುವದು. (೪೨)

ಗುಡಾನೂಪಾಮಿಷ್ಕೋರತಿಲಮಾಷಸುರಾದಧಿ ||

ಕುಷ್ಠಶೋಫಪ್ರಮೇಹೇಷು ಸ್ನೇಹಾರ್ಥಂ ನ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೪೩||

ಅರ್ಥ:— ಕುಷ್ಠ, ಬಾವು, ಪ್ರಮೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಲ್ಲ, ಆನೂಪಮಾಂಸ, ಹಾಲು, ಎಳ್ಳು, ಉದ್ದು, ಸುರೆ, ಮೊಸರುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. (೪೩)

ತ್ರಿಫಲಾಪಿಪ್ಪಲೀಪಥ್ಯಾಗುಗ್ಗುಲ್ವಾದಿವಿಪಾಚಿತಾನ್ ||

ಸ್ನೇಹಾನ್ ಯಥಾಸ್ವಮೇತೇಷಾಂ ಯೋಜಯೇದವಿಕಾರಿಣಃ ||೪೪||

ಅರ್ಥ:— ಇವುಗಳಿಗೆ ತ್ರಿಫಲೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಣಲೆ, ಗುಗ್ಗುಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ, ವಿಕಾರಮಾಡದ, ಆ ಆ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಬೇಕು. (೪೪)

ಕ್ಷೀಣಾನಾಂ ತ್ವಾಮಯೈರಗ್ನಿದೇಹಸಂಧುಕ್ಷಣಕ್ಷಮಾನ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಬೇನೆಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀಣರಾದವರಿಗೆ ಅಗ್ನಿದೀಪಕ ದೇಹ ಪೋಷಕಗಳಾದ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೪೫)

ದೀಪ್ತಾಂತರಾಗ್ನಿಃ ಪರಿಶುದ್ಧಕೋಷ್ಠಃ

ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಥಾತುರ್ಬಲವರ್ಧಯುಕ್ತಃ ||೪೬||

ಧೃಢೇಂದ್ರಿಯೋ ಮಂದಜರಃ ಶತಾಃ ಸುಃ

ಸ್ನೇಹೋಪಸೇವೀ ಪುರುಷಃ ಪ್ರದಿಷ್ಟಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗುವದು. ಕೋಪವು ಶುದ್ಧವಾಗುವದು. ಘಾತುಗಳು ಪುಷ್ಟವಾಗುವವು. ಬಲವರ್ಣಗಳು ಹೆಚ್ಚುವವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ದೃಢವಾಗುವವು. ಮುಖ್ಯ ದೂರ ಸರಿಯುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೂರು ವರ್ಷ ಬದುಕುವನು. (೪೫)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ಸ್ನೇಹವಿಧಿರ್ನಾಮ ಪೋಡಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಪ್ಯದಾಪಾಚಾರ್ಯಪೂಜ್ಯಪಾದರಿಷ್ಠ ಅಪ್ಪ ಅಸಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ' ರಹಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ ' ಎಂಬ ' ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ ' ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಸ್ನೇಹವಿಧಿ ಎಂಬ ೧೬ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರೀತಿಯು ಮುಗಿದುದು.

೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶೋಧನಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸ್ವೇಹ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅನಂತರ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸ್ವೇದವಿಧಿಯನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ *ಸ್ವೇದವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಸ್ವೇದವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ನಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು

ಸ್ವೇದಸ್ತಾ ಪೋಪನಾಹೋಷ್ಮದ್ರವಭೇದಾಚ್ಚತುರ್ವಿಧಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವೇದವು, ತಾಪ (ಒಣಕಾವು) ಉಪನಾಹ (ಯಾತರಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಸುವದು), ಊಷ್ಮ (ಉಗಿಯ ಕಾವು), ದ್ರವ (ದ್ರವ ವಸ್ತುಗಳ ಕಾವು)— ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರ. (||)

ತಾಪೋಗ್ನಿತಪ್ತವಸನಫಾಲಹಸ್ತತಲಾದಿಭಿಃ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ತಾಪವೆಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಕಾಯ್ದು ಅರಿವೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತಗಡು, ಅಂಗೈ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕಾಸೋಣ. (೧)

ಉಪನಾಹೋ ವಚಾಕಿಣ್ವಶತಾಹ್ವಾದೇವದಾರುಭಿಃ ||

ಧಾನ್ಯೈಃ ಸಮಸ್ತೈರ್ಗಂಧೈಶ್ಚ ರಾಸ್ನೈರಂಡಬಟಾಮಿಷೈಃ ||೨||

ಉದ್ರಿಕ್ತಲವಣೈಃ ಸ್ನೇಹಜುಕ್ರತಕ್ರಪಯಃಪುಷ್ಪೈಃ ||

ಕೇವಲೇ ಪವನೇ, ಸ್ಲೇಷ್ಮಸಂಸೃಷ್ಟೇ ಸುರಸಾದಿಭಿಃ ||೩||

ಪಿತ್ತೇನ ಪದ್ಮಕಾದ್ಯೈಸ್ತು ಸಾಲ್ವಣಾಪೈಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ||

* ಸ್ವೇದವಿಧಿಯು ಚರಕದ ಸೂಂ ೧೫ ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಚ. ೩೨ ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೨೬ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅರ್ಥ:— ಕೇವಲ ವಾತವ ಸ್ವೇಲೆ ಬಜಿ, ಸುರಾಬೀಜ, ಬಡಿ ಸೋಪ, ದೇವದಾರು, ಎಲ್ಲ ತರದ ಧಾನ್ಯ, ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ, ರಾಕ್ಷಾ, ಔಷಲ ಬೇರು, ಮಾಂಸ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಹಳ ಉಪ್ಪನ್ನೂ ಸ್ವೇತ ಚುಕ್ರ (ಕುಳಿ) ಮಜ್ಜೆಗೆ ಹಾಲುಗಳನ್ನೂ ಕಲಿಸಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ವಾತವು ಕಫದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ತುಳಸಿ ಮುಂತಾದವು (ಸುರಸಾದಿಗಣ ಅ. ೧೫-೨೦) ಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠಾದಿ [ಪದ್ಮಕಾದಿಗಣ(೧೫-೧೬)] ಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಈ ಪದ್ಮಕಾದಿಗಣದ ಔಷಧಿಯುಕ್ತ ಸ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಾಲ್ವಣಸ್ವೇದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಉಪನಾಹ [ಉಪನಹ್ಯತೇ (ಬಭೃತೇ) ಅನೇನೇತಿ] ಸ್ವೇದವು. (೨೧)

ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣವೀರ್ಯಮೃದುಭಿಶ್ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿರಪೂತಿಭಿಃ ||೪||

ಅಲಾಭೇ ವಾತಜಿಹ್ವತೃಕೌಶೇಯಾವಿಕಶಾಟಿಕೈಃ ||

ಬದ್ಧಂ ರಾತ್ರೌ ದಿವಾ ಮುಂಚೇನ್ಮುಂಚೇದ್ರಾತ್ರೌ ದಿವಾ ಕೃತಮ್ ||೫||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಉಷ್ಣವೀರ್ಯ, ಮೃದು ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧ ರಹಿತವಾದ ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿಗಳಿಂದ, ಅವು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ವಾತನಾಶಕವಾದ (ಔಷಲ ಎಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ) ಎಲೆ, ರೇಶಿಮೆ ಅಥವಾ ಕಂಬಳಿ ಇಲ್ಲವೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಮುಂಜಾನೆ, ಮುಂಜಾನೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಚ್ಚಬೇಕು. (೫)

ಉಷ್ಣಸ್ವೇದದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉಷ್ಣಾತೂತ್ಕಾರಿಕಾಲೋಷ್ಣಕಪಾಲೋಪಲಪಾಂಸುಭಿಃ ||

ಪತ್ರಭಂಗೇನ ಧಾನ್ಯೇನ ಕರೀಷಸಿಕತಾತುಷ್ಠೈಃ ||೬||

ಅನೇಕೋಪಾಯಸಂತಪ್ತೈಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋ ದೇಶಕಾಲತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಜನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ರೊಟ್ಟಿ, ಹೆಂಟಿ, ಖಪ್ಪರಿ, ಕಲ್ಲು, ಹುಡಿ, ಎಲೆಯ ಚೂರುಗಳು, ಧಾನ್ಯ, ಕುಳ್ಳಿನ ಹುಡಿ, ಉಸುಕು, ಹೊಟ್ಟು ಇವುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಕಾಸಿ ದೇಶ ಕಾಲಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಷ್ಣಸ್ವೇದವೆನ್ನುವರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಉಷ್ಣ ಸ್ವೇದವು, ಪಿಂಡಸ್ವೇದ, ಸಂಸ್ಕರಸ್ವೇದ, ನಾಡೀಸ್ವೇದ, ಭನಾಶ್ಚಸ್ವೇದ, ಕುಂಭೀಸ್ವೇದ, ಕೂಪಸ್ವೇದ, ಕುಟೀಸ್ವೇದ, ಜೇಂತಾಕಸ್ವೇದ ಎಂದು ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರ.

(೧) ಪಿಂಡಸ್ವೇದ— ಕಲ್ಲು, ಹೆಂಟೆ, ಲೋಹ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿ ಸಂಧಾಸದಿಂದ ಹಿಡಿದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಂಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿ ಅವನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಕಫಮೇದಗಳಿಂದ ನೋವುಳ್ಳ ಅವಯವವನ್ನು ಅಥವಾ ಗಂಟನ್ನು ಕಾಸುವದು. ಇದರಂತೆ ಹುಡಿ, ಉಸುಕು, ಹೊಟ್ಟು, ಧಾನ್ಯ, ಮಾಂಸ, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಅಂಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಮೇಲಿನಂತೆ ಅರಿವೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪೋಷೀಸಿನ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ, ಉಸುಳಿ ಮುಂತಾದ ವುಗಳ ಮುದ್ದಿಯನ್ನು ಅರಿವೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ವಾತರೋಗಪೀಡಿತ ಅಂಗವನ್ನು ಕಾಸುವದು ಪಿಂಡಸ್ವೇದವು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಕರಸ್ವೇದವೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು.

(೨) ಸಂಸ್ಕರ(ಹಾಸಿಗೆ) ಸ್ವೇದಃ— ಸ್ವೇದದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ ಪಾತ್ರೆ ಯಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಗಾಳಿ ಇಲ್ಲದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮೇಣಗಮಟು ಅರಿವೆಯನ್ನು ಹಾಸಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಅವನ್ನು ಹರವಬೇಕು. ಅದರ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಸ್ವೇದ ಕೊಡುವದು.

(೩) ನಾಡೀಸ್ವೇದಃ— ಮೇಲಿನಂತೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವೇದದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪಚ್ಚಿದ ಸೊಂಡಿಯಿಂದ ನೋವುಳ್ಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾವು ಕೊಡುವದು.

(೪) ಭನಾಶ್ಚಸ್ವೇದಃ— ಮನುಷ್ಯನಷ್ಟೇ ಉದ್ದಾದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಾತನಾಶಕ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿ ನೀರು ಅಂಬಲಿಗಳನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆ ಮಲಗಿಸಿ ಸಂಸ್ಕರ ಸ್ವೇದದಂತೆ ಕಾವು ಕೊಡುವದು.

(೫) ಕುಂಭೀಸ್ವೇದಃ— ಮೇಲಿನಂತೆ ಸ್ವೇದದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಹರಿವೆಯಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅಲಿಂಗಿಸಿ ಕೂತು ಕಾವು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆಮಟ್ಟು ಹುಗಿದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಪಶ್ಪವಿಲ್ಲದ ಅಸನ ಹಾಕಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಕೂತು ಅಗಾಗ್ಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗಿ ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕಲ್ಲುಗಳ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತ ಕಾಸಿಕೊಳ್ಳುವದು.

(೬) ಕೂಪಸ್ವೇದಃ— ಹಾಸಿಗೆಯ ಕೆಳಗೆ ದೊಡ್ಡ ತೆಗ್ಗು ತೆಗೆದು ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾತನಾಶಕ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಬೆಂಕಿ ಮಾಡಿ ಹೊಗೆ ಹೋಗಲು, ಮೇಲು ಭಾಗದ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಸುವದು.

(೭) ಕುಸೀದ್ವೇದಃ— ಒಳಕ ಎತ್ತರ ಅಗಲ ಇಲ್ಲವ ಮೂಡಾದ, ಭದ್ರ ವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವೇದಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ವಜ್ರಾ? ತೋಡುವ. ಮತ್ತು ತೋ? ಯಿಲ್ಲದ ಕೆಂಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಅಗ್ನಿಕ್ಷಿಗಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಇಟ್ಟ ಒಂದು ಕುಟಿ (ಸಣ್ಣ ಕೋಣೆ)ಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಗೈಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಕಾಕುವದು.

(೮) ಜೇಂತಾಕಸ್ವೇದವು:— ಇದುದೊಡ್ಡದಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. (೬)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದ್ರವಸ್ವೇದನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಪರಿಷೇಕ ಮತ್ತು ಅವಗಾಢವೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ಈಗ ಪರಿಷೇಕ ನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಿಗ್ರುವಾರಣಕೈರಂಡಕರಂಜಸುರಸಾರ್ಜಕಾತ್ ||೭||

ಶಿರೀಷವಾಸಾವಂತಾರ್ಕಮಾಲತೀದೀರ್ಘವೃಂತತಃ ||

ಪತ್ರಭಂಗೈರ್ವಚಾದೈಶ್ಚ ಮಾಂಸೈಶ್ಚಾನೂಪವಾರಿಜೈಃ ||೮||

ದಶಮೂಲೇನ ಚ ಪೃಥಕ್ ಸಹಿತೈರ್ವಾ ಯಥಾಮಲಮ್

ಸ್ವೇದವದ್ಧಿಃ ಸುರಾಶುಕ್ತವಾರಿಕ್ಷೀರಾದಿಸಾಧಿತೈಃ ||೯||

ಕುಂಭೀರ್ಗಲಂತೀರ್ಣಾರ್ಡೀರ್ವಾ ಪೂರಯಿತ್ವಾ ರುಚಾರ್ದಿತಮ್ ||

ವಾಸಸಾಃಽಙ್ಗಾದಿತಂ ಗಾತ್ರಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಸಿಂಜೇದ್ಭಥಾಸುಖಮ್ ||೧೦||

ಅರ್ಥ:— ನುಗ್ಗಿ, ಗಜಗ, ಟೆಡಲ, ಹುಲಗಲಿ, ತುಳಸಿ, ಆರ್ಜಕ, ಶಿರಸಲ, ಅಡಸಲ, ಬಿಮರು, ಎಕ್ಕೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಹೆಮ್ಮರಗಳ ಎಲೆಗಳ ಚೂರು, ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಬಹು ಮುಂತಾದವು, ಅನೂಪ ದೇಶದ ಮಾಂಸ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸ, ದಶಮೂಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಕೂಡಿಯೇ ತಕ್ಕೊಂಡು ಮಲಾನುಸಾರ ಸುರೆ, ಶುಕ್ತ, ನೀರು, ಹಾಲು ಮುಂತಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಭದ್ರವುಳ್ಳ ಕೊಡಗಳಲ್ಲಿ, ಝಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪಿಡಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಮೊದಲು ಬೇನೆ ಯಿಂದ ಪೀಡಿತ ಅವಯವನನ್ನು ಸ್ನಿಗ್ಧಮಾಡಿ ಮೇಲೆ ಲಿಂಚೆ ಸುತ್ತಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುಖವಾಗುವಂತೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಧಾರೆ ಬಿಡಬೇಕು. ಇದು ದ್ರವ ಸ್ವೇದವು. (೧೦)

ಅವಗಾಹ ಸ್ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೈರೇವ ವಾ ದ್ರವೈಃ ಪೂರ್ಣಂ ಕುಂಡಂ ಸರ್ವಾಂಗಗೇಷನಿಲೇ ||

ಅವಗಾಹ್ಯತುರಸ್ತಿಷ್ಠೇದಶಃ ಕೃಚ್ಛ್ರಾದಿರುಕ್ಷು ಚ |೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿಯ ವಾತ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಮುಂತಾದ ಪೀಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅದೇ ದ್ರವಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಕೂಡ್ರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಅವಗಾಹನ ಸ್ವೇದ ವೆಂಬ ಹೆಸರು. (೧೧)

ನಿವಾತೇಂತರ್ಬಹಿಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಜೀರ್ಣಾನ್ನಃ ಸ್ವೇದಮಾಚರೇತ್ ||

ವ್ಯಾಧಿವ್ಯಾಧಿತದೇಶತುರ್ವಶಾನ್ಮಧ್ಯವರಾವರಮ್ |೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಒಳಹೊರಗೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದನಂತರ ಅನ್ನ ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ವಾತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರೋಗ, ರೋಗಿ, ದೇಶ, ಋತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಅಥವಾ ಕನಿಷ್ಠ ಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೧೨)

† ಕಫಾತೋ ರೂಕ್ಷಣಂ ರೂಕ್ಷೋ, ರೂಕ್ಷಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಕಫಾನಿಲೇ ||

ಅಮಾಶಯಗತೇ ವಾಯೌ ಕಫೇ ಪಕ್ವಾಶಯಾಶ್ರಿತೇ |೧೩||

ರೂಕ್ಷಪೂರ್ವಂ ತಥಾ ಸ್ವೇಹಪೂರ್ವಂ ಸ್ಥಾನಾನುರೋಧತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಸ್ವೇಹವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳದೆ ರುಕ್ಷವಾದ ಸ್ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಕಫವಾತಗಳಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ರುಕ್ಷ ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಾತವು ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸ್ಥಾನಾನುಸಾರ ಮೊದಲು ರೂಕ್ಷ ಅಮೇಲೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ; ಕಫವು ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮೊದಲು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಮೇಲೆ ರೂಕ್ಷ ಸ್ವೇದವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಏಕೆಂದರೆ ವಾತವು ಅಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಆಗುತು ಇದ್ದದರಿಂದ ಅಮಾಶಯದ ಸ್ಥಾನಿಯಾದ ಕಫಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಿಕ್ಕಿತ್ಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರಿಂದ

† 'ಕಫೇ ತು ರೂಕ್ಷಣೈ ರೂಕ್ಷೋ, ರೂಕ್ಷ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಕಫಾನಿಲೇ' ಎಂದು, ಹೇಮಾದ್ರಿಯ ಶಾಕವು.

ಮೊದಲು ದುಷ್ಟಸ್ವೇದವು ಅಗೋಲೆ ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ವೇದವು ಯೋಗ್ಯವು ಇವರಂತೆ ಕವವು
ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿ ಆಗತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ನಾನಮೋದವು ಪಾತವು. ಅದರಿಂದ ಸ್ನಾನ
ಯಾದ ಪಾತಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ವೇದವು ಅಮೋಲೆ ಕವಕ್ಕಾಗಿ ದುಷ್ಟಸ್ವೇದವು
ಯುಕ್ತವು ಇದರ ಕಾರಣವನ್ನು 'ತಕ್ರಾನ್ಯಸ್ನಾನಸುಸ್ವೇಷು ಪದೀಯಾಂ' (೧೩/೩೧)
ಎಂದು ಹೇಳಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ. (೧೩)

ಅಲ್ಪಂ ವಂಕ್ಷಣಯೋಃ ಸ್ವಲ್ಪಂ ದೃಜ್ಯಷ್ಟ್ಯದ್ವಯೇ ನ ವಾ ||೧೪||

ಅರ್ಥ:— ಗೆಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪು ಸ್ವೇದ ಕೊಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು
ವೃಷಣ ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸ್ವಲ್ಪು ಸ್ವೇದ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೊಡಲೇ
ಬಾರದು. (೧೪)

ಸ್ವೇದದ ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೀತಶೂಲಕ್ಷಯೇ ಸ್ವಿನೋ ಜಾತೇಽಂಗಾನಾಂ ಚ ಮಾರ್ದವೇ ||

ಸ್ಯಾಚೈನೈರ್ಮೃದಿತಃ ಸ್ನಾತಸ್ತತಃ ಸ್ವೇದವಿಧಿಂ ಭಜೇತ್ ||೧೫||

ಅರ್ಥ:— ಶೀತಶೂಲಗಳ ನಾಶವಾಗಲು ಅವಯವಗಳು ಮೆತ್ತ
ಗಾಗಲು ಸ್ವೇದವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನಂತರ ಸಾವ
ಕಾಶವಾಗಿ ಮೃದ್ವುತ್ವವು ಸಿಕ್ಕೊಂದು ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವೇದದ ಅಹಾರ-
ವಿಹಾರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕು. (೧೫)

ಸ್ವೇದದ ಅತಿಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಿತ್ತಾಸ್ರಕೋಪತೃಣ್ಯಾಚ್ಛ್ರಾಂಗಳಸದನಭ್ರಮಾಃ ||

ಸಂಧಿಪೀಡಾ ಜ್ವರಃ ಶ್ವಾಸರಕ್ತಮಂಡಲದರ್ಶನಮ್ ||೧೬||

ಸ್ವೇದಾತಿಯೋಗಾಚ್ಛ್ರದ್ವಿತ್ವ ತತ್ರ ಸ್ತಂಭನಮೌಷಧಮ್ ||

ವಿಷಪ್ಪಾರಾಗ್ನೃತಿಸಾರಚ್ಛ್ರದ್ವಿಮೋಹಾತುರೇಷು ಚ ||೧೭||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ವೇದದ ಅತಿಯೋಗವಾಗಲು ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ, ನೀರಡಿಕೆ,
ಮೂರ್ಚೆ, ಸ್ವರಭ್ರಂಶ, ನಿತ್ಯಾಣ, ಭ್ರಮ, ಸಂಧಿಪೀಡೆ, ಜ್ವರ, ಕರೆ ಮತ್ತು
ಕೆಂಪು ಕಲೆ, ವಾಂತಿಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡ

ಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ವಿಷ, ಕ್ಷಾರ, ಸುಡೋಣ, ಅತಿಸಾರ, ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ
ಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಸ್ತಂಭಕ ಔಷಧಗಳನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು. (೧೭)

ಸ್ವೇದನಂ ಗುರುತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಪ್ರಾಯಃ ಸ್ತಂಭನಮನ್ಯಥಾ |
ದ್ರವಸ್ಥಿರಸರಸ್ನಿಗ್ಧರೂಕ್ಷಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಚ ಭೇಷಜಮ್ ||೧೮||

ಸ್ವೇದನಂ, ಸ್ತಂಭನಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಮಂ ರೂಕ್ಷಸೂಕ್ಷ್ಮಸರದ್ರವಮ್ ||
ಪ್ರಾಯಸ್ತಿಕ್ತಂ ಕಷಾಯಂ ಚ ಮಧುರಂ ಚ ಸಮಾಸತಃ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಜಡ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ ಔಷಧಗಳು ಪ್ರಾಯಃ ಸ್ವೇದನ
ವಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ (ಲಘು, ಮಂದ, ತೀತವಿದ್ದರೆ) ಸ್ತಂಭನವಿರುತ್ತವೆ.
ದ್ರವ, ಸ್ಥಿರ, ಸಾರಕ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ರುಕ್ಷ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಔಷಧವು ಸ್ವೇದ
ನವು. ನುಣುಪು, ರುಕ್ಷ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸಾರಕ ದ್ರವಗಳು ಸ್ತಂಭನವಿರುತ್ತವೆ.
ಬಹಳಮಾಡಿ ಕಹಿ, ಕಷಾಯ, ಮಧುರ, ರಸಗಳು ಸ್ತಂಭಕವಿರುತ್ತವೆ. (೧೯)

ಸ್ತಂಭಿತಃ ಸ್ವಾದ್ವಲೇ ಲಬ್ಧೇ ಯಥೋಕ್ತಮಯಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಬಲವು ಬರಲು
ಸ್ತಂಭನವು ಚನ್ನಾಗಿ ಆಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೯ ||)

ಸ್ತಂಭತ್ವಕ್ ಸ್ನಾಯುಸಂಕೋಚಕಂ ಪಹ್ಯ ದ್ವಾಗ್ಧನುಗ್ರಹೈಃ ||೨೦||

ಪಾದೌಷ್ಣತ್ವಕ್ಕರ್ಯಃ ಶ್ಯಾವೈರತಿ ಸ್ತಂಭಿತಮಾದಿಶೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶಿಶಿಯೋಣ, ತ್ವಚೆ ಸ್ನಾಯುಗಳ ಸಂಕೋಚನ, ಕಂಪ
ಎದೆ ಹಿಡಿಯೋಣ, ಮಾತು ಬಂದಾಗುವದು, ಹನುಗ್ರಹ, ಕಾಲು ತುಟಿ
ತ್ವಚೆ ಕೈಗಳು ಕಪ್ಪು ಆದರೆ ಸ್ತಂಭನದ ಅತಿಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
(೨೦ ||)

ನ ಸ್ವೇದಯೇದತಿಸ್ಥೂಲರೂಕ್ಷದುರ್ಬಲಮೂರ್ಚ್ಛಿತಾನ್ ||೨೧||

ಸ್ತಂಭನೀಯಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಕ್ಷಾಮಮದ್ಯವಿಕಾರಿಣಃ ||

ತಿಮಿರೋದರವೀಸರ್ಪಕುಷ್ಠಶೋಷಾಘ್ನರೋಗಿಣಃ ||೨೨||

ಸೀತಮಗ್ಧವಧಿಸ್ತೇಹಮಧೂನ್ ಕೃತಪಿರೇಚನಾನ್ ||

ಭ್ರಷ್ಟದಗ್ಧಗುದಗ್ಲಾನಿಕ್ರೋಧರೋಕಭಯಾರ್ಥಿತಾನ್ ||೨೩||

ಕ್ಷುತ್ತುಷ್ಣಾಕಾಮಲಾಸಾಂಡುನೇಹಿನಃ ಪಿತ್ತಪೀಡಿತಾನ್ ||

ಗರ್ಭಿಣೀಂ ಪುತ್ರಾಂ ಸೂತಾಂ ಮೃದುಚಾತ್ಯಯಿಕೇ ಗದೇ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಚಿಕಿತ್ಸಾರೂಪ ರೂಕ್ಷ ಮೂರ್ಖ ಮೂರ್ಛಿತರಿಗೂ, ಸ್ತಂಭನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರಿಗೂ, ಗಾಯಹೊಂದಿದ ಪ್ರೇಣ ಕೃಶ ಮಧ್ಯ ವಿಕಾರವುಳ್ಳವರಿಗೂ, ತಿಮಿರ ಉದರ ಇಸಬು ಕುಸ್ತ ಕ್ಷಯ ವಾತರಕ್ತ ರೋಗಿಗಳಿಗೂ, ಮಾಲು ಮೊಸರು ಸ್ನೇಹ ಜೇನತುಪ್ಪ ಕುಡಿದವರಿಗೂ, ವಿರೇಚನ ತಕ್ಕೊಂಡವರಿಗೂ, ಗುದಭ್ರಂಶ ಗುದವಾಕ ಗ್ಲಾನಿ ಕ್ರೋಧ ರೋಕ ಭಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಹಸಿವೆ ನೀರವಿಕೆ ಕಾಮಣ ಪಾಂಡು ಮೇಹಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಿಗೂ, ಗರ್ಭಿಣಿ ಪುತ್ರಿಣಿ (ಕಡೆಗಾದವಳು) ಬಾಣಂತಿಯರಿಗೂ ಸ್ನೇಹ ಕೊಡಬಾರದು. ಭಯಂಕರ ರೋಗವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೊಡಬೇಕು. (೨೪)

ಶ್ವಾಸಕಾಸಪ್ರತಿಶ್ವಾಸಹಿಂಧ್ರಾಧ್ವಾನವಿಬಂಧಿಷು ||

ಸ್ವರಭೇದಾನಿಲವ್ಯಾಧಿಶ್ಲೇಷ್ಣಾಮಸ್ತಂಭಗೌರವೇ ||೨೫||

ಅಂಗಮರ್ದಕಟೀಪಾರ್ಶ್ವಪೃಷ್ಠಕುಕ್ಷಿಹನುಗ್ರಹೇ ||

ಮಹತ್ವೇ ಮುಷ್ಕಯೋಃ ಖಲ್ಲಾಮಾಯಾಮೇ ವಾತಕಂಟಿಕೇ ||೨೬||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾಽರ್ಬುದಗ್ರಂಥಿಕುಕ್ರಾಘಾತಾಢ್ಯಮಾರುತೇ ||

ಸ್ವೇದಂ ಯಥಾಯಥಂ ಕುರ್ಯಾತ್ತದೌಷಧವಿಭಾಗತಃ ||೨೭||

ಅರ್ಥ:— ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ, ನೆಗಡಿ, ಬಿಕ್ಕು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ಮಲ ಬಂಧ, ಸ್ವರಭೇದ, ವಾತವ್ಯಾಧಿ, ಕಫ, ಅಮ, ಸೆಬೆಯೋಣ, ಜಡತ್ವ, ಮೈನೋಯೋಣ, ಟೊಂಕ ಮಗ್ಗಲು ಬೆನ್ನು ಬರಿಕೆ ಗದ್ದ ಹಿಡಿಯೋಣ, ಅಂಡವೃದ್ಧಿ, ಖಲ್ಲಿ (ವಾತರೋಗ), ಧನುರ್ವಾತ, ವಾತಕಂಟಿಕ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಅರ್ಬುದ, ಕುರುಪು, ಶುಕ್ರಪ್ರತಿಬಂಧ, ಊದಿಸ್ತಂಭ ಇವುಗಳಮೇಲೆ ಆಯಾ ಔಷಧಗಳ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸ್ವೇದನೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೨೭)

ಸ್ವೇದೋ ಹಿತಸ್ತ್ವನಾಗ್ನೇಯೋ ವಾತೇ ಮೇದಃಕಫಾವೃತೇ ||

ನಿನಾತಂ ಗೃಹಮಾಯಾಸೋ ಗುರು ಪ್ರಾವರಣಂ ಭಯಮ ||೨೮

ಉಪನಾಹಾಹವಕ್ರೋಧಭೂರಿಪಾನಂ ಕ್ಷುಧಾಘನತಪಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇದ ಮತ್ತು ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಯುವಿನ ಮೇಲೆ
ಅನಗ್ನಿಸ್ವೇದವು ಓತಕರವು. ಅನಗ್ನಿಸ್ವೇದವೆಂದರೆ ಗಾಳಿ ಇಲ್ಲದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ
ಇರೋಣ, ಶ್ರಮ, ದೊಡ್ಡ ಬೆಚ್ಚನ್ನ ಹೊದಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆ, ಪೋಟೀಸ
(ಬಜೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಕಟ್ಟೋಣ), ಯುದ್ಧ, ಕ್ರೋಧ, ಅತಿ
ಮದ್ಯಪಾನ, ಹಸಿವೆ, ಬಿಸಿಲು ಮುಂತಾದವುಗಳು. (೨೮)

ಸ್ನೇಹಕ್ಲಿನ್ನಾಃ ಕೋಷ್ಠಗಾ ಧಾತುಗಾ ವಾ ||

ಸ್ತ್ರೋತ್ರೋಲೀನಾ ಯೇ ಚ ಶಾಖಾಸ್ಥಿ ಸಂಸ್ಥಾಃ ||೨೯||

ದೋಷಾಃ ಸ್ವೇದೈಸ್ತೇ ದ್ರವೀಕೃತ್ಯ ಕೋಷ್ಠಂ |

ನೀತಾಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಶುದ್ಧಿಭಿರ್ನಿರ್ತ್ರಯಂತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೋಷ್ಠ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ, ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ
ಸೇರಿಕೊಂಡ, ಶಾಖಾ, ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ದೋಷಗಳು ಸ್ನೇಹದಿಂದ
ಮೆತ್ತಗಾಗಿ, ಸ್ವೇದದಿಂದ ದ್ರವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಕೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ
ತರಲ್ಪಟ್ಟು ಶೋಧನಗಳಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೨೯)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸ್ವೇದವಿಧಿನಾಮ್

ಸಪ್ತದಶೋಧಾಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಪ್ರೀತಮದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಶೂನ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ' ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿಯೆ ಸ್ವೇದವಿಧಿ ಎಂಬ ೧೭ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೦೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ತೊಮ್ಮೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪ್ರವರೂಪನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಒಂದ ಮೋಷಗಳು ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಮೋಷಗೆ ತೆರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಯೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಬೋಧನಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ವಿ' ತ್ವಾಕಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಕ್' ಪಾಚನಂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವೀಕರಿಸತ: ಸ್ಯಾದ್ವನುನಂ ವಿರೇಕಃ ನಿರೂಪಣಾನ್ವಾಸನಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮ ವತ್ಸಂ ಕ್ರಮತ್ಪ್ರತಿ ಭಿಷಗ್ನ ರಾಣಾಮ್' ಎಂದು ಅವುಗಳ ಕ್ರಮ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಕ್ರಮದಂತೆ ಮೊಗಳು ಮಮನ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಅಥಾತೋ ವಮನ*ವಿರೇಚನವಿಧಿಮುಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಮನ ವಿರೇಚನಗಳ ವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಕಫೇ ವಿವಿಧ್ಯಾದ್ವಮನಂ ಸಂಯೋಗೇ ವಾ ಕಛೋಲ್ಪಣೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಫಾಧಿಕ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಮನ ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (||)

ತದ್ದದ್ವಿರೇಚನಂ ಪಿತ್ತೇ.....

ಅರ್ಥಃ— ಅದರಂತೆ ಪಿತ್ತ ಅಥವಾ ಪಿತ್ತೋಲ್ಪಣ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (|||)

.....ವಿಶೇಷಣ ತು ವಾಮಯೀತ್ ||೧||

ನವಜ್ವರಾತಿಸಾರಃ ಧಃಪಿತ್ತಾಸ್ಯಗ್ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಣಃ ||

* ಮಮನವಿರೇಚನ ವಿಧಿಯು ಚರಕದ ಸೂ. ೧೫, ೧೬; ನೇ, ಹಿಂ. ೧-೨-೬ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನ ೩೩-೩೯ ನೇ, ಅಪ್ಪಾಂಗಕುಗ್ರಹದ ಸೂ. ೨೭ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ. ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ವಾಸಹೃಲ್ಲಾಸವೀಸರ್ಪಸ್ತನ್ಯದೋಷೋರ್ಧ್ವರೋಗಿಣಃ

ಕುಷ್ಠಮೇಹಾಪಚೇಗ್ರಂಥಿ ಪದೋನ್ಮಾದಕಾಸಿನಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನವಜ್ವರ, ಅತಿಸಾರ, ಅಘೋಗಾಮಿ ರಕ್ತ ಪಿತ್ತ ಕ್ಷಯರೋಗ, ಕುಷ್ಠ, ಮೇಹ, ಗಂಡಮಾಲೆ, ಕುರುವು, ಶ್ಲೀಪದ ಉನ್ಮಾದ, ಕೆಮ್ಮು, ದಮ್ಮು, ಮಳಮಳ, ಇಸಬು, ಸ್ತನ್ಯರೋಗ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ರೋಗಗಳಿಗೆ ವಮನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೩||)

ಅವನ್ಯಾ ಗರ್ಭಿಣೀ ರೂಕ್ಷಃ ಕ್ಷುಧಿತೋ ನಿತ್ಯದುಃಖಿತಃ || ೩ ||

ಬಾಲವೃದ್ಧಕೃಶಸ್ಥೂಲಹೃದ್ರೋಗಿಕ್ಷತದುರ್ಬಲಾಃ ||

ಪ್ರಸಕ್ತ ವಮಥುಸ್ಲೀಹತಿಮಿರಕ್ರಮಿಕೋಷ್ಠಿನಃ || ೪ ||

ಊರ್ಧ್ವಪ್ರವೃತ್ತವಾಯುಸ್ರದತ್ತಬಸ್ತಿಹತಸ್ವರಾಃ ||

ಮೂತ್ರಾಘಾತುಧರೀ ಗುಲ್ಮೀ ದುರ್ವಮೋಽತ್ಯಗ್ನಿರರ್ತಸಃ || ೫ ||

ಉದಾವರ್ತಭ್ರಮಾಷ್ಠಿಲಾಪಾರ್ಶ್ವರುಗ್ವಾತರೋಗಿಣಃ :

ಋತೇ ವಿಷಗರಾಜೀರ್ಣವಿರುದ್ಧಾಭ್ಯವಹಾರತಃ || ೬ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗರ್ಭಿಣಿ ರುಕ್ಷ ಹಸಿದ ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖಿತ ಬಾಲ ವೃದ್ಧ ಕೃಶ ಸ್ಥೂಲರಿಗೂ, ಹೃದ್ರೋಗ ಗಾಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಹಳ ವಾಂತಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಗೂ, ಪ್ಲೀಹ ತಿಮಿರ ಹೊಟ್ಟೆ ಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಿಯಾದವರಿಗೂ, ವಾಯು ರಕ್ತ ಪಿತ್ತಗಳು ಊರ್ಧ್ವಗಾಮಿಯಾದವರಿಗೂ, ಬಸ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವರಿಗೂ, ಧ್ವನಿ ಬಿದ್ದವರಿಗೂ, ಮೂತ್ರಾಘಾತ ಉದರ ಗುಲ್ಮಗಳಾದವರಿಗೂ, ಯಾವನಿಗೆ ವಮನ ಔಷಧಗಳಿಂದ ವಮನ ವಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ ಅವನಿಗೂ, ಅತ್ಯಗ್ನಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಉದಾವರ್ತ ಭ್ರಮ ಲಿಷ್ಠಿಲಾ (ವಾತರೋಗ ವಿಶೇಷ) ಪಾರ್ಶ್ವರೋಗ ವಾತರೋಗ ಉಳ್ಳವರಿಗೂ ವಮನ ಕೊಡಬಾರದು. ಆದರೆ ವಿಷ, ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಷ, ಅಜೀರ್ಣ, ವಿರುದ್ಧಾಶನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. (೬)

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ವಮನ ಕೊಟ್ಟರೆ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ, ಗರ್ಭಭ್ರಂಶ ಗಳಾಗುವದರಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಬೇನೆ ಬರುವದು. ರುಕ್ಷನಿಗೆ ವಾಯುವು ಕುಸಿತವಾಗಿ

ಪ್ರಸಂಗದ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ಪದವಿ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯದ್ವಾರಿತ
ನಿಗೆ ಬಲಕ್ಷಯವಾಗುವದು. ಅದರಂತೆ ಬಾಲ, ವೃದ್ಧ, ಕೃಶ, ಸ್ವಲ್ಪರ ಬಲವು
ಕುಗ್ಗುವದು. ಹೃದ್ರೋಗಗಳ ಪದವಿಯು ಹಿಡಿಯುವದು. ಗಾಯವಾದವನ
ಗಾಯದಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೆಚ್ಚು ಬೀಳುವದು. ವಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಅತಿ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವದು. ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳವರ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೋಗದ್ದ
ರಿಂದ ವಾಂತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಉಳಿದವರಿಗೆ ವಮನ ಕೊಡ
ದಿರುವ ಕಾರಣವನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇಕು. (೩)

ಪ್ರಸಕ್ತವನು ಧೋಃ ಪೂರ್ವೇ ಪ್ರಾಯೋಗಾಮಜ್ಜರೋಃ ಪಿ ಚ ||
ಧೂಮಾಂತೈಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ವರ್ಜಾಃ ಸರ್ವೈರೇವ ತ್ವಜೀರ್ಣಿನಃ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— (ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಗರ್ಭಿಣಿಯಿಂದ ಅಶಕ್ತರ
ವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ(೧೧) ಜನರಿಗೂ, ಅನುಜ್ವರ ಅಜೀರ್ಣವುಳ್ಳವರಿಗೂ, ವಮನ
ದಿಂದ ಧೂಮ್ರಪಾನದವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮ (ವಮನ, ವಿರೇಚನ, ಬಸ್ತಿ,
ನಸ್ಯ, ಧೂಮ) ಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು.

ವಿರೇಕಸಾಧ್ಯಾ ಗುಲ್ಮಾಶೋವಿಸ್ಥೋಟಿವ್ಯಂಗಕಾಮಲಾಃ ||
ಜೀರ್ಣಜ್ವರೋದರಗರಚ್ಛರ್ದಿಪ್ಲೀಹಹಲೀಮಕಾಃ ||೪||

ವಿದ್ರಧಿಸ್ತಿಮಿರಂ ಕಾಚಃ ಸ್ಯಂದಃ ಪಕ್ವಾಶಯವ್ಯಥಾ ||
ಯೋನಿಶುಕ್ರಾಶ್ರಯಾ ರೋಗಾಃ ಕೋಷ್ಠಗಾಃ ಕೃಮಯೋವ್ರಣಾಃ ||೫||

ವಾತಾಕ್ರಮೂರ್ಧ್ವಗಂ ರಕ್ತಂ ಮೂತ್ರಾಘಾತಃ ಶಕ್ಯದ್ಗುಹಃ ||
ವಾಮ್ಯಾಶ್ಚ ಕುಷ್ಠಮೇಹಾದ್ಯಾಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಗುಲ್ಮ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ವಿಸ್ಥೋಟಿ, ವ್ಯಂಗ, ಕಾಮಿಣಿ,
ಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಉದರ, ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ, ವಾಂತಿ, ಪ್ಲೀಹ, ಹಲೀಮಕ,
ಕುರುವು, ತಿಮಿರ, ಕಾಚ, ಅಭಿಷ್ಯಂದ (ನೇತ್ರರೋಗಗಳು), ಪಕ್ವಾಶಯ
ಬೇನೆ, ಯೋನಿ ಶುಕ್ರರೋಗಗಳು, ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿಯ ಕೃಮಿ, ವ್ರಣ, ವಾತರಕ್ತ
ಉರ್ಧ್ವಗಾಮಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಮೂತ್ರಾಘಾತ, ಮಲಾನರೋಧಗಳೂ, ವಮನಾ
ಹರ್ವಾದ ಕುಷ್ಠ, ಮೇಹ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳೂ ವಿರೇಚನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯ
ವಾಗುವವು. (೫||)

.....ನ ತು ರೇಚ್ಯೋ ನವಜ್ವರೀ ||೧೦||

ಅಲ್ಪಾಗ್ನಿಧೋಗಪಿತೃಸ್ತಕ್ಷತಪಾಯ್ವತಿಸಾರಿಣಃ ||

ಸಶಲ್ಯಾಸ್ಥಾಪಿತಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠಾತ್ಸಿಗ್ಧಶೋಣಃ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ಜ್ವರದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ರೇಚಕ ಕೊಡಬಾರದು. ಅದರಂತೆ ಅಲ್ಪಾಗ್ನಿ, ಅಧೋಗಾಮಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ವ್ರಣವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಅತಿಸಾರ, ಶಲ್ಯ, ಕ್ಷಯ, ಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠವುಳ್ಳವರಿಗೂ ಆಸ್ಥಾಪನಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟ ವರಿಗೂ ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧರಿಗೂ ರೇಚಕ ಕೊಡಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ನವಜ್ವರಿಗಳಿಗೆ ವಿರೇಚನ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ಅವನ ಅಶಕ್ತ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡುಹಲು ಅಶಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ವಾತಕೋಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು. ಅಲ್ಪಾಗ್ನಿಯು ಬಲಹೀನನಾದ್ದರಿಂದ ಔಷಧವೇಗವನ್ನು ಸಹನ ಮಾಡನು. ಅಧೋಗ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಅತಿಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಅತಿಯೋಗವಾಗುವದು. ಕ್ಷತ ಪಾಯುವಿನ ಕ್ಷತವು ಬಹಳ ನೋಯುವದು. ಸಶಲ್ಯನ ಕ್ಷತದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಸೇರಿ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. ನಿರೂಹಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟವನಿಗೆ ಔಷಧ ವೇಗವು ಸಹನವಾಗದ್ದರಿಂದ ಬಲನಾಶವಾಗುವದು. ಕ್ರೂರ ಕೋಷ್ಠನ ದೋಷಗಳು ಹೊರ ಬೀಳದೆ ಎದೆ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು, ವಾಂತಿ, ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ದಣುವು ಗಳುಂಟಾಗುವವು ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧನಿಗೆ ಅತಿಯೋಗವಾಗುವದು. ಕ್ಷಯರೋಗಿಯ ಧಾತುಗಳು ಕ್ಷೀಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಮಲದ ಬಲವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆ ಮಲವೇ ಹೋಗುವದರಿಂದ ದೇಹನಾಶವಾಗುವದು. (೧೦)

ಅಥ ಸಾಧಾರಣೇ ಕಾಲೇ ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಯಥಾವಿಧಿ ||

ಶೋವಮ್ಯಮುಕ್ತಿಷ್ವಕಫಂ ಮತ್ಸ್ಯಮಾಷತಿಲಾದಿಭಿಃ ||೧೨||

ನಿಶಾಂ ಸುಪ್ತಂ ಸುಜೀರ್ಣಾನ್ನಂ ಪೂರ್ವಾಹ್ನೇ ಕೃತಮಂಗಲಮ್ ||

ನಿರನ್ನಮೀಷತ್ಸಿಗ್ಧಂ ವಾ ಪೇಯಯಾ ಪೀತಸರ್ವಿಷಮ್ ||೧೩||

ವೃದ್ಧಬಾಲಾಬಲಕ್ಲೇಬಭೀರೂನ್ ರೋಗಾನುರೋಧತಃ ||

ಆಕಂಠಂ ಪಾಯಿತಾನ್ಮದ್ಯಂ ಕ್ಷೀರಮಿಕ್ಷುರಸಂ ರಸಮ್ ||೧೪||

ಯಥಾವಿಕಾರನಿಹಿತಾಂ ಮಧುಸ್ಯಂಧವಸಂಯುತಾಮ್ ||

ಕೋಷ್ಠಂ ವಿಭಜ್ಯ ಭೈಷಜ್ಯಮಾತ್ರಾಂ ಮಂತ್ರಾಭಿಮಂತ್ರಿತಾಮ್ ||೧೫||

“ಬ್ರಹ್ಮದಕ್ಷಾಸ್ತರುದ್ರೇಂದ್ರಭೂಚಂದ್ರಾಕಾಢಿಲಾನಲಾಃ
ಋಷಯಃ ಸೌಷ್ಠಿಗ್ರಾಮಾ ಭೂತಸಂಘಾತ್ ಸಾಂತು ವಃ”

ರಸಾಯನಮಿದರ್ಶೀಣಾಮುರಾಣಾಮಿವಾಮೃತಮ್
ಸುಧೇವೋತ್ತಮಸಾಗಾನಾಂ ಭೈಹವ್ಯಮಿದಮಸ್ತು ತೇ

ಓಂ ನಮೋ ಭಗವತೇ ಭೈಷಜ್ಯಗುರವೇ ವೈಡೂರ್ಯಪ್ರಭ
ರಾಜಾಯ |

ತಥಾಗತಾಯಾರ್ಹತೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಂಬುದ್ಧಾಯ ತದ್ಭಾ

ಓಂ ಭೈಷಜ್ಯೇ ಭೈಷಜ್ಯೇ ಮಹಾಭೈಷಜ್ಯೇ ಸಮುದ್ಗತೇ ಸ್ವಾಹಾ

ಪ್ರಾಜ್ಞುಖಂ ಪಾಯಯೇತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಸಾಧಾರಣ ಕಾಲವಾದ ಶ್ರಾವಣ, ಕಾರ್ತಿಕ, ಚೈತ್ರ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯಂತೆ ಸ್ನೇಹ, ಸ್ತೇದ ಕೊಟ್ಟು ನೊದಲಿಸೇ ದಿವಸ ಮೀಸ ಉದ್ದು ಎಳ್ಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಅವನ ಕಫವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿಸಿ, ಮರುದಿವಸ ಮುಂಜಾನೆ ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ, ಸ್ತಸ್ತಿ ವಾಚನ ಮಾಡಿ ಪೇಯೆಯೊಡನೆ ಭೃತಪಾನಮಾಡಿಸಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ನಿಗ್ಧನಾಗಲು ಅಥವಾ ಹಾಳು ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧ, ಬಾಲ, ಅಶಕ್ತ, ನಪುಂಸಕ, ಅಂಬುಬುರಕ ಈ ಮುಂತಾದ ಜನರಿಗೆ ಅವರವರ ರೋಗಾನುಸಾರ ವಾಗಿ ಮದ್ಯ, ಹಾಲು ಕಚ್ಚಿನರಸ, ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆಯಮಟ್ಟ ಕುಡಿಸಿ ಆಯಾ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ, ಮಧು ಸ್ತಂಭವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅವರವರ ಕೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವ ಔಷಧವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಸಂಕ್ರಿಸಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು— ಬ್ರಹ್ಮ, ದಕ್ಷ, ರುದ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ, ಇಂದ್ರ ಭೂಮಿ, ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ವಾಯು ಅಗ್ನಿ ಋಷಿ, ಔಷಧಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಭೂತಸಂಘಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ರಸಾಯನದಂತೆ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತದಂತೆ, ಉತ್ತಮನಾಗರಿಗೆ ಸುಧೆಯಂತೆ ಈ ಔಷಧ ನಿನಗಾಗಲಿ. ವೈಡೂರ್ಯದಂತೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ ಭಗವಾನ್ ಔಷಧ ಶ್ರೇಷ್ಠನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಅರ್ಹನಾದ ಬುದ್ಧನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಭೈಷಜ್ಯೇ ಭೈಷಜ್ಯೇ ಮಹಾಭೈಷಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಹಾ. (೧೭)

.....ಪೀತೋ ಮುಹೂರ್ತಮನುಸಾಲಯೇತ್ ||

ತನ್ಮನಾ ಜಾತಹೃಲ್ಲಾ ಸಪ್ರಸೇಕಶ್ಚರ್ದಯೇತ್ತತಃ ||೧೮||

ಅಂಗುಲಿಭ್ಯಾಮನಾಯಸ್ತೋ ನಾಲೇನ ಮೃದುನ್ಯಾಥವಾ ||

ಗಲತಾಲ್ವರುಜನ್ ವೇಗಾನಪ್ರವೃತ್ತಾನ್ ಪ್ರವರ್ತಯನ್ ||೧೯||

ಪ್ರವರ್ತಯನ್ ಪ್ರವೃತ್ತಾಂಶ್ಚ ಜಾನುತುಲ್ಯಾಸನೇ ಸ್ಥಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಕುಡಿದನಂತರ ಎರಡು ಗಳಿಗೆಯವರೆಗೆ ಅದರ ಕಡೆಗೇ ಲಕ್ಷಗೊಟ್ಟು ವಾಂತಿಯ ಹಾದೀ ನೋಡಬೇಕು. ಮಳ ಮಳ ಅಂದು ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬರಹತ್ತಲು ಮೊಳಕಾಲಪ್ಪು ಎತ್ತರವಾದ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಗಂಟೆಲಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಟ್ಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗಂಟೆಲ ಅಂಗಳಗಳಿಗೆ ನೋವಾಗದಂತೆ ಮೃದುವಾದ ಕಮಲದೇಟಿನಿಂದ ಆಗಲಿ ಆಯಾಸವಾಗದಂತೆ ವಾಂತಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಹಾಗೇ ಸುರುವು ಇಡಬೇಕು. (೧೯||)

ಉಭೇ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಲಲಾಟಂ ಚ ವಮತಶ್ಚಾಸ್ಯ ಧಾರಯೇತ್ ||೨೦||
ಪ್ರಪೀಡಯೇತ್ತಥಾ ನಾಭಿಂ ಪೃಷ್ಠಂ ಚ ಪ್ರತಿಲೋಮತಃ ||

ಅರ್ಥ:- ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನ ಎರಡೂ ಬರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಹಣೆಯನ್ನೂ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಹೊಕ್ಕುಳು ಬೆನ್ನುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. (೨೦||)

ಕಫೇ ತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣ ಕಟುಕೈಃ, ಪಿತ್ತೇ ಸ್ವಾದುಹಿಮೈರಿತಿ ||೨೧||

ವಮೇತ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಮ್ಲ ಲವಣೈಃ, ಸಂಸೃಷ್ಟೇ ಮರುತಾ ಕಫೇ ||
ಪಿತ್ತಸ್ಯ ದರ್ಶನಂ ಯಾವಜ್ಞೇದೋ ವಾ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋ ಭವೇತ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥ:- ಕಫ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ಕಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಮಧುರ ಶೀತ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ, ವಾತಯುಕ್ತ ಕಫವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಮ್ಲ ಲವಣಗಳಿಂದ ಪಿತ್ತ ಬೀಳುವವರೆಗೆ ಅಥವಾ ಕಫನಾಶವಾಗುವ ವರೆಗೆ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. (೨೨)

ವಮನದ ಅಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೀನವೇಗಃ ಕಣಾಧಾಕ್ರಿಸಿದ್ಧಾರ್ಥಲವಣೋದಕ್ತಃ ||

ವಮೇತ್ ಪುನಃ ಪುನಸ್ತತ್ರ ವೇಗಾನಾಮಪ್ರವರ್ತನಮ್ ||೨೩||

ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸವಿಭಂಧಾ ವಾ ಕೇವಲಸೌಷ್ಠವ್ಯ ವಾ ||

ಅಯೋಗಸ್ತೇನ ನಿಘ್ನವಕಂಡೂಕೋಶಜ್ವರಾದಯಃ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ವೇಗವು ಹೀನವಾದರೆ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸೆಲ್ಲೇಕಾಯಿ, ಸಾಸಿವೆ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ಹಾಕಿದ ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಬೇಕು. ವೇಗ ಬರದೇ ಇದೋಣ, ತಟ್ಟಿ ತಟ್ಟಿಸಿ ಬರೋಣ ಅಥವಾ ಬರೇ ಔಷಧ ಬೀಳೋಣ ಇದು ವಮನದ ಅಯೋಗವು. ಆದರಿಂದ ಉಗುಳು, ಕಂಡೂ ಹೈದಿಕೆ, ಜ್ವರ ಮುಂತಾದವುಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೨೪)

ವಮನದ ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗ ಅಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿರ್ವಿಬಂಧಂ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ಕಫಪಿತ್ತಾನಿಲಾಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗೇಷ್ಠಿಯೋಗೇ ತು ಘೇನಚಂದ್ರಕರಕ್ತವತ್ ||೨೫||

ವಮಿತಂ ಜ್ಞಾನುತಾ ದಾದಃ ಕಂಠರೋಷಸ್ತಮೋ ಭ್ರಮಃ ||

ಘೋರಾ ನಾಯ್ಷಾಮಯಾ ಮೃತ್ಯುರ್ಜೀವರೋಣಿತನಿರ್ಗಮಾತ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗವಾಗಲು, ಕಫ-ಪಿತ್ತ-ವಾತಗಳು ಪ್ರತಿ ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವವು. ಅಯೋಗವಾಗಲು ಬುರುಗು ತರತರದ ಬಣ್ಣ ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಂತಿಯಾಗುವದು. ಕೃಶತ್ವ, ದಾಹ, ಕಂಠರೋಷ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕೆತ್ತಲು ಬರುವದು, ಭ್ರಮ, ಭಯಂಕರ ವಾತರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಜೀವಂತ ರಕ್ತಹೋಗುವದರಿಂದ ಮೃತ್ಯುವೂ ಬರುವದು. (೨೬)

ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗೇನ ವಮಿತಂ ಕ್ಷಣಮಾಶ್ವಾಸ್ಯ ಪಾಯಯೇತ್ ||

ಧೂಮತ್ರಯಸ್ಯಾನ್ಯತಮಂ ಸ್ನೇಹಾಣಾರಮಥಾದಿಶೇತ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ವಮನದ ಸಮ್ಯಗೋಗವಾದವನಿಗೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಧ್ಯ, ತೀಕ್ಷ್ಣ ಎಂಬ ಮೂರು ತರದ ಧೂಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸ್ನೇಹ ಕುಡಿಯುವವರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. (೨೭)

ತತಃ ಸಾಯಂ ಪ್ರಭಾತೇ ವಾ ಕ್ಷುದ್ಧಾನ್ ಸ್ನಾತಃ ಸುಖಾಂಬುಜಾ||
ಭುಂಜಾನೋ ರಕ್ತಶಾಲ್ಯನ್ನಂ ಭಜೇತ್ಪೇಯಾದಿಕಂ ಕ್ರಮಮ್ ||೨೮||

ಅರ್ಥಃ—ಆಮೇಲೆ ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು ಮೂರು ಸಂಜೆಯೆಂದು, ಮಂದಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು ಮುಂಜಾನೆ ಹಸಿವೆಯಾದನಂತರ ಬಿಚ್ಚನ್ನನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಕೆಂಪಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ (ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ) ಪೇಯಾದಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. (೨೮)

ಪೇಯಾಂ ವಿಲೇಪೀಮಕೃತಂ ಕೃತಂ ಚ ಯೂಷಂ ರಸಂ
ತ್ರಿನುಭಯಂ ತಥೈಕಮ್ ||

ಕ್ರಮೇಣ ಸೇವೇತ ನರೋಽನ್ನಕಾಲಾನ್
ಪ್ರಧಾನಮಧ್ಯಾವರಕುದ್ಧಿಶುದ್ಧಃ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ಗಂಜಿ, ತೆಳ್ಳಗಿನ ಅನ್ನ, ಶುಂಠಿ ಉಪ್ಪು ಹಾಕಿ ರುಚಿ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು, ಹಾಕದೇ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು, ಮಾಂಸರಸ ಇವುಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮ ಶುದ್ಧಿಯಾದವನು ಮೂರು ಉಟದ ಕಾಲ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಮಧ್ಯಮ ಶುದ್ಧಿಯಾದವನು ಎರಡು ಅನ್ನಕಾಲ, ಹೀನ ಶುದ್ಧಿಯಾದವನು ಒಂದು ಕಾಲ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (೨೯)

ಯಥಾಣುರಗ್ನಿಸ್ತ್ವಣಗೋಮಯಾದ್ವೈಃ
ಸಂಧುಕ್ಷಮಾಣೋ ಭವತಿ ಕ್ರಮೇಣ ||

ಮಹಾನ್ ಸ್ಥಿರಃ ಸರ್ವಪಚಸ್ತಥೈವ
ಶುದ್ಧಸ್ಯ ಪೇಯಾದಿಭಿರಾಂತರಾಗ್ನಿಃ ||೩೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹೇಗೆ ಸಣ್ಣ ಕಿಡಿಯು ಹುಲ್ಲು ಕುಳ್ಳು ಮುಂತಾದವು ಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸುತ್ತಾಹೋದರೆ ದೊಡ್ಡದೂ ಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇರೆಯಿಸುವಂಥದೂ, ಆಗುತ್ತದೆಯೋ ಅವರಿಗೆ ರುವನಾದವನು
ಅಗ್ನಿಯೂ ನೇಯಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೇರಿಸುತ್ತ ಕೋವರಿ
ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (೩೦)

ಜಘನ್ಯಮಧ್ಯಪ್ರವರೇ ತು ವೇಗಾಶ್ಚ ತ್ವಾರ ಇಷ್ಟಾ ವಮನೇ ಪಡಪ್ತಾ ||
ದಶೈವ ತೇ ದ್ವಿತ್ರಿಗುಣಾ ವಿರೇಕೇ ಪ್ರಸ್ಥಸ್ತಥಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಚತುರ್ಗುಣಶ್ಚ ||
(೩೧)

ಅರ್ಥ:— ಕನಿಷ್ಠವಮನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು, ಮಧ್ಯಮ ವಮನದಲ್ಲಿ
ಆರು, ಉತ್ತಮ ವಮನದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ವೇಗಗಳು ಆಗಬೇಕು. ವಿರೇಚನ
ದಲ್ಲಿ ಆದಂತೆ ಹತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತು, ಮೂವತ್ತು ಹೀಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ
ವೇಗಗಳು ಆಗಬೇಕು. ಮತ್ತು ವಿರೇಚನವಾದ ಮಲದ ಪ್ರಮಾಣವು
ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ, ಎರಡು ಪ್ರಸ್ಥ, ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥ ಇರಬೇಕು. (೩೧)

ಪಿತ್ತಾವಶಾಸಂ ವಮನಂ ವಿರೇಕಾ

ದರ್ಥಂ ಕಘಾಂತಂ ಚ ವಿರೇಕಮಾಹುಃ ||

ದ್ವಿತ್ಯಾನ್ ಸವಿಟ್ಕನಸನೀಯ ವೇಗಾನ್

ಮೇಯಂ ವಿರೇಕೇ ವಮನೇ ತು ಪೀತಮ್ ||೩೨||

ಅರ್ಥ:— ಪಿತ್ತ ಬೀಳುವವರಿಗೆ ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ವಿರೇಚ
ನದ ಅರ್ಥ ವಮನದಿಂದ ಬಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯ(ಕನಿಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಪ್ರಸ್ಥ, ಮಧ್ಯಮ
ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ, ಉತ್ತಮದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಸ್ಥ) ಎರಬೇಕೆಂದೂ, ವಿರೇಚನವು
ಕಘಬೀಳುವ ವರಿಗೆ ಆಗಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರೇಚನದಲ್ಲಿ ಮಲಸಹಿತ
ವಾದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು-ಮೂರು ಮಲಯುಕ್ತ ವೇಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು
ವಮನದಲ್ಲಿ ಕುಡಿದ ಔಷಧವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ತೂಕಮಾಡಬೇಕು. (೩೨)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿರೇಚನ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥೈನಂ ವಾಮಿತಂ ಭೂಯಃ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದೋಪಸಾದಿತಮ್ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಕಾಲೇ ಗತೇ ಚ್ಛಾತ್ವಾ ಕೋಷ್ಠಂ ಸಮ್ಯಗ್ವಿರೇಚಯೇತ್ ||೩೩||

ಅರ್ಥ:— ಆಮೇಲೆ ವಾಂತಿ ಕೊಟ್ಟವನಿಗೆ ಪುನಃ ಸ್ನೇಹ, ಸ್ವೇದ, ಕೊಟ್ಟುಕಳದ ವೇಳೆ ಹೋದನಂತರ ಅವರ ಕೋಷ್ಠವನ್ನು ನೋಡಿ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೩೩)

ಬಹುಪಿತ್ತೋ ಮೃದುಃ ಕೋಷ್ಠಃ ಕ್ಷೀರೇಣಾಪಿ ವಿರಿಚ್ಯತೇ ||
ಪ್ರಭೂತನಾರುತಃ ಕ್ರೂರಃ ಕೈಚ್ಛ್ರಾಚ್ಛ್ರಾಮಾದಿಕ್ಯೈರಪಿ ||೩೪||

ಅರ್ಥ:— ಪಿತ್ತಾಧಿಕ ಕೋಷ್ಠವು ಮೃದುವಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅದು ಹಾಲಿನಿಂದಾದರೂ ಜಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ವಾತವುಳ್ಳ ಕೋಷ್ಠವು ಕ್ರೂರವಿರುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಿಗಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಸಹ ಜಾಡಿಸುವದು ಕಠಿಣವು. (೩೪)

ಕಷಾಯಮಧುರೈಃ ಪಿತ್ತೇ ವಿರೇಕಃ ಕಟುಕೈಃ ಕಫೇ
ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣ ಲವಣೈರ್ವಾಯಾವಪ್ರವೃತ್ತೌ ಶು ಪಾಯಯೇತ್ ||೩೫||

ಉಷ್ಣಾಂಬು, ಸ್ವೇದಯೇದಸ್ಯ ಪಾಣಿತಾಪೇನ ಚೋದರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಗರು ಶೀಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಕಾರ ಔಷಧಗಳಿಂದ, ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಉಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ಔಷಧಗಳಿಂದ ವಿರೇಚನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ರೇಚದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಬಿಸಿನೀರು ಕುಡಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಕೈ ಕಾಸಿ ಅದರಿಂದ ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಾಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿದ ಕೂಡಲೇ ವಾಂತಿಯಾಗಬಾರದೆಂಬ ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆ ತಕ್ಷಣರು ಸಿಂಪಡಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಕ್ಕಳಿಸಿ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂಸಬೇಕು ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರಬೇಕು ತಣ್ಣಗೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವವರಿಂದ ವಿರೇಚನವಾಗುವದು. ವಸುನದಲ್ಲಿ, ಸ್ವೇದ, ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ, ಔಷಧ, ಕಫ, ಪಿತ್ತ, ವಾತಗಳು ಹೇಗೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವವೋ ಅದರಂತೆ ವಿರೇಚನದಲ್ಲಿ ವಾತ, ಮೂತ್ರ, ಮಲ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ. ಕಡೆಗೆ ವಾಯುವು ಹೊರಬೀಳುವದು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ದೋಷಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಇರುತ್ತದೆ ಈ ವಸುನ ವಿರೇಚನ ಮಾರ್ಗಗಳು ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಹೊರಬೀಳುವ ಕ್ರಮವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. (೩೫)

ಉತ್ಥಾನೇನೈವ ದಿನೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಭುಕ್ತ್ವಾ ನೈವ್ಯಮ್ ಪುನಃ ಪಿಬೇತ್
||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವಲ್ಪೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದರೆ ಆ ದಿವಸ ಊಟಮಾಡಿ ಎರ
ಡನೇ ದಿವಸ ಪುನಃ(ರೇಚಕ) ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೩೬)

ಅದೃಶ್ಯೇಹಕೋಷ್ಠಸ್ತು ಪಿಬೇದೂರ್ಧ್ವಂ ದಶಾಹತಃ ||
ಭೂಯೋಽಪ್ಯುಪಸ್ಯ ತತಃ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದೈರ್ವಿರೇಚನಮ್ ||೩೭||
ಯೋಗಿಕಂ ಸಮ್ಯಗಾಲೋಚ್ಯ ಸ್ಮರನ್ನೂರ್ವಮತಿಕ್ರಮಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗದ ಕೋಷ್ಠವುಳ್ಳವನು ಸ್ನೇಹ ಸ್ವೇದ
ಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನೆನಪಿಗೆ
ತಂದುಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ಹತ್ತು ದಿವಸಗಳ ಮೇಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿ
ಯಂತೆ ಪುನಃ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೩೭||)

ವಿರೇಚನದ ಹೀನಯೋಗ ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೃತ್ಕೃಕ್ಷುಕುದ್ಧಿರರುಚಿರುತ್ಕೇಶಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಯೋಃ ||೩೮||
ಕಂಡೂರ್ವಿದಾಹಃ ಪಿಟಿಕಾಃ ಪೀನಸೋ ವಾತವಿಡ್ಢ್ರಹಃ ||
ಅಯೋಗಲಕ್ಷಣಂ.ಯೋಗೋ ವೈಪರೀತ್ಯೇ ಯಥೋದಿತಾತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಎದೆ ಹೊಟ್ಟೆಗಳು ಸ್ವಚ್ಛ ಇರದೇ ಇರೋಣ, ಅರುಚಿ,
ಕಫ ಪಿತ್ತಗಳ ಓಕರಿಕೆ, ಕಂಡೂ, ವಿದಾಹ, ಬಕ್ಕಿ, ನೆಗಡಿ, ವಾತ ಮಲಗಳ
ಪ್ರತಿಬಂಧ ಇವು ರೇಚನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗದೇ ಇದ್ದುದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಇದರ
ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಲು ವಿರೇಚನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು. (೩೯)

ವಿರೇಚನದ ಅತಿಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಟ್ಟಿತ್ತಕಫವಾತೇಷು ನಿಃಸೃತೇಷು ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರವೇಶ್ ||
ನಿಃಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಮುದಕಂ ಶ್ವೇತಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಸಲೋಹಿತಮ್ ||೪೦||

ಮಾಂಸಧಾನನತುಲ್ಯಂ ನಾ ಮೇದಃಖಂಡಾಭಮೇವ ವಾ ||

ಗುದನಿಃಸರಣಂ ತೃಷ್ಣಾ ಭ್ರಮೋ ನೇತ್ರಪ್ರವೇಶನಮ್ ||೪೧||

ಭವತ್ಯತಿವಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ತಥಾಸ್ಥಿತವನುನಾಮಯಾಃ ||

ಅರ್ಥ— ಅತಿರೇಚ ಆದವನ ಮಲ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ವಾತಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವವು. ಅನಂತರ ಕಫ ಪಿತ್ತ ಕೂಡದ, ಬಿಳಿ, ಕರೈ, ಸ್ವಲ್ಪ ರಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಂಸ ತೊಳೆದ ನೀರಿನಂತಿದ್ದ ಅಥವಾ ಮೇದಸ್ಸಿನ ತುಣುಕಿನಂತಿದ್ದ ನೀರು ಬೀಳುವದು. ಗುದಭ್ರಂಶ ಮತ್ತು ನೀರಡಿಕೆ, ಭ್ರಮ, ಕಣ್ಣು ಒಳನಡೋಣ—ಈ ವಿಕಾರಗಳೂ, ವಾಂತಿಯ ಅತಿಯೋಗದ ವಿಕಾರಗಳೂ ಆಗುವವು. (೪೧||)

ಸಮ್ಯಗ್ವಿರಿಕ್ತಮೇನಂ ಚ ವಮನೋಕ್ತೇನ ಯೋಜಯೇತ್ ||೪೨||

ಧೂಮವರ್ಜ್ಯೇನ ವಿಧಿನಾ ತತೋ ವಮಿತವಾನಿವ ||

ಕ್ರಮೇಣಾನ್ನಾನಿ ಭುಂಜಾನೋ ಭಜೇತ್ತ್ಯತಿಭೋಜನಮ್ ||೪೩||

ಅರ್ಥ— ಸರಿಯಾಗಿ ರೇಚನವು ಆದನಂತರ ಧೂಮ್ರವಾನದ ಹೊರ್ತು ಉಳಿದ ವಮನದ ಉಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ವಮನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನಂತೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಕಡೆಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅನ್ನವನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪೩)

ಮಂದವಹ್ನಿಮಸಂತುಧಮಕ್ಷಾಮಂ ದೋಷದುರ್ಬಲಂ ||

ಅದೃಷ್ಟಜೀರ್ಣಲಿಂಗಂ ಚ ಲಂಘಯೇತ್ ಪೀತಭೇಷಜಮ್ ||೪೪||

ಸ್ನೇಹಸ್ತೇದಾಷಧೋತ್ಕ್ಲೇಶಸಂಗೈರಿತಿ ನ ಬಾಧ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥ— ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಹೀನಯೋಗವಾದವನೂ ಶೋಧನದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ ಕೃಶತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದದವನೂ, ದೋಷ ವೃದ್ಧಿಗಳಿಂದ ದುರ್ಬಲನಾದವನೂ, ಕೂಡಿದ ಔಷಧವು ಪಚನವಾಗದೆ ಇದ್ದವನೂ ಆ ದಿವಸ ಲಂಘನ ಮಾಡಬೇಕು, ಅಂದರೆ ಸ್ನೇಹ, ಸ್ನೇಹ

ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಚಲಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಹಾಗೆ ಕರೀರದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವವ
ರಿಂದ ಆಗುವ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವವಿಲ್ಲ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಿಷಯವು ಸಚನವಾದ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಚರಕದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವರು.

ಅನುರೋಮೋನಿಲಃ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಂ ಕ್ಷುತ್ತ್ವಾ ಸುಮನಸ್ಕಾಂ
ಲಘುತ್ವಮಿಂದ್ರಿಯೋದ್ಧಾರಕುದ್ವಿಜೀರ್ಣಾಪ್ತವ್ಯಾಃ ||

ಕ್ಲಮೋ ದಾಹೋಂಗಳಸದನಂ ಭ್ರಮೋ ಮೂರ್ಛಾ ಶಿರೋರುಜಾ |

ಅದರ್ಶಲಹಾಫಿಶ್ಚ ಸಾವಕೇಷಾಪ್ತವ್ಯಾಃ || (ಚಂ ಸಂ ೬.೨೨) (೪೪)

ಸಂಶೋಧನಾಸ್ರವಿಸ್ರಾವಸ್ತೇಹಯೋಜನಲಂಘನೈಃ || ೪೫ ||

ಯಾತ್ಯಗ್ನಿಮಂದತಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಮಂ ಪೇಯಾದಿನಮಾಚರೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಸಂಶೋಧನ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ಸ್ನೇಹನ, ಲಂಘನಗಳಿಂದ
ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಪೇಯಾದಿಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಇಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ೬೦ ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತ
ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಂದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು
ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಕೋರುವದು. ಆದರೆ ಸಂಶೋಧನವನ್ನು ತಕ್ಷಣಿಡಾಗ್ಗೆ ಮಂದ
ವಾಗುವದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಪೇಯಾದಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲು ಪ್ರದೀಪ್ತ
ವಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (೪೫)

ಸ್ತುತಾಲ್ಪಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷಾಣಂ ಮದ್ಯಪಂ ನಾತಪ್ತೈತ್ತಿಕಮ್ || ೪೬ ||

ಪೇಯಾಂ ನ ಪಾಯಯೇತ್ತೇಷಾಂ ತಪ್ತಾಾದಿಕ್ರಮೋ ಹಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಕಫ ಪಿತ್ತ ಬಿಡ್ಡವನಿಗೂ ಸರಿಗುಡುಕನಿಗೂ
ನಾತಪಿತ್ತವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಪೇಯೆಯನ್ನು ಕುಡಿಸಬಾರದು. ಅವನಿಗೆ ತಪ್ಪ
ಣಾದಿ ಕ್ರಮವು ಹಿತಕರವು. (೪೬)

ಅಪಕ್ವಂ ವಮನಂ ದೋಷಾನ್ ಪಚ್ಯಮಾನಂ ವಿರೇಚನಮ್ || ೪೭ ||

ನಿರ್ಹರೇದ್ಧಮನಸ್ಯಾತಃ ಪಾಕಂ ನ ಪ್ರತಿಪಾಲಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಮನಾಷಧವು ಅಪಕ್ವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆಡವುವದು. ವಿರೇಚನವು ಪಚನವಾಗುವಾಗ್ಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೆಡುವುದು. ಕಾರಣ ವಮನಾಷಧ ಪಚನವಾಗುವ ಹಾದಿ ನೋಡಬಾರದು.

ದುರ್ಬಲೋ ಬಹುದೋಷಶ್ಚ ದೋಷಶಾಕೇನ ಯಃ ಸ್ವಯಮ್

||೪೮||

ನಿರಿಚ್ಛತೇ ಭೇದನೀಯೈರ್ಭೋಜೈಸ್ತಮುಪಪಾದಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ದೋಷವುಳ್ಳ ನಿರ್ಬಲರೋಗಿಗೆ ದೋಷಪಾಕದಿಂದ ತಾನಾಗಿಯೇ ರೇಚನವಾಗಹತ್ತಿದರೆ ಅವನಿಗೆ (ರೇಚನ ಔಷಧ ಕೊಡದೇ) ಸಾರಕವಾದ ಅನ್ನ ಕೊಡಬೇಕು. (೪೮||)

ದುರ್ಬಲಃ ಶೋಧಿತಃ ಪೂರ್ವಮಲ್ಪದೋಷಃ ಕೃಶೋ ನರಃ ||೪೯||

ಅಪರಿಷ್ಠಾತಕೋಷ್ಠಶ್ಚ ಪಿಬೇನ್ಮದ್ವಲ್ಪಮೌಷಧಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ದುರ್ಬಲನೂ, ಮೊದಲು ಶೋಧನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನೂ, ಅಲ್ಪದೋಷವುಳ್ಳವನೂ, ಕೃಶನೂ, ಯಾವನ ಕೋಷ್ಠವು ಇನ್ನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೋ ಅವನೂ ಮೃದು ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೪೯||)

ವರಂ ತದಸಕ್ಯಪ್ತೀತಮನ್ಯಥಾ ಸಂಶಯಾವಹಮ್

||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ಔಷಧವನ್ನು ಅನೇಕಸಾರೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು ಹಿತಕರವೇ ಹೊರತು, ಬಹಳ ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಔಷಧವನ್ನು ಒಂದೇ ಸಾರೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು ಹಿತಕರಲ್ಲ. (೫೦||)

ಹರೇದ್ವಹಂತಲಾನ್ ದೋಷಾನಲ್ಪಾನಲ್ಪಾನ್ ಪುನಃ ಪುನಃ ||

ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಮೃದುದ್ರವ್ಯೈರಲ್ಪಾನ್ ಸಂಶಯೇತ್ತು ತಾನ್ ||೫೧||

ಕ್ಷೇಕಯಂತಿ ಚಿರಂ ತೇ ಹಿ ಹನ್ಯುರ್ವೇನಮನಿರ್ದೃತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ದುರ್ಬಲ ರೋಗಿಯ ದೋಷಗಳು ಬಹಳವಿದ್ದು ಚಲಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೇ ಮೃದು ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ

ಅವನನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪವಿಡಲೆ ಅವನು ಕಮನಮಾಡಬೇಕು. ಅವನು ತೆಗೆಯದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಹಳ ವಿವರ ನೀಡಿಸುವನು. ಇಲ್ಲವೆ ಕೊಟ್ಟುವನು. (೫೨)

ಮಂದಾಗ್ನಿಂ ಕ್ರೂರಕೋಷಂ ಚ ಸಕ್ಷಾರಲವಣೈರ್ಭೃತ್ಯೈಃ ||೫೩||
ಸಂಧುಕ್ಷಿತಾಗ್ನಿಂ ವಿಜಿತಕಫನಾತಂ ಚ ಶೋಧಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಜಡಕೋಷವುಳ್ಳವರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕ್ಷಾರ ಲವಣಯುಕ್ತವಾದ ಭೃತವಿಂದ ಪ್ರದೀಪ್ತಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಕಫ ವಾತಗಳ ನಾಶವಾಗಲು ಶೋಧನ ಕೊಡಬೇಕು. (೫೩)

ರೂಕ್ಷಬಹುನಿಲಕ್ರೂರಕೋಷವ್ಯಾಯಾಮಶೀಲಿನಾಮ್ ||೫೪||

ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿನಾಂ ಚ ಭೈಷಜ್ಯಮವಿರೇಚ್ಯೈವ ಜೀರ್ಯತಿ ||
ತೇಭ್ಯೋ ಬಸ್ತಿಂ ಪುರಾ ದದ್ಯಾತ್ತತಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿರೇಚನಮ್ ||೫೫||

ಶಕ್ಯನ್ನಿರ್ಹೃತ್ಯ ವಾ ಕಿಂಚಿತ್ತೀಕ್ಷ್ಣಾಭಿಃ ಫಲವರ್ತಿಭಿಃ ||
ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಹಿ ಮಲಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ವಿರೇಕೋ ನಿರ್ಹರೇತ್ಸುಖಮ್ ||೫೬||

ಅರ್ಥ:— ರೂಕ್ಷ, ಬಹಳ ವಾತವುಳ್ಳ, ಕ್ರೂರಕೋಷವುಳ್ಳ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ರೇಚನ ಮಾಡದೆ ತಾನೇ ಜೀರ್ಣವಾಗುವದು. ಕಾರಣ ಮೊದಲು ಅವರಿಗೆ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟು ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಫಲವರ್ತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಲವನ್ನು ತೆಗೆದು ಸ್ನಿಗ್ಧ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಯಾಂಕದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದಂಥ ರೇಚಕವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಮಲವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊರಗೆಡುವುದು. (೫೬)

ವಿಷಾಭಿಘಾತಪಿಟಿಕಾಕುಷ್ಠಶೋಫವಿಸರ್ಪಿಣಿಃ ||
ಕಾಮಲಾಪಾಂಡುಮೇಹಾರ್ತಾನ್ಮಾತಿಸ್ನಿಗ್ಮಾನ್ ವಿಶೋಧಯೇತ್ ||೫೭||

ಅರ್ಥ:— ವಿಷ, ಗಾಯ, ಬಕ್ಕಿ, ಕುಷ್ಠ, ಪಾವು, ಇಸಬು, ಕಾಮಲೆ ಪಾಂಡು, ಮೇಹ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಸ್ನೇಹಕೊಟ್ಟು ರೇಚಕ ಕೊಡಬೇಕು. (೫೭)

ಸರ್ವಾನ್ ಸ್ನೇಹವಿರೇಕ್ಯೆಶ್ಚ ರೂಪೈಸ್ತು ಸ್ನೇಹಭಾವಿತಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ನೇಹರೇಚಕ ಕೊಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರಾದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ರೂಪರೇಚಕ ಕೊಡಬೇಕು. (೫೬||)

ಕರ್ಮಣಾಂ ವಮನಾದೀನಾಂ ಪುನರಪ್ಯಂತರೇಽಂತರೇ ||೫೭||
ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದೌ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಸ್ನೇಹಮಂತೇ ಬಲಾಯ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಮನ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳ ನಡು ನಡುವೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಕಡೆಗೆ ಶಕ್ತಿಗಾಗಿ ಸ್ನೇಹ ಕೊಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಮೊದಲು ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದ ಅಮೇಲೆ ವಮನ ಅನಂತರ ಪುನಃ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದ ಅಮೇಲೆ ವಿರೇಚನ ಅಮೇಲೆ ಪುನಃ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದ ನಂತರ ಅನು ವಾಸನ ಅದಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದ ಅಮೇಲೆ ನಿರೂಹಣ ಪುನಃ ಸ್ನೇಹ ಸ್ವೇದ ಅನಂತರ ಅನುವಾಸನ ಹೀಗೆ ಕ್ರಮವಿಡಬೇಕೆಂಬ ಭಾವವು. (೫೭||)

ಮಲೋ ಹಿ ದೇಹಾದುತ್ಕೇಶ್ಯ ಶ್ಚ ಹ್ರಿಯತೇ ವಾಸಸೋ ಯಥಾ||೫೮||
ಸ್ವೇಹಸ್ವೇದೈಸ್ತಥೋಕ್ತಿಷ್ಠಃ ಶೋಭ್ಯತೇ ಶೋಧನೈರ್ಮಲಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸುಖಕಾರ ಮತ್ತು ಬಿಸ್ತಿನಿರುಗಳಿಂದ ವಸ್ತ್ರದ ಮಲವು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡಿ ಹೇಗೆ ತೆಗೆಯಲ್ಪಡುವದೋ ಅದರಂತೆ ದೋಷಗಳು ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಗಳಿಂದ ದೇಹದಿಂದ ಬೇರೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಶೋಧನಗಳಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೫೮)

ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಾವನಭ್ಯಸ್ಯ ಕುರ್ಯಾತ್ಸಂಶೋಧನಂ ತು ಯಃ ||೫೯||
ದಾರು ಶುಷ್ಕಮಿವಾನಾಮೇ ಶರೀರಂ ತಸ್ಯ ದೀರ್ಘತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವನು ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಸಂಶೋ ಧನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನ ದೇಹವು, ಒಣಗಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯು ಮಡಿಸುವದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಮುರಿಯುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (೫೯)

ಬುದ್ಧಿಪ್ರಸಾದಂ ಬಲಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ

ಧಾತುಸ್ಥಿರತ್ವಂ ಜ್ವಲನಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿಮಃ ||೬೦||

ಜಿರಾಜ್ಞ ಪಾಕಂ ವಯಸಃ ಕರೋತಿ

ಸಂಶೋಧನಂ ಸಮ್ಯಗುಪಾಸ್ಯಮಾನಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಂಶೋಧನವು ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಬಲವನ್ನೂ, ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಿರವನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವದು. (೬೦||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ವಮನವಿರೇಚನವಿಧಿರ್ನಾಮ ಅಷ್ಟಾದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯಾಪಾಚಾರ್ಯಾಃ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯಾಪನಂಕಾರಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ' ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೆ 'ವಮನವಿರೇಚನವಿಧಿ' ಎಂಬ ೧೮ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೧೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಬಸ್ತಿವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ಬಸ್ತಿಕ್ಲಿವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಬಸ್ತಿವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ವಾತೋಲ್ಪಣೇಷು ದೋಷೇಷು ವಾತೇ ವಾ ಬಸ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ||

ಉಪಕ್ರಮಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೋಽಗ್ರಣೇ ಸ್ತ್ರಿವಿಧಸ್ತು ಸಃ ||೧||

ನಿರೂಹೋಽನ್ವಾಸನೋ ಬಸ್ತಿರುತ್ತರಸ್ತೇನ ಸಾಧಯೇತ್ ||

ಗುಲ್ಮಾನಾಹಮುಡಪ್ಲೀಹತುಡ್ಧಾತೀಸಾರಶೂಲಿನಃ ||೨||

ಜೀರ್ಣಜ್ವರಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಶುಕ್ರಾನಿಲಮಲಗ್ರಹಾನ್ ||

ವರ್ಧಾಶ್ಮರೀರಜೋನಾಶಾನ್ ದಾರುಣಾಂಶ್ಚಾನಿಲಾಮಯಾನ್ |೩||

ಅರ್ಥಃ— ಕೇವಲ ವಾತ ಅಥವಾ ವಾತಾಧಿಕ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿಯು ಇಷ್ಟವು. ಎಲ್ಲ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು. ಅದು ನಿರೂಹ ಅನುವಾಸನ ಉತ್ತರ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಯಿಂದ ಗುಲ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ವಾತರಕ್ತ ಸ್ಲೀಹತುಡ್ಧ (ನಿರಾಮ) ಅತಿಸಾರ ಶೂಲ ಜೀರ್ಣಜ್ವರ ನೆಗಡಿಗಳನ್ನೂ, ಶುಕ್ರ ವಾಯು ಮಲಗಳ ಬಂಧಗಳನ್ನೂ, ಅಂತರ್ಗತ ಅಶ್ಮರಿ ರಜೋನಾಶಗಳನ್ನೂ, ಭಯಂಕರವಾದ ವಾತ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲಬೇಕು.

† ಬಸ್ತಿವಿಧಿಯು ಚರಕದ ಸೂ ೧-೩-೨ ನೇ ಸುಕ್ರುತದ ಚಿಂ ೨೫-೨೬-೨೮ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೨೮ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:— ಬಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯ, ಶೂನ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ಬಸ್ತಿಯಂತ್ರ (Micturition) ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೂತ್ರಾಶಯವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ತಿರಿಯ ಆಕಾರದ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ಮಲತೋಷನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ಬಸ್ತಿನಾ ದೀಯತೇ ಇತಿ) ಮತ್ತು ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರಾಶಯ(ಬಸ್ತಿ)ದ ಸಂಬಂಧವು ಮೊದಲು ಬರುವುದರಿಂದ (ಶೂನ್ಯಕಾಲ ಬಸ್ತಿ ಮನ್ವೇತಿ) ಇದಕ್ಕೆ ಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಉತ್ತರ:— ನಿರ್ದೇಶವಾಗಿ ಮೋಷಗಳನ್ನು ಪರಣ ಮಾಡುವುದೆಂದು (ನಿರ್ದೇಶೇಣ ನಿರ್ವಹಣಾತ್) ಅಥವಾ ಬಹಳ ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಒಲವೆ (ಕಲ್ಪನೆ) ಮಾಡುವದು ಅಗದ್ದರಿಂದಲೂ (ನ ಒಲವಾ ಯತ್ನ) ನಿರ್ದೇಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಇದು ವಯಸ್ಥಾಪನ (ಆಯುಷ್ಯವರ್ಧನ) ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಮೋಷಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ (ಆಸ್ಥಾಪಯತೀತಿ) ಆಸ್ಥಾಪನವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಕ್ಲೇಶನ, ತೋಷನ, ಶಮನ, ಲೇಖನ ಬೃಂಹಣ, ವಾಹೀಕರಣ, ಸಿಚ್ಚಾಬಸ್ತಿ, ಮಾಧುಕ್ಯಲಿಕ ಬಸ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಭೇದಗಳುಂಟು. ಮಾಧುಕ್ಯಲಿಕಕ್ಕೆ ಯಾಪನ, ಯುಕ್ತರಥ, ಮೋಷದರ, ಸಿದ್ಧಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು.

ಅನ್ವಾಸನ } ತರೇರವನ್ನು ಸ್ವಿಗ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸ್ನೇಹ
ಅನುವಾಸನ } = ಬಸ್ತಿಯು ನಿರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟವಾದ ಮೋಷಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಗಡೆ ಕಳೆಯುವುದೆಂದು (ಅನು ಅಸ್ತಕೇ ಅನೇನ ಇತಿ) ಅನ್ವಾಸನ ಎಂದೂ, ಭೋಜನದ ಸಮೀಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದೆಂದು (ಅನು = ಸಮೀಪ, ವಾಸನ = ಭೋಜನಂ ದೀಯತೇ ಇತಿ) ಅನುವಾಸನವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ:— ನಿರೂಪ ಕೊಟ್ಟನಂತರ (ಉತ್ತರೇಣ ದೀಯತೇ ಇತಿ) ಅಥವಾ ಗುಹಪುರದ ಮೇಲಿನ(ಉತ್ತರ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ (ಯೋನಿ, ಶಿಶ್ನ ಮೂತ್ರಾಶಯಗಳಿಂದ) ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಸ್ನೇಹನವೂ, ತೋಷನವೂ ಆಗಿದೆ.

ಇದು 'ಶ್ರೇಷ್ಠ' ಏಕೆಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸುಖವಾಗಿ ಬೃಂಹಣಮಾಡುವದು. ಪ್ರಬಲವಾದ ಪಾತವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು. ಪಾಲ ವೃದ್ಧ ಕೃಶ ಸ್ಥೂಲ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರೂ ಕೊಡಲು ಬರುವದು. (೨)

ಅನಾಸ್ಥಾಪ್ಯಾಸ್ತೃತ್ವಿನ್ನಿಗ್ಧಃ ಪ್ಲವೋರಸ್ಯೋ ಭೃಶಂ ಕೃಶಃ ||
 ಆಮಾತಿಸಾರೀ ವಮಿಮಾನ್ ಸಂತುದ್ಧೋ ದತ್ತನಾವನಃ ||೪||
 ಶ್ವಾಸಕಾಸಶ್ಚ*ಸೇಕಾಶೋಹಿಧ್ಯಾಧ್ಯಾನಾಲ್ಪವಹ್ನುಃ ||
 ಶೂನಪಾಯುಃ ಕೃತಾಹಾರೋ ಬದ್ಧಚೈದ್ರೋದಕೋದರೀ ||೫||
 ಕುಷ್ಠೇ ಚ ಮಧುಮೇಹೀ ಚ ಮಾಸಾನ್ ಸಪ್ತ ಚ ಗರ್ಭಿಣೀ ||

* 'ಪ್ರಮೇಹ' ಎಂಬ ಪಾಶಾಂಶವಿದೆ. * 'ವರ್ಷಸಃ' ಎಂಬ ಪಾಶಾಂಶವಿದೆ.

ಆಸ್ಥಾಪ್ಯಾ ಏವ ಚಾನ್ವಾಸ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾದತಿವಹ್ನಯಃ

||೭||

ರೂಕ್ಷಾಃ ಕೇವಲವಾತಾರ್ತಾಃ.....||

ಅರ್ಥಃ— ಆದರೆ ಅತಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಉರಃಕ್ಷತ ಬಹಳಕೃತ ಆಮಾ ತಿಸಾರ ವಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ವಮನ ವಿರೇಚನ ಅಥವಾ ನಸ್ಯ ತಕ್ಕೊಂಡವನೂ, ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮು ಲಾಲಾಸ್ರಾವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಬಿಕ್ಕು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಮಂದಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಜಾತ ಗುದ್ವುಳ್ಳವನೂ, ಊಟಮಾಡಿದವನೂ, ಬದ್ಧೋದರ ಭಿದ್ರೋದರ ಉದಕೋದರ ಕುಷ್ಠ ಮಧುಮೇಹವುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಏಳು ತಿಂಗಳುಗಳ ವರೆಗೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯೂ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಗೆ ಆಯೋಗ್ಯರಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಿದ್ದವರು ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗೂ ಯೋಗ್ಯರು. ಪ್ರದೀಪ್ತ ಅಗ್ನಿಯಿದ್ದವರೂ, ರೂಕ್ಷರೂ, ಕೇವಲ ವಾತದಿಂದ ಪೀಡಿತರೂ, ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅರ್ಹರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅತಿ ಸ್ನಿಗ್ಧನಿಗೆ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿ ಬಾಧೆ ಮತ್ತು ಉದರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ರೂಕ್ಷನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಕ್ಷೋಭಯುಕ್ತವಾದ ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸುವದು. ಅಮಾಶಿ ಸಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ದೋಷವು ಹೊರಬೀಳದ್ದರಿಂದ ಬಹಳ ತ್ರಾಸವಾಗುವದು. ವಾಂತಿಯಾಗುವವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ದೋಷದ ವೇಗವು ನಿರೂಹವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವದಾಗಿ, ವದು. ವಮನ ವಿರೇಚನ ತಕ್ಕೊಂಡವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮೊದಲೇ ಮೂಲದ ದೇಹ ವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸುವದು. ನಸ್ಯ ತಕ್ಕೊಂಡವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳು ವಿಸ್ತೃತವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖಭ್ರಂಶವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮುಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಿರೂಹವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವದು. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಾದವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮಾರ್ಗದ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದ ಬಸ್ತಿಯು ಹೊರಗೆ ಬರದೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆಯು ವದು. ಅಲ್ಪ ಮಲವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಜಡತ್ವ ಸ್ತಬ್ಧತೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ವಮನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗರ್ಭಭ್ರಂಶ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು.

(೬||)

.....ನಾನುವಾಸ್ಯಾಸ್ತ ಏವ ಚ ||

ಯೇನಾಸ್ಥಾಪ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಪಾಂಡುಕಾಮಲಾಮೇಹಪೀನಸಾಃ ||೭||

ನಿರಸ್ತಪ್ತೀಹವಿಧ್ಯೇದಿಗುರುಕೋಷ್ಠಕಫೋದರಾಃ ||

ಅಭಿಷ್ಯಂದಿಭ್ಯತಸ್ಥೂಲಕೃಮಿಕೋಷ್ಯಾಧ್ಯಮಾರುತಾಃ

(೮)

ಪೀತೇ ವಿಷೇ ಗರೀಪಚ್ಚಾಂ ಶ್ಲೀಪದೀ ಗಲಗಂಡವಾನ್

ಅರ್ಥಃ— ಆದರೆ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯರೂ ಅದರಂತೆ ಪಾಂಡು ಕಾಮಲಾ (ಕಾಮಿನಿ) ಮೇಹ ಪೀನಸ ಹಾಳುಹೊಟ್ಟೆ ಪ್ಲೀಹ ಮಲಭೇದ ಜಡಕೋಷ್ಯ ಕಫೋದರ ಕಣ್ಣುಬೇನೆ ಸ್ಪೃಶ್ಯ ಕೃಮಿಕೋಷ್ಯ ಉರುಸ್ತಂಭ ವಿಷ ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ ಗಂಡಮಾಲಾ ಶ್ಲೀಪದ ಮತ್ಸು ಗಲಗಂಡ ರೋಗಿಗಳೂ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ. (೮)

ತಯೋಸ್ತು ನೇತ್ರಂ ಹೇಮಾದಿಧಾತುದಾವಸ್ಥಿವೇಣುಜಮ್

(೯)

ಗೋಮುಚ್ಚಾಕಾರಮಚ್ಛಿದ್ರಂ ತ್ವಕ್ಷುರ್ಜುಗುಲಿಕಾಮುಖಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಎರಡೂ ಬಸ್ತಿಗಳ ಮುಂದಿನ ನಲಿಕೆಯು ಬಂಗಾರ ನೊದಲಾದ ಧಾತು ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಎಲಬು ಅಥವಾ ಬಿಬಿನದೂ, ಗೋ ಮುಚ್ಚದಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೃಶವೂ, ತೂತುಗಳಲ್ಲದ್ದೂ, ನುಣುಪುಳ್ಳದ್ದೂ, ಸರಳವೂ, ಗುಳಿಗೆಯಂತೆ ಗುಂಡಾದ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಇರಬೇಕು (೯)

ಉನೇಣ್ವದೇ ಪಂಚ, ಪೂರ್ಣೇಽಸ್ಮಿನ್ನಾಸಪ್ರಭ್ಯೋಽಂಗುಲಾನಿ ಪಟಾ

||೧೦||

ಸಪ್ರಮೇ ಸಪ್ತ, ತಾನ್ಯಷ್ಟೌ ದ್ವಾದಶೇ, ಪೋಡಶೇ ನವ

ದ್ವಾದಶೈವ ಪರಂ ವಿಂಶಾದ್ವೀಕ್ಷ್ಯ ವರ್ಷಾಂತರೇಷು ಚ

||೧೧||

ವಯೋಬಲಕರೀರಾಣಿ ಪ್ರಮಾಣಮುಭಿನದ್ವಯೇತ್

ಸ್ವಾಂಗುಷ್ಠೇನ ಸಮಂ ಮೂಲೇ ಸ್ಥೌಲ್ಯೇನಾಗ್ರೇ ಕನಿಷ್ಠಯಾ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಒಂದು ವರ್ಷ ಪೂರ್ಣವಾಗದ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಐದು ಅಂಗುಲ, ಒಂದು ವರ್ಷದಿಂದ ಏಳು ವರ್ಷದ ಒಳಗಿನವರಿಗೆ ಆರು ಅಂಗುಲ, ಏಳು ವರ್ಷದವರಿಗೆ ಏಳು ಅಂಗುಲ, ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷದವರಿಗೆ ಎಂಟು ಅಂಗುಲ, ಹದಿನಾರು ವರ್ಷದವನಿಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗುಲ, ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ದಿಂದ ಕಡೆತನಕ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ ನೇತ್ರದ ಪರಿಮಾಣವಿರಬೇಕು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಡುವಿನ ವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ವಯಸ್ಸು, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶರೀರ
ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕು. ಅದರ ಮೂಲವು
ತನ್ನ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟಿನಷ್ಟು ಗಡುತರವಿರಬೇಕು. ತುದಿಯು ಕಿರುಬಟ್ಟಿನಷ್ಟು
ಗಡುತರವಿರಬೇಕು. (೧೨)

ಪೂರ್ಣೇಂದ್ರೀಂ ಗುಲಮಾದಾಯ ತದರ್ಧಾರ್ಧಪ್ರವರ್ಧಿತಮ್ ||
ತ್ಯಂ ಗುಲಂ ಪರಮಂ ಭಿದ್ರಂ, ಮೂಲೇಂದ್ರೀ ವಹತೇ ತು ಯತ್

[೧೩]

ಮುದ್ರಂ ಮಾಷಂ ಕಲಾಯಂ ಚ ಕ್ಲಿನ್ನಂ ಕರ್ಕಂಧುಕಂ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಅರ್ಥ:- ನಲಿಕೆಯ ಮೂಲದ ಭಿದ್ರವನ್ನು ಮೊದಲನೇ ವರ್ಷ
ದಿಂದ ಆರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ೧ ಅಂಗುಲ, ಏಳನೆಯ ವರ್ಷದಿಂದ
ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ೧| ಅಂಗುಲ, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ವರ್ಷದಿಂದ
ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದವರೆಗೆ ೧|| ಅಂಗುಲ, ೧೭ನೇ ವರ್ಷ ೧||| ಅಂಗುಲ,
೧೮ನೆಯ ವರ್ಷ ೨ ಅಂಗುಲ, ೧೯ನೆಯ ವರ್ಷ ೨| ಅಂಗುಲ, ೨೦ನೆಯ ವರ್ಷ
೨|| ಅಂಗುಲ, ೨೧ನೆಯ ವರ್ಷ ೨||| ಅಂಗುಲ, ೨೨ನೆಯ ವರ್ಷ
೩ ಅಂಗುಲ, ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಕಡೆಯ
ಪ್ರಮಾಣವು ಮೂರು ಅಂಗುಲ. ಮುಂದಿನ ಭಿದ್ರವು ಒಂದರಿಂದ ಆರು
ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಹೆಸರು ಕಾಳು, ಏಳರಿಂದ ಹನ್ನೊಂದು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ
ಉದ್ದಿನ ಕಾಳು, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ವರ್ಷ ಬಟಗಡ್ಡೆ ಕಾಳು, ಹದಿನಾರನೆಯ
ವರ್ಷ ನೆನಿದ ಬಟಗಡ್ಡೆ ಕಾಳು, ಇಪ್ಪತ್ತೆಂದನೆಯ ವರ್ಷ ಅಡಿನೆ ಬಾರೀ
ಕಾಯಿಯು ಹೋಗುವಷ್ಟು ಅಗಲು ಇರಬೇಕು. (೧೩||)

ಮೂಲಚ್ಛಿದ್ರಪ್ರಮಾಣೇನ ಪ್ರಾಂತೇ ಘಟಿತಕರ್ಣಕಂ [೧೪]

ವತ್ಕ್ಯಾಗ್ರೇ ಹಿಹಿತಂ, ಮೂಲೇ ಯಥಾಸ್ವಂದ್ವ್ಯಂ ಗುಲಾಂತರಮ್ ||

ಕರ್ಣಕಾದ್ಧಿತಯಂ ನೇತ್ರೇ ಕುರ್ಯಾತ್

[೧೫]

ಅರ್ಥ:- ತುದಿಗೆ ಮೂಲಭಿದ್ರದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಒಂದು ಕರ್ಣಕೆ
(ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಒಳಗೆ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ಎತ್ತರಚಕ್ರ) ಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು.
ಅದರ ಮುಂದಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿರಬೇಕು.
ಎರಡೆರಡು ಅಂಗುಲದ ಅಂತರಕ್ಕೆ ಈ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕರ್ಣಕೆಗಳನ್ನು
ಕೂಡಿಸಬೇಕು. (೧೫)

.....ಶತ್ರು ಚ ಯೋಜಯೇತ್

ಅಜಾವಿನುಹಿಷಾದೀನಾಂ ಬಸ್ತಿಂ ಸುಮೃದಿತಂ ದೃಢಮ್ ||

ಕಷಾಯರಕ್ತಂ ನಿಶ್ಚಿದ್ರಗ್ರಂಥಿಗಂಧಶಿರಂ ತನುಮ್ ||೧೬||

ಗ್ರಂಥಿತಂ ಸಾಧು ಸೂತ್ರೇಣ ಸುಖಸಂಸ್ಥಾಪ್ಯಭೇಷಜಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅದಕ್ಕೆ ಕುರಿ ಅಡು ಕೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳ, ಚನ್ನಾಗಿ ಮೆತ್ತಗೆ ಮಾಡಿದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕಷಾಯರಸದಿಂದ ಬಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ, ತೂತು ಗಂಟು ವಾಸನೆ ನರಗಳು ಇಲ್ಲದ, ತೆಳ್ಳಗಿನ ಔಷಧವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಇದ್ದ, ದಾರದಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮೂತ್ರಾರಯವನ್ನು ಜೋಡಿಸಬೇಕು. (೧೬)

ಬಸ್ತುಭಾವೇಽಂಕಶಾದಂ ವಾ ನ್ಯಸೇದ್ವಾಸೋಽಥವಾ ಘನಮ್ ||೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂತ್ರಾರಯವು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ತೊಡೆ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮೇಣಗಮಟ ಅರಿವೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಬೇಕು. (೧೭)

ನಿರೂಹಮಾತ್ರಾ ಪ್ರಥಮೇ ಪ್ರಕುಂಚೋ ವತ್ಸರಾತ್ಪರಮ್ ||

ಪ್ರಕುಂಚವೃದ್ಧಿಃ ಪ್ರತ್ಯಬ್ಧಂ ಯಾವತ್ಪ್ರಪ್ತ್ಯುತ್ಪಾಸ್ತತಃ ||೧೮||

ಪ್ರಸೃತಂ ವರ್ಷಯೇದೂರ್ಧ್ವಂ ದ್ವಾದಶಾಷ್ಟಾದಶಸ್ಯ ತು ||

ಅಸಪ್ತತೇರಿದಂ ಮಾನಂ ದಶೈವ ಪ್ರಸೃತಾಃ ಪರಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷ ನಿರೂಹದ ಪ್ರಮಾಣವು ನಾಲ್ಕು ತೊಲೆ ವರ್ಷದನಂತರ ಮುಂದಿನ ಪ್ರತಿವರ್ಷಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕುನಾಲ್ಕು ತೊಲೆಯಂತೆ (ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ) ಇವೃದ್ಧಿವೆಂದು ತೊಲೆಯವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಎಂಟು ತೊಲೆಯಂತೆ ೧೮ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕು. ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷದವನಿಗೆ ತೊಂಬತ್ತಾರು ತೊಲೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವದು. ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದವರಿಗೆ ಇದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಎಂಭತ್ತು ತೊಲೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರಬೇಕು. (೧೯)

ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಂ ತ್ವಾಗತಸ್ನೇಹಂ ಸಾಯಾಹ್ನೇ ಭೋಜಯೇಲ್ಲಘಂ ||

ನಿವೃತ್ತಿಕಾಃ ಲಃ ಪರಮಸ್ತಯೋ ಯಾಮಾಸ್ತತಃ ಪರಮಾ ||೩೦||

ಅಹೋರಾತ್ರಮುಪೇಕ್ಷೇತ ಪರತಃ ಫಲವರ್ತಿಭಿಃ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣೈರ್ವಾ ಬಸ್ತಿಭಿಃ ಕುರ್ಯಾದ್ಯತ್ನಂ ಸ್ನೇಹನಿವೃತ್ತಯೇ ||೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನೇಹವು ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಲು ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಲಘು ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿಯು ತಿರುಗಿ ಬರುವ ಪರಮಾನುಭವವು ಮೂರು ಪ್ರಹರ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅದು ಬರದಿದ್ದರೆ ಒಂದು ಹಗಲು, ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಹಾದೀ ನೋಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಫಲವರ್ತಿ (ಅರ್ಶಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ) ಗಳಿಂದ ಅಥವಾ (ಬಸ್ತಿ ಕಲ್ಪೋಕ್ತ) ಬಸ್ತಿಗಳಿಂದ ಸ್ನೇಹ ತಿರುಗಿಬರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಮಾಡಬೇಕು.

(೩೧)

ಅತಿರೌಕ್ಷ್ಯಾದನಾಗಚ್ಛನ್ನ ಚೇಜ್ಜಾಡ್ಯಾದಿದೋಷಕೃತ್ ||

ಉಪೇಕ್ಷೇತ್ಯೇವ ಹಿ ತತೋಽಧ್ಯುಷಿತಶ್ಚ ನಿಶಾಂ ಪಿಬೇತ್ ||೩೨||

ಪ್ರಾತರ್ನಾಗರಧಾನ್ಯಾಂಭಃ ಕೋಷ್ಠಂ ಕೇವಲಮೇವ ವಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶರೀರದ ಅತಿ ರೂಕ್ಷತೆಯ ಮೂಲಕ ಅದು ತಿರುಗಿ ಬರದಿದ್ದರೆ ಜಾಡ್ಯ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಉಂಟಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಇಡೀ ರಾತ್ರಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತು(ಸ್ನೇಹವ ಪಾಕವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ) ಮುಂಜಾನೆ ಶುಂಠಿ ಹವೀಜದ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ ಬೆಚ್ಚನ್ನ ಬರೇ ನೀರನ್ನಾಗಲೀ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

(೩೨)

ಅಪ್ಪಾಸಯೇತ್ತೃತೀಯೇಽಹ್ನಿ ಸಂಜಮೇ ವಾ ಪುನಶ್ಚ ತಮಃ ||೩೩||

ಯಥಾ ವಾ ಸ್ನೇಹಪಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದತೋಽತ್ಯಲ್ಪಣಮಾರುತಾನ್ ||

ವ್ಯಾಯಾಮನಿತ್ಯಾನ್ ದೀಪ್ತಾಗ್ನೀನ್ ರೂಕ್ಷಾಂಶ್ಚ ಪ್ರತಿವಾಸರಮ್

||೩೪||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂರನೇ ಅಥವಾ ಐದನೇ ದಿವಸ ಮತ್ತೆ ಅವನಿಗೆ ಕಫವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸ್ನೇಹ ಪಕವಾದದ್ದನ್ನು

ನೋಡಿ ಬೇಕಾದಾಗ್ಗೆ, ಮನಃ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿ ಕೊಡಬಹುದು. ಅವಕ್ಕಾಗಿ ಯೇ (ಸ್ನೇಹಪಟನವೇ ಅವರ ಕಾಲವಾದ್ದರಿಂದ) ಅತ್ಯಂತ ವಾತ್ಸಲ್ಯವರಿಗೂ ನಿತ್ಯ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವವರಿಗೂ ಪ್ರದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳವರಿಗೂ ರೂಕ್ಷರಿಗೂ ದಿನಾಲು ಅನುವಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು. (೩೪)

ಐತೀಶ್ವೇಹೈಸ್ತ್ರಿ ಚತುರೈಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಸ್ತೋತೋಽಪಿಶುದ್ಧಯೇ ||

ನಿರೂಹಂ ಶೋಧನಂ ಯುಂಜ್ಯಾದಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಸ್ನೇಹನಂ ತನೋಃ ||೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಶರೀರವು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಲು ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳ ಶುದ್ಧಿಯಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರೂಹ-ಶೋಧನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನುವಾಸನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹನಾದವನಿಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ಸ್ನಿಗ್ಧ ಮಾಡುವ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೩೫)

ಪಂಚಮೇಽಥ ತೃತೀಯೇ ವಾ ದಿವಸೇ ಸಾಧಕೇ ಶುಭೇ

ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇ ಕಿಂಚಿದಾವೃತ್ತೇ ಪ್ರಯುಕ್ತೇ ಬಲಿಮಂಗಲೇ ||೩೬||

ಅಭ್ಯಕ್ತಸ್ತೇದಿತೋತ್ಸೃಷ್ಟಮಲಂ ನಾತಿಬುಭುಕ್ಷಿತಮ್ ||

ಅನೇಕ್ಷ್ಯ ಪುರುಷಂ ದೋಷಭೇಷಜಾದೀನಿ ಜಾದರಾತ್ ||೩೭||

ಬಸ್ತಿ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇದ್ವೈದ್ಯಸ್ತದ್ವೈದ್ಯೈರ್ಬಹುಭಿಃ ಸಹ ||

ಅರ್ಥಃ— ಐದನೇ ಅಥವಾ ಮೂರನೇ (ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರೀಕ್ತ) ಶುಭದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೀರಲು ಬಲಿ ಮಂಗಲ ಮಾಡಿ ಅಭ್ಯಂಗ ಸ್ನೇಹ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಸಿವೆಯಾದನಂತರ ದೋಗಿಯು ಪ್ರಕೃತಿ, ದೋಷ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಅವರದಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಬಸ್ತಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವೈದ್ಯರೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವೈದ್ಯನು ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೩೭)

ಕ್ವಾಥಯೇದ್ವಿಂಶತಿಪಲಂ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯಾಷ್ಟೌ ಪಲಾನಿ ಚ ||೩೮||

ತತಃ ಕ್ವಾಥಾಂಜ್ಜತುರ್ಥಾಂಶಂ ಸ್ನೇಹಂ ವಾತೇ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಪಿತ್ತೇ ಸ್ತಸ್ಥೇ ಚ ಷಷ್ಠಾಂಶಮಾಂಶಂ ಕಫೇಽಥಿಕೇ ||೩೯||

ಸರ್ವತ್ರ ಚಾಷ್ಟಮಂ ಭಾಗಂ ಕಲ್ಕಾದವ್ಭವತಿ ವಾ ಯಥಾ ||

ನಾತ್ಯಚ್ಛಾಂದ್ರತಾ ಬಸ್ತೇಃ ಪಲಮಾತ್ರಂ ಗುಡಸ್ಯ ಚ ||೪೦||

ಮಧುಸಟ್ಟಾದಿ ಶೇಷಂ ಚ ಯುಕ್ತ್ಯಾ.....

ಅರ್ಥಃ— ಬಸ್ತಿಗೆ ಎಂಭತ್ತು ತೋಲಿ (ಕಲ್ಪಿಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ) ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರೆ ಎಂಟು ಮದನ ಫಲಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಕಷಾಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಕಷಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ವಾತರೋಗಕ್ಕೆ, ಆರನೇ ಭಾಗ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ನಿರೋಗಿಗೆ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಫಾಧಿಕೃತ್ಯ ಹಾಕಬೇಕು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ನಿರೋಗಿಗಳಿಗೂ) ಈ ಔಷಧದ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ ಅಥವಾ ಬಸ್ತಿಯು ಬಹಳ ರಾಡಿಯಾಗದಂತೆ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾಲ್ಕು ತೋಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಉಪ್ಪು, ಜವಳಾರ, ಮಾಂಸರಸ, ಮಧ್ಯ, ಆಸವ, ಗೋಮೂತ್ರ, ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹಾಕಬೇಕು. (೪೦)

.....ಸರ್ವಂ ತದೇಕತಃ ||

ಉಷ್ಣಾಂಬುಕುಂಭೀಬಾಷ್ಟೇಣ ಶತ್ತಂ ಖಜಸಮಾಹತಮ್ ||೪೧||

ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಬಸ್ತೌ ಪ್ರಣಯೇತ್ಪಾಯೌ ನಾತ್ಯುಷ್ಣಶೀತಲಮ್ ||

ನಾತಿಸ್ನಿಗ್ಧಂ ನ ವಾ ರೂಕ್ಷಂ ನಾತೀಕ್ಷ್ಣಂ ನ ವಾ ಮೃದು ||೪೨||

ನಾತ್ಯಚ್ಛಾಂದ್ರಂ ನೋನಾತಿಮಾತ್ರಂ ನಾಪಟು ನಾತಿ ಚ ||

ಅವಣಂ ತದ್ವದಮ್ಲಂ ಚ.....

ಅರ್ಥಃ— ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಿಸಿನೀರಿನ ಉಗಿಯಿಂದ ಕಾಸಿ ಸೌಟಿನಿಂದ ತಿರುವಿ ಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಬಸ್ತಿಯು ನೀರು, ಬಹಳ ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಶೀತ, ಬಹಳ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಥವಾ ಬಹಳ ರುಕ್ಷ, ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಮೃದು, ಬಹಳ ತಿಳಿ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿ, ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಇರಬಾರದು. ಅದರಂತೆ ಉಪ್ಪು ಹುಳಿಗಳೂ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕು. (೪೨||)

..... ಪತಂತ್ಯನೈ ತು ತದ್ವಿದಃ

||೪೩||

ಮಾತ್ರಾಂ ತ್ರಿ ಪಲಿಕಾಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಸ್ನೇಹಮಾಕ್ಷಿಕಯೋಃ ಪೃಥಕ್ ||
ಕರ್ಷಾರ್ಧಂ ಮಾಣಿಮಂಥಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಥೇ ಕಲ್ಮಪಲದ್ವಯಮ್ ||೪೪||
ಸರ್ವದ್ರವಾಣಾಂ ಶೇಷಾಣಾಂ ಪಲಾನಿ ದಶ ಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಲವು ಬಸ್ತಿಜ್ಞರು ನಿರೋಗಿಗೆ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು
ಜೇನತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಹನ್ನೆರಡು ತೊಲಿ, ಸ್ತಂಭನ ಅರ್ಧ ತೊಲಿ,
ಕಲ್ಮ ಎಂಟು ತೊಲಿ, ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ದ್ರವ್ಯಗಳು ನಾಲ್ಕು ತೊಲಿ ಇರಬೇಕು
ಎಂದು ಹೇಳುವರು. (೪೪)

ಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಲವಣಂ ಸ್ನೇಹಂ ಕಲ್ಮಂ ಕ್ವಾಥಮಿತಿ ಕ್ರಮಾತ್ ||೪೫||
ಅವಶೇತ ನಿರೂಹಾಣಾಮೇಷ ಸಂಯೋಜನೇ ವಿಧಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಿರೂಹ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಾದರೆ ನೊಂದಲು
ಜೇನತುಪ್ಪ, ಅಮೇಲೆ ಉಪ್ಪು, ಸ್ನೇಹ, ಕಲ್ಮ, ಕಷಾಯ ಹೀಗೆ ಕ್ರಮ
ದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. (೪೫)

ಉತ್ತಾನೋ ದತ್ತಮಾತ್ರೇ ತು ನಿರೂಹೇ ತನ್ಮನಾ ಭವೇತ್ ||೪೬||

ಕೃತೋಪಧಾನಃ ಸಂಜಾತವೇಗಶ್ಚೋತ್ಕಟಿಕಃ ಸೃಜೇತ್ ||
ಆಗತೌ ಪರಮಃ ಕಾಲೋ ಮುಹೂರ್ತೋ ಮೃತ್ಯುವೇ ಪರಮ್ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ನಿರೂಹವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಕೊಡಲೆ ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಮಲಗಿ
ತಲೆಗಿಂಬು ತಕ್ಕೊಂಡು ಅತ್ತಕಡೆಗೇ ಲಕ್ಷ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ವೇಗ ಬರಲು
ತುದಿಗುಂಡಿಯಿಂದ ಮಲ-ವಿಸರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ನಿರೂಹವು
ತಿರುಗಿ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಪರಮ ಅವಧಿಯು ಎರಡು ಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಅಮೇಲೆ
ಬರದಿದ್ದರೆ ಮೃತ್ಯುವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (೪೬)

ತತ್ರಾನುಲೋಮಿಕಂ ಸ್ನೇಹಕ್ಷಾರಮೂತ್ರಾನ್ಮುಕಲ್ಪಿತಮ್ ||
ತ್ವರಿತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಂ ಬಸ್ತಿಮನ್ಯಂ ಪ್ರಸೀಡಯೇತ್ ||೪೮||

ವಿದದ್ಯಾತ್ಫಲವರ್ತಿಂ ವಾ ಸ್ವೇದನೋತ್ತ್ರಾಸನಾದಿ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಗ್ನಿ ಸ್ನೇಹ ಹ್ವಾರ ಮೂತ್ರ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸ್ನಿಗ್ಧ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣವಾದ ವಾತಾನುಲೋಮಕ ಎರಡನೆಯ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಫಲವರ್ತಿಯನ್ನು ಗುದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು. ಕಾಸೋಣ ಬೆದರಿಸೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೪೮)

ಸ್ವಯಮೇವ ನಿವೃತ್ತೇ ತು ದ್ವಿತೀಯೋ ಬಸ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ ||೪೯||

ತೃತೀಯೋಽಪಿ ಚತುರ್ಥೋಽಪಿ ಯಾವದ್ವಾ ಸುನಿರೂಢತಾ ||

ವಿರಕ್ತವಚ್ಚ ಯೋಗಾದೀನ್ವಿದ್ಯಾದ್ಯೋಗೇ ತು ಭೋಜಯೇತ್ ||೫೦||

ಕೋಷ್ಟೇನ ವಾರಿಣಾ ಸ್ನಾತಂ ತನುಧನ್ವರಸೌದನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಸ್ತಿಯು ತಿರುಗಲು ಎರಡನೆಯ, ಮೂರ ನೆಯ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಶರೀರವು ನಿರೂಢವಾಗುವ ವರೆಗೆ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಯ ಹೀನ, ಅತಿ, ಮಿಥ್ಯಾ, ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿರೇಚನದಂತೆ ತಿಳಿಯ ಬೇಕು. (ಆ. ಹೃ. ಸೂತ್ರ. ೧೮೩೮) ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗವಾಗಿದ್ದರೆ ಬೆಚ್ಚನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿ ತೆಳ್ಳಗಿನ ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸ ಕೂಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. (೫೦)

ವಿಕಾರಾ ಯೇ ನಿರೂಢಸ್ಯ ಭವಂತಿ ಪ್ರಚಲೈಮ=ಲೈಃ ||೫೧||

ತೇ ಸುಖೋಷ್ಣಾಂಬುಸಿಕ್ತಸ್ಯ ಯಾಂತಿ ಭುಕ್ತವತಃ ಶಮಮ್ ||

ಅಥ ವಾತಾರ್ದಿತಂ ಭೂಯಃ ಸದ್ಯ ಏವಾನುವಾಸಯೇತ್ ||೫೨||

ಅರ್ಥಃ— ಏಕೆಂದರೆ ದೋಷಗಳ ಸ್ಥಾನಭ್ರಂಶದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಿರೂಢನ ವಿಕಾರಗಳು ಬೆಚ್ಚಗಿನ ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಊಟಮಾಡಿ ಸಲು ಶಾಂತವಾಗುವವು. ಅನಂತರ ಇನ್ನೂ ವಾತದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲೆ ಅನುವಾಸನ ಕೊಡಬೇಕು. (೫೨)

ಸಮ್ಯಗ್ವಿನಾತಿಯೋಗಾರ್ಥ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಃ ಸ್ವೇಹಪೀತವತ್ ||
 ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಲಂ ಸ್ಥಿತೋ ಯಶ್ಚ ಸಪುರೀಷೋ ನಿವರ್ತತೇ ||೫೩||
 ಸಾನುಲೋಮಾನಿಲಃ ಸ್ವೇಹಸ್ತತ್ಸಿದ್ಧಮನುವಾಸನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅನುವಾಸನದ ಸಮ್ಯಗ್, ಬೀಸ, ಅತಿಯೋಗಗಳು ಸ್ವೇಹ ಪಾನದಂತೆ (ಅ. ಹೃ. ಸೂತ್ರ. ೧೬/೩೦) ಇರುತ್ತವೆ. ಸ್ವೇಹವು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ನಿಂತು ಮಲ ಮತ್ತು ಅನುಲೋಮವಾದ ವಾಯುವಿನೊಡನೆ ತಿರುಗಿದರೆ ಅನುವಾಸನವು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೫೩)

ಏಕಂ ತ್ರೀನ್ವಾ ಬಲಾಸೇ ತು ಸ್ವೇಹಬಸ್ತೀನ್ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೫೪||
 ಪಂಚ ವಾ ಸಪ್ತ ವಾ ಪಿತ್ತೇ, ನವೈಕಾದಶ ವ್ಯಾನಿಲೇ ||
 ಪುನಸ್ತತೋಃ ಸ್ಯಯುಗಾಂಸ್ತು ಪುನರಾಸ್ಥಾಪನಂ ತತಃ ||೫೫||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಅಥವಾ ಮೂರು, ಏಕತ್ವವಿಹಾರದ ಮೇಲೆ ಐದು ಅಥವಾ ಏಳು, ವಾತದ ಮೇಲೆ ಒಂಭತ್ತು ಅಥವಾ ಹನ್ನೊಂದು, ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ವಿಷಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ವೇಹ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ನಂತರ ಪುನಃ ನಿರೂಹ ಕೊಡಬೇಕು. (೫೫)

ಕಫಪಿತ್ತಾನಿಲೇಷ್ಯನ್ನಂ ಯೂಷ್ಮಕ್ಷೀರರಸೈಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫ ಏತ ವಾತ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ, ಹಾಲು, ಮಾಂಸರಸದೊಡನೆ ತಿನ್ನಬೇಕು. (೫೫)

ವಾತಘ್ನಾಷ್ಠಧನಿಷ್ಕಾಠತ್ರಿವೃತಾಸೈಂಧವೈರ್ಯುತಃ ||೫೬||
 ಬಸ್ತಿರೇಕೋಽನಿಲೇ ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಸ್ವಾದ್ವಮ್ಲೋಷ್ಣೋ ರಸಾನ್ವಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಾತಕ್ಕೆ ವಾತನಾಶಕ(ದೇವದಾರು ಮುಂತಾದ) ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯ ತಿಗಡಿ ಸೈಂಧವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಧುರ ಅಮ್ಲ ಉಷ್ಣ ದ್ರವ್ಯ ಮಾಂಸರಸಯುಕ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಯು ಒಂದೇ ಸಾಕು. (೫೬)

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣಕ್ವಾಥಪದ್ಮಕಾದಿಸಿತಾಯುತೌ ||೫೭||
 ಪಿತ್ತೇ ಸ್ವಾದುಹಿನೌ ಸಾಜ್ಯಕ್ಷೀರೇಷ್ವರಸನಾಕ್ಷಿಕೌ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣದ ಕಷಾಯ, ಪದ್ಮಕಾದಿಗಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಕಬ್ಬು, ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಧುರ, ಶೀತವಾದ ಎರಡು ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೫೭||)

ಆರಗ್ವಧಾದಿನಿಷ್ಕಾಫವತ್ಸಕಾದಿಯುತಾಸ್ತ್ರಯಃ ||೫೮||

ರೂಕ್ಷಾಃ ಸಕ್ಷಾದ್ರಗೋಮೂತ್ರಾಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೇಷ್ಣ ಕಟುಕಾಃ ಕಫೇ ||
ತ್ರಯಸ್ತೇ ಸನ್ನಿಪಾತೇಽಪಿ ದೋಷಾನ್ ಘ್ನಂತಿ ಯತಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||೫೯||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫದ ಮೇಲೆ ಆರಗ್ವಧಾದಿ ಕಷಾಯ ವತ್ಸಕಾದಿಗಣ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಗೋಮೂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ಕಾರ, ರೂಕ್ಷ ವಾದ ಮೂರು ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಗಳು ಹಿತಕರವು. ಸನ್ನಿಪಾತದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಮೂರು ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂರು ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. (೫೯)

ತ್ರಿಭ್ಯಃ ಪರಂ ಬಸ್ತಿಮತೋ ನೇಚ್ಛಂತ್ಯನ್ಯೇ ಚಿಕಿತ್ಸಕಾಃ ||
ನ ಹಿ ದೋಷಶ್ಚತುರ್ಥೋಽಸ್ತಿ ಪುನರ್ದೀಯೇತ ಯಂ ಪ್ರತಿ ||೬೦||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಕಾರಣ ಕೆಲವೈದ್ಯರು ನಾಲ್ಕನೇ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕನೇ ದೋಷವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದ ಮೇಲೆ ಯಾತಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ಅವರು ಅನ್ನುವರು. (೬೦)

ಉತ್ಕೇಶನಂ ಶುದ್ಧಿಕರಂ ದೋಷಾಣಾಂ ಶಮನಂ ಕ್ರಮಾತ್ ||
ತ್ರಿಧೃವಂ ಕಲ್ಪಯೇದ್ವಸ್ತಿಮಿತ್ಯನ್ಯೇಽಪಿ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ||೬೧||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಲವರು ಒಂದನ್ನು ದೋಷ ಚಲನಕ್ಕಾಗಿ, ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅವುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡುವದಕ್ಕಾಗಿ, ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ದೋಷಗಳ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೬೧)

ದೋಷೌಷಧಾದಿಬಲತಃ ಸರ್ವಮೇತತ್ಪ್ರಮಾಣಯೇತ್ ||
ಸಮ್ಯಕ್ಸುರೂಢಲಿಂಗಂ ಶು ನಾಸಂಭಾವ್ಯ ನಿವರ್ತಯೇತ್ ||೬೨||

ಅರ್ಥ:— ದೋಷ ಔಷಧ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಔಷಧವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಾಣದೆ ಬಸ್ತಿಕೊಡುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದೋಷಗಳು ಬಲಿಷ್ಠವಿದ್ದು ಔಷಧಗಳು ಮೃದುವಿದ್ದರೆ ಔಷಧ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕಡಿಮೆ ಕೊಡಬೇಕು.

‘ಕರ್ಮಬಸ್ತಿ’ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೬)

ಪ್ರಾಕ್ ಸ್ನೇಹ ಏಕಃ ಪಂಚಾಂತೇ ದ್ವಾದಶಾಸ್ಥಾ ಪನಾನಿ ಚ
ಸಾನ್ಯಾಸನಾನಿ ಕರ್ಮ್ಯವಂ ಬಸ್ತಯಸ್ತ್ರಂತದೀರಿತಾಃ ||೬೩||

ಅರ್ಥ:— ಮೊದಲು ಒಂದು ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿ, ಕಡೆಗೆ ಐದು ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿ, ನಡುವೆ ಒಮ್ಮೆ ನಿರೂಹ ಒಮ್ಮೆ ಅನುವಾಸನ ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿ, ಹೀಗೆ ಮೂವತ್ತು ಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಒಂದು ‘ಕರ್ಮಬಸ್ತಿ’ಯಾಗುವದು. (೬೩)

‘ಕಾಲಬಸ್ತಿ’ಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಲಃ ಪಂಚದಶೈಕೋಽತ್ರ ಪ್ರಾಕ್ ಸ್ನೇಹೋಽಂತೇ ತ್ರಯಸ್ತಥಾ||
ಷಟ್ಪಂಚಬಸ್ತ್ಯಂತರಿತಾಃ.....

ಅರ್ಥ:— ಮೊದಲು ಒಂದು, ಕಡೆಗೆ ಮೂರು ಹೀಗೆ ೪ ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿಗಳು, ನಡುವೆ ಒಮ್ಮೆ ನಿರೂಹ ಒಮ್ಮೆ ಸ್ನೇಹ ಹೀಗೆ ೫ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿ, ೬ ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿ, ಹೀಗೆ ಹದಿನೈದು ಬಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ‘ಕಾಲಬಸ್ತಿ’ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೬೩||)

‘ಯೋಗ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಯೋಗೋಽಪ್ಪಾ ಬಸ್ತಯೋಽತ್ರ ತು ||೬೪||
ತ್ರಯೋ ನಿರೂಹಾಃ ಸ್ನೇಹಾತ್ ಸ್ನೇಹಾನಾದ್ಯಂತಯೋರುಥಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಒಂದು ಮೊದಲು, ಒಂದು ಕಡೆಗೆ, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿ, ನಡುವೆ ಒಮ್ಮೆ ನಿರೂಹ ಒಮ್ಮೆ ಸ್ನೇಹ, ಹೀಗೆ ಮೂರು ನಿರೂಹ

ಮೂರು ಸ್ನೇಹಗಳು ಕೂಡಿ ಒಟ್ಟು ಆ ಬಸ್ತಿಗಳು ಇದ್ದರೆ 'ಯೋಗಬಸ್ತಿ' ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. (೬೪||)

ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಂ ನಿರೂಹಂ ವಾ ನೈಕಮೇವಾತಿ ಶೀಲಯೇತ್ ||೬೫||
ಉತ್ಕೇಶಾಗ್ನಿವಥೌ ಸ್ನೇಹಾನ್ನಿರೂಹಾನ್ಮರುತೋ ಭಯಮ್ ||

ಅರ್ಥ:- ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿ ಅಥವಾ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೇ ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಡಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅತಿ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ದೋಷಗಳ ಕೆರಳುನಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿನಾಶವಾಗುವದು. ಅತಿ ನಿರೂಹದಿಂದ ವಾತ ವಿಕಾರಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು (೬೫||)

ತಸ್ಯಾನ್ನಿರೂಢಃ ಸ್ನೇಹ್ಯಃ ಸ್ಯಾನ್ನಿರೂಹ್ಯಶ್ಚಾನುವಾಸಿತಃ ||೬೬||
ಸ್ನೇಹಶೋಧನಯುಕ್ತ್ಯೈವಂ ಬಸ್ತಿಕರ್ಮ ತ್ರಿದೋಷಜಿತ ||

ಅರ್ಥ:- ಆದಕಾರಣ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟವನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿ ಯನ್ನು, ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟವನಿಗೆ ನಿರೂಹವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸ್ನೇಹ ಶೋಧನಗಳ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಬಸ್ತಿ ಕರ್ಮವು ಮೂರು ದೋಷ ಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. (೬೬||)

ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಅನುವಾಸನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹ್ರಸ್ವಯಾ ಸ್ನೇಹಪಾನಸ್ಯ ಮಾತ್ರಯಾ ಯೋಜಿತಃ ಸಮಃ ||೬೭||

ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿಃ ಸ್ವತಃ ಸ್ನೇಹಃ ಶೀಲನೀಯಃ ಸದಾ ಚ ಸಃ ||
ಬಾಲವೃದ್ಧಾಧ್ಯಭಾರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಯಾಮಾಸಕ್ತಚಿಂತಕೈಃ ||೬೮||

ವಾತಭಗ್ನಾ ಬಲಃಲಗ್ನಾನ್ನಿನ್ಯಪೇಶ್ವರಸುಖಾತ್ಮಭಿಃ ||
ದೋಷಘ್ನೋ ನಿಷ್ಪರೀಹಾರೋ ಬಲ್ಯಃ ಸೃಷ್ಟಮಲಃ ಸುಖಃ ||೬೯||

ಅರ್ಥ:- ಸ್ನೇಹಪಾನದ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಮಾಣ (ಎರಡು ಪ್ರಹರಗಳಲ್ಲಿ ಪಚನವಾಗುವಷ್ಟು) ದಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ನೇಹವು ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಬಾಲ, ವೃದ್ಧರಿಗೂ, ಹಾದೀ ನಡೆ ಯೋಣ ಭಾರ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ವ್ಯಾಯಾಮ ಚಿಂತೆಗಳಿಂದ ಓಡಿ

ತುಂಗೂ, ವಾತ ಅಸ್ತಿಭಂಗ ಪೌರ್ವಲ್ಯ ಅಗ್ನಿಮಾಂಸ್ಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಗೂ
ಅರಸು ಶ್ರೀಮಂತ ಸುಖೀವನಗೂ, ಸಿಕ್ಕತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕಿಲ್ಲಕ್ಕೆ ಮೋಗ್ಯವಾದದ್ದು.
ಅದು ಮೋಷನಾಶಕವೂ, ಪಥ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದೂ, ಎಲಕರವೂ, ಮೂಲಮೂತ್ರ
ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವದೂ, ತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕಿಲ್ಲ ತ್ರಾಸವಿಲ್ಲದ್ದೂ ಆಗಿರುವದು. (೩೯)

ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಸ್ತೌ ರೋಗೇಷು ನಾರೀಣಾಂ ಯೋನಿಗರ್ಭಾಶಯೇಷು ಚ ||
ದ್ವಿತ್ರಾಸ್ಥಾಪನಶುದ್ಧೇಭ್ಯೋ ವಿದದ್ಯಾಪ್ತಸ್ತಿ ಮುತ್ತರಮ್ || ೨೦ ||

ಅರ್ಥ:- ಗಂಡಸರ ಮೂತ್ರಾಶಯ ರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೆಂಗಸರ
ಯೋನಿ ಗರ್ಭಾಶಯ ಬಸ್ತಿರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಮೂರು ನಿರೂಪಿಸ್ತಿ
ಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೨೦)

ಆತುರಾಂಗುಲಮಾನೇನ ತನ್ನೇತ್ರಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಮ್ ||
ವೃತ್ತಂ ಗೋಪುಜ್ಯವನ್ನೂಲಮಧ್ಯಯೋಃ ಕೃತಕರ್ಣಕಮ್ || ೨೧ ||

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಪ್ರವೇಶಾಗ್ರಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಮಂ, ಹೇಮಾದಿಸಂಭವಮ್ ||
ಕುಂದಾಶ್ವಮಾರಸುಮನಃಪುಷ್ಪವೃಂಕೋಪಮಂ ದೃಢಮ್ || ೨೨ ||

ಅರ್ಥ:- ಅದರ ನೇತ್ರವು ರೋಗಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಬಟ್ಟಿನಷ್ಟು
ಉದ್ದ, ಗೋಮುಚ್ಛಾಕಾರ, ದುಂಡ, ಮೂಲ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಕ
ಯುಳ್ಳ ನುಣುಪಾದ, ಭಂಗಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು, ಕುಂದ
ಕಡೆಗಿಲ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪುಷ್ಪದ ದೇಟಿನಂತೆಯೂ, ಗಟ್ಟಿಯೂ, ಸಾಸಿವೆಯ ಕಾಳು
ಪ್ರವೇಶಿಸುವಷ್ಟು ತೂತು ಉಳ್ಳದ್ದೂ ಇರಬೇಕು. (೨೧)

ಟಿಪ್ಪಣಿ:- ಇದು ಶುರುಷರದು. ಹೆಂಗಸರದನ್ನು ಮುಂದೆ (ಶ್ಲೋಕ ೨೫)
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೨೨)

ತಸ್ಯ ಬಸ್ತಿರ್ಮೃದುಲಘುರ್ಮಾತ್ರಾ ಶುಕ್ತಿರ್ವಿಕಲ್ಪಾ ವಾ ||
ಅಥ ಸ್ನಾತಾಶಿತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿವಿಧಾನತಃ || ೨೩ ||

ಮಜೋಃ ಸುಖೋಪವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಪೀಡೇ ಜಾನುಸಮೇ ಮೃದೌ ||
ಹೃಷ್ಯೇ ಮೇಧ್ರೇ ಸ್ಥಿತೇ ಚರ್ಚಾ ಶನ್ಯಃ ಸ್ತ್ರೀತೋವಿರುದ್ಧಯೇ || ೨೪ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂ ಶಲಾಕಾಂ ಪ್ರಣಯೇತ್ತಯಾ ಶುದ್ಧೇನುಸೇವನಿ ||

ಆಮೇಹನಾಂತಂ ನೇತ್ರಂ ಚ ನಿಷ್ಕಂಪಂ ಗುದವತ್ತತಃ || ೭೫ ||

ಪೀಡಿತೇಷಂತರ್ಗತೇ ಸ್ನೇಹೇ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಕ್ರಮೋ ಹಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರ ಬಸ್ತಿಯು (ಔಷಧ ಹಾಕುವ ಬೇಲು) ಮೃದು ಮತ್ತು ಹಗುರು ಇದ್ದು ಅದರ ಔಷಧ ಪ್ರಮಾಣವು ಎರಡು ತೊಲಿ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ ವಯಸ್ಸು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯ ವಿಧಿಯಂತೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಊಟಮಾಡಿದ ನಂತರ ಮೊಳಕಾಲಿನಷ್ಟೇ ಎತ್ತರವಾದ ಮೆತ್ತನ್ನು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಸರಳವಾಗಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಶಿಶ್ನವು ನಿಗರಿ ಸರಳವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಮಾರ್ಗ ಶುದ್ಧಿಯಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಮಾರ್ಗವು ಅದರಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಗಲು ಹೊಲಿಗೆ (ಗುದದಿಂದ ಶಿಶ್ನದವರೆಗೆ ಕೆಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಲಿಗೆಯಂತೆ ಇರುವ ಭಾಗ) ಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶಿಶ್ನದ ಮೂಲದವರೆಗೆ ಗುದಬಸ್ತಿಯಂತೆ ಕೈಯನ್ನು ನಡುಗಿಸದೆ ನಲಿಕೆಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಒಳಗೆ ಸ್ನೇಹವು ಹೋಗುವದು. ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಚಾರ ಮಾಡ ಬೇಕು. (೭೫ ||)

ಬಸ್ತಿನನೇನ ವಿಧಿನಾ ದದ್ಯಾತ್ಪ್ರೀಂಶ್ಚತುರೋಽಪಿ ವಾ || ೭೬ ||

ಅನುವಾಸನವಚ್ಛೇಷಂ ಸರ್ವಮೇವಾಸ್ಯ ಚಿಂತಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕು. ಉಳಿದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ (ವಿಧಿ ಪಥ್ಯ, ಸಮ್ಯಗ್ರೋಗ, ಅಪಾಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು) ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯಂತೆ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (೭೬ ||)

ಜೆಂಗಸರ ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತ್ರೀಜಾಮಾರ್ತವಕಾಲೇ ತು ಯೋನಿಗೃಹ್ಣಾತ್ಕಪಾವೃತೇಃ || ೭೭ ||

ವಿದಧೀತ ತದಾ ತಸ್ಯಾದನ್ಯತಾವಪಿ ಚಾತ್ಯಯೇ ||

ಯೋನಿನಿಭ್ರಂತತಾಲೇಷು ಯೋನಿವ್ಯಾಪದ್ಯಸ್ತಗ್ಧರೇ

||೭೮||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆರ್ತವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋನಿಯು ತೆರೆದಿರುವದರಿಂದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಆಗ್ನಿ ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಯೋನಿಭ್ರಂತ, ಯೋನಿರೂರಿ, ಯೋನಿವ್ಯಾಪತ್, ರಕ್ತಪ್ರದರ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳ ಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಋತುಕಾಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೊಡಬೇಕು. (೭೮)

ನೇತ್ರಂ ದಶಾಂಗುಲಂ ಮುದ್ಗಪ್ರವೇಶಂ ಚತುರಂಗುಲಮ್ ||

ಅಪತ್ಯಮಾರ್ಗೇ ಯೋಜ್ಯಂ ಸ್ಯಾದ್ ದ್ವ್ಯಂಗುಲಂ ಮೂತ್ರವತ್ಕನಿ

||೭೯||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರವಿಕಾರೇಷು, ಬಾಲಾನಾಂ ತ್ವೇಕಮಂಗುಲಮ್ ||

ಪ್ರಕುಂಚೋ ಮಧ್ಯಮಾ ಮಾತ್ರಾ ಬಾಲಾನಾಂ ಶುಕ್ತಿರೇವ ಚ||೮೦||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿಯ ನಲಿಕೆಯು ಹತ್ತು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಒಂದು ಹೆಸರು ಕಾಳು ಹೋಗುವಷ್ಟು ತೂಕು ಉಳ್ಳದ್ದು ಇರಬೇಕು. ದೊಡ್ಡವರ ಯೋನಿಮಾರ್ಗದೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರ ಮಾರ್ಗದೊಳಗೆ ಎರಡು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು, ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಒಂದು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿಯ ಔಷಧದ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಮಾಣವು ನಾಲ್ಕು ತೊಲಿ. ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಎರಡು ತೊಲಿ ಮಾತ್ರ. (೮೦)

ಉತ್ತಾನಾಯಾಃ ಶಯಾನಾಯಾಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಂಕೋಚ್ಯ ಸಕ್ಕನೀ ||

ಉರ್ಧ್ವಜಾನ್ವಾಸ್ತಿ ಚತುರಾಸಹೋರಾತ್ರೇಣ ಯೋಜಯೇತ್ ||೮೧||

ಬಸ್ತಿಂಸ್ತಿರಾತ್ರಮೇವಂ ಚ ಸ್ನೇಹಮಾತ್ರಾಂ ವಿವರ್ಧಯನ್ ||

ತ್ಕ್ರಹಮೇವಂ ಚ ವಿಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರಣಿವೃತ್ಯಾಪ್ನುನಸ್ತ್ಯಹಮ್ ||೮೨||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅಂಗಾತ ಮಲಗಿಸಿ ಮೊಳಕಾಲ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಸಿ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಸಂಕೋಚಮಾಡಿ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ

ಕೂಡಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸಾರೆ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ದಿವಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ದಿನಾಲು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಮೂರು ದಿವಸ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಕೊಟ್ಟು ಪುನಃ ಮೂರು ದಿವಸ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (ಇದರಂತೆಯೇ ಶಿಶ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಬೇಕು.) (೮೨)

ಪಕ್ಷಾದ್ವಿರೇಕೋ ವಮಿತೇ ತತಃ ಪಕ್ಷಾನ್ನಿರೂಹಣಂ ||

ಸದ್ಯೋ ನಿರೂಢಶ್ಚಾನ್ವಾಸ್ಯಃ ಸಪ್ತರಾತ್ರಾದ್ವಿರೇಚಿತಃ ||೮೩||

ಅರ್ಥಃ— ವಮನ ತಕ್ಕೊಂಡನಂತರ ಹದಿನೈದು ದಿವಸಕ್ಕೆ ವಿರೇಚನ ವನ್ನು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಹದಿನೈದು ದಿವಸಕ್ಕೆ ನಿರೂಹವನ್ನು, ನಿರೂಹ ಕೊಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಕೂಡಲೇ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ವಿರೇಚನದ ಏಳು ದಿವಸದನಂತರ ಅನುವಾಸನ ಕೊಡಬೇಕು. (೮೩)

ಯಥಾ ಕುಸುಂಭಾದಿಯುತಾತ್ತೋಯಾದ್ರಾಗಂ ಹರೇತ್ಪಟಃ ||

ತಥಾ ದ್ರವೀಕೃತಾದ್ವೇಹಾದ್ವಸ್ತ್ರನಿರ್ಹರತೇ ಮಲಾನ್ ||೮೪||

ಅರ್ಥಃ— ಆರಿವೆಯು ಹೇಗೆ ಕುಸುಂಭ ಕೇಶರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರಿನಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬಸ್ತಿಯು ಸ್ನೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ದ್ರವವಾದ ದೋಷಧಾತುಮಲಗಳಿಂದ ಮಲಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯುವದು. (೮೪)

ಶಾಖಾಗತಾಃ ಕೋಷ್ಠಗತಾಶ್ಚ ರೋಗಾ

ಮನೋರ್ಧ್ವಸರ್ವಾವಯವಾಂಗಜಾಶ್ಚ ||

ಯೇ ಸಂತಿ ತೇಷಾಂ ನ ತು ಕ್ಷುದನ್ಯೋ

ವಾಯೋಃ ಪರಂ ಜನ್ಮನಿ ಹೇತುರಸ್ತಿ ||೮೫||

ಅರ್ಥಃ— ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮುರ್ದದಲ್ಲಿ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇತರಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ವಾಯುವಿನ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವದೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (೮೫)

ವಿಟ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಾದಿನುಲಾಚಯಾನಾಂ

ವಿಕ್ಷೇಪಸಂಹಾರಕರಃ ಸ ಯಸ್ಮಾತ್ ||

ತಸ್ಯಾತಿವೃದ್ಧಸ್ಯ ತಮಾಯ ನಾನ್ಯ-

ದ್ವಸ್ತೇರ್ವಿಣಾ ಭೇಷಜನುಸ್ತಿ ಕಿಂಚಿತ್

||೮೬||

ಅರ್ಥಃ—ವಾಯುವು ಮಲ ಪಿತ್ತಕಫ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಮಲಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆಲ್ಲುವದು, ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಆ ವಾಯುವಿನ ಶಮನ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬಸ್ತಿಯು ಹೊರ್ತಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವದೂ ಔಷಧವಿಲ್ಲ. (೮೬)

ತಸ್ಯಾಚ್ಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರದಿವ್ಯೈಕೃತ್ಸ್ಯಾಚಿಕಿತ್ಸಾಽಪಿ ಚ ಬಸ್ತಿರೇಕೈಃ ||
ತಥಾ ನಿಜಾಗಂತುವಿಕ ರಕಾರಿರಕ್ತೌಷಧತ್ವೇನ ಶಿರಾವ್ಯಧೋಽಪಿ ||೮೭||

ಅರ್ಥಃ— ಆದ್ದರಿಂದ (ವಾತದ ೮೦, ಪಿತ್ತದ ೮೦, ಕಫದ ೨೦ ಎಂದು ಒಟ್ಟು ೧೮೦ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಾತದ ೮೦ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಿಂದ) ಬಸ್ತಿಯು ಅರ್ಥ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದು ಕೆಲವರೂ, (ಕಫ ಪಿತ್ತಗಳ ವಿಕಾರಕ್ಕೂ ವಾತವೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅದರ ನಾಶಕವಾದ ಬಸ್ತಿಯು) ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೇ ಎಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಇದರಂತೆ ನಿಜ ಮತ್ತು ಅಗಂತು ರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಔಷಧವಾದ ಶಿರಾವೇಧಕ್ಕೂ (ಇಸಬು ಕುರುವು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಿಂದ) ಅರ್ಥ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದೂ, (ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರೂಕ್ಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದರಿಂದ) ಪೂರ್ಣಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. (೮೭)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ

ಬಸ್ತಿವಿಧಿರ್ಮೈಕೋನವಿಂಶತಿತಮೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಡ್ಯದಾಪಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯ ವಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ವ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ಬಸ್ತಿವಿಧಿ' ಎಂಬ ೧೯ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪಂಚ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವಮನ, ವಿರೇಚನ, ನಿರೂಹ, ಅನ್ವಾಸನಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಐದನೆಯ ನಸ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಥಾತೋ ನಸ್ಯ*ವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ (ಕಡೆಯದಾದ) ನಸ್ಯವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು

ಉರ್ಧ್ವಜತ್ತುವಿಕಾರೇಷು ವಿಶೇಷಾನ್ನಸ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ ||

ನಾಸಾ ಹಿ ಶಿರಸೋ ದ್ವಾರಂ ತೇನ ತದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ಹಂತಿ ತಾನ್ ||೧||

ಅರ್ಥಃ— ಜತ್ತು (ಎದೆ-ಹೆಗಲುಗಳ ಸಂಧಿ) ವಿನ ಮೇಲಿನ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ನಸ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಮೂಗು ಶಿರಸ್ಸಿನ ದ್ವಾರವು. ಅದ್ದರಿಂದ ಅದು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— 'ವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೇಮಾದ್ರಿಯು ಹಿಂದಿನ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ ಉಳಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಸ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವನು. ಅರುಣದತ್ತನು ಮುಂದಿನ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿ ಈ ರೋಗಗಳಿಗೆ ನಸ್ಯದಂತೆ ಬೇರೆ ವಮನ ವಿರೇಚನ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವನು. " ದೇಹಲೀದೀಪ-ನ್ಯಾಯ "ದಿಂದ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಎರಡೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. (೧)

* ನಸ್ಯವಿಧಿಯು ಚರಕದ ಸಿಂ. ೧೨-೯ ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಚಂ. ೪೦ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೨೯ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿರೇಚನಂ ಬೃಂಹಣಂ ಚ ಶಮನಂ ಚ ತ್ರಿಧಾಽಪಿ ತತ್ ॥

ಅರ್ಥಃ— ನಸ್ಯವಾದರೂ ವಿರೇಚನ, ಬೃಂಹಣ, ಶಮನವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವು. (೧॥)

ವಿರೇಚನಂ ಶಿರಃಶೂಲಜಾಡ್ಯಸ್ಕಂದಗಲಾನುಯೇ ॥೨॥

ಶೋಭಗಂಡಕೃಮಿಗ್ರಂಥಿಕುಷ್ಠಾಃಪ್ರಸ್ಥಾರಪೀನಸೇ ॥

ಅರ್ಥಃ— ವಿರೇಚನ ನಸ್ಯವು ತಲೆಶೂಲಿ ತಲೆ-ಭಾರ ಕಣ್ಣು-ಬೇನೆ ಕುತ್ತಿಗೆ-ಬೇನೆ ಬಾವು ಗಲಗಂಡ ಕೃಮಿ ಗ್ರಂಥಿ ಕುಷ್ಠ ಪ್ರಸ್ಥಾರ ಪೀನಸ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವದು. (೨॥)

ಬೃಂಹಣಂ ವಾತಜೇ ಶೂಲೇ ಸೂರ್ಯಾವರ್ತೇ ಸ್ವರಕ್ಷಯೇ ॥೩॥

ನಾಸಾಸ್ಥಶೋಷೇ ವಾಕ್ಸಂಗೇ ಕೃಚ್ಛ್ರಬೋಧೇಽವಬಾಹುಕೇ ॥

ಅರ್ಥಃ— ಬೃಂಹಣ ನಸ್ಯವು ವಾತಜನ್ಯಶೂಲ, ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ ಧ್ವನಿವೀಳೋಣ, ಮೂಗು ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ, ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರ ನೆಟ್ಟಗಾಗ ದಿರೋಣ, ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಲಿಕ್ಕೆ ತ್ರಾಸವಾಗೋಣ (ನೇತ್ರರೋಗ), ಅವಬಾ ಹುಕ (ವಾತರೋಗ ವಿಶೇಷ) ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವದು. (೩॥)

ಶಮನಂ ನೀಲಿಕಾವ್ಯಂಗಕೇಶದೋಷಾಕ್ಷರಾಜಿಕ್ಷು ॥೪॥

ಅರ್ಥಃ— ಶಮನ ನಸ್ಯವು ನೀಲಿಕಾ (ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ) ವ್ಯಂಗ (ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ) ಕೂದಲು ಉದರೋಣ ಅಕ್ಷರಾಜಿ (ನೇತ್ರರೋಗ)—ಇವು ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದು. (೪)

ಯಥಾಸ್ತಂ ಯೌಗಿಕೈಃ ಸ್ನೇಹೈರ್ಯಥಾಸ್ತಂ ಚ ಪ್ರಸಾಧಿತೈಃ ॥

ಕಲ್ಮಕ್ವಾಥಾದಿಭಿಶ್ಚಾದ್ಯಂ ಮಥುಪಟ್ವಾಸವೈರಪಿ ॥೫॥

ಅರ್ಥಃ— ವಿರೇಚನ ನಸ್ಯವು ಆಯಾ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ್ಯೋಗ್ಯ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದಲೂ ಕಲ್ಮಕಷಾಯ

ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಜೇನತುಪ್ಪ ಉಪ್ಪು (ಸೈಂಧವ) ಆಸವ
ಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ-ಅಂಜುಬುರುಕ ಸ್ತ್ರೀ ಕೃಶ ಸುಕುಮಾರ ಜನರಲ್ಲಿ
ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ, ಗುಲ್ಮರೋಗ ಸನ್ನಿ ಪಾತ-ಜ್ವರ ಅತಿನಿದ್ರೆ ಮನೋವಿಕಾರ ಕೃಮಿ ಶಿರೋ-
ರೋಗ ಅಕ್ಷಿಸ್ಪಂದನ ತಿಮಿರ ಕೃಚ್ಛ್ರ ವಿಷ ಅಭಿಷ್ಯಂದ ಸರ್ಪದಂಶ ಮೂರ್ಚ್ಛಗಳಲ್ಲಿ
ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ
ಶೀಘ್ರಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.
ಯಾಕೆಂದರೆ ಚೂರ್ಣವು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಆವೇಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು.

(೫)

ಬೃಂಹಣಂ ಧನ್ವಮಾಂಸೋತ್ಥ ರಸಾಸ್ಯಕ್ ಖಪುರೈರಪಿ ||

ಅರ್ಥ:— ಬೃಂಹಣ ನಸ್ಯವು ಜಾಂಗಲಮಾಂಸರಸ ರಕ್ತ ಮತ್ತು
ಬೂರಲಅಂಟು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದಲೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ
ಅತೀಕ್ಷ್ಣ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

(೫||)

ಶಮನಂ ಯೋಜಯೇತ್ಪೂರ್ವೈಃ ಕ್ಷೀರೇಣ ಸಲಿಲೇನ ವಾ ||೧||

ಅರ್ಥ:— ಶಮನ ನಸ್ಯವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅತೀಕ್ಷ್ಣ ಸ್ನೇಹಾದಿಗ
ಳಿಂದಲೂ ಹಾಲಿನಿಂದಲೂ ನೀರಿನಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸುಶ್ರುತಾಚಾರ್ಯರು 'ಶಿರಸ್ಸು ವಾತವೇದಿತವಾಗಿ ಉಂಟಾದ
ದಲ್ಲು ಕೂದಲು ಉದರೋಷ, ದಾರುಣಿ, ಕರ್ಣ ತೂಲ, ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿ, ತಿಮಿರ, ಸ್ವರ
ಭಂಗ, ನಾಸಾರೋಗ, ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಗಲು ನಿರಿಗೆಗಟ್ಟೋಣ,
ತಲೆ ಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ, ಕೃಚ್ಛ್ರೋನ್ನಿಲನ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಇತರ
ವಾತಪೈತ್ತಿಕ ಮುಖರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಾತ ಪಿತ್ತನಾಶಕ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ
ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಸ್ಯ ಕೊಡಬೇಕು. ಕಫಯುಕ್ತವಾದ ತಾಲು-ಕಂಕ-ಶಿರೋರೋಗ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅತಿನಿದ್ರೆ ತಲೆಜಡವಾಗೋಣ ತಲೆತೂಲಿ ಪೀನಸ ಆರ್ಥಾವಭೇದಕ
ಕೃಮಿ ನೆಗೆಡಿ ಅಶಸ್ಮಾರ ವಾಸ-ಬರದಿರೋಣ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ,
ಊರ್ಧ್ವಜತ್ರಗತವಾದ ಇತರ ಕಫದ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿರೋವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ
ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಶಿರೋವಿರೇಚನ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡ
ಬೇಕು ಅಭಿಷ್ಯಂದ ಸರ್ಪದಂಶ ಮೂರ್ಚ್ಛಗಳಲ್ಲಿ ಅವಸೇಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.
ಮನೋವಿಕಾರ ಕೃಮಿ ವಿಷಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನೆ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ
ಊಹಬೇಕು. ಕ್ಷೀಣರಾಶವರ ರಕ್ತಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಬ್ಬಿನರಸ ಹಾಲು ತುಪ್ಪ
ಮಾಂಸದ ರಸಗಳಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ಕೃಶ ದುರ್ಬಲ ಅಂಜುಬುರುಕ ಸುಕುಮಾರ
ಜನರಿಗೂ ಮತ್ತು ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಶಿರಶೋಧನೆಗಾಗಿ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಗಳನ್ನೂ
ಕೊಡಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

(೬)

ಜೀವಿ ಸಸ್ಯ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಮರ್ಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಮರ್ಶಶ್ಚ ದ್ವಿಧಾ ಸ್ನೇಹೋತ್ತಮಾತ್ರಯಾ ||

ಕಲ್ಪಾತ್ಯದೈವಪೀಡಸ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣೈರ್ಮೂರ್ಧಪಿರೇಚನಃ ||೭||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರಮಾಣದ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಮರ್ಶ (ಬಹಳ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳದ್ದು), ಪ್ರತಿಮರ್ಶ (ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳದ್ದು), ಎಂಬ ರಡು ಭೇದಗಳು. ಮೃದುವಾದ ಕಲ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಕೊಡುವ ಸಸ್ಯವು ಅವ ಪೀಡವೆಂದೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣಗಳಿಂದ ಕೊಡುವ ಸಸ್ಯವು ಶಿಖೋವಿರೇಚನವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೭)

ಧ್ಯಾನಂ ವಿರೇಚನಶ್ಚೂರ್ಣೋ.....

ಅರ್ಥಃ— ವಿರೇಚನ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಸಸ್ಯವು ಧ್ಯಾನ ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೮)

.ಯುಂಜ್ಯಾತ್ತಂ ಮುಖವಾಯುನಾ ||

ಷಡಂಗುಲದ್ವಿಮುಖಯಾ ನಾಡ್ಯಾ ಭೇಷಜಗರ್ಭಯಾ ||೯||

ಸ ಹಿ ಭೂರಿತರಂ ದೋಷಂ ಚೂರ್ಣತ್ವಾದಪಕರ್ಷತಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆರು ಬೆರಳುದ್ದವಾದ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ಕೊಳವೆಯಲ್ಲಿ ಷಡಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಉಸುರಿನಿಂದ ಉದಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಹುಡಿ ಇರೋಣದರಿಂದ ಬಹಳ ದೋಷವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. (೯)

ಪ್ರದೇಶಿನ್ಯಂಗುಲೀಪರ್ವದ್ವಯಾನ್ಯಗ್ನಿಸಮುದ್ಯತಾತ್ ||೧೦||

ಯಾನತ್ವತತ್ಸೌ ಬಿಂದುರ್ದಶಾಷ್ಟಾ ಪಟ್ ಕ್ರಮೇಣ ತೇ ||

ಮರ್ಶಸೋತ್ಕೃಷ್ಟಮಧೋನಾ ಮಾತ್ರಾಸ್ತಾ ಏವ ಚ ಕ್ರಮಾತ್ ||೧೧||

ಬಿಂದುದ್ವಯೋನಾಃ ಕಲ್ಪಾದೇಃ.....

ಅರ್ಥಃ— (ದ್ರವದಲ್ಲಿ) ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳಿನ ಎರಡು ಬುಂಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಎತ್ತಲು ಬೀಳುವಷ್ಟು ದ್ರವವು ಬಿಂದುವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಹತ್ತು, ಎಂಟು, ಆರು ಬಿಂದುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮರ್ಶದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ, ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಮಾಣಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿದರೆ ಅಗುವ (ಎಂಟು, ಆರು, ನಾಲ್ಕು) ಬಿಂದುಗಳು ಅವಶೇಷ ಶಿರೋವಿರೇಚನಗಳ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಮಾತ್ರಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದ್ರವದಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿ ತೆಗೆದ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮೊದಲನೇ ಹಾಯ್ದೇ ಬಿಂದುವು ಅಲ್ಲ. ಅದರ ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಅಗುವ ಪರಿಮಾಣವು ಬಿಂದುವು. (ಹೇಮಾದ್ರಿ) (೧೦)

.....ಯೋಜಯೇನ್ನ ತು ನಾವನಮ್ ||

ತೋಯಮದ್ಯಗರಸ್ತೇಹಪೀತಾನಾಂ ಪಾತುಮಿಚ್ಛತಾಮ್ ||೧೧||

ಭುಕ್ತಭಕ್ತಶಿರಃಸ್ನಾತಸ್ನಾತುಕಾಮಸ್ತುತಾಸ್ಯಜಾಮ್ ||

ನವಪೀನಸನೇಗಾರ್ತಸೂತಿಕಾಶ್ವಾಸಕಾಸಿನಾಮ್ ||೧೨||

ಶುದ್ಧಾನಾಂ ದತ್ತಬಸ್ತೀನಾಂ ತಥಾನಾರ್ತವದುರ್ದಿನೇ ||

ಅನ್ಯತ್ರಾತ್ಮಯಿಕಾದ್ವ್ಯಾಧೇಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ನೀರು ಮದ್ಯ ಕೃತ್ರಿಮ-ವಿಷ ಸ್ನೇಹ ಕುಡಿದವರಿಗೂ ಕುಡಿಯಲಿರುವವರಿಗೂ, ಊಟಮಾಡಿದ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ, ಅಥವಾ ಸ್ನಾನಮಾಡಲಿರುವ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಕೊಂಡ, ಅದೇ ನೆಗೆಡಿ ಬಂಡ, ವೇಗಪೀಡಿತ, ಪಾಣಂತಿ, ಕೆಮ್ಮು ದಮ್ಮುಗಳುಳ್ಳವರಿಗೂ ವಮನ ವಿರೇಚನ ಬಸ್ತಿ ತಕ್ಕೊಂಡವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಡ ಬಂದಾ ಗ್ಲೆಷೂ ನಸ್ಯ ಕೊಡಬಾರದು. ಆದರೆ ಭಯಂಕರ ರೋಗವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ನೀರು ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿದವರಿಗೂ ಕುಡಿಯಲಿರುವವರಿಗೂ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಮೂಗು ಬಾಯಿ ಸೋರುವದು, ತಲೆ ನೋಯುವದು. ಊಟ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮೇಲಿನ ಸ್ತೋತಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಘಾತ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸ ನೆಗೆಡಿಗಳನ್ನೂ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ತಲೆ

ಕಷ್ಟ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೋಧಿ ಕಂಠೋಗ ಲೋಕ ಸಮಪದಕಗಳಲ್ಲಿ ರವಿ ಅರ್ಧಕ
ಪಿರಕಂಪಗಳನ್ನೂ, ಸ್ವಾನ ಮೂಡಲಿರುವಂತೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪದಕ, ಅರುಣಿ, ನೆಗಡಿ
ಗಳನ್ನೂ, ರಕ್ತಸ್ತ್ರವಾದವರಿಗೆ ಕೃತಕ ಅರುಣಿ ಅನ್ನಿಗೊಂದಕ್ಕಗಳನ್ನೂ, ಅದೇ
ನೆಗಡಿ ಬಂದವರಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕುಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತ ನೆಗಡಿ ಕೊಡಲು
ಉಪದೋಷ ಕೃತಿ ಕಂದನಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ, ವೇಗಧಾರಣ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ
ವೇಗಧಾರಣಾಜನ್ಯ ರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಬಾಣಂತಿಗೆ ರಕ್ತಸ್ತ್ರವಜನ್ಯ ರೋಗಗಳನ್ನೂ,
ಕೆಮ್ಮು ಬಮ್ಮು ನೆಗಡಿಯವರಿಗೆ ಆಯಾ ರೋಗಗಳ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ನಗುನ
ರೇಡನ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡವರ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕುಗಳು ತೆರವಾದ್ದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು
ಬಮ್ಮು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘ ಬಂದಾಗ್ಗೆ
ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಮ್ಮಲೆ ಶೈತ್ಯ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ತಲೆಬೋಲಿ, ನಡಗು, ಮೊಂದ್ಯ, ತಾಲು
ನೆತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡೂ ಮತ್ತು ಪಾಕ ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭ ಕಂಠೋಗ ನೆಗಡಿ ಮುಂತಾ
ದವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಈ ದೋಷಗಳು ಉಂಟಾಗಲು ಆಯಾ ರೋಗ
ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಸ್ನೇಹ, ಸ್ನೇಹ, ಶಿರೋವಿರೇಚನ, ಅವಶಿಷ್ಠ, ಧೂಮ,
ಗಂಡೂಷ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ನಿಶೇಷ ಬಕಿತ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ
ದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು. (೧೩)

.....ಅಥ ನಸ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೩||
ಪ್ರಾತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಿ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇ ಪಿತ್ತೇ, ಸಾಯಂನಿಶೋತ್ತರೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಂಜಾನೆ, ಪಿತ್ತ ರೋಗದಲ್ಲಿ
ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕ್ಕೆ, ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಗೆ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಸ್ಯವನ್ನು
ಕೊಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಲಾಶಾಸ್ತ್ರವ, ಸುಪ್ತಿ, ಪ್ರಲಾಪ, ಹಲ್ಲು ಕುಳಿತು
ಮಾದೋಷ, ಕೃಚ್ಛ್ರೋಲ, ಬಾಯಿ ನಾರೋಷ, ಕರ್ಣನಾಡ, ಶ್ವಪ್ತ, ಅರ್ಧಕ,
ಶಿರೋರೋಗ, ಜ್ವಾಸ, ಕಾಸ, ಜಾಗರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.
(೧೩)

ಸ್ವಸ್ಥವೃತ್ತೇ ತು ಪೂರ್ವಾಹ್ನೇ ಶರತ್ಕಾಲವಸಂತಯೋಃ, ||೧೪||
ಶೀತೇ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ, ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಸಾಯಂ, ವರ್ಷಾಸು ಸಾತಪೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಿರೋಗಿಗೆ ಶರತ್ ವಸಂತ ಋತುಗಳಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಾಹ್ನ
ದಲ್ಲಿ, ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರ ಋತುಗಳಿದ್ದರೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತು

ವಿದ್ಧರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವರ್ಷಾಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲು ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ನಸು
ನನು ಕೊಡಬೇಕು (೧೪||)

ವಾತಾಭಿಭೂತೇ ಶಿರಸಿ ಹಿಘ್ನಾಯಾಮಪತಾನಕೇ ||೧೫||
ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭೇ ಸ್ವರಭ್ರಂತೇ ಸಾಯಂಪ್ರಾತರ್ದಿನೇ ದಿನೇ ||

ಅರ್ಥ— ವಾತದ ಶಿರೋರೋಗ, ಬಿಕ್ಕು, ಧನುರ್ವಾತ ಮನ್ಯಾ
ಸ್ತಂಭ, ಸ್ವರಭ್ರಂಶಗಳಲ್ಲಿ ದಿನಾಲು ಮುಂಜಾನೆ ಮತ್ತು ಸಂಜೆಗೆ ನಸುವನ್ನು
ಕೊಡಬೇಕು. (೧೫||)

ಏಕಾಹಾಂತರಮನ್ಯತ್ರ ಸಪ್ತಾಹಂ ಚ ತದಾಚರೇತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥ— ಇತರ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ದಿನ
ಕೊಡಬೇಕು. ನಸುವನ್ನು ಏಳು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಬೇಕು. (೧೬||)

ನಸುವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ವಿನ್ನೋತ್ತಮಾಂಗಸ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತ್ಯತಾವಶ್ಯಕಸ್ಯ ಚ ||
ನಿವಾತಶಯನಸ್ಥಸ್ಯ ಜತ್ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯಂ ಸ್ವೇದಯೇತ್ ಪುನಃ ||೧೭||

ಅಥೋತ್ತಾನರ್ಜುರ್ದೇಹಸ್ಯ ಪಾಣಿಪಾದೇ ಪ್ರಸಾರಿತೇ ||
ಕಿಂಚಿದನ್ಯತಪಾದಸ್ಯ ಕಿಂಚಿನ್ನೂರ್ಧನಿ ನಾಮಿತೇ ||೧೮||

ವಾಸಾಪುಟಂ ಪಿಠಾಯ್ಯಕಂ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ನಿಷೇಚಯೇತ್ ||
ಉಷ್ಣಾಽಬುತಪ್ತಂ ಭೈಷಜ್ಯಂ ಪ್ರನಾಡ್ಯಾ ಪಿಚುನ್ಯಾಥವಾ ||೧೯||

ಅರ್ಥ— ಮೊದಲು ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನ ಮಾಡಿಸಿ ರೋಗಿಯ
ತಲೆಗೆ ಸ್ನೇಹ ಸ್ವೇದ ಕೊಟ್ಟು ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ
ಕೂಡಿಸಿ ಪುನಃ ಹೆಗಲು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸಂದಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸ್ವೇದ ಮಾಡ
ಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಅಂಗಾತ ಸರಳ ಮಲಗಿಸಿ ಕೈಕಾಲು ಜಾಚಿಸಿ ಕಾಲನ್ನು
ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರಿಸಿ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಬಗ್ಗಿಸಿ ಒಂದು ಮೂಗಿನ ಹೊಕ್ಕೆಯನ್ನು
ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಕಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಳವೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪಿಚು

ನಿಜಃ ॥ ತರಕೆಯ ಮುದ್ದೆಯಾದ, ಒಂದು ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆನಂದಿ ಎರಡನೆಯವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೀಗಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊಂದಿದೆ. ॥೨೯॥

ದತ್ತೇ ಪಾದತಲಸ್ಯಂಧಪಸ್ತಕರ್ತಾದಿ ಸುರ್ದಯೇತ್ |
ಶಸ್ತ್ರೈರುಚ್ಛಿದ್ಯ ನೈವೇತ್ಯರ್ಪಯೋರುಭಯೋಸ್ತರ. ॥೩೦॥
ಅಭಿಷೇಕಪ್ರಯೋಗವಂ ದ್ವಿಸ್ತಿರ್ವಾ ನಸ್ಯಮಾಚರೇತ್ ||

ಅರ್ಥ— ನಸ್ಯ ಕೊಟ್ಟುಮೇಲೆ ಎಂಥಲೂ ಹೆಗಲು ಕೈ ಕಿವಿ ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಣೆಗಳನ್ನು ಒತ್ತಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ನಸ್ಯವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆಳೆದುಕೊಂಡು ಎರಡು ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಬೀಕರಿಸಿ ಉಳಿದೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ದೈವಧ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ಅಥವಾ ಎರಡು ಮೂರು ಸಾರೆ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಹೀನಪ್ರಮಾಣದ ನಸ್ಯವು ಮೋಷಗಳನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ ಮೂರ್ಛವಾಗಿ ಕಳೆಯುವುದರಿಂದ ಎವತ್ತು ಅರುಬ ಕಾಸ ಬಾಡುಲ್ಲಿ ನೀರು ಒಡೋಣ ನೆಗಡಿ ಮೂತಿ ಕಂಡೋಣಗಳನ್ನೂ, ಅಧಿಕವು ಅತಿಯೋಗದೋಷಗಳನ್ನೂ, ಒಮ್ಮೆಲೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಔಷಧವು ತಲೆಗೆ ಏರಿ ಶೋಷೋಗ ಮೂಗು-ಶೋಷೋಗ ಉಚ್ಚಾಸ ಪ್ರತಿಬಂಧಗಳನ್ನೂ, ಅತ್ಯುಷ್ಣವು ವಾದ ಮೂರ್ಛಾ ಜ್ವರ ರಕ್ತ ಬೋಣ ಭ್ರಮ ಗಳನ್ನೂ, ಅತಿ ಶೀತವು ಹೀನ ಯೋಗದ ದೋಷವನ್ನೂ ತಲೆ ಬಹಳ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ವಾಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಹೆಚ್ಚು ಮೂರ ಸೇರದ್ದರಿಂದ ಹೀನಯೋಗವನ್ನೂ ತಲೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಮೂರ ಸೇರು ವ ದ ರಿಂದ ಮೂರ್ಛಾಪಾಡ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವದು. ಶರೀರ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿ ವಾಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಔಷಧವು ಧಮನಿಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರದೆ ಕೇವಲ ದೋಷೋ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವದು. (೩೦॥)

ಮೂರ್ಛಾಯಾಂ ಶೀತತೋಯೇನ ಸಿಂಹೇತ್ಪರಿಹರಣಾ ಶಿರಃ ॥೩೧॥

ಅರ್ಥ— (ನಸ್ಯದೋಷದಿಂದ) ಮೂರ್ಛ ಬರಲು ತಲೆಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ನಸ್ಯಕೊಡುವಾಗ ರಿಟ್ಟು ನಗೆ ಭ್ರಮಾ ಸಂಪಾದೋಣ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಅದರಿಂದ ತಲೆನೋವು ನೆಗಡಿ ಕೆಮ್ಮು ತನಿರ ಬಲತಿ ಪಲಿತ ವ್ಯಂಗ ಮುಖದೂಸಿಕೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೩೧)

ಸ್ನೇಹಂ ವಿರೇಚನಸ್ಯಾಂತೇ ದದ್ಯಾದ್ಧೋಷಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಿರೇಚನ ನಸ್ಯದ ನಂತರ ದೋಷಗಳ ವಿಚಾರಮಾಡಿ
ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. (೨೧||)

ನಸ್ಯಾಂತೇ ವಾಕ್ಯ ತಂ ತಿಷ್ಠೇದುತ್ತಾನಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ನಸ್ಯ ಕೊಟ್ಟಮೇಲೆ ೨೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದಷ್ಟು ಅಂಗಾತ
ಹಾಗೇ ಮಲಗಬೇಕು. (೨೧||)

.....ಧಾರಯೇತ್ತತಃ ||೨೨||

ಧೂಮಂ ಪೀತ್ವಾ ಕವೋಷ್ಣಾಂಬುಕವಲಾನ್ ಕಂಠಶುದ್ಧಯೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಮೇಲೆ ಧೂಮವಾನ ಮಾಡಿ ಕಂಠಶುದ್ಧಿಯ ಸಲು
ವಾಗಿ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ನೀರಿನ ಕವಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. (೨೨||)

ಸ್ನೇಹನ ನಸ್ಯದ ಸಮ್ಯಗ್ದೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಸುಖೋಚ್ಛ್ವಾಸಸ್ವಪ್ನಬೋಧಾಕ್ಷಪಾಟಿವಮ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥಃ— ತಲೆಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಲು ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ನಿದ್ರೆ
ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಟುತ್ವ-ಇವು ಜನ್ಮಾಗಿ ಆಗುವವು. (೨೩||)

ಸ್ನೇಹನ ನಸ್ಯದ ಹೀನಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ರೂಕ್ಷೇಽಕ್ಷುಸ್ತಬ್ಧತಾ ಶೋಷೋ ನಾಸಾಸ್ಯೇ ಮೂರ್ಧತೂನ್ಯತಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ತಲೆಯು ರುಕ್ಷ(ಹೀನಯೋಗ)ವಾದರೆ ಕಣ್ಣು ಸ್ತಬ್ಧವಾ
ಗುವದು, ಮೂಗು ಬಾಯಿ ಒಣಗುವವು, ತಲೆಯು ಶೂನ್ಯವಾಗುವದು. (೨೪||)

ಸ್ನೇಹನ ನಸ್ಯದ ಅತಿಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ನಿಗ್ಧೇಽತಿಕಂಡೂರ್ಗುರುತಾಪ್ರಸೇಕಾರುಚಿಪೀನಸಾಃ

||೨೫||

ಅರ್ಥ:— ಅತಿ ಸ್ವಿಗ್ಧವಾಗಲು ಕಂಡೂ ಗುರುತ್ವ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ-
ನೀರು-ಸೋರೋಣ ಅರುಚಿ ನೆಗಡಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. (೨೪)

ವಿರೇಚನ ನಸ್ಯದ ಸಮ್ಯಗೋಗದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸುವಿರಿಕ್ತೇಷಪ್ತಲಘುತಾವಕ್ರಸ್ವರವಿಶುದ್ಧಯಾ: ||

ಅರ್ಥ:— ಸರಿಯಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗಲು ಕಣ್ಣುಗಳು ಹಗು-
ರಾಗುವವು. ಸ್ವರ ಮುಖಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುವವು. (೨೫)

ವಿರೇಚನ ನಸ್ಯದ ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದುರ್ವಿರಿಕ್ತೇ ಗದೋದ್ರೇಕಃ, ಕ್ಷಾಮತಾಃತಿವಿರೇಚಿತೇ ||೨೬||

ಅರ್ಥ:— ಸರಿಯಾಗಿ ರೇಚನವಾಗದಿದ್ದರೆ ಜೇನು ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು.
ಅತಿರೇಚನವಾಗಲು ಕೃಶತ್ವ ಉಂಟಾಗುವದು (೨೬)

ಪ್ರತಿಮರ್ಶಃ ಸ್ವತಕ್ಷಾಮಬಾಲವೃದ್ಧಸುಖಾತ್ಮನು ||
ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋಷಕಾಲವರ್ಷೇಷಿ.....

ಅರ್ಥ:— ಗಾಯವಾದ, ಕೃಶ, ಬಾಲ, ವೃದ್ಧ, ಸುಕುಮಾರರಿಗೆ
ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ನಸ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಅಕಾಲ ಮಳೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ಕೂಡ ಕೊಡಬಹುದು. (೨೭)

.....ನ ತ್ವಿಷ್ಟೋ ದುಷ್ಪಹೀನಸೇ ||೨೮||

ಮಧ್ಯಪೀತೇಽಬಲಕ್ರೋತ್ರೇ ಕೃಮಿದೋಷತಮೂರ್ಧನಿ ||

ಉತ್ಕೃಷ್ಟೋಕ್ಲಿಷ್ಟದೋಷೇ ಚ, ಹೀನಮಾತ್ರತಯಾ ಹಿ ಸಃ ||೨೯||

ಅರ್ಥ:— ಆದರೆ ದುಷ್ಪಹೀನಸ (ನಾಸಾರೋಗ) ದವನಿಗೆ, ಮಧ್ಯ
ಕೂಡಿದವನಿಗೆ, ಕಿವಿ ಅಶಕ್ತ ಇರುವವನಿಗೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಿ ಇದ್ದವನಿಗೆ,
ಬಹಳ ದೋಷ ಇದ್ದವನಿಗೆ, ದೋಷೋತ್ಕ್ಲೇಶವುಳ್ಳವನಿಗೆ, ಮಾತ್ರ ಕೊಡ
ಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ (ಪ್ರತಿಮರ್ಶವು) ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇರುವದು.
(ಅದ್ದರಿಂದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರದೂಡದೇ ಕೇವಲ ಉತ್ಕ್ಲೇಶ ಮಾಡಿ
ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು.) (೩೦)

ನಿಶಾಹರ್ಭುಕ್ತವಾಂತಾಹಃಸ್ವಪ್ನಾಧ್ಯಶ್ರಮರೇತಸಾಮ್ ||

ಶಿರೋಭ್ಯಂಜನಗಂಡೂಷಪ್ರಸ್ತವಾಂಜನವರ್ಚಸಾಮ್ ||೨೮||

ದಂತಕಾಷ್ಠಸ್ಯ ಹಾಸಸ್ಯ ಯೋಜ್ಯೋಽಂತೇಽಸೌ ದ್ವಿಬಿಂದುಕಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಎರಡು ಹನಿಯ ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ನಸ್ಯವನ್ನು (೧) ರಾತ್ರಿ, (೨) ಹಗಲು, (೩) ಊಟ, (೪) ವಂತಿ, (೫) ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, (೬) ಹಾದಿ ನಡೆಯೋಣ, (೭) ಶ್ರಮ, (೮) ಮೈಥುನ, (೯) ಶಿರೋಽಭ್ಯಂಗ, (೧೦) ಗಂಡೂಷ, (೧೧) ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನ (೧೨) ಅಂಜನ, (೧೩) ಮಲ ವಿಸರ್ಜನ, (೧೪) ದಂತಧಾವನ, (೧೫) ನಗೆ—ಇವುಗಳ ಕೊನೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. (೨೮||)

ಪಂಚಸು ಸ್ತ್ರೋತಸಾಂ ಶುದ್ಧಿಃ ಕ್ಲಮನಾಶಸ್ತ್ರಿಷು ಕ್ರಮಾತ್ ||೨೯||

ದೃಗ್ಗಲಂ ಪಂಚಸು ತತೋ ದಂತದಾಡ್ಯಂ ಮರುಚ್ಛಮಂಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೊದಲಿನ ಐದು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ಕೊಡಲು ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಶೋಧನವಾಗುವದು. ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಶ್ರಮ ಪರಿಹಾರವಾಗುವದು. ಅದರ ಮುಂದಿನ ಐದುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಲ ಬರುವದು. ದಂತ ಧಾವನದ ನಂತರ ಕೊಡಲು ಹಲ್ಲುಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವವು. ನಗೆಯ ನಂತರ ಕೊಡಲು ವಾತದ ಶಮನ ವಾಗುವದು. (೨೯||)

ನ ನಸ್ಯಮೂನಸಪ್ತಾಭ್ಯೇ ನಾತೀತಾಶೀತಿವತ್ಸರೇ ||೩೦||

ನ ಚೋನಾಷ್ಟಾದಶೇ ಧೂಮಃ, ಕವಲೋ ನೋನಪಂಚಮೇ ||

ನ ಶುದ್ಧಿರೂನದತಮೇ ನ ಚಾತಿಕ್ರಾಂತಸಪ್ತತೌ ||೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ೭ ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ೮೦ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ನಸ್ಯ ಕೊಡಬಾರದು. ೧೮ಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಧೂಮ ಕೊಡಬಾರದು. ಮತ್ತು ೫ಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಕವಲ ಕೊಡ ಬಾರದು. ಮತ್ತು ೧೦ಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ೭೦ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಶೋಧನ ಕೊಡಬಾರದು.

ವಿಪ್ರಶ್ನೆ:— ಇಲ್ಲಿ ಶೋಧನವೆಂದರೆ ನಮನ ಪಿರೀಚನ ಗುಣಹಾಮ್ಮ ಎಂದು ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸಮರ್ಥಕರಾದ್ರಿ ಕಾರಕರು ಮಡುಗರಿಗೆ ಕಫದೋಗಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಕಫದ ಗುಟ್ಟು ಶೋಧನವಾದ ನಮನವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶೋಧನವೆಂದರೆ ವಿರೀಚನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (೩೯)

ಆಜನ್ಮಮರಣಂ ಶಸ್ತ್ರಃ ಪ್ರತಿಮರ್ಶಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವತ್ ||
ಮರ್ಶವಚ್ಚ ಗುಣಾನ್ ಕುಯಾತ್ಸ ಹಿ ನಿತ್ಯೋಪಸೇವನಾತ್ ||೨೦||
ನ ಚಾತ್ರ ಯಂತ್ರಣಾ ನಾಃಪಿನ್ಯಾಪದ್ಭ್ಯಾಃ ಮರ್ಶವಪ್ಯಯಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಆದರೆ ಪ್ರತಿಮರ್ಶವು ಬ್ರಹ್ಮಿಯಂತೆ ಜನ್ಮದಿಂದ ಮರಣದವರೆಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ಮರ್ಶದಂತೆ ಗುಣಕೊಡುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪಞ್ಚವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾದಲ್ಲಿ ಮರ್ಶದಂತೆ ಅಪಾಯವೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. (೪೦)

ತೈಲಮೇವ ಚ ನ ಸ್ಯಾರ್ಥೇ ನಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಸೇನ ಶಸ್ತಕೇ ||೨೧||
ಶಿರಸಃ ಶ್ಲೇಷ್ಠಧಾಮತ್ಸಾತ್ಮೇಹಾಃ ಸ್ಪೃಶ್ಯ ಸೇತರೇ ||

ಅರ್ಥ:— ನಿರೋಗಿಗೆ ನಿತ್ಯ ಉಪಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಿಲತೈಲನಸ್ಯವೇ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ತಲೆಯು ಕಫಸ್ಥಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಇತರ ಸ್ನೇಹಗಳು ಹಿತಕರವಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಕಫವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು(೪೧)

ಆಶುಕೃಚ್ಛಿರಕಾರಿತ್ವಂ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾಪಕೃಷ್ಣತಃ ||೨೨||
ಮರ್ಶೇ ಚ ಪ್ರತಿಮರ್ಶೇ ಚ ವಿಶೇಷೋ ನ ಭವೇದ್ಯದಿ ||
ಕೋ ಮರ್ಶಂ ಸಪರೀಹಾರಂ ಸಾಪದಂ ಚ ಭಜೇತ್ತತಃ ||೨೩||

ಅರ್ಥ:— ಮರ್ಶದಿಂದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣ ಬರುವದು. ಪ್ರತಿಮರ್ಶದಿಂದ ತಡವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಣಬರುವದು. ಹೀಗೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೆ, ಯಾವನು ಕಠಿಣವೆಳ್ಳವಿರುವಂಥ, ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಅಪಾಯವಾಗುವಂಥ ಮರ್ಶನಸ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸುವನು ? (೪೨)

ಅಚ್ಛಪಾನವಿಚಾರಾಖ್ಯೌ ಕುಟೀನಾತಾತಪಸ್ಥಿತೀ ..
ಅನ್ಯಾಸಮಾತ್ರಾಬಸ್ತೀ ಚ ತದ್ವದೇವ ವಿನಿರ್ವಿಶೇತ್

||೩೩||

ಅರ್ಥ:— ಇದರಂತೆಯೇ ಶುದ್ಧ ಸ್ನೇಹವಾನ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಣಾ ಸ್ನೇಹವಾನ, ಕುಟೀ ಪ್ರಾವೇಶಿಕ ಮತ್ತು ವಾತಾತಪಿಕ ರಸಾಯನ, ಅನ್ಯಾಸನಬಸ್ತಿ ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಂದರೆ ಮೊದಲಿನವು ಶೀಘ್ರ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಕಾರಿ ಇದ್ದದರಿಂದ ಪಥ್ಯದ ದುಃಖವನ್ನೂ ಅಪಾಯದ ಭೀತಿಯನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಭಾವವು.

(೩೩)

ಜೀವಂತೀಜಲದೇವದಾರುಜಲದತ್ವಕ್ ಸೇವ್ಯಗೋಪೀಹಿಮಂ |
ದಾವೀತ್ವಜ್ಜಧುಕಪ್ಲವಾಗುರುವರೀಪುಂಡ್ರಾಹ್ವಬಿಲ್ವೋತ್ಪಲಮ್ ||
ಧಾವನ್ಯೌ ಸುರಭಿಂ ಸ್ಥಿರೇ ಕೃಮಿಹರಂ ಪತ್ರಂ ತ್ರುಟಿಂ ರೇಣುಕಾಂ |
ಕಿಂಜಲ್ಕಂ ಕಮಲಾದ್ವಲಾಂ ಶತಗುಣೇ ದಿನೈಽಂಭಸಿ ಕ್ವಾಥಯೇತ್

||೩೪||

ತೈಲಾದ್ರಸಂ ದಶಗುಣಂ ಪರಿಶೇಷ್ಯ ತೇನ |

ತೈಲಂ ಪಚೇಚ್ಚ ಸಲಿಲೇನ ದಶೈವ ವಾರಾನ್ ||
ಪಾಕೇ ಪ್ತಿಪೇಚ್ಚ ದಶಮೇ ಸಮಮಾಜದುಗ್ಧಂ |

ನಸ್ಯಂ ಮಹಾಗುಣಮುಶಂತ್ಯಣುತೈಲಮೇತತ್ ||೩೫||

ಅರ್ಥ:— ಜೀವಂತಿ, ಬಾಳದಬೇರು, ದೇವದಾರು, ಜೇಕಿನಗಡ್ಡಿ, ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ಕರೆಬಾಳದಬೇರು, ಆನಂತಮೂಲ, ಚಂದನ, ಮರ ಅರಿಷಡದ ತೋಗಟಿ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕ್ಷುದ್ರಮುಸ್ತ, ಅಗುರು, ಶತಾವರಿ, ಬಿಳೇಕಮಲ, ಬಿಲ್ವಾ ನೀಲ ಕಮಲ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳ, ರಾಸ್ನಾ, ಒಂದೆಲೆ ಮತ್ತು ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನಿ, ವಾಯುವಿದಂಗ, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ರೇಣುಕ ಬೀಜ, ಕಮಲದ ಕೇಶರ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನೂರು ಪಟ್ಟು ಮಳೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಕುದಿಸಿ ೧/೮ ಉಳಿಯಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಅದರ ೧/೧೦ ತೈಲಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ತೈಲ ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ೧೦೦೦ ಪಾಕದೇ ತೈಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಹತ್ತನೇ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಿ

ಅಡಿನ ಹಾಲನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಮಹಾಗುಣಕಾರಿ ನಸ್ಯವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಗು ತೈಲವೆಂದು ಕರೆಯುವರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಆತ್ಮಂತ ಅಮು (ಸೂಕ್ಷ್ಮ) ವಾದ ಶಿರಸ್ಕೋಶಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇದು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವದರಿಂದ ಅಗುತೈಲವೆಂದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವರ್ಥ ನಾಮವದೆ. (೩೮)

ಘನೋನ್ನೇತಪ್ರಸನ್ನತ್ವಕಾಸ್ಯಂಧಗ್ರೀವಾಸ್ಯವಕ್ಷಸಃ
ದೃಢೇಂದ್ರಿಯಾಸ್ತಪಲಿತಾ ಭವೇಯುರ್ನಾಸ್ಯೇಲಿನಃ

(೩೯)

ಅರ್ಥ:— ನಿತ್ಯ ನಸ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರ ತ್ವಚೆ, ಹೆಗಲು, ಕುತ್ತಿಗೆ, ಮೋರೆ, ಎದೆಗಳು ಗಟ್ಟಿ, ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ವಿ ಆಗುವವು. ಅವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ದೃಢವಾಗುವವು. ಮತ್ತು ಕೂದಲುಗಳು ಬೆಳ್ಳಿ ಗಾಗುವದಿಲ್ಲ. (೩೯)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಸ್ಯವಿಧಿರ್ನಾಮು
ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯಪಾಪಾಚಾರ್ಯ ಸೂಚ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ವ ಅನಂತಾ ಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಮು ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ನಸ್ಯವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೦ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರೀತಿಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧಾರಾಂಗ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಾದ ನಸ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದರು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಉದ್ಧಾರಾಂಗದ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳಾದ ಧೂಮವಿಧಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ನಸ್ಯದ ನಂತರ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ ಧೂಮ*ಪಾನವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥ:- ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಧೂಮಪಾನ ವಿಧಾನದ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥ:- ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಜತ್ರಾರ್ಧಕಫವಾತೋತ್ಥವಿಕಾರಾಣಾಮಜನ್ಮನೇ ||

ಉಚ್ಛೇದಾಯ ಚ ಜಾತಾನಾಂ ಪಿಬೇದ್ಭೂಮಂ ಸದಾತ್ಮವಾನ್ ||೧||

ಅರ್ಥ:- ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕಫರೋಗ, ವಾತರೋಗ ಮತ್ತು ಕಫವಾತರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗಬಾರದೆಂದು ಮತ್ತು ಉಂಟಾದವು ನಾಶವಾಗಬೇಕೆಂದು ಹಿತಾಹಾರ ವಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಧೂಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೧)

ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಮಧ್ಯಃ ಸ ತೀಕ್ಷ್ಣಶ್ಚಿ ವಾತೇ ವಾತಕಫೇ ಕಫೇ ||

ಯೋಜ್ಯಃ.....

ಅರ್ಥ:- ಅದು ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವೆಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಅವನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ವಾತದಲ್ಲಿಯೂ, ವಾತಕಫದಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತು ಕಫದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

* ಧೂಮಪಾನವಿಧಿಯು ಹರಕದ ಸೂ. ೫ನೇ, ಸುಕ್ರುತದ ಚಿ. ೪೦ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೩೦ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸ್ವಗೃಹಕ್ಕೆ ಧ್ವಂಸವೂ ಮತ್ತು ಮೃದು ಎಂದೂ, ಸುಧ್ಯಮಕ್ಕೆ ಶಮನ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಎಂದೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣಕ್ಕೆ ಶೋಧನ ಮತ್ತು ವಿರೇಚನ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು. ಇದರ ಹೊತು ಕಾಸಫ್ಲ, ವಾಮನ, ವ್ರಣಧೂತನ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಮೂರು ಧೂಮಪದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ. (೧೯)

.....ನ ರಕ್ತಪಿತ್ತಾತಿವಿರಿಕ್ತೋದರಮೇಹಿಷು ||೨||

ತಿಮಿರೋರ್ಧ್ವಾನಿಲಾಧ್ಮಾನರೋಹಿಣೀದತ್ತಬಸ್ತಿಷು ||

ಮತ್ಸ್ಯಮದ್ಯದಧಿಕ್ಷೇರಕ್ಷೌದ್ರಸ್ನೇಹವಿಷಾಶಿಷು ||೩||

ಶಿರಸ್ಯಭಿಹತೇ ಪಾಂಡುರೋಗೇ ಜಾಗರಿತೇ ನಿಶಿ ||

ಅರ್ಥ:— ರಕ್ತಪಿತ್ತವಿಕಾರವುಳ್ಳವರಿಗೂ, ವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ಬಸ್ತಿ ತಕ್ಕೊಂಡವರಿಗೂ, ಉದರ ಮೇಹ ತಿಮಿರ ಉರ್ಧ್ವವಾತ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಬೋಣ ರೋಹಿಣೀ (ಕಂಠರೋಗ) ರೋಗಿಗಳಿಗೂ, ಮೀನ ಮದ್ಯ ಮೊಸರು ಹಾಲು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸ್ನೇಹ ವಿಷ ಸೇವನಮಾಡಿದವರಿಗೂ, ಪಾಂಡುರೋಗಿಗಳಿಗೂ ತಲೆಗೆ ಸೆಟ್ಟು ಹತ್ತಿದವರಿಗೂ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರಣೆ ಮಾಡಿದವರಿಗೂ ಧೂಮಪಾನ ಕೊಡಬಾರದು. (೩||)

ರಕ್ತಪಿತ್ತಾಂಧ್ಯಬಾಧಿಯತ್ಯಣ್ಣೂರ್ಥಾಮದಮೋಹಕೃತ್ ||೪||

ಧೂಮೇವ್ರಕಾಲೇವ್ರತಪೀತೋ ವಾ ತತ್ರ ಶೀತೋ ವಿಧಿರ್ಹಿತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ ಅಂಧತ್ವ, ಕಿವುಡತನ ನೀರಡಿಕೆ ಮೂರ್ಚ್ಛೆ ಮದಮೋಹಗಳ ನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಶೀತೋಪಚಾರವು ಹಿತಕರವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಧೂಮಪಾನವು ಭ್ರಮ ಜ್ವರ ತಲೆ ಕಾಯೋಣ ಇಂದ್ರಿಯನಾಶ ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ ಮುಖವಾತ ಕಣ್ಣಿಗೆ-ಕತ್ತಲೆಬರೋಣ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಅರ್ಧತಗಳನ್ನೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವದು. ಅ ಪಿತ್ತವು ವಾತ ಅಥವಾ ಕಫದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ವಗೃಹ, ರುಕ್ಷ, ಶೀತವಾದ ಕಷಾಯಪಾನ ನಸ್ಯ ಮುಖಲೇಪ ಅಂಜನ ಪರಿಶೇಕ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೪||)

ಹೃತಜ್ಯಂಭಿತವಿಣ್ಮುತ್ರಸ್ತ್ರಿಸೇವಾಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಣಾಮ್

||೫||

ಹಾಸಸ್ಯ ದಂತಕಾಷ್ಠಸ್ಯ ಧೂಮನುಂತೇ ಪಿಬೇನ್ಮದುಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶೀನು ಆಕಳಿಕೆ ಮಲಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ ಮೈಥುನ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆ ನಗೆ ದಂತಧಾವನಗಳ ಕೊನೆಗೆ ಮೃದು ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. (೫||)

ಕಾಲೇಷ್ಟೇಷು ನಿಶಾಹಾರನಾವನಾಂತೇ ಚ ಮಧ್ಯಮಮ್ ||೬||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಉಟಿದನಂತರ ಮತ್ತು ನಸ್ಯದ ನಂತರ ಮಧ್ಯಮ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. (೬)

ನಿದ್ರಾನಸ್ಯಾಂಜನಸ್ನಾನಚೃರ್ಧಿತಾಂತೇ ವಿರೇಚನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಿದ್ರೆ ನಸ್ಯ ಅಂಜನ ಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ವಮನಗಳ ನಂತರ ವಿರೇಚನ ಧೂಮವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೭||)

ಧೂಮದ ನಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಸ್ತಿನೇತ್ರಸಮದ್ರವ್ಯಂ ತ್ರಿಕೋಶಂ ಕಾರಯೇದ್ಯಜು ||೮||

ಮೂಲಾಗ್ರೇಣಂಗುಷ್ಠ ಕೋಲಾಸ್ಥಿಪ್ರವೇಶಂ ಧೂಮನೇತ್ರಕಮ್ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ನೇಹನಮಧ್ಯೇಷು ತ್ರೀಣಿ ಚತ್ವಾರಿ ಪಂಚ ಚ ||೯||

ಅಂಗುಲಾನಾಂ ಕ್ರಮಾತ್ಪಾತುಃ ಪ್ರಮಾಣೇನಾಪ್ಯಕಾನಿ ತತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಧೂಮಪಾನದ ನಲಿಕೆಯು ಬಸ್ತಿಯ ನಲಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯ (ಧಾತು ಕಟ್ಟಿಗೆ ಎಲವು ಬಿದುರು) ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದೂ, ಮೂರು ಕೋಶಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ, ಸರಳವೂ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಟ್ಪು ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರಿಬೇಜ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಛಿದ್ರವುಳ್ಳದ್ದೂ ಇರಬೇಕು. ಉದ್ದ ಳತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ನಲಿಕೆಯು ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡುವವನ ೨೪ ಬೆರಳಿನಷ್ಟು

ಶಿಕ್ಷಣ ಭೂಮವಲ್ಲಿಯೂ, ೩೦ ರಷ್ಟು ಸ್ವೇದ-ಭೂಮವಲ್ಲಿಯೂ, ೪೦ ರಷ್ಟು ಮಧ್ಯಭೂಮವಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹೊಗೆಯು ಮೂರದಿಂದ ಒಂದುವರೆವರೆವರೂ ಮತ್ತು ಸರಿಕೆಯ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ೨ನೆಯ ತವರು, ೩ಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದುವರೆವರೆವರೂ ಪಾಠಕನಾಗದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೮)

ಭೂಮಪಾನ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಜೂಪವಿಷ್ವಸ್ತಚ್ಚೇತಾ ವಿವೃತಾಸ್ಯಸ್ತ್ರಿಸರ್ಯಯಮ್ (೯)
ಸಿಧಾಯ ಭಿದ್ರಮೇಕೈಕಂ ಭೂಮಂ ನಾಸಿಕಯಾ ಪಿಬೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಸರಳವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಅದರ ಕಡೆಗೆ ಬಕ್ಷವಿಟ್ಟು ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಒಂದು ಮೂಗಿನಹೊರಳೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಎರಡನೇವರಿಂದ ಆ ಭೂಮವನ್ನು ಎಳೆಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಎಳೆಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಒಮ್ಮೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಿಡುವದಕ್ಕೆ 'ಆಪಾನ'ವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಮೂರು ಸಾರೆ ಮಾಡಿದರೆ 'ಪರ್ಯಾಯ' ಎಂದೂ ಹೆಸರು. (೧೧)

ಪ್ರಾಪ್ತಬೇನ್ನಾಸಯೋತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟೇ ದೋಷೇ ಘ್ರಾಣಿರೋಗತೇ ||೧೦||

ಉತ್ಕ್ಲೇಶನಾರ್ಥಂ ವಕ್ತ್ರೇಣ, ವಿಪರೀತಂ ತು ಕಂಠಗೇ ||

ಅರ್ಥ:— ಮೂಗು ಮತ್ತು ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ದೋಷಗಳು ಉತ್ಕ್ಲೇಶ (ಕೆರಳುವಿಕೆ) ಹೊಂದಿದ್ದರೆ, ಮೊದಲು ಮೂಗಿನಿಂದ ಉತ್ಕ್ಲೇಶವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಬಾಯಿಯಿಂದ ಸೇದಬೇಕು. ಆದರೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿಯ ದೋಷಗಳ ಉತ್ಕ್ಲೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಮೂಗಿನಿಂದ ಇಲ್ಲವಾದರೆ (ಉತ್ಕ್ಲೇಶ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ) ಬಾಯಿಯಿಂದ ಸೇದಬೇಕು. (೧೦)

ಮುಖೇನೈವೋದ್ಯಮೇದ್ಧೂಮಂ ನಾಸಯಾ ದೃಗ್ವಿಘಾತಕೃತ್ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಬಿಡಬೇಕು. ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಟ್ಟರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಪಾಯವಾಗುವದು. (೧೧)

ಅಕ್ಷೇಪಮೋಕ್ಷೈಃ ಪಾತವ್ಯೋ ಧೂಮಸ್ತು ತ್ರಿಸ್ತ್ರಿಭಿಸ್ತ್ರಿಭಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೀಗೆ ಸೇರುವದು ಮತ್ತು ಬಿಡುವದು ಮೂರು ಮೂರು ಸಾರೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಒಂದು ಧೂಮಪಾನ ಆಗುವದು. ಇಂಥ ಮೂರು ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೧||)

ಅಹ್ನಃ ಪಿಬೇತ್ಸಕೃತ್ಸಿಗ್ಧಂ, ದ್ವಿರ್ಮಧ್ಯಂ, ಶೋಧನಂ ಪರಮ್ ||೧೨||
ತ್ರಿಚತುರ್ವಾ.....

ಅರ್ಥಃ— ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಧೂಮವನ್ನು ಒಂದು ಸಾರೆ, ಮಧ್ಯ ಧೂಮಗಳನ್ನು ೨ ಸಾರೆ, ಕಡೆಯದಾದ ಶೋಧನ ಧೂಮವನ್ನು ೩ ಅಥವಾ ೪ ಸಾರೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೧೨)

ಮೃದೌ ತತ್ರ ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯಗುರುಗುಗ್ಗುಲು ||

ಮುಸ್ತಸ್ಥೋಣೀಯಶೈಲೇಯನಲದೋಶೀರವಾಲಕಮ್ ||೧೩||

ವರಾಂಗಕೌಂತೀಮಧುಕಬಿಲ್ವಮಜ್ಜೈಲವಾಲುಕಮ್ ||

ಶ್ರೀವೇಷ್ಪಕಂ ಸರ್ಜರಸೋ ಧ್ಯಾಮಕಂ ಮದನಂ ಪ್ಲವಮ್ ||೧೪||

ಶಲ್ವಕೀ ಕುಂಕುಮಂ ಮಾಷಾ ಯವಾಃ ಕುಂದುರಕಸ್ತಿಲಾಃ ||

ಸ್ನೇಹಃ ಫಲಾನಾಂ ಸಾರಾಣಾಂ ಮೇದೋ ಮಜ್ಜಾ ವಸಾ ಘೃತಮ್ ||೧೫||

ಅರ್ಥಃ— ಮೃದು ಧೂಮದಲ್ಲಿ ಅಗುರು, ಗುಗ್ಗುಳು, ಜೇಕು, ಸ್ಥೋಣೀಯ, ಕಲ್ಲುಹೂವು, ಜಟಮಾಂಸೀ, ಕರೇಬಾಳದ ಬೇರು, ಸುಗಂಧಬಾಳದ ಬೇರು, ದಾಲಚಿನ್ನಿ, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಜೇಷ್ಠಮಥು, ಬಿಲ್ವದ ತಿಳಲು ಏಲವಾಲುಕ (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷ), ಗಂಧಾಬಿರೋಜಾ, ರಾಳ, ರೋಹಿಸಹುಲ್ಲು, ಮೇಣ, ಸಣ್ಣ ಜೇಕು, ಶಲ್ವಕೀಬೇರು, ಕೇಶರ, ಉದ್ದು,

ಜನಿ, ಶಲ್ವಕೀಗಿದದ ತಿಂಟು, ಎಳ್ಳು, (ಅಕ್ಕಿಗಿದ ಬೆಂಕು ಅಕ್ಕಿ) ಫಲ
ಗಳ ಎಳ್ಳು, (ವೇವವಾರು ಮುಂತಾದ) ಗಿಡಗಳ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಎಳ್ಳು, ಮೇಷ
ಮಜ್ಜೆ, ನೆಣ, ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೫)

ಶಮನೇ ಶಲ್ವಕೀ ಲಾಕ್ಷಾ ಪೃಥ್ವೀಕಾ ಕಮಲೋತ್ಪಲಮ್ ||
ನೃಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಾಶ್ವತ್ಥಪ್ಲಕ್ಷರೋಧ್ರತ್ವಚಃ ಸಿತಾ ||೧೬||
ಯಮಧು ಸುವರ್ಣತ್ವಕ್ ಶದ್ಧಕಂ ರಕ್ತಯುಕ್ತಾ ||
ಗಂಧಾಶ್ವಕುಷ್ಠತಗರಾಃ.....

ಅರ್ಥ:— ಶಮನ ಧೂಮದಲ್ಲಿ ಶಲ್ವಕೀ ತಿಂಟು, ಅರಗು, ಸಣ್ಣ
ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಕೆಂಡು ಕಮಲ, ನೀಲ ಕಮಲ, ಅಲ ಅತ್ತಿ ಅರಳಿ ಬಸವೀ
ಲೋಧ ಗಿಡಗಳ ತೊಗಟೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಕಕ್ಕಿ, ಪದ್ಮಕಾಪ್ಪ,
ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಮತ್ತು ಕೋಷ್ಠ ತಗರದ ಹೊರ್ತು ಬೇರೆ ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೬)

.....ತೀಕ್ಷ್ಣೇ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠತೀನಿಶಾ ||೧೭||

ದಶಮೂಲಮನೋವ್ಯಾಙ್ಮಲಂ ಲಾಕ್ಷಾ ಶ್ವೇತಾ ಫಲತ್ರಯಮ್ ||
ಗಂಧದ್ರವ್ಯಾಣಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾನಿ ಗಣೋ ಮೂರ್ಧವಿರೇಚನಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥ:— ತೀಕ್ಷ್ಣ (ವಿರೇಚನ) ಧೂಮದಲ್ಲಿ ಮಾಲಕಾಂಗೋಡೇ,
ಅರಿಷಣ, ದಶಮೂಲ, ಮನಸೀಳ, ಹರತಾಳ, ಅರಗು, ಕಿಣ್ವಿಬೇರು,
ತ್ರಿಫಲಾ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣಗಂಧದ್ರವ್ಯ (ಕೋಷ್ಠ ತಗರ ಮುಂತಾದವು) ಗಳನ್ನೂ
ಶಿರೋವಿರೇಚನ (ಸೂತ್ರ. ೧೫/೪) ಗಣವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೮)

ಧೂಮಪಾನದ ಬಸ್ತಿ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜಲೇ ಸ್ಥಿತಾಮಹೋರಾತ್ರಮಿಸ್ತೀಕಾಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಾಮ್ ||
ಪಿಷ್ಟೈರ್ಧೂಮೋಷಧೈರ್ಲೇವಂ ಪಂಚಕೃತ್ವಃ ಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||೧೯||

ವರ್ತಿರಂಗುಷ್ಕಕಸ್ಥೂಲಾ ಯವನುಧ್ಯಾ ಯಥಾ ಭವೇತ್ ||

ಛಾಯಾಶುಷ್ಕಾಂ ವಿಗರ್ಭಾಂ ತಾಂ ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಕ್ತಾಂ ಯಥಾ
ಯಥಮ್ ||೨೦||

ಧೂಮನೇತ್ರಾಪಿತಾಂ ಪಾತುನುಗ್ನಿಪುಷ್ಪಾಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹನ್ನೆರಡು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಿದ್ದ ದರ್ಭದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಒಂದು ಹಗಲು ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಧೂಮೋಷಧದ ಕಲ್ಕಗಳನ್ನು ಐದು ಸಾರೆ ಹೆಚ್ಚುಟ್ಟಿನಂತೆ ದಪ್ಪಾಗುವಂತೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಮಧ್ಯವು ಯವಾಕಾರ ಅಗುವಂತೆ ಲೇಪಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನು ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಆ ಮೇಲೆ ಅದರ ನಡುವಿನ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಬೇಕು. ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಆಯಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ (ಫೃತ, ತೈಲ ಮುಂತಾದ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ ಚಿಲಿಮೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಿ ಸೇದಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೨೦||)

ಬೇರೆ, ಧೂಮಪಾನದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶರಾವಸಂಪ್ರತಿಚ್ಛಿದ್ರೇ ನಾಡೀಂ ನ್ಯಸ್ಯ ದಶಾಂಗುಲಾಮ್ ||೨೧||

ಅಷ್ಟಾಂಗುಲಾಂ ವಾ ವಕ್ರೇಣ ಕಾಸವಾನ್ ಧೂಮಮಾಪಿಬೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಮ್ಮಿಗಾಗಿ ಧೂಮಪಾನಮಾಡುವದಾದರೆ ಹರಿವಾಣದ ಸಂಪ್ರತಿಚ್ಛಿದ್ರ ತೂತಿನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಬೆರಳು ಉದ್ದಾದ ನಳಿಕೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ನಳಿಕೆಯಿಂದ ಬರುವ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಯಿಂದ ಎಳೆಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ— ಒಂದು ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕಾಸಪಾಶಕ ಔಷಧಗಳ ದೂರ್ಣ ಅಥವಾ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ನಳಿಕೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ಹರಿವಾಣವನ್ನು ಡಬ್ಬುಹಾಕಲು ಆ ನಳಿಕೆಯಿಂದ ಹೊಗೆ ಬರುವದು. ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. (೨೧||)

ಕಾಸಃ ಶ್ವಾಸಃ ಪೀನಸೋ ವಿಶ್ವರತ್ನಂ

ಪೂರ್ತಿಗಂಧಃ ಪಾಂಡುತಾ ಕೇಶದೋಷಃ

೨೨೨

ಕರ್ಣಾಸ್ತಾಕ್ಷಿಸ್ರಾವಕಂಡ್ವರ್ತಿಜಾಡ್ಯಮ್

ತಂದ್ರಾ ಹಿಛ್ವಾ ಧೂಮಪಂ ನ ಸ್ಪೃಶಂತಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ಧೂಮಪಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಕೆಮ್ಮು, ವಮ್ಮು, ಪೀನಸ, ಧ್ವನಿ ಒಡಿಯೋಣ, ಬಾಯಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ದುರ್ಗಂಧ ವಾಸ, ಮೋರೆ ಬೆಳ್ಳಿ ಗಾಗೋಣ, ಕೂದಲುಗಳ ವಿಕಾರ, ಕಿವಿ ಬಾಯಿ ಕಣ್ಣುಗಳ ಸ್ರಾವ, ತಿಂಡಿ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಪಡತ್ವ, ಅಲಸ್ಯ, ಬಿಕ್ಕುಗಳು ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ.

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ

ಧೂಮಪಾನವಿಧಿರ್ನಾಮೈಕವಿಂಶತೀತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯಪಾಚಾರ್ಯಾಃ ಸೂಚ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ವ ಅನಂತಾ ಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ಧೂಮಪಾನವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಧೂಮಪಾನದ ನಂತರ ಗಂಡೂಷಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ *ಗಂಡೂಷಾದಿವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಗಂಡೂಷ, ಕವಲ, ಪ್ರತಿಸಾರಣ, ಮುಖಾಲೇಪ, ಮೂರ್ಧತೈಲ, ಕರ್ಣಪೂರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ನಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

(ಅ) ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚತುಷ್ಟಕಾರೋ ಗಂಡೂಷಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಶಮನಶೋಧನಾ ||
ರೋಪಣಶ್ಚ.....

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶಮನ, ಶೋಧನ, ರೋಪಣ ಎಂದು ಗಂಡೂಷವು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ್ದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅಗಲಾದದಷ್ಟು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡಿವರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಗಂಡೂಷವೆಂದೂ, ಅಗಲಾದದಷ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕವಲವೆಂದೂ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ (ಶ್ಲೋಕ ೧೨) 'ಅಸಂಚಾರ್ಯೋ ಮುಖೇ ಪೂರ್ಣ ಗಂಡೂಷಃ ಕವಲೋಽನ್ಯಥಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (||)

.....ತ್ರಯಸ್ತತ್ರ ತ್ರಿಷು ಯೋಜ್ಯಾಶ್ಚಲಾದಿಷು ||೧||
ಅಂತ್ಯೋ ವ್ರಣಘ್ನಃ.....

* ಗಂಡೂಷಾದಿವಿಧಿಯು ಚರಕದ ಸೂಂ ೫ ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಚಿಂ. ೪೦ ನೇ ೪೫೦ ರ ೧ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂಂ ೩೦ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಥ— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತಕ್ಕೆ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ಶಮನ ಗಂಡೂಷಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಕಡೆಯದಾದ ರೋಮಣ ಗಂಡೂಷವು ಮುಖವೃಣ ನಾರಕವಾಗಿದೆ. (೧೦)

..... ಸ್ನಿಗ್ಧೋತ್ತಮ ಸ್ವಾದ್ವನ್ನು ಪಟುಸಾಧಿತ್ಯೈಃ ||

ಸ್ನೇಹೈಃ.....

ಅರ್ಥ— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಗಂಡೂಷವು ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ರಸಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಡಿಸಿದ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಅಗುತ್ತದೆ. (೧೧)

ಸಂಶಮನಸ್ತಿಕ್ತಕಷಾಯಮಧುರೌಷಧೈಃ ||೨||

ಅರ್ಥ— ಶಮನ ಗಂಡೂಷವು ಕಹಿ ಒಗರು ಸಿಹಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (೨)

ಶೋಧನಸ್ತಿಕ್ತಕಟ್ಟಿಮ್ಲಪಟೂಷ್ಠೈಃ.....

ಅರ್ಥ— ಶೋಧನ ಗಂಡೂಷವು ಕಹಿ ಕಾರ ಹುಳಿ ಉಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೩)

.ರೋಪಣಃ ಪುನಃ ||

ಕಷಾಯತಿಕ್ತಕೈಃ..

ಅರ್ಥ— ಆದರೆ ರೋಪಣ ಗಂಡೂಷವು ಒಗರು ಕಹಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೪)

ಗಂಡೂಷಗಳು ದ್ರವವಿರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಕಬೇಕಾದ ದ್ರವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ತತ್ರ ಸ್ನೇಹಾಃ ಕ್ಷೀರಂ ಮಧೂದಕಮ್ ||೫||

ಶುಕ್ರಂ ಮದ್ಯಂ ರಸೋಮೂತ್ರಂ ಧಾನ್ಯಮ್ಲಂ ಚ ಯಥಾಯುಧಮ್
ಕಲ್ಮೇರ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಪಕ್ಷಂವಾ ಯಥಾಸ್ವರ್ಣಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೬||

ಅರ್ಥ:— ಆ ಗಂಡೂಷಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ, ಹಾಲು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ನೀರು, ಶುಕ್ತ, ಮದ್ಯ, ಮಾಂಸರಸ, ಗೋಮೂತ್ರ, ಅಂಬಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ತಕ್ಕ ಕಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಬೇನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಅಥವಾ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಗಂಡೂಷಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಗಂಡೂಷಕ್ಕೆ ಯಾವ ಯಾವ ದ್ರವ ಮತ್ತು ಸ್ಪರ್ಶ ಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಸ್ಥಿಗ್ಧ ಗಂಡೂಷವು ಮಧುರ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ಷಷ್ಠಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವಾದ ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಿಲ್ಲದ ಸ್ನೇಹ ಮಾಂಸರಸ ತಿಲಕಲ್ಪದ ನೀರು ಅಥವಾ ಹಾಲುಗಳಿಂದಲೂ, ಶಮನ ಗಂಡೂಷವು ಕಹಿ ಒಗರು ಸಿಹಿ ಶೀತಗಳಾದ ಪಡುವಲ ಬೇವು ನೇರಲ ಮಾವು ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳ ಎಲೆ ನೀಲಕಮಲ ಜೇಷ್ಠಮಧುಗಳ ಕಷಾಯ ಸಕ್ಕರೆ ನೀರು ಜೇನು ಹಾಲು ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೂ, ತೋಧನ ಗಂಡೂಷವು ಕಾರ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಉಷ್ಣಗಳಾದ ಶಿರೋವಿರೇಚನ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧವಾದ ಶುಕ್ತ ಮದ್ಯ ಅಂಬಲಿ ಗೋಮೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.' (೪)

ದಂತಹರ್ಷ ದಂತಚಾಲೇ ಮುಖರೋಗೇ ಚ ವಾತಿಕೇ ||

ಸುಖೋಷ್ಣಮಥವಾ ಶೀತಂ ತಿಲಕಲೋದಕಂ ಹಿತಮ್ ||೩||

ಗಂಡೂಷಧಾರಣೇ ನಿತ್ಯಂ ತೈಲಂ ಮಾಂಸರಸೋಽಥವಾ ||

ಅರ್ಥ:— ದಂತಹರ್ಷ ಮತ್ತು ದಂತಚಾಲ (ಹಲ್ಲು ಅಂಗಳಾ ದೋಷ) ಮತ್ತು ವಾತಿಕ ಮುಖರೋಗದಲ್ಲಿ ದೋಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶೀತ ಅಥವಾ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಎಳ್ಳಿನ (ಎಳ್ಳು ನೀರು ಅರೆದು ಸಿದ್ಧವಾದ) ನೀರು ಹಿತಕರವು. ನಿರೋಗಿಯು ದಿನಾಲು ತೈಲ ಅಥವಾ ಮಾಂಸರಸವನ್ನು ಗಂಡೂಷಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೫)

ಉಷಾದಾಹಾನ್ವಿತೇ ಪಾಕೇ ಕ್ಷತೇ ಚಾಗಂತುಸಂಭವೇ ||೪||

ವಿಷೇ ಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿದಗ್ಧೇ ಚ ಸರ್ಪಿಧಾ ರ್ಥಂ ಪಯೋಽಥವಾ ||

ಅರ್ಥ:— ಕ್ಷಾರದಿಂದ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಅಗುವಂಥ ವಾಹವುಳ್ಳ ಮುಖಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಗಂತುಕ್ಷೇತದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಿಷ ಕ್ಷಾರ ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ ಸುಟ್ಟಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಥವಾ ಹಾಲನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. (೭೧)

ವೈಶದ್ಯಂ ಜನಯತ್ಕಾಕು ಸಂದಧಾತಿ ಮುಖವ್ರಣಾನ್ ||೭೨||

ವಾಹತೃಷ್ಣಾಪ್ರೇಶಮನಂ ಮಧುಗಂಡೂಷಧಾರಣಮ್ |

ಅರ್ಥ:— ಜೇನಿನ ಗಂಡೂಷವು ಬಾಯಿಯನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮುಖದಲ್ಲಿದ್ದ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಮಾಯಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಹ ನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. (೭೩)

ಧಾನ್ಯಾಮ್ಲಮಾಸ್ಯವೈರಸ್ಯಮಲದೌರ್ಗಂಧ್ಯನಾಶನಮ್ ||೭೪||

ತದೇನಾಲವಣಂ ಶೀತಂ ಮುಖಶೋಷಹರಂ ಪರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಂಬಲಿಯ ಗಂಡೂಷವು ಮುಖದ ಅರುಚಿ ಮಲ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಉದ್ದು ಹಾಕಿದ ಅಂಬಲಿಯನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದರೆ ಮುಖಶೋಷವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಳೆಯುವದು. (೭೫)

ಅತು ಕ್ಷಾರಾಂಬುಗಂಡೂಷೋ ಛಿನತ್ತಿ ಕ್ಲೇಷ್ಣಣಶ್ಚ ಯಮ್ ||೭೬||

ಅರ್ಥ:— ಕ್ಷಾರ ಕೂಡಿದ ನೀರಿನ ಗಂಡೂಕ್ಷಿವು ಕಫಸಂಚಯವನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಕಳೆಯುವದು. (೭೭)

ಸುಖೋಷ್ಣೋದಕಗಂಡೂಷೈರ್ಜಾ ಯತೇ ವಕ್ತ್ರಲಾಘವಮ್ |

ಅರ್ಥ:— ಬೆಚ್ಚಗಿನ ನೀರಿನ ಗಂಡೂಷಗಳಿಂದ ಬಾಯಿಯು ಹಗುರಾಗುತ್ತದೆ. (೭೮)

ನಿವಾತೇ ಸಾತಪೇ ಸ್ವಿನ್ನಮೃದಿತಸ್ಕಂಧಕಂಧರಃ ||೭೯||

ಗಂಡೂಷಮಪಿಬನ್ ಕಿಂಚಿದುನ್ನತಾಸ್ತೋ ವಿಭಾರಯೇತ್ ||

ಕಫಪೂರ್ಣಾಸ್ಯತಾ ಯಾವತ್ಪ್ರವದ್ಭ್ರಾಣಾಪ್ತಿನಾಸತಾ

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಗಲು ಕುತ್ತಿಗೆಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಕಾಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಆದರೆ ಬಿಸಿಲುಳ್ಳ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೂತು ಮೋರೆ ಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲಕ್ಕೇತ್ತಿ ಕಫದಿಂದ ಬಾಯಿಯು ತುಂಬುವ ವರೆಗೆ ಅಥವಾ ಮೂಗು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೀರು ಸೋರುವವರೆಗೆ ಗಂಡೂಷಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯದೆ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ "ಕವಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಾಗ್ಗೆ ಗಲ್ಲದ ಕಡೆಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆ ಕಡೆಗೆ ಒಮ್ಮೆ ತಿರುಗಾಡಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ಕವಲದ ವಿಶೇಷ ಕಾರ್ಯವು ಆಮೇಲೆ ಪುನಃ ಸ್ನೇಹ ಮತ್ತು ಮರ್ದನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕಫವು ಉತ್ಕಲ್ಲಿತವೊಂದಿ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ೩-೫ ಅಥವಾ ೭ ಗಂಡೂಷಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಉಂಟಾದರೆ ಸಮ್ಯಗ್ಭೋಗ ವೆಂದೂ, ಜಾಡ್ಯ ಅರುಚಿ ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಜಿಗಟು ಇದ್ದರೆ ಅಯೋಗವೆಂದೂ, ಮುಖಶೋಷ ಮುಖಶಾಕ ದಣವು ಅರುಚಿ ಎದೆ ಹಾರೋಣ ಧ್ವನಿ-ಕುಗ್ಗೋಣ ಕರ್ಣನಾದಗಳಿಂದ ಅತಿಯೋಗವೆಂದೂ ತಿಳಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಿರುವರು. (೧೦)

(ಅ) ಕವಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಸಂಚಾರೋ ಮುಖೇ ಪೂರ್ಣೇ ಗಂಡೂಷಃ ಕವಲೋಽನ್ಯಥಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥವು ಅಗಲಾಡ ದಷ್ಟು ತುಂಬಿದ್ದರೆ ಗಂಡೂಷವೆಂದೂ ಅಗಲಾಡುವಂತೆ ಇದ್ದರೆ ಕವಲ ವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವದು. (೧೧||)

ಮನ್ಯಾತಿರಃಕರ್ಣಮುಖಾಪ್ತೀರೋಗಾಃ

ಪ್ರಸೇಕಕಂತಾಮಯವಕ್ತ್ರಶೋಷಾಃ ||೧೨||

ಹೃಲ್ಲಾಸತಂದ್ರಾಝಿಪೀನಸಾಕ್ಷ ಸಾಧ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾತ್ಕವಲಗ್ರಹೇಣ||

ಅರ್ಥಃ— ಕವಲಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೆಡಕು ತಲೆ ಕಿವಿ ಮುಖ ಕಣ್ಣು ರೋಗಗಳೂ ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡೋಣ ಕಂಠರೋಗ ಬಾಯಿ ಒಣ ಗೋಣ ಓಕರಿಕೆ ತಂದ್ರೆ ಅರುಚಿ ನೆಗೆಡಿಗಳೂ ದೂರಾಗುತ್ತವೆ. (೧೨||)

ಪ್ರತಿಸಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,
ಕಲ್ಯಾಣ ರಸಕ್ರಿಯಾ ಚಾರಣಸ್ತಿಸಿದಂ ಪ್ರತಿಸಾರಣಮ್ ||೧೩||
ಯುಂಜ್ಯಾತ್ಕೃತೃಭರೋಗೇಷು ಗಂಡೂಷವಿಹಿತಾಷಭೈಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಪ್ರತಿಸಾರಣವು ಕಲ್ಪ, ಅವಲೇಪ, ಜೇಷು ಮುಂತಾದು
ಕೂಡಿಸಿದ ಚಾರಣ, ಮತ್ತು ಚಾರಣವೆಂದು ಮೂರುವಿಧವು. ಅವನ್ನು
ಶೋಧನ ಗಂಡೂಷಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಕೃತೃಭರೋಗಗಳಲ್ಲಿ
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದು ಬೆರಳಿಂದ ಪಚ್ಚಿ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಪ್ರತಿ ಸಾರಣಕೆ
೧೩). ಆ ಕಾರಣ ಪ್ರತಿಸಾರಣವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೩)

(೪) ಮುಖಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮುಖಾಲೇಪಸ್ತೃಧಾ ದೋಷವಿಷಯಾ ವರ್ಣಕೃಚ್ಛಸಃ ||೧೪||

ಉಷ್ಣೋ ವಾತಕಫೇ ಶಸ್ತ, ಶೇಷೇಷ್ಯತ್ಕರ್ಪಶೀತಲಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಮುಖಲೇಪವು ದೋಷಘ್ನ, ವಿಷಘ್ನ, ಮತ್ತು ವರ್ಣಕರ
ವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವು. ಅದು ವಾತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಫದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಾತ
ಕಫದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಶೀತ, ವಿಷ,
ವರ್ಣಕರದಲ್ಲಿ ಅದು ಬಹಳ ಶೀತವಾಗಿರಬೇಕು. (೧೪)

ಪ್ರಿಪ್ರಮಾಣಶ್ಚತುರ್ಭಾಗಪ್ರಿಭಾಗಾದ್ಧ್ಯಾಂಘ್ರಲೋನ್ನತಿಃ ||೧೫||

ಅರ್ಥ:— ಅದರ ಎತ್ತರ (ಹೀನ,ಉತ್ತಮ,ಮಧ್ಯಮ) ಪ್ರಮಾಣಗಳು
ಅಂಘ್ರಿಯ ೧/೪, ೧/೩, ೧/೨ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರು ಇರುತ್ತವೆ. (೧೫)

ಅಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಸ್ತಸ್ಯ, ಶುಷ್ಕೋ ದೂಷಯತಿ ಪೃವಿಮ್ ||
ತಮಾದ್ರ್ಯಯಿತ್ಯಾದೃಪನಯೇತ್ತದಂತೇಭ್ಯಂಗಮಾಚರೇತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥ:— ಒಣಗುವ ವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ಇಡಬೇಕು.
ಯಾಕೆಂದರೆ ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಅದು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದು. ಅದನ್ನು
ಘನಿಸಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಅಮೇಲೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. (೧೬)

ವಿವರ್ಜಯೇದ್ಧಿ ನಾಸ್ವಪ್ನಭಾಷ್ಯಾಗ್ನಾತ್ಪಶುಕ್ಯಧಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹಗಲು ಮಲಗೋಣ, ಬಹಳ ಮಾತಾಡೋಣ, ಬೆಂಕಿ ಕಾಸೋಣ, ಬಿಸಿಲು, ತೋಕ, ಸಿಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೧೬||)

ನ ಯೋಜ್ಯಃ ಪೀನಸೇಽಜೀರ್ಣೇ ದತ್ತನಸ್ಯೇ ಹನುಗ್ರಹೇ ||೧೭||

ಅರೋಚಕೇ ಜಾಗರಿತೇ ಸ ತು ಹಂತಿ ಸುಯೋಜಿತಃ ||

ಅಕಾಲಪಲಿತನ್ಯಂಗವಲೀತಿಮಿರನೀಲಿಕಾಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ನೆಗಡಿ ಅರ್ಜೀರ್ಣ ನಸ್ಯಸೇವನ ಹನುಗ್ರಹ ಅರುಚಿಗಳುಳ್ಳವರಿಗೂ ರಾತ್ರಿ ಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರಣೆ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ ಮುಖಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಖಲೇಪವು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ, ವ್ಯಂಗ, ಮೈಮೇಲೆ ನಿರಿಗೆ ಬೀಳೋಣ, ತಿಮಿರ, ನೀಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವದು. (೧೮)

ಕೋಲಮಜ್ಜಾ ವೃಷಾನ್ಮೂಲಂ ಶಾಬರಂ ಗೌರಸರ್ಪಪಾಃ ||

ಸಿಂಹೀಮೂಲಂ ಶಿಲಾಃ ಕೃಷ್ಣಾ ದಾರ್ವೀತ್ವಜ್ಜಿ ಸ್ತುಷಾ ಯವಾಃ ||೧೯||

ದರ್ಭಮೂಲಹಿಮೋಶೀರತಿರೀಷಮಿತಿತಂಡುಲಾಃ ||

ಕುಮುದೋತ್ಪಲಕಲ್ಪಾರದೂರ್ವಾಮಧುಕಚಂದನಮ್ ||೨೦||

ಕಾಲೀಯಕತಿಲೋಶೀರಮಾಂಸೀತಗರಪದ್ಮಕಮ್ ||

ತಾಲೀಸಗುಂಡ್ರಾಪುಂಡ್ರಾಹ್ವಯಸ್ವೀಕಾಶನತಾಗುರು ||೨೧||

ಇತ್ಯರ್ಧಾರ್ಥೋದಿತಾ ಲೇಪಾ ಹೇಮಂತಾದಿಷು 'ಷಟ್' ಸ್ತುತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ—(೧) ಬೋರೆಯ ಮಜ್ಜೆ, ಅಡಸಲ ಬೇರು, ಬಿಳಿ ಲೋಧ, ಬಿಳಿ ಸಾಸಿವೆ. (೨) ಹೆಬ್ಬುಗುಳ್ಳಬೇರು, ಕರೇ ಎಳ್ಳು, ಮರಅರಿಷಡದ ತೊಗಟೆ, ಹೊಟ್ಟು ಇಲ್ಲದ ಮುಳಜವೆ. (೩) ದರ್ಭಮೂಲ, ಬಿಳಿಚಂದನ, ಬಾಳದ ಬೇರು, ಸಿರಸಲತೊಟೆ, ಬಡೇಸೋಪ, ಅಕ್ಕಿ. (೪) ಬಿಳಿ ಕಮಲ, ನೀಲ ಕಮಲ, ಕರೇ ಕಮಲ, ಕರಿಕೆ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ಚಂದನ. (೫) ಹಳದಿ

ಚಂದನ, ಕರೇ ಎಳ್ಳು, ಬಾಳದ ಬೇರು, ಬಟಾಚೂಸಿ, ತಗರ, ಪದ ಕಾಡು
(೬) ತಾಲೀಸ ಪತ್ರ, ಗುಂದ್ರಾ ಹುಲ್ಲು, ಬಿಳಿ ಕಮಲ, ಜೇಷ್ಠಮದು, ಕಾರ
(ಕಾಕೇಮಣಿ ಹುಲ್ಲು), ತಗರ, ಅಗರು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಧ ಅರ್ಧ ಶ್ಲೋಕ
ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ೬ ಲೀಪಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಮಂತ ನೋವಲಾದ ಅರು
ಮತುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. (೨೦)

ಮುಖಾಲೇಪನಶೀಲಾನಾಂ ದೃಢಂ ಭವತಿ ದರ್ಶನಮ್ (೨೧)

ವದನಂ ಚಾಪರಿಮ್ಲಾನಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ತಾಮರಸೋಪಮಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಮುಖಲೇಪವನ್ನು ನೇಮದಿಂದ ನೂತನವಂಥವರ
ದೃಷ್ಟಿಯು ಬಲಿಸುವಾಗುವದು. ನೋರೆಯಾದರೂ ಬಾವಬಿ ಕಮಲವಂತೆ
ತೇಜಃಪುಂಡವಾಗುವದು. (೨೨)

ಮೂರ್ಧತ್ಯಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಭ್ಯಂಗಸೇಕಪಿಚವೋ ಬಸ್ತಿಶ್ಲೇಷಿ ಚತುರ್ವಿಧಮ್ (೨೩)

ಮೂರ್ಧತ್ಯಲಂ ಬಹುಗುಣಂ ತದ್ವಿದ್ಯಾದುತ್ತರೋತ್ತರಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಮೂರ್ಧತ್ಯಲವು ಅಭ್ಯಂಗ, ಪರಿಷೇಕ, ಪಿಚು (ಅರಳಿ
ಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ತರದ ಬತ್ತ), ಬಸ್ತಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳು.
ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂದುಮುಂದಿನದು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣ
ವುಳ್ಳದ್ದು. (೨೪)

ತತ್ರಾಭ್ಯಂಗಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವೋ ರೌಕ್ಷ್ಯಕಂಡೂಮಲಾದಿಷು (೨೫)

ಅರ್ಥ:— ರೌಕ್ಷತೆ ಕಂಡೂ ಮಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸ
ಬೇಕು. (೨೬)

ಅರೂಂಷಿಕಾಶಿರಸ್ತೋದದಾಹಪಾಕವ್ರಣೇಷು ತು ||

ಪರಿಷೇಕಃ, ಪಿಚು: ಕೇಶಶಾತಸ್ಫುಟನಧೂಪನೇ (೨೭)

ನೇತ್ರಸ್ತಂಭೇ ಚ.

ಅರ್ಥಃ — ಅರೂಂಷಿಕೆ (ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಒಂದು ತರದ ಹುಣ್ಣು) ತಲೆನೋವು ದಾಹ ಪಾಕ ವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಷೇಕವು ಹಿತಕರವು. ಕೂದಲು ಉದರೋಣ ಕೂದಲು-ಶೀಳೋಣ ತಲೆಯಿಂದ ಹೊಗೆ ಹೊರಟಂತೆ- ಆಗೋಣ, ನೇತ್ರ-ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಚುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೨೫)

.....ಬಸ್ತಿ ಸ್ತು ಪ್ರಸುಪ್ತೃದ್ವಿತಜಾಗರೇ ||

ನಾಸಾಸ್ಯಶೋಷೇ ತಿಮಿರೇ ಶಿರೋರೋಗೇ ಚ ದಾರುಣೇ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ವರ್ಶಜ್ಞಾನವಾಗದಿರೋಣ, ಅರ್ಧತನಿದ್ರಾನಾಶಬಾಯಿ ಮೂಗು ಒಣಗೋಣ, ತಿಮಿರ, ಭಯಂಕರ ಶಿರೋರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿಯ ಉಪಯೋಗಮಾಡಬೇಕು. (೨೬)

ಶಿರೋಬಸ್ತಿ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಧಿಸ್ತಸ್ಯ ನಿಷಣ್ಣಸ್ಯ ಪೀತೇ ಜಾನುಸಮೇ ವೃದ್ಧಾ ||

ಶುದ್ಧಾಕ್ಷಸ್ವಿನ್ನದೇಹಸ್ಯ ದಿನಾಂತೇ ಗನ್ಯಮಾಹಿಷಮ್ ||೨೭||

ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಂ ಶಿರಃಸಮಮ್ ||

ಆಕರ್ಣಬಂಧನಸ್ಥಾನಂ ಲಲಾಟೇ ವಸ್ತ್ರವೇಷ್ಟಿತೇ ||೨೮||

ಚೈಲವೇಣಿಕಯಾ ಬದ್ಧ್ವಾಮಾಷಕಲ್ಪೇನ ಲೇಪಯೇತ್ ||

ತತೋ ಯಥಾವ್ಯಾಧಿ ಶ್ವತಂ ಸ್ನೇಹಂ ಕೋಷ್ಠಂ ನಿಷೇಚಯೇತ್ ||೨೯||

ಉರ್ಧ್ವಂ ಕೇಶಭುವೋ ಯಾವದಂಗುಲಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಅದರ ವಿಧಿಯೆಂದರೆ ರೋಗಿಗೆ ಮೊದಲೇ ವಮನಾದಿ ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶೋಧನಮಾಡಿ ಅಮೇಲೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಮಾಡಿ ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ಮೊಳಕಾಲು ಮಟ್ಟು ಎತ್ತರವಾದ ಮೆತ್ತನ್ನು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಹಣೆಗೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತಲೆಯ ಪರಿಘದಷ್ಟು ಉದ್ದವಾದ ೧೨ ಬೆರಳು ಎತ್ತರವಾದ ಆಕಳ ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆಯ ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಿವಿಯ ವರೆಗೆ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮೇಲೆ

ಅರಿವೆಯ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಸಾಧಿಗೆ ಉದ್ಭವ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಲೇಖನ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಯೋಗಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಬೆಡ್ಡಗಿನ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ೧ ಬೆರಳು ಎತ್ತರ ಬರುವ ವರೆಗೆ ಹಾಕಬೇಕು. (೨೯)

.....ಧಾರಯೇಚ್ಛ ತಮ್ ||

ಅವಕ್ತನಾಸಿಕೋತ್ಕ್ಲೇಶಾತ್.....

ಅರ್ಥ:— ಆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳಿಂದ ನೀರು ಸೇರಿರುವ ವರೆಗೆ ಇಡಬೇಕು. (೨೯)

ದಶಾಷ್ಟಪಟ ಚಲಾದಿಷು ||
ಮಾತ್ರಾಸಹಸ್ರಾಣ್ಯುರುಜೇ ತ್ವೇಕಂ.

ಅರ್ಥ:— ಅದನ್ನು ವಾತದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆ, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಆರು ಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆ ಇಡಬೇಕು. ಬೇನೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅಂದರೆ ನಿರೋಗಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆ ಇಡಬೇಕು. (೩೦)

.....ಸ್ಕಂಧಾದಿ ಮರ್ದಯೇತ್ ||

ಮುಕ್ತಸ್ನೇಹಸ್ಯ.....

ಅರ್ಥ:—ಅದನ್ನು ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಹೆಗಲು ಕುತ್ತಿಗೆ ತಲೆ ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಬೇಕು. (೩೦)

ಪರಮಂ ಸಪ್ತಾಹಂ ತಸ್ಯ ಸೇವನಮ್

ಅರ್ಥ:— ಬಸ್ತಿ ಕೊಡುವ ಅವಧಿಯು ಮೂರು, ಐದು, ಏಳು ದಿನಸ ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಕೊಡಬಾರದು. (೩೧)

(ಅ) ಕರ್ಣ ಒರಟವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಧಾರಯೇತ್ಪೂರಣಂ ಕರ್ಣೇ ಕರ್ಣಮೂಲಂ ವಿಮರ್ದಯತ್ ||

ರುಜಃ ಸ್ಯಾನ್ಮಾರ್ದವಂ ಯಾವನ್ಮಾತ್ರಾತತಮವೇದನೇ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ಕರ್ಣ-ಮೂಲವನ್ನು ಮರ್ದಿಸುತ್ತ ಬೇನೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವ ವರೆಗೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು. ನೋವು ಇಲ್ಲದಾಗ್ಗೆ ಅಂದರೆ ನಿರೋಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ ಇಡಬೇಕು. (೩೨)

ಯಾವತ್ಪರ್ಯಂತಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಜಾನುಮಂಡಲಮ್ ||
ನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷಕಾಲೇನ ಸಮಂ ಮಾತ್ರಾ ತು ಸಾ ಸ್ಮೃತಾ ||೩೩||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾತ್ರಾ ಅಂದರೆ ಬಲಗೈತುದಿಯು ಬಲ ಮೊಳಕಾಲನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಸುತ್ತಿ ಬರುವ ಕಾಲವು; ಅಥವಾ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಕಾಲವು. (೩೩)

ಕಚಸದನಸಿತತ್ವಪಿಂಜರತ್ವಂ ಪರಿಘಟನಂ
ಶಿರಸಃ ಸಮೀರರೋಗಾನ್ ||

ಜಯತಿ, ಜನಯತೀಂದ್ರಿಯಪ್ರಸಾದಂ
ಸ್ವರಹನುಮೂರ್ಧಬಲಂ ಚ ಮೂರ್ಧತ್ಯಲಮ್

ಅರ್ಥಃ— ತಲೆಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಉಣಿಸೋಣದರಿಂದ ಕೂದಲು ಉದರೋಣ ಬೆಳ್ಳಗಾಗೋಣ ನಸುಗೆಂಪಾಗೋಣ ಸೀಳೋಣ ಮತ್ತು ತಲೆಯ ವಾತರೋಗಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರ ಗದ್ದ ತಲೆಗಳಿಗೆ ಬಲವು ಬರುತ್ತದೆ. (೩೪)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಗಂಡೂಷಾದಿ-
ವಿಧಿರ್ನಾಮ ದ್ವಾವಿಂಶತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಶ್ರೀಮದಾಡ್ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅಡ್ಡ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೆ 'ಗಂಡೂಷಾದಿವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೨ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನು ಬಿಕ್ಕಿತ್ತೆಯ ಸ್ತಂಭದಿಂದ ಅಶ್ವೋತನ, ಅಂಜನವಿಧಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಅರ್ಥಾತ *ಅಶ್ವೋತನಾಂಜನವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥ:— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಅಶ್ವೋತನ (ಪರಿಷೇಕೆ) ಮತ್ತು ಅಂಜನಗಳ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಶ್ವೋತನವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವಂತೆ ಹಾಕುವ ದ್ರವವು (ಅಶ್ವೋತೈಶ್ಚೇ ಅನೇನ ಇತಿ). ಅಂಜನವೆಂದರೆ ನೀರನ್ನು ಒಸರಿಸುವದು (ಅಂಜಯತಿ ಇತಿ).

ಇತಿ ಹ ಸ್ನಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಸರ್ವೇಷಾಮಕ್ಷಿರೋಗಾಣಾಮಾದಾವಾಶ್ವೋತನಂ ಹಿತಮ್ |
ರುಕ್ಮೋದಕಂಡೂಘರ್ಷಾಶ್ಚ ಬಾಹರಾಗನಿಬರ್ಹಣಮ್ ||೧||

ಅರ್ಥ:— ಎಲ್ಲ ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಗಳಿಗೆ ಮೊದಲು ಪರಿಷೇಕವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಅದು ನೋವು ಹೊಡೆತ, ತಿಂಡಿ, ಚುಚ್ಚೋಣ, ನೀರು ಸೋರುವಿಕೆ, ಉರಿ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. (೧)

ಉಷ್ಣಂ ವಾತೇ, ಕಫೇ ಕೋಷ್ಠಂ, ತಚ್ಛೀತಂ ರಕ್ತಪಿತ್ತಯೋಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಪರಿಷೇಕವು ವಾತದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಬೆಚ್ಚಗೆ, ರಕ್ತ ಪಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತಣ್ಣಗೆ ಇರಬೇಕು. (೧)

ಅಶ್ವೋತನವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

* ಅಶ್ವೋತೈಶ್ಚನಾಂಜನ ವಿಧಿಯನ್ನು ಚರಕದ ೮೦ ೨೬ ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ೮೦ ೧೦ ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹದ ೨೦ ೨೨ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

(ಅ) ಆಶ್ವೋತನವನ್ನು ಹಾಕುವ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿವಾತಸ್ಥಸ್ಯ ವಾಮೇನ ಪಾಣಿನೋನ್ಮೀಲ್ಯ ಲೋಚನಮ್ ||೨||

ಶುಕ್ತಾ ಪ್ರಲಂಬಯಾನ್ಯೇನ ಪಿಚುವರ್ತ್ಯಾ ಕನೀನಿಕೇ ||
ದಶ ದ್ವಾದಶ ವಾ ಬಿಂದೂನ್ ದ್ವ್ಯಂಗುಲಾದವಸೇಚಯೇತ್ ||೩||

ಅರ್ಥಃ— ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಕಣ್ಣನ್ನು ಎಡಗೈಯಿಂದ ತೆರೆದು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಸಿಂಪಿನಲ್ಲಿ ಜೋತಾಡುವ. ಬತ್ತಿಯಿಂದ ಮೂಗಿನ ಹತ್ತಿರದ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಟ್ಟು ಎತ್ತರದ ಮೇಲಿಂದ ಹತ್ತು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಹನಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. (೩)

ತತಃ ಪ್ರಮೃಜ್ಯ ಮೃದುನಾ ಚೈಲೇನ, ಕಫವಾತಯೋಃ ||
ಅನ್ಯೇನ ಕೋಷ್ಠಪಾನೀಯಪ್ಲುತೇನ ಸ್ವೇದಯೇನ್ಮ ದು ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಆಮೇಲೆ ಮೆತ್ತನ್ನು ಅರಿವೆಯಿಂದ ಒರಿಸಬೇಕು. ರೋಗವು ಕಫ ವಾತ ಜನ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಬೆಚ್ಚನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೋಯಿಸಿದ ಬೇರೆ ಅರಿವೆಯಿಂದ ಆ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಕಾಸಬೇಕು. (೪)

ಅತ್ಯುಷ್ಣ ತೀಕ್ಷ್ಣ ರುಗ್ರಾಗದೃಜ್ಞ ಶಾಯಾಕ್ಷಿಸೇಚನಮ್ ||
ಅತಿಶೀತಂ ತು ಕುರುತೇ ನಿಶ್ಶೋದಸ್ತಂಭವೇದನಾಃ ||೫||

ಕಷಾಯವರ್ತ್ಯತಾಂ ಘರ್ಷಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಾದುನ್ನೇಷಣಂ ಬಹು ||
ವಿಕಾರವೃದ್ಧಿಮತ್ಕಲ್ಪಂ ಸಂರಂಭಮಪರಿಸ್ಕೃತಮ್

ಅರ್ಥಃ— ಆಶ್ವೋತನವು ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಅಥವಾ ಬಹಳ ಉಷ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ನೋವನ್ನೂಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ದೃಷ್ಟಿನಾಶವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಅತಿ ಶೀತವಾಗಿದ್ದರೆ ಕಣ್ಣು ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ಸೆಬೆದಂತೆ ಆಗುವದು. ಶೂಲ ಬರುವದು, ಆಶ್ವೋತನವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ರಿಪೆಗಳು ಬಿರುಸಾಗುವವು. ಅವು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕುವವು. ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಲು ತ್ರಾಸವಾಗುವದು. ಅತಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೆ ವಿಕಾರಗಳ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವದು. ಹಾಕಿದ ಔಷಧವನ್ನು ಹಿಂದುಗಡೆ ಬಿಸಿದು ತೆಗೆಯದಿದ್ದರೆ ಅದು ಕ್ಷೋಭ ಬಾಳು ಮುಂತಾದ ೪ ಪದ್ರವಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು, (೬)

ಗತ್ವಾ ಸಂಧಿಸಿರೋಘಾಘ್ರಣಮುಖಸ್ರೋತಾಂಸಿ ಭೇಷಜಮ್ ||

ಉರ್ಧ್ವಗಾನ್ಮಯನೇ ನೃಪ್ತ ಮಪವರ್ತಯತೇ ಮಲಾನ್ ||೨||

ಅರ್ಥ:— ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಔಷಧವು ಕಣ್ಣಿನ ಸಂಧಿ ತಲೆ ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳ ಸ್ತೋತಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿ ಮೇಲೆ ಇದ್ದು ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. (೨)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಂಜನಂ ಶುದ್ಧತನೋರ್ನೇತ್ರಮಾತ್ರಾಶ್ರಯೇ ಮಲೇ ||

ಪಕ್ವಲಿಂಗೇಽಲ್ಪರೋಘಾತಿಕಂಡೂಪೈಚ್ಛಿಲ್ಯಲಕ್ಷಣೇ ||೩||

ಮಂದಘರ್ಷಾಶ್ರುರಾಗೇಽಕ್ಷೈ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ಘನದೂಳಿಕೇ ||

ಅರ್ತೇ ಪಿತ್ತಕಫಾಸೃಗ್ನಿಮಾರುತೇನ ವಿಶೇಷತಃ ||೪||

ಅರ್ಥ:— ಅಂಜನ ಹಾಕಬೇಕಾದರೆ ಶುದ್ಧ ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿರಬೇಕು. ದೋಷಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದ್ದು ಅವು ಪಕ್ವವಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಕಫ ರಕ್ತಗಳಿಂದ-ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾತದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ದೋಷಗಳು ಪಕ್ವವಾದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ತುರಿಕೆ ಜಿಗಟುಗಳು ಹೆಚ್ಚುವವು. ಮತ್ತು ಬಾಪು, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ನೀರು, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವವು. ಪಿಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವದು. (೪)

ಲೇಖನಂ ರೋಪಣಂ ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸಾದನಮಿತಿ ತ್ರಿಧಾ ||

ಅಂಜನಮ್.....

ಅರ್ಥ:— ಅಂಜನವು, ಲೇಖನ, ರೋಪಣ, ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸಾದನವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಲೇಖನವೆಂದರೆ ಶುಕ್ರ ಅರ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊರಗಿಸುವದು (ಲಿಖ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಲೇಖನಂ). ರೋಪಣವೆಂದರೆ ನೂಯಿ ಸುವದು (ರೋಪ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ರೋಪಣಂ). ಪ್ರಸಾದನವೆಂದರೆ ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವದು (ಪ್ರಸಾದ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಪ್ರಸಾದನಂ). (೫)

.....ಲೇಖನಂ ತತ್ರ ಕಷಾಯಾಮ್ನ ಪಟೊಷಣೈಃ ||೧೦||

ರೋಪಣಂ ತಿಕ್ತಕೈದ್ರವೈಃ ಸ್ವಾದುಶೀತೈಃ ಪ್ರಸಾದನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಲೇಖನ-ಅಂಜನವು, ಒಗರು ಹುಳಿ ಉಷ್ಟು ಕಾರ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೂ; ರೋಪಣ-ಅಂಜನವು, ಕಹಿ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ; ಪ್ರಸಾದನ-ಅಂಜನವು ಮಧುರ ಶೀತ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧೦||)

ದಶಾಂಗುಲಾ ತನುರ್ಮಧ್ಯೇ ಶಲಾಕಾ ಮುಕುಲಾನನಾ ||೧೧||

ಪ್ರಶಸ್ತಾ, ಲೇಖನೇ ತಾಮ್ರೀ, ರೋಪಣೇ ಕಾಲಲೋದಜಾ ||

ಅಂಗುಲೀ ಚ, ಸುವರ್ಣೋತ್ಥಾ ರೂಪ್ಯಜಾ ಚ ಪ್ರಸಾದನೇ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಅಂಜನಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ, (ಅಲಸಂದಿ ಯೆಷ್ಟು ದಪ್ಪಾದ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಾದ, ಎರಡೂ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಗ್ಗಿಯಂತಿರುವ ಶಲಾಕೆಯು ಇರಬೇಕು. ಆ ಶಲಾಕೆಯು ಲೇಖನಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರದ್ದೂ, ರೋಪಣಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕಿನದೂ ಮತ್ತು ಬೆರಳೂ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಪ್ರಸಾದನಕ್ಕೆ ಬಂಗಾರದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಶಲಾಕೆಯು ಪ್ರಶಸ್ತವು. (೧೨||)

ಪಿಂಡೋ ರಸಕ್ರಿಯಾ ಚೂರ್ಣಸ್ರಿಧೈವಾಂಜನಕಲ್ಪನಾ ||

ಗುರಾ ಮಧ್ಯೇ ಲಘೌ ದೋಷೇ ತಾಃ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೩||

ಅರ್ಥಃ— ಅಂಜನವು ಪಿಂಡ, ರಸಕ್ರಿಯೆ, ಚೂರ್ಣವೆಂದು ಮೂರೇ ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹಳ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ದೋಷವಿದ್ದಾಗ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ದ್ರವದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣ ಹಾಕಿ (ಗುಳಿಗೆಯಾಗುವಂತೆ) ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಪಿಂಡ ಎಂದೂ, ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಲೇಶದಂತೆ ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದು ರಸಕ್ರಿಯೆ ಎಂದೂ, ಕೇವಲ ಪುಡಿಯು ಚೂರ್ಣ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೧೪)

ಹರೇಣುಮಾತ್ರಾ ಪಿಂಡಸ್ಯ ನೇಲ್ಲಮಾತ್ರಾ ರಸಕ್ರಿಯಾ ||

ಫೀಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ, ದ್ವಿಗುಣಂ ತಸ್ಯ ನ್ಯುದುನಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ತೀಕ್ಷ್ಣ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಿಂಡದ ಪ್ರಮಾಣವು ರೇಣುಕಬೀಜದಷ್ಟು, ತೀಕ್ಷ್ಣ ರಸಕ್ರಿಯೆಯು ವಾನಡಿಂಗದಷ್ಟು ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಅವು ಮೃದು ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅದರ ಇಮ್ಮಡಿ ಇರಬೇಕು. (೧೪||)

.ಚೂರ್ಣತಸ್ಯ ಚ ||೧೫||

ದ್ವೇ ಶಲಾಕೇ ತು ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ಯ ತಿಸ್ರಸ್ತದಿತರಸ್ಯ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚೂರ್ಣವು ತೀಕ್ಷ್ಣವಿದ್ದರೆ ಎರಡು ಶಲಾಕೆ. ಮೃದು ವಿದ್ದರೆ ಮೂರು ಶಲಾಕೆ ಹಾಕಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಲೇಖನ-ಅಂಜನವನ್ನು ತಾನ್ರು ಬೆಳ್ಳಿ ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೋಷಣವನ್ನು ಬಂಗಾರ ಅಲ ಶಂಖದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಸಾದನವನ್ನು ಸ್ಪಟಿಕ ಬಸರಿ ಚಂದನಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅದು ಕೆಡುವದಿಲ್ಲ. (೧೫||)

ನಿಶಿ ಸ್ಪಷ್ಟೇ ನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇ ಮ್ಲಾನೇ ನೋಷ್ಣಗಭಸ್ತಿಭಿಃ ||೧೬||

ಅಕ್ಷಿರೋಗಾಯ ದೋಷಾಃ ಸ್ಯುರ್ವರ್ಧಿತೋತ್ಪೀಡಿತದ್ರುತಾಃ ||

ಪ್ರಾತಃ ಸಾಯಂ ಚ ತಚ್ಛಾಂತ್ಯೈ ವ್ಯಭೇಷಕೇಽ-

ತೋಽಂಜಯೇತ್ಸದಾ ||೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಮಲಗುವಾಗ್ಗೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಾಡಿದಾಗ್ಗೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪಾನಗಳಿಂದ ಕ್ಷೋಭಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ದ್ರವರೂಪ ಹೊಂದಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಅದರ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಜಾನೆ ಅಥವಾ ಮೂರೂಸಂಜೆಗೆ ಮೋಡಗಳಿಲ್ಲದೆ ದಿವಸ ಅಂಜನ ಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು. (೧೭)

ಮತಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನದಂತ್ಯನ್ಯೇ ತು ನ ದಿನಾ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮಂಜನಮ್ ||

ವಿರೇಕದುರ್ಬಲಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿತ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸೀದತಿ ||೧೮||

ಸ್ವಪ್ನೇನ ರಾತ್ರೌ ಕಾಲಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯತ್ವೇನ ಚ ತರ್ಪಿತಾ ||

ಶೀತಸಾತ್ಮ್ಯಾ ದೃಗಾಗ್ನೇಯೀ ಸ್ಥಿರತಾಂ ಲಭತೇ ಪುನಃ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಕೆಲವು ಆಚಾರ್ಯರು ಹಗಲು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಂಜನದಿಂದ ನೀರು ಮೋರಿ ಅಶಕ್ತವಾದ ಕಣ್ಣು, ಸೂರ್ಯ (ಪ್ರಕಾಶ) ನಿಂದ ಬಲಹೀನವಾಗುವದು. ಆದರೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲು ಅಗ್ನಿ ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಂತೆಯೇ ಶೀತದಿಂದ ಶಾಂತವಾಗುವ ದೃಷ್ಟಿಯು, ಮಲಗುವದರಿಂದಲೂ ಕಾಲವು ಶೀತವಾಗಿರುವದರಿಂದಲೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮತ್ತೆ ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಎಂದು ಹೇಳುವರು. (೧೯)

ಆದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತ್ಯುದ್ರಿಕ್ತೇ ಬಲಾಸೇ ತು ಲೇಖನೀಯೇಽಥವಾ ಗದೇ ||

ಕಾನುಮನ್ದ್ಯಸಿ ನಾತ್ಯುಷ್ಣೇ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಷ್ಣೇ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫವು ಬಹಳ ಉದ್ರೇಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ರೋಗವು ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಹಳ ಬಿಸಿಲು ಇಲ್ಲದ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. (೨೦)

ಅಶ್ಮನೋ ಜನ್ಮ ಲೋಹಸ್ಯ ತತ ಏವ ಚ ತೀಕ್ಷ್ಣತಾ ||

ಉಪಘಾತೋಽಪಿ ತೇನೈವ ತಥಾ ನೇತ್ರಸ್ಯ ತೇಜಸಃ ||೨೧||

ಅರ್ಥಃ— ಹೇಗೆ ಲೋಹದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ, ಅದರ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯು ಅದರಿಂದಲೇ, ಅದರ ನಾಶವೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ದೃಷ್ಟಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದಲೇ ಅದರ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದಲೇ ಅದರ ನಾಶವು ಆಗುವದು. (೨೧)

ನ ರಾತ್ರಾವಪಿ ಶೀತೇತಿ ನೇತ್ರೇ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಂಜನಂ ಹಿತಮ್ ||

ಮೋಷಮಸ್ರಾವಯತ್ಸಂಭಕಂಧೂಜಾಡ್ವಾದಿಕಾರಿ ತತ್ ||೨೨||

ಅರ್ಥಃ— ಅತಿ ಶೀತ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಾಕಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆಗ್ನಿ ಕಾಲದ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಅದು ದೋಷಸ್ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಸ್ತಂಭ ತುರಿ ಜಡತ್ವ ಶೋಷ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದು. (೨೨)

ನಾಂಜಯೇದ್ಭೀತವಮಿತವಿರಿಕ್ತಾಶಿತನೇಗಿತೇ ||

ಕ್ರುದ್ಧ ಜ್ವರಿತತಾಂತಾಕ್ಷೀತಿರೋರುಕೆಕ್ಕೋಜಾಗರೇ ||೨೩||

ಅದೃಷ್ಟೈರ್ಲಕೇ ಶಿರಃಸ್ನಾತೇ ಪೀತಯೋರ್ಧೂನುನುದ್ಯಯೋಃ ||

ಅರ್ಜೀರ್ಣೈಃಗ್ನೈರ್ಕಸಂತಪ್ತೇ ದಿನಾಸುಪ್ತೇ ಪಿಪಾಸಿತೇ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅಂಜದವನಿಗೂ, ಕಾರಿದವನಿಗೂ, ವಿರೇಚನ ತಕ್ಕೊಂಡವನಿಗೂ, ಉಂಡವನಿಗೂ, ವೇಗಧಾರಣ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ, ಸಿಟ್ಟಾದವನಿಗೂ, ಜ್ವರ ಉಳ್ಳವನಿಗೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಶ್ರಮವಾದವನಿಗೂ, ತಲೆಶೂಲಿ ಉಳ್ಳವನಿಗೂ, ದುಃಖಿತನಿಗೂ, ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣೆ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ, ಧೂಮ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ, ಅರ್ಜೀರ್ಣ ಆದವನಿಗೂ, ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಕಾಸಿಕೊಂಡವನಿಗೂ, ಹಗಲು ಮಲಗಿದವನಿಗೂ, ನೀರಡಿಸಿದವನಿಗೂ, ಮೋಡ ಹಾಕಿದಾಗ್ನಿಯೂ ಅಂಜನವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ 'ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಜನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಉಷ್ಣತೆಯು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಪ್ರೋಭ, ಅಶ್ರು, ವೇದನೆ, ದಾಹ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಪಿಚ್ಚು, ಕಣ್ಣು ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಲಿಕ್ಕೆ ತ್ರಾಸವಾಗೋಣ, ಬಾವು, ಶುಕ್ರ, ತಿಮಿರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೨೪)

ಅತೀತೀಕ್ಷ್ಣಮೃದುಸ್ತೋಕಬಹ್ವಚ್ಛಘನಕರ್ಕಶಮ್ ||

ಅತ್ಯರ್ಥಶೀತಲಂ ತಪ್ತಮಂಜನಂ ನಾನಾಚಾರಯೇತ' ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಮೃದು, ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು, ಅತಿದ್ರವ ಅಥವಾ ಅತಿಗಟ್ಟು, ಅತಿ ಬಿರುಸು, ಅತಿ ಶೀತ ಅಥವಾ ಅತಿ ಕಾಯ್ದು ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬಾರದು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಅಂಜನ ವಿಧಿಯು:— ರೋಗಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ
ವೈದ್ಯನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂತು ಎಡಗೈಯಿಂದ ಮೇಲಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸರಿಸಿ ಕರೀ
ಗುಡ್ಡಿಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕನೀನಿಕೆ ಹಿಡಿದು ಆಪಾಂಗದ ವರೆಗೆ ಅಂಜನವನ್ನು
ಒಯ್ಯಬೇಕು. (೨೫)

ಅಥಾನುನ್ಮಿಲಯನ್ ದೃಷ್ಟಿಮಂತಃ ಸಂಚಾರಯೇಚ್ಛನೈಃ ||
ಅಂಜಿತೇ ವರ್ತುನೀ ಕಿಂಚಿಕ್ಷಾಲಯೇಚ್ಛೈವ ಮಂಜನಮ್ ||೨೬||

ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಸಹಸಾ ನ ಚೋನ್ಮೇಷನಿಮೇಷಣಮ್ ||
ನಿಷ್ಪೀಡನಂ ಚ ವರ್ತುಭ್ಯಾಂ ಕ್ಷಾಲನಂ ನಾ ಸಮಾಚರೇತ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥ:— ಅಂಜನ ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯದೆ ಒಳಗಿಂದಲೇ
ಗುಡ್ಡಿಯನ್ನು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಬೇಕು. ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ
ಸ್ವಲ್ಪ ಅಗಲಾಡಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಂಜನವು
ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸುವದು. ಆದರೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯೋಣ, ಮುಚ್ಚೋಣ
ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ತಿಕ್ಕೋಣ ಅಥವಾ ಕಣ್ಣು ತೊಳೆಯೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು
ಮಾಡಬಾರದು. (೨೭)

ಅಪೇತಾಷಧಸಂರಂಭಂ ನಿರ್ವೃತಂ ನಯನಂ ಯದಾ |
ವ್ಯಾಧಿದೋಷತುರ್ಯೋಗ್ಯಾಭಿರದ್ಭಿಃ ಪ್ರಕ್ಷಾಲಯೇತ್ತದಾ ||೨೮||

ಅರ್ಥ:— ಯಾವಾಗ್ಗೆ ಔಷಧದಿಂದಾದ ಕ್ಷೋಭವು ಹೋಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ
ಆರಾಮವೆನಿಸುವದೋ ಆಗ್ಗೆ ಬೇನೆ ದೋಷ ಮತ್ತು ಋತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ
ವಾದ ತಣ್ಣನ್ನು, ಬಿಸಿ ಅಥವಾ ಬೆಚ್ಚಗಿನ ನೀರಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ತೊಳೆಯ
ಬೇಕು. (೨೮)

ದಕ್ಷಿಣಾಂಗುಷ್ಠಕೇನಾಕ್ಷಿ ತತೋ ನಾಮುಂ ಸವಾಸಸಾ ||
ಊರ್ಧ್ವವರ್ತುನಿ ಸಂಗೃಹ್ಯ ಶೋಧ್ಯಂ ನಾಮೇನ ಚೇತರತ್ ||೨೯||

ಅರ್ಥ:— ಆಮೇಲೆ ಅರಿವೆ ಸುತ್ತಿದ ಬಲ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟಿನಿಂದ ಎಡ
ಗಣ್ಣನ್ನು ಮೇಲಿನ ರೆಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ತೊಳೆಯಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಅರಿವೆ
ಸುತ್ತಿದ ಎಡ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಬಲಗಣ್ಣನ್ನು ತೊಳೆಯಬೇಕು. (೨೯)

ವತ್ಸ್ರಪ್ರಾಪ್ತೋಽಂಜನಾದ್ವೋಷೋ

ರೋಗಾನ್ ಕುರ್ಯಾದತೋಽನ್ಯಥಾ ||

ಅರ್ಥಃ — ಹೀಗೆ ತೋಳೆಯದಿದ್ದರೆ ರೆನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತ ಅಂಜನದಿಂದ ದೋಷವು ಉಂಟಾಗಿ ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿತು. (೨೯||)

ಕಂಡೂಜಾಡ್ಯೇಽಂಜನಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಧೂಮಂ

ವಾ ಯೋಜಯೇತ್ಸುನಃ ||೩೦||

ಅರ್ಥಃ — ಅಂಜನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೂ ತುರಿ ಮತ್ತು ಜಡತ್ವಗಳು ಉಂಟಾದರೆ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಂಜನವನ್ನು ಅಥವಾ ಧೂಮವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೩೦)

ತೀಕ್ಷ್ಣಂಜನಾಭಿತಪ್ತೇ ತು ಚೂರ್ಣಪ್ರತ್ಯಂಜನಂ ಹಿಮಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ — ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅಂಜನದಿಂದ ಕಣ್ಣು ತಪ್ತವಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಂಜನ ಚೂರ್ಣವು ಹಿತಕರವು. (೩೦||)

ಇತಿಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ಅಶ್ಲೋತನಾಂಜನವಿಧಿರ್ನಾಮ ತ್ರಯೋವಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೆ 'ಅಶ್ಲೋತನಾಂಜನವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಬೇಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅಶ್ಲೋಕತನ ಅಂಜನಗಳಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಂದ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಕಳೆಯುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ತರ್ಪಣ, ಪುಟ-ಪಾಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಽತಸ್ತರ್ಪಣಪುಟಪಾಕವಿಧಿನುಧ್ಯಾಯಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತರ್ಪಣ, ಪುಟ-ಪಾಕಗಳ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ತರ್ಪಣವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸುಖ ಕೊಡುವ ಔಷಧವು (ತರ್ಪಯತಿ ಇತಿ ತರ್ಪಣಂ). ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮೂಲಕಾರರೇ ಪ್ರಕಾಶ ಪ್ತಮತಾ ಎಂಬ (೧೧ ನೇ) ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಮಾಡಿರುವರು. ಪುಟಪಾಕವನ್ನು ಮುಂದೆ (೧೭ ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿರುವರು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು

(ಅ) ತರ್ಪಣದ ವಿಷಯ ದೇಶಕಾಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಯನೇ ತಾಮ್ಯತಿ ಸ್ತಬ್ಧೇ ಶುಷ್ಕೇ ರೂಕ್ಷೇಽಭಿಘಾತೀತೇ ||

ನಾತಸಿತ್ತಾತುರೇ ಜಿಹ್ವೇ ಶೀರ್ಣಪಕ್ಷ್ಮಾವಿಲೇಕ್ಷಣೇ ||೧||

ಕೃಚ್ಛ್ರೋನ್ಮೀಲಶಿರಾಹರ್ಷಶಿರೋತ್ಪಾತತಮೋಽರ್ಜುನೈಃ ||

ಸ್ಯಂದಮಂಥಾನ್ಯತೋನಾತನಾತಪರ್ವಾಯಶುಕ್ರಕೈಃ ||೨||

ಆತುರೇ ಶಾಂತರಾಗಾಶ್ರುಶೂಲಸಂರಂಭದೂಷಿಕೇ ||

ನಿನಾತೇ ತರ್ಪಣಂ ಯೋಜ್ಯಂ ಶುದ್ಧಯೋರ್ಮೂರ್ಧಕಾಯಯೋಃ ||೩||

ಕಾಲೇ ಸಾಧಾರಣೇ ಪ್ರಾತಃ ಸಾಯಂ ವೋತ್ತಾನಶಾಯಿನಃ

ಅರ್ಥಃ— ಕಣ್ಣಿನ ಅಶಕ್ತಿ ಸ್ತಂಭ, ಶುಷ್ಕತೆ, ರೂಕ್ಷತೆ, ಅಭಿಘಾತ, ನಾತ ಪಿತ್ತ ವಿಕಾರ, ವಕ್ರತೆ, ಎವೆ ಉದರೋಣ, ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಕಾಣೋಣ,

*ತರ್ಪಣ ಪುಟಪಾಕವಿಧಿಯನ್ನು ಸುಶ್ರುತದ ಉಂ ೧೨ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೩೩ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ತೆರೆಯಲಿಕ್ಕೆ ತ್ರಾಸವಾಗೋಣ, ಶಿರಾಹರ್ಷ, ಶಿರೋತ್ಪಾತ, ತಿಮಿರ, ಅರ್ಜುನ, ಅಭಿಷ್ಯಂದ, ಅಧಿಮಂಥ, ಅನ್ಯತೋವಾತ, ವಾತಪರ್ಯಾಯ, ಶುಕ್ರ (ಹೂ ಬೀಳೋಣ), ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನ ಕೆಂಪು, ನೀರು, ಶೂಲ, ಕ್ಷೋಭ, ಪಿಚ್ಚುಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಅವನ ತಲೆ ಮತ್ತು ದೇಹಗಳನ್ನು ವಮನ ವಿರೇಚನ ನಸ್ಯಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಚಳಿ ಬಿಸಿಲು ಬಹಳ ವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಶ್ರಾವಣ ಕಾರ್ತಿಕ ಚೈತ್ರಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಇಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೋಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮುಂಜಾನೆ ಅಥವಾ ಸಂಜೆಗೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಅಂಗಾತ ಮಲಗಿಸಿ ತರ್ಪಣ ಔಷಧವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. (೩||)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತರ್ಪಣವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯವಮಾಷಮಯೀಂ ಪಾಲೀಂ ನೇತ್ರಕೋಶಾದ್ಬಹಿಃ ಸಮಾಮ್

||೪||

ದ್ವ್ಯಂಗುಲೋಚ್ಚಾಂ ದೃಢಾಂ ಕೃತ್ವಾಯಥಾಸ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮಾವಶೇತ್ ||
ಸರ್ಪಿರ್ನಿಮೀಲಿತೇ ನೇತ್ರೇ ತಸ್ತಾಂಬುಪ್ರವಿಲಾಯಿತಮ್ ||೫||

ಅರ್ಥ:— ನೇತ್ರ ಕೋಶದ ಹೊರಗೆ ಜವಿ ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಎರಡು ಬೆರಳು ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ದೋಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಕರಗಿಸಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಸಿ ಸುರುವಬೇಕು. (೫)

ನಕ್ತಾಂಧ್ಯನಾತತಿಮಿರಕೃಚ್ಛ್ರಬೋಧಾದಿಕೇ ವಸಾಮ್ ||

ಅಪಕ್ಷ್ಮಾಗ್ರಾತ್... ..

ಅರ್ಥ:— ಇರುಳುಗಣ್ಣು, ವಾತರೋಗ, ತಿಮಿರ, ಕೃಚ್ಛ್ರಬೋಧ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಾನುಸಾರ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ನೇಣವನ್ನು ಹಾಕ ಬೇಕು. ಇವನ್ನು ಎವೆಯ ತುದಿ ಮುಚ್ಚುವ ವರೆಗೆ ಹಾಕಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ತಿಂದ ಅನ್ನವು ಪಚನವಾದ ನಂತರ ಗಾಳಿ ಧೂಳಿ ಬಿಸಿಲುಗಳಿಲ್ಲದ, ಹಳದಿ ನೀಲಿ ತೆರೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖ ವಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಎವೆಯ ತುದಿ ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬುಗಳು ಮುಳುಗುವ ವರೆಗೆ ಹಾಕ ಬೇಕೆಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ. (೫|||)

.ಅಥೋನ್ಮೇಷಂ ಶನಕೈಸ್ತಸ್ಯ ಕುರ್ವತಃ

||೬||

ಮಾತ್ರಾ ನಿಗಣಯೇತ್ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನ್ಸಂಧಿಸಿತಾಸಿತೇ ||

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚ ಕ್ರಮಶೋ ವ್ಯಾಧೌ ಶತಂ ತ್ರೀಣಿ ಚ ಪಂಚ ಚ ||೭||

ಶತಾನಿ ಸಪ್ತ ಚಾಷ್ಟೌ ಚ ದಶ ಮುಥೇ ದಶಾನಿಲೇ ||

ಪಿತ್ತೇ ಷಟ್ ಸ್ವಸ್ಥವೃತ್ತೇ ಚ ಬಲಾಸೇ ಪಂಚ ಧಾರಯೇತ್ ||೮||

ಅರ್ಥ— ಆಮೇಲೆ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಬೇಕು. ಆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಎವೆರೋಗದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಮಾತ್ರಾ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ನೇತ್ರ ಸಂಧಿ ರೋಗದಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ಬಿಳೇಗುಡ್ಡಿಯ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ೫೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ಕರೇಗುಡ್ಡಿಯ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ೭೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ದೃಷ್ಟಿರೋಗದಲ್ಲಿ ೮೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ಅಧಿಮಂಥ ರೋಗ ದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಾತ ರೋಗದಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ಪಿತ್ತರೋಗ ದಲ್ಲಿ ೬೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ, ನಿರೋಗಿಗೆ ೬೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಕಫದಲ್ಲಿ ೫೦೦ ಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಇಡಬೇಕು. (೮)

ಕೃತ್ವಾಽಪಾಂಗೇ ತತೋ ದ್ವಾರಂ ಸ್ನೇಹಂ ಪಾತ್ರೇ ನಿಗಾಲಯೇತ್ ||

ಪಿಬೇಚ್ಛ ಧೂಮಂ, ನೇಕ್ಷೇತ ವ್ಯೋಮ ರೂಪಂ ಚ ಭಾಸ್ವರಮ್ ||೯||

ಅರ್ಥ— ಆಮೇಲೆ ಅಪಾಂಗದ ಕಡೆಗೆ ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ದ್ವಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಡವಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಧೂಮ ಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಕಾಶ ಬೆಂಕಿ ಬಿಸಿಲು ಮುಂತಾದ ಹೊಳೆಯುವ ಸದಾರ್ಥ ನೋಡಬಾರದು. (೯)

ಇತ್ಥಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವಾಯು, ಪಿತ್ತೇ ತ್ವೇಕಾಂತರಂ, ಕಫೇ ||

ಸ್ವಸ್ಥೇ ಚ ದ್ವ್ಯಂತರಂ ದದ್ಯಾದಾತ್ಯಪ್ತೇರಿತಿ ಯೋಜಯೇತ್ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ವಾತ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ದಿನಾಲು, ಪಿತ್ತ ವಿಕಾರ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ದಿನ, ಕಫದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಿರೋಗಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಿನವ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ದಿನ ಹೀಗೆ ನೇತ್ರ ತರ್ಪಣವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗುವ ವರೆಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು. (೧೦)

ತರ್ಪಣದ ಸಮ್ಯಗ್ಗೋಗ, ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾಶಕ್ಷಮತಾ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಂ ವಿಶದಂ ಲಘು ಲೋಚನಮ್ ||

ತೃಪ್ತೇ, ವಿಷಯೋಲೋತ್ಪತ್ತೇತಿತ್ಯಪ್ತೇ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜಾ ರುಜಃ ||೧೦||

ಅರ್ಥ:— ನೇತ್ರದ ತರ್ಪಣವು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಯಿತೆಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶ ಸಹನ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಹಗುರು ಮತ್ತು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವದು. ತರ್ಪಣವು ಚನ್ನಾಗಿ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಇದರ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶ ಸಹನವಾಗದಿರೋಣ, ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ, ಕಣ್ಣು ಹೊಲಸು ಮತ್ತು ಜಡವಾಗೋಣ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ತರ್ಪಣವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಕಫದ ವಿಕಾರ ಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೧೦)

ಪುಟಪಾಕದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ನೇಹಸೀತಾ ತನುರಿವ ಕ್ಲಾಂತಾ ದೃಷ್ಟಿರ್ಹಿ ಸೀದತಿ ||

ತರ್ಪಣಾನಂತರಂ ತಸ್ಮಾದ್ವೃಕ್ಷಲಾಧಾನಕಾರಿಣಮ್ ||೧೧||

ಪುಟಪಾಕಂ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇಷ್ಟೇನ ಯಕ್ಷ್ಮಸು ||

ಅರ್ಥ:— ಸ್ನೇಹಪಾನದಿಂದ ಶರೀರವು ಮಾಂದ್ಯವನ್ನು ತಳೆಯು ವಂತೆ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಬಲಹೀನವಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗ ಗಳಲ್ಲಿ ತರ್ಪಣದ ನಂತರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪುಟಪಾಕವನ್ನು ಯೇ ರಜಿಸಬೇಕು. (೧೧)

ಸ ಪಾತೇ ಸ್ನೇಹನಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಸಹಿತೇ ಲೇಖನೋ ಹಿತಃ ||೧೨||

ದೃಗ್ಧಾರ್ಬಲೈಃನಿಲೇ ಪಿತ್ತೇ ರಕ್ತೇ ಸ್ವಸ್ಥೇ ಪ್ರಸಾದನಃ ||

ಅರ್ಥ:— ವಾತ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹನ ಪುಟಪಾಕ ಕಫವಾತದಲ್ಲಿ ಲೇಖನ ಪುಟಪಾಕ, ದೃಷ್ಟಿಯ ದಾರ್ಬಲ್ಯ ವಾತ ಪಿತ್ತ ರಕ್ತ ವಿಕಾರ ಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದನ ಪುಟಪಾಕವು ಹಿತಕರವು. (೧೨)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪುಟಪಾಕ ಔಷಧಗಳ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೂತಯಪ್ರಸಹಾನೂಪನೋದೋಮಜ್ಜವಸಾಮಿಷ್ಯಃ ||೧೩||

ಸ್ನೇಹನಂ ಪಯಸಾ ಪಿಷ್ಠೈರ್ಜೀವನೀಯೈಶ್ಚ ಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ — ಸ್ನೇಹನ ಪುಟ-ಪಾಕವನ್ನು ಬಿಲೇಶಯ ಪ್ರಸಹ ಅನೂಪ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇದ ಮಜ್ಜೆ ನೆಣ ಮಾಂಸಗಳಿಂದಲೂ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರೆದ ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. (೧೪||)

ಮೃಗಪಕ್ಷಿಯ ಕೃನ್ಮಾಂಸಮುಕ್ತಾಯ ಸ್ತಾಮ್ರಸೈಂಧವೈಃ ||೧೫||

ಸ್ತ್ರೋತೋಜಶಂಖಫೇನಾಲ್ಪೈರ್ಲೇಖನಂ ಮಸ್ತುಕಲ್ಪಿತೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಲೇಖನ ಪುಟ ಪಾಕವನ್ನು ಜಾಂಗಲ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಯಕೃತ್ ಮತ್ತು ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಲೋಹ ತಾಮ್ರ ಸೈಂಧವಗಳಿಂದಲೂ (ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಿದ) ಸ್ತ್ರೋತೋಂಜನ ಶಂಖ ಕಡಲುನೋರಿ ಹರಿತಾಳಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು. (೧೫||)

ಮೃಗಪಕ್ಷಿಯ ಕೃನ್ಮಜ್ಜವಸಾಂತ್ರಹೃದಯಾಮಿಷೈಃ ||೧೬||

ಮಧುರೈಃ ಸಘೃತೈಃ ಸ್ತನ್ಯಕ್ಷೀರಸಿಷ್ಟೈಃ ಪ್ರಸಾದನಂ ||

ಅರ್ಥಃ— ಪ್ರಸಾದನ ಪುಟ-ಪಾಕವನ್ನು ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಯಕೃತ್ ಮಜ್ಜೆ ನೆಣ ಕರಳು ಹೃದಯ ಮಾಂಸಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತನ್ಯ ಹಾಲುಗಳೊಡನೆ ಅರೆದು ತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿದ ಜೀವನೀಯ ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸ ಬೇಕು. (೧೬||)

ಪುಟಪಾಕದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಿಲ್ವನಾತ್ರಂ ಪೃಥಕ್ ಪಿಂಡಂ ಮಾಂಸಭೇಷಜಕಲ್ಪಯೋಃ ||೧೭||

ಉರುಬೂಕವಟಾಂಭೋಜಪತ್ರ್ಯಃ ಸ್ನೇಹಾದಿಷು ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಸೀಷ್ಠಯಿತ್ವಾ ಮೃದಾ ಲಿಪ್ತಂ ಧವಧನ್ವನಗೋಮಯೈಃ ||೧೮||

ಪಚೇತ್ಪ್ರದೀಪ್ತೈರಗ್ನ್ಯಾಭಂ ಪಕ್ಷಂ ನಿಘ್ನೇಡ್ಯ ತದ್ರಸಮ್ ||

ನೇತ್ರೇ ತರ್ಪಣವದ್ಯಂಜ್ಯತ್

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಔಷಧ ಕಲ್ಪಗಳ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ತೊಲೆಯ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಸ್ನೇಹನ ಪುಟ-ಪಾಕ ಮಾಡ

ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಔಡಲ ಎಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಲೇಖನ ಪುಟಪಾಕ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಅಲದ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಸಾದನ ಪುಟಪಾಕ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಕಮಲಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುತ್ತಿ ಮೇಲೆ ಕರೇ ಮಣ್ಣನ್ನು ಮೆತ್ತಿ ಒಣಗಿಸಿ ಧವ (ದಿಂದಲು), ಧನ್ವನ, ಕಾಕುಳ್ಳುಗಳ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಬೇಯಿಸಬೇಕು. ಅದು ಬೆಂದು ಮೇಲಿನ ಮಣ್ಣು ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಲು ಅದನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹಿಂಡಿ ಆ ರಸವನ್ನು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ತರ್ಪಣದಂತೆ ಹಾಕಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—‘ಕ್ರಮಾತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ‘ಧವ ಧನ್ವನ ಗೋಮಯೈಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯ ಹಚ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಪುಟಪಾಕಗಳನ್ನು ಈ ಮೂರು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಧವಾದಿಗಳ ಈ ತ್ರಿತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರ್ತು ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲ. ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ತರದ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ‘ಯಥಾಸಂಖ್ಯಂ ಸಮಾನಾಂ’ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತದು. (೧೮||)

.....ಶತಂ ದ್ವೇ ತ್ರೀಣಿ ಧಾರಯೇತ್ ||೧೯||

ಲೇಖನಸ್ನೇಹನಾಂತ್ಯೇಷು.....

ಅರ್ಥ:— ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಮಾತ್ರೈ, ಸ್ನೇಹನದಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಮಾತ್ರೈ ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿ ೩೦೦ ಮಾತ್ರೈಯ ವರೆಗೆ ಅದನ್ನು ಇಡಬೇಕು. (೧೯|)

.....ಕೋಷ್ಠಾ ಪೂರ್ವಾ, ಹಿಮೋಽಪರಃ ||

ಧೂಮಪೋಽಂತೇ ತಯೋರೇವ.....

ಅರ್ಥ:— ಮೊದಲಿನವೆರಡು (ಲೇಖನ, ಸ್ನೇಹನ) ಬೆಚ್ಚಗೆ, ಕಡೆಯದು ಶೀತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ನೇಹನ ಲೇಖನಗಳ ಕೊನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವುಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಫದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಧೂಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೧೯||)

.....ಯೋಗಾಸ್ತತ್ರ ಚ ತೃಪ್ತಿವತ್ ||೨೦||

ಅರ್ಥ:— ಈ ಪುಟಪಾಕಗಳ ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗ, ಅಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ತರ್ಪಣದಂತೆಯೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨೦)

ತರ್ಪಣಂ ಪುಟಪಾಕಂ ಚ ನಸ್ಯಾನರ್ಹೇ ನ ಯೋಜಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯನಾದವನಿಗೆ (ಅ. ೨೦-೧೧) ತರ್ಪಣ ಮತ್ತು ಪುಟ-ಪಾಕವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. (೨೦||)

ಯಾನಂತ್ಯಹಾನಿ ಯುಂಜೀತ ದ್ವಿಸ್ತತೋ ಹಿತಭಾಗ್ಯವೇತ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥಃ— ಎಷ್ಟು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ತರ್ಪಣ ಪುಟಪಾಕಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವನೋ ಅದರ ಇಮ್ಮಡಿ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಪಥ್ಯದಿಂದ ಇರಬೇಕು. (೨೧)

ಮಾಲತೀಮಲ್ಲಿಕಾಸುಷ್ಪೈರ್ಬದ್ಧಾಕ್ಷೋ ನಿವಸೇನ್ನಿಶಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಲತಿ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂಗಳಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಲಗಬೇಕು. (೨೧||)

ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ನೇತ್ರಬಲಾಯ ಯತ್ನಂ

ಕುರ್ವೀತ ನಸ್ಯಾಂಜನತರ್ಪಣಾದ್ಯೈಃ ||೨೨||

ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ನಸ್ಯಾ ವಿವಿಧಂ ಜಗಚ್ಛ

ತನೋಮಯಂ ಜಾಯತ ಏಕರೂಪಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಸ್ಯ ಅಂಜನ ತರ್ಪಣ ಪುಟಪಾಕ ಹಿತಾಹಾರ-ವಿಹಾರ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಲಬರುವಂತೆ ಯತ್ನಮಾಡ ತಕ್ಕದ್ದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ದೃಷ್ಟಿಯು ನಷ್ಟವಾದರೆ ವಿವಿಧವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು ತನೋಮಯವಾದ ಒಂದೇ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವದು. (೨೨||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ ತರ್ಪಣಪುಟ ಪಾಕವಿಧಿರ್ನಾಮ ಚತುರ್ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾದ್ಯಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಸೂಚ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತ ಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ತರ್ಪಣಪುಟಪಾಕವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೪ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬಸ್ತಿ, ನಸ್ಯ, ಅಂಜನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ ಯಂತ್ರಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದ್ದದರಿಂದ ಆ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಸಂಗತಃ ಇತರ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತೋ *ಯಂತ್ರವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಯಂತ್ರವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಮಿರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ನಾನಾವಿಧಾನಾಂ ಶಲ್ಯಾನಾಂ ನಾನಾದೇಶಪ್ರಬಾಧಿನಾಂ ||

ಅಹರ್ತುಮಭ್ಯುಪಾಯೋ ಯಸ್ತದ್ಯಂತ್ರಂ ಯಚ್ಚ ದರ್ಶನೇ ||೧||

ಅಶೋಭಗಂದರಾದೀನಾಂ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿಯೋಜನೇ ||

ಶೇಷಾಂಗಪರಿರಕ್ಷಾಯಾಂ ತಥಾ ಬಸ್ತಾದಿಕರ್ಮಣಿ ||೨||

ಘಟಿಕಾಲಾಬುಶೃಂಗಂ ಚ ಜಾಂಬವೌಷ್ಠಾದಿಕಾನಿ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅನೇಕ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ ನಾನಾತರದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೂ, ಮತ್ತು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಭಗಂದರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕೂ, ಶಸ್ತ್ರ ಕ್ಷಾರ ಅಗ್ನಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಸಮಾಪದ ಬೇರೆ ಅವಯವಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೂ, ಬಸ್ತಿ ನಸ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಸಾಧನವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಿಳ್ಳಿ, ಅಲಾಬು, ಶೃಂಗ, ಜಾಂಬವೌಷ್ಠ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಯಂತ್ರವೆಂದೆನ್ನುವರು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಜಾಂಬವೌಷ್ಠವೆಂದರೆ ನೇರಿಲ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಕ್ಷಾರ, ದಾಹಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಶಲಾಕೆಯು. ೨||)

* ಯಂತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಸುಶ್ರುತದ ಸೂಂ ೭ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ ಸೂಂ ೪೪ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಅನೇಕರೂಪಕಾರ್ಯಾಣಿ ಯಂತ್ರಾಣಿ ವಿವಿಧಾನ್ಯತಃ ||೩||

ವಿಕಲ್ಪ ಕಲ್ಪಯೇದ್ಬುಧ್ಧಾ ಯಥಾಸ್ಥೂಲಂ ತು ವಕ್ಷ್ಯತೇ||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ಯಂತ್ರಗಳು ವಿವಿಧವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆಲೋಚಿಸಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು (ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಸಂದಂಶ, ತಾಲ,ನಾಡೀ, ಶಲಾಕಾ, ಅನುಯಂತ್ರ ಎಂಬ ಆರು ಯಂತ್ರಗಳು) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೩||)

ತುಲ್ಯಾನಿ ಕಂಕಸಿಂಹರ್ಷಕಾಕಾದಿವ್ಯುಗಪಕ್ಷಿಣಾಮ್ ||೪||

ಮುಖೈರ್ಮುಖಾನಿ ಯಂತ್ರಾಣಾಂ ಕುರ್ಯಾತ್ತತ್ಸಂಜ್ಞಕಾನಿ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಂಕ, ಸಿಂಹ, ಕರಡಿ, ಕಾಗಿ ಮುಂತಾದ ಪಶುವಕ್ಷಿಗಳ ಮುಖದಂತೆ ಯಂತ್ರಗಳ ಮುಖವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಂಕಮುಖ, ಸಿಂಹಮುಖ ಇತ್ಯಾದಿ ಆ ಪಶುವಕ್ಷಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನಿಡಬೇಕು. (೪||)

ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗುಲಾಯಾಮಾನ್ಯಾಯಸಾನಿ ಚ ಭೂರಿಶಃ ||೫||

ಮಸೂರಾಕಾರಪರ್ಮಂತೈಃ ಕಂಠೇ ಬದ್ಧಾನಿ ಕೀಲಕೈಃ ||

ವಿದ್ಯಾತ್ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರಾಣಿ ಮೂಲೇಣಂಕುಶನತಾನಿ ಚ ||೬||

ತೈರ್ವೃಥೈರಸ್ಥಿ ಸಂಲಗ್ನ ಶಲ್ಯಾಹರಣಮಿಷ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ ಬಹುಶಃ ಉಕ್ಕಿನಿಂದಲೇ ಮಾಡಿದ ಮಸೂರ(ಚನ್ನಂಗಿ ಬೇಳೆ)ದ ಆಕಾರದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಕೀಲಗಳಿಂದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶದಂತೆ ಮಣಿದ ಯಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕ-ಯಂತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅವುಗಳಿಂದ ಎಲುವಿನಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತಬೇಕು. (೬||)

ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಸಂದಂಶ-ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೀಲಬದ್ಧವಿಮುಕ್ತಾಗ್ರ ಸಂದಂಶೌ ಷೋಡಶಾಂಗುಲೌ ||೭||
ತ್ವಕ್ಯಿರಾಸ್ನಾಯುಸಿತಲಗ್ನ ಶಲ್ಯಾಪಕರ್ಷಣೌ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸಂದಂಶ ಯಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೀಲದಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದೊಂದು, ಕಟ್ಟಿದಿದ್ದ ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದೊಂದು—ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವು ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲ. ಅವು ತ್ವಚಿಶಿರಾ ಸ್ನಾಯು ಮಾಂಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವವು. (೭||)

ಷಡಂಗುಲೋಽನ್ಯೋ ಹರಣೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಲ್ಯೋಪಪಕ್ಷ್ಮಣಾಂ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ಮತ್ತೊಂದು ಆರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಸಂದಂಶವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಶಲ್ಯ, ಒಳಗಿನ ಎವೆಗಳನ್ನು ಜಗ್ಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. (೮)

ಮುಚುಂಡೀ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಂತರ್ಜುರ್ಮೂಲೇ ರುಚಕಭೂಷಣೌ ||
ಗಂಭೀರವ್ರಣಮಾಂಸಾನಾಮುರ್ಮಣಃ ಶೇಷಿತಸ್ಯ ಚ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಸಣ್ಣ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ, ಸರಳವಾದ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಉಂಗುರ ಉಳ್ಳ ಸಂದಂಶವು ಮುಚುಂಡಿಯು. ಅದು ಗಂಭೀರ ವ್ರಣದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗಳ ಮತ್ತು ಅರ್ಮ (ನೇತ್ರರೋಗ) ದ ಭೇದಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳ ಹರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವು. (೯)

ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ ತಾಲ-ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವೀ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲೇ ಮತ್ಸ್ಯತಾಲವತ್ ದ್ವೀಕತಾಲಿಕೇ ||
ತಾಲಯಂತ್ರೇ ಸ್ತುತೇ ಕರ್ಣನಾಡೀಶಲ್ಯಾಪಹಾರಿಣೀ ||೧೦||

ಅರ್ಥಃ— ದ್ವಿತಾಲಕ, ಏಕತಾಲಕವೆಂದು ಹನ್ನೆರಡು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ ತಾಲ-ಯಂತ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ದ್ವಿತಾಲವು ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ, ಏಕತಾಲವು ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ಮೀನಿನ ಕಂಠತಾಲದಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವು ಕರ್ಣರಂಧ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವವು. (೧೦)

ನಾಡೀಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾಡೀಯಂತ್ರಾಣಿ ಸುಷಿರಾಣ್ಯೇಕಾನೇಕಮುಖಾನಿ ಚ ||

ಸ್ರೋತೋಗತಾನಾಂ ಶಲ್ಯಾ ನಾಮಾಮಯಾನಾಂ ಚ ದರ್ಶನೇ ||೧೧||

ಕ್ರಿಯಾಣಾಂ ಸುಕರತ್ವಾಯ ಕುರ್ಯಾದಾಚೂಷಣಾಯ ಚ ||

ತದ್ವಿಸ್ತಾರಪರೀಕ್ಷಾಹದ್ಯೈರ್ಘ್ನಂ ಸ್ರೋತೋಽನುರೋಧತಃ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಡೀಯಂತ್ರಗಳು ಮೊಳ್ಳಾಗಿರುವವು. ಅವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಥವಾ ಹಲವು ಮುಖಗಳಿರುವವು. ಅವು ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಬೇನೆಗಳನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿಷ ಕೆಟ್ಟಿರಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಬಾಯಿಂದ ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಮತ್ತು ತೂತುಗಳ ವಿಸ್ತಾರ ಉದ್ದಳತೆಗಳು ಆಯಾ ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವವು. (೧೨)

ದಶಾಂಗುಲಾನ್ವರ್ಧನಾಹಾನ್ವತಃ ಕಂಠಶಲ್ಯವಲೋಕಿನೀ ||

ನಾಡೀ.

ಅರ್ಥಃ— ಕಂಠಶಲ್ಯ ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ ಐದು ಅಂಗುಲ ಸ್ಥೂಲ ನಾಡೀಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೧೩)

.....ಪಂಚಮುಖಚ್ಛಿದ್ರಾ ಚತುಷ್ಕರ್ಣಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಹೇ ||೧೪||

ವಾರಂಗಸ್ಯ, ದ್ವಿಕರ್ಣಸ್ಯ ತ್ರಿಚ್ಛಿದ್ರಾ ತಪ್ಪ್ರಮಾಣತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ವಾರಂಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಐದು ಭಿದ್ರವುಳ್ಳ, ಎರಡು ಕರ್ಣವುಳ್ಳ ವಾರಂಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಭಿದ್ರವುಳ್ಳ, ಎರಡು ನಾಡಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಭಿದ್ರಗಳು ವಾರಂಗದ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಇರುತ್ತವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ವಾರಂಗವೆಂದರೆ ಹಿಡಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕೀಳುಗಳು, ಕರ್ಣವೆಂದರೆ ಅದರ ಶಾಖೆಗಳು. (೧೪||)

ಬೇರೆ ನಾಡೀ-ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾರಂಗಕರ್ಣಸಂಸ್ಥಾನಾನಾಹದೈರ್ಘ್ಯಾನುರೋಧತಃ ||೧೪||

ನಾಡೀರೇವಂವಿಧಾಶ್ವಾನ್ಯಾ ದ್ರಷ್ಟ್ವಂ ಶಲ್ಯಾನಿ ಕಾರಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಇದರಂತೆ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಾರಂಗದ ಕರ್ಣದ ಅಗಲು ಉದ್ದ ಆಕಾರಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಇಂಥ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಾಡಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಶಲ್ಯನಿರ್ಘಾತಿನೀ-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪದ್ಮಕರ್ಣಿಕಯಾ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಸದೃಶೀ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಾ ||೧೫||

ಚತುರ್ಥಸುಷಿರಾ ನಾಡೀ ಶಲ್ಯನಿರ್ಘಾತಿನೀ ಮತಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮುಂದೆ ಕಮಲದ ಕರ್ಣಿಕೆಯಂತೆ ಇದ್ದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗ (ಮೂರುಅಂಗುಲ) ತೂತುಳ್ಳ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ನಾಡೀಯಂತ್ರವು ಶಲ್ಯ ನಿರ್ಘಾತಿನಿಯು. (೧೫||)

ಅರ್ಶೋ-ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅರ್ಶಸಾಂ ಗೋಸ್ತನಾಕಾರಂ ಯಂತ್ರಕಂ ಚತುರಂಗುಲಮ್ ||೧೬||

ನಾಹೇ ಸಂಚಾಂಗುಲಂ ಪುಂಸಾಂ ಪ್ರಮದಾನಾಂ ಷಡಂಗುಲಮ್ ||

ದ್ವಿಚ್ಛಿದ್ರಂ ದರ್ಶನೇ ವ್ಯಾಧೀರೇಕಚ್ಛಿದ್ರಂ ತು ಕರ್ಮಣಿ ||೧೭||

ಮಧ್ಯೇಷಸ್ಯ ತ್ರ್ಯಂಗುಲಂ ಭಿದ್ರಮಂಗುಷ್ಠೋದರವಿಸ್ತೃತಮ್ ||

ಅರ್ಧಾಂಗುಲೋಚ್ಛ್ರಿತೋದ್ವೃತ್ತಕರ್ಣಿಕಂ ಚ ತದೂರ್ಧ್ವತಃ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಅರ್ಶೋಯಂತ್ರವು ಗೋಸ್ತನದಂತೆ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಬಟ್ಟು ಉದ್ದ, ಗಂಡಸಿದ್ದರೆ ಐದು ಅಂಗುಲ, ಹೆಂಗಸಿದ್ದರೆ ಆರು ಅಂಗುಲ ಪರಿಘವುಳ್ಳದ್ದು ಇರಬೇಕು. ರೋಗ ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ತೂತು ಇರಬೇಕು. ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿ

ಗಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಒಂದೇ ಮಗ್ಗಲಿಗೆ ತೂತು ಇರಬೇಕು. ಅದರ ನಡುವೆ ಮೂರು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ, ಅಂಗುಷ್ಟದಷ್ಟು ಅಗಲವಾದ ತೂತು ಇರಬೇಕು. ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಾಂಗುಲ ಎತ್ತರವಾದ ಮತ್ತು ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿದ ಅಂಚು ಇರಬೇಕು. (೧೮)

ಶಮೀ-ಯಂತ್ರ ಭಗಂದರ-ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಮ್ಯಾಖ್ಯಂ ತಾದೃಗಚ್ಛಿದ್ರಂ ಯಂತ್ರನುಶಃಪ್ರಹೀಡನಮ್ ||

ಸರ್ವಘ್ರಾಪನಯೇದೋಷ್ಯಂ ಛಿದ್ರಾದೂರ್ಧ್ವಂ ಭಗಂದರೇ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳಕೆಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವದಕ್ಕಾಗಿ ಛಿದ್ರ ವಿರದ ಅಂಥದೇ ಒಂದು ಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶಮೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ತೂತಿನ ಮೇಲಿನ ಅಂಚನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಭಗಂದರ-ಯಂತ್ರವಾಗುವದು. (೧೯)

ಘ್ರಾಣಾರ್ಬುದ-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಘ್ರಾಣಾರ್ಬುದಾರ್ಶಸಾಮೇಕಚ್ಛಿದ್ರಾ ನಾಡ್ಯಂಗುಲದ್ವಯಾ ||

ಪ್ರದೇಶಿನೀಪರೀಣಾಹಾ ಸ್ಯಾದ್ಭಗಂದರಯಂತ್ರವತ್ ||೨೦||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಗಿನಲ್ಲಿಯೆ ಅರ್ಬುದ ಅರ್ಶಗಳಿಗಾಗಿ ಒಂದೇ ತೂತುಳ್ಳ ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ತರ್ಜನಿಯಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾದ ಭಗಂದರ-ಯಂತ್ರ ದಂಥ ನಾಡೀ ಇರುತ್ತದೆ. (೨೦)

ಅಂಗುಲಿತ್ರಾಣಕ-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಂಗುಲಿತ್ರಾಣಕಂ ದಾಂತಂ ನಾರ್ಕ್ಷಂ ನಾ ಚತುರಂಗುಲಮ್ ||

ದ್ವಿಚ್ಛಿದ್ರಂ ಗೋಸ್ತನಾಕಾರಂ ತದ್ವಕ್ತ್ರವಿವೃತೌ ಸುಖಮ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥಃ— ಅಂಗುಲಿತ್ರಾಣಕವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ ಗೋಸ್ತ ನಾಕಾರದ ಎರಡು ತೂತುಳ್ಳ ಅನೇ ಹಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಬಾಯಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವು. (೨೧)

ಯೋನಿವ್ರಣೇಕ್ಷಣ-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೋನಿವ್ರಣೇಕ್ಷಣಂ ಮಧ್ಯೇ ಸುಷಿರಂ ಷೋಡಶಾಂಗುಲಂ ||

ಮುದ್ರಾಬದ್ಧಂ ಚತುರ್ಭಿತ್ತಮಂಭೋಜಮುಕುಲಾನನಮ್ ||೨೨||

ಚತುಃಶಲಕನಾಕ್ರಾಂತಂ ಮೂಲೇ ತದ್ವಿಕಸೇನ್ಮುಖೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯೋನಿವ್ರಣೇಕ್ಷಣ ಯಂತ್ರವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊಳ್ಳು, ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಅಲ್ಲಾಡದ ಉಂಗುರದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಎಲೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು, ಕಮಲದಮೊಗ್ಗೆಯಂತೆ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಶಲಾಕೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಲು ಬಾಯಿಯು ತೆರೆಯುತ್ತದೆ. (೨೨||)

ನಾಡಿವ್ರಣಾಭ್ಯಂಜನ, ನಾಡಿವ್ರಣಕ್ಷಾಲನ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಂತ್ರೇ ನಾಡಿವ್ರಣಾಭ್ಯಂಗಕ್ಷಾಲನಾಯಾ ಷಡಂಗುಲೇ ||೨೩||

ಬಸ್ತಿಯಂತ್ರಾಕೃತೀ ಮೂಲೇ ಮುಖೇಽಂಗುಷ್ಠಕಲಾಯಕೇ ||

ಅಗ್ರತೋಽಕರ್ಣಿಕೇ ಮೂಲೇ ನಿಬದ್ಧ ಮೃದುಚರ್ಮಣೀ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಡಿವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಹಾಕುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತೊಳೆ ಯುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆರಾರು ಅಂಗುಲದ, ಬಸ್ತಿಯಂತ್ರಾಕಾರದ, ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟು ಹೋಗುವಷ್ಟು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಟಗಡ್ಡೆ ಹೋಗುವಷ್ಟು ತೂತುಳ್ಳ, ತುದಿಗೆ ಕರ್ಣಿಕೆ ಇರದ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮೃದು ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿದ, ಎರಡು ಯಂತ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. (೨೪)

ದ್ವಿದ್ವಾರಾ ನಲಿಕಾ ಪಿಚ್ಛನಲಿಕಾ ವೋದಕೋದರೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜಲೋದರದಲ್ಲಿ ನೀರು ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಬಾಯಿಯ ನಳಿಕೆಯು ಅಥವಾ ನವಿಲುಗರಿಯ ನಳಿಕೆಯು ಇರುವದು (ಇದು ಜಲೋದರಯಂತ್ರವು). (೨೫||)

ಧೂಮಬಸ್ತ್ರಾದಿಯಂತ್ರಾಣಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಿ ಯಥಾಯಥಮ್ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಧೂಮಯಂತ್ರ, ಬಸ್ತಿಯಂತ್ರ, ಮುಂತಾದವುಗಳು ಆಯಾ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (೨೫)

ಶೃಂಗ-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ಯಂಗುಲಾಸ್ಯಂ ಭವೇಚ್ಛೃಂಗಂ ಚೂಷಣೇಷ್ವಾದಶಾಂಗುಲಮ್ ||
ಅಗ್ರೇ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಚ್ಚಿದ್ರಂ ಸುನದ್ಧಂ ಚೂಚುಕಾಕೃತಿ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಬಾಯಿಂದ (ದೂಷಿತ ರಕ್ತ, ವಿಷಗಳನ್ನು) ಜಗ್ಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ, ಮೂರು ಅಂಗುಲ ಫಲಿತ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಸಿವೆ ಕಾಳು ಹೋಗುವಷ್ಟು ಛಿದ್ರವುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ತನಾಗ್ರದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಚನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಒಂದು ಶೃಂಗ (ತುಂಬಡಿ) ಇರುತ್ತದೆ. (೨೬)

ಅಲಾಬು-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಾದ್ವಾದಶಾಂಗುಲೋಲಾಬುರ್ನಾಹೇ ತ್ವಷ್ಟಾದಶಾಂಗುಲಃ ||
ಚತುಸ್ತ್ಯಂಗುಲವೃತ್ತಾಸ್ಯೋ ದೀಪ್ತೋಽಂತಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮರಕ್ತಹೃತ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ಹನ್ನೆರಡು ಬಟ್ಟು ಉದ್ದ, ಹದಿನೆಂಟು ಬೆರಳು ಸ್ಥೂಲ, ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ದುಂಡಾದ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ಅಲಾಬು ಎಂಬ ಯಂತ್ರವು ಇರುತ್ತದೆ. ಒಳಗೆ ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಹಾಕಿ ಹೊತ್ತಿಸಲು ಅದು ದೂಷಿತ ಕಫ ರಕ್ತವನ್ನು ಎಳೆಕೊಳ್ಳುವದು. (೨೭)

ಘಟೀ-ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತದ್ವದ್ಘಟೀ ಹಿತಾ ಗುಲ್ಮವಿಲಯೋನ್ನಮನೇ ಚ ಸಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಘಟೀಯಂತ್ರದ ಆಕೃತಿ ಕಾರ್ಯಗಳಾದರೂ ಇದರಂತೆ ಇದ್ದು ಅದು ಗುಲ್ಮವನ್ನು ಕರಗಿಸುವದಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಎಬ್ಬಿಸುವದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. (೨೮||)

ಶಲಾಕಾ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಲಾಕಾಚ್ಯಾನಿ ಯಂತ್ರಾಣಿ ನಾನಾಕರ್ಮಾಕೃತೀನಿ ಚ ||೨೮||

ಯಥಾಯೋಗಪ್ರಮಾಣಾನಿ.....

ಅರ್ಥಃ— ಶಲಾಕೆ ಎಂಬ ಯಂತ್ರಗಳು ಅನೇಕ ಆಕಾರದವೂ, ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವೂ, ಆಯಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ ವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಇರಬೇಕು. (೨೮)

ಏಷಣೀ ಶಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ತೇಷಾಮೇಷಣಿಕರ್ಮಾಣಿ ||

ಉಭೇ ಗಂಡೂಪದಮುಖೇ.....

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡೂಪದ (ಮಳೆ ಹುಳ)ದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಲಾಕೆಗಳು ನಾಡೀವ್ರಣದ ಗತಿ ಹುಡುಕುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗ ವಾಗುತ್ತವೆ. (೨೮||)

ಶಲ್ಯಹಾರಿಣೀಶಲಾಕಾಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಸ್ರೋತೋಭ್ಯಃ ಶಲ್ಯಹಾರಿಣೀ ||೨೯||

ಮಸೂರದಲವಕ್ತ್ರೇ ದ್ವೇ ಸ್ಯಾತಾಮಷ್ಟನನಾಂಗುಲೇ ||

ಅರ್ಥ— ಸ್ರೋತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ ಮಸೂರದ ಬೇಳೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಲಾಕಾ ಯಂತ್ರಗಳಿರುತ್ತವೆ. (೨೯||)

ಶಂಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಂಕನಃ ಷಡುಭೌ ತೇಷಾಂ ಷೋಡಶದ್ವಾದಶಾಂಗುಲೌ ||೩೦||

ವ್ಯೂಹನೇಽಹಿಫಣಾವಕ್ತ್ರೌ.....

ಅರ್ಥ— ಶಂಕುಗಳು ಅರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಹದಿನಾರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿದ್ದು ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆಯಂತೆ ಅವುಗಳ ಮುಖವಿರು

ತ್ತದೆ. ಅವು ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. (೩೦)

ಜಾಲನ-ಶಂಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಾದಶದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಾ||

ಜಾಲನೇ ಶರಪುಂಖಾಸ್ಯಾ.

ಅರ್ಥ:— ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಬಾಣದ ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ಮುಖವಿರುವ ಎರಡು ಶಂಕುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅವು ಶಲ್ಯವನ್ನು ಅಗಲಾಡಿಸಲು ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. (೩೦)

ಅಹರಣ-ಶಂಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಹಾರ್ಯೇ ಬಡಿಶಾಕ್ಯತೀ ||೩೧||

ಅರ್ಥ:— ಉಳಿದ ಎರಡು ಶಂಕುಗಳ ಮುಖಗಳು ಮೀನ ಹಿಡಿಯುವ ಕೊಂಡೆಯಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಜಗ್ಗಿ ತೆಗೆಯಲು ಬರುತ್ತದೆ. (೩೧)

ಗರ್ಭ-ಶಂಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನತೋಗ್ರೇ ಶಂಕುನಾ ತುಲ್ಯೋ ಗರ್ಭಶಂಕುರಿತಿ ಸ್ಪೃತಃ ||

ಅಷ್ಟಾಂಗುಲಾಯತಸ್ತೇನ ಮೂಢಗರ್ಭಂ ಹರೇತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ||೩೨||

ಅರ್ಥ:— ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿದ ಶಂಕುವಿನ ಆಕಾರದ ಎಂಟು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಗರ್ಭ-ಶಂಕುವೆಂಬ ಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಹೆಂಗಸರ ಅಡ್ಡಬಂದ ಗರ್ಭವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೩೨)

ಸರ್ಪಘನಾ-ಶಲಾಕಾ-ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ಮರ್ಯಾಹರಣಂ ಸರ್ಪಘನಾವದ್ವಕ್ತ್ರನುಗ್ರತಃ ||

ಅರ್ಥ:— ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ಪಘನಾ ಯಂತ್ರವೆನ್ನುವರು. ಇದು ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಬರವದು. (೩೨||)

ಶರಪುಂಖಶಲಾಕಾ-ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶರಪುಂಖಮುಖಂ ದಂತಪಾತನಂ ಚತುರಂಗುಲಮ್ ||೩೩||

ಅರ್ಥ:- ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ ಬಾಣದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಶರಪುಂಖಮುಖವೆಂಬ ಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತಿತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. (೩೩)

ಪ್ರಮಾರ್ಜನೀ-ಶಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾರ್ಪಾಸವಿಹಿತೋಷ್ಣಾಃ ಶಲಾಕಾಃ ಷಟ್ ಪ್ರಮಾರ್ಜನೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಒರಸಿ ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ತುದಿಗೆ ಅರಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆರು ಶಲಾಕೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. (೩೩||)

ಪಾಯುಪ್ರಮಾರ್ಜನೀ-ಶಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಯಾವಾಸನ್ನದೂರಾರ್ಥೇ ದ್ವೇ ದಶದ್ವಾದಶಾಂಗುಲೇ ||೩೪||

ಅರ್ಥ:- ಗುದದಲ್ಲಿ ಸಮೀಪದ ಮತ್ತು ದೂರದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಎರಡು ಶಲಾಕೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. (೩೪)

ಘ್ರಾಣಿಕರ್ಣಪ್ರಮಾರ್ಜನೀ-ಶಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವೇ ಷಟ್ ಸಪ್ತಾಂಗುಲೇ ಘ್ರಾಣೇ ದ್ವೇ ಕರ್ಣೇಽಷ್ಟನವಾಂಗುಲೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಮೂಗಿನಲ್ಲಿಯೆ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಆರು ಮತ್ತು ಏಳು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಎರಡು ಶಲಾಕೆಗಳೂ ಅದರಂತೆ ಕಿವಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಎಂಟು ಒಂಭತ್ತು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಲಾಕೆಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. (೩೪||)

ಕರ್ಣಶೋಧನ-ಯಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕರ್ಣಶೋಧನಮಶ್ವತ್ಥಪತ್ರಪ್ರಾಂತಂ ಸ್ತುವಾನನಮ್ ||೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಅರಳೆಯ ಎಲೆಯಂತೆ ತುದಿಯುಳ್ಳ, ಸ್ತನ (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸವಟು) ದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಕರ್ಣಶೋಧನ ಎಂಬ ಯಂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೩೫)

ಶಲಾಕಾಜಾಂಬನೌಷ್ಠಾನಾಂ ಪೂರೇಽಗ್ನೌ ಚ ಪೃಥಕ್ ಸ್ತುತೃಯಮ್
ಯುಂಜ್ಞಾತ್ ಸ್ಥೂಲಾಣುದೀರ್ಘಾಣಾಮ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಪೂರ ಹಚ್ಚುವದಕ್ಕಾಗಿ ದಪ್ಪ ಸಣ್ಣ ಉದ್ದವಾದ ಮೂರು ಶಲಾಕೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಲ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಮೂರು ಮೊಳೆಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವನ್ನು (ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೩೫||)

ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿದಾಹಕ-ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಶಲಾಕಾಮಂತ್ರವರ್ಧನಿ ||೩೬||

ಮಧ್ಯೋರ್ಧ್ವ ವೃತ್ತದಂಡಾಂ ಚ ಮೂಲೇ ಚಾರ್ಥೇಂದುಸನ್ನಿಭಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಂತರ್ಗತ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಶಲಾಕೆಯ ಮಧ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗವು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಕೆಳಗೆ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. (೩೬||)

ನಾಸಾಶೋರ್ಬುದದಾಹಕ-ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೋಲಾಸ್ಥಿದಲತುಲ್ಯಾಸ್ಯಾ ನಾಸಾಶೋರ್ಬುದದಾಹಕೃತ್ ||೩೭||

ಅರ್ಥಃ— ಬೋರೆಯ ಬೀಜಾರ್ಥದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಶಲಾಕೆಯು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿಯೆ ಅರ್ಶ ಅರ್ಬುಗಳನ್ನು ಸುಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. (೩೭)

ದರ್ವೀ ಎಂಬ ಶಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಷ್ಟೈರಿಗುಲಾ ನಿಮ್ನಮುಖಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಕ್ಷಾರೌಷಧಕ್ರಮೇ ||

ಕನೀನೀಮಘ್ಯ ಮಾ ನಾಮೀನಖಮಾನಸಮೈರ್ಮುಖೈಃ

||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊರ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಗ್ಗು ಬಾಯಿಯ ಎಂಟು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ, ಕನೀನಿಕೆ ಮಧ್ಯಮ ಅನಾಮಿಕ ಬೆರಳುಗಳ ಉಗುರಿನಷ್ಟು ಮುಖವುಳ್ಳ ಮೂರು ಶಲಾಕೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ

ಸ್ವಂಸ್ವ ಮುಕ್ತಾನಿ ಯಂತ್ರಾಣಿ ಮೇಧ್ರಶುದ್ಧಂಜನಾದಿಷು ||

ಅರ್ಥಃ— ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿ ಅಂಜನ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಯಂತ್ರಗಳು ಆಯಾ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (೩೮||)

ಅನು-ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನುಯಂತ್ರಾಣ್ಯಯಸ್ಕಾಂತರಜ್ವನಸ್ತ್ರಾಶ್ಮಮುದ್ಗರಾಃ | ೩೯||

ವರ್ಧ್ರಾಂತ್ರಜಿಹ್ವಾಬಾಲಾಶ್ಚ ಶಾಖಾನಖಮುಖದ್ವಿಜಾಃ ||

ಕಾಲಃ ಪಾಕಃ ಕರಃ ಪಾದೋ ಭಯಂ ಹರ್ಷಶ್ಚ, ತಕ್ಷ್ಮಿಯಾಃ || ೪೦||

ಉಪಾಯವಿತ್ಪ್ರವಿಭಜೇದಾಲೋಚ್ಯ ನಿಪುಣಂ ಧಿಯಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಲೋಹ ಚುಂಬಕ, ಹಗ್ಗ, ವಸ್ತ್ರ, ಕಲ್ಲು, ಸುತ್ತಿಗೆ, ತೊಗಲಿನಪಟ್ಟಿ, ಅಂತ್ರ, ನಾಲಿಗೆ, ಕೂದಲು, ಟೊಂಗ್, ಉಗುರು, ಬಾಯಿ, ಹಲ್ಲು, ಕಾಲ, ಪಚನ, ಕೈ, ಕಾಲು, ಭಯ, ಹರ್ಷ-ಇವು ೧೯ ಅನುಯಂತ್ರಗಳು. ಉಪಾಯಜ್ಞನಾದ ವೈದ್ಯನು ಇವುಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪೦||)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯಂತ್ರಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿರ್ಘಾತನೋನ್ಮಥನಪೂರಣಮಾರ್ಗಶುದ್ಧಿ

ಸಂವ್ರೂಹನಾಹರಣಬಂಧನಸೀಡನಾಢಿ || ೪೧||

ಅಚೂಷಣೋನ್ನಮನನಾಮನಚಾಲಭಂಗ

ವ್ಯಾವರ್ತನಜುರ್ಕರಣಾಢಿ ಚ ಯಂತ್ರಕರ್ಮ ||

ಅರ್ಥಃ — ಜಗ್ಗೋಣ, ಕಡೆಯೋಣ, ತುಂಬೋಣ, ಮಾರ್ಗ ಶುದ್ಧಿ, ಇಷ್ಟಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತರೋಣ, ತಕ್ಕೊಳ್ಳೋಣ, ಕಟ್ಟೋಣ, ಒತ್ತೋಣ, ಹೀರೋಣ, ಮೇಲಕ್ಕೊತ್ತೋಣ, ಕೆಳಗೆ ಒತ್ತೋಣ, ಅಗಲಾಡಿಸೋಣ, ಮುರಿಯೋಣ, ತಿರುಗಿಸೋಣ, ಸರಳಮಾಡೋಣ—ಇವು ಯಂತ್ರ ಕರ್ಮಗಳು.

(೪೧||)

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಒಂಭತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಗಿಡ್ಡ ಅಥವಾ ಉದ್ದ, ದಪ್ಪ ಅಥವಾ ತೆಳ್ಳಗೆ, ಡೊಂಕ, ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೇ ಬರದಂತೆ ಇರೋಣ, ಶೈಥಿಲ್ಯ—ಇವು ಯಂತ್ರದ ದೋಷಗಳು.

ವಿವರ್ತತೇ ಸಾಧ್ಯವಗಾಹತೇ ಚ

ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಗೃಹೀತ್ವೋದ್ಧರತೇ ಚ ಯಸ್ಮಾತ್ ||೪೨||

ಯಂತ್ರೇಷ್ಟತಃ ಕಂಕಮುಖಂ ಪ್ರಧಾನಂ

ಸ್ಥಾನೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ಟಧಿಕಾರಿ ಯಚ್ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಂಕಮುಖವು ಒಳಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಸೇರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಡಿಯತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೊರಗೆ ತರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಎಲ್ಲ ಯಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಕಮುಖವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. (೪೨||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ

ಯಂತ್ರವಿಧಿರ್ನಾಮ ಸಂಚವಿಂಶತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಮದಾದ್ಯಬಾಬಾಚಾರ್ಯಸೂಚ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಃ ಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತನಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ಯಂತ್ರವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೫ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಉಪಕರಣಸಂಗತಿಯಿಂದ ಯಂತ್ರಗಳ ನಂತರ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಶಸ್ತ್ರ*ವಿಧಿಮುಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸಾ ಹುರಾತ್ರೈಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಪರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಕ್ಷುಡ್ಧಿಂಶತಿಃ ಸುಕರ್ಮಾರ್ಯೈರ್ಘಟಿತಾನಿ ಯಥಾವಿಧಿ ||

ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ರೋಮವಾಹಿನಿ ಬಾಹುಲೈನಾಂಗುಲಾನಿ ಷಟ್ || ೧

ಸುರೂಪಾಣಿ ಸುಧಾರಾಣಿ ಸುಗ್ರಹಾಣಿ ಚ ಕಾರಯೇತ್ ||

ಅಕರಾಲಾನಿ ಸುಧ್ಮತಸುತೀಕ್ಷ್ಣಾವರ್ತೀತ್ಯಯಸಿ || ೨ ||

ಸಮಾಹಿತಮುಖಾಗ್ರಾಣಿ ನೀಲಾಂಭೋಜಚ್ಛವೀನಿ ಚ ||

ನಾನಾನುಗತರೂಪಾಣಿ ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತಾನಿ ಚ || ೩ ||

ಸ್ವೋನ್ಮಾನಾರ್ಧಚತುರ್ಥಾಂಶಫಲಾನೈಕ್ಯಕಶೋಽಪಿ ಚ

ಪ್ರಾಯೋ ದ್ವಿತ್ರಾಣಿ, ಯುಂಜೀತ ತಾನಿ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷತಃ || ೪ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚಲೋ ಕಂಬಾರರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ೨೬ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅವು ಕೂದಲು ತೆಗೆಯುವಂಥವೂ, ಬಹುಶಃ ೬ ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದಂಥವೂ, ಸುಂದರವೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣಧಾರೆಯುಳ್ಳವೂ, ಚಲೋ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳವೂ, ಸರಳವೂ, ಚನ್ನಾಗಿ ಕರಗಿಸಿದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಖಾಗ್ರವುಳ್ಳವೂ, ನೀಲ ಕಮಲದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳಂಥವೂ, ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಆಕಾರವುಳ್ಳಂಥವೂ ಇರಬೇಕು. ಅವುಗಳ ಪ್ರಮಾಣದ ಅರ್ಥ ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಶ ಅದರ ಎಲೆ ಇರಬೇಕು. ಇವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ

* ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿಯನ್ನು ಸುಶ್ರುತದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೮, ೧೩ ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೩೪-೩೫ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಹತ್ತರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಾಯಃ ಒಂದೊಂದನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷವನ್ನು ನೋಡಿ ೨-೩ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೪)

ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಫಲೇ ತೇಷಾಂ ತರ್ಜನ್ಯಂತರ್ನಖಾಕೃತಿ ||

ಲೇಖನೇ ಛೇದನೇ ಯೋಜ್ಯಂ ಪೋಥಕೀಶುಂಡಿಕಾದಿಷು ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವು ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳಿನ ಒಳ ಉಗುರಿನಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಅರಿ, ಶುಂಡಿಕಾ (ಕಿರಿನಾಲಿಗೆ) ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೆರೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೊಯ್ಯುವದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೫)

ವೃದ್ಧಿಪತ್ರಂ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವೃದ್ಧಿಪತ್ರಂ ಕ್ಷುರಾಕಾರಂ ಛೇದಭೇದನಪಾಟಿನೇ ||

ಯಜ್ಜಗ್ರಮುನ್ಮತೇ ಶೋಫೇ ಗಂಭೀರೇ ಚ ತದನ್ಯಥಾ ||೬||

ನತಾಗ್ರಂ ಪೃಷ್ಠತೋ ಿದೀರ್ಘದ್ರಸ್ತವಕ್ತ್ರಂ ಯಥಾಶ್ರಯಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ವೃದ್ಧಿಪತ್ರವು ಕತ್ತಿಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಕೊಯ್ಯೋಣ ಸೀಳೋಣ ಹರಿಯೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವು. ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಬಾವಿನಲ್ಲಿ ಸರಳ ತುದಿಯುಳ್ಳ ವೃದ್ಧಿಪತ್ರವನ್ನೂ, ಗಂಭೀರ ಬಾವಿನಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನಿನ ಕಡೆಗೆ ಮಣಿದ ವೃದ್ಧಿಪತ್ರವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಕೀವು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಆಶಯದ ಅನುಸಾರ ಅದರ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಉದ್ದ ಅಥವಾ ಗಿಡ್ಡ ಮಾಡಿರಬೇಕು. (೬||)

ಉತ್ಪಲಪತ್ರ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಧಧಾರ ಮತ್ತು ಸರ್ಪಾಸ್ತ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉತ್ಪಲಾಧ್ಯಧಧಾರಾಖ್ಯೇ ಛೇದನೇ ಛೇದನೇ ತಥಾ ||೭||

ಸರ್ಪಾಸ್ತಂ ಘ್ರಾಣಕರ್ಣಾರ್ಶಫೇದನೇಽರ್ಧಾಂಗುಲಂ ಫಲೇ ||

† ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಅರುಣದತ್ತನು ಮುಂದಿನ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿರುತ್ತಾನೆ.

ಅರ್ಥಃ— ಕೊಯ್ಯೋಣ ಕಡಿಯೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಉತ್ಪಲಪತ್ರ ಅಧ್ಯರ್ಥಧಾರವೆಂಬ ಎರಡು ಶಸ್ತ್ರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಮೂಗು ಕಿವಿಗಳ ಅರ್ಶದ ಭೇದನಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಧಾಂಗುಲ ಧಾರೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ಪಮುಖವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೭||)

ಹುಡುಕಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಏಷಣೀ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗತೇರನ್ನೇಷಣೀ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಾ ಗಂಡೂಪದಮುಖ್ಯಿಷಣೀ ||೮||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಡೀ ವ್ರಣದ ಗತಿಯನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ನುಣುಪಾದ, ಮಳೆಹುಳದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಏಷಣೀ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೮)

ಸೀಳುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಏಷಣೀ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೇದನಾರ್ಥೇಪರಾ ಸೂಚೀಮುಖಾ ಮೂಲನಿವಿಷ್ಟಾ ||

ಅರ್ಥಃ— ಸೀಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ತೂತುಳ್ಳ ಸೂಚೀಮುಖ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಏಷಣೀ ಇರುತ್ತದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಇದರಿಂದ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಪಾರ ಹಚ್ಚಿದ ಧಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಡೆಯುವರು. (೯||)

ವೇತಸ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವೇತಸಂ ವ್ಯಥನೇ.....

ಅರ್ಥಃ— ಕಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ (ಬೆತ್ತದ ಎಲೆಯಂಥ ವೇತಸವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವು ಇರುತ್ತದೆ. (೧೦||)

ಶರಾರೀಮುಖ, ತ್ರಿಕೂರ್ಚಕ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.ಸ್ರಾವ್ಯೇ ಶರಾರ್ಯಾಸ್ಯ ತ್ರಿಕೂರ್ಚಕೇ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ— ಶರಾರೀ-ಮುಖ, ತ್ರಿಕೂರ್ಚಕವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರಗಳು ಕಚ್ಚು ಹಾಕಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದವುಗಳು. (೧೧)

ಕುಶಸತ್ರ, ಅಟಾಮುಖ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುಶಾಟಾವದನೇ ಸ್ರಾವ್ಯೇ ದ್ವ್ಯಂಗುಲಂ ಸ್ವಾತ್ತಯೋಃ ಫಲಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎರಡು ಬೆರಳು ಎಲೆಯುಳ್ಳ ಕುಶಮುಖ ಅಟಾಮುಖ ಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಶಸ್ತ್ರಗಳು ಸ್ರಾವಕ್ಯಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಿರುತ್ತವೆ. (೯೧)

ಅಂತರ್ಮುಖ-ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತದ್ವದಂತರ್ಮುಖಂ ತಸ್ಯ ಫಲಮಧ್ಯರ್ಥಮಂಗುಲಮ್ ||೧೦||
ಅರ್ಥಚಂದ್ರಾನನಂ ಚೈತತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಒಂದೂವರೆ ಬೆರಳು ಎಲೆಯುಳ್ಳ ಅಂತರ್ಮುಖ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವು ಅದರಂತೆಯೇ ಸ್ರಾವಕ್ಯಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಚಂದ್ರಾಸ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. (೧೦)

ವ್ರೀಹಿಮುಖ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ತಥಾಧ್ಯಧ್ಯರ್ಥಂಗುಲಂ ಫಲೇ ||
ವ್ರೀಹಿವಕ್ತ್ರಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಂ ಚ ತಚ್ಛಿರೋದರಯೋರ್ವ್ಯಧೇ ||೧೧||

ಅರ್ಥಃ—ವ್ರೀಹಿಮುಖ (ಭತ್ತದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ) ಎಂಬ ಒಂದೂವರೆ ಅಂಗುಲದ ಧಾರೆಯುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಶಿರಾ ಉದರಗಳ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೧೧)

ಕುಠಾರೀ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥುಃ ಕುಠಾರೀ ಗೋದಂತಸದೃಶಾರ್ಥಾಗುಲಾನನಾ ||
ತಯೋರ್ಧ್ವದಂಡಯಾ ವಿಧ್ಯೇದುಪರೈಸ್ಥಾಂ ಸ್ಥಿತಾಂ ಶಿರಾಮ್ ||೧೨||

ಅರ್ಥಃ— ಕುಠಾರೀ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವು ದೊಡ್ಡದೂ ಆಕಳ ಹಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದ ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲದ ಎಲೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಉದ್ದವಾದ ಕಾವುಳ್ಳದ್ದೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಎಲಬಿನ ಮೇಲಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. (೧೨)

ಶಲಾಕಾ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾಮ್ರೀ ಶಲಾಕಾ ದ್ವಿಮುಖೀ ಮುಖೇ ಕುರುಬಕಾಕೃತಿಃ ||

ಲಿಂಗನಾಶಂ ತಯಾ ವಿಧ್ಯೇತ್.....

ಅರ್ಥ:- ಮುಳಜಾಜಿಯ ಮೊಗ್ಗಿಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಎರಡು ಮೋರೆಯು ತಾಮ್ರದ ಶಲಾಕೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಲಿಂಗನಾಶ (ಮೋತೀ ಬಿಂದು)ವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೧೨||)

ಅಂಗುಲಿ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಕುರ್ಯಾದಂಗುಲಿಶಸ್ತ್ರಕಮ್ ||೧೩||

ಮುದ್ರಿಕಾನಿರ್ಗತಮುಖಂ ಫಲೇ ತ್ವರ್ಧಾಂಗುಲಾಯತಮ್ ||

ಯೋಗತೋ ವೃದ್ಧಿಪತ್ರೇಣ ಮಂಡಲಾಗ್ರೇಣ ವಾ ಸಮಮ್ ||೧೪||

ತತ್ರದೇಶಿನ್ಯಗ್ರಪರ್ವಪ್ರಮಾಣಾರ್ಪಣಮುದ್ರಿಕಮ್ ||

ಸೂತ್ರಬದ್ಧಂ ಗಲಸ್ರೋತೋರೋಗಚ್ಛೇದನಭೇದನೇ ||೧೫||

ಅರ್ಥ:- ಗಂಟಲದಲ್ಲಿಯ ರೋಗಗಳ ಭೇದನ-ಭೇದನಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗುಲಿ-ಶಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಎಲೆಯು ಅರ್ಧಾಂಗುಲವಿದ್ದು ಆಕಾರವು ವೃದ್ಧಿಪತ್ರ ಅಥವಾ ಮಂಡಲಾಗ್ರದಷ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ. ಮೈದ್ಯನ ತರ್ಜನಿಯ ತುದಿಯ ಗಣಕೆಗೆ ಸೇರುವಷ್ಟು ಒಂದು ಮುದ್ರಿಕೆಯಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖವು ಹೊರಗೆಬರುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ದಾರ ಕಟ್ಟಿ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು. (೧೫)

ಬಡಿಶ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ರಹಣೇ ಶುಂಡಿಕಾರ್ಮಾದೇರ್ಪಡಿತಂ ಸುನತಾನನಮ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥ:- ಕಿರಿನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಗುಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದ ಮಾಂಸ ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೋರೆ ಬಗ್ಗಿದ ಬಡಿಶ (ಗಾಳ) ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೧೬||)

ಕರಪತ್ರ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಛೇದೇಃ ಸ್ಥಾನಂ ಕರಪತ್ರಂ ತು ಖರಧಾರಂ ದಶಾಂಗುಲಮ್ ||೧೬||
ವಿಸ್ತಾರೇ ದ್ವ್ಯಂಗುಲಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಂತಂ ಸುತ್ಸರುಬಂಧನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲಬುಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ಕರಪತ್ರವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಧಾರೆಯು ಬಿರುಸು ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ೧೦ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ೨ ಅಂಗುಲ ಅಗಲ ಇದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಿಡಿಕೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. (೧೬)

ಕರ್ತರೀ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ನಾಯುಸೂತ್ರಕಚಚ್ಛೇದೇ ಕರ್ತರೀ ಕರ್ತರೀನಿಭಾ ||೧೭||

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನಾಯು ದಾರ ಕೇಶಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕತ್ತರಿ ಯಂಥ ಕರ್ತರೀ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೧೭)

ನಖ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಕ್ರಜುಧಾರಂ ದ್ವಿಮುಖಂ ನಖಶಸ್ತ್ರಂ ನನಾಂಗುಲಮ್ ||
ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಲ್ಯೋದ್ಧೃತಿಚ್ಛೇದಭೇದಪ್ರಚ್ಛಾನಲೇಖನೇ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಡೆಯೋಣ ಸೀಳೋಣ ಕಚ್ಚುಹಾಕೋಣ ಕೆರೆಯೋಣಕ್ಕಾಗಿ ೯ ಅಂಗುಲದ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ದೊಂಕು, ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಸರಳ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮುಖವುಳ್ಳ ನಖಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೧೮)

ದಂತಲೇಖನ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಕಧಾರಂ ಚತುಷ್ಪೋಣಂ ಪ್ರಬದ್ಧಾಕೃತಿ ಚೈಕತಃ ||
ದಂತಲೇಖನಕಂ, ತೇನ ಶೋಧಯೇದ್ದಂತಶರ್ಕರಾಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಚತುಷ್ಪೋಣವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಧಾರೆಯು, ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಮಂಡಾದ, ದಂತ ಲೇಖನಕವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ದಂತ-ಶರ್ಕರೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೧೯)

ಮೂರು ಸೂಚಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವೃತ್ತಾ ಗೂಢದೃಢಾಃ ಪಾಶೇ ತಿಸ್ರಃ ಸೂಚ್ಯೋಽತ್ರ ಸೀವನೇ ||
 ಮಾಂಸಲಾನಾಂ ಪ್ರದೇಶಾನಾಂ ತ್ರ್ಯಸ್ರಾ ತ್ರ್ಯಂಗುಲಮಾಯತಾ ||೨೦||
 ಅಲ್ಪಮಾಂಸಾಸ್ಥಿ ಸಂಧಿಸ್ಥವ್ರಣಾನಾಂ ದ್ವ್ಯಂಗುಲಾಯತಾ ||
 ವ್ರೀಹಿವಕ್ತ್ರಾ ಧನುರ್ವಕ್ತ್ರಾ ಪಕ್ಷಾಮಾಶಯಮರ್ಮಸು ||೨೧||
 ಸಾ ಸಾರ್ಥದ್ವ್ಯಂಗುಲಾ.....

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಲಿಯುವದಕ್ಕೆ ತೂತಿನ ಕಡೆಗೆ ಗೂಢ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿ
 ಯಾದ ದುಂಡನ್ನ ೩ ಸೂಚಿಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಮಯ ದೇಶ
 ಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ೩ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಮೂರೇಣಿನ
 ಸೂಚಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ವ್ರಣಗಳಿ
 ಗಾಗಿ ೨ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿದ್ದ ಒಂದು ಸೂಚಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಪಕ್ಷಾ
 ಶಯ ಆಮಾಶಯ ಮರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ ೨|| ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ, ಧನುಷ್ಯ
 ದಂತೆ ಮಣಿದ, ಭತ್ತದಂತೆ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಸೂಚಿ ಇರುತ್ತದೆ. (೨೧)

ಕೂರ್ಚವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಸರ್ವವೃತ್ತಾಸ್ತಾಶ್ಚತುರಂಗುಲಾಃ ||
 ಕೂರ್ಚೋ ವೃತ್ತೈಕಪೀಠಸ್ಥಾಃ ಸಪ್ತಾಽಷ್ಟಾ ವಾ ಸುಬಂಧನಾಃ||೨೨||
 ಸ ಯೋಜ್ಯೋ ನೀಲಿಕಾವ್ಯಂಗಕೇಶಶಾತೇಷು ಕುಟ್ಟಿನೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ದುಂಡಾದ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಉದ್ದವಾದ
 ೭-೮ ಸೂಚಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ದುಂಡನ್ನ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದರೆ
 ಕೂರ್ಚವೆನ್ನುವರು. ಅದನ್ನು ನೀಲಿಕೆ, ವ್ಯಂಗ, ಕೂದಲು ಉದರಿಡ
 ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. (೨೨||)

ಖಜವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅರ್ಧಾಂಗುಲಮುಖೈರ್ವೃತ್ತೈರಷ್ಟಾಭಿಃ ಕಂಟಿಕೈಃ ಖಜಃ ||೨೩||

ಪಾಣಿಭ್ಯಾಂ ಮುಢ್ಯಮಾನೇನ ಘ್ರಾಣಾತ್ತೇನ ಹರೇದಸ್ಯ ಕ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅರ್ಥ ಬೆರಳಿನಷ್ಟು ತುದಿಯುಳ್ಳ ದುಂಡನ್ನ ಎಂಟು ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಡಗೋಲ (ಖಜ) ಇರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕೈಗಳಿಂದ ಕಡೆದು ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೨೩||)

ಯೂಥಿಕಾ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಥನಂ ಕರ್ಣಪಾಲೀನಾಂ ಯೂಥಿಕಾ ಮುಕುಲಾನನಮ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:— ಕಿವಿಯ ಹಾಲಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವದಕ್ಕಾಗಿ ನೊಗ್ಗೆಯ ಮುಖದ ಯೂಥಿಕಾ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. (೨೪)

ಆರಾ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆರಾಧಾಂಗುಲವೃತ್ತಾಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರವೇಶಾ ತಥೋರ್ಧ್ವತಃ ||

ಚತುರಸ್ರಾ ತಯಾ ವಿಧ್ಯೇಚ್ಛೋಫಂ ಪಕ್ಷಾನುಸಂಶಯೇ ||೨೫||

ಕರ್ಣಪಾಲೀಂ ಚ ಬಹಲಾಮ್

ಅರ್ಥ:— ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಾಂಗುಲ ವರ್ತುಲವುಳ್ಳ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟೇ (ಅರ್ಧಾಂಗುಲ) ಚತುಷ್ಕೋಣವುಳ್ಳ ಆರಾ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ಅನು ಸಂಶಯ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಬಾವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಚುಚ್ಚಬೇಕು. ಅರ್ಧಾಂಗುಲವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸಬೇಕು. ದಪ್ಪಾದ ಕಿವಿಯ ಹಾಲಿಯನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ಚುಚ್ಚಬೇಕು. (೨೫|)

ಕರ್ಣಪಾಲೀವೇಧನೀ ಸೂಚಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.ಬಹಲಾಯಾಶ್ಚ ಶಸ್ತ್ರತೇ

ಸೂಚೀ ತ್ರಿಭಾಗಸುಷಿರಾ ತ್ರ್ಯಂಗುಲಾ ಕರ್ಣವೇಧನೀ ||೨೬||

ಅರ್ಥ:— ದಪ್ಪವಾದ ಕಿವಿಯ ಹಾಲಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವದಕ್ಕೆ ಕರ್ಣವೇಧ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಮೂರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿದ್ದು ಅದರ ೩/೪ ಭಾಗ ಪೊಳ್ಳು ಇರುತ್ತದೆ. (೨೬)

ಅನುಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜಲೌಕಃಕ್ಷಾರದಹನಕಾಚೋಪಲನಖಾದಯಃ ||

ಅಲೌಹಾನ್ಯನುಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ತಾನ್ಯೇವಂ ಚ ವಿಕಲ್ಪಯೇತ್ ||೨೭||

ಅಪರಾಣ್ಯಸಿ ಯಂತ್ರಾದೀನ್ಯುಪಯೋಗಂ ಚ ಯೌಗಿಕಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಜಿಗಣೆ, ಕ್ಷಾರ, ಅಗ್ನಿ, ಕಾಜು, ಕಲ್ಲು, ಉಗುರು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಲೋಹದಿಂದಾಗದ ಅನುಶಸ್ತ್ರಗಳು. ಇದರಂತೆ ಎರಡ ನೆಯ ಯಂತ್ರ ಉಪಯಂತ್ರ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಯೋಗ್ಯ ಉಪಯೋಗವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೨೭||)

ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉತ್ಪಾ ಟ್ಟಿಪಾಟ್ಟಿ ಸೀವ್ಯೈಷ್ಯಲೇಖ್ಯಪ್ರಚ್ಛಾನಕುಟ್ಟಿನಮ್ ||೨೮||

ಭೇದ್ಯಂ ಭೇದ್ಯಂ ವ್ಯಥೋ ಮಂಥೋಗ್ರಹೋ ದಾಹಶ್ಚ ತತ್ಕ್ರಿಯಾಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಕಿತ್ತೋಣ, ಹರಿಯೋಣ, ಹೊಲಿಯೋಣ, ಹುಡುಕೋಣ, ಕೆರೆಯೋಣ, ಕಚ್ಚುಹಾಕೋಣ, ಕುಟ್ಟೋಣ, ಕೊಯ್ಯೋಣ, ಒಡೆಯೋಣ, ಕುಕ್ಕೋಣ, ಕಡಿಯೋಣ, ಹಿಡಿಯೋಣ, ಮತ್ತು ಸುಡೋಣ—ಇವು ಶಸ್ತ್ರದ ಕರ್ಮಗಳು. (೨೮||)

ಶಸ್ತ್ರದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುಂಠಖಂಡತನುಸ್ಥೂಲದ್ರಸ್ವದೀರ್ಘತ್ವವಕ್ರತಾಃ ||೨೯||

ಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಖರಧಾರತ್ವಮಷ್ಟೌ ದೋಷಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೊಂಡ ಇರೋಣ, ಸೀಳುವಿಕೆ, ಬಹಳ ದಪ್ಪ ಅಥವಾ ತೆಳ್ಳ ಗಿರೋಣ, ಬಹಳ ಉದ್ದ ಅಥವಾ ಗಿಡ್ಡ ಇರೋಣ, ಡೊಂಕು ಇರೋಣ, ಬಿರುಸು ಧಾರೆ, ಇವು ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಎಂಟು ದೋಷಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (೨೯||)

ಶಸ್ತ್ರಗ್ರಹಣ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೇದಭೇದನಲೇಖ್ಯಾರ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ವೃಂತಫಲಾಂತರೇ ||೩೦||
ತರ್ಜನೀಮಧ್ಯಮಾಂಗುಷ್ಠೈರ್ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ಸುಸಮಾಹಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೊಯ್ಯೋಣ, ಒಡೆಯೋಣ, ಕೆರೆಯೋಣ ಈ ಕಾರ್ಯ
ಗಳಲ್ಲಿ ತರ್ಜನೀ ಮಧ್ಯಮ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಕೆ ಎಲೆಗಳ
ನಡುವೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. (೩೦||)

ವಿಸ್ತಾವಣಾನಿ ವೃಂತಾಗ್ರೇ ತರ್ಜನ್ಯಂಗುಷ್ಠಕೇನ ಚ ||೩೧||

ತಲಪ್ರಚ್ಛನ್ನವೃಂತಾಗ್ರಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ವ್ರೀಹಿಮುಖಂ ಮುಖೇ ||
ಮೂಲೇಷ್ವಾಹರಣಾರ್ಥಾನಿ ಕ್ರಿಯಾಸೌಕರ್ಯತೋಽಪರಮ್ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತಸ್ತಾವನ ಮಾಡುವವುಗಳನ್ನು ತರ್ಜನೀ ಮತ್ತು
ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ಹಿಡಿಕೆಯ ತುದಿಗೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ವ್ರೀಹಿಮುಖ-ಶಸ್ತ್ರ
ವನ್ನು ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಕೆಯ ತುದಿಯು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಅದರ ಮುಖ
ದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿದ್ದ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು
ಬೊಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಸುಲಭ
ವಾಗುವಂತೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. (೩೨)

ಶಸ್ತ್ರಕೋಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಾನ್ನನಾಂಗುಲವಿಸ್ತಾರಃ ಸುಘನೋ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಃ ||
ಕ್ಷೌಮಪತ್ರೋಣಕೌಶೇಯದುಕೂಲನ್ಯುದುಚರ್ಮಜಃ ||೩೩||
ವಿನ್ಯಸ್ತಪಾಶಃ ಸುಸ್ಮೃತಃ ಸಾಂತರೋರ್ಣಾಸ್ಥಶಸ್ತ್ರಕಃ ||
ಶಲಾಕಾಪಿಹಿತಾಸ್ಯಶ್ಚ ಶಸ್ತ್ರಕೋಶಃ ಸುಸಂಚಯಃ ||೩೪||

ಅರ್ಥಃ— ಶಸ್ತ್ರಕೋಶವು ೯ ಅಂಗುಲ ವಿಸ್ತಾರ ೧೨ ಅಂಗುಲ
ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾದದ್ದೂ ತಾಗ ಧೌತ-ರೇಶಿಮೆ ರೇಶಿಮೆ ಮೆತ್ತನ್ನ
ಅರಿವೆ ಅಥವಾ ಮೃದು ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು ಇರಬೇಕು. ಚನ್ನಾಗಿ
ಹೊಲಿದದ್ದೂ ನಡುನಡುವೆ ಉಣ್ಣಿ ಹಾಕಿ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಇಡುವಂತೆ

ಮಾಡಿದ್ದೂ ಬಹಳ ಶಸ್ತ್ರಗಳು ಹಿಡಿಯುವಂಥದೂ ಸರಗುಣಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಇರಬೇಕು. ಅದರ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಶಲಾಕೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರಬೇಕು. (೩೪)

ಸುಕುಮಾರ ಜನರಿಗಾಗಿ ಜಿಗಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜಲಾಕಸಸ್ತು ಸುಖಿನಾಂ ರಕ್ತಸ್ರಾವನಾಯ ಯೋಜಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಸುಖಿ ಜನರ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ಯಂತ್ರದ ಬದಲಾಗಿ ಜಿಗಣಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. (೩೫||)

ದುಷ್ಪಾಂಬುಮತ್ಸ್ಯಭೇಕಾಹಿಶವಕೋಢಮಲೋದ್ಭವಾಃ ||೩೫||
ರಕ್ತಾಃ ಶ್ವೇತಾ ಭೃಶಂ ಕೃಷ್ಣಾಶ್ಚಪಲಾಃ ಸ್ಥೂಲಪಿಚ್ಛಿಲಾಃ ||
ಇಂದ್ರಾಯುಧವಿಚಿತ್ರೋರ್ಧ್ವರಾಜಯೋ ರೋಮಶಾಶ್ಚ ತಾಃ ||೩೬||
ಸವಿಸಾ ವರ್ಜಯೇತ್... ..

ಅರ್ಥ:— ಕೆಟ್ಟ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೀನು ಕಪ್ಪೆ ಹಾವುಗಳ ಶರೀರ ಕೊಳೆಯೋಣದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಕೆಂಪು ಬಿಳಿ ಬಹಳ ಕಪ್ಪು ಚಂಚಲ ದಪ್ಪ ಹೆಡಸ್ತೆಡಸು ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ವಿಚಿತ್ರ ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ, ಮೈಮೇಲೆ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳ ಜಿಗಣಿಕೆಗಳು ವಿಷಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. (೩೬|)

.....ತಾಭಿಃ ಕಂಡೂಪಾಕಜ್ವರಭ್ರಮಾಃ ||
ವಿಷಪಿತ್ತಾಸ್ರನುತ್ಕಾಂಯಂ ತತ್ರ.....

ಅರ್ಥ:— ಅವುಗಳಿಂದ ತಿಂಡಿ ಪಾಕ ಜ್ವರ ಭ್ರಮೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಷ ಮತ್ತು ರಕ್ತ-ಪಿತ್ತ-ನಾಶಕ ಉಪಾಯಮಾಡಬೇಕು.

.....ಶುದ್ಧಾಂಬುಜಾಃ ಪುನಃ ||೩೭||
ನಿರ್ವಿಷಾಃ ಶೈವಲಶ್ಯಾವಾ ನೃತ್ವಾ ನೀಲೋರ್ಧ್ವರಾಜಯಃ ||
ಕಷಾಯಪೃಷ್ಠಾಸ್ತನ್ಧಂಗೈಃ ಕಿಂಚಿತ್ಪೀತೋದರಾಶ್ಚ ಯಾಃ ||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಆದರೆ ಶುದ್ಧ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವು ಹಾವಸಿಯಂತೆ ಹಸರುಗಟ್ಟು, ದುಂಡ, ಮೇಲೆ ಕರೆ ಉದ್ದ ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳಂಥವೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಟ್ಟು ಬಣ್ಣದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ, ಬಡಕ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳದಿ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳಂಥವೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವು ನಿರ್ವಿಷ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೩೮)

ತಾ ಅಪ್ಯಸನ್ಯಗ್ವಮನಾತ್ಮತತಂ ಚ ನಿಪಾತನಾತ್ ||

ಸೀದಂತೀಃ ಸಲಿಲಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರಕ್ತಮತ್ತಾ ಇತಿ ತ್ಯಜೇತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳಾದರೂ ನೆಟ್ಟಗೆ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸದೆ ಹೋದರೆ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಿದರೆ ರಕ್ತದಿಂದ ಮತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಲು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಅವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು (ಹಚ್ಚಬಾರದು.) (೩೯)

ಅಥೇತರಾ ನಿಶಾಕಲ್ಪಯುಕ್ತೇಽಂಭಸಿ ಪರಿಪ್ಲುತಾಃ ||

ಅನಂತಿಸೋಮೇ ತಕ್ರೇ ವಾ ಪುನಶ್ಚಾಶ್ವಾಸಿತಾ ಜಲೇ ||೪೦||

ಲಾಗಯೇದ್‌ಘೃತಮೃತ್ಸನ್ಯಶಸ್ತ್ರರಕ್ತನಿಪಾತನೈಃ ||

ಪಿಬಂತೀರುನ್ಮತಸ್ಕಂಧಾಶ್ವಾದಯೇನ್ಮೃದುನಾಸಸಾ ||೪೧||

ಅರ್ಥಃ— ಆಗ್ಗೆ ಬೇರೆ(ಚಲೋ)ಜಿಗಳೆಗಳನ್ನು ಅರಿವಣದ ಕಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಂಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದು ಆ ಮೇಲೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಹಚ್ಚುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪ ಮಣ್ಣು ಮೊಲೆಹಾಲು ಹಚ್ಚಿ ಅಥವಾ ರಕ್ತ ತೆಗೆದು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯಹತ್ತಲು ಅವುಗಳ ಹೆಗಲು ಗಡುತರವಾಗಹತ್ತುವದು. ಆಗ್ಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತನ್ನ ಅರಿವೆ ಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಬೇಕು. (೪೧)

ಸಂಪ್ರಕ್ತಾದ್ವಿಷ್ಯಶುದ್ಧಾಸ್ತ್ರಾಜ್ಜಲೌಕಾ ದುಷ್ಪಶೋಣಿತಮ್ ||

ಅದತ್ತೇ ಪ್ರಥಮಂ ಹಂಸಃ ಕ್ಷೀರಂ ಕ್ಷೀರೋದಕಾದಿವ ||೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ಹಂಸವು ನೀರು ಕೂಡಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಹಾಲನ್ನೇ ಮಾತ್ರ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಜಿಗಳಿಯು ಶುದ್ಧ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ ಅಶುದ್ಧ ರಕ್ತವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದು. (೪೨)

ದಂಶಸ್ಯತೋದೇ ಕಂಡ್ವಾಂ ವಾ ಮೋಕ್ಷಯೇದ್ವಾನುಯೇಚ್ಛತಾಮ್ ||
ಪಟುತ್ಯೈಲಾಕ್ತವದನಾಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ ಕಂಡನರೂಕ್ಷಿತಾಮ್ ||೪೩||

ಅರ್ಥಃ— ದಂಶವು ಉರಿಯಹತ್ತಿದರೆ ಅಥವಾ ತುರಿಸಹತ್ತಿದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅದರ ಬಾಯಿಗೆ ಉಪ್ಪು ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟು ಅದರ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ರುಕ್ಷಮಾಡಿ ಕಾರಿಸಬೇಕು (೪೩)

ರಕ್ಷನ್ ರಕ್ತಮದಾಧ್ವಯಃ ಸಪ್ತಾಹಂ ತಾ ನ ಪಾತಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಮೇಲೆ ೭ ದಿವಸಗಳ ವರೆಗೆ ಅವನ್ನು ಹಚ್ಚಬಾರದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ರಕ್ತದಿಂದ ಮತ್ತವಾಗುವವು. (೪೩||)

ಪೂರ್ವನತ್ ಪಟುತಾ ದಾಢ್ಯಂ ಸನ್ಯುಗ್ವಾಂತೇ ಜಲೌಕಸಾಮ್ |೪೪|

ಅರ್ಥಃ— ಜಿಗಳೆಗಳಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಲು ಅವು ಮೊದಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚುರುಕು ಆಗುವವು. (೪೪)

ಕ್ಲಮೋಽತಿಯೋಗಾನ್ಮೃತ್ಯುರ್ವಾ ದುರ್ವಾಂತೇ ಸ್ತಬ್ಧತಾ ಮದಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಮನವು ಅತಿಯಾಗಲು ದಣುವು ಅಥವಾ ಮೃತ್ಯುವು ಉಂಟಾಗುವದು ನೆಟ್ಟಗೆ ವಮನವಾಗದಿರಲು ಸ್ತಬ್ಧ ಮತ್ತು ಉನ್ನತವಾಗುವವು. (೪೪||)

ಅನ್ಯತ್ರಾನ್ಯತ್ರ ತಾಃ ಸ್ಥಾಪ್ಯಾ ಘಟೇ ಮೃತ್ಸ್ಮಾ ಬುಗಭಿಣಿ ||೪೫||
ಲಾಲಾದಿಕೋಢನಾಶಾರ್ಥಂ ಸವಿಷಾಃ ಸ್ತುಸ್ತದನ್ವಯಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅವುಗಳನ್ನು ಮಣ್ಣು ನೀರು ಹಾಕಿದ ಗಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಜೊಲ್ಲು ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಕೊಳೆಯ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅವು ವಿಷಯುಕ್ತವಾಗುವವು. (೪೫||)

ವಾತಾದಿಧಾನು ವಾ ಶೃಂಗಜಲೌಕೋಲಾಬುಭಿಃ ಕ್ರಮಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ - ಅಥವಾ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಕ್ರಮದಿಂದ ತುಂಬಡಿ, ಜಿಗಳೆ, ಅಲಾಬುಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು.
(೫೪||)

ಸ್ರತಾಸೃಜಃ ಪ್ರದೇಹಾದ್ಯೈಃ ಶೀತೈಃ ಸ್ವಾದ್ವಾಯುಕೋಪತಃ ||೫೫||
ಸತೋದಕಂಡೂಃ ಶೋಫಸ್ತಂ ಸರ್ಪಿಷೋಷ್ಣೇನ ಸೇಚಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ - ರಕ್ತಸ್ತಾವವಾದವನಿಗೆ ಶೀತ-ಲೇಪ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ವಾಯು ಕೋಪವಾಗುವದು. ಅದರಿಂದ ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ ತಿಂಡಿ ಬಾವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಉಷ್ಣ ಘೃತದ ಸೇಚನ ಮಾಡಬೇಕು.
(೫೫||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿರ್ನಾಮು ಪಡ್ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ |

ಇತಿ ಶ್ರೀ ಮದಾಪ್ಯಬಾಬಾಚಾರ್ಯಸೂಚ್ಯಪಾದಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ಶಸ್ತ್ರವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೬ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುಹು.

೨೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶಗತವಾದ ರಕ್ತ-ಸೇಚನವನ್ನು ಶೃಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ ರಕ್ತದ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಆಶ್ರಯವಾದ ಶಿರೆಯ ಭೇದ ವಿಧಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಸಿರಾ*ವ್ಯಧವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಸಿರಾವ್ಯಧವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ನಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಮಧುರಂ ಲವಣಂ ಕಿಂಚಿದಶೀತೋಷ್ಣಮಸಂಹತಮ್ ||

ಸದ್ಗೋದ್ರಗೋಪಹೇಮಾವಿಶಲೋಹಿತಲೋಹಿತಮ್ ||೧||

ಲೋಹಿತಂ ಪ್ರವದೇಚ್ಛುಧ್ಧಂ ತನೋಸ್ತೇನೈವ ಚ ಸ್ಥಿತಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಧುರ, ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ, ಸ್ವಲ್ಪ ಶೀತ, ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ, ದ್ರವ, ಕೆಂಪು-ಕಮಲ ಇಂದ್ರಗೋಪ (ರೇಶ್ಮೀಹುಳ) ಮಂಜಿಷ್ಠ ಕುರಿಯ ರಕ್ತ ಮೊಲದ ರಕ್ತಗಳಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ರಕ್ತವು ಶುದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಂದಲೇ ಶರೀರದ ಇರುವಿಕೆಯು. (೧||)

ತಪ್ತಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಲೈಃ ಪ್ರಾಯೋ ದೂಷ್ಯತೇ ಕುರುತೇ ತತಃ ||೨||

ವಿಸರ್ಪವಿದ್ರಧಿಪ್ಲೀಹಗುಲ್ಮಗ್ನಿಸದನಜ್ವರಾನ್ ||

ಮುಖನೇತ್ರಶಿರೋರೋಗಮದತ್ಯಡ್ ಲವಣಾಸ್ಯತಾಃ ||೩||

ಕುಷ್ಠವಾತಾಸ್ರಪಿತ್ತಾಸ್ರಕಟ್ಟಿಮ್ಲೋದ್ಗಿರಣಭ್ರಮಾನ್ ||

* ಸಿರಾವ್ಯಧವಿಧಿಯನ್ನು ಚರಕದ ಸೂ. ೨೪ ನೇ, ಸುಶ್ರುತದ ಸೂಂ ೧೪ ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೩೬ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಥಃ— ಅದು ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಕಾರಕ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ದುಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ವಿಸರ್ಪ, ವಿದ್ರಧಿ, ನೀರಬಿಲ್ಲಿ, ಗುಲ್ಮ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಜ್ವರ, ಮುಖರೋಗ, ನೇತ್ರರೋಗ, ಶಿರೋರೋಗ, ಮದ, ನೀರಡಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಉಪ್ಪಾಗೋಣ, ಕುಷ್ಠ, ವಾತ ರಕ್ತ, ಪಿತ್ತ ರಕ್ತ, ಕಾರ ಹುಳಿ ತೇಗು, ಭ್ರಮಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೩||

ಶೀತೋಷ್ಣ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರೂಕ್ಷಾದ್ಯೈರುಪಕ್ರಾಂತಾಶ್ಚ ಯೇ ಗದಾಃ ||೪||
ಸನ್ಮುಕ್ ಸಾಧ್ಯಾ ನ ಸಿದ್ಧಂತಿ ತೇ ಚ ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜಾಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವ ರೋಗಗಳು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದು ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರುಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ತರದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದಲೂ ನೆಟ್ಟಗಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ ಅವು ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದಂಟಾದವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೪||

ತೇಷು ಸ್ರಾವಯಿತುಂ ರಕ್ತಮುದ್ರಿಕ್ತಂ ವ್ಯಧಯೇತ್ಸಿರಾಮ್ ||೫||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕುಪಿತವಾದ ರಕ್ತದ ಸ್ರಾವಕ್ಕಾಗಿ ಶಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕು. (೫||

ಸಿರಾನ್ಯಥಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ತೂನಷೋಡಶಾತೀತಸಪ್ತತ್ವಬ್ಧಸ್ತುತಾಸೃಜಾಮ್ ||

ಅಸ್ನಿಗ್ಧಾಸ್ವೇದಿತಾತ್ಯರ್ಥಸ್ವೇದಿತಾನಿಲರೋಗಿಣಾಮ್ ||೬||

ಗರ್ಭಿಣೀಸೂತಿಕಾಜೀರ್ಣಪಿತ್ತಾಸ್ತ್ರಶ್ವಾಸಕಾಸಿನಾಮ್ ||

ಅತಿಸಾರೋದರಚ್ಛೇದಿಸಾಂಡುಸರ್ವಾಂಗಶೋಫಿನಾಮ್ ||೭||

ಸ್ನೇಹಪೀತೇ ಪ್ರಯುಕ್ತೇಷು ತಥಾ ಪಂಚಸು ಕರ್ಮಸು ||

ನಾಯಂತ್ರಿತಾಂ ಸಿರಾಂ ನಿಧ್ಯೇನ್ಮ ತಿರ್ಯಗ್ನಾಪ್ಯನುತ್ಥಿತಾಮ್ ||೮||

ನಾತಿಶೀತೋಷ್ಣ ವಾತಾಭ್ರೇಷ್ವನ್ಯತ್ರಾತ್ಮಯಿಕಾದ್ಗದಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆದರೆ ೧೬ ಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ವಯಸ್ಸಿನ, ೭೦ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಿನ, ರಕ್ತ ತೆಗಿಸಿಕೊಂಡವನ, ಸ್ನೇಹ ಅಥವಾ ಸ್ವೇದ ಮಾಡಿ ಸಿಕೊಳ್ಳದವನ, ಬಹಳ ಸ್ನೇಹ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನ, ವಾತ ರೋಗಿಯ,

ಗರ್ಭಿಣಿ ಬಾಣಂತಿ ಅರ್ಜೀರ್ಣ-ರೋಗಿಗಳ, ರಕ್ತ ಪಿತ್ತ ಶ್ವಾಸ ಕಾಸ ಅತಿಸಾರ, ಉದರ, ವಾಂತಿ, ಪಾಂಡು, ಸರ್ವಾಂಗ ಬಾವುಗಳುಳ್ಳವರ, ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿದ, ವಮನ ಮುಂತಾದ ಪಂಚಕರ್ಮಮಾಡಿಕೊಂಡ ಜನರ ಸಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬಾರದು. ಕಟ್ಟಿದೇ ಇದ್ದ ಉಬ್ಬಿ ಬರದೇ ಇದ್ದ ಸಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬಾರದು. ಅದನ್ನು ಡೊಂಕಾಗಿ ಕಡಿಯಬಾರದು. ಮತ್ತು ಭಯಂಕರ ರೋಗದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಅತಿ ಶೀತ, ಅತಿ ಉಷ್ಣ, ಅತಿ ವಾಯು, ಮೋಡಗಳುಳ್ಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಡಿಯಬಾರದು. (೮॥)

ಶಿರೋನೇತ್ರವಿಕಾರೇಷು ಲಲಾಟ್ಯಾಂ ಮೋಕ್ಷಯೇತ್ಸಿರಾಮ್ ||೯॥
ಅಪಾಂಗ್ಯಾಮುಪನಾಸ್ನಾಂ ವಾ ಕರ್ಣರೋಗೇಷು ಕರ್ಣಜಾಮ್ ||
ನಾಸಾರೋಗೇಷು ನಾಸಾಗ್ರೇ ಸ್ಥಿತಾಂ ನಾಸಾಲಲಾಟಯೋಃ ||೧೦॥
ಪೀನಸೇ.....

ಅರ್ಥ:— ತಲೆ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿನ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಲಲಾಟ ಅಪಾಂಗ ಅಥವಾ ಮೂಗಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು, ಕರ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯ ಹತ್ತರವಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು, ಮೂಗಿನ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು, ನೆಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಗು ಹಣೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯ ಬೇಕು. (೧೦॥)

.....ಮುಖರೋಗೇಷು ಜಿಹ್ವಾಷ್ಣಹನುತಾಲುಗಾಃ ||
ಜತ್ಸ್ರಾರ್ಧಗ್ರಂಥಿಷು ಗ್ರೀವಾಕಂಠಶಂಖಶಿರಃಪ್ರಿತಾಃ, ||೧೧॥
ಉರೋಽಪಾಂಗಲಲಾಟಸ್ಥಾ ಉನ್ಮಾದೇಽಪಸ್ಮೃತೌ ಪುನಃ ||
ಹನುಸಂಧೌ ಸಮಸ್ತೇ ವಾ ಸಿರಾಂ ಭ್ರೂಮಧ್ಯಗಾಮಿನೀಮ್, ||೧೨॥
ವಿದ್ರಧೌ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೇ ಚ ಪಾರ್ಶ್ವಕಷ್ಟಾಸ್ತನಾಂತರೇ, ||
ತೃತೀಯಕೇಂಽಸಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ, ಸ್ಕಂಧಸ್ಯಾಭಶ್ಚತುರ್ಥಕೇ, ||೧೩॥
ಪ್ರನಾಹಿಕಾಯಾಂ ಶೂಲಿನ್ಯಾಂ ಶ್ರೋಣಿತೋ ದ್ವ್ಯಂಗುಲೇ
ಸ್ಥಿತಾಮ್,
ಶುಕ್ರಮೇಢ್ರಾಮಯೇ ಮೇಢ್ರೇ, ಊರುಗಾಂ ಗಲಗಂಡಯೋಃ
||೧೪॥

ಗೃಧ್ರಸ್ಯಾಂ ಜಾನುನೋಽಧಸ್ತಾದೂರ್ಧ್ವಂ ವಾ ಚತುರಂಗುಲೇ, ||
ಇಂದ್ರಬಸ್ತೇರಥೋಽಪಚ್ಯಾಂ ದ್ವ್ಯಂಗುಲೇ, ಚತುರಂಗುಲೇ ||೧೫||

ಊರ್ಧ್ವಂ ಗುಲ್ಫಸ್ಯ ಸಕ್ಲೈತೌ ತಥಾ ಕ್ರೋಷ್ಯಕಶೀರ್ಷಕೇ, ||
ಪಾದದಾಹೇ ಖುಡೇ ಹರ್ಷೇ ವಿಪಾದ್ಯಾಂ ವಾತಕಂಟಿಕೇ ||೧೬||

ಚಿಪ್ಪೇ ಚ ದ್ವ್ಯಂಗುಲೇ ವಿಧೈದುಪರಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಮುರ್ಮುಖಃ, ||
ಗೃಧ್ರಸ್ಯಾಮಿವ ವಿಶ್ವಾಚ್ಯಾಂ, ಯಥೋಕ್ತಾನಾಮದರ್ಶನೇ ||೧೭||

ಮುರ್ಮುಖೇನೇ ಯಥಾಸನ್ನೇ ದೇಶೇಽನ್ಯಾಂ ವೃಧಯೇತ್ ಸಿರಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮುಖರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆ ತುಟಿ ಗದ್ದೆ ಅಂಗಳಕೆಳಗಿದ್ದ, ಜತ್ತುವಿನ ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ತಿಗೆ ಕಿವಿ ಕಪಾಳ ತಲೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ, ಉನ್ಮಾದದಲ್ಲಿ ಎದೆ ಅಪಾಂಗ ಹಣೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ, ಅಪಸ್ಮಾರದಲ್ಲಿ ಗದ್ದದ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಥವಾ ಈ ಎಲ್ಲ ಶಿರೋನೇತ್ರಾದಿ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿರೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಕುರುವು ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ಬಗಲು ಸ್ತನಗಳ ನಡುವಿನ, ತೃತೀಯಕ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೆಗಲಿನ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ, ಚತುರ್ಥಕ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂಧದ ಕೆಳಗಿದ್ದ, ಶೂಲವುಳ್ಳ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಗದಿಂದ ಎರಡು ಬೆರಳಿನ ಅಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ, ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಶಿಶ್ನ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶ್ನದಲ್ಲಿದ್ದ, ಗಲ-ರೋಗ ಗಂಡ-ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದ, ಗೃಧ್ರಸಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಳಕಾಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಅಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ, ಅಪಚೀ (ಗಂಡಮಾಲೆ) ರೋಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಬಸ್ತಿಯ (ಮುರ್ಮುಖೇಷ) ಕೆಳಗೆ ೨ ಬೆರಳಿನ ಕೆಳಗಿದ್ದ, ತೊಡೆಯ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಷ್ಯಕ ಶೀರ್ಷದಲ್ಲಿ-ಗುಲ್ಫ (ಹದಡ) ದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಬಟ್ಟಿನ ಮೇಲಿದ್ದ, ಪಾದದಾಹ ವಾತರಕ್ತ ಪಾದಹರ್ಷ ವಿಪಾದಿಕೆ ವಾತಕಂಟಿಕ ಚಿಪ್ಪ (ನಖರೋಗ) ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವೆಂಬ (ಹೆಬ್ಬಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯ) ಮುರ್ಮದ ಎರಡು ಬೆರಳುಗಳ ಮೇಲಿದ್ದ, ವಿಶ್ವಾಚೀ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಗೃಧ್ರಸಿಯಂತೆ (ಮೊಳಕಾಲ ಕೆಳಗಿನ) ಶಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕು. ಹೇಳಿದ ಶಿರೆಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣದಿರಲು ಮುರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಎರಡನೇ ಶಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕು. (೧೭||)

ಶಿರಾವ್ಯಧವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ಸ್ನಿಗ್ಧತನುಃ ಸಜ್ಜ ಸರ್ವೋಪಕರಣೋ ಬಲೀ ||೧೮||

ಕೃತಸ್ವಸ್ತ್ರಯನಃ ಸ್ನಿಗ್ಧರಸಾನ್ನಪ್ರತಿಭೋಜಿತಃ ||

ಅಗ್ನಿ ತಾಪಾತಪಸ್ವಿನೋ ಜಾನೂಚ್ಛಾಸನಸಂಸ್ಥಿತಃ ||೧೯||

ಮೃದುಪಟ್ಟಾತ್ತಕೇಶಾಂತೋ ಜಾನುಸ್ಥಾಪಿತಕೂರ್ಪರಃ ||

ಮುಷ್ಟಿಭ್ಯಾಂ ವಸ್ತ್ರಗರ್ಭಾಭ್ಯಾಂ ಮನ್ಯೇ ಗಾಢಂ ನಿಪೀಡಯೇತ್ ||೨೦||

ದಂತಪ್ರಪೀಡನೋತ್ಕಾಸಗಂಡಾಧ್ಮನಾನಿ ಚಾಚರೇತ್ ||

ಪೃಷ್ಠತೋ ಯಂತ್ರಯೇಚ್ಛೇನಂ ವಸ್ತ್ರಮಾವೇಷ್ಯಯನ್ನರಃ ||೨೧||

ಕಂಧರಾಯಾಂ ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ನೃಸ್ಯಾಂತರ್ವಾಮತರ್ಜನೀಮ್ ||

ಏಷೋಣಂತರ್ಮುಖವರ್ಜ್ಯಾನಾಂ ಸಿರಾಣಾಂ ಯಂತ್ರಣೇ ವಿಧಿಃ ||೨೨||

ಅರ್ಥಃ— ಶಿರಾವ್ಯಧ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಬಲಿಷ್ಠನೂ ಸ್ನೇಹ ಪಾನ ಮಾಡಿದವನೂ ಇರಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಮಾಂಸರಸ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡಿ ಬೆಂಕಿ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲುಗಳಿಂದ ಕಾಸಿಕೊಂಡು ಮೊಳಕಾಲು ಮಟ್ಟ ಎತ್ತರವಾದ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಬೇಕು. ಮೆತ್ತಗಿನ ಅರಿವೆಯಿಂದ ಕೂದಲುಗಳ ಕಡೆಯಭಾಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಮೊಳಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಮೊಳಕೈಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ (ಹೆಡಕ) ವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಒತ್ತಬೇಕು. ಹೆಲ್ಲು ಕಡಿಯಬೇಕು. ಕೆಮ್ಮಬೇಕು. ಗಲ್ಲಗಳನ್ನು ಉಬ್ಬಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬನು ನಿಂತು ಅವನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಅರಿವೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಎಡ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಹಾಕಿ ಸುತ್ತಿ ಅವನನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಬಿಗಿಯಬೇಕು. ಮುಖದ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಕಡೆಯ ಶಿರಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಇದೇ ನಿಯಮವಿರುವದು.

(೨೨)

ತತೋ ಮಧ್ಯಮಯಾಂಗುಲ್ಯಾ ವೈದ್ಯೋಽಂಗುಷ್ಠವಿಮುಕ್ತಯಾ ||
ತಾಡಯೇತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಆಮೇಲೆ ವೈದ್ಯನು ಹೆಬ್ಬು ಟ್ಟಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಡುಬೆರ
ಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊರಿ ಅದರಿಂದ ಚಿಟಿಕೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕು (೨೨)

.....ಉತ್ಥಿತಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸ್ಪರ್ಶಾಂಗುಷ್ಠಪ್ರಸೀಡನೈಃ ||೨೩||

ಕುಠಾರ್ಯಾ ಲಕ್ಷಯೇನ್ಮಧ್ಯೇ ವಾಮಹಸ್ತಗೃಹೀತಯಾ ||
ಫಲೋದ್ದೇಶೇ ಸುನಿಷ್ಕಂಪಂ ಸಿರಾಂ, ತದ್ವಚ್ಚ ನೋಕ್ಷಯೇತ್ ||೨೪||
ತಾಡಯನ್ ಪ್ರಸೀಡಯೇಚ್ಛೇನಾಂ.....

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಒತ್ತುವದಿಂದ
ಸಿರೆಯು ಉಬ್ಬಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಕೊಂಡು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಕುಠಾರೀ-ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು
ತಕ್ಕೊಂಡು ಫಲದ ಸ್ಥಾನವಾದಂಥ ಸಿರೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೈ ನಡುಗಿಸದೇ
ಇಡಬೇಕು. ಮೊದಲಿನಂತೆ ಚಿಟಿಕೆ ಬಡಿದು ಅದನ್ನು ಸೀಳಬೇಕು ಮತ್ತು
ಅದನ್ನು ಹಿಂಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸಿರಾಮೋಕ್ಷ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೪)

.....ವಿಧೇದ್ವೀಹಿಮುಖೇನ ತು ||

ಅಂಗುಷ್ಠೇನೋನ್ನಮಯ್ಯಾಗ್ರೇ ನಾಸಿಕಾಮುಪನಾಸಿಕಾಮ್ ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಗಿನ ತುದಿಯನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕಿತ್ತಿ
ಮೂಗಿನ ಹತ್ತರದ ಸಿರೆಯನ್ನು ವ್ರೀಹಿಮುಖಯಂತ್ರದಿಂದ ಸೀಳಬೇಕು.

ಅಭ್ಯುನ್ನತವಿದಷ್ಟಾಗ್ರಜಿಹ್ವಸ್ಯಾಧಸ್ತದಾಶ್ರಯಾಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ನಾಲಿಗೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಸಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕಾದರೆ
ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕಿತ್ತಿ ಅದರ ತುದಿಯನ್ನು ಹೆಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಒತ್ತಿ
ಹಿಡಿದಮೇಲೆ ಭೇದಿಸಬೇಕು. (೨೫)

ಯಂತ್ರಯೇತ್ ಸ್ತನಯೋರೂರ್ಧ್ವಂ ಗ್ರೀವಾಶ್ರಿತಸಿರಾಂಧೇ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿರಾವ್ಯಥೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅರಿವೆ
ಗಳಿಂದ ಮೊಲೆಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಿಗಿಯಬೇಕು. (೨೬)

ಪಾಷಾಣಗರ್ಭಹಸ್ತಸ್ಯ ಜಾನುಸ್ಥೇ ಪ್ರಸೃತೇ ಭುಜೇ ||
ಕುಷ್ಠೇರಾರಭ್ಯ ವೃದಿತೇ ವಿಧೈವ್ಯದ್ವ್ಯೋರ್ಧ್ವ ಪಟ್ಟಿಕೇ ||೨೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಹಿಡಿಸಿ ಮೊಳಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ
ಇಟ್ಟು ಕೈ ಚಾಚಿದ ನಂತರ ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆಯವರೆಗೆ ಮೈಯನ್ನು ಒತ್ತಿ
ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರಿವೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ ಭುಜದಲ್ಲಿಯೆ ಸಿರೆಯನ್ನು
ಕೊಯ್ಯಬೇಕು. (೨೭)

ವಿಧೈವ್ಯದ್ವ್ಯಸಿರಾಂ ಬಾಹಾವನಾಕುಂಚಿತಕೂರ್ಪರೇ ||
ಬದ್ಧಾ ಸುಖೋಪವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಮುಷ್ಟಿಮಂಗುಷ್ಠಗರ್ಭಿಣೀಮ್ ||೨೮||
ಊರ್ಧ್ವಂ ನೇಧ್ಯಪ್ರದೇಶಾಚ್ಚ ಪಟ್ಟಿಕಾಂ ಚತುರಂಗುಲೇ ||

ಅರ್ಥಃ — ಕೈಯಲ್ಲಿಯೆ ಸಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕಾದರೆ ಮೊಳಕೈ
ಯನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಚಾಚಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕುಳಿತು ಹೆಬ್ಬಟ್ಟು ಒಳಗಿಟ್ಟು ಮುಷ್ಟಿ
ಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಕಡಿಯತಕ್ಕ ಸ್ಥಳದ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಮೇಲೆ ಅರಿವೆಯಿಂದ
ಬಿಗಿದು ನೇಧಮಾಡಬೇಕು. (೨೮)

ಪಾಶ್ವಶಿರಗಳ ಛೇದನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಧೈವ್ಯದಾಲಂಬನಾ ನಸ್ಯ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಪಾಶ್ವಯೋಃ ಸಿರಾಮ್ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ಎರಡೂ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಯಾವದಾದರೊಂದು ವಸ್ತು
ವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪಕ್ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಸಿರೆಯನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕು.
(೨೯)

ಶಿಶ್ನ ಮತ್ತು ಜಂಘಾ ಸಿರೆಗಳ ಛೇದನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಹೃಷ್ಟೇ ಮೇಹನೇ ಜಂಘಾಸಿರಾಂ ಜಾನುನ್ಯಕುಂಚಿತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ಚನ್ನಾಗಿ ಆಗಹತ್ತಲು ಬೆಚ್ಚನ್ನ ತೈಲ
ದಿಂದ ಮತ್ತು ಕೈಲುಪ್ಪಿನಿಂದ ಲೇಪಿಸಬೇಕು. (೩೭)

ಅಗ್ರೇ ಸ್ರವತಿ ದುಷ್ವಾಸ್ರಂ ಕುಸುಂಭಾದಿವ ಪೀತಿಕಾ ||

ಸನ್ಮುಕ್ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ತಿಷ್ಠೇಚ್ಛದ್ಧಂ ತದಿತಿ ನಾಹರೇತ್ ||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಕುಸುಂಭೆಯಿಂದ ನೊದಲು ಹಳದೀರಸವು ಹೇಗೆ ಹೊರಡು
ವದೋ ಅದರಂತೆ ಶಿರೆಯಿಂದ ನೊದಲು ಕೆಟ್ಟ ರಕ್ತವು ಸ್ರವಿಸುವದು.
ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ರಾವವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಶಿರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ರಕ್ತವು ಶುದ್ಧವೆಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸೋರಿಸಬಾರದು. (೩೮)

ಯಂತ್ರಂ ವಿಮುಚ್ಯ ಮೂರ್ಛಾರ್ಥಾಂ ವೀಜಿತೇ ವ್ಯಜನೈಃ ಪುನಃ ||

ಸ್ರಾವಯೇನ್ಮೂರ್ಛಾತಿ ಪುನಸ್ತ್ವಪರೇದ್ಯುಷ್ಮಹೇಽಪಿ ವಾ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂರ್ಛೆ ಬಂದರೆ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೀಸಣಿಕೆಗಳಿಂದ
ಬೀಸಿದ ಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರಾಗಲು ಮನಃ ಸೋರಿಸಬೇಕು. ಮನಃ ಮೂರ್ಛಿತ
ನಾದರೆ ಎರಡನೇ ದಿವಸ ಅಥವಾ ಮೂರನೇ ದಿವಸ ಅಶುದ್ಧ ರಕ್ತವನ್ನು
ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೩೯)

ಮಾತಾಚ್ಛ್ರವಾರುಣಂ ರುಕ್ಷಂ ವೇಗಸ್ರಾವ್ಯಚ್ಛಫೇನಿಲಮ್ ||

ಪಿತ್ತಾತ್ಪೀತಾಸಿತಂ ವಿಸ್ರಮಸ್ಕಂದ್ಯಾಷ್ಟಾತ್ಪಚಂದ್ರಿಕಮ್ ||೪೦||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತವು ವಾತದಿಂದ ನಸುಗಟ್ಟು ನಸುಗೆಂಪು, ರುಕ್ಷ
ವಾಗಿದ್ದು ವೇಗದಿಂದ ಸೋರುವದು. ಮತ್ತೆ ತೆಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತು ಬುರುಗು
ಬುರುಗು ಇರುವದು. ಸ್ಥಿತದಿಂದ ಹಳದಿ ಕಟ್ಟು ದುರ್ಗಂಧ, ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ
ತೆಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿರುವದು. (೪೦)

ಕಫಾತ್ ಸ್ನಿಗ್ಧಮೃಸೃಕ್ಪಾಂಡು ತಂತುಮತ್ಪಿಚ್ಛಿಲಂ ಘನಮ್ ||

ಸಂಸೃಷ್ಟಲಿಂಗಂ ಸಂಸರ್ಗಾತ್ ತ್ರಿದೋಷಂ ಮಲಿನಾವಿಲಮ್ ||೪೧||

ಅರ್ಥಃ— ಕಫದಿಂದ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಬೆಳ್ಳಗೆ ತಂತುಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಹೆಡಸು
ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವದು. ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಎರಡೂ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದು

ತ್ರಿದೋಷದಿಂದ ಮೇಲಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲದೆ ಹೊಲಸು ಮತ್ತು ರಾಡಿಯೂ ಇರುವದು. (೪೧)

ಅಶುದ್ಧಾ ಬಲಿನೋಽಪ್ಯಸ್ರಂ ನ ಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಸ್ರವಯೇತ್ಪರಮ್ ||
ಅತಿಸ್ಪ್ರತೌ ಹಿ ಮೃತ್ಯುಃ ಸ್ಯಾದ್ಭಾರುಣಾ ನಾ ಚಲಾಮಯಾಃ ||೪೨||

ತತ್ರಾಭ್ಯಂಗರಸಕ್ಷೀರರಕ್ತಪಾನಾನಿ ಭೇಷಜಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ — ಬಲಿಷ್ಠನದಾದರೂ ೫೦ ತೊಲೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಶುದ್ಧ ರಕ್ತವನ್ನು ಸೋರಿಸಬಾರದು. ಅತಿಸ್ರಾವವಾಗಲು ಮೃತ್ಯುವು ಅಥವಾ ಭಯಂಕರವಾದ ವಾತರೋಗಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಂಸರಸ, ಹಾಲು, ರಕ್ತಪಾನಗಳು ಔಷಧಗಳು. (೪೨||)

ಸ್ತುತೇ ರಕ್ತೇ ಶನೈರ್ಯಂತ್ರಮಪನೀಯ ಹಿಮಾಂಬುನಾ ||೪೩||

ಪ್ರಕ್ಷಾಲ್ಯ ತೈಲಪ್ಲೋತಾಕ್ಷಂ ಬಂಧನೀಯಂ ಸಿರಾಮುಖಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ — ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗಲು ಯಂತ್ರವನ್ನು ಸಾವಕಾಶ ಬಿಚ್ಚಿ ಶಿರಾಮುಖವನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಶಿರಾಮುಖಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ತೊಯಿಸಿದ ಆರಿವೆಯಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. (೪೩||)

ಅಶುದ್ಧಂ ಸ್ರಾವಯೇದ್ಭೂಯಃ ಸಾಯಮಹ್ನುಪರೇಪಿ ನಾ ||೪೪||

ಸ್ನೇಹೋಪಸ್ಯುತದೇಹಸ್ಯ ಪಕ್ಷಾದ್ವಾ ಭೃಶದೂಷಿತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ — ಪುನಃ ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ದಿನಸ ಅಶುದ್ಧ ರಕ್ತವನ್ನು ಸೋರಿಸಬೇಕು. ರಕ್ತವು ಬಹಳ ಕೆಟ್ಟದ್ದರೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಸುಸಂಸ್ಕೃತಮಾಡಿ ೧೫ ದಿನಸಗಳ ಮೇಲೆ ಸೋರಿಸಬೇಕು. (೪೪||)

ಕಿಂಚಿದ್ಧಿ ಶೇಷೇ ದುಷ್ಟಾಸ್ತ್ರೇ ನೈವ ರೋಗೋಽತಿವರ್ತತೇ ||೪೫||

ಸಶೇಷಮಪ್ಯತೋ ಧಾರ್ಯಂ ನ ಚಾತಿಸ್ಪ್ರತಿನಾ ಚರೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ದುಷ್ಟ ರಕ್ತವು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿಯಲು ರೋಗವು ತಿರುಗುವ
ದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಳಿದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ. ಅತಿಸ್ರಾವವನ್ನು ಮಾಡ
ಬಾರದು. (೪೫)

ಹರೇಚ್ಛಂ ಗಾದಿಭಿಃ ಶೇಷಂ ಪ್ರಸಾದಮಥವಾ ನಯೇತ್ ||೪೬||

ಶೀತೋಪಚಾರಸಿತ್ತಾಸ್ರಕ್ರಿಯಾಶುದ್ಧಿವಿಶೋಷಣೈಃ ||

ದುಷ್ಟಂ ರಕ್ತಮನುದ್ರಿಕ್ತಮೇವಮೇವ ಪ್ರಸಾದಯೇತ್ ||೪೭||

ಅರ್ಥ:— ಉಳಿದ ದುಷ್ಟ ರಕ್ತವನ್ನು ತುಂಬಡಿ ಮುಂತಾದವು
ಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶೀತ-ಉಪಚಾರ ರಕ್ತ-ಸಿತ್ತ-ಚಿಕಿತ್ಸೆ
ವಮನಾದಿ ಶೋಧನ ಲಂಘನಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪವಿದ್ದದ
ರಿಂದ ಸ್ರಾವ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗದ ದುಷ್ಟರಕ್ತವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆಯೇ
ಶೋಧಿಸಬೇಕು. (೪೭)

ರಕ್ತೇ ತ್ವತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಸ್ರಂ ಸ್ತಂಭನೀಮಾಚರೇತ್ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ರಕ್ತದ ಸ್ರಾವವು ನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ತಂಭನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು
ಮಾಡಬೇಕು. (೪೮)

ರೋಧ್ರಪ್ರಿಯಂಗುಪತಂಗಮಾಷಯಷ್ಟಾಹ್ವಗೈರಿಕೈಃ ||೪೯||

ಮೃತ್ಯುಪಾಲಾಂಜನಕ್ಷೌಮಮುಷ್ಣೀಪ್ರೀರಿತ್ವಗಂಕುರೈಃ ||

ವಿಚೂರ್ಣಯೇದ್ ವ್ರಣಮುಖಂ ಪದ್ಮಕಾದಿಹಿಮಂ ಪಿಬೇತ್ ||೫೦||

ಅರ್ಥ:— ಲೋಧ್ರ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಪತಂಗ, ಉದ್ದು, ಜೇಷ್ಠಮಧು,
ಕಾವಿ, ಮಣ್ಣು, ಬಗ್ಗರಿಗೆ, ಸುರಮಾ, ತಾಗದ ಬೂದಿ, ಕ್ಷೇರಿ—ವೃಕ್ಷಗಳ
ತೊಗಟೆ ಮತ್ತು ಮೊಳಿಕೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ವ್ರಣದ ಮುಖದ ಮೇಲೆ
ಹಾಕಬೇಕು. ಪದ್ಮಕಾದಿ ಗಣದ ಹಿಮವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಜಜ್ಜ ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಟ್ಟು
ಮುಂಜಾನೆ ಸೋಸಿ ತಕ್ಕೊಂಡ ರಸವು ಹಿಮವು. (೫೦)

ತಾನೇವ ವಾ ಸಿರಾಂ ವಿಧೈದ್ವ್ಯಧಾತ್ವಸ್ಮಾದನಂತರಮ್ ||

ಸಿರಾಮುಖಂ ವಾ ತ್ವರಿತಂ ದಹೇತ್ತಪ್ತತಲಾಕಯಾ ||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ಅಥವಾ ಅದೇ ಶಿರೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಕಡಿದ ಸ್ತಳದ ಹತ್ತರ, ಪುನಃ ಕಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಶಿರಾಮುಖವನ್ನು ತೀವ್ರ ಸುಡಬೇಕು. (೫೦)

ಉನ್ಮಾರ್ಗಗಾ ಯಂತ್ರನಿರೀಡನೇನ

ಸ್ವಸ್ಥಾನಮಾಯಾಂತಿ ಪುನರ್ನ ಯಾವತ್ ||

ದೋಷಾಃ ಪ್ರದುಷ್ಠಾ ರುಧಿರಂ ಪ್ರಪನ್ನಾ-

ಸ್ತಾವದ್ಧಿ ತಾಹಾರನಿಹಾರಭಾಕ್ಸ್ಯಾತ್ ||೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೂಡಕೊಂಡ ದೂಷಿತ ವಾತ ದೋಷಗಳು ಯಂತ್ರದ ಬಂಧನದಿಂದ ಕುಸಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವವರೆಗೆ ಹಿತಾಹಾರ ವಿಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. (೫೧)

ನಾತ್ಯುಷ್ಣ ಸೀತಂ ಲಘು ದೀಪನೀಯಂ

ರಕ್ತೇಽಪನೀತೇ ಹಿತಮನ್ನಪಾನಮ್ ||

ತದಾ ಶರೀರಂ ಹೃನವಸ್ಥಿತಾಸೃ-

ಗ್ಗಿರ್ನಿಶೇಷಾದಿತಿ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಃ ||೫೨||

ಅರ್ಥಃ— ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೆ ರಕ್ತವು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ್ಗೆ ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣ ಮಾಡುವದು ಬಹಳ ಅವಶ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಸಮಶೀತೋಷ್ಣ, ಲಘು, ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಾದ ಅನ್ನಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (೫೨)

ಪ್ರಸನ್ನ ವರ್ಣೇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾ

ನಿಚ್ಛಂತಮನ್ಯಾಹತಪಕ್ತ್ಯವೇಗಮ್ ||

ಸುಖಾನ್ವಿತಂ ಪುಷ್ಪಿಬಲೋಪಪನ್ನಂ
ವಿಶುದ್ಧರಕ್ತಂ ಪುರುಷಂ ವದಂತಿ

ಅರ್ಥಃ— ಶುದ್ಧ ರಕ್ತವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ವರ್ಣ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಿಷಯಗಳ ಅಭಿಲಾಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪಚನ ಕ್ರಿಯೆಯು ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆನಂದ ಪುಷ್ಪಿಬಲಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. (೫೩)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ಸಿರಾನ್ಮಧವಿಧಿನಾಮ ಸಪ್ತವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯಾಪಾಚಾರ್ಯಪೂಜ್ಯಪಾದಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ಸಿರಾನ್ಮಧವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೭ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯರೂಪ(ಅಶುದ್ಧ) ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಈಗ ಶರೀರದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಲೋಹಾದಿಶಲ್ಯಗಳ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಶಲ್ಯಾ*ಹರಣವಿಧಿಮುಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಲ್ಯ ತೆಗೆಯುವ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ವಕ್ರಜುಫತಿಯುಗೂರ್ವಾರ್ಧಃ ಶಲ್ಯಾನಾಂ ಪಂಚಧಾ ಗತಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಡೊಂಕು, ಸರಳ, ಅಡ್ಡ, ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ—ಹೀಗೆ ಶಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಐದು ಗತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ. (11)

ಧ್ಯಾನಂ ಶೋಫರುಜಾವಂತಂ ಸ್ತವಂತಂ ಶೋಣಿತಂ ಮುಹುಃ ||೧||

ಅಭ್ಯುದ್ಗತಂ ಬುದ್ಬುದವತ್ಪಿಟಿಕೋಪಚಿತಂ ವ್ರಣಮ್ ||

ಮೃದುಮಾಂಸಂ ಚ ಜಾವೀಯಾದಂತಃಶಲ್ಯಂ ಸಮಾಸತಃ ||೨||

[ಅರ್ಥಃ— ನಸುಗಟ್ಟು ಬಾವು ಬೇನೆ, ಆಗಾಗ್ಗೆ ರಕ್ತ ಸ್ತ್ರಾವವುಳ್ಳ ಬುರುಗಿನಂತೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಿದ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮೆತ್ತನ್ನು ಮಾಂಸವುಳ್ಳ ವ್ರಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಶಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೨)

ತ್ವಚಿ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯದ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾತ್ವಗ್ಗತೇ ಶಲ್ಯೇ ವಿವರ್ಣಃ ಕಠಿನಾಯತಃ ||

ಶೋಫೋ ಭವತಿ, ಮಾಂಸಸ್ಥೇ ಚೋಷಃ ಶೋಫೋ ವಿವರ್ಧತೇ||೩||

* ಶಲ್ಯಾಹರಣವಿಧಿಯು ಸುಶ್ರುತದ ಸೂಂ ೨೬-೨೭ ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗಸಂಗ್ರಹ ಸೂಂ ೩೭ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಪೀಡನಾಕ್ಷಮತಾ ಪಾಕಃ ಶಲ್ಯಮಾಗೋರ್ ನ ರೋಹತಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಿಶೇಷತಃ, ಶಲ್ಯವು ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತ್ವಚೆಯಗಿಂತ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಬಿರುಸಾಹ ದೊಡ್ಡ ಬಾವು ಉಂಟಾಗುವದು. ಮಾಂಸ ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿ ದಾಹವಿದ್ದು ಬಾವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ನಡೆಯುವದು. ಮತ್ತು ಕೈಹಚ್ಚಗೊಡುವದಿಲ್ಲ. ಕೆಂಪಾಗುತ್ತದೆ. ಶಲ್ಯಮಾರ್ಗವು ಮಾಯು ವದಿಲ್ಲ. (೩||)

ಮಾಂಸ ಪೇಶಿಯಲ್ಲಿಯ ಶಲ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೇಶ್ಯಂತರಗತೇ ಮಾಂಸಪ್ರಾಪ್ತವಚ್ಛಯಥುಂ ವಿನಾ ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಪೇಶಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿದ್ದರೆ ಮಾಂಸಗತ ಶಲ್ಯದ ಬಾವಿನ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರುವವು. (೪)

ಸ್ನಾಯುವಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಕ್ಷೇಪಃ ಸ್ನಾಯುಜಾಲಸ್ಯ ಸಂರಂಭಸ್ತಂಭವೇದನಾಃ ||

ಸ್ನಾಯುಗೇ ದುರ್ದರಂ ಚೈತತ್.....

ಅರ್ಥಃ— ಸ್ನಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸ್ನಾಯುವಿನ ಕ್ಷೋಬ, ತಟಿ, ವೇದನೆ, ಜಗ್ಗುವಿಕೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಇದನ್ನು ತೆಗೆಯುವದು ಕಠಿಣ (೪||)

ಸಿರಾ ಸ್ಪ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ಸಿರಾಧ್ಮಾನಂ ಸಿರಾಶ್ರಿತೇ || ೫||

ಸ್ವಕರ್ಮಗುಣಹಾನಿಃ ಸ್ರೋತಸ್ರಾಂ ಸ್ರೋತಸಿ ಸ್ಥಿತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶಿರೆಯಲ್ಲಿರಲು ಶಿರೆಯು ಉಬ್ಬುವದು. ಸ್ರೋತಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಲು ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳ ಮಾರ್ದವಾದಿ ಗುಣ ಪ್ರಾಣವಹನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ನಷ್ಟವಾಗುವವು. (೫||)

ಧಮನಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಧಮನಿಃ ಸ್ಥೇನಿಲೋ ರಕ್ತಂ ಫೇನಯುಕ್ತಮುದೀರಯೇತ್ ||೬||

ನಿರ್ಯಾತಿ ತಬ್ಧವಾನ್ ಸ್ಥಾಚ್ಚ ಹೃಲ್ಲಾಸಃ ಸ್ಥಾಂಗವೇದನಃ.

ಅರ್ಥಃ— ಧಮನಿಯಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿರಲು ವಾಯುವು ಬುರುಗುಳ್ಳ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಗೆಡವುವದು. ತಾನೂ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತ ಹೊರಬೀಳುವದು. ಬಾಯಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡುವದು. ಮತ್ತು ಮೈ ನೋಯುವದು. (೬||)

ಅಸ್ಥಿ-ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಘೋಷೋ ಬಲವಾನಸ್ಥಿ ಸಂಧಿಪ್ರಾಪ್ತೇಽಸ್ಥಿ ಪೂರ್ಣತಾ ||೭||

ಅರ್ಥಃ— ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬಹಳ ಆಳಕುವದು. ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತೆರವಾದ ಸ್ಥಳವು ತುಂಬುವದು. (೭)

ಅಸ್ಥಿ, ಸಂಧಿ, ಕೋಷ್ಠ, ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನೈಕರೂಪಾ ರುಜೋಽಸ್ಥಿ ಸ್ಥೇ ಶೋಫಃ ತದ್ವಚ್ಚ ಸಂಧಿಗೇ ||
ಚೇಷ್ಟಾನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಭವೇತ್ ಆಟೋಪಃ ಕೋಷ್ಠಸಂಕ್ರಿತೇ ||೮||

ಆನಾಹೋಽನ್ನ ಶಕ್ಯನ್ಮೂತ್ರದರ್ಶನಂ ಚ ವ್ರಣಾನನೇ ||
ವಿದ್ಯಾನ್ಮರ್ಮಗತಂ ಶಲ್ಯಂ ಮರ್ಮವಿದ್ಭೋಜಲಕ್ಷಣೈಃ ||೯||

ಅರ್ಥಃ— ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅನೇಕ ತರದ ನೋವು ಮತ್ತು ಬಾವು ಉಂಟಾಗುವದು. ಇತರ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿರಲು ಅಸ್ಥಿಶಲ್ಯದಂತೆ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಉಂಟಾಗುವವು. ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿರೆ ಫೋಳ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುಗಳುಂಟಾಗುವದು. ವ್ರಣದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಕಾಣುವವು. ಮರ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮರ್ಮವಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಂಟಾಗುವವು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:—ದೇಹಪ್ರಸುಪ್ತಿಗುರುತಾ ಸಮ್ಮೋಹಃ ಶೀತಕಾಮಿತಾ

ಸ್ವೇದೋ ಮೂರ್ಛಾ ನಮಃ ಶ್ವಾಸೋ ಮರ್ಮವಿದ್ವತ್ಕೃತಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಹೀಗೆ ಮರ್ಮವಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೯)

ಯಥಾಸ್ವಂ ಚ ಪರಿಸ್ರಾವೈಸ್ತ್ವಗಾದಿಷು ವಿಭಾವಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ತ್ವಚ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ವಾವದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಲಸೀಕಾಸ್ರಾವದಿಂದ ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿ, ರಕ್ತಸ್ರಾವದಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಾಸ್ರಾವದಿಂದ ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರಾಸ ದ್ರವಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೯॥)

ರುಹ್ಯತೇ ಶುದ್ಧದೇಹಾನಾಮನುಲೋಮಸ್ಥಿತಂ ತು ತತ್ ॥೧೦॥

ಅರ್ಥ:— ಶುದ್ಧ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಸರಳವಾಗಿ ನಟ್ಟಿದ್ದ ಶಲ್ಯದ ವ್ರಣವು ಮಾಯುತ್ತದೆ. (೧೦)

ದೋಷಕೋಪಾಙ್ಗಭಿಘಾತಾದಿಕ್ಷೋಭಾದ್ಭ್ರೂಯೋಽಪಿ ಬಾಧತೇ ॥

ಅರ್ಥ:— ಆದರೆ ದೋಷಕೋಪ ಮತ್ತು ಅಭಿಘಾತ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೋಭಗಳಿಂದ ಮನಃ ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ. (೧೦॥)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ವಜ್ಜಿಷ್ಟೇ ಯತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಫುರಭ್ಯಂಗಸ್ವೇದಮರ್ದನೈಃ ॥೧೧॥

ರಾಗರುಗ್ಧಾಹಸಂರಂಭಾ ಯತ್ರ ಚಾಜ್ಯಂ ವಿಲೀಯತೇ ॥

ಅಶು ಶುಷ್ಯತಿ ಲೇಪೋ ವಾ ತತ್ ಸ್ಥಾನಂ ಶಲ್ಯವದ್ವದೇತ್ ॥೧೨॥

ಅರ್ಥ:— ಶಲ್ಯವು ತ್ವಚೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗ ಸ್ವೇದ ಮರ್ದನಗಳಿಂದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ನೋವು ದಾಹ ಕ್ಷೋಭಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿದ ತುಪ್ಪವು ಬೇಗ ಕರಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಥವಾ ಲೇಪವು ತೀವ್ರ ಒಣಗುತ್ತದೋ ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೨)

ಮಾಂಸಪ್ರಣವ್ಯಂ ಸಂಶುದ್ಧಾ ಕರ್ಶನಾಚ್ಛೇಧತಾಂ ಗತಮ್ ॥

ಕ್ಷೋಭಾದ್ರಾಗಾಧಿಭಿಃ ಶಲ್ಯಂ ಲಕ್ಷಯೇತ್ ತದ್ವದೇನ ಚ ॥೧೩॥

ಪೇಶ್ಯಸ್ಥಿ ಸಂಧಿಕೋಷ್ಠೇಷು ನಷ್ಟಮಸ್ಥಿಷು ಲಕ್ಷಯೇತ್ ॥

ಅಸ್ಥಾಮೃತ್ಯುಂಜನಸ್ವೇದಬಂಧಸೀಡನಮರ್ದನೈಃ ॥೧೪॥

ಪ್ರಸಾರಣಾಕುಂಚನತಃ ಸಂಧಿನಷ್ಟುರತಥಾಸ್ಥಿವತ್ ॥

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ವಮನ ವಿರೇಚನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ರೋಗಿಯನ್ನು ಕೃತಮಾಡಲು ಸಡಿಲಾಗುವದು. ಆಗ್ನಿ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ನೋವು ಮುಂತಾದವುಗಳುಂಟಾಗಲು ಅದನ್ನು ಗೊತ್ತು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ವೇಶೀ, ಅಸ್ತಿ ಸಂಧಿ, ಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಇದರಂತೆಯೇ ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಅಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಅಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಸ್ಪೇಷ ಬಂಧನ ಪೀಡನ ಒತ್ತೋಣಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸರಣಾಕುಂಚನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ (ಅಸ್ತಿನಷ್ಟ) ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೧೪॥)

ನಷ್ಟೇ ಸ್ನಾಯುಶಿರಾಸ್ತ್ರೋತೋಧಮನೀಷ್ವಸಮೇ ಪಥಿ ||೧೫||

ಅಶ್ವಯುಕ್ತಂ ರಥಂ ಖಂಡಚಕ್ರಮಾರೋಹ್ಯ ರೋಗಿಣಮ್ ||

ಶ್ರೀಘ್ರಂ ನಯೇತ್ತತಸ್ತಸ್ಯ ಸಂರಂಭಾಚ್ಛಲ್ಯಮಾದಿಶೇತ್ ||೧೬||

ಅರ್ಥಃ— ಶಲ್ಯವು ಸ್ನಾಯು ಶಿರಾ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸು ಧಮನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದರೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮುರುಕುಗಾಲಿಯ ಕುದುರೆಯ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ತಗ್ಗು ದಿನ್ನೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡಿಸಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅದರ ಕ್ಷೋಭದಿಂದ ಶಲ್ಯಸ್ಥಾನವು ಗೊತ್ತಾಗುವದು. (೧೬)

ಮರ್ಮನಷ್ಟಂ ಪೃಥಜ್ಞೋಕ್ತಂ ತೇಷಾಂ ಮಾಂಸಾದಿಸಂಶ್ರಯಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮರ್ಮಗಳು ಮಾಂಸಾದಿಗಳ ಆಶ್ರಯದಿಂದಲೇ ಇರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ ಶಲ್ಯಗಳ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಸಶಲ್ಯಂ ತು ಕ್ಷೋಭಿಷ್ಠಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ಸರುಕ್ ||೧೭||

ವೃತ್ತಂ ಪೃಥು ಚತುಷ್ಕೋಣಂ ತ್ರಿಪುಟಂ ಚ ಸಮಾಸತಃ ||

ಅದೃಶ್ಯಶಲ್ಯಸಂಸ್ಥಾನಂ ವ್ರಣಾಕೃತ್ಯಾ ವಿಭಾವಂಶೇತ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಲ್ಯಸ್ಥಾನವು ಕ್ಷೋಭಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ನೋಯುವದು. ಅದೃಶ್ಯವಾದ ಶಲ್ಯದ ದುಂಡು ಸ್ಥೂಲ ಚತು

ಷ್ಕೋಣ ಅಥವಾ ತ್ರಿಕೋಣ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ
ವ್ರಣದ ಆಕೃತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. (೧೮)

ತೇಷಾಮಾಹರಣೋಪಾಯೈಃ ಪ್ರತಿಲೋಮಾನುಲೋಮಕೌ ||
ಅರ್ವಾಚೀನಪರಾಚೀನೇ ನಿರ್ಹರೇತ್ಪದ್ವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಲೋಮ, ಅನುಲೋಮ
ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳುಂಟು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಅಪರ
ವಿಪರೀತವಾಗಿ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಗ್ಗಬೇಕು. ಕೆಳಗೆ ಸೇರಿದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಅದರ
ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಜಗ್ಗಬೇಕು. (೧೯)

ಸುಖಾಹಾರ್ಯಂ ಯತತ್ತಿತ್ವಾ ತತಸ್ತಿಯಗ್ಗತಂ ಹರೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಡೊಂಕಾಗಿ ಹೋದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ತೂತು
ಮಾಡಿದರೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೋ ಅತ್ತೆಕಡೆಯಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು.
(೧೯||)

ಶಲ್ಯಂ ನ ನಿರ್ಘಾತ್ಯಮುರಃಕಕ್ಷಾವಂಕ್ಷಣಪಾರ್ಶ್ವಗಮ್ ||೨೦||
ಪ್ರತಿಲೋಮಾನುನುತ್ತುಂಡಂ ಛೇದ್ಯಂ ಸ್ವಥುಮುಖಂ ಚ ಯತ್ ||
ನೈವಾಹರೇದ್ವಿಶಲ್ಯಘ್ನಂ ನಷ್ಟಂ ವಾ ಸಿರುಪದ್ರವಮ್ ||೨೧||

ಅರ್ಥಃ— ಎದೆ ಬಗಲು ಗಿಜ್ಜೆ ಬರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೋದ, ಮತ್ತು
ಪ್ರತಿಲೋಮವಿದ್ದ, ಮೇಲೆ ಬಾಯಿ ಕಾಣದ, ಛೇದ್ಯವಾದ ಅಗಲು ಬಾಯಿ
ಯುಳ್ಳ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತಿ ತೆಗೆಯಬಾರದು. ಮತ್ತು ತೆಗೆದರೆ ರೋಗಿಯು
ಸಾಯುವಂತಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಶಲ್ಯವು ಉಪದ್ರವವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು
ತೆಗೆಯಬಾರದು. (೨೧)

ಅಥಾಹರೇತ್ಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತಂ ಕರೇಣೈವೇತರತ್ವನಃ ||
ದೃಶ್ಯಂ ಸಿಂಹಾಹಿಮಕರವರ್ಮಿಕರ್ಕಟಿಕಾನನೈಃ

ಅರ್ಥಃ— ಕೈಗೆ ಬರುವಂತಿದ್ದರೆ ಕೈಯಿಂದಲೇ ತೆಗೆಯಬೇಕು.
ಕೈಗೆಬಾರದಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಸಿಂಹಮುಖ, ಸರ್ಪಮುಖ, ಮಕರಮುಖ,
ವರ್ಮಮುಖ, ಕರ್ಕಟಮುಖ ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೨೨)

ಅದೃಶ್ಯಂ ವ್ರಣಸಂಸ್ಥಾನಾದ್ವ್ಯಹೀತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ಯತಃ ||

ಕಂಕಭ್ಯಂಗಾಹ್ವಕುರರಶರಾರೀವಾಯಸಾನನೈಃ ||೨೩||

ಅರ್ಥಃ— ಅದೃಶ್ಯವಾದ ಶಲ್ಯವು ವ್ರಣದ ಆಕಾರದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಕಂಕಮುಖ, ಭೃಂಗಮುಖ, ಕುರರ ಮುಖ, ಶರಾರಿಮುಖ, ವಾಯಸಮುಖ ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟಕ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೨೩)

ಸಂದಂಶಾಭ್ಯಾಂ ತ್ವಗಾದಿಸ್ಥಂ ತಾಲಾಭ್ಯಾಂ ಸುಷಿರಂ ಹರೇತ್ ||

ಸುಷಿರಸ್ಥಂ ತು ನಲಕೈಃ ಶೇಷಂ ಶೇಷೈರ್ಯಥಾಯಥಮ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥಃ— ತ್ವಚ ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಚಿಮುಟಿಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಪೊಕ್ಕು ಶಲ್ಯವನ್ನು ೨ ತಾಲಯಂತ್ರದಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ತೂತಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ನಾಡೀಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಉಳಿದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೨೪)

ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕಾಗದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಸ್ತ್ರೇಣ ವಾ ವಿಶಸ್ತ್ಯಾದೌ ತತೋ ನಿಲೋಹಿತಂ ವ್ರಣಮ್ ||

ಕೃತ್ವಾ ಘೃತೇನ ಸಂಸ್ಪೇದ್ಯ ಬಧ್ವಾಽಽಚಾರಿಕಮಾದಿಶೇತ್ ||೨೫||

ಅರ್ಥಃ— ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮೊದಲು ಕೊಯ್ದು ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ ಶಲ್ಯ ತೆಗೆದು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಕಾಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಸ್ನೇಹ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆಹಾರ ವಿಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೫)

ಸಿರಾಸ್ನಾಯುವಿಲಗ್ನಂ ತು ಚಾಲಯಿತ್ವಾ ಶಲಾಕಯಾ ||

ಹೃದಯೇ ಸಂಸ್ಥಿತಂ ಶಲ್ಯಂ ಪ್ರಾಸಿತಸ್ಯ ಹಿಮಾಂಬುಸಾ ||೨೬||

ತತಃ ಸ್ಥಾನಾಂತರಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಹರೇತ್ತದ್ಯಥಾಯಥಮ್ ||

ಯಥಾನಾಗ್ಗಂ ದುರಾಕರ್ಷಂ ಅನ್ಯತೋಽಪ್ಯೇವಮಾಹರೇತ್

||೨೭||

ಅರ್ಥ:— ಸಿರಾ ಸ್ನಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಶಲ್ಯವನ್ನು ನೋಡಲು ಸಲಾಕೆಯಿಂದ ಅಗಲಾಡಿಸಿ ಕಿತ್ತಬೇಕು. ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯ ಬೇಕಾದರೆ ಅವನ ನೋರೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸಿಂಪಡಿಸಿ ಗಾಬರಿಮಾಡಲು ಅದು ಸರಿದು ಎರಡನೇ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವದು. ಆಗ್ಗೆ ಆ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ವಾದ ಯಂತ್ರದಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು, ಹೃದಯದಿಂದ ತೆಗೆಯಲು ಕಠಿಣವಾದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಶೋಧನಮಾಡಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಎರಡನೇ ಕಡೆಗೆ ಹೋದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಕೂಡ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ತೆಗೆಯತಕ್ಕದ್ದು. (೨೭)

ಅಸ್ಥಿದಷ್ಟೇ ನರಂ ಪದ್ವ್ಯಾಂ ಪೀಡಯಿತ್ವಾ ವಿನಿಹರೇತ್ ||

ಇತ್ಯಶಕ್ಯೇ ಸುಬಲಿಭಿಃ ಸುಗೃಹೀತಸ್ಯ ಕಿಂಕರೈಃ ||೨೮||

ಅರ್ಥ:— ಅಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅವ ನನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಕಿತ್ತಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಶಕ್ಯವಾಗ ದಿದ್ದರೆ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಸೇವಕರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿಸಿ ಕಿತ್ತಬೇಕು. (೨೮)

ತಥಾಪ್ಯಶಕ್ಯೇ ವಾರಂಗಂ ವಕ್ರೀಕೃತ್ಯ ಧನುರ್ಜ್ಯಯಾ ||

ಸುಬದ್ಧಂ ವಕ್ತ್ರಕಟಿಕೇ ಬಧ್ನೀಯಾತ್ಸುಸಮಾಹಿತಃ ||೨೯||

ಸುಸಂಯತಸ್ಯ ಪಂಚಾಂಗ್ಯಾ ವಾಜಿನಃ ಕಶಯಾಽಥ ತಮಃ ||

ತಾಡಯೇದಿತಿ ಮೂರ್ಧಾನಂ ನೇಗೇನೋನಮಯನ್ ಯಥಾ ||೩೦||

ಉದ್ಧರೇಚ್ಛಲ್ಯಮೇವಂ ವಾ ಶಾಖಾಯಾಂ ಕಲ್ಪಯೇತ್ತರೋಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಅದರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಶಲ್ಯದ ತುದಿಯನ್ನು ಡೊಂಕುಮಾಡಿ(ಸ್ನಾಯು ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಾಲು ಮತ್ತು ನೋರೆಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದ ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಅದು ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೇಗದಿಂದ ಎತ್ತುವದು. ಶಲ್ಯವು ಕಿತ್ತಿ ಬರುವದು. ಇದರಂತೆ ಗಿಡದ ಟೊಂಗೆಯನ್ನು ಮಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಆ ಟೊಂಗೆಯನ್ನು ಬಿಡಲು ಅದು ಶಲ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತುವದು. (೩೦||)

ಬದ್ಧಾ ದುರ್ಬಲವಾರಂಗಂ ಕುಶಾಭಿಃ ಶಲ್ಯಮಾಹರೇತ್ ||೩೧||

ಶ್ವಯಂಥುಗ್ರಸ್ತವಾರಂಗಂ ಶೋಫಮುಷ್ಟೀಡ್ಯ ಯುಕ್ತಿತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ವಾರಂಗವು ದುರ್ಬಲವಿದ್ದರೆ ಬಿಡುಗಡೆ ಕಂಚಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. ವಾರಂಗವು ಬಂಜಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಬಾವನ್ನು ಎರಡೂ ಬದಿಯಿಂದ ಒತ್ತಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತಬೇಕು. (೩೧||)

ಮುದ್ಗರಾಹತಯಾ ನಾಡ್ಯಾ ನಿರ್ಘಾತೋತ್ತುಂಡಿತಂ ಹರೇತ್ ||೩೨||

ತೈರೇನ ಚಾನಯೇನ್ಮಾರ್ಗಮಮಾಗೋತ್ತುಂಡಿತಂ ತು ಯತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗುಳ್ಳಿಗೆಯಂತೆ ಮೇಲೆ ಬಾಯಿನಾಡಿದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದ ನಾಡಿಯಿಂದ ಅಗಲಾಡಿಸಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಅಡ್ಡ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ ನಾಡಿದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರಬೇಕು. (೩೨||)

ಮೃದಿತ್ವಾ ಕರ್ಣಿನಾಂ ಕರ್ಣಂ ನಾಡ್ಯಾಸ್ಯೇನ ನಿಗೃಹ್ಯ ನಾ ||೩೩||

ಅಯಸ್ಕಾಂತೇನ ನಿಷ್ಕರ್ಣಂ ವಿವೃತಾಸ್ಯಮೃಜುಸ್ಥಿತಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಟೆಸಲುಳ್ಳ ಶಲ್ಯದ ಟೆಸಲನ್ನು ಮುರಿದು ಅಥವಾ ನಾಡೀ ಯಂತ್ರಮುಖದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಿತ್ತಬೇಕು. ಟೆಸಲು ಇರದ ಬಾಯಿ ತೆರೆದ ಸರಳವಾಗಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಲೋಹಕಾಂತದಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೩೩||)

ಸಕ್ವಾಶಯಗತಂ ಶಲ್ಯಂ ವಿರೇಕೇಣ ವಿನಿಹರೇತ್ ||೩೪||

ದುಷ್ಪವಾತವಿಷಸ್ತನ್ಯರಕ್ತತೋಯಾದಿಚೂಷಣೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ಸಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ವಿರೇಚನದಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ದುಷ್ಪವಾಯು, ವಿಷ, ಸ್ತನ್ಯ, ರಕ್ತ, ನೀರು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು (ಬಾಯಿಂದ ಅಥವಾ ತುಂಬಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ) ಹೀರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೩೪||)

ಕಂಠಸೋತ್ರೋಗತೇ ಶಲ್ಯೇ ಸೂತ್ರಂ ಕಂಠೇ ಪ್ರವೇಶಯೇತ್ ||೩೫||

ಭಿಕ್ಷೇನಾತ್ರೇ ತತಃ ಶಲ್ಯೇ ಭಿಸಂ ಸೂತ್ರಂ ಸಮಂ ಹರೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶಲ್ಯವು ಕಂಠಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರಲು ಕಮಲದ ದೇಟೆ ನೊಡನೆ ಧಾರವನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಬೇಕು. ಶಲ್ಯವು ಅದರಲ್ಲಿ ಸಿಗಲು ಆ ದಾರನ್ನು ಶಲ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಯೇ ಜಗ್ಗಬೇಕು. (೩೫||)

ನಾಡ್ಯಾಗ್ನಿತಾಸಿತಾಂ ಕ್ಷಿಸ್ತಾ ಶಲಾಕಾಮಸ್ಥಿರೀಕೃತಾಮ್ ||೩೬||
ಆನಯೇಜ್ಜತುಷಂ ಕಂಠಾಜ್ಜತುದಿಗ್ಧಾನುಜಾತುಷಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಂಠದಲ್ಲಿದ್ದ ಅರಗಿನ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕಾದರೆ ಕಾಸಿದ ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ನಾಡೀ-ಯಂತ್ರದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಶಲ್ಯವು ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ನೀರಿನಿಂದ ಆರಿಸಿ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು ಅರಗಿನ ಹೊರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅರಗು ಹಚ್ಚಿದ ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅದು ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೩೬||)

ಕೇಶೋಂದುಕೇನ ಪೀತೇನ ದ್ರವೈಃ ಕಂಟಕಮಾಕ್ಷಿಪೇತ್ ||೩೭||
ಸಹಸಾ ಸೂತ್ರಬದ್ಧೇನ ವನುತಸ್ತೇನ ಚೇತರತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಗಂಟಲದಲ್ಲಿ ಮೀನು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮುಳ್ಳು ಸಿಕ್ಕರೆ (ವಾಮಕ) ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಡನೆ ಧಾರಕಟ್ಟಿದ ಕೂದಲುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಕೂಡಿಯಬೇಕು. ಆಗ್ಗೆ ವಾಂತಿಯಾಗಹತ್ತಲು ಧಾರವನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ ಮುಳ್ಳು ಬರುವದು. ಇದರಂತೆ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕ ಕೂದಲ ಸಮೂಹವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೩೭||)

ಅಶಕ್ಯಂ ಮುಖನಾಸಾಭ್ಯಾ ನಾಹರ್ತುಂ ಪರತೋ ನುದೇತ್ ||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳಿಂದ ಬಾರದಿದ್ದುದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನುಗಿಸಬೇಕು. (೩೮)

ಅಪ್ಪಾನಸ್ಕಂಧಘಾತಾಭ್ಯಾಂ ಗ್ರಾಸಶಲ್ಯಂ ಪ್ರವೇಶಯೇತ್ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕ್ಷಿವ್ರಣಶಲ್ಯಾನಿ ಕ್ಷೌಮನಾಲಜಲೈರ್ಹರೇತ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತುತ್ತು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ನೀರು ಕೂಡಿಯೋಣ, ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಗುಮ್ಮೋಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಕಣ್ಣು ವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ರೇಶಿಮೆ ಕೂದಲು
ಅಥವಾ ನೀರಿನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೩೯)

ಅಪಾಂ ಪೂರ್ಣಂ ವಿಧುನುಯಾವವಾಕ್ಯ ರಸನಾಯತಮ್ ||
ವಾನುಯೇಚ್ಚಾನುಮಂ ಭಸ್ಮರಾಶೌ ವಾ ನಿಖನೇನ್ನರಮ್ ||೪೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿದವನಿಗೆ ಕೆಳಗೆ ತಲೆಮಾಡಿ
ನೆಟ್ಟಿಗೆ ತೂಗುಗಟ್ಟಿ ತೂಗಬೇಕು. ಅಥವಾ ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ
ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವರೆಗೆ ಭಸ್ಮದ ರಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿಯಬೇಕು. (೪೦)

ಕರ್ಣೇಂಬುಪೂರ್ಣೇ ಹಸ್ತೇನ ಮಥಿತ್ವಾ ತೈಲವಾರಿಣೀ ||
ಕ್ಷಿಪೇದಧೋನುಮಂ ಕರ್ಣಂ ಹನ್ಯಾದವ್ಯಸ್ಯ ಚೂಷಯೇತ ವಾ. ೪೧ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಹೋದರೆ ನೀರು ಎಣ್ಣೆಗಳನ್ನು
ಕೈಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಿವಿ ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿ ಮೇಲೆ
ಬಡಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಯಾತರಿಂದಾದರೂ ಹೀರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (೪೧)

ಕೀಟೇ ಸ್ತ್ರೋತೋಗತೇ ಕರ್ಣಂ ಪೂರಯೇಲ್ಲವಣಾಂಬುನಾ ||
ಸುಕ್ತೇನ ವಾ ಸುಖೋಷ್ಣೇನ ಮೃತೇ ಕ್ಲೇದಹರೋ ವಿಧಿಃ ||೪೨||

ಅರ್ಥಃ— ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳವು ಹೋದರೆ ಉಪ್ಪಿನ ನೀರು ಅಥವಾ
ಬೆಚ್ಚಗಿನ ಸುಕ್ತವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಅದು ಸಾಯಲು ಕ್ಲೇದನಾಶಕ ವಿಧಿ
ಮಾಡಬೇಕು. (೪೨)

ಜಾತುಷಂ ಹೇಮರೂಪ್ಯಾದಿ ನಾತುಜಂ ಚ ಚಿರಸ್ಥಿತಮ್ ||
ಊಷ್ಮಣಾ ಸ್ತ್ರಾಯಶಃ ಶಲ್ಯಂ ದೇಹಜೇನ ವಿಲೀಯತೇ ||೪೩||

ಅರ್ಥಃ— ಅರಗು ಭಂಗಾರ ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಧಾತುವಿನ ಶಲ್ಯ
ಗಳು ಬಹಳ ದಿನಸವಿದ್ದರೆ ದೇಹದ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಕರಗಿ
ಹೋಗುತ್ತವೆ. (೪೩)

ಮೃದ್ವೇಣುದಾರುಶ್ಯಂ ಗಾಸ್ಥಿದಂತವಾಲೋಪಲಾನಿ ನ ||
ವಿಷಾಣವೇಣ್ವಯಸ್ತುಲದಾರುಶಲ್ಯಂ ಚಿರಾದಸಿ ||೪೪||

ಪ್ರಾಯೋ ನಿರ್ಭುಜ್ಯತೇ ತದ್ಧಿ ಪಚತ್ಕಾಶು ಪಲಾಸ್ಯಜೀ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಣ್ಣು, ಬಿದರು, ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೋಡು, ಎಲಬು, ಹಲ್ಲು, ಕೂದಲು, ಕಲ್ಲುಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಿವಸ ವರೆಗೆ ಕರಗುವದಿಲ್ಲ ಕೋಡು, ಬಿದರು, ಲೋಹ, ತಾಲ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಶಲ್ಯವು ಬಹಳ ದಿವಸಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಕರಗುವದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಮಣಿಯುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಮಾಂಸ ರಕ್ತಗಳ ಪಾಕ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ||೪೪||

ಶಲ್ಯೇ ಮಾಂಸಾವಗಾಢೇ ಚೇತ್ಸ ದೇಶೋ ನ ವಿದಹ್ಯತೇ ||೪೫||

ತತಸ್ತಂ ಮರ್ದನಸ್ವೇದ ಶುದ್ಧಿ ಕರ್ಷಣಬೃಂಹಣೈಃ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣೋಪನಾಹಪಾನಾನ್ನಘನಶಸ್ತ್ರಽದಾಂಕನೈಃ ||೪೬||

ಪಾಚಯಿತ್ವಾ ಹರೇಚ್ಛಲ್ಯಂ ಪಾಟಿನೈಷಣಭೇದನೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವು ಬಹಳ ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು ಅಲ್ಲಿ ಪಾಕವಾದದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಮರ್ದನ, ಸ್ವೇದ, ಶೋಧನ, ಲಂಘನ, ಬೃಂಹಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮೋಟೀಸ, ಅನ್ನಪಾನ, ದಟ್ಟಾದ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಆ ಮೇಲೆ ವ್ರಣವನ್ನು ಸೀಳೋಣ, ಶಲಾಕೆ ಹಾಕಿ ನೋಡೋಣ ಚುಚ್ಚೋಣಗಳಿಂದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೪೬||)

ಶಲ್ಯಪ್ರದೇಶಯಂತ್ರಾಣಾಮನೇಕ್ಷ್ಯ ಬಹುರೂಪತಾಮ್ ||೪೭||

ತೈಸ್ತೈರುಪಾಯೈರ್ಮತಿನಾನ್ ಶಲ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ಪ್ರಥಾಽಽಹರೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶಲ್ಯಗಳೂ ಶಲ್ಯವಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳೂ ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿರುವವು. ಆ ಕಾರಣ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಅನೇಕ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೪೭||)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ

ಶಲ್ಯಾಹರಣವಿಧಿರ್ನಾಮ ಅಷ್ಟಾವಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾಧ್ಯಾಪಾಚಾರ್ಯ ಸೂಚ್ಯಪಾದಶಿಷ್ಯ ಅಧ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ 'ಶಲ್ಯಾಹರಣವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೮ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಶಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕಾದರೆ ಮೂಂಸವನ್ನು ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಧಾತಃ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿಮುಧ್ಯಾಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಹ ಸ್ಮಾಹುರಾತ್ರೇಯಾಸಯೋಃ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ರಣಃ ಸಂಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಯಃ ಪಾಕಃ ಚ್ಚೈವ ಧುಪೂರ್ವಕಾತ್ ||

ತನೋವೋಪಚರೇತ್ತಸ್ಮಾದ್ರಕ್ಷನ್ಯಾಕಂ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ||೧||

ಸುತೀತಲೇಪಸೇಕಾಸ್ರನೋಕ್ಷಸಂಶೋಧನಾದಿಭಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಮೊದಲು ಬಾವು ಬಂದು ಆ ಮೇಲೆ ಪಾಕ ವಾಗಿ ಅದರ ವ್ರಣವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣ ಮೊದಲು ಪಾಕವಾಗದಂತೆ ಶೀತ ಲೇಪ, ಸೇಚನ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ಶೋಧನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಬಾವು ಹಣ್ಣಾಗದಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಆಗುವ ವ್ರಣವು ಬಾವು ಉಂಟಾಗದೆ ಅಗುವದರಿಂದ 'ಬಹಳ ಮಾಡಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೧||)

ಶೋಫೋಃ ಲ್ಪೋಃ ಲ್ಪೋಷ್ಮರುಕ್ ಸಾಮಃ ಸವಣಃ ಕಠಿನಃ ಸ್ಥಿರಃ ||೨||

ಪಚ್ಯಮಾನೋ ವಿವರ್ಣಸ್ತು ರಾಗಿಃ ಬಸ್ತಿರಿವಾತತಃ ||

ಸ್ವಟೀತೀವ ಸನಿಸ್ತೋದಃ ಸಾಂಗಮರ್ವವಿಜೃಂಭಿಕಃ ||೩||

† ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿಯು ಸುಶ್ರುತದ ಸೂಂ. ೫-೧೭-೧೮-೧೯-೨೦ನೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಸಂರಂಭಾರುಚಿದಾಹೋಷಾತ್ಪಡ್ ಜ್ವರಾನಿದ್ರತಾನ್ವಿತಃ ||

ಸ್ತೂನಂ ವಿಷ್ಯಂದಯತ್ಯಾಜ್ಯಂ ವ್ರಣವತ್ಸ್ಪರ್ಶನಾಸಹಃ ||೪||

ಅರ್ಥಃ— ಅಲ್ಪ ಆಕಾರದ, ಸ್ವಲ್ಪ ಉಷ್ಣ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇನೆಯುಳ್ಳ ತ್ವಚೆಯ ವರ್ಣದ, ಕಠಿಣವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಬಾವು ಸಾಮನೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು. ಪಕ್ಷವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಬಾವು ತ್ವಚೆಯ ಭಿನ್ನವರ್ಣದ್ದೂ, ಕೆಂಪೂ ಬಸ್ತಿಯಂತೆ ಉಬ್ಬಿದ್ದೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಒಡೆಯುವಂತೆ ನೋಯುತ್ತದೆ. ಮೈ ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಆಕಳಿಕೆ, ಒಮ್ಮೆಲೆ ನೋವು, ಅರುಚಿ, ದಾಹ, ಉರುಸು, ನೀರ ಡಿಕೆ, ಜ್ವರ, ನಿದ್ರಾಭಾವಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವದಲ್ಲದೆ ಗಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು (ಅಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ) ಕರಗಿಸುತ್ತದೆ. ವ್ರಣದಂತೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಗೊಡುವದಿಲ್ಲ. (೪)

ಪಕ್ಷೇಽಲ್ಪವೇಗಿತಾ ಮ್ಲಾನಿಃ ಸಾಂಡುತಾ ವಲಿಂಭವಃ ||

ನಾನೋಽಂತೇಷಾನ್ಮತಿರ್ಮುಢ್ಯೇ ಕಂಡೂಶೋಫಾದಿನಾರ್ದವನು

||೫||

ಸ್ಪೃಷ್ಟೇ ಪೂಯಸ್ಯ ಸಂಚಾರೋ ಭವೇದ್ವಸ್ತಾನಿವಾಂಭಃ :

ಅರ್ಥಃ— ಬಾವು ಪಕ್ಷವಾಗಲು ವೇದನೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು, ಬಾಡುವದು, ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಮಡಿಕೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಸುತ್ತಲೂ ತೆಗ್ಗು ಇದ್ದು ನಡುವೆ ಎತ್ತರ ಕಾಣುವದು. ತಿಂಡಿ ಬಾವು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವವು. ಪಕಾಲಿಯಲ್ಲಿಯ ನೀರಿನಂತೆ ಒತ್ತಲು ಕೀವು ಅತ್ತಿತ್ತ ಸರಿದಾಡುವದು. (ಬಿ||)

ಶೂಲಂ ನರ್ತೇನಿಲಾದ್ಧಹಃ ಪಿತ್ತಾಚ್ಛೂಫಃ ಕಘೋದಯಾತ್ .೬||

ರಾಗೋ ರಕ್ತಾಚ್ಚ ಪಾಕಃ ಸ್ಯಾದತೋ ದೋಷೈಃ ಸಶೋಣಿತೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ—ವಾಯುವಿನ ಹೊರತು ಶೂಲವೂ, ಪಿತ್ತದ ಹೊರತು ದಾಹವೂ ಕಘದ ಹೊರ್ತು ಬಾವೂ, ರಕ್ತದ ಹೊರ್ತು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ರಕ್ತ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ದೋಷಗಳಿಂದ ಪಾಕವಾಗುತ್ತದೆ. (೬||)

ಪಾಕೇಽತಿವೃತ್ತೇ ಸುಷಿರಸ್ತನುತ್ಪಗ್ನೋಷಭಕ್ಷಿತಃ

|| ೭ ||

ವಲೀಭಿರಾಚಿತಃ ಶ್ಯಾವಃ ಶೀಯ ಮಾಣತನೂರುಹಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಪಾಕವು ಬಹಳವಾಗಲು ಒಳಗಿನ ಭಾಗವು ಮೊಳ್ಳಾಗು
ತ್ತದೆ. ದೋಷದ ತಿನ್ನುವಿಕೆಯಿಂದ ತ್ವಚೆಯ ತೆಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆ. ಮಡಿಕೆ
ಗಳು ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನ ಕೂದಲುಗಳು ಉದರುತ್ತವೆ.
(೭||)

ಕಫಜೇಷು ತು ಶೋಫೇಷು ಗಂಭೀರಂ ಪಾಕನೋತ್ಕೃಷ್ಟಕಾ ||೮||

ಪಕ್ವಲಿಂಗಂ ತತೋಽಸ್ಪೃಷ್ಯಂ ಯತ್ರ ಸ್ವಾಚ್ಛೇತಶೋಫತಾ ||
ತ್ವಕ್ಸಾವರ್ಣ್ಯಂ ರುಜೋಽಲ್ಪತ್ವಂ ಘನಸ್ಪರ್ಶತ್ವಮಶ್ಮವತ್ ||೯||

ರಕ್ತಪಾಕಮಿತಿ ಬ್ರೂಯಾತ್ತಂ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಮುಕ್ತಸಂಶಯಃ

ಅರ್ಥ:— ಕಫದ ಬಾವಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಬಹಳ ಗುಂಬಿನಲ್ಲಿ ಪಾಕ
ವಾಗುವದು. ಆ ಕಾರಣ ಪಕ್ವ ಚಿನ್ಹಗಳು ಸ್ಪೃಷ್ಯವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಬಾವು
ಶೀತವೂ ತ್ವಚದ ವರ್ಣದ್ದೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇನೆಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಕಠಿಣ
ಹತ್ತುವದೂ ಆಗಿರುವದು. ಪಂಡಿತರು ಅದಕ್ಕೆ ನಿಸಂಶಯವಾಗಿ ರಕ್ತ
ಪಾಕವೆಂದು ಅನ್ನತಕ್ಕದ್ದು. (೯||)

ಅಲ್ಪಸತ್ವೇಽಬಲೇ ಬಾಲೇ ಪಾಕಾದ್ವಾತ್ಕರ್ಥಮುದ್ಧತೇ ||೧೦||

ದಾರಣಂ ಮರ್ಮಸಂಧ್ಯಾದಿಸ್ಥಿತೇ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಪಾಟನಮ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಅಂಜುಬುರುಕ ಅಶಕ್ತ ಹುಡುಗ ಇವರ ಬಾವನ್ನೂ ಅತಿ
ಶಯ ಹಣ್ಣಾದ ಬಾವನ್ನೂ ಮರ್ಮಸಂಧಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾವನ್ನೂ
ಔಷಧಗಳಿಂದ ಒಡೆಯಬೇಕು. ಉಳಿದವೆಲ್ಲವನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸೀಳಬೇಕು.
(೧೦||)

ಆಮಚ್ಛೇದೇ ಸಿರಾಸ್ನಾಯುವ್ಯಾಪದೋಽಸೃಗತಿಸೃತಿಃ ||೧೧||

ರುಜೋಽತಿವೃದ್ಧಿದರ್ಶನಂ ವಿಸರ್ಪೋ ವಾ ಕ್ಷತೋದ್ಭವಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಆಮಬಾವಿನ ಛೇದ ಮಾಡಲು ಸಿರಾ ಸ್ನಾಯುಗಳು ನಾಶ
ವಾಗುವವು. ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುವದು, ನೋವು ಹೆಚ್ಚುವದು, ತ್ವಚೆಯು
ಸೀಳುವದು, ಮತ್ತು ಕ್ಷತಜನ್ಯ ವಿಸರ್ಪ ಉಂಟಾಗುವದು. (ಅದ ಕಾರಣ
ಆಮಬಾವಿನ ಛೇದ ಮಾಡಬಾರದು.) (೧೧||)

ತಿಷ್ಠನ್ನಂತಃ ಪುನಃ ಪೂಯಃ ಸಿರಾಸ್ನಾ ಯ್ವಸ್ಯ ಗಾಮಿಷಮ್ ||೧೨||
ವಿವೃದ್ಧೋ ದಹತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತೃಣೋಲಪಮಿವಾನಲಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಒಳಗೆ ಕೇವು ಉಳಿದರೆ ಅದು ಬೆಳೆದು ಬೆಂಕಿಯು ಹುಲ್ಲಿನ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸುಡುವಂತೆ ಸಿರಾ ಸ್ನಾಯು ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸುಡುತ್ತದೆ. (೧೨||)

ಯುಕ್ತಾನ್ಯತಾಮನುಜ್ಞಾನಾದ್ಯಶ್ಚ ಪಕ್ಷಮುಪೇಕ್ಷತೇ ||೧೩||
ಶ್ವಪಚಾವಿನ ವಿಜ್ಞೇಯೌ ತಾವನಿಶ್ಚಿತಕಾಂಕ್ಷೌ ||

ಅರ್ಥಃ— ಯಾವನು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಪಕ್ವ ವ್ರಣವನ್ನು ಕೊಯ್ಯು ತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅವಿಚಾರಿಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಂಡಾಲರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (೧೩||)

(ಅ) ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಕ್ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಣಶ್ಚೇಷ್ಟಂ ಭೋಜಯೇದನ್ನಮಾತುರಮ್ ||೧೪||
ಪಾನಪಂ ಪಾಯಯೇನ್ನದ್ಯಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಯೋ ವೇದನಾಕ್ಷಮಃ ||
ನ ಮೂರ್ಛ್ಯತೃನ್ನಸಂಯೋಗಾನ್ನತ್ತಃ ಶಸ್ತ್ರಂ ನ ಬುದ್ಧತೇ ||೧೫||
ಅನ್ಯತ್ರ ಮೂಢಗರ್ಭಾಶ್ಚಮುಖರೋಗೋದರಾತುರಾತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶಸ್ತ್ರ ಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ರೋಗಿಗೆ ಅವನು ಬೇಡಿಕೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಶಸ್ತ್ರದ ವೇದನೆಯ ಸಹನವು ಯಾವನಿಗೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅನ್ನ ಕೊಡೋಣದರಿಂದ ರೋಗಿಯು ಮೂರ್ಛಿತನಾಗುವ ದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮದ್ಯದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರದ ವೇದನೆ ಗೊತ್ತಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೂಢ-ಗರ್ಭ ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರೀ ಮು ರೋಗ ಉದರ-ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಮದ್ಯ ಕೊಡಬಾರದು. (೧೫||)

ಶಸ್ತ್ರ-ಕರ್ಮವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾಹೃತೋಪಕರಣೋ ವೈದ್ಯಃ ಪ್ರಾಜ್ಞುಃ ಪುನಾತುರಮ್ ||೧೬||

ಸಂಮುಖೋ ಯಂತ್ರಯಿತ್ವಾಶು ನ್ಯಸ್ಯೇನ್ಮರಾಧಿ ವರ್ಜಯನ್ ||

ಅನುಲೋಮಂ ಸುನಿಶಿತಂ ಶಸ್ತ್ರನಾಸೂಯದಶಃ ಸಾತ್ ||೧೭||

ಸಕ್ಕದೇವಾಹರೇತ್ರಚ್ಚ.....

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಮೇಲೆ ವೈದ್ಯನು ಯಂತ್ರ ಚೇಷಧ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ರೋಗಿಯನ್ನು ಮೂರ್ವಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ತಾನು ಎದುರು ಕೂತು ಅವನನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ಕೇವು ಕಾಣುವ ವರೆಗೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಚುಚ್ಚಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೧೭)

ಪಾಕೇ ತು ಸುಮಹತ್ಕಪಿ

ಪಾಟಿಯೇದ್ಧ್ವಂಗುಲಂ ಸಮ್ಯಗ್ಧ್ವಂಗುಲತ್ಯಂಗುಲಾಂತರಮ್ ||೧೮||

ಏಷಿತ್ವಾ ಸಮ್ಯಗೇಷಿಣ್ಣಾ ಪರಿತಃ ಸುನಿರೂಪಿತಮ್ ||

ಅಂಗುಲೀನಾಲಿವಾಲ್ಪೇರ್ವಾ ಯಥಾದೇಶಂ ಯಥಾಶಯಮ್ ||೧೯||

ಅರ್ಥಃ— ಪಾಕವು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದರೂ ಎರಡು ಬೆರಳಿನಷ್ಟು ಸೀಳಬೇಕು ಅವಶ್ಯಕಂಥರೆ ಆ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಮೂರು ಬೆರಳು ಅಂತರದ ಮೇಲೆ ಮನಃ ಸೀಳಬೇಕು ಏಷಿಣಿ, ಬೆರಳು, ದೇಟು, ಅಥವಾ (ಕರಡಿ ಮುಂತಾದ ವುಗಳ) ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ರಣಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಕಿವಿನ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಯತೋ ಗತಾಂ ಗತಿಂ ವಿದ್ಯಾದುಶ್ನಂಗೋ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಚ ||

ತತ್ರ ತತ್ರ ವ್ರಣಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಸವಿಭಕ್ತಂ ನಿರಾಶಯಮ್ ||೨೦||

ಆಯತಂ ಚ ವಿಶಾಲಂ ಚ ಯಥಾ ದೋಷೋ ನ ತಿಷ್ಠತಿ ||

ಅರ್ಥಃ—ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ಕೇವು ನಾಡೀವ್ರಣ ಮಾಡಿರುವದೋ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಿರುವದೋ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಿರದಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಕೊಯ್ದು ಉದ್ದವೂ ಮತ್ತು ಅಗಲವೂ ಆದಂಥ ಬಾಯಿ ಮಾಡಬೇಕು.
ಅಂದರೆ ಒಳಗೆ ದೋಷವಿರಲಾರದು. (೨೦||)

ಶೌರ್ಯನಾಶುಕ್ರಿಯಾ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಶಸ್ತ್ರನುಸ್ವೇದವೇಷಠುಃ ||೨೧||
ಅಸಮೋಹಶ್ಚ ವೈದ್ಯಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮಣಿ ಶಸ್ಕತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಶೌರ್ಯ, ಒಳ್ಳೇ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕೊಯ್ದೋಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣ
ಶಸ್ತ್ರ, ಬೆನರು ಬಾರದೇ ಇರೋಣ, ಕೈ ನಡಗದೇ ಇರೋಣ, ಭ್ರಾಂತಿ ಬಾರದೇ
ಇರೋಣ-ಇವು ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳು(೨೧||)

ತೀರ್ಯಕ್ ಛಿಂದ್ಯಾಲ್ಲಲಾಟಭ್ರಾದಂತವೇಷ್ಯಕಜತ್ರಣಿ ೨೨||

ಕುಕ್ಷಿಕಕ್ಷಾಸ್ತಿ ಕೂಟಾಷ್ಟ ಕಪೋಲಗಲವಂಕ್ಷಣೇ ||

ಅನ್ಯತ್ರ ಘೇದನಾತ್ತಿಯ - ಕ್ ಸಿರಾಸ್ನಾಯುವಿಪಾಟಿನಮ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥಃ— ಹಣೆ, ಹುಬ್ಬು, ಒಸಡೆ, ಕುತ್ತಿಗೆ ಹೆಗಲುಗಳ ಸಂಧಿ,
ಬಗಲು, ಪಕ್ಕಡೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಗೂಡು, ತುಟೆ, ಗೆಲ್ಲ, ಕುತ್ತಿಗೆ, ಗೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ
ಡೊಂಕಾಗಿ ಕೊಯ್ಯಬೇಕು. ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಂಕ ಕೊಯ್ದರೆ ಸಿರಾ
ಸ್ನಾಯುಗಳು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತವೆ. (೨೩)

ಶಸ್ತ್ರೇನವಚಾರಿತೇ ನಾಗ್ನಿಃ ಶೀತಾಂಭೋಭಿತ್ತ ರೋಗಿಣಮ್ ||

ಅಶ್ವಾಸ್ಯ ಪರಿತೋಷಂಗುಲ್ಯಾ ಪರಿಪೀಡ್ಯ ವ್ರಣಂ ತತಃ ||೨೪||

ಕ್ಷಾಲಯಿತ್ವಾ ಕಷಾಯೇಣ ಪ್ಲೋತೇನಾಂಭೋಽಪನೀಯ ಚ ||

ಗುಗ್ಗುಲ್ವಗುರುಸಿದ್ಧಾರ್ಥಹಿಂ ಗುಸರ್ಜರಸಾನ್ವಿತೈಃ ||೨೫||

ಧೂಪಯೇತ್ಪಟುಷಡ್ ಗ್ರಂಥಾನಿಂಬಪತ್ರ್ಯೈರ್ಘೃತಪ್ಲತೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೊಯ್ದನಂತರ ರೋಗಿಯನ್ನು ಸವಿ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೂ
ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದಲೂ ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿ ಆ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿನಿಂದ ವ್ರಣವನ್ನು
ಹಿಚುಕಿ ಸ್ತಂಭಕ ಔಷಧದಿಂದ ತೊಳೆದು ಅರಿವೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಒಳಿಸಿ

ಗುಗ್ಗುಳು, ಅಗರು, ಸಾಸಿವೆ, ಇಂಗು, ರಾಳ, ಸೈಂಧವ, ಬಜಿ, ಬೇವಿನ ಎಲೆ
ಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಅವುಗಳ ಧೂಪ ಕೊಡಬೇಕು. (೨೫||)

ತಿಲಕಲ್ಪಾಜ್ಯಮಧುಭಿರ್ಯಥಾಸ್ವಂ ಭೇಷಜೇನ ಚ ||೨೬||

ದಿಗ್ಧಾಂ ವರ್ತಿಂ ತತೋ ದದ್ಯಾತ್ಪ್ರೇರೇನಾಚ್ಛಾದಯೇಚ್ಚ ತಾಮ್ ||
ಘೃತಾಕ್ಷೈಃ ಸಕ್ತುಭಿಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಘನಾಂ ಕವಲಿಕಾಂ ತತಃ ||೨೭||

ನಿಧಾಯ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಬಧ್ನೀಯಾತ್ಪಟ್ಟೇನ ಸುಸಮಾಹಿತಮ್ ||
ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಸಮ್ಯೇಷಪಸ್ಮೇ ವಾ ನಾಘಧಸ್ತಾನ್ನೈವ ಚೋಪರಿ ||೨೮||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಮೇಲೆ ಆಯಾ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ
ಮತ್ತು ತಿಲಕಲ್ಪ ತುಪ್ಪ ಜೇನತುಪ್ಪಗಳಿಂದ ಲೇಪಿಸಿದ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ವ್ರಣ
ದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಅದೇ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಅದರ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ
ಸತುವಿನ ಹಿಟ್ಟು-ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಅದರ ಮೇಲೆ
ಅರಿವಿಡು ಗಳಿಗೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಿವೆಡು ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷಗೊಟ್ಟು
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಎಡಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಬಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು.
ಕೆಳಗೆ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಬಾರದು. (೨೮)

ಶುಚಿಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಢಾಃ ಪಟ್ಟಾಃ ಕವಲ್ಯಃ ಸನಿಕೇಶಿಕಾಃ ||

ಧೂಪಿತಾ ಮೃದವಃ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಾಃ ನಿರ್ವಲೀಕಾ ವ್ರಣೇ ಹಿತಾಃ ||೨೯||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಅರಿವೆಗಳು ಬಹಳ ಸ್ವಚ್ಛ, ತೆಳ್ಳಗೆ
ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಗಳಿಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಬತ್ತಿಗಳು ಧೂಪ
ಕೊಟ್ಟಂಥವೂ ಮತ್ತು ಮೃದು ನುಣುಪಾದವೂ ಮಡಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ವೂಇರಬೇಕು.
(೨೯)

ಕುರ್ನೀತಾಃನಂತರಂ ತಸ್ಯ ರಕ್ಷಾಂ ರಕ್ಷೋನಿಸಿದ್ಧಯೇ ||

ಬಲಿಂ ಚೋಪಹರೇತ್ತೇಭ್ಯಃಸದಾ ಮೂರ್ಧ್ನಾ ಚ ಧಾರಯೇತ್ ||೩೦||

ಲಕ್ಷ್ಮೀಂ ಗುಹಾಮತಿಗುಹಾಂ ಜಟಿಲಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿನೇಮ್ ||

ನಚಾಂ ಭತ್ತಾಮತಿಚ್ಛತ್ತಾಂ ದೂರ್ವಾಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕಾನಪಿ ||೩೧||

ಅರ್ಥಃ— ಆಮೇಲೆ ರಾಕ್ಷಸರ ಪೀಡೆಯಾಗಬಾರದೆಂದು ಅದರ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ ಬಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಬನ್ನಿ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನಿ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಬಜಿ, ಬಡಿಸೋಪ, ಸಬ್ಬ ಸಗಿ, ಕರಿಕೆ, ಸಾಸಿನೆ ಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. (೩೧)

ತತಃ ಸ್ನೇಹದಿನೇಹೋಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾಽಽಚಾರಂ ಸಮಾದಿಶೇತ್ ||
ದಿನಾಸ್ಸಪ್ತೋ ವ್ರಣೇ ಕಂಡೂರಾಗರುಕ್ ಶೋಫಪೂಯಕ್ಸತ್ ||೩೨||

ಅರ್ಥಃ— ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹ ತಕ್ಕೊಂಡ ದಿನಸ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯು ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ತಿಂಡಿ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಹೊಡೆತ, ಬಾವು, ಕೀವುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದು. (೩೨)

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ತು ಸ್ತೃತಿಸಂಸ್ಪರ್ಶದರ್ಶನೈಶ್ಚಲಿತಸ್ತುತೇ ||
ಶುಕ್ರೇ ವ್ಯವಾಯಜಾನ್ ದೋಷಾನಸಂಸರ್ಗೇಽಪ್ಯವಾಪ್ನುಯಾತ್ ||೩೩||

ಅರ್ಥಃ— ಹೆಂಗಸರ ಸ್ತರಣ ಸ್ಪರ್ಶ ದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಶುಕ್ರವು ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟವಾಗಿ ಸೋರಲು ಸಂಸರ್ಗವಾಗದಿದ್ದರೂ ಸಂಭೋಗ-ಜನ್ಯ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೩೩)

ಭೋಜನಂ ಚ ಯಥಾಸಾತ್ತ್ಯಂ ಯವಗೋಧೂನುಷ್ಪಕಾಃ ||
ಮಸೂರಮುದ್ಗ ತುನರೀಜೀವಂತೀಸುನಿಷಣ್ಣಕಾಃ ||೩೪||

ಬಾಲಮೂಲಕನಾರ್ತಕತಂಡುಲೀಯಕನಾಸ್ತುಕಮ್ ||
ಕಾರವೇಲ್ಲಕಕರ್ಕೋಟಿಪಟೋಲಕಟುಕಾಫಲಮ್ ||೩೫||

ಸೈಂಧವಂ ದಾಡಿನುಂ ಧಾತ್ರೀ ಘೃತಂ ತಪ್ತಹಿಮಂ ಜಲಮ್ ||
ಜೀರ್ಣಶಾಲ್ಯೋದನಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಮಲ್ಪಮುಷ್ಣಂ ದ್ರವೋತ್ತರಮ್ ||೩೬||

ಭುಂಜಾನೋ ಜಾಂಗಲ್ಯಮಾಫಸ್ಯಃ ಶೀಘ್ರಂ ವ್ರಣಮಪೋಹತಿ ||

ಅರ್ಥಃ—ಜನೆಗೋದಿ, ಅಕ್ಕಿ, ಚನ್ನಂಗಿ, ಹೆಸರು, ತೋಗರಿ, ಶೀಹಾಲೆ, ಪಾಂಡನರ ಹರಿವೆ, ಎಳೆಮೂಲಂಗಿ, ಬದನೆಕಾಯಿ, ಕೆರಸಾಲೆ, ಚಕ್ಕೋತ, ಹಾಗಲಕಾಯಿ, ಕಕ್ಕೋಟಿ, ಪಡವಲಕಾಯಿ ಕಟುಕಾಫಲ, ಸೈಂಧವ, ದಾಳಿಂಬ, ನೆಲ್ಲಿ, ತುಪ್ಪ ಕಾದಾರಿದ ನೀರು, ಹಳೇ ಅಕ್ಕಿ, ಅನ್ನ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಅಲ್ಪ ಬಿಸಿ, ದ್ರವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಅನ್ನಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಮಾನಿಸುವದನ್ನು ಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸದೊಡನೆ ತಿನ್ನಲು ವ್ರಣವು ಮಾಯುವದು. (೩೬||)

ಅತಿತಂ ಮಾತ್ರಯಾ ಕಾಲೇ ಸ್ವಧ್ಯಂ ಯಾತಿ ಜರಾಂ ಸುಖಮ್ || ೩೭||

ಅಜೀರ್ಣೇ ತ್ವನಿಲಾದೀನಾಂ ವಿಭ್ರಮೋ ಬಲವಾ ಭವೇತನ್ ||

ತತಃ ಶೋಭರುಜಾಪಾಕದಾಹಾ ಹಾಸನಾಪ್ನುಯಾತ್ || ೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಂದ ಸ್ವಧ್ಯವಾದ ಆಹಾರವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಪಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜೀರ್ಣವಾದರೆ ನಾತ ಮುಂತಾದವು ಅತಿಶಯ ಕುಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಮೇಲೆ ಬಾವು ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ ಪಾಕ ದಾಹ ಹೊಟ್ಟೆಯಬೋಣ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (೩೮)

ನವಧಾನ್ಯಂ ತಿಲಾನ್ ಮಾಷಾನ್ ಮದ್ಯಂ ಮಾಂಸಮಜಾಂಗಲಮ್ |
ಕ್ಷೀರೇಕ್ಷುನಿಕೃತಿರಮ್ಲಂ ಲವಣು ಕಟುಕಂ ತೃಜೀತ್ || ೩೯||

ಯಚ್ಚಾನ್ಯದಪಿ ವಿಷ್ವಂಭಿ ವಿದಾಹಿ ಗುರು ಶೀತಲಮ್ ||

ವರ್ಗೋಷಯಂ ನವಧಾನ್ಯಾದಿವರ್ಗಣಃ ಸರ್ವದೋಷಕೃತ್ || ೪೦||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಸಧಾನ್ಯ, ಎಳ್ಳು, ಉದ್ದು, ಮದ್ಯ, ಅಜಾಂಗಲ ಮಾಂಸ. ಹಾಲು ಮತ್ತು ಕಬ್ಬುಗಳ ವಿಕಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಸ್ವಂಭಕ ವಿದಾಹಿ ಜಡ ಶೀತಲವಾದ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಈ ನವಧಾನ್ಯಾದಿವರ್ಗವು ವ್ರಣವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದು. (೪೦)

ಮದ್ಯಂತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣ ರೂಕ್ಷಾಮ್ಲ ಮಾಶು ವ್ಯಾಪಾದಯೇದ್ ವ್ರಣಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಧ್ಯವು ತೀಕ್ಷ್ಣ ಉಷ್ಣ ರುಕ್ಷ ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಇದ್ದದರಿಂದ ವ್ರಣವನ್ನು ತೀವ್ರ ಕೆಡಿಸುವದು. (೪೦||)

ವಾಲೋಪೀರೈಶ್ಚ ವೀಚೈತ ನ ಚೈನಂ ಪರಿಘಟ್ಟಯೇತ್ ||೪೧||
ನ ತುದೇನ್ವ ಚ ಕಂಡೂಯೇಚ್ಚೇಷ್ವನಾನಶ್ಚ ಸಾಲಯೇತ್ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧವೃದ್ಧದ್ವಿಜಾತೀನಾಂ ಕಥಾಃ ಶೃಣ್ವನ್ಮನಃ ಪ್ರಿಯಾಃ |೪೨|
ಅಶಾನಾನ್ ವ್ಯಾಧಿನೋಕ್ಷಾಯ ಪ್ಲಪ್ತಂ ವ್ರಣಮಪೋಹತಿ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕೂದಲಿನ ಅಥವಾ ಬಾಳದ ಬೇರಿನ ಬೀಸಣಿಕೆಗಳಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ತಗಲಿಸಬಾರದು, ನೋವಾಗಗೊಡಬಾರದು, ತುರಿಸಬಾರದು, ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ಅದನ್ನು ಕಾಯಬೇಕು. ಪ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧ ಜನರ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮನೋಹರವಾದ ಕತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ನೆಟ್ಟಗಾಗುವದೆಂಬ ಆಶೆ ಇರಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವ್ರಣವು ತೀವ್ರ ನೆಟ್ಟಗಾಗುವದು. (೪೨||)

ತೃತೀಯೇಽಽಪ್ಪಿ ಪುನಃ ಕುರ್ಯಾದ್ವ್ರಣಕರ್ಮ ಚ ಪೂರ್ವವತ್ ||೪೩||
ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾದಿ, ದಿವಸೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ನಾಚರೇತ್ ತಥಾ ||
ತೀವ್ರವ್ಯಥೋ ವಿಗ್ರಹಿತಶ್ಚಿರಾತ್ಸಂರೋಹತಿ ವ್ರಣಃ ||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂರನೇ ದಿವಸ ಪುನಃ ತೊಳೆಯೋಣ ಮುಂತಾದ ವ್ರಣಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಎರಡನೇ ದಿವಸ ಅದನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಬೇನೆಯ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದು. ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಗಂಟುಗಳಾಗುವವು. ತೀವ್ರ ಮಾಯದು. (೪೪)

ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂ ರೂಕ್ಷಾಂ ಶ್ಲಥಾಂ ಗಾಢಾಂ ದುರ್ನ್ಯಸ್ತಾಂ ಚ
ವಿಕೇಶಿಕಾಮ್ ||

ವ್ರಣೇ ನ ದದ್ಯಾತ್ಕಲ್ಮಂ ವಾ ಸ್ನೇಹಾತ್ಕಲ್ಲೋದೋ ವಿನರ್ಧತೇ ||೪೫||
ಮಾಂಸಚ್ಛೇದೋಽತಿರುಗ್ರಾಕ್ಷ್ಮಾದ್ಧರಣಂ ಶೋಣಿತಾಗಮಃ ||
ಶ್ಲಥಾತಿಗಾಢದುರ್ನ್ಯಾಸೈವ್ರಣವರ್ತ್ಮಾನಘರ್ಷಣಮ್ ||೪೬||

ಸಪೂತಿಮಾಂಸಂ ಸೋತ್ಸಂಗಂ ಸಗತಿಂ ಪ್ರಾಯಗರ್ಭಿಣಮ್ ||

ವ್ರಣಂ ವಿಶೋಧಯೇಚ್ಛೇಘ್ರಂ ಸ್ಥಿತಾ ಹ್ಯಂತರ್ವಿಕೇಶಿಕಾ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಬತ್ತಿಯು ಬಹಳ ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಬಹಳ ರುಕ್ಷ, ಬಹಳ ಸಡಿಲ, ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿ, ಡೊಂಕ ಇರಬಾರದು. ಇದರಂತೆ ಇದ್ದ ಕಲ್ಮ ವನ್ನು ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಬಾರದು. ಬಹಳ ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವದಿಂದ ಕ್ಲೇದವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರುಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಮಾಂಸಭೇದ, ಬಹಳ ನೋವು, ವ್ರಣ ಹರಿಯೋಣ, ರಕ್ತಬರೋಣಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಬಹಳ ಸಡಿಲು ಅಥವಾ ಗಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಡೊಂಕ ಕಟ್ಟುವದರಿಂದ ವ್ರಣದ ತುದಿಗಳಿಗೆ ಘರ್ಷಣವಾಗುವದು, ದುರ್ಗಂಧ ಮಾಂಸವುಳ್ಳ, ಉಬ್ಬಿದ, ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಗತಿಯುಳ್ಳ, ಕೇವಲವುಳ್ಳ, ವ್ರಣ ದೊಳಗೆ ಔಷಧ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟರೆ ಅದು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅದರ ಶೋಧನ ವನ್ನು ಮಾಡುವದು. (೪೭)

ವ್ಯಮ್ಲಂ ತು ಪಾಟಿತಂ ಶೋಫಂ ಪಾಚನೈಃ ಸಮುಪಾಚರೇತ್ ||

ಭೋಜನೈರುಪನಾಹೈಶ್ಚ ನಾತಿವ್ರಣವಿರೋಧಿಭಿಃ ||೪೮||

ಅರ್ಥಃ— ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿದ್ದ ಬಾವು (ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಸೀಳ ಲ್ಪಟ್ಟರೆ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ವಿರೋಧಿಯಾಗದಂಥ ವ್ರಣ ಪಾಚಕ ಭೋಜನ ಉಪನಾಹಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಬೇಕು. (೪೮)

ಸದ್ಯಃ ಸದ್ಯೋನ್ಮ್ರಣಾನ್ ಸೀವ್ಯೇದ್ವಿವೃತಾನಭಿಘಾತಜಾನ್ ||

ಮೇದೋಜಾಂಲ್ಲಿಖಿತಾನ್ ಗ್ರಂಥೀನ್ ಹ್ರಸ್ವಾಃ ಸಾಲೀಶ್ಚ
ಕರ್ಣಯೋಃ ||೪೯||

ಶಿರೋಕ್ಷಿಕೂಟನಾಸೌಷ್ಣ್ಯಗಂಡಕರ್ಣೋರುಬಾಹುಷು ||

ಗ್ರೀವಾಲಲಾಟಮುಷ್ಕಸ್ಥಿಜ್ವೀಡ್ರಪಾಯಾದರಾದಿಷು ||೫೦||

ಗಂಭೀರೇಷು ಪ್ರದೇಶೇಷು ಮಾಂಸಲೇಷ್ವಚಲೇಷು ಚ ||

ನ ತು ವಂಕ್ಷಣಕಪ್ಪಾದಾವಲ್ಪಮಾಂಸೇ ಚಲೇ ವ್ರಣಾನ್ ||೫೧||

ವಾಯುಧಿವಾಹಿಣಿಃ ಶಲ್ಕಗರ್ಭಾನ್ ಕ್ಷಾರವಿಷಾಗ್ನಿಜಾನ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಡತದಿಂದ ಆದ ಅಗಲ ಬಾಯುಳ್ಳ ವ್ರಣವನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಹೊಲಿಯಬೇಕು. ಮೇದದಿಂದಿರುವ ಗಂಟುಗಳನ್ನೂ ಕಿವಿಯ ಸಣ್ಣ ಹಾಲಿಗಳನ್ನೂ ಕೆರೆದು ಹೊಲಿಯಬೇಕು. ತಲೆ ಕಣ್ಣು ಮೂಗು ತುಟಿ ಗಲ್ಲ ಕಿವಿ ತೊಡೆ ಭುಜ ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಣೆ ಅಂಡ ತೊಡೆಯ-ಮೇಲ್ಭಾಗ ಶಿಶ್ನ ಗುದ ಹೊಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ಗಂಭೀರ ಮಾಂಸವುಳ್ಳ ಅಗಲಾದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ತತ್ಕಾಲ ಹೊಲಿಯಬೇಕು. ಗೆಜ್ಜೆ ಬಗಲು ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಂಸವುಳ್ಳ ಅಗಲಾದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ವ್ರಣಗಳನ್ನೂ ನಾಯುವನ್ನು ಬಿಡುವ, ಒಳಗೆ ಶಲ್ಯವುಳ್ಳ, ಕ್ಷಾರ ವಿಷ ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದಿರುವ ವ್ರಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಲಿಯಬಾರದು. (೫೧||)

ಹೊಲಿಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೀವ್ಯೇಚ್ಛಲಾಸ್ಥಿ ಶುಷ್ಕಾಸ್ತ್ರತೃಣರೋಮಾಪನೀಯ ತು ||೫೨||

ಪ್ರಲಂಬಿ ಮಾಂಸಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ನಿವೇಶ್ಯ ಸ್ತನಿವೇಶನೇ ||
ಸಂಧ್ಯಸ್ಥಿ ಚ ಸ್ಥಿತೇ ರಕ್ತೇ ಸ್ನಾಯ್ವಾ ಸೂತ್ರೇಣ ವಲ್ಕಲೈಃ ||೫೩||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಲಿಯುವ ಮುಂಚೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾಡುವ ಎಲಬು, ಒಣಗಿದ ರಕ್ತ, ಹುಲ್ಲು, ಕೂದಲು, ಇವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು, ಕತ್ತರಿಸಿದ ಜೋತಾ ಡುವ ಮಾಂಸವನ್ನೂ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿಯ ಅಸ್ಥಿಯನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ತವು ನಿಲ್ಲಲು ಆಮೇಲೆ ಸ್ನಾಯು ಅಥವಾ ದಾರ ಅಥವಾ ಒಣಗಿದ ತೊಗಟೆಯ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಹೊಲಿಯಬೇಕು. (೫೩)

ಸೀವ್ಯೇಶ್ವ ದೂರೇ ನಾಸನ್ನೇ ಗೃಹ್ಣನ್ನಾಸ್ವಂ ನ ವಾ ಬಹು ||

ಅರ್ಥಃ— ಹೊಲಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಹಳ ದೂರ ದೂರ, ಬಹಳ ಸಮೀಪ ಸಮೀಪ ಹಾಕಬಾರದು. ಮತ್ತು ವ್ರಣದ ಬಹಳ ತುದಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ಬಹಳ ಒಳಗೆ ಹಾಕಬಾರದು. (೫೪||)

ಸಾಂತ್ವಯಿತ್ವಾ ತತಶ್ಚಾರ್ತಂ ವ್ರಣೇ ಮಧುಘೃತದ್ರಾತೈಃ ||೫೫||

ಅಂಜನಕ್ಷೌಮಜಮುಷೀಫಲಿನೀಶಲ್ಲಕೀಫಲೈಃ ||
ಗರೋಧ್ರಮಧುಕೈರ್ಧಿಗ್ಧೇ ಯುಂಜ್ಯಾದ್ಧಂಧಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ ||೫೬||

ಅರ್ಥಃ— ಆಮೇಲೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿ ಸೌವೀರಾಂಜನ, ತಾಗದ ಬೂದಿ, ಗವ್ವಲಾ, ಶಲ್ಯಕೇ ಫಲ, ಲೋಧ್ರ, ಜೈಷ್ಠಮಧುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತೊಡೆಯ ಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಕಟ್ಟೋಣ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೫೫)

ವ್ರಣೋ ನಿಃಶೋಣಿತೌಷ್ಣೋ ಯಃ ಕಿಂಚಿದೇವಾವಲಿಖ್ಯ ತಮ್ ||
ಸಂಜಾತರುಧಿರಂ ಸೀವ್ಯೇತ್ಸಂಧಾನಂ ಹಸ್ಯ ಶೋಣಿತಮ್ ||೫೬||

ಅರ್ಥಃ— ವ್ರಣದ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅವನ್ನು ಕೆರೆದು ರಕ್ತ ಬರಲು ಅದನ್ನು ಹೊಲಿಯಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ವ್ರಣಗಳ ಅಂಚುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವದು ರಕ್ತವೇ ಆಗಿರುವದು. (೫೬)

ಬಂಧನಾನಿ ತು ದೇಶಾದೀನ್ ವೀಕ್ಷ್ಯ ಯುಂಜೀತ ತೇಷು ಚ ||
ಅವಿಕಾಜಿನಕೌಶೇಯಮುಷ್ಣಂ, ಕ್ಷೌಮಂ ತು ಶೀತಲಮ್ ||೫೭||
ಶೀತೋಷ್ಣಂ ತೂಲಸಂತಾನಕಾರ್ಪಾಸಸ್ನಾಯುವಲ್ಪಜಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಉಣ್ಣೆಯ, ತೊಗಲಿನ, ರೇಶಿಮೆಯ ಬಂಧನಗಳು ಉಷ್ಣ ವೀರ್ಯ ಇರುವವು. ತಾಗಿನ ಬಂಧನವು ಶೀತವೀರ್ಯ; ಬೂರಲಿರಳಿ, ತಂತು, ಹತ್ತಿ, ಸ್ನಾಯು, ಗಿಡದ ತೊಗಟೆಗಳ ಬಂಧನವು ಸಮಶೀತೋಷ್ಣವಿರುವದು. (೫೭||)

ತಾಮ್ರಾಯಸ್ತ್ರಪುಷೀಸಾನಿ ವ್ರಣೇ ಮೇದಃಕಘಾಧಿಕೇ ||೫೮||
ಭಂಗೇ ಚ ಯುಂಜ್ಯಾತ್ಪಲಕಂ ಚರ್ಮವಲ್ಪಕುಶಾದಿ ಚ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೇದ ಮತ್ತು ಕಘ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರ ಕಬ್ಬಿಣ ತವರು ಶೀಸ ಇವುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಅಸ್ಥಿಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಹಲಿಗೆ, ಚರ್ಮ, ಗಿಡದ ತೊಗಟೆ, ಬಿದರಿನ ಕಂಬಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. (೫೮||)

ಬಂಧನ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವನಾಮಾನುಗತಾಕಾರಾ ಬಂಧಾಸ್ತು ದಶ ಪಂಚ ಚ ||೪೯||

ಕೋಶಸ್ವಸ್ತಿ ಕಮುತ್ಪೋಲೀಚೀನದಾಮಾನುವೇಲ್ಲಿತಂ ||

ಖಟ್ಟಾ ನಿಬಂಧಸ್ಥ ಗಿಕಾವಿತಾನೋತ್ಸಂಗಗೋಫಣಾಃ ||೫೦||

ಯಮಕಂ ಮಂಡಲಾಖ್ಯಂ ಚ ಪಂಚಾಂಗೀ ಚೇತಿ ಯೋಜಯೇತ್ ||

ಯೋ ಯತ್ರ ಸುನಿವಿಷ್ಟಃ ಸ್ಯಾತ್ತಂ ತೇಷಾಂ ತತ್ರ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳಂತೆ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಬಂಧನಗಳು ೧೫ ಇರುತ್ತವೆ.

೧. ಕೋಶಬಂಧ ೮. ನಿಬಂಧಬಂಧ

೨. ಸ್ವಸ್ತಿ ಕಬಂಧ ೯. ಸ್ಥಗಿಕಾಬಂಧ

೩. ಮುತ್ಪೋಲೀಬಂಧ ೧೦. ವಿತಾನಬಂಧ

೪. ಚೀನಬಂಧ ೧೧. ಉತ್ಸಂಗಬಂಧ

೫. ದಾಮಬಂಧ ೧೨. ಗೋಫಣಾಬಂಧ

೬. ಅನುವೇಲ್ಲಿತಬಂಧ ೧೩. ಯಮಕಬಂಧ

೭. ಖಟ್ಟಾಬಂಧ ೧೪. ಮಂಡಲಬಂಧ

೧೫. ಪಂಚಾಂಗೀಬಂಧ

ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಎಲ್ಲಿ ಕೂಡುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಬೇಕು.

ಬದ್ಧೀಯಾದ್ಗಾ ಧಮೂರುಸ್ಥಿ ಕ್ವ ಕ್ಷಾವಂ ಕ್ಷಣಮೂರ್ಧಸು ||

ಶಾಖಾವದನ ಕರ್ಣೋರಃಪೃಷ್ಠಪಾರ್ಶ್ವಗಲೋದರೇ ||೫೨||

ಸಮಂ ಮೇಹನಮುಷ್ಕೇ ಚ ನೇತ್ರೇ ಸಂಧಿಷು ಚ ಶ್ಲಥಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ತೊಡೆ ತಿಗ ಬಗಲು ಗೆಜ್ಜೆ ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ
ಭೇಕು, ಕೈಕಾಲು ಭಾಯಿ ಎದೆ ಕಿವಿ ಬೆನ್ನು ಪಕ್ಕಗೆ ಕುತ್ತಿಕೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಶಿಶ್ನ

ವೃಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. (೨೩||)

ಬದ್ಧಿಯಾಚ್ಛಿಧಿಲಸ್ಯಾ ನೇ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾದ್ಭವೇ ಸಮಮ್ ||೨೪||

ಗಾಢಮೇವ ಸಮಸ್ಥಾನೇ, ಭೃಶಂ ಗಾಢಂ ತದಾಶ್ರಯೇ ||
ಶೀತೇ ವಸಂತೇ ಚ ತಥಾ ನೋಕ್ಷಣೀಯೌ ತ್ರ್ಯಹಾತ್ರ್ಯಹಾತ್ ||೨೪||

ಅರ್ಥ:- ವಾತ-ಕಫ-ಜಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಡಿಲ ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಮ; ಸಮಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿ; ಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳೇ ಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರ ವಸಂತ ಮುತುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತ ಕಫ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಮೂರು ಮೂರು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಬಿಚ್ಚಬೇಕು. (೨೪)

ಪಿತ್ತರಕ್ತೋತ್ಥಯೋರ್ಬಂಧೋ ಗಾಢಸ್ಥಾನೇ ಸನೋ ಮತಃ ||
ಸಮಸ್ಥಾನೇ ಶ್ಲಥೋ, ನೈವ ಶಿಥಿಲಸ್ಯಾಶಯೇ ತಥಾ ||೨೫||

ಸಾಯಂಪ್ರಾತಸ್ತಯೋರ್ನೋಕ್ಷೋ ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಶರದಿ ಚೇಷ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥ:- ಪಿತ್ತ ಅಥವಾ ರಕ್ತಜಸ್ಯ ವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧನವನ್ನು ಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ; ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಡಿಲು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಸಡಿಲುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಬಾರದು. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂಜಾನೆ ಮತ್ತು ಸಂಜೆಗೆ ಅದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಬೇಕು. (೨೫||)

ಬಂಧನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಗುವ ಹಾನಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಬದ್ಧೋ ದಂತನುಶಕಶೀತವಾತಾದಿಪೀಡಿತಃ ||೨೬||

ದುಷ್ಪ್ರೀಭವೇಚ್ಚಿರಂ ಚಾತ್ರ ನ ತಿಷ್ಠೇತ್ಸೇಹಭೇಷಜಮ್ ||
ಕೃಚ್ಛ್ರೇಣ ಶುದ್ಧಿಂ ರೂಢಿಂ ವಾ ಯಾತಿ ರೂಢೋ ನಿವರ್ಣತಾಮ್ ||೨೭||

ಅರ್ಥ:- ವ್ರಣದ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟದೆ ಹಾಗೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ನೋಣ ನೋರಜು ಶೀತಗಾಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ದುಷ್ಟವಾಗುವವು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಔಷಧವು ನಿಲ್ಲುವದಿಲ್ಲ.

ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಗುವದು ಅಥವಾ ಮಾಯುವದು; ಯಾಯ್ದರೂ ಬೇರೆ ವರ್ಣದ್ದಾಗುವದು.

ಬಂಧನ-ಲಾಭಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬದ್ಧಸ್ತು ಚೂರ್ಣತೋ ಭಗೋನ್ನಿ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಃ ಪಾಟಿತೋಪಿ ನಾ ||
 ಭಿನ್ನಸ್ನಾಯುಸಿರೋಽಪ್ಯಾಶು ಸುಖಂ ಸಂರೋಹತಿ ವ್ರಣಃ ||೬೮||
 ಉತ್ಥಾನಶಯನಾದ್ಯಾಸು ಸರ್ವೇಹಾಸು ನ ಪೀಡ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಕಟ್ಟಿದರೆ ವ್ರಣದ ಒಳಗಿನ ಸ್ನಾಯುಶಿರೆಗಳು ಪುಡಿ
 ಯಾಗಿದ್ದರೂ ಮುರಿದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಹರಿದಿದ್ದರೂ ಕಡಿ
 ದಿದ್ದರೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ಮಾಯುವದು. ಏಳೋಣ ಮಲಗೋಣ
 ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ಹತ್ತುವದಿಲ್ಲ. (೬೮||)

ಉದ್ವೃತ್ತಾಷ್ಟಃ ಸಮುತ್ಸನ್ನೋ ವಿಷಮಃ ಕರಿನೋಽತಿರುಕ್ ||೬೯||
 ಸನೋ ಮೃದುರರುಕ್ ಶೀಘ್ರಂ ವ್ರಣಃ ಶುಭ್ರತಿ ರೋಹತಿ ||

ಅರ್ಥಃ—ಕಟ್ಟುವದರಿಂದ ಅಂಚು ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು, ಮಾಂಸ ಮೇಲಕ್ಕೆ
 ಬಂದ, ಒಂದು ಕಡೆ ಎತ್ತರ ಒಂದು ಕಡೆ ತಗ್ಗು ಹೀಗೆ ಇದ್ದ, ವ್ರಣವು ಸಮ
 ವಾಗುವದು. ಬಿರುಸಾದ ವ್ರಣವು ಮೃದು, ಬಹಳ ನೋಯುವ ವ್ರಣವು ಶಾಂಕ
 ವಾಗುವದು. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಮಾಯುವದು. (೬೯||)

ಸ್ಥಿರಾಣಾನುಲ್ಪಮಾಲಸಾನಾಂ ರೌಕ್ಷ್ಯಾದನುಪರೋಹತಾನ್ || ೭೦ ||
 ಪ್ರಚ್ಛಾದ್ಯನೌಷಧಂ ಪತ್ರೈರ್ಯಥಾದೋಷಂ ಯಥರ್ತು ಚ ||
 ಅಜೀರ್ಣತರುಣಾಚ್ಛಿದ್ರೈಃ ಸಮಂತಾತ್ಸುನಿನೇಶಿತೈಃ || ೭೧ ||

ಧಾತೈರಕರ್ಕಶೈಃ ಪ್ರೀರಿಭೂರ್ಜಾರ್ಜುನಕದಂಬಜೈಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ದಿವಸ ಮಾಯದೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿದ್ದ, ಸ್ವಲ್ಪ
 ಮಾಂಸವುಳ್ಳ, ರುಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಮಾಯದೇ ಇರುವ ವ್ರಣಗಳ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಿದ
 ಔಷಧವನ್ನು ಆಯಾ ದೋಷ ಮತ್ತು ಋತುಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅಲ

ಮುಂತಾದ ಸ್ವೇರಿವೃಕ್ಷ ಭೂರ್ಜ ಮತ್ತಿ ಕದಂಬವೃಕ್ಷಗಳ ಬಹಳ ಕೋಮಲ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಹಳೇದಲ್ಲದ, ತೂತುಗಳಿಲ್ಲದ, ಬಹಳ ಬಿರುಸಲ್ಲದ, ತೊಳೆದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಬೇಕು. (೨೧॥)

ಕುಷ್ಠನಾಮಗ್ನಿದಗ್ಧಾನಂ ಪಿಟಿಕಾ ಮಧುಮೇಹಿನಾಮ್ || ೨೨॥

ಕರ್ಣಿಕಾಶ್ವೋಂಧುರುವಿಷೇ ಕ್ಷಾರದಗ್ಧಾ ವಿಷಾನ್ವಿತಾಃ
ಬಂಧನೀಯಾ ನ ಮಾಂಸಪಾಕೇ ಗುದಪಾಕೇ ಚ ದಾರುಣೇ || ೨೩॥

ಶೀರ್ಯಮಾಣಾಃ ಸರುಗ್ಧಾಹಾಃ ಶೋಫಾವಸ್ಥಾವಿಸರ್ಪಿಣಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಕುಷ್ಠರೋಗಿಗಳ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟವರ ವ್ರಣಗಳನ್ನೂ, ಮಧುಮೇಹಿಗಳ ಬಕ್ಕಿಗಳನ್ನೂ, ಇಲಿಯ ವಿಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗಂಟುಗಳನ್ನೂ, ಪ್ಲಾರದಿಂದ ದಗ್ಧವಾದ, ವಿಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಾಂಸದ ಪಾಕದ, ಭಯಂಕರ ಗುದವಾಕದ, ಮಾಂಸವು ಕೊಳೆತು ಕಡಿದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ, ನೋವು ಮತ್ತು ದಾಹ ಬಹಳವಿದ್ದ ಶೋಫಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ, ಮತ್ತು ಅತ್ತಿತ್ತ ಪಸರಿಸುವ ವ್ರಣಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಬಾರದು. (೨೩॥)

ಅರಕ್ಷಯಾ ವ್ರಣೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಮಕ್ಷಿಕಾ ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ಕೃಮೀನ್ || ೨೪॥

ತೇ ಭಕ್ಷಯಂತಃ ಕುರ್ವಂತಿ ರುಜಾಶೋಫಾಸ್ರಸಂಸ್ರವಾನ್ ||
ಸುರಸಾದಿ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ತತ್ರ ಧಾವನಪೂರಣೇ || ೨೫॥

ಸಪ್ತಪರ್ಣಕರಂಜಾರ್ಕನಿಂಬರಾಜಾದನತ್ವಚಃ ||
ಗೋಮೂತ್ರಕಲ್ಕಿತೋ ಲೇಪಃ ಸೇಕಃ ಕ್ಷಾರಾಂಬುನಾ ಹಿತಃ || ೨೬॥

ಪ್ರಚ್ಛಿದ್ಯ ಮಾಂಸಪೇಶ್ಯಾ ವಾ ವ್ರಣಂ ತಾನಾತು ನಿರ್ಹರೇತ್ ||

ಅರ್ಥ:— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚದೆ ಇರೋಣದರಿಂದ ನೋವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಅದು ವ್ರಣವನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ ನೋವು ಬಾವು ರಕ್ತಸ್ರಾವಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಅದಕ್ಕೆ ಸುರಸಾದಿಗಳಿಂದ ತೊಳೆಯೋಣವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಅಥವಾ ಕಲ್ಕದ ಪೂರಣವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಸಪ್ತಪರ್ಣ ಹುಲಿಗಲು ಎಕ್ಕಿ ಬೇವು

ರಾಜಾದನ (ಖರಣಿ) ವೃಕ್ಷಗಳ ತೊಗಟೆಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಹ್ವಾರ ನೀರನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾಕಬೇಕು. ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸದ ಕರಣೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕೃಮಿಗಳು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು. (೭೬||)

ನ ಚೈನಂ ತ್ವರಮಾಣೋಽಂತಃ ಸದೋಷಮುಪರೋಹಯೇತ್ || ೭೭ ||

ಸೋಽಪ್ಪೇನಾಪ್ಯಫಚಾರೇಣ ಭೂಯೋ ವಿಕುರುತೇ ಯತಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಒಳಗೆ ದೋಷವಿದ್ದ ವ್ರಣವನ್ನು ಮಾಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತ್ವರಿಮಾಡಬಾರದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಪಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಪುನಃ ವಿಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವದು. (೭೭)

ರೂಢೇಽಪ್ಯಜೀರ್ಣವ್ಯಾಯಾಮವ್ಯವಾಯಾದೀನ್ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ || ೭೮ ||

ಹರ್ಷಂ ಕ್ರೋಧಂ ಭಯಂ ನಾಪಿ ಯಾವದಾಶ್ಚೈರ್ಯಸಂಭವಾತ್ ||
ಅದರೇಣಾನುವತ್ಯೋಯಂ ಮಾಸಾನ್ಮಟ್ಸಸ್ತ ವಾ ವಿಧಿಃ || ೭೯ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮಾಯ್ದ ಮೇಲೆಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ ಬರುವ ವರೆಗೆ ಅಜೀರ್ಣ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮೈಥುನ ಹರ್ಷ ಕ್ರೋಧ ಭಯ ಮುಂತಾದ ವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಈ ವಿಧಿಯನ್ನು ಆರು ಅಥವಾ ಏಳು ತಿಂಗಳ ವರೆಗೆ ಅದರದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. (೭೯)

ಉತ್ಪದ್ಯನಾನಾಸು ಚ ತಾಸು ತಾಸು

ಸಾರ್ತಾಸು ದೋಷಾದಿಬಲಾನುಸಾರೀ ||

ತೈಸ್ತೈರುಪಾಯೈಃ ಪ್ರಯತಶ್ಚಿಕಿತ್ಸೇ-

ಧಾಲೋಚಯನ್ ವಿಸ್ತರಮುತ್ತರೋಕ್ತಮ್

|| ೮೦ ||

ಅರ್ಥ:— ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳುಂಟಾಗಲು ದೋಷಾದಿಗಳ ಒಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆಯಾ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಉತ್ತರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಲೋಚಿಸಿ ಯತ್ನದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೮೦)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿರ್ನಾಮೈಕೋನತ್ರಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ :

ಇತಿಶ್ರೀಮದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜ್ಯಪಾದ ಶಿಷ್ಯ ಆದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ 'ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮವಿಧಿ' ಎಂಬ ೨೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

೩೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪಾಟಿನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಶಸ್ತ್ರದಂತೆ-ಕ್ಷಾರ-ಅಗ್ನಿ-ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಅಗುವದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥಾತಃ ಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿ ಕರ್ಮವಿಧಿಮಧ್ಯಾಯಂ ನಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಕ್ಷಾರ-ಅಗ್ನಿ-ಕರ್ಮ ವಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.

ಇತಿ ಹ ಸ್ವಾಹುರಾತ್ರೇಯಾದಯೋ ಮಹರ್ಷಯಃ |

ಅರ್ಥಃ— ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಸರ್ವಶಸ್ತ್ರಾನುಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಕ್ಷಾರಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಬಹೂನಿ ಯತ್ ||

ಭೇದ್ಯಭೇದ್ಯಾದಿಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರುತೇ ನಿಷಮೇಷ್ಟಹಿ ||೧||

ದುಃಖಾವಚಾರ್ಯಶಸ್ತ್ರೇಷು ತೇನ ಸಿದ್ಧಿಮಯಾತ್ಸು ಚ ||

ಅತಿಕ್ಯಘ್ರೇಷು ರೋಗೇಷು ಯಚ್ಚ ಪಾನೇನಹಿ ಯುಜ್ಯತೇ ||೨||

ಅರ್ಥಃ— ಎಲ್ಲ ಶಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಅನುಶಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾರವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ಭೇದನ ಭೇದನ ಲೇಖನ ಪಾಟಿನ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳು ನಡೆಯದ ಸಂದಿಗ್ಧೋದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕೆಲಸಮಾಡುವದು. ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗುಣಹೊಂದದ ಅತಿ ಕಠಿಣವಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅದರ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಕುಡಿಯುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗವಾಗೋಣದರಿಂದ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವದು. (೨)

ಸ ಪೇಯೋಽಶೋಗ್ನಿ ಸಾದಾಶ್ಚಗುಲ್ಮೋದರಗರಾದಿಷು ||

ಯೋಜ್ಯಃ ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮಷಶ್ಚಿತ್ರಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಕುಷ್ಠಸುಪ್ತಿಷು ||೩||

† ಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿಯು ಸುಶ್ರುತದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ೧೧-೧೨ನೇ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಂಗ್ರಹದ ಸೂ. ೩೯-೪೦ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಭಗಂದರಾರ್ಬುದಗ್ರಂಥಿಹುಷ್ಪನಾಡೀವ್ರಣಾದಿಷು ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮೂತ್ರಾಶ್ಮರಿ ಗುಲ್ಮ ಉದರ ಕೃತ್ರಿಮ-ವಿಷ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹ್ವರವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮುಷಶ್ವಿತ್ರ, ಹೊರಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಕುಷ್ಠ, ಸ್ಪರ್ಶಜ್ವಾ ನಶೂನ್ಯಸ್ಥಳ, ಭಗಂ ದರ, ಅರ್ಬುದ, ಗ್ರಂಥಿ, ದುಷ್ಪನಾಡೀವ್ರಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು. (೩||)

ನ ತೂಭಯೋಽಸಿ ಯೋಕ್ತವ್ಯಃ ಪಿತ್ತೇ ರಕ್ತೇ ಚಲೇಽಬಲೇ ||೪||

ಜ್ವರೇಽತಿಸಾರೇ ಹೃನ್ಮೂರ್ಧರೋಗೇ ಪಾಂಡ್ವಾಮಯೇಽರುಚೌ ||

ತಿಮಿರೇ ಕೃತಸಂಶುದ್ಧಾ ಶ್ವಯಥೌ ಸರ್ವಗಾತ್ರಗೇ

ಭೀರುಗರ್ಭಿಣ್ಯತುಮತೀಪ್ರೋದ್ವೃತ್ತಫಲಯೋನಿಷು ||

ಅಜೀರ್ಣೇಽನ್ನೇ ಶಿಶೌ ವೃದ್ಧೇ ಧಮನೀಸಂದಿಮರ್ಮಸು ||೫||

ತರುಣಾಸ್ಥಿ ಸಿರಾಸ್ನಾಯುಸೇವನೀಗಲನಾಭಿಷು ||

ದೇಶೇಽಲ್ಪಮಾಂಸೇ ವೃಷಣಮೇಢ್ರಸ್ತ್ರೋತೋನಖಾಂತರೇ ||೬||

ವರ್ತರೋಗಾದ್ಯತೇಽಷ್ಟೋತ್ತ ಶೀತವರ್ಷೋಷ್ಣದುರ್ದಿನೇ

ಅರ್ಥಃ— ಪಿತ್ತವಿಕಾರ ರಕ್ತವಿಕಾರ ದುರ್ಬಲ-ವಾತವಿಕಾರ ಜ್ವರ ಅತಿಸಾರ ಹೃದ್ರೋಗ ತಲೆನೋವು ಪಾಂಡುರೋಗ ಅರುಚಿ ತಿಮಿರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಮನ ವಿರೇಚನ ತಕ್ಕೊಂಡ ಮೇಲೆಯೂ, ಸರ್ವಾಂಗ ಬಾವಿ ನಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂಜುಬುರುಕ ಗರ್ಭಿಣೀ ಋತುಮತಿ ಉದಾವೃತ್ತವೆಂಬ ಯೋನಿರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿದ್ದಾಗ್ಗೆಯೂ, ಶಿಶು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧರಿಗೂ, ಧಮನಿ ಸಂಧಿ ವರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತರುಣಾಸ್ಥಿ ಸಿರಾಸ್ನಾಯು ಸೇವನೀ (ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ ಶಿಶ್ನದವರೆಗೆ ಹೊಲಿಗೆಯಂತೆ ಇರುವ ಭಾಗ) ಕುತ್ತಿಗೆ ಹೊಕ್ಕಳುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಂಸವುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವೃಷಣ ಶಿಶ್ನ ಸ್ತ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉಗುರಿನ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎವೆ ರೋಗ ಘೋರ್ತಾಗಿ ಉಳಿದ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಶಿರವಸಂತ ಮಳೆ

ಉಷ್ಣ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನು ಮೇಘದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದಾಗ್ಗೆಯೂ.
ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಪಾನ ಅಥವಾ ಲೇಪನದ್ವಾರಾ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು. (೭||)

ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಕ್ಷಾರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಲಮುಷ್ಕ ಕಶಮ್ಯಾಕಕದಲೀಪಾರಿಭದ್ರಕಾನ್ ||೮||

ಅಶ್ವಕರ್ಣಮಹಾವೃಕ್ಷಪಲಾಶಾಸ್ಥೋತವೃಕ್ಷಕಾನ್ ||

ಇಂದ್ರವೃಕ್ಷಾರ್ಕಪೂತೀಕನಕ್ತಮಾಲಾಶ್ವಮಾರಕಾನ್ ||೯||

ಕಾಕಜಂಘಾಮಸಾಮಾರ್ಗಮಗ್ನಿಮಂಥಾಗ್ನಿತಿಲ್ವಕಾನ್ ||

ಸಾದ್ರಾನ್ ಸಮೂಲಶಾಖಾದೀನ್ ಖಂಡಶಃ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಾನ್ ||೧೦||

ಕೋಶಾತಕೀಶ್ವತಸ್ರಶ್ಚ ಶೂಕಂ ನಾಲಂ ಯವಸ್ಯ ಚ ||

ನಿನಾತೇ ನಿಚಯೀಕೃತ್ಯ ಪೃಥಕ್ತಾನಿ ಶಿಲಾತಲೇ ||೧೧||

ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಮುಷ್ಕಕಚಯೇ ಸುಧಾಶ್ಶಾನಿ ಚ ದೀಪಯೇತ್ ||

ತತಸ್ತಿಲಾನಾಂ ಕುಂತಾಲೈರ್ಧಗ್ಧಾಗ್ನೌ ವಿಕೇತೇ ಪೃಥಕ್ ||೧೨||

ಕೃತ್ವಾ ಸುಧಾಶ್ಚನಾಂ ಭಸ್ಮ ದ್ರೋಣಂ ತ್ವಿತರಭಸ್ಮನಃ ||

ಮುಷ್ಕಕೋತ್ತರಮಾದಾಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಜಲಮೂತ್ರಯೋಃ ||೧೩||

ಗಾಲಯೇದರ್ಧಭಾರೇಣ ಮಹತಾ ನಾಸಸಾ ಚ ತತ್ ||

ಯಾವತ್ಪಿಚ್ಛಿಲರಕ್ತಾಚ್ಛಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೋ ಜಾತಸ್ತದಾ ಚ ತಮ್ ||೧೪||

ಗೃಹೀತ್ವಾ ಕ್ಷಾರನಿಷ್ಕಂದಂ ಪಚೇಲ್ಲಾ ಹ್ಯಾಂ ವಿಘಟ್ಟಯನ್ ||

ಅರ್ಥಃ—ಕಾಲಮುಷ್ಕಕ (ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ), ಕಕ್ಕೆ, ಬಾಳೆ, ಬೇವು, ಧೂಪದಮರ, ಮೂರೇಣಿನಕಳ್ಳಿ, ಮುತ್ತಲ, ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ, ನಂದೀವೃಕ್ಷ ಹಲಗತ್ತಿ, ಎಕ್ಕೆ, ನಾರುವ ಹುಲಗಿಲು, ಹುಲಗಿಲು, ಕಣಗಿಲು, ಕಾಕಜಂಘೆ ಉತ್ತರಾಣಿ, ಅಗ್ನಿಮಂಥ, ಚಿತ್ರಕ, ಲೋಧ್ರ ಈ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಸಿ ಇದ್ದಾಗ್ಗೆ ಬೇರು ಟೊಂಗೆ ಸಹಿತ ಚೂರು ಚೂರುಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ನಾಲ್ಕುತರದ

ಹೀರಿ (ಕಹಿಹೀರಿ, ಕಹಿತಿಪ್ಪರಿ, ಕಹಿ ಹಾಲಗುಂಬಳ, ಬೇವಡಾಂಗರಿ) ಮತ್ತು ಜವಿಯದೇಟು ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟು ಇವುಗಳನ್ನು ಗಾಳಿ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಂಪುಮಾಡಿ ಇಡಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಸುಣ್ಣದ ಹರಳುಗಳನ್ನು (ಸಣ್ಣಮಾಡಿ) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಎಳ್ಳಿನ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಬೆಂಕಿಯು ಆರಿದ ಮೇಲೆ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬೇರೆ ಮಾಡಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಎಲ್ಲ ಗಿಡಗಳ ಬೂದಿಯನ್ನು ೧೦೨೪ ತೊಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಅದರ ೨ ೫೬ ತೊಲಿ ಮುಷ್ಕಕದ ಬೂದಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು, ೪೦೦೦ ತೊಲಿ ನೀರು, ಅಷ್ಟೇ ಗೋಮೂತ್ರ ಕೂಡಿಸಿ, ಅದರೊಳಗೆ ಆ ಬೂದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ, ಲೋಳಿಲೋಳಿ ಕೆಂಪು ತಿಳಿ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಆಗುವವರೆಗೆ ದೊಡ್ಡವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಸಾರೆ ಕೋಸಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಕ್ಷಾರೋದಕವನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಕುದಿಸಬೇಕು. (೧೪೧)

ಪಚ್ಯಮಾನೇ ತತಸ್ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಾಃ ಸುಧಾಭಸ್ಮಶರ್ಕರಾಃ ||೧೫||

ಶುಕ್ರೇಃ ಕ್ಷೀರಪಕಂ ಶಂಖನಾಭೀಶ್ಚಾಕ್ಷಯಸಭಾಜನೇ ||

ಕೃತ್ವಾಗ್ನಿವರ್ಣಾನ್ ಬಹುತಃ ಕ್ಷಾರೋತ್ಥೇ ಕುಡವೋನ್ಮಿತೇ ||೧೬||

ನಿರ್ವಾಪ್ಯ ಪಿಷ್ಪಾ ತೇನೈವ ಪ್ರತೀವಾಪಂ ವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಮಂ ಶಕೃದ್ವಶಿಖಿಗೃಧ್ರಕಂಕಕವೋತಜಮ್ ||೧೭||

ಚತುಷ್ಪಾತ್ಪಕ್ಷಿಪಿತ್ತಾಲಮನೋಹ್ವಾಲವಣಾನಿ ಚ ||

ಪರಿತಃ ಸುತರಾಂ ಚಾಘತೋ ದನ್ಯಾ ತಮವಘಟ್ಟಯೇತ್ ||೧೮||

ಅರ್ಥಃ— ಅದು ಕುದಿಯಹತ್ತಲು ಅದರೊಳಗಿಂದಲೇ ೩೨ ತೊಲಿ ಕ್ಷಾರ ನೀರು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹಾಕಿದ ಲೋಹಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ತೆಗೆದು ಇಟ್ಟ ಸುಣ್ಣದ ಹರಳು ಮತ್ತು ಸಿಂಪಿ ಕ್ಷಾರ ಖಡೂ ಶಂಖ ನಾಭಿಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿ ಕಾಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಣ್ಣಾಗಿ ಆರಿದು ಹಾಕಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ ನವಿಲು ಹದ್ದು ಕಾಗೆ ಪಾರಿವಾಳಗಳ ಮಲ, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಿತ್ತ, ಹರಿತಾಳ, ಮನಸಿಕ, ಉಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಸವಟಿನಿಂದ ತಿರುವಿ ಗಟ್ಟಿಸಬೇಕು. (೧೮)

ಸಬಾಷ್ಟ್ರೈಶ್ಚ ಯದೋತ್ತಿಷ್ಠೇದ್ಬುದ್ಧೈರ್ಲೇಹವದ್ಭನಃ
ಅನತಾರ್ಯ ತತಃ ಶೀತೋ ಯವರಾಶಾನಯೋನುಯೇ ||೧೯||

ಸ್ಥಾಪ್ತೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಕ್ಷಾರಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಆಮೇಲೆ ಅದರೊಳಗಿಂದ ಉಗಿಯೊಡನೆ ಗುಳ್ಳಿಗಳ ಸಂಗಡ
ಲೇಹದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕ್ಷಾರವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಹತ್ತಲು ಇಳಿಸಿ ಅರಿಸಿ
ಲೋಹಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಯವದ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು. ಇದು ಮಧ್ಯಮ
ಕ್ಷಾರವಾಗುವದು. (೧೯)

.....ನ ತು ಪಿಷ್ಟಾಪ್ತಪೇನ್ಮದಾ ||

ನಿರ್ವಾಪ್ಯಾಪನಯೇತ್ ತೀಕ್ಷ್ಣೇ ಪೂರ್ವವತ್
ಪ್ರತಿವಾಪನಮ್ ||೨೦||

ತಥಾ ಲಾಂಗಲಿಕಾದಂತೀಚಿತ್ರಕಾತಿವಿಷಾವಚಾಃ ||

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಕನಕಕ್ಷೀರಿಹಿಂಗುಪೂತೀಕಪಲ್ಲವಾಃ ||೨೧||

ತಾಲಪತ್ರೀ ಬಿಡಂ ಚೇತಿ ಸಪ್ತರಾತ್ರಾತ್ವರಂ ತು ಸಃ ||

ಯೋಜ್ಯಃ.....

ಅರ್ಥಃ— ಮೃದು-ಕ್ಷಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು
ಅರೆದು ಹಾಕದೇ ಬರೇ ಕಾಸಿ ಅದರೊಳಗೆ ಎದ್ದಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ತೀಕ್ಷ್ಣ
ಕ್ಷಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಮೇಲಿನಂತೆ ಎಲ್ಲ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮತ್ತೆ
ಕೋಳಿಕುಟಮನ-ಗಡ್ಡೆ ದಂತಿ ಚಿತ್ರಕ ಅತಿವಿಷ ಬಜಿ ಸಜ್ಜೀಖಾರ ಗೊಳ-
ಗೊಳಿಕೆ ಹಿಂಗು ನಾರುವ-ಹುಲಗಿಲುಗಳ-ಎಲೆ ಮುಸಳಿ ಬಿಡಲವಣಗಳನ್ನು
ಅರೆದು ಹಾಕಬೇಕು. ೭ ರಾತ್ರಿ ಆದನಂತರ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.
(೨೧||)

ಈ ಮೂರು ತರದ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

.....ತೀಕ್ಷ್ಣೋಽನಿಲಶ್ಲೇಷ್ಮನೋದೋಜೇಷ್ವರ್ಬುದಾದಿಷು ||೨೨||

ಮಧ್ಯೇಷ್ವೇನ ಚ ಮಧ್ಯೋಽನ್ಯಃ ಪಿತ್ತಾಸ್ರಗುದಜನ್ಮಸು ||

ಅರ್ಥಃ— ತೀಕ್ಷ್ಣೋ ಹ್ವಾರವನ್ನು ವಾತ ಕಫ ಮೇದಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಬುದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಕಾರಗಳು ಮಧ್ಯಮವಿದ್ದರೆ ಮಧ್ಯಮ ಹ್ವಾರವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಸಾಮ್ಯ ಹ್ವಾರವನ್ನು ಪಿತ್ತ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮತ್ತು ರಕ್ತ-ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. (೨೨||)

ಬಲಾರ್ಥಂ ಕ್ಷೀಣಶಾನೀಯೇ ಹ್ವಾರಾಂಬು ಪುನರಾವಶೇತ್ ||೨೩||

ಅರ್ಥಃ— ಹ್ವಾರದಲ್ಲಿ ನೀರು ಒಣಗಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಬಲಬರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹ್ವಾರನೀರು ಹಾಕಬೇಕು. (೨೩)

ಹ್ವಾರ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾತಿತೀಕ್ಷ್ಣೋ ಮೃದಾಃ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಃ ಪಿಚ್ಛಿಲಃ ಶೀಘ್ರಗಃ ಸಿತಃ||

ಶಿಬಿರೀ ಸುಖನಿರ್ವಾಪ್ನೋ ನ ವಿಷ್ಯಂದೀ ನ ಚಾತಿರುಕ್ ||೨೪||

ಹ್ವಾರೋ ದಶಗುಣಃ ಶಸ್ತ್ರತೇಜಸೋರಪಿ ಕರ್ಮಕೃತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಹ್ವಾರವು ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವೂ ಅಲ್ಲ. ಮೃದುವೂ ಅಲ್ಲ. ಮೆತ್ತಗೆ, ಹೆಡಸುಳ್ಳದ್ದು, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಂತಹದು, ಬೆಳ್ಳಗೆ, ಕೆಲವು ದಿನಸ ಇಟ್ಟರೆ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವಂತಹದು, ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರತಿಕಾರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಹದು, ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಂತಹದು. ಮತ್ತು ಬಹಳ ಸೀಡೆ ಕೊಡದಂತಹದು-ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರ ಆಗ್ನಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೨೪||)

ಅಚೂಷನ್ನಿವ ಸಂರಂಭಾದ್ಲಾತ್ರಮಾಪೀಡಯನ್ನಿವ ||೨೫||

ಸರ್ವತೋಽನುಸರನ್ ದೋಷಾನುಸ್ಮೂಲಯತಿ ಮೂಲತಃ ||

ಕರ್ಮ ಕೃತ್ವಾ ಗತರುಜಃ ಸ್ವಯಮೇವೋಪಶಾಮ್ಯತಿ ||೨೬||

ಅರ್ಥಃ— ಹ್ವಾರವು ಹೋಬೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಆ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ರೋಗ

ಗಳನ್ನು ಮೂಲದಿಂದಲೇ ಕಿತ್ತುಹಾಕಿ ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವನ ರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗಲು ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಶಾಂತವಾಗುವದು. (೨೬)

ಪ್ರಾರ-ಪ್ರಯೋಗ-ನಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಪ್ರಾರಸಾಧ್ಯೇ ಗದೇ ಛಿನ್ನೇ ಲಿಖಿತೇ ಸ್ರಾವಿತೇಽಥವಾ ||

ಪ್ರಾರಂ ಶಲಾಕಯಾ ದತ್ವಾ ಪ್ಲೋತಸ್ರಾವ್ಯತದೇಹಯಾ ||೨೭||

ಮಾತ್ರಾಶತಮುಸೇಕ್ಷೇತ.....

ಅರ್ಥ:- ಪ್ರಾರಸಾಧ್ಯವಾದಂಥ ಬೇನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದು ಅಥವಾ ಕೆರೆದು ಅಥವಾ ರಕ್ತ ತೆಗೆದು, ಶಲಾಕೆಯ ತುದಿಗ್ಗಿರಿವೆ ಇಲ್ಲವೆ ಅರಳಿ ಸುತ್ತಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾರವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ೧೦೦ ಅಂಕಿ ಎಣಿಸುವವರೆಗೆ ಹಾಗೇ ಬಿಡಬೇಕು. (೨೭)

.ತತ್ರಾರ್ತಃಸ್ವಾವೃತಾನನಮ್

ಹಸ್ತೇನ ಯಂತ್ರಂ ಕುರ್ವೀತ.....

ಅರ್ಥ:- ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ನೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ ಕೈಯಿಂದ ಆ ಯಂತ್ರದ ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಬೇಕು. (೨೮||)

.....ವರ್ತುರೋಗೇಷು ವರ್ತುನೀ ||೨೯||

ನಿರ್ಭುಜ್ಯ ಪಿಚುನಾಚ್ಛಾದ್ಯ ಕೃಷ್ಣಭಾಗಂ ವಿನಿಕ್ರಿಸೇತ್ ||

ಪದ್ಮಪತ್ರತನುಃ ಪ್ರಾರಲೇಪೋ, ಪ್ಲಾಣಾರ್ಬುಗದೇಷು ಚ ||೩೦||

ಅರ್ಥ:- ಎವೆರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಎವೆಗಳನ್ನು ಮಡಚಿ ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ ವುಗಳ ಬತ್ತಿಯಿಂದ ಕಣ್ಣಿನ ಕರೀ ಭಾಗವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಪ್ರಾರವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಗಿನ ಅರ್ಬುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕಮಲಪತ್ರದಷ್ಟು ತೆಳ್ಳಗೆ ಪ್ರಾರ ಲೇಪನ ಮಾಡಬೇಕು. (೨೯)

ಪ್ರತ್ಯಾದಿತಂ ನಿಷಣ್ಣಸ್ಯ ಸಮುನ್ಮಾದ್ಯಗ್ರನಾಸಿಕಾಮ್ ||

ಮಾತ್ರಾ ವಿಧಾರ್ಯಾಃ ಸಂಚಾರೇತ್ ತದ್ವದರ್ಶಸಿ ಕರ್ಣಜೀ ||೩೧||

ಅರ್ಥ:— ಮೂಗಿನ ಅರ್ಬುಕದದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಎದುರಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಹ್ವಾರ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಮತ್ತು ೫೦ ಮಾತ್ರೆಯ ನರೆಗೆ ಅದನ್ನು ಇಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆಯೇ ಕಿವಿಯ ಅರ್ಶಕ್ಕೂ ಹಚ್ಚಬೇಕು.

ಹ್ವಾರಂ ಪ್ರಮಾರ್ಜನೇನಾನು ಪರಿವೃಜ್ಯಾವಗಮ್ಯ ಚ ||
ಸುದಗ್ಧಂ ಘೃತಮಧ್ವಕ್ತಂ ತಪ್ತಯೋಮಸ್ತುಕಾಂಜಿಕೈಃ ||೩೧||
ನಿರ್ವಾಪಯೇತ್ತತಃ ಸಾಂಜ್ಯೈಃ ಸ್ವಾದುಶೀತೈಃ ಪ್ರದೇಹಯೇತ್ ||
ಅಭಿಷ್ಯಂದೀನಿ ಭೋಜ್ಯಾನಿ ಭೋಜ್ಯಾನಿ ಕ್ಲೇದನಾಯ ಚ ||೩೨||

ಅರ್ಥ:— ಆ ಮೇಲೆ ಒರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹ್ವಾರವನ್ನು ಒರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಸುಟ್ಟದ್ದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ಜೇನತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಿ ಆ ಮೇಲೆ ಹಾಲು, ಮೊಸರಿನ ನೀರು, ಅಂಬಲಿಗಳಿಂದ ಶಾಂತ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿದ ಮಧುರ ಶೀತ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ರಾವವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕಫಕಾರಕ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಕೊಡಬೇಕು. (೩೧)

ಯದಿ ಚ ಸ್ಥಿರಮೂಲತ್ವಾತ್ ಹ್ವಾರದಗ್ಧಂ ನ ಶೀರ್ಯತೇ ||
ಧಾನ್ಯಾನ್ಮು ಬೀಜಯಷ್ಟ್ವಾಹ್ವತಿಲೈರಾಲೇಪಯೇತ್ತತಃ ||೩೩||

ಅರ್ಥ:— ರೋಗದ ಮೂಲವು ಗಟ್ಟಿ ಇದ್ದದರಿಂದ ಹ್ವಾರದಿಂದ ಸುಟ್ಟರೂ ರೋಗದ ಮೂಲವು ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಂಬ ಲಿಝ ಗಟ್ಟಿ ರಾಡಿ ಜೇಷ್ಠಮಧು ಎಳ್ಳುಗಳ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. (೩೨)

ತಿಲಕಲ್ಪಃ ಸಮಧುಕೋ ಘೃತಾಕ್ರೋ ವ್ರಣರೋಪಣಃ ||

ಅರ್ಥ:— ಎಳ್ಳಿನಕಲ್ಪ, ಜೇಷ್ಠಮಧು, ತುಪ್ಪಗಳ ಲೇಪವು ವ್ರಣ ವನ್ನು ಮಾಯಿಸುವದು. (೩೩)

ದಾಹದ ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗ-ಅಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಕ್ಷಜಂಬ್ಬಸಿತಂ ಸನ್ನಂ ಸಮಗ್ಧಗ್ಧಂ ವಿಪರ್ಯಯೇ ||೩೪||
ತಾಪ್ರತಾತೋದಕಂಡ್ಸಾದ್ಭೈರ್ದುರ್ದಗ್ಧಂ ತಂ ಪುನರ್ದಹೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ—ಚನ್ನಾಗಿ ಸುಟ್ಟರೆ ಹಣ್ಣಾದ ನೇರಿಲ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗುವದು, ಮತ್ತು ತಗ್ಗು ಬೀಳುವದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ತಿಂಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಆಗ್ನಿ ಇನ್ನೂ ನೆಟ್ಟಗೆ ಸುಟ್ಟಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಪುನಃ ಸುಡಬೇಕು.

ದಾಹದ ಅತಿಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿದಗ್ಧೇ ಸ್ರವೇದ್ರಕ್ತಂ ಮೂರ್ಛಾ ದಾಹಜ್ವರಾದಯಃ ||೩೫||

ಅರ್ಥಃ— ಬಹಳ ಸುಡಲು ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮೂರ್ಛೆ ದಾಹ ಜ್ವರ ಮುಂತಾದವುಗಳುಂಟಾಗುವವು. (೩೫)

ಗುದೇ ವಿಶೇಷಾದ್ವಿಣ್ಮೂತ್ರಸಂರೋಧೋಽತಿಪ್ರವರ್ತನಮ್ ||
ಪುಂಸ್ತ್ವೀಕಫಾಶೋ ಮೃತ್ಯುರ್ನಾಗುದಸ್ಯ ಶಾತನಾದ್ಧ್ರುವಮ್ ||೩೬||

ಅರ್ಥಃ— ಗುದವು ಬಹಳ ಸುಡಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಅಥವಾ ಅತಿಪ್ರವೃತ್ತಿ, ನಸುಂಸಕತ್ವಗಳು ಉಂಟಾಗುವವು. ಗುದದ ನಾಶದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಮೃತ್ಯುವು ಬರುತ್ತದೆ. (೩೬)

ನಾಸಾಯಾಂ ನಾಸಿಕಾವಂಶದರಣಾಕುಂಚನೋದ್ರವಃ ||
ಭವೇಚ್ಚ ವಿಷಯಾಜ್ಞಾನಂ ತದ್ವಚ್ಛೋಕ್ತಾದಿಕೇಷ್ವಪಿ ||೩೭||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಗು ಅತಿ ದಗ್ಧವಾಗಲು ಮೂಗಿನ ಎಲಬು ಆಕುಂಚಿತ ಇಲ್ಲವೇ ನಷ್ಟವಾಗುವದು. ಮತ್ತು ಗಂಧಜ್ಞಾನವಾಗದು. ಇದರಂತೆ ಕಿವಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ದಾಹದಿಂದ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (೩೭)

ಅತಿದಗ್ಧದಿಂದಂಟಾದ ವಿಕಾರಗಳ ಪ್ರತಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾದತ್ರ ಸೇಕೋಽಮ್ಲೈರ್ಲೇಪೋ ಮಧು ಘೃತಂ ತಿಲಾಃ ||
ನಾತಪಿತ್ತಹರಾ ಚೇಷ್ಣಾ ಸರ್ಘವ ಶಿಶಿರಾ ಕ್ರಿಯಾ ||೩೮||

ಅರ್ಥಃ— ಈ ವಿಕಾರದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಂಬಲಿ ಮುಂತಾದ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಎಳ್ಳುಗಳ ಲೇಪವೂ ವಾತ ಪಿತ್ತನಾಶಕ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಶೀತ ಕರ್ಮಗಳೂ ಹಿತಕರವು. (೩೮)

ಅನ್ನೋಹಿ ಶೀತಃ ಸ್ವಶರೀರನ ಕ್ಷಾರಸ್ತ್ರೇನೋಪಸಂಹಿತಃ ||

ಯಾತ್ಯಾಶು ಸ್ವಾದುದುತಾಂ ತಸ್ಮಾದನ್ಯೈರ್ನಿರ್ವಾಪಯೇತ್ತರಾಮ್ ||೩೯||

ಅರ್ಥಃ— ಏಕೆಂದರೆ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥವು ಸ್ವಶರೀರಿಂದ ಶೀತವಿರುವದು. ಅದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ಷಾರವು ಕೂಡಲೇ ಮಧುರವಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಾಹವನ್ನು ಹುಳಿಯಿಂದ ಶಾಂತಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. (೩೯)

ಅಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.

ಅಗ್ನಿಃ ಕ್ಷಾರಾದಪಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ತದ್ಗಾಢಾಮಸಂಭವಾತ್ ||

ಭೇಷಜಕ್ಷಾರಶಸ್ತ್ರೈಶ್ಚ ನ ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಪ್ರಸಾದನಾತ್ ||೪೦||

ತ್ವಚಿ ಮಾಂಸೇ ಸಿರಾಸ್ನಾಯುಸಂಧ್ಯಸ್ಥಿಷು ಸ ಯುಜ್ಯತೇ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಸುಟ್ಟ ರೋಗಗಳು ಪುನಃ ಉಂಟಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಭೇಷಜ ಕ್ಷಾರ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ನೆಟ್ಟಗಾಗದಿದ್ದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಅದು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ತ್ವಚಿ ಮಾಂಸ ಸಿರಾ ಸ್ನಾಯು ಸಂಧಿ ಎಲಬುಗಳ ಮೇಲೆ ಅದರ ಉಪಯೋಗ ವಾಗುವದು. (೪೦||)

ಮುಷಾಂಗಗ್ಲಾನಿಮೂರ್ಧಾರ್ತಿಮಂಥಕೇಲತಿಲಾದಿಷು ||೪೧||

ತ್ವಗ್ಧಾಹೋ ವರ್ತಗೋದಂತಸೂರ್ಯಕಾಂತತರಾದಿಭಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮುಷ, (ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ), ಅವಯವದ ಗ್ಲಾನಿ, ತಲೆತೂಲಿ, ಅಧಿಮಂಥ (ನೇತ್ರರೋಗ), ಚರ್ಮಕೇಲ ನರೋಲಿ), ಎಳ್ಳು ಮುಂತಾದ ವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬತ್ತಿ, ಆಕಳಹಲ್ಲು, ಸೂರ್ಯಕಾಂತಮಣಿ, ಬಾಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತ್ವಚಿಯನ್ನು ಸುಡಬೇಕು. (೪೧||)

ಅರ್ಶೋಭಗಂದರಗ್ರಂಥಿಸಾಡೀದುಷ್ಟವ್ರಣಾದಿಷು ||೪೨||

ಮಾಂಸದಾಹೋ ಮಧುಸ್ನೇಹಜಾಂಬವೋಷ್ಣಗುಡಾದಿಭಿಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಭಗಂದರ, ಗ್ರಂಥಿ, ನಾಡೀವ್ರಣ, ದುಷ್ಟವ್ರಣ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳ ಮೇಲೆ ಜೇನತುಪ್ಪ ಸ್ನೇಹ ಜಾಂಬವೋಷ್ಣ ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಂಸಕ್ಕೆ ದಾಹ ಕೊಡಬೇಕು. (೪೨||)

ಶ್ಲಿಷ್ಣವತ್ತ್ವನ್ಯಸೃಕ್ಸ್ನಾವನೀಲ್ಯಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯಧಾದಿಷು ||೪೩||

ಸಿರಾದಿದಾಹಸ್ತೈರೇವ, ನ ದಹೇತ್ ಕ್ಷಾರವಾರಿತಾನ್ ||

ಅಂತಃಶಲ್ಯಾಸೃಜೋ ಭಿನ್ನಕೌಷಾನ್ ಭೂರಿವ್ರಣಾತುರಾನ್ ||೪೪||

ಅರ್ಥಃ— ಕಡ್ಡಿನ ಎವೆಗಳ ಆಕುಂಚನ, ರಕ್ತಸ್ರಾವ, ನೀಲಿಕೆ, ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡದ ಶಿರಾವೇಧ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಶಿರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ದಾಹ ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾರಿಗೆ ಕ್ಷಾರವು ವರ್ಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯ ಅಥವಾ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ವಾಗಿದೆಯೋ, ಯಾರ ಕೋಷ್ಠವು ಶೀಳಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಯಾರು ಬಹಳ ವ್ರಣಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಅಂಥವರಿಗೆ ದಾಹ ಕೊಡಬಾರದು. (೪೪)

ಸುದಗ್ಧಂ ಘೃತಮಧ್ವಕ್ತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತೈಃ ಪ್ರದೇಹಯೇತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚನ್ನಾಗಿ ದಾಹವಾಗಿದ್ದರೆ ತುಪ್ಪ ಜೇನತುಪ್ಪ ಕೂಡಿಸಿ ಹೆಚ್ಚಿ ಸ್ನಿಗ್ಧ ಶೀತ ಲೇಪ ಮಾಡಬೇಕು. (೪೫||)

ತಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಸ್ಥಿತೇ ರಕ್ತೇ ಶಬ್ದವಲ್ಲಸಿಕಾನ್ವಿತಮ್ ||೪೬||

ಪಕ್ವತಾಲಕಪೋತಾಭಂ ಸುರೋಹಂ ನಾತಿವೇದನಮ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಚನ್ನಾಗಿ ದಾಹವಾಗಿದ್ದರೆ ರಕ್ತವು ಬಂದಾಗಿ ಬುರುಗಿನ ಸಪ್ಪಳದಂತೆ ಸಪ್ಪಳವಾಗುವದು. ರಸಿಕೆ ಬರುವದು. ಹಣ್ಣಾದ ತಾಲಫಲದಂತೆ ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ ಬಣ್ಣ ಇರುವದು, ತೀವ್ರ ಮಾಯುವದು. ಬಹಳ ನೇದನೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ. (೪೬||)

ಪ್ರಮಾದದಗ್ಧ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಮಾದದಗ್ಧವತ್ಸರ್ವಂ ದುರ್ದಗ್ಧಾತ್ಯರ್ಥದಗ್ಧಯೋಃ ||೪೬||

ಅರ್ಥಃ— ಕಡಿಮೆ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಸುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಸುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗುವವು. (೪೬)

ಚತುರ್ಥಾ ತತ್ತು ತುಚ್ಛೇನ ಸಹ ತುಚ್ಛಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ||
ತ್ವಗ್ನಿವರ್ಣೋಷ್ಯತೇಽತ್ಯರ್ಥಂ ನ ಚ ಸ್ಫೋಟಿಸಮುದ್ಭವಃ ||೪೭||

ಅರ್ಥಃ— ತುಚ್ಛದಗ್ಧ ಕೂಡಿ ಪ್ರಮಾದ ದಗ್ಧದಲ್ಲಿ (ತುಚ್ಛದಗ್ಧ, ದುರ್ದಗ್ಧ, ಅತಿದಗ್ಧ, ಸುಡಗ್ಧ ಎಂದು) ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳುಂಟು. ತ್ವಚೆಯ ಬಣ್ಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉರುಸು ಬಹಳವಿದ್ದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಏಳದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತುಚ್ಛದಗ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. (೪೭)

ಸಸ್ಫೋಟಿದಾಹತೀವ್ರೋಷಂ ದುರ್ದಗ್ಧಮತಿದಾಹತಃ ||
ಮಾರಸಲಂಟನಸಂರೋಚದಾಹಧೂಪನ ವೇದನಾಃ ||೪೮||

ಸಿರಾದಿನಾಶಸ್ತೃಣ್ಣೂರ್ಭಾವ್ರಣಗಾಂಭೀರ್ಮೃತ್ಯವಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ದುರ್ದಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆಗಳೂ, ಬಹಳ ಉರುಪೂ, ದಾಹವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅತಿದಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವು ಜೋತಾಡುವದು. ಸಿರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂಕೋಚ, ದಾಹ, ಹೊಗೆ ಹೊರಟಂತಾಗೋಣ, ನೋವು ಸಿರಾದಿಗಳ ನಾಶ, ನೀರಡಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಗಂಭೀರ ವ್ರಣ, ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯು ಉಂಟಾಗುವವು. (೪೮)

ತುಚ್ಛಸ್ಯಾಗ್ನಿ ಪ್ರತಪನಂ ಕಾರ್ಯಮುಷ್ಣಂ ಚ ಭೇಷಜಮ್ ||೪೯||
ಸ್ತಾನೇಽಸ್ರೇ ವೇದನಾತ್ಯರ್ಥಂ ವಿಲೀನೇ ಮಂದತಾ ರುಜಃ ||

ಅರ್ಥಃ— ತುಚ್ಛದಗ್ಧಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿ ಕಾಸೋಣ ಮತ್ತು ಉಷ್ಣ ಔಷಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗಟ್ಟಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಬಹಳ ವೇದನೆಯಾಗುವದು. (ಉಷ್ಣ ಉಪಚಾರದಿಂದ ರಕ್ತವು ತೆಳ್ಳಗಾಗಲು ವೇದನೆಯು ಮಂದವಾಗುವದು.) (೪೯)

ಸುರ್ದಗ್ಧೇ ಶೀತಮುಷ್ಣಂ ಚ ಯುಂಜ್ಯಾದಾದೌ ತತೋ ಹಿಮಮ್
||೫೦||

ಅರ್ಥಃ— ಸುರ್ದಗ್ಧದ ಮೇಲೆ ಮೊದಲು ಶೀತ ಆ ಮೇಲೆ ಉಷ್ಣ
ಆ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಶೀತ-ಉಷ್ಣಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. (೫೦)

ಸಮ್ಯಗ್ದೈ ತುಗಾಕ್ಷೀರಿಪ್ಲಕ್ಷಚಂದನಗೈರಿಕೈಃ ||
ಲಿಂಪೇತ್ಸಾಂಜ್ಯಮೃತ್ಯೈರೂರ್ಧ್ವಂ ಪಿತ್ತವಿದ್ರವತ್ಕ್ರಿಯಾ ||೫೧||

ಅರ್ಥಃ— ಸುರ್ದಗ್ಧದಲ್ಲಿ ವಂಶಲೋಚನ, ಬಸರಿ, ಚಂದನ, ಕಾವಿ,
ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ ಲೇಪ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಪಿತ್ತ-ವಿದ್ರ
ವಯ ಮೇಲಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು. (೫೧)

ಅತಿದಗ್ಧೇ ದ್ರುತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಸರ್ವಂ ಪಿತ್ತ ವಿಸರ್ಪವತ್ ||

ಅರ್ಥಃ— ಅತಿ-ದಗ್ಧದ ಮೇಲೆ ಪಿತ್ತ-ವಿಸರ್ಪದಂತೆ ಎಲ್ಲ ಕ್ರಿಯೆ
ಮಾಡಬೇಕು. (೫೧||)

ಸ್ನೇಹದಗ್ಧೇ ಭೃಶತರಂ ರೂಕ್ಷಂ ತತ್ರ ತು ಯೋಜಯೇತ್ ||೫೨||

ಅರ್ಥಃ—ಸ್ನೇಹ ದಗ್ಧದ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯಂತ ರುಕ್ಷ ಲೇಪಾದಿಗಳನ್ನು
ಮಾಡಬೇಕು. (೫೨)

ಸಮಾಪ್ಯತೇ ಸ್ಥಾನಮಿದಂ ಹೃದಯಸ್ಯ ರಹಸ್ಯವತ್ ||

ಅತ್ರಾರ್ಥಾಃ ಸೂತ್ರತಾಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಃ ಪ್ರತನ್ಯಂತೇ ಹಿ ಸರ್ವತಃ ||೫೩||

ಅರ್ಥಃ— ಅಷ್ಟಾಂಗ ಹೃದಯದ ರಹಸ್ಯವುಳ್ಳ ಈ ಭಾಗವು ಮುಗಿ
ಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ ರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸಂಗತಿ
ಗಳು ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (೫೩)

ಇತಿ ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನೇ
ಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿರ್ನಾಮ ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ :

ಇತಿಶ್ರೀಮದಾದ್ಯ ಬಾಬಾಚಾರ್ಯ ಸೂಚ್ಯವಾದ ಶಿಷ್ಯ ಅದ್ಯ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ 'ರಹಸ್ಯಪ್ರಕಾಶಿನೀ' ಎಂಬ 'ಅಷ್ಟಾಂಗಹೃದಯ'ದ ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿಯೆ 'ಕ್ಷಾರಾಗ್ನಿಕರ್ಮವಿಧಿ' ಎಂಬ ೩೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಟೀಕೆಯು ಮುಗಿದುದು.

ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನ ಸಮಾಪ್ತ

